

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Вісник ХНТУСГ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

202' 2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
*Харківського національного
технічного університету
сільськогосподарства
імені Петра Василенка*

Випуск 202

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

*У відповідності до наказу МОН України
від 21.12.2015 р. № 1328
Вісник ХНТУСГ: економічні науки
включений до Переліку наукових фахових
видань України (Додаток № 8. – С. 4)*

Харків – 2019

УДК 346.54:338.432

ББК 65.32-18

В 53

Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2019. – Вип. 202. – 466 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Протокол № 1 від 26.09.2019 р.

Редакційна колегія: КРАСНОРУЦЬКИЙ О.О., д.е.н., проф., головний редактор;
АМОСОВ О.Ю., д.е.н., проф.;
КОРНІЄЦЬКИЙ О.В., д.е.н., доц.;
МАНДИЧ О.В., д.е.н., доц.;
МАРЕНИЧ Т.Г., д.е.н., проф.;
ОНЕГІНА В.М., д.е.н., проф.;
ОРЕЛ В.М., д.е.н., доц.;
ПЛОТНИЦЬКА С.І., д.е.н., доц.;
ПОТИШНЯК О.М., д.е.н., доц.;
ШИНКАРЕНКО В.Г., д.е.н., проф.;
ШАБІНСЬКИЙ О.В., д.е.н., доц.;
ГРІДІН О.В., відповідальний секретар

*Засновник – Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 15983-4455 Пр від 01.12.2009 р.*

Адреса редакції:

61002, м. Харків, вул. Алчевських, 44,
тел.: (057)716-41-68, (057)716-41-54

© Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, 2019

ОЦІНКА РІВНЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

***ЯВОРСЬКА Т.І., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ДМИТРА МОТОРНОГО***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Важливим фактором інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, формою суспільного поділу праці в аграрному секторі економіки є спеціалізація, яка є якісним показником раціонального розміщення виробництва і важливим чинником підвищення ефективності сільського господарства. Вдосконалення спеціалізації сільськогосподарських підприємств, її поглиблення – один зі шляхів досягнення господарствами більш високих економічних результатів: збільшення обсягу продукції і підвищення ефективності її виробництва. Для правильного вибору спеціалізації, оцінки її впливу на ефективність виробництва необхідно вибрати методи, за якими визначається рівень спеціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні розробки з проблем спеціалізації аграрного сектору економіки здійснені такими відомими вченими-економістами, як В.Г. Андрійчук, І.Ф. Баланюк, І.М. Беженар, П.К. Канінський, В.В. Зіновчук, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук і ін. Впровадження цих розробок дозволяє дослідити вплив спеціалізації на ефективність і вибирати напрями її поглиблення в сільському господарстві України. Однак аналізів методів розрахунку рівня спеціалізації було виконано недостатньо.

Формулювання цілей статті. Для оцінки рівня при виборі спеціалізації сільськогосподарських підприємств необхідно проаналізувати методи його розрахунку з метою визначення такого, який найкраще відповідав би умовам господарської діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для правильного визначення спеціалізації необхідно враховувати особливості сільськогосподарського виробництва. Оцінка даного процесу найчастіше виконується за двома економічними показниками: виробництво валової і товарної продукції, іноді використовуються

додаткові показники: структура товарної і валової продукції, посівних площ, поголів'я тварин, затрат праці, рівень товарності, наявність засобів виробництва, продуктивність праці, собівартість продукції, рівень рентабельності і ін. [1-3].

Існують дві тенденції розвитку спеціалізації сільськогосподарських підприємств:

– господарство спеціалізується на виробництві кількох видів товарної продукції: кількох у рослинництві та кількох у тваринництві, останнім часом більшість господарств спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва (зернових культур і сояпшнику), разом з тим можуть одночасно розвиватися декілька додаткових і підсобних галузей; ця тенденція нині є основною;

– підприємство спеціалізується на виробництві одного виду продукції, при цьому виробництво здійснюється на промисловій основі з широкими міжгосподарськими зв'язками та кооперуванням.

Рівень спеціалізації аграрного підприємства найчастіше визначається за допомогою коефіцієнта спеціалізації K_c (ступеню товарного зосередження галузей):

$$K_c = \frac{100}{\sum d(2i-1)}, \quad (1)$$

де d – питома вага (частка) продукції кожної галузі в структурі товарної продукції, %;

i – порядковий номер виду товарної продукції за її питомою вагою, починаючи з найвищого.

Вважається, що підприємство є багатогалузевим, коли коефіцієнт K_c не перевищує 0,20, зі слабким рівнем спеціалізації: 0,21-0,30, із середнім: 0,31-0,40, вищим середнього: 0,41-0,50, високим: 0,51-0,60, і з глибоким: понад 0,60 [1].

Частку продукції галузі в структурі товарної продукції визначають за формулою:

$$d_i = \frac{T_i}{\sum T_n}, \quad (2)$$

де T_i – чистий дохід від реалізації i -го виду продукції, грн.;

$\sum T_n$ – чистий дохід від реалізації всієї продукції, грн.

Найпростіше рівень спеціалізації виробництва можна оцінити за часткою головної галузі, однак при цьому не враховується вплив додаткових галузей. Уникнути цього можна скориставшись середньозваженою часткою.

Розробка перспективних планів розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва нині виконується із застосуванням економіко-математичних методів і використанням сучасних електронно-обчислювальних машин за допомогою системного підходу до рішення задачі по оптимізації. Рівень територіальної спеціалізації і спеціалізації аграрних підприємств визначається за показником структури товарної продукції. Він обчислюється діленням вартості товарної продукції $ВТПг$ головної галузі на вартість товарної продукції $ВТПсг$ всіх галузей і виражається у відсотках:

$$ПСТП = \frac{ВТПг}{ВТПсг} \times 100 \quad (3)$$

За цим рівнем прийнято вважати вузькоспеціалізованими підприємствами, в яких головна галузь займає в структурі товарної продукції 90% і більше. До підприємств, що спеціалізуються на виробництві продукції однієї галузі, відносять такі, де головна галузь в структурі товарної продукції займає понад 50 %, спеціалізованими на виробництві продукції двох галузей вважають підприємства, в яких ці галузі в сукупності займають у структурі товарної продукції більше ніж 67 %, у тому числі кожна з них не менше 25 %. У спеціалізованих господарствах на виробництві продукції трьох галузей ці показники повинні становити відповідно понад 7 % і не менше 24 %. Багатогалузовими вважають підприємства, які не підпадають під жодний з названих критеріїв. При порівнянні кількох варіантів спеціалізації, їх ефективність визначається за формулою:

$$E = ПВП / (ППВ + K_{норм} \cdot ПКВ) \quad (4)$$

де E – ефективність варіанта спеціалізації;

$ПВП$ – приріст валової продукції;

$ППВ$ – приріст поточних витрат;

$ПКВ$ – приріст капітальних вкладень;

$K_{норм}$ – нормативний коефіцієнт ефективності.

О.М. Трегуб [4] пропонує рівень спеціалізації розраховувати за ентропійним показником, що визначається за трьома критеріями: структури чистого доходу, структури собівартості продукції, структури посівних площ:

$$E(t) = 1 + \frac{\sum_{i=1}^n X_i(t) \ln X_i(t)}{\ln n}, \quad (5)$$

де X_i – потужність виробничої системи;

n – кількість видів продукції,

В цьому випадку за ентропійним показником пропонується така класифікація спеціалізації підприємств: якщо показник $E(i)$ знаходиться в межах від 0,25 до 1, то підприємство вважається вузькоспеціалізованим, від 0,15 до 0,25 – середнє спеціалізованим; від 0 до 0,15 – багатогалузевим.

Порівняльну ефективність кількох варіантів спеціалізації, що розробляється на перспективу, можна визначити за формулою:

$$E = \frac{П}{З_т + К_в + К_e} \quad (6)$$

де E – ефективність варіанта спеціалізації;

$П$ – приріст валової продукції;

$З_т$ – приріст поточних витрат;

$К_в$ – приріст суми капітальних вкладень;

$К_e$ – нормативний коефіцієнт ефективності [5].

Для більшості сільськогосподарських підприємств характерне комбіноване виробництво з розвитком декількох галузей з раціональним поєднанням головних, додаткових і підсобних галузей, яке визначається такими принципами: найвища ефективність виробництва, використання ґрунтово-кліматичних та економічних умов господарства, по можливості рівномірне і повне використання робочого ресурсу протягом року, використання побічної продукції інших галузей. При розв'язанні питань раціональної спеціалізації виробництва у сільськогосподарських підприємствах користуються критерієм та системою показників ефективності спеціалізації, які відображують ефективність використання землі, робочої сили, виробничих фондів і ін.

Однак слід зазначити, що надмірне підвищення рівня спеціалізації в нинішніх умовах господарювання може мати негативні наслідки: в тваринництві через збитковість продукції (особливо яловичини), а в рослинництві через захоплення культурами, що призводять до збіднення ґрунтів і в кінцевому результаті до зменшення врожайності через відсутність органічних добрив [6].

В умовах сільського господарства ефективність окремої галузі певною мірою залежить від розвитку інших. Раціональне поєднання різних галузей в сільськогосподарському виробництві дозволяє послабити дію його сезонності, повніше використовувати техніку і трудові ресурси. Разом з тим є такі галузі, велика кількість яких в одному господарстві небажана. Тому необхідно встановлювати таке раціональне поєднання галузей, яке усувало б недоліки вузькоспеціалізованих господарств і дозволило б використовувати переваги великого виробництва.

Для визначення оптимального напрямку розвитку сільськогосподарського підприємства необхідно вибрати оптимальний варіант поєднання галузей при даних природно-економічних умовах, його оптимальну спеціалізацію, тобто таку структуру виробництва, яка б створювала умови для найбільш ефективного використання землі, праці, техніки та інших засобів виробництва, дозволяла б отримати максимальний обсяг продукції при наявних ресурсах і забезпечувала б мінімум витрат на одиницю продукції. Для цього будується модель оптимізації.

Зарубіжні вчені для оцінки рівня спеціалізації об'єкту (країни, регіону, підприємства) користуються спеціальними індексами. Так Палан Н. [7] аналізує декілька індексів, серед яких стандартний індекс Крюгмана:

$$K = \sum_{i=1}^l |b_i - \bar{b}_l|, \quad (7)$$

де b_i – обсяг продукції i -ї галузі об'єкта;

$\bar{b}_l$ – середній обсяг продукції i -ї галузі підприємств об'єкту.

Чим вищий цей індекс, тим вищий рівень спеціалізації об'єкту.

Даніель К. [8] виконала на базі спеціальних індексів детальний аналіз факторів, що впливають на розміщення і спеціалізацію сільського господарства у Європейському союзі (ЄС), та розрахунки, які наглядно демонструють цей вплив. Оцінка цього впливу виконана за допомогою системи індексів, що враховують всі фактори.

Індекс Тойля дозволяє виміряти концентрацію розміщення сільськогосподарської продукції в регіоні.

$$T = \sum_p \frac{ВП_p}{ВП_{\text{ЄС}}} \ln \left(\frac{ВП_p \cdot S_{\text{ЄС}}}{ВП_{\text{ЄС}} \cdot S_p} \right), \quad (8)$$

де $ВП_p$ – валова продукція сільського господарства регіону;

S_p – площа угідь регіону;

$ВП_{\text{ЄС}}$ – валова продукція сільського господарства;

$S_{\text{ЄС}}$ – площа угідь в ЄС.

Розрахунки показали, що індекси Тойля для основних сільськогосподарських продуктів ЄС становили: зернові – 0,42; яловичина – 0,50; молоко – 0,53; м'ясо птиці – 0,69; свинина – 0,76; овочі – 0,69; фрукти – 0,70; квіти – 1,26.

Рівень спеціалізації об'єкту також пропонується оцінювати індексом спеціалізації, який визначається за такого формулою:

$$СП_p = \frac{1}{2} \sum |ВП_p^i - \bar{ВП}^i|, \quad (9)$$

де $ВП_p^i$ – валова продукція i -го продукту об'єкту;

$\bar{ВП}^i$ – середня валова продукція i -го продукту в ЄС.

Одержані найменші значення індексу: для Австрії – 0,17; Швеції – 0,19; найбільші: для Ірландії – 0,40; південної Іспанії – 0,55.

Автор вважає, що використання таких індексів дозволяє дослідити багато факторів, що визначають вплив концентрації і спеціалізації на ефективність виробництва.

Висновки. Аналіз методів визначення рівня спеціалізації сільськогосподарського виробництва показав, що головними показниками, за якими виконується вибір спеціалізації є валова і товарна продукції. Вибір методу оцінки рівня спеціалізації залежить від умов господарювання. Врахування більшої кількості факторів, що впливають на рівень спеціалізації дозволяє раціонально будувати перспективні плани розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Література.

1. **Андрійчук В.Г.** Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 779 с.

2. **Беженар І.М.** Стан розвитку спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколайівський національний університет імені В.О. Сухомлинського.* 2016. Вип. 10. С. 128-133.

3. **Канінський П.К.** Спеціалізація сільськогосподарських підприємств: Монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2005. 348 с.

4. **Трегуб Е.Н.** К вопросу оценки отраслевой структуры сельскохозяйственных предприятий. *Молодой ученый.* 2016. № 9. С. 726-732.

5. **Голованова Г.Є.** Методичні підходи до оцінювання товарної спеціалізації та ефективності управління нею в аграрних підприємствах. *Вісник ХНТУСГ імені Петра Василенка.* № 193. 2018. С. 166-175.

6. **Шиян Д.В., Богданович О.А.** Спеціалізація сільськогосподарського виробництва районів Харківської області. *Вісник ХНТУСГ імені Петра Василенка.* Харків, 2018. Вип. 191. С. 98-109.

7. Palan Nicole. Measurement of Specialization. FIM-Working Paper, Vienna. No. 62. P. 39.

8. Daniel Karine. Concentration et specialization: quell schema pour l'agrsulture communautaire? *Economie et prévision.* 2003. No. 158, pp. 105-120.

References.

1. **Andriychuk V.G.** (2013). *Ekonomika pidpryemstv agropromyslovogo kompleksu* [Economics of agricultural enterprises]. Kyiv: KNEU, p. 779 [in Ukrainian].

2. **Bezhenar I.M.** (2016). Stan rozvytku specializaciji v agrarnyh pidpryjemnych'kyh strukturah [State of specialization development in agrarian business structures]. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky. Mykolajivs'kyj nacional'nyj universytet imeni V.O. Subomlyns'kogo – Global and national problems of economy. Mykolaiiv National University Sukhomlinsky,* issue 10, pp. 128-133 [in Ukrainian].

3. **Kanins'kyj P. K.** (2005). *Specializacija sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstv* [Specialization of agricultural enterprises]. Kyiv: NNC IAE, p. 348 [in Ukrainian].

4. **Tregub E.N.** (2016). K voprosu ocenky otraslevoj struktury sel'skhozajstvennyh predpryatyj [On the issue of assessing the sectoral structure of agricultural enterprises]. *Molodoj uchenyj – Young scientist*, No. 9, pp. 726-732 [in Russian].

5. **Golovanova G.Je.** (2018). Metodychni pidhody do ocinjuvannja tovarnoji specializaciji ta efektyvnosti upravlinnja neju v agrarnyh pidpryjemstvah [Methodical approaches to the evaluation of commodity specialization and the effectiveness of its management in agricultural enterprises] *Visnyk HNTUSG imeni Petra Vasylenka – Bulletin of the KNTUA named after Peter Vasylenko*, No. 193, pp. 166-17 [in Ukrainian].

6. **Shyjan D.V., & Bogdanovych O.A.** (2018). Specializacija sil's'kogospodars'kogo vyrobnytstva rajoniv Harkivs'koi oblasti [Specialization of agricultural production in Kharkiv region]. *Visnyk HNTUSG imeni Petra Vasylenka – Bulletin of the KNTUA named after Peter Vasylenko*, No. 191, pp. 98-109. [in Ukrainian].

7. Palan Nicole. Measurement of Specialization FIM-Working Paper, Vienna, No. 62. p. 39 [in English].

8. Daniel Karine (2003). Concentration et specialization: quell schema pour l'agrsulture communautaire? *Economie et prévision*, No. 158, pp. 105-120 [in French].

Анотація.

Яворська Т.І. Оцінка рівня спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

У статті розглянуті методи оцінки рівня спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Описані тенденції розвитку спеціалізації. Визначені показники, за якими виконується вибір спеціалізації і розраховується її рівень. Проаналізовані різні критерії оцінки рівня спеціалізації. Визначена порівняльна ефективність декількох варіантів спеціалізації. Розглянуто зарубіжний досвід розрахунку рівнів концентрації і спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: сільське господарство, спеціалізація, продукція, галузь, товарна продукція.

Аннотация.

Яворская Т.И. Оценка уровня специализации сельскохозяйственного производства.

В статье рассмотрены методы оценки уровня специализации сельскохозяйственного производства. Описанные тенденции развития специализации. Определены показатели, по которым выполняется выбор специализации и рассчитывается ее уровень. Проанализированы различные критерии оценки уровня специализации. Определена сравнительная эффективность нескольких вариантов специализации. Рассмотрен зарубежный опыт расчета уровней концентрации и специализации сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, специализация, продукция, отрасль, товарная продукция.

Abstract.

Yavorska T.I. Assessment of the level of specialization of agricultural production.

The methods of estimation of level of specialization of agricultural production are considered in the article. The trends of specialization development are described. The indicators by which the choice of specialization is fulfilled and its level are calculated. Various criteria for evaluating the level of specialization are analyzed. The comparative effectiveness of several specialization options is determined. The foreign experience of calculating the levels of concentration and specialization of agricultural production is considered.

Key words: *agriculture, specialization, products, industry, commodity products.*

УДК 631.115.1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНТРОЛЮ ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЙОГО РОЛЬ У ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**ГАВРИЛЕНКО О.В., ЗДОБУВАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції є ключовою метою реалізації будь-якої стратегії розвитку суб'єкта економічних відносин. Він втілюється у життя в процесі практичної роботи з виконання стратегічних планів економічного й соціального розвитку. Успіх цієї роботи залежить від багатьох факторів. Важливу роль серед факторів економічного розвитку відіграє рівень теоретичної розробки окремих проблем ефективності. Економічною наукою накопичений великий досвід у сфері теорії й практики використання показників ефективності виробництва, склалися оригінальні наукові напрями [1]. У той же час ряд важливих теоретичних проблем, пов'язаних з контролем, ще не одержали належної розробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичним та практичним основам питання контролю присвячені праці багатьох науковців, зокрема таких, як Аксентьева О. Б., Борисенко М. В., Бурцев В. В., Дікань А. В., Кудинов Д. Г., Максимова В. Ф., Мартинов А. Ю., Нападовська А. В., Стефаник І. Б., Чумаченко Н. Г., Шевчук В. О. та ін. Проте враховуючи специфіку змін, що відбуваються у процесі господарювання підприємств, сфера контролю потребує додаткового вивчення.

Формулювання цілей статті. Цілями статті є дослідження сутності поняття «контроль», окреслення його значення у діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово «контроль» можна тлумачити як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки з боку будь-кого [2, с. 8-9]. В управлінні контроль підтримує взаємодію і взаємозв'язок різних видів діяльності в межах підприємства і окремих його підрозділів, стимулює її ефективність і результативність шляхом активного впливу на підконтрольні об'єкти [3, с. 73].

Важливість контролю в системі управління діяльністю підприємства визначали ще такі іноземні науковці, як А. Аренс та Дж. К. Лоббек. Вчені підкреслювали, що контроль забезпечує керівництво точною інформацією. Контроль допомагає зберегти активи та документи підприємства, забезпечити ефективну господарську діяльність відповідно до встановлених облікових принципів [4]. Науковці [3, 4] до передумов виникнення функції контролю відносять: – невизначеність; – попередження кризових явищ; – підтримання успіху; – прагнення підвищити інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність підприємства.

Дослідження показали, що науковий підхід при формуванні і функціонуванні контролю направлений на розвиток суспільства на засадах не простого, а розширеного відтворення. Це означає, що при дослідженні питань пов'язаних із контролем необхідно враховувати як якісний так і кількісний критерії у підходах до визначення та обґрунтування законів та принципів економічного характеру.

Розвиток продуктивних сил і соціально-економічних відносин у сучасному суспільстві обумовили появу нових функціональних економік: наукова організація й економіка праці; ефективність інвестицій і інновацій; ціноутворення; фінанси, грошовий обіг і кредитування; бухгалтерський облік, контроль й аналіз господарської діяльності; математичні методи й застосування обчислювальної техніки в економічні дослідження: управлінні національним господарством і його галузями. Контроль тісно взаємозалежний із стратегічним плануванням, управлінням й обліком. Використання наукового підходу при здійсненні контрольних функцій на виробничих системах у поєднанні з методами стратегічного управління переслідують окремі завдання для одного і того об'єкту дослідження.

А.В. Дікань виділяє, що саме контроль є найважливішою функцією управління та виступає засобом зворотного зв'язку між об'єктом управління і системою управління та інформує останню про дійсний стан керованого об'єкта [4, с. 15]. М. Г. Чумаченко визначав, що контроль є тією функцією управління, за допомогою якої перевіряється відповідність фактичного стану та результатів роботи об'єкта нормам, стандартам, правилам, законам, інструкціям [5]. Такої ж позиції і Д. Кудінов, який вважає, що функція контролю визначається у зіставленні та перевірці відповідності фактичних показників розвитку нормам, які закріплені у законодавстві [6, с. 73].

Багато науковців в своїх дослідженнях контролю виділяють ряд функцій характерних для його реалізації. Так, традиційно більшість авторів з контролем пов'язують такі функції: регулятивна, превентивна, оперативна, захисна. В. Бурцев до традиційних функцій присуджує ще комунікаційну та інформаційну [7, с. 17]. Аналогічну позицію має науковець І. Стефанік, який додатково до функцій контролю відносить: інформаційну, профілактичну, мобілізуючу [8, с. 135]. В. Ф. Максимова проводить дослідження, де виділяє ряд функцій для внутрішнього контролю: перевірочну, інформаційну, комунікаційну, діагностичну, орієнтуючу та захисну [3, с. 73]. М. В. Борисенко вважає, що функції внутрішнього контролю забезпечують його реалізацію в практичній діяльності підприємств. Науковець серед функцій внутрішнього контролю виокремлює захисну, інформаційну, проникаючу, превентивну, оціночну, коригувальну [9]. О.Б. Акентьєва обґрунтовує, що основним елементом при визначенні функцій внутрішнього контролю є мета системи. З огляду на це слід виокремити наступні функції внутрішнього контролю: інформаційна, планування, аналітична, діагностична, координаційна, мотивуюча, превентивна, організаційно-розпорядча та функція нагляду [10].

Звідси, контроль як механізми взаємодії базису й надбудови. Контроль сприяє зміцненню матеріального базису суспільства, виховує в громадян негативне відношення до всякого роду порушення державних правових норм у економіці.

У літературі немає чіткого розмежування понять контролю взагалі і його органічної частини – фінансово-господарського контролю. Тим часом з погляду наукового аналізу складна сукупність проблем контролю повинна бути розчленована, оскільки вона включає аспекти різного роду: соціологічні, юридичні, технічні, економічні ін.

Для сучасного стану наукової розробки проблем контролю характерний диференційований підхід представників різних галузей

наукової думки до аналізу сутності контролю. І це не випадково, тому що єдина по своїй сутності категорія інтерпретується ними з різних точок зору. Отже, немає підстав для тверджень про пріоритет якої-небудь науки в аналізі сутності й змісту контролю. У свою чергу різноманітність точок зору відображає складність і багатогранність даного явища.

Серед вітчизняних учених [11] що досліджували сутність контролю, намітилися чотири основних напрямки. Одним із напрямів відображено в наукових працях фахівців юридичного та соціально-економічного напрямів підготовки, де в основі функцій контролю лежать особливості діяльності суб'єктів державного регулювання та господарського менеджменту. Тобто управління лежить в основі контролю. Проте це викликає певні неузгодження адже управлінська функція має ряд своїх особливостей, що залежать від суб'єкту управління, особливостей поведінки об'єкту та ряду другорядних факторів здійснюючих вплив чи його результату. Контроль не може бути однією із форм (методів) менеджменту бо він є окремим видом діяльності, а отже може бути функцією менеджменту з визначеною структурою та цільовою направленістю.

Наступний напрям при визначенні контролю тісно пов'язаний з дослідженням науковців у сфері менеджменту. Автори такої позиції виокремлюють 3 етапи процесу менеджменту: перший етап – визначення стратегічної мети; другий етап – реалізація поставлених завдань; третій етап – здійснення контролю за виконанням поставленої мети. Тобто, можна стверджувати, що контроль є важливою та окремою стадією менеджменту соціально-виробничих систем.

Ще один напрям, третій, при визначенні контролю в наукових працях тісно пов'язаний з використанням математично-кібернетичного апарату визначень. Особливістю такого напрямку є те, що дослідники вважають контроль формою оберненого зв'язку з точки зору математично- кібернетичної науки. Можливо даний напрям визначення і розуміння контролю є не зовсім об'єктивним. Хоча обернений зв'язок і спостерігається, але в такому випадку контроль не бере участі в управлінському процесі з підтримки і прийняття рішень. Тобто, в такій ситуації не можливо впливати на постійно діючі господарські процеси, що не відповідає основній функції контролю.

Необхідно відмітити той факт, що представлені підходи до розуміння сутності контролю мають всі місця, але більшість все-таки мають свої особливості відповідно до напрямку досліджень. Зважаючи на це поза увагою залишається основна роль контролю, що

характеризується соціально-економічними критеріями та аспектами. Останні повинні лежати в його основі і бути панівними.

Сучасна наука пов'язана із вивченням сутності контролю в своїх дослідженнях виокремлює ще один напрям, який набирає поширення і вважається четвертим серед відомих. Особливістю даного напрямку є використання норм законодавства та їх дотримання, а також з'ясування причин порушення встановлених правил в господарському процесі. Вказані особливості формують новий – правовий концептуальний підхід визначення сутності контролю, що базується на широкому використанні законодавчо- нормативних аспектів з метою дотримання їх законності використання. Проте, на нашу думку, такий підхід теж не повністю розкриває сутність контролю адже він завузьким, бо контроль – це не тільки дотримання законності чи виконання нормативів. Крім цього для контролю ще характерним є обернений зв'язок для здійснення впливу за оптимізацією ресурсовитратного процесу, запобігання збоїв та труднощів в роботі всіх управлінських підрозділів.

Враховуючи всі чотири напрями у визначенні сутності контролю можемо підсумувати, що контроль, як функція менеджменту, представляє систему для здійснення аналізу реального стану функціонування досліджуваного об'єкту задля об'ґрунтованої оцінки правильності і раціональності здійснюваних завдань та рішень, результатів їх виконання з метою запобігання негативним явищам й поінформування про це відповідним органам.

Отже, підсумовуючи констатуємо, що контроль відображає кінцевий етап здійснення циклу менеджменту в період порівняння отриманих результатів з поставленими завданнями до прийнятих рішень, а під час встановлення негативних моментів досліджуються першопричини і реалізуються запобіжні заходи.

Контроль фінансово-економічних результатів являє собою частину, підсистему в більш загальній системі – системі управління. В економічній літературі іноді неவிправдано ставлять знак рівності між поняттям «грошовий контроль» й «фінансовий контроль». Цей контроль, опосередкований реальним оборотом грошей, здійснюють вищі органи господарського регулювання, установи фінансової й банківської системи, а також підприємства й об'єднання в процесі виконання взаємних договірних зобов'язань.

Контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємств є важливою ланкою грошового контролю. Контроль на підприємствах представляє реалізацію контрольної функції важливої для всієї фінансово-господарської системи суб'єкта господарювання.

Фінанси виражають відносини економічного базису, а саме ту частину виробничих відносин, що пов'язана із формуванням, розподілом і використанням коштів, призначених для задоволення потреб розширеного відтворення. Проте, грошово-оборотні засоби не можуть формуватися автоматично, на них здійснює вплив ряд складних диференційованих господарських відносин властивих для окремого підприємства. Тому необхідність здійснення контролю є важливою складовою управління фінансово-господарською діяльністю (нарівні з фінансовим плануванням, обліком й аналізом). Отже, фінансовий контроль — як складова частина управлінської діяльності — є надбудовною категорією.

Нам представляється суперечливою концепція, що зводить фінансовий контроль лише до перевірки процесів формування й використання грошових ресурсів. Діапазон дії фінансового контролю досить широкий, оскільки фінансова сторона роботи підприємств і їх об'єднань обумовлена матеріально-речовинними факторами. Контроль за формуванням більшості вартісних (фінансово-економічних) показників — собівартості, прибутку, фондовіддачі, матеріалоемності й інших — у стратегічних і оперативних планах, обліку й звітності неминує охоплює різні сторони виробничої, постачальницької й збутової діяльності.

Об'єктом фінансового контролю є система виробничо-господарських операцій та товарно-грошових відносин матеріально-виробничої сфери й невиробничої сфери. Тому замість традиційного терміну «фінансовий контроль» доцільно використовувати категорію фінансово-господарського контролю. Це дозволяє усунути різночитання в інтерпретації його сутності, оскільки в економічній літературі господарський і фінансовий контроль часто розглядається як відособлені друг від друга, самостійні галузі контролю.

Проблеми поєднання обліку і контролю потребують окремого дослідження тому, що теорія бухгалтерського обліку, на відміну від теорії фінансово-господарського контролю, є більш опрацьованою. Повсякденна практика зіштовхується зі складними явищами й процесами, що вимагають комплексного підходу до вивчення всієї сукупності питань методології й організації контролю. Задовольнити ці потреби практики тепер уже неможливо, обмежуючись лише додаванням знань, добутих іншими економічними науками.

Контроль, синтезуючи практичну базу знань загальноекономічних дисциплін (аналіз, фінанси, організація, моніторинг, діагностика та облік), представляє собою

міждисциплінарну міжгалузеву квінтесенцію. Її формування є результатом вимоги суб'єктів практичної діяльності в задоволенні потреб ефективної реалізації управлінської функції. Розмежування проблематики даної галузі спеціальних знань і суміжних економічних дисциплін має важливе значення не тільки для організації наукових досліджень, але й для підготовки кадрів економістів з бухгалтерського обліку, контролю й аналізу господарської діяльності з виключенням елементів паралелізму й дублювання у викладанні суміжних навчальних дисциплін. У широкому сенсі фінансово-господарський контроль включає питання теорії, методології й організації контролю на будь-якому ієрархічному рівні (підприємство, об'єднання, галузь) з усім різноманіттям видів, форм і прийомів контролю.

Важливою умовою раціональної організації контролю є розробка його науково обґрунтованої класифікації. Дослідження показують, що відповідно з типом, видом та формою контролю науковцями розділяються окремо попередній, поточний та наступний види контролю. Крім того, в працях дослідників використовується поняття фактичного контролю та його документальної форми. Також, економічна література окремо досліджує категорії цільової перевірки, ревізії та обстеження, як специфічних форм здійснюваного на підприємствах контролю.

Можна стверджувати про багатогранність визначень контролю, що показує важливість і одночасно складність досліджуваної категорії, де в процесі дослідження формуються ряд розбіжностей породжуючи необґрунтованість у визначенні основних категорій. Останнє призводить до необхідності детального дослідження теоретичних і методичних підходів у визначенні сутності категорійного апарату поняття контролю.

Суспільний контроль є однією з ознак і форм прояву демократії. На підприємствах й у об'єднаннях такий контроль здійснюють профспілкові організації, суспільні органи економічного аналізу й ін.

У літературі почата спроба класифікувати контроль залежно від сфери його здійснення. Залежно від об'єктів контролю контроль підрозділяється на наступні спеціалізовані види: фінансовий, статистичний, контроль державних органів пожежного, санітарно-гігієнічного нагляду та ін. Ми вважаємо, що класифікація контролю за будь-якою ознакою не може бути підмінена перерахуванням контрольних органів і спеціалізованих інспекцій.

Будь-яка класифікація покликана відображати в тому або іншому аспекті зміст і призначення контролю. Зрозуміло, що в такому випадку

мова йде про об'єднання яке залежить від охоплюваного контролем району діяльності управлінської групи. Саме тому критерію необхідно виокремити кілька галузей контролю, до яких входять: адміністративний, технічний та фінансово-господарський.

Спробуємо розглянути питання класифікації видів і форм фінансово-господарського контролю, проаналізувати практику їх здійснення, намітити напрями підвищення їх ефективності.

В науковій літературі категорія «вид контролю» застосовується в різному змісті. У силу цього доцільно докладніше охарактеризувати, категорії, що дозволяють більш обґрунтовано підійти до трактування поняття видів фінансово-господарського контролю.

Загальне, що поєднує всі види фінансово-господарського контролю, – єдність економічного змісту, предмету й методу. Однак кожен його підрозділ має свою сферу застосування й специфіку, що обумовлюють класифікацію фінансово-господарського контролю на три види залежно від його суб'єктів – внутрішньогосподарський, відомчий і позавідомчий.

В економічних дослідженнях, які стосуються ревізії та контролю досить часто ознаки класифікації видів фінансово-господарського контролю досліджують з точки зору критеріїв за для перерозподілу його форм, поряд з цим останні помилково порівнюються з технікою контрольних дій. Дане визначення йде всупереч з загальноприйнятою інтерпретацією категорії «форми» з точки зору діяльності підприємства та вираження суті предмета чи явища.

За умов вираження змісту форм фінансово-господарського контролю необхідно посилались на співставлення змісту та форми з точки зору загальних категорій, які показують взаємний зв'язок кількох сторін любой реальності. Все це вказує на те, що під формами фінансово-господарського контролю необхідно вважати способи ціле направленої вираження та організації контрольних дій, які направлені на роботу функцій контролю.

В даний час все більшого впливу набирає попередній контроль. Виступаючи основою для проведення господарських і фінансових операцій, він володіє попереджувальним характером. Діяльність підприємства на економічному ринку не може бути поєднаним із збитками, які виникають через неправильні розрахунки та порушень на законодавчому рівні. Задля того, аби звести їх до мінімального рівня, потрібно створити стабільну, налагоджену систему попереднього фінансово-господарського контролю, мета якого не допустити незаконні дії, порушення та недоліки. На стадії формування прогнозу

та проектування, він виступає базою для прийняття найкращих рішень управлінського значення.

Функціональні служби підприємства контролюють економічну ефективність, законність і доцільність фінансово-планових, постачальницько-збутових й обліково-бухгалтерських операцій при візуванні договорів, кошторисів, документів за для витрати товарних і матеріальних цінностей та фінансів. У всіх цих контрольних діях вище право фінансового контролю залишається за головним бухгалтером підприємства. Основна мета попереднього бухгалтерського контролю – вчасно припинити незаконне й нераціональне використання коштів, у якій би формі воно не проявлялося. Приймаючи первинну документацію від підрозділів (цехів, ділянок, складів тощо), бухгалтерська служба перевіряє дотримання нормативів матеріальних витрат, норм виробітку й розцінок заробітної плати в основному виробництві, нормативів витрати заробітної плати на допоміжні, ремонтні й транспортні роботи.

Поточний контроль внутрішнього господарства вважається органічною частиною процесу прямого управління та регулювання як виробничої так і фінансової роботи установи та його внутрішніх підпорядкованих розділів. Дана форма контролю має тісне відношення до оперативно-виробничого планування, оперативно-технічного та бухгалтерського обліку.

Майбутній контроль, навіть при умові його значимості, є завершальною стадією фінансово-господарського контролю. За сьогоденних умов всі підприємства та громадяни загалом зацікавлені не лише фіксації встановлених недоліків та порушень, а і в тому, щоб мати час їх вчасно виправити. Дану функцію формує поточний контроль, який здійснюється за невеликий часовий період: при проведенні виробничих, господарських та фінансових операцій. Беручи за основу дані первинної документації, оперативного та бухгалтерського обліку, проведенні інвентаризації та власного спостереження, поточний контроль при потребі дає змогу регулювати швидкозмінні господарські ситуації, заздалегідь визначати ймовірні збитки та втрати. Максимально повно відповідає вимогам оперативного контролю нормативний спосіб проведення планування та обліку виробничих витрат. Його першочергова особливість – це постійне співставлення фактичних витрат відповідно діючих нормативів витрат та швидке встановлення відхилень згідно встановлених норм. Отже, в основі нормативного методу лежить поточний контроль із метою запобігання перевитрат і втрат, розробка й втілення заходів з економії матеріальних, трудових і грошових витрат.

Майбутній контроль, який є відмінним поглибленим дослідженням виробничої та фінансової діяльності на виробництві за минулі роки, дає змогу встановлювати похибки минулого і поточного контролю. В дослідженнях економічного напрямку, досить часто, відносять наступний контроль лише до прерогативи ланок господарського управління та органів, які не входять до відомчого контролю. В реальності він вважається невід'ємною часткою внутрішнього бухгалтерського обліку та контролю. Бухгалтерська служба має нести відповідальність за проведення економічного аналізу за даними обліку й звітності, проведення ревізій у підрозділах об'єднання або підприємства (виробничих одиницях, цехах, службах, житлово-комунальному, підсобному господарстві й ін.).

На нашу думку, як критерій класифікації подальшого контролю доцільно взяти обсяг і глибину охоплення контролем різних сторін виробничої й фінансової діяльності підприємства. Це передбачає підрозділ подальшого контролю на ревізію, тематичну перевірку (обстеження), рахункову перевірку звітності. Для державних та комунальних підприємств й організацій ревізія є обов'язковою регулярною формою майбутнього контролю як виробничої так і фінансової діяльності установи. Ревізія діяльності на підприємстві здійснюється вищим органом при умові залучення установ, які мають.

Ревізія ґрунтується на проведенні перевірки первинної документації, облікових реєстрів, звітності різних рівнів, фактичного існування фінансів та товарних і матеріальних цінностей. Підкріплюючи й обґрунтовуючи свої висновки документально й фактично даними, ревізія стає важливим засобом розкриття й попередження зловживань, порушень фінансової дисципліни, а також виявлення й мобілізації внутрішньогосподарських резервів. Ревізії піддається багатобічна діяльність на всіх рівнях господарського управління. Це викликає необхідність чіткої класифікації видів ревізій, науково обґрунтованого вибору класифікаційних ознак.

У наукових роботах з контролю й ревізії зустрічаються різні інтерпретації поняття комплексної ревізії, протилежні оцінки її ефективності й переваг. Більшість авторів вважають критерієм комплексності ревізії участь у її проведенні фахівців різного профілю. Насправді залучення різних фахівців є тільки одним з ознак комплексної ревізії, але не єдиним і не найголовнішим.

Комплексна ревізія – це достатньо складна кількість перевірок певних сторін виробничо-фінансової діяльності підприємства. Критерій комплексності полягає насамперед у взаємозалежному контролі економічної й технічної сторін виробництва. На нашу думку,

комплексну ревізію можна визначити як одну з різновидів подальшого контролю, засновану на системному вивченні економіки підприємства або об'єднання: схоронності й раціональності використання виробничих, грошових, матеріально-речовинних, трудових ресурсів; взаємних зв'язків фінансовими, економічними, технікою, технологією та організацією на виробництві; формування дисципліни звітного та фінансового спрямування.

Висновки. Державна політика щодо сприяння розвитку підприємництва вимагає скоротити число малоефективних разових (цільових, локальних) перевірок. Такий контроль здійснюють планомірно фінансові органи, які ведуть розрахунки з підприємствами й об'єднаннями за розрахунками в бюджет.

У зв'язку із втілюваною державою політикою сприяння розвитку підприємництва істотно скорочена періодичність проведених місцевими фінансовими органами рахункових перевірок бухгалтерських звітів і балансів. Фінансові органи, що контролюють діяльність об'єднань підприємств, перевіряють достовірність річних звітних показників не тільки по балансах об'єднань, але й за даними бухгалтерського обліку й звітності виробничих одиниць. Ці заходи покликані підсилити дієвість рахункових перевірок як однієї з найефективніших форм фінансового контролю.

Література.

1. **Мартинюк А. Ю.** Історична Корпоративістика світових економічних криз (XX-початок XXI ст.). *Укр. істор. журнал*. 2011. № 5. С. 131-146.
2. **Шевчук В. О.** Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології). Київ. Держ. торг.-економіч. ун-т, 1998. 371 с.
3. **Максімова В. Ф.** Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку. Київ: АВРІО, 2005. 264 с.
4. **Дікань Л. В.** Контроль і ревізія. Київ: Знання, 2007. 327 с.
5. **Чумаченко Н. Г.** Управленческий учет нуждается в поддержке. *Бухгалтерский учет и аудит*. 2003. № 5. С. 3-7.
6. **Кудинов Д. Г.** Анализ функциональной структуры государственного казначейства Украины. *Модели управления в рыночной экономике*, 2000. № 1. С. 71-76.
7. **Бурцев В. В.** Организация системы внутреннего контроля коммерческой организации. Москва: Экзамен, 2000. 320 с.
8. **Стефанюк І. Б.** Мета і завдання державного фінансового контролю підприємницької діяльності. *Фінанси України*. 2002. № 4. С. 133-137.
9. **Борисенко М. В.** Організація і методика внутрішнього контролю на підприємствах: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09. Київський національний торговельно-економічний ун-т. Київ, 2008. 21 с.

10. **Акентьєва О. Б.** Сучасні тенденції побудови та розвитку системи внутрішнього контролю промислових підприємств в Україні. *Схід*. 2005. № 4 (70), С. 11-15.

11. **Нападівська Л. В.** Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: моногр. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. 224 с.

References.

1. **Martynov A. Yu.** (2011). Istorychna Korporatyvistyka svitovykh ekonomichnykh kryzh (KHKH-pochatok KHKHI st.) [Historical Corporatistics of World Economic Crises (XX-beginning of XXI century)]. *Ukr. istor. zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, No. 5. pp. 131-146 [in Ukrainian].

2. **Shevchuk V. O.** (1998). *Kontrol' hospodars'kykh system v suspil'stvi z perekhidnoiu ekonomikoiu (Problemy teorii, orhanizatsii, metodolohii)* [Control of economic systems in a society with transition economics (Problems of theory, organization, methodology)]. Kyiv: State University of Trade and Economics, p. 371 [in Ukrainian].

3. **Maksimova V.F.** (2005). *Vnutrishnij kontrol' ekonomichnoi diial'nosti promyslovoho pidpryiemstva – systemnyj pidkbid do rozvytku*. [Internal control of economic activity of an industrial enterprise – a systematic approach to development]. Kyiv: Avrio, p. 264 [in Ukrainian].

4. **Dikan' L.V.** (2007). *Kontrol' i reviziia* [Control and audit]. Kyiv: Znannia, p. 327 [in Ukrainian].

5. **Chumachenko N. G.** (2003). Upravlencheskyi uchet nuzhdaet'sya v podderzhke [Management accounting needs support]. *Buhgalterskijuchet i audit – Accounting and audit*, No. 5. pp. 3-7 [in Russian].

6. **Kudinov D. G.** (2000). Analiz funktsyonal'noy struktury hosudarstvennoho kaznacheystva Ukrainy [Analysis of the functional structure of the state treasury of Ukraine]. *Modeli upravlenija v rynochnoj jekonomike – Models of Management in a Market Economy*, No. 1, pp. 71-76 [in Russian].

7. **Burcev V. V.** (2000). *Organizacija sistemy vnutrennego kontrolja kommercheskoj organizacii*. [Organization of the internal control system of a commercial organization]. Moscow: Ekzamen, p. 320 [in Russian].

8. **Stefanyk I. B.** (2002). Meta i zavdannja derzhavnoho finansovoho kontrolyu pidpryyemnyts'koyi diial'nosti [The purpose and tasks of state financial control of entrepreneurial activity]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, No. 4, pp. 133-137 [in Ukrainian].

9. **Borysenko M. V.** (2008). Orhanizatsiia i metodyka vnutrishn'oho kontroliu na pidpryiemstvakh [Organization and methodology of internal control at enterprises]. *Abstract of dissertation of candidate of economic Sciences*. Kyiv, p. 21 [in Ukrainian].

10. **Akient'ieva O. B.** (2005). Suchasni tendentsiyi pobudovy ta rozvytku systemy vnutrishn'oho kontrolyu promyslovykh pidpryyemstv v Ukraini [Modern trends of construction and development of the system of internal control of industrial enterprises in Ukraine]. *Skbid – Eas*, No. 4(70), pp. 11-15 [in Ukrainian].

11. **Нападівська Л. В.** (2000). *Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' v rynkovij ekonomitsi*. [Internal control in a market economy]. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita, p. 224 [in Ukrainian].

Анотація.

Гавриленко О.В. Теоретичні основи контролю економічних результатів та його роль у діяльності аграрних підприємств.

У статті проведено дослідження теоретичних підходів до визначення поняття «контроль», «ревізія». Розглянуто взаємозв'язок контролю з іншими функціями управління. Визначено контроль з позиції управління, законодавства та відповідно до математично-кібернетичного підходу. Наголошено на важливості контролю у процесі ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. Узагальнено існуючі класифікації контролю. Розглянуто співвідношення понять «контроль» і «ревізія». Представлено сутність ревізії. Окреслено дуальну роль контролю та ревізії на рівні підприємства та на державному рівні. Визначено недоліки у організації контролю у вітчизняній практиці.

Ключові слова: контроль, ревізія, перевірка, функція, ефективність діяльності, підприємство.

Аннотация.

Гавриленко А.В. Теоретические основы контроля экономических результатов и их роль в деятельности аграрных предприятий.

В статье проведено исследование теоретических подходов к определению понятия «контроль», «ревизия». Рассмотрена взаимосвязь контроля с другими функциями управления. Определены контроль с позиции управления, законодательства и в соответствии с математически-кибернетическим подходам. Подчеркнута важность контроля в процессе ведения бухгалтерского учета. Обобщены существующие классификации контроля. Рассмотрено соотношение понятий «контроль» и «ревизия». Представлены сущность ревизии. Определены дуальной роль контроля и ревизии на уровне предприятия и на государственном уровне. Определены недостатки в организации контроля в отечественной практике.

Ключевые слова: контроль, ревизия, проверка, функция, эффективность деятельности, предприятие.

Abstract.

Gavrilenko O.V. Theoretical bases of control of economic results and its role in the activity of agricultural enterprises.

The article investigates theoretical approaches to the definition of «control», «audit». The relationship of control with other management functions is considered. Control from the point of view of management, legislation and according to the mathematical-cybernetic approach is determined. The importance of control in the process of accounting at the enterprise is emphasized. Generalized control classifications are generalized. The relation between the concepts of «control» and «audit» is considered. The essence of the audit is presented. The dual role of control and audit at enterprise and state level is outlined. Weaknesses in the organization of control in domestic practice are identified.

Key words: control, audit, check, function, efficiency of activity, enterprise.

МЕХАНІЗМИ ІНТЕРВЕНЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

***МОСТОВА А.Д., К.Е.Н., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вирішення продовольчої проблеми на всіх рівнях та запобігання її виникненню завжди було стратегічним пріоритетом розвинутих країн світу. Провідна роль у цьому завданні покладена на методи і механізми державного регулювання ціноутворення на внутрішньому ринку, напрями і інструменти підтримки аграрного сектору економіки, забезпечення якості і безпечності продовольства та його доступності для населення. Більшість країн світу розробили та застосовують власні національні програми, спеціальні закони про продовольчу безпеку, а також дієві методи та інструменти регулювання продовольчого ринку для комплексного вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням продовольчої безпеки у довгостроковій перспективі.

У розвинутих країнах проблема забезпечення продовольчої безпеки вирішується державою на загальнонаціональному рівні. В Україні у ході реформування системи господарювання було реконструйовано державний механізм забезпечення населення продовольством, але єдиної концепції вирішення цього питання на стратегічному рівні поки що не сформовано. Позитивний результат може надати проведення дослідження та систематизації досвіду державного регулювання стратегічного забезпечення продовольчої безпеки у деяких розвинутих країнах світу та подальшої розробки на основі найбільш результативних механізмів і методів державної підтримки власних механізмів формування і реалізації стратегії продовольчої безпеки в Україні [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських авторів дослідженню стратегічних напрямів державного регулювання продовольчої безпеки країн ЄС присвячено дослідження авторів Скрипчук П.М., Хоменко А.Є., Шойко В.А., Олійник В., Candel J.L., Breeman G.E., Stiller S.J., Termeer J.A.M. та інших. У наукових працях Батигіна О.М., Жушман В.М., Корнієнко В.М. досліджено основні питання організаційно-правового забезпечення розробки і реалізації

стратегії продовольчої безпеки зарубіжних країн [2, с. 176-195]. Стратегічні пріоритети системи забезпечення продовольчої безпеки України досліджувала Голікова К.П., яка запропонувала інструменти державного регулювання в забезпеченні стратегічних напрямів системи продовольчої безпеки: підтримка товаровиробників, платоспроможний попит, розвиток інститутів ринкової інфраструктури [3].

Однак, не зважаючи на значний науковий доробок у дослідженні світового досвіду продовольчої безпеки, можна зробити висновок, що застосування важливих аспектів міжнародних підходів при розробці заходів державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки шляхом аграрних інтервенцій не розкрито повністю та носить фрагментарний характер. Тому потребує поглибленого дослідження та систематизації зарубіжний та вітчизняний досвід формування та реалізації стратегії продовольчої безпеки на державному рівні.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження - проаналізувати організаційно-правові засади механізму аграрних інтервенцій в Україні та зарубіжних країнах та обґрунтувати шляхи вдосконалення інтервенційного механізму у забезпеченні продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до матеріалів, опублікованих Продовольчою та сільськогосподарською організацією об'єднаних націй (FAO), продовольча безпека – це «забезпечення гарантованого доступу населення світу, країни, регіону до харчових продуктів у будь-який час і обсягах, достатніх для ведення активного й здорового способу життя, за рахунок власного виробництва та імпорту продовольства, виробництво яких неможливе за рахунок внутрішніх ресурсів» [2, с. 59].

Державне регулювання стратегії продовольчої безпеки базується на системі принципів, підходів, нормативно-правових актів, інститутів та взаємодії між ними. Стратегічне забезпечення продовольчої безпеки у ЄС полягає у застосуванні механізму захисту внутрішніх ринків та вітчизняного виробництва на основі механізмів наднаціонального цінового регулювання: цільові ціни, інтервенційні ціни, граничні (порогові) ціни, змінний імпортний тариф і експортні субсидії. Фундаментальними принципами єдиної аграрної політики ЄС є: єдність ринку, система фінансування й система преференцій країнам-учасникам ЄС [4].

При проведенні закупівель сільськогосподарської продукції або реалізації запасів держава є безпосереднім учасником ринку. Система наднаціонального регулювання продовольчого ринку функціонує за

допомогою жорсткого механізму ціноутворення наднаціональними органами: вищим органом управління ЄС - Європейською Комісією, яка встановлює ціни та процент номінального підвищення, та Радою Європейського Союзу (або Радою міністрів), яка має право змінювати ціни та затверджувати остаточні ціни на продукцію сільського господарства.

Ціни фіксуються в євро за такими критеріями:

- цільові (рекомендовані) ціни, які можуть бути індикативними (зерно, молочні продукти, цукор, соняшник), орієнтовними (м'ясопродукти);

- мінімальні імпорتنі (порогові) ціни, які в свою чергу бувають граничними (зерно, цукор, молочні продукти), довідковими (фрукти, овочі, рибопродукти), шлюзовими (свинина, яйця, птиця). Політика протекціонізму реалізовується шляхом застосування додаткового митного збору у вигляді різниці між внутрішньою ціною на продовольство й імпоротною ціною, а також стимулювання експорту країнами ЄС шляхом надання експортних субсидій фермерам;

- мінімальні (інтервенційні) ціни, які гарантують фермеру встановлену доходність бізнесу й диференціюють заготівельні ціни на різні види сільськогосподарської продукції у регіонах [5].

Інтервенційна ціна (ціна втручання), встановлена органами управління ЄС (Європейська Комісія, Рада міністрів), є обов'язковою для закупівлі продовольства закупівельними організаціями в ЄС у заздалегідь встановленому обсязі обов'язкових закупівель за вказаними цінами [6]. Орієнтовні ціни забезпечують гнучкість ринку шляхом підвищення інтервенційної ціни на сільськогосподарську продукцію на величину від 2 % до 40 % для її продажу за межами території виробництва за більш високою ціною. Відсоток підвищення є ринковою складовою ціни, яка є бажаною для органів управління ЄС на оптових продовольчих ринках окремих видів продовольства [7].

Цінове регулювання продовольчого ринку у системі стратегічного забезпечення продовольчої безпеки в країнах ЄС не обходиться без імпорتنих (порогових) цін, що визначають рівень митного захисту внутрішніх цін на фермерську продукцію. При цьому цільова ціна перевищує порогову, однак з урахуванням транспортних витрат на одиницю продукції порогова ціна повинна перевищувати цільову. Механізм регулювання продовольчого ринку за допомогою цільових та порогових цін є стратегічним інструментом досягнення самозабезпеченості за окремими видами продукції у ЄС шляхом встановлення верхньої межі цін у системі захисту цін [8].

Оскільки підтримання високих цін в межах єдиного продовольчого ринку ЄС є одним з найдорожчих інструментів субсидування доходів фермерів, тому згодом були ухвалені рішення щодо незначного зниження цін. Так, була запроваджена система прямих державних доплат виробникам за неперевищення досягнутого у попередньому періоді рівня виробництва продовольства через несприятливі умови. Сума державних виплат залежить від площі землі або кількості голів худоби [7].

Після досягнення повної самозабезпеченості і продовольчої незалежності, спільна агропродовольча політика ЄС в останні десятиріччя передбачає застосування обмежуючих заходів: квоти на виробництво і продаж продовольства, усунення принципу гарантування цін для будь-якої кількості реалізованих на ринку продовольчих товарів, а також поетапне зниження інтервенційних цін. Встановлення квот на закупівлю за гарантованими цінами встановлювалося на молоко, пшеницю, цукор, бавовну, соняшник, ріпак та деякі інші сільськогосподарські товари. Квотування як стратегічний інструмент державного регулювання продовольчого ринку спрямовано на підтримання на високому рівні внутрішніх цін, запобігання надвиробництва та зниження витрат з бюджету ЄС через систему гарантування цін. Гарантовані ціни поширюються на закупівлю закупівельними організаціями лише встановленої кількості продукції, а перевищення продукції закуповується за нижчою ціною. У ЄС застосовується практика визначення загального граничного обсягу виробництва, який потім розподіляється між країнами-членами ЄС. Таким чином, фермери повинні адаптуватися до ринкових обмежень, маючи можливість при цьому отримувати стабільні доходи.

Ціновий механізм є ефективним засобом фінансування сільського господарства за рахунок споживачів. За рахунок внутрішніх цін, більш високих порівняно зі світовими, проводиться фінансування фермерів та недопущення проникнення на внутрішній ринок ЄС виробників з більш низькою собівартістю продукції.

Правові та організаційні засади таких заходів державної підтримки аграрного сектору та гарантування продовольчої безпеки України, як державні аграрні інтервенції, державні заставні закупівлі зерна та інші, що здійснюються ПАТ «Аграрний фонд», закріплено у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., № 1877-IV.

Реалізація товарних та фінансових інтервенцій, продовольчого резерву в Україні забезпечується діяльністю ПАТ «Аграрний фонд», який забезпечує стабільність цін на аграрному та продовольчому ринку

шляхом здійснення інтервенційних заходів та ефективну цінову політику в аграрному секторі. Для гарантування продовольчої безпеки ПАТ «Аграрний фонд» створює резерви по окремих позиціях об'єктів державного цінового регулювання, тобто тих видів агропродовольчої продукції, на які буде спрямована державна підтримка (у відсотках до обсягів річного внутрішнього споживання) [9].

Основною метою ПАТ «Аграрний фонд» є забезпечення рівноваги на аграрних та продовольчих ринках, задоволення потреб населення у продовольстві, забезпечення продовольчої незалежності держави, попередження зростання цін на ринках об'єктів державного цінового регулювання. Установа формує державний інтервенційний фонд – державний резерв окремих видів аграрної продукції, який повинен гарантувати продовольчу безпеку держави [10, с. 21].

Для уникнення нестабільності на аграрних та продовольчих ринках та встановлення надмірно високих та низьких цін відповідно до законодавства проводяться товарні та фінансові інтервенції у обсягах, що дозволяють зафіксувати ціну рівноваги на аграрну продукцію на рівні, не меншому мінімальної та не вищому максимальної закупівельної інтервенційної ціни. Підставою для проведення товарної інтервенції є перевищення ціни попиту на умовах споту або форварду протягом однієї торгової сесії в межах від 5 до 20 % від найвищої закупівельної інтервенційної ціни. Розмір товарної інтервенції має бути достатнім для встановлення ціни рівноваги, не вищої за найвищу інтервенційну ціну. При перевищенні ціни більше, ніж 20 %, ПАТ «Аграрний фонд» призупиняє торгівлю на поточній біржовій сесії та консультується з учасниками біржового ринку.

При зниженні ринкової кон'юнктури ПАТ «Аграрний фонд» проводить фінансову інтервенцію, закупаючи аграрної продукції за умови зниження спотових цін на організованому аграрному ринку до рівня, нижчого за мінімальну закупівельну інтервенційну ціну. Метою є досягнення цінової рівноваги, у тому числі за допомогою придбання товарних деривативів.

Для товаровиробників і для стабільного функціонування продовольчого ринку мінімальні інтервенційні ціни повинні бути економічно обґрунтованими. Тому при їх визначенні враховуються середньогалузева нормативна виробнича собівартість одиниці продукції, мінімальний рівень рентабельності (не менше 10 %), ринкова кон'юнктура. Обидва види інтервенційних цін встановлюються єдиними для всієї території України і не змінюються протягом періоду державного регулювання (за виключенням радикальних змін ринкової кон'юнктури).

Фінансові інтервенції проводяться у випадку, коли ціна пропозиції аграрної продукції на умовах споту або форварду протягом однієї торгової сесії є меншою, ніж встановлена мінімальна інтервенційна ціна, на 5-20 % її значення. Розмір фінансової інтервенції ПАТ «Аграрний фонд» має бути достатнім для встановлення ціни рівноваги на рівні, не меншому мінімальної інтервенційної ціни. При більш ніж 20 %-ти перевищенні ПАТ «Аграрний фонд» призупиняє торгівлю і консультується з учасниками біржового ринку.

Підсумовуючи, відзначимо, що Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., № 1877-IV запроваджується складний механізм державного регулювання цін на сільськогосподарську продукцію шляхом послідовної реалізації таких засобів регулювання: встановлення мінімальних і максимальних інтервенційних цін, застосування товарних і фінансових інтервенцій, встановлення тимчасового адміністративного регулювання цін, застосування бюджетної дотації. Встановлення мінімальних, максимальних інтервенційних цін не є безпосередньо самостійним засобом регулювання, це є інструментом застосування інтервенційних операцій, тимчасового адміністративного регулювання, тимчасових бюджетних дотацій. Ці елементи утворюють єдиний механізм і мають застосовуватися лише в послідовності, що визначена Законом.

Слід відзначити, що ПАТ «Аграрний фонд» в умовах перевищення обсягів виробництва зерна над обсягом споживання не повністю виконує покладену на нього функцію інтервенцій на ринку зерна. Інтервенційні закупівлі не вирішують проблему надлишкової пропозиції товарного зерна. Враховуючи викладене, актуальним є приєднання України до формування Світового продовольчого фонду ФАО ООН та продовольчих фондів ЄС [10, с. 20].

Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначено види аграрної продукції, що є об'єктами державного регулювання. Однак Кабінетом Міністрів України об'єкти державного цінового регулювання визначаються щорічно за результатами моніторингу аграрного ринку, та офіційно оприлюднюються не пізніше 30 календарних днів до початку маркетингового року у вигляді правових актів. У протилежному випадку діє перелік об'єктів для попереднього маркетингового періоду. Це створює значну кількість правових актів у цій сфері, що може створювати проблеми. Можна систематизувати правові акти та прийняти комплексний правовий акт, наприклад Закон «Про

формування та використання державного інтервенційного фонду», який би регламентував порядок закупівлі (продажу) ПАТ «Аграрний фонд» усіх об'єктів державного цінового регулювання, що забезпечить ефективне функціонування інституту аграрних інтервенцій.

В ЄС існує тенденція до протекціоністського захисту сільськогосподарських виробників за рахунок цінового регулювання [11]. Фермери захищені від конкуренції з боку іноземних виробників і користуються перевагами (в основному за рахунок споживачів) продавати свою продукцію за цінами вище світового рівня.

Механізми державного регулювання ціноутворення в Україні повинні бути достатньо гнучкими для захисту вітчизняних товаровиробників та одночасного дотримання вимог СОТ, зокрема при застосуванні таких захисних заходів, як мито і ввізні тарифи на продовольство. Також рекомендовано посилення державного контролю за моніторингом балансу продовольства для запобігання втрат від обмеження експорту.

Висновки. Узагальнюючи зарубіжний досвід державної аграрної політики, та враховуючи намагання інтеграції України до європейського економічного простору, важливо врахувати переваги та ризики для сільського господарства та сформувати основні стратегічні напрями державної політики, спрямовані на зниження ризиків, нейтралізацію можливих негативних наслідків і прискорення отримання переваг від лібералізації торговельних режимів. Європейський досвід наднаціонального та державного регулювання продовольчої безпеки актуальний для України в сучасних умовах.

Можливо надати право Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України встановлювати рекомендовані ціни на сільськогосподарську продукцію та продовольство в залежності від середньої собівартості основних видів сільськогосподарської продукції, що забезпечило б достатній рівень продовольчої безпеки у регіонах. Для цього варто створити відповідні служби моніторингу та передбачити відповідні суми компенсацій у структурі видатків державного бюджету. Вказані механізми державної підтримки товаровиробників в Україні повинні бути складовою як аграрної політики держави, так і стратегії продовольчої безпеки.

З огляду на проведене дослідження та з урахуванням міжнародного досвіду та необхідності інтеграції України в систему світового агропродовольчого ринку, необхідно удосконалення інституційного базису формування системи продовольчої безпеки України шляхом адаптації вітчизняного нормативно-правового базису

у сфері продовольчої безпеки до вимог і положень Спільної аграрної політики країн-членів ЄС в частині закріплення на законодавчому рівні повноважень, функцій та сфери відповідальності інституту державного інтервенційного агента в аспекті регулювання кон'юнктури аграрного ринку. Перспективами подальших наукових досліджень може бути обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення заходів цінового регулювання для забезпечення продовольчої безпеки України, враховуючи успішний досвід європейських держав.

Література.

1. Statistical Factsheet 2018. DG Agriculture and Rural Development, Unit Farm Economics. European Commission, Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets_en

2. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / **О.М. Батигіна, В.М. Жушман, В.М. Корнієнко** та ін.; за ред. **В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги**. Х. : Право, 2013. 326 с.

3. Голікова К.П. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації національної економіки: дис. д.е.н. Запоріжжя, 2017. Класичний Приватний університет. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/dis_Golikova_05.12.pdf

4. **Піщур Я.С., Сенишин О.С.** Використання світового досвіду державної підтримки розвитку агропродовольчого комплексу як напрямку забезпечення продовольчої безпеки України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. 2012. Вип. 2. С. 131-140.

5. **Хірамагомедов М.** Особливості та напрямки державного регулювання ринку зерна в різних країнах. «Ефективність державного управління»: Збірник наукових праць. 2013. Вип. 35. С. 331-337.

6. **Candel J.L., Breeman G.E., Stiller S.J., Termeer J.A.M.** (2014). Disentangling the consensus frame of food security: The case of the EU Common Agricultural Policy reform debate. Food Policy, no. 44, pp. 47-58.

7. **Горшнич О.В.** Застосування зарубіжного досвіду в державному регулюванні економіки АПК в Україні. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу № 3(27) 2014. С. 31-35.

8. **Шойко В.А.** Державне регулювання продовольчої безпеки в контексті інтеграції України ДО ЄС та забезпечення її сталого розвитку. Ефективна економіка, 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6203>

9. **Лавринчук О.В.** Організаційно-економічний механізм функціонування ринку зерна та участь держави в ньому. Ефективна економіка № 2, 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2740>

10. **Щербина С.В.** Аналітичне дослідження стану продовольчої безпеки в Україні у контексті запровадження адресної допомоги у продуктах

харчування для малозабезпеченого населення. ГО «Аналітичний центр Аграрного союзу України», 2018. URL : http://www.aau.org.ua/media/publications/743/files/PolicyResearch_2018_12_17_10_21_51_429866.pdf

11. **Скрипчук П.М., Хоменко А.Є.** Аналіз досвіду країн-членів СОТ щодо забезпечення продовольчої безпеки та використання цього досвіду в Україні. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 120 (частина І). 2014. С. 219-233.

References.

1. Statistical Factsheet (2018). DG Agriculture and Rural Development, Unit Farm Economics. European Commission, Eurostat Available at: https://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets_en (accessed 10 June 2019) [in English].

2. **Batyhina O.M., Zhushman V.M., & Korniienko V.M.** (2013). *Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Actual problems of legal provision of food safety of Ukraine]*. Kharkiv : Pravo, p. 326 [in Ukrainian].

3. **Holikova K.P.** (2017) Derzhavne rehuliuвання zabezpechennia prodovolchoi bezpeky v umovakh transformatsii natsionalnoi ekonomiky [State regulation of food security in the conditions of transformation of the national economy]. *Dissertation of doctor of economic Sciences*, Zaporizhzhia. Klasychnyi Pryvatnyi universytet. Retrieved from http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/dis_Golikova_05.12.pdf [in Ukrainian].

4. **Pitsur Ya.S., & Senyshyn O.S.** (2012). Vykorystannia svitovoho dosvidu derzhavnoi pidtrymky rozvytku ahroprodovolchoho kompleksu yak napriamu zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Using the world experience of state support for the development of the agro-food complex as a way of ensuring food security of Ukraine]. *Naukovyy visnyk L'viv's'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriya ekonomichna – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Series: Economics*, No. 2, pp. 131-140 [in Ukrainian].

5. **Khramahomedov M.** (2013). Osoblyvosti ta napriamky derzhavnoho rehuliuвання rynku zerna v riznykh krainakh [Features and Directions of State Regulation of the Grain Market in Different Countries]. *«Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnya»: Zbirnyk naukovykh prats' – «Efficiency of Public Administration»: Collection of Scientific Papers*, No. 35, pp. 331-337 [in Ukrainian].

6. **Candel J.L., Breeman G.E., Stiller S.J., & Termeer J.A.M.** (2014). Disentangling the consensus frame of food security: The case of the EU Common Agricultural Policy reform debate. *Food Policy*, No. 44, pp. 47-58 [in English].

7. **Horpynych O.V.** (2014). Zastosuvannia zarubizhnogo dosvidu v derzhavnomu rehuliuванні ekonomiky APK v Ukraini [Application of foreign experience in the state regulation of the economy of agroindustrial complex in Ukraine]. *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of the Berdiansk University of Management and Business*, No. 3(27). pp. 31-35 [in Ukrainian].

8. **Shoiko V.A.** (2017). Derzhavne rehuliuvannya prodovolchoi bezpeky v konteksti intehtratsii Ukrainy DO YeS ta zabezpechennia yii staloho rozvytku [State regulation of food security in the context of Ukraine's integration into the EU and ensuring its sustainable development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, No. 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6203> [in Ukrainian].

9. **Lavrynychuk O.V.** (2014). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm funktsionuvannya rynku zerna ta uchast derzhavy v nomu [Organizational and economic mechanism of grain market functioning and state participation in it]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, No. 2, Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2740> [in Ukrainian].

10. **Shcherbyna S.V.** (2018). Analitychne doslidzhennia stanu prodovolchoi bezpeky v Ukraini u konteksti zaprovadzhennia adresnoi dopomohy u produktakh kharchuvannya dlia malozabezpechenoho naselennia [Analytical study of the food security situation in Ukraine in the context of the introduction of targeted food assistance for the poor]. *Analitychnyy tsentr Abrarnoho soyuzu Ukrainy – Analitychnyi tsentr Abrarnoho soyuzu Ukrainy*, Retrieved from http://www.aau.org.ua/media/publications/743/files/PolicyResearch_2018_12_17_10_21_51_429866.pdf [in Ukrainian].

11. **Skrypchuk P.M., & Khomenko A.Ye.** (2014). Analiz dosvidu krain-chleniv SOT shchodo zabezpechennia prodovolchoi bezpeky ta vykorystannia tsoho dosvidu v Ukraini [Analysis of the experience of WTO member countries in ensuring food security and using this experience in Ukraine]. *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual problems of international relations*, No. 120 (I), pp. 219-233 [in Ukrainian].

Анотація.

Мостова А.Д. Механізми інтервенцій у забезпеченні продовольчої безпеки держави: зарубіжний досвід та вітчизняна практика.

Мета дослідження полягає у аналізі організаційно-правових засад механізму аграрних інтервенцій в Україні та зарубіжних країнах та обґрунтуванні шляхів удосконалення інтервенційного механізму у забезпеченні продовольчої безпеки. У роботі використані методи системного аналізу й синтезу, абстрактно-логічний, монографічний, узагальнення. Розглянуто механізми державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки в ЄС. Представлено критерії встановлення цін на сільськогосподарську продукцію в країнах ЄС. Розглянуто механізми реалізації державних аграрних інтервенцій. Представлено інструменти регулювання цін на окремі види сільськогосподарської продукції та продовольства на організованому аграрному ринку та формування продовольчого резерву держави. Наукова новизна дослідження полягає у обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення механізму аграрних інтервенцій у гарантуванні продовольчої безпеки. Практична значущість результатів дослідження полягає у створенні інституційної та правової основи для подальшого вдосконалення державного управління механізмом аграрних інтервенцій. Перспективи подальших досліджень полягають у розвитку методологічних та практичних засад формування стратегій держави щодо вдосконалення інституційного забезпечення, правових механізмів ціноутворення на аграрну та продовольчу продукцію.

Ключові слова: аграрні інтервенції, продовольча безпека, механізм ціноутворення.

Аннотация.

Мостовая А.Д. Механизмы интервенций в обеспечении продовольственной безопасности государства: зарубежный опыт и отечественная практика.

Цель исследования заключается в анализе организационно-правовых основ механизма аграрных интервенций в Украине и зарубежных странах и обосновании путей совершенствования интервенционного механизма в обеспечении продовольственной безопасности. В работе использованы методы системного анализа и синтеза, абстрактно-логический, монографический, обобщения. Рассмотрены механизмы государственного регулирования обеспечения продовольственной безопасности в ЕС. Представлены критерии установления цен на сельскохозяйственную продукцию в странах ЕС. Рассмотрены механизм реализации государственных аграрных интервенций. Представлены инструменты регулирования цен на отдельные виды сельскохозяйственной продукции и продовольствия на организованном аграрном рынке и формирования продовольственного резерва государства. Научная новизна исследования заключается в обосновании предложений по совершенствованию механизма аграрных интервенций в обеспечении продовольственной безопасности. Практическая значимость результатов исследования заключается в создании институциональной и правовой основы для дальнейшего совершенствования государственного управления механизмом аграрных интервенций. Перспективы дальнейших исследований заключаются в развитии методологических и практических основ формирования стратегии продовольственной безопасности государства путем усовершенствования институционального обеспечения, механизмов ценообразования на аграрную и продовольственную продукцию.

Ключевые слова: аграрные интервенции, продовольственная безопасность, механизм ценообразования.

Abstract.

Mostova A. Mechanisms of interventions in the provision of food security of the state: foreign experience and domestic practice.

The purpose of the research is to analyze the organizational and legal foundations of the mechanism of agrarian interventions in Ukraine and abroad and to justify ways to improve the intervention mechanism in food security. The methods of system analysis and synthesis, abstract-logical, monographic, generalization are used in the work. The mechanisms of state regulation of food security in the EU are considered. The criteria for setting prices for agricultural products in EU countries are presented. The mechanism of realization of state agrarian interventions is considered. The instruments of regulation of prices for certain types of agricultural products and food on the organized agrarian market and formation of the state food reserve are presented. The scientific novelty of the study is to substantiate the proposals for improving the mechanism of agrarian interventions in guaranteeing food security. The practical significance of the results of the research is to create an institutional and legal basis for further improvement of the state management of the mechanism of agrarian interventions. The prospects for further research are to develop the methodological and practical foundations of the state's food security strategy by improving institutional support, legal pricing mechanisms for agricultural and food products.

Key words: agrarian interventions, food security, pricing mechanism.

СТАН І ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ В ЙОГО ВІРТУАЛЬНО-ЕЛЕКТРОННОМУ ФОРМАТІ

***МОРОЗОВ В.І., К.Е.Н., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми в загальному вигляді. Стрімкий перехід бізнесу в online-мережу, набуття нею статусу одного з основних каналів проведення всіх маркетингових заходів та процесів, потребує подальшої розробки та вивчення різних методів та інструментів Інтернет-маркетингу в умовах сучасного розвитку систем електронної комерції. Зростання її частки в загальному обсязі роздрібною торгівлі призводить до того що компанії-виробники починають приділяти все більше уваги Інтернету як каналу збуту своєї продукції.

Поширення мережі Інтернет, розвиток форм електронної торгівлі і розрахунків, можливості що при цьому виникають, підштовхують керівників та спеціалістів підприємств і компаній приймати і використовувати нові переваги, які несе в собі електронний маркетинг.

В сучасний період всі мінімально значущі компанії використовують різноманітні «соціальні мережі» для просування власного продукту та загальної впізнаваності бренду. Розвиток інтернет-технологій призвів до того що тепер великі групи споживачів можуть безпосередньо спілкуватись між собою, внаслідок чого будь-яка компанія може дістатись простору споживача і одержати максимальне число прихильників власного товару чи послуг. Досягнення цього натеper можливе в значній мірі завдяки ефективній роботі з різними соціальними медіа.

Виникнення і бурхливий розвиток електронного бізнесу стало базою для розвитку новітнього напрямку сучасної концепції маркетингу – Інтернет-маркетингу. Традиційні прийоми маркетингу і методи менеджменту в цілому ряді випадків незастосовні до інтернет-середовища в їх наявних моделях.

Інтернет поєднав в собі гіпермедійну природу, створення персональної взаємодії та інтерактивний характер комунікації. Новітні комунікативні властивості Інтернету ставлять перед сучасними кампаніями застосування абсолютно нових каналів їхнього зв'язку із клієнтами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми застосування інтернет–технологій та інструментів в сучасному маркетингу мали місце в дослідженнях К. Вертайма [2], І. Литовченко та В. Пилипчука [3], С. Ілляшенко [4, 5, 7], Г. Мозгової [6], та багатьох інших. В цих теоретичних розробках проаналізовані основні інструменти і технології Internet-маркетингу, що активно застосовуються в сучасній індустрії online-бізнесу та сфері маркетингу, які не лише в рази збільшують потенціал ведення бізнесу, а змінюють і вже змінили природу сучасного бізнесу та маркетингу, зокрема.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій, інструментів і трендів сфери інтернет–маркетингу, спроби проаналізувати його стан в Україні та по можливості висвітлити застосування його величезного арсеналу компаніями України, виходячи з її поточного суспільно–економічного становища.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі, Інтернет–маркетинг – це технологія маркетингу через застосування мережі Інтернет та різноманітних її онлайн-сервісів. Зараз електронний маркетинг надає бізнесу суттєві можливості: охоплення значної кількості інтернет-користувачів; цільовий вплив на групи споживачів; швидке створення рекламного контенту; оперативний збір результатів маркетингових досліджень.

На сучасному етапі можливості Інтернет-маркетингу наступним чином проявляються в наступних стадіях діяльності підприємства:

- інформаційний маркетинг та дослідження ринку;
- виробництво товару або послуги;
- реалізація продукції;
- сервіс і післяпродажна діяльність.

Інформаційний маркетинг та дослідження ринку. Путівниками в безмежності наявної в мережі інформації є пошукові системи, які часто поєднані з різними тематичними каталогами. Фахівцям, які використовують мережу у сфері електронного маркетингу доступна наступна базова інформація: ціни, нові технології, результати досліджень ринку, окремих сегментів, нові види продукції та діяльність конкурентів.

Виробництво товару чи послуги. Інтернет започаткував в сучасній економіці віртуальні колективи. Люди які працюють в одній кампанії, тепер можуть жити на різних континентах і бути при цьому об'єднаними у спільний виробничий процес. Бізнесменів та кампанії самих розвинутих країн приваблює дешева та кваліфікована робоча сила з Азії, Центральної та Східної Європи і кількість таких віртуальних співробітників непинно зростає.

Реалізація продукції. В цьому сегменті онлайн-мережа також починає значно переважати збут традиційний. Пошук-постачання товару вже впевнено здійснюється за допомогою електронних майданчиків, дошок оголошень, електронних магазинів.

Сервіс та післяпродажна діяльність. Обслуговування клієнтів, комунікації між ними та виробниками, замовлення додаткових послуг та сервісів, все це вже певний час впевнено базується в середовищі електронного маркетингу.

На даний час, всі Інтернет-інструменти в маркетингу, можна поділити на 4 групи:

- Owned Media – будь-який канал чи платформа, які перебувають у володінні самого бренда. Компанії їх створюють самостійно. Аудиторія власних медіа – це всі старі, нові та потенційні клієнти. Від якості та релевантності контенту О. М. залежить конвертованість відвідувачів у споживачів;

- Paid Media – повний об'єм платних інструментів і платформ для залучення трафіку на сайт, блог та усі інші ресурси кампанії. Цей канал розширює охоплення Digital-кампаній та стимулює впізнаваність бренду. Аудиторія платних медіа – користувачі всесвітньої мережі, які раніше були не знайомі з кампанією, але зацікавлені в її товарах та послугах;

- Earned Media – вся сукупність дій користувачів відносно бренду: обговорення його іміджу, контенту і продукції на різних онлайн-майданчиках, а також лайки, поширення та коментарі на сайті кампанії та на її сторінках в соцмережах. В принципі, це – реклама бренду, яка згенерована його аудиторією;

- Social Media – процес залучення трафіку та уваги до бренда або продукту через соціальні платформи ; увесь комплекс заходів щодо залучення соціальних медіа як каналів щодо поширення кампаній та вирішення різноманітних бізнес-цілей.

Якісна стратегія Інтернет-маркетингу повинна бути збалансованою відносно використання взаємопов'язаних інструментів всіх груп та їх сумарного використання для досягнення максимального ефекту.

Інтернет-маркетинг для ефективного втілення стратегії та досягнення мети, поставленої перед конкретним проектом, використовуються різноманітні онлайн-інструменти, для їхнього використання та успішного поєднання необхідний маркетинговий аналіз проекту, чітка постановка цілі і системний підхід до втілення виробленої стратегії.

Існуюча на сьогодні сукупність інструментів Інтернет-маркетингу можна поділити на наступні базові напрями, що відповідають за функціональність застосування:

1. Веб-сайт. Базовий інструмент Інтернет-маркетингу – веб-сайт. Створення веб-сайту, його належне позиціонування та належне застосування надають його власникові величезні можливості та перспективи: зміцнення бренду та позицій кампанії на ринку; здійснення оперативних дій маркетингу; сприяння успішній конкуренції на ринку; створення сприятливого ґрунту для поступального розвитку кампанії. Більшість інструментів Інтернет-маркетингу мають своєю метою саме залучення користувачів на сайт підприємства.

2. Пошуковий маркетинг. Це – сукупність заходів які спрямовані на забезпечення зростання відвідуваності ресурсу його цільовою аудиторією. Пошуковий маркетинг – це комплекс робіт, які передбачають: залучення відвідувачів, перетворення їх на клієнтів, заходи щодо вдосконалення користування сайтом та збільшення прибутковості сайту. Використовуючи такі інструменти як пошукова оптимізація та пошукова реклама, ресурс отримує можливість розміщення на високих позиціях в результаті діяльності у пошукових системах:

– *пошукова оптимізація (SEO).* Її метою є залучення цільових користувачів із пошукових систем на сайт, організація контенту ресурсу для його коректного відображення при запиті з пошукових систем;

– *пошукова реклама.* Текстові блоки, які розміщуються в пошукових системах та відображаються при певних запитах користувачів і є ефективним засобом залучення користувачів на сайт по високочастотним запитам.

3. Інтернет-реклама. Вона відрізняється високою точністю охоплення цільової аудиторії, можливістю ефективно управляти бюджетом та оперативно відстежувати ефективність рекламної кампанії. До Інтернет-реклами належать: банерна реклама, контекстна реклама, партнерський маркетинг, тизерна та брендowana реклама. Основні інструменти Інтернет-реклами:

– *банерна реклама.* Це розміщення графічних зображень в Інтернеті із метою залучення потенційних клієнтів кампанії або формування відповідного іміджу фірми. Використовується для забезпечення охоплення цільової аудиторії, просування іміджу кампанії та рекламованого товару;

– *контекстна реклама.* Модифікований різновид Інтернет-реклами,

яка використовується для залучення зацікавленої в продукті аудиторії. Демонструється на інтернет-ресурсах;

– *тизерна реклама*. Застосовується для залучення потенційних клієнтів, в якій застосовується зв'язка: інтригуючі фраза + картинка.

4. Маркетинг соціальних зв'язків. Цей напрям Інтернет-маркетингу має динамічний розвиток, методика якого полягає у використанні відносин між людьми для просування товарів:

– *соціальні мережі, форуми, чати, вікі, дискусійні групи* є майданчиками формування спільнот за інтересами. Вони можуть використовуватись як бібліотеки, чатруми в режимі реального часу і навіть як класифіковані каталоги за темами;

– *блогінг*. Багато кампаній використовують власні корпоративні блоги для публікації корпоративних новин, прес-релізів, інформування споживачів а також для розміщення внутрішньокорпоративної інформації;

– *сайти оглядів, рейтингів*. На них публікуються рейтинги та огляди незалежних експертів та споживачів. Користувачі таких ресурсів – співробітники представництв, дистриб'ютори, комерційні співробітники та споживачі;

– *онлайн-конференції та семінари*. Представляють собою формати форумів, які обмежені надсиланням та отриманням повідомлень на певну тематику;

– *електронні дошки оголошень*. Це – спеціалізовані онлайн-служби, діяльність яких націлена на певну тематику або групу, у т.ч. – з рекламними цілями.

5. E-mail маркетинг (прямий маркетинг, директ-маркетинг).

Цей напрям представляє собою індивідуальні розсилки по електронній пошті, який дає можливість при відносно низьких витратах поширювати інформацію серед широкого кола потенційних клієнтів та аналізувати їхнє ставлення. До складу цієї групи інструментів належать: інтерфейсна інфографіка, тематичні добірки та огляди, розсилка у вигляді постів. Використання тематичних добірок і постів при електронному розсиланні підвищують шанси на привернення уваги клієнта до листа. В разі відстеження реакції споживачів, підбирається індивідуальний набір повідомлень, в яких потрібний меседж не викличе відторгнення.

6. Вірусний маркетинг. Це так званий « партизанський » інтернет-маркетинг, стратегія якого полягає в розробці «вірусу» – цікавого рекламного повідомлення, яке споживачі самі починають передавати один одному, сприймаючи його не як рекламу, а як розвагу.

Цей інструмент відрізняється лавиноподібним поширенням рекламного матеріалу, яким можуть бути: провокативна стаття; незвичайний сайт чи відеоролик; мультфільм; флеш-гра; онлайн-сервіс; чутки або скандальна інформація. Все це – інструменти вірусного маркетингу та простір для маркетингової креативності.

7. Відео-маркетинг. Набув популярності не зовсім давно, особливо в порівнянні з іншими інструментами Інтернет-маркетингу. Основні напрями цього сегменту – мобільний маркетинг, відео бекграунди і технологія Parallax Scrolling використовуються вагомими кампаніями для демонстрації власних позицій стосовно споживачів, технологій і продукції. Відеомаркетинг вважається дорогим інструментом, тому далеко не всі кампанії звертаються до його використання. Цей метод полягає в швидкому реагуванні споживачів на рекламне повідомлення у вигляді рекламної заставки на You Tube, перегляді відео на різних ресурсах (обов'язковий перегляд перед запуском основного відео), або реакція на ролик під час on-line-ігор на гаджетах. Незважаючи на час і витрати, при розробці орендованих web-серіалів, значущі кампанії інвестують у цей формат.

8. Онлайн-ігри. Онлайн-ігри із вбудованою рекламою або брендованими елементами набирає популярність дуже швидкими темпами, надаючи значні можливості по залученню потенційних клієнтів, особливо серед клієнтури підліткового та молодіжного віку.

9. Мобільний маркетинг. Електронні гаджети з доступом в Інтернет вже отримали масове розповсюдження, що надає сфері Інтернет-маркетингу дивовижні умови для доступу до значних масивів споживачів.

10. Інноваційний маркетинг. Наразі, розвиток технологій Інтернет-маркетингу не зупиняється. На тепер, розвиненими технологіями в сфері Інтернет-маркетингу є:

- *хмарні технології*;
- *Smart Watch & Google Glass*;
- *нейрогайнітура*.

Хмарні технології, активно пропагуються зараз як найважливіша тенденція розвитку сучасного Інтернет-маркетингу. До її переваг відносять: економія коштів (зниження вартості ІТ-системи на 50-75%), економія часу, підвищений захист даних, можливість використання ресурсів за рахунок перерозподілу між споживачами.

Вже декілька років, маркетологи обговорюють, яким чином технології або девайси *Smart Watch & Google Glass* змінюють індустрію Інтернет-реклами, оскільки такі гаджети зорієнтовані на збір інформації

про користувачів (для підвищення споживчого досвіду або надання більш персоналізованої інформації).

Нейроінтерфейсні гарнітури, які на даний час присутні на ринку, базуються на ресстрації в реальному часі нейроімпульсів людини електродом, передача даних при цьому здійснюється каналом Blue Tooth в будь-який пристрій на всіх популярних платформах.

11. Аналітичний маркетинг. До відомих web-аналітичних ресурсів в мережі Інтернет належать: Google Analytics, Open Web Analytics, Woopra та багато інших.

Наприклад, Google Analytics є класичним інструментом веб-аналітиків не лише тому що є безкоштовним, а й тому що наділений широким функційним арсеналом, які дозволяють тестувати, відстежувати та вимірювати поведінку споживача. Однак для більш точних даних слід необхідно порівнювати показники від використання декількох маркетингових інструментів.

Спираючись на все вищесказане, сервіси аналітичного маркетингу повинні застосовуватись синхронно з іншими інструментами Інтернет-маркетингу, маркетингова діяльність повинна мати в собі маркетингові дослідження, планування та реалізацію маркетинг-заходів.

Отже, Інтернет, як маркетинговий сервіс, має в порівняння з іншими медіями наступні переваги:

- таргетинг – демонстрація реклами на чітко визначену аудиторію;
- трекінг – аналіз поведінки відвідувачів корпоративного сайту і вдосконалення його, продукту і маркетингу;
- доступність (24/7) та гнучкість (починати, коригувати та припиняти рекламну кампанію можна миттєво);
- інтерактивність – споживач може взаємодіяти з продавцем і продуктом і якщо товар влаштує – придбати його;
- оперативність поширення та отримання інформації;
- порівняно низька вартість;
- можливість створення віртуальних співтовариств за інтересами чи професією, що вже є готовою цільовою аудиторією.

Висновки. Виникнення глобальної комп'ютерної мережі означилося появою нового, електронно – віртуального середовища і ринком з величезною кількістю потенційних споживачів, які володіють досить значним рівнем доходу.

На сьогоднішній день Інтернет-маркетинг виконує функції комунікації, укладання угод, здійснення покупок і вчинення платежів. Це надає йому якості всесвітнього електронного ринку і наділяє його безмежними можливостями.

Література.

1. **Байков В.Д.** Интернет-поиск информации и продвижение сайтов / **В.Д. Байков.** – СПб. : БВХ-Санкт-Петербург, 2000. – 288 с.

2. **Вертайм К.** Цифровой маркетинг. Как увеличить продажи с помощью социальных сетей, блогов, вики-ресурсов, мобильных телефонов и других современных технологий (Digi Marketing: The Essential Guide to New media & Digital Marketing) / К. Вертайм, Я. Фенвик. – М. : Издательство Альпина Паблишер, Юрайт, 2010. – 384 с.

3. **Литовченко І.А.** Інтернет-маркетинг : навчальний посібник / **І.А. Литовченко, А.В. Пилипчук.** – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 182 с.

4. **Ілляшенко С.М.** Сучасні тенденції застосування Інтернет-технологій у маркетингу / **С.М. Ілляшенко** // *Маркетинг і менеджмент інновацій.* – 2011. – № 4(2). – С. 64-74.

5. **Ілляшенко Н.С.** SEO-оптимізація як сучасний інструмент Інтернет-маркетингу / **Н.С. Ілляшенко** // *Маркетинг і менеджмент інновацій.* – 2012. – № 3. – С. 63-74.

6. **Мозгова В.Г.** Інструменти Інтернет-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств / **Г.В. Мозгова** // *Ефективна економіка.* – 2013. – № 10. – С. 79-86.

7. How to Start Your Own Business on the Internet: 8 Steps [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wikihow.com/Start-Your-Own-Business-on-the-Internet>.

8. Інструменти Інтернет-маркетингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constructor.ru/uspeh/strategiya-i-instrumenty-Internet-marketinga.html>.

9. Evolving The Social Media Marketing Ecosystem [Electronic resource]. – Access mode : <http://davefleet.com/2010/03/evolving-social-media-marketing-ecosystem/>

10. Тизерна реклама [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/advert/teaser.htm>

11. SERM [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://aweb.ua/services/search-engine-reputation-management>

References.

1. **Baikov V.D.** (2000). *Internet-poshuk informatsii ta prosuvannia [Information search and sites promotion in Internet]*. Saint Petersburg: BVKh- Sankt-Peterburh, p. 288 [in Russian].

2. **Vertaim K.** (2010). *Tsyfrovyye marketynh. Yak zbilshyty prodazhi za dopomohoiu sotsialnykh mrezezh, blohiv, viki-resursiv, mobilnykh telefoniv ta inshykh suchasnykh tekhnolobii [Digi Marketing] [Digital marketing. How to increase sales through social networks, blogs, wikis, resources, mobile phones and other modern technologies]*. Moscow: Alpina Pablisher, Yurait, p. 384 [in Russian].

3. **Lytovchenko I.L., & Pylypchuk V.P.** (2008). *Internet-marketynh* [Internet-marketing]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, p. 182 [in Ukrainian].

4. **Iliashenko S.M.** (2011). Suchasni tendentsii zastosuvannia Internet-tekhnologii u marketynhu [Modern trends in the use of marketing Internet technologies]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations*, No. 4 (2), pp. 64-74. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mimi_2011_4\(2\)](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mimi_2011_4(2)) [in Ukrainian].

5. **Iliashenko N.S.** (2012). SEO-optymizatsiia yak suchasnyi instrument internet-marketynhu [SEO-optimization as a modern tool of Internet Marketing]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations*, No. 3, pp. 63-74 [in Ukrainian].

6. **Mozhova V.H.** (2013). Instrumenty Internet-marketynhu ta yikh perevahy dlia suchasnykh ukrainskykh pidpriemstv [Internet marketing tools and their benefits for modern Ukrainian companies]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, No. 10, pp. 79-86 [in Ukrainian].

7. How to Start Your Own Business on the Internet: 8 Steps [Own on-line business]. (n.d.). *ru.wikihow.com*. Retrieved from <http://www.wikihow.com/Start-Your-Own-Business-on-the-Internet> [in English].

8. Instrumenty Internet-marketynhu [Internet-marketing instruments]. (n.d.). *constructor.ru*. Retrieved from <http://constructor.ru/uspex/strategiya-i-instrumenty-Internet-marketinga.html> [in Russian].

9. Evolving The Social Media Marketing Ecosystem. (n.d.). *davefleet.com*. Retrieved from <http://davefleet.com/2010/03/evolving-social-media-marketing-ecosystem/> [in English].

10. Tyzerna reklama [Teaserads]. (n.d.). *www.marketing.spb.ru*. Retrieved from <http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/advert/teaser.htm> [in Ukrainian].

11. SERM (n.d.). *aweb.ua*. Retrieved from <https://aweb.ua/services/search-engine-reputation-management> [in Russian].

Анотація.

Морозов В.І. Стан і трансформація сучасного маркетингу в його віртуально-електронному форматі.

У статті надано спроби розглянути та надати аналіз стану, структури та елементам сучасного Інтернет-маркетингу, виявити та означити найбільш його ефективні та прибуткові елементи. Разом з цим, в статті зроблені спроби виявити найбільш затребувані, ефективні інструменти Інтернет-маркетингу, які приносять найбільший прибуток і мають найпоширеніше використання в найбільш значущих сучасних кампаніях та в діяльності найбільш ефективних бізнесменів. У статті надано спроби означити перспективні, на даний момент, напрями подальшого розвитку Інтернет-маркетингу і всієї даної індустрії в цілому.

Ключові слова: Інтернет-маркетинг; інтернет-сервіси; електронний ринок; споживачі; інструменти електронного маркетингу.

Аннотация.

Морозов В.И. Состояние и трансформация современного маркетинга в его виртуально-электронном формате.

В статье даны попытки рассмотреть и предоставить анализ, структуры и элементам современного Интернет-маркетинга, выявить и обозначить наиболее его эффективные и прибыльные Элементы. Вместе с этим, в статье сделаны попытки выявить наиболее востребованные, эффективные инструменты Интернет-маркетинга, которые приносят наибольшую прибыль и имеют самое распространенное использование в наиболее значимых современных кампаниях и в деятельности наиболее эффективных бизнесменов. В статье даны попытки обозначить перспективные, на данный момент, направления дальнейшего развития Интернет-маркетинга и всей данной индустрии в целом.

Ключевые слова: Интернет-маркетинг; интернет-сервисы; электронный рынок; потребители; инструменты электронного маркетинга.

Abstract.

Morozov V.I. The state and transformation of modern marketing in its virtual electronic format.

The article attempts to consider and provide an analysis, structure and elements of modern Internet marketing, to identify and identify the most effective and profitable Elements. Along with this, the article attempts to identify the most popular, effective Internet marketing tools that bring the most profit and have the most widespread use in the most significant modern campaigns and in the activities of the most effective businessmen. The article attempts to identify promising, at the moment, directions for the further development of Internet marketing and the entire industry as a whole.

Key words: Internet- marketing; Internet services; electronic market; consumers; electronic marketing tools.

УДК 336.64

СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

**НАСІБОВА О.В., к.е.н., МАНІК В.О., ЗДОБУВАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах ринкової економіки забезпечення розвитку суб'єктів господарювання здійснюється при наявності системи фінансового планування високої якості, так як майбутня діяльність підприємств

завжди пов'язана з невизначеністю та ризикованістю. Економічне середовище характеризується динамічністю, конкуренцією, обмеженістю фінансових ресурсів, зміною підходів до прийняття управлінських рішень, що вимагає від підприємств своєчасно реагувати на зміни, передбачати настання ризикових подій, виявляти можливості та загрози і забезпечувати стабільну діяльність. Це досягається завдяки результатам фінансового планування.

Виникає потреба у формуванні цілісної концепції планування фінансових ресурсів підприємства, необхідності розвитку теоретичних засад щодо сутнісно-змістовного розуміння фінансового планування та його ефективного здійснення на підприємстві для забезпечення фінансової спроможності, що й визначає актуальність наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти фінансового планування діяльності підприємств досліджували у своїх працях як зарубіжні вчені-економісти: Акофф Р., Бригхем Ю., Брейлі Р., Майерс С. Фіннерті Дж. І., Хан Д., Ченг Ф. Лі, так і вітчизняні науковці: Андрищенко І., Ставерська Т., Бланк І., Біла О., Терещенко О., Стацук Д., Савчук Д. та інші. Їх праці сьогодні є класикою як вітчизняного, так і світового наукового надбання у сфері теоретичного огляду змісту, суті та призначення фінансового планування у діяльності підприємств. Водночас можна констатувати певну неузгодженість між сучасними теоріями управління підприємством та традиційними моделями фінансового планування, які здебільшого пропонуються в літературі, відсутність єдиного підходу щодо визначення сутності планових фінансових показників, їх класифікації.

Формулювання цілей статті. Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутнісно-змістовної характеристики поняття «фінансове планування», визначення його ролі в системі управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Планування є однією із найважливіших ланок управління підприємством. Недооцінка планування у ринковій економіці приводить до невиправданих економічних втрат, а інколи – і до банкрутства. Необхідність самостійного формування і використання фінансових ресурсів підприємством, відповідальність перед інвесторами, кредиторами та державою посилює значення і роль фінансового планування, завдяки якому забезпечується ефективне функціонування суб'єктів господарювання.

Упродовж останніх п'ятдесяти років у світовій практиці фінансового планування спостерігається еволюція підходів і поглядів щодо змісту фінансового планування, сутності та ролі планових фінансових показників у системі управління підприємством. Серед зарубіжних і вітчизняних авторів на сьогодні відсутній єдиний підхід до розуміння сутності поняття «фінансове планування» (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Наукові підходи до визначення сутності поняття
«фінансове планування»**

<i>Автор та джерело</i>	<i>Визначення</i>	<i>Ключові слова</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Загорський В.С. [1]	Діяльність, яка пов'язана з управлінням фінансами; елемент фінансового механізму.	Діяльність, елемент фінансового механізму
Берлар М.М. [2, с. 43]	Процес розробки системи фінансових планів і планових показників із забезпечення розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами і підвищення ефективності його фінансової діяльності в майбутньому	Процес розробки фінансових планів і показників
Буряк А.В., Дем'яненко І.В. [3, с. 159]	Невід'ємна, але самостійна підсистема загальної системи інтегрованого планування на підприємстві. Включає аспекти перспективно-цільового характеру в складі стратегічного, поточного, оперативного фінансового планування, бізнес-планування та соціального планування	Самостійна підсистема планування
Єрмоленко О.А., Григоренко К.О. [4, с. 232]	Один із альтернативних фінансових інструментів, що використовується підприємствами для налагодження фінансової діяльності та підвищення власної рентабельності та платоспроможності як одних із найбільш важливих показників міцного фінансового стану суб'єкта господарювання	Фінансовий інструмент
Телишевська А.І., Андрущенко Н.П., Сергеев С.С. [5, с. 72]	Є важливим елементом корпоративного планового процесу, до найбільш вагомих завдань якого відносяться такі як забезпечення оптимального вкладу фінансових планів у виконання корпоративних цілей; ясне формування припущень, на яких базуються прогнози; аналіз і уточнення фінансових наслідків прийняття пропозицій щодо прибутку, витрат, цін реалізації, обігу тощо	Елемент корпоративного планового процесу
Гриньова В.М., Когода В.О. [6, с. 175]	Складова управління фінансовими ресурсами, процес оцінювання потреб у коштах для забезпечення поточного виробництва й подальшого виробничого та соціального розвитку, а також визначення джерела покриття цих потреб	Складова управління фінансовими ресурсами

Продовження таблиці 1

1	2	3
Плюта Ю.С. [8, с. 56]	Технологія планування, обліку та контролю за грошима і фінансовими результатами	Технологія планування
Філімоненков О.С. [9]	Процес розрахунку фінансових ресурсів, їх розподіл, визначення обсягів надходження відповідних видів фінансових ресурсів і їх розподілу за напрямками використання у запланованому році	Процес розрахунку фінансових ресурсів
Партін Г.О. [10, с. 56]	Розроблення системи фінансових планів за окремими напрямками фінансової діяльності підприємства, які забезпечують реалізацію його фінансової стратегії у плановому періоді	Процес розробки фінансових планів і показників
Бланк І.А. [11, с. 42]	Процес розроблення системи фінансових планів і планових показників із забезпечення розвитку підприємства фінансовими ресурсами і підвищення ефективності його фінансової діяльності в плановому періоді	Процес розробки фінансових планів і показників
Біла О.Г. [12, с. 26]	Планування процесів формування, розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів на певний період, розробка фінансових планів.	Процес розробки фінансових планів і показників
Поддєрьогін А.М., Білик М.Д., Буряк Л.Д. [13, с. 354]	Процес визначення обсягу фінансових ресурсів за джерелами формування і напрямками їх цільового використання згідно з виробничими та маркетинговими показниками підприємства у плановому періоді	Процес розрахунку фінансових ресурсів
Ковальов В.В. [14, с. 146]	Документ, що характеризує спосіб здійснення фінансових цілей підприємства та взаємопов'язує його доходи та витрати.	Документ для здійснення фінансових цілей
Каламбет С.В., Павлова Ю.О. [15, с. 23]	Процес розробки на певний період системи фінансових планів, який полягає у планування усіх доходів та напрямків їх використання для забезпечення економічного розвитку підприємства	Процес розробки фінансових планів і показників
Соломатін А.Н. [16, с. 54]	Заключний етап розробки бізнес-плану, в якому відображаються всі доходи та їх використання за основними напрямками діяльності підприємства.	Процес розробки фінансових планів і показників
Шелудько В.М. [17, с. 352]	Процес розробки системи фінансових планів, що полягає у визначенні фінансових цілей, встановлення рівня відповідності цих цілей фінансовому стану підприємства і формування послідовності дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей	Процес розробки фінансових планів і показників

Якщо розглядати поняття фінансового планування у вузькому контексті, то його трактують як функцію управління в системі фінансового менеджменту підприємства і безумовно, найбільш значиму та складну його підсистему, роль якої суттєво зростає в сучасних умовах господарювання та розвитку нових моделей управління, у межах якого здійснюється обґрунтування принципових напрямів фінансового розвитку підприємства та основних параметрів його фінансового стану. Фінансове планування як найважливіша функція управління підприємством забезпечується на основі впровадження єдиних принципів побудови й уніфікації показників, що характеризують його фінансовий стан. Фінансове планування, як функція фінансового управління, спрямована на планування доходів та напрямів витрачання грошових коштів підприємства, прогнозування результатів їх руху та впливу на економічне оточення, тобто процес розробки системи фінансових планів, фінансових норм і нормативів різного змісту і призначення залежно від завдань та об'єктів планування, спрямованих на забезпечення подальшого економічного розвитку підприємства.

У широкому розумінні процес фінансового планування в максимальній мірі передбачає всебічне вивчення дійсності, тенденцій та закономірностей розвитку об'єкту планування та середовища його діяльності щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів.

Очевидним є те, що без фінансового планування не може бути досягнутий такий рівень управління економікою підприємства, який забезпечує підвищення її ефективності, успіх на ринку, розширення та оновлення матеріальної бази, успішне розв'язання соціальних питань, здійснення матеріального стимулювання працівників.

Де які науковці вважають, що фінансове планування є одним із альтернативних фінансових інструментів, яке використовується підприємствами для налагодження фінансової діяльності та підвищення власної рентабельності та платоспроможності як одних із найбільш важливих показників міцного фінансового стану суб'єкта господарювання. Приділяючи більше уваги фінансовому плануванню, можна досягти зміцнення фінансової стабільності підприємства за умови виконання прогнозованих бюджетом обсягів операційної та інвестиційної діяльності на засадах фінансової стійкості, створення передумов для отримання чистого прибутку, достатнього для самоокупності та самофінансування підприємства [4, с. 223].

На думку деяких економістів, фінансове планування – це процес, що складається з певних етапів, зокрема: аналізу інвестиційних можливостей та можливостей поточного фінансування, які мас

підприємство; прогнозування наслідків поточних рішень з метою запобігання неочікуваного у майбутньому; обґрунтування обраного варіанту з ряду можливих рішень для включення його у заключний план; оцінки результатів, яких досягнуло підприємство, відповідно до параметрів, встановлених у фінансовому плані.

Інші вчені надають більш прагматичне визначення фінансовому плануванню. Вони вважають, що «фінансове планування являє собою процес аналізу дивідендної, фінансової та інвестиційної політики, прогнозування їх результатів та впливу на економічне оточення підприємства; прийняття рішень щодо припустимого рівня ризику та вибору проектів».

Існує велика кількість точок зору стосовно сутності фінансового планування. Узагальнення їх дозволило визначити й сформулювати основні аспекти цього поняття – і як економічного процесу, і як процесу складання певного пакету документів.

Метою фінансового планування є визначення можливих обсягів фінансових ресурсів, капіталу і резервів на основі прогнозування величини грошових потоків за рахунок власних, позикових і залучених з фондового ринку джерел коштів; розробка ефективної системи управління фінансовими ресурсами для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання певних завдань фінансового планування: забезпечення необхідними фінансовими ресурсами господарського процесу грошовими коштами; встановлення фінансових відносин з бюджетом, банком, страховими організаціями та іншими суб'єктами (ці фінансові відношення кількісно вимірюються величиною надходжень – кредит, та величиною відданих грошей – податки, процент за кредит, страхові внески); виявлення основних напрямів ефективного вкладення капіталу, оцінка ступеня раціональності його використання; аналіз можливих ризиків і розробка конкретних заходів щодо їх зниження; збільшення прибутку за рахунок раціонального (економного) використання коштів; контроль за виникненням та використанням грошових фондів, фінансовим станом, платоспроможністю та кредитоспроможністю підприємства чи фінансової установи.

Фінансове планування підприємств розглядається відокремлено у контексті стратегічного управління чи видів короткострокового внутрішньогосподарського планування та моделей, які описують окремі складові системи управління фінансами та базується на використанні нею трьох основних систем (або ще їх можна назвати видами фінансового планування): стратегічне прогнозування фінансової

діяльності, поточне планування фінансовою діяльністю, оперативне планування фінансової діяльності. Кожній з цих систем фінансового планування притаманний певний період і свої форми реалізації його результатів.

Фінансове планування на вітчизняних підприємствах здійснюється за допомогою загально вживаних методів: нормативний, розрахунково-аналітичний, оптимізації планових розрахунків, економіко-математичне моделювання, кореляційне моделювання, економіко-статистичний, прогнозу обсягів реалізації, балансу грошових витрат і надходжень, бюджету готівки, бюджету додаткових вкладень капіталу, визначення потреб у зовнішньому фінансуванні, регресійного аналізу, коефіцієнтний (метод відсотка від реалізації) та інші.

Розробка фінансових планів (прогнозів) ґрунтується на загальноприйнятій у світовій практиці методології планування і прогнозування економіки, яка визначає основні принципи і методи проведення розрахунків планових і прогнозних показників, розкриває і характеризує логіку формування планів і прогнозів, шляхи їх здійснення. Відмінності в методологічному підході зумовлені тим, що фінансове планування і прогнозування підпорядковане (за часом його проведення) економічному плануванню. Воно проводиться в цілях ресурсного забезпечення виконання вже розроблених планів і прогнозів економічного і соціального розвитку. Тому фінансовий план є завершальним розділом плану економічного і соціального розвитку підприємства і одночасно самостійним планом.

Розробка фінансових планів (прогнозів) здійснюється на певних методологічних принципах, використання яких проводиться в цілях мобілізації, скерування та ефективного використання фінансових ресурсів з метою виконання плану економічного і соціального розвитку підприємства (бізнес-плану). Кожен з принципів відображає певну особливість процесу планування, а їх комплексне застосування сприяє розробці економічно обґрунтованого бізнес-плану, зокрема фінансового плану.

Висновки. Дослідження поглядів щодо місця фінансового планування у системі фінансового управління в контексті еволюції підходів до трактування змісту та значення фінансового планування дозволило окреслити теоретичну основу його здійснення та виокремити основні сутнісні характеристики: важлива складова управління підприємством; відображає вартісний бік виробничого процесу, тобто в його основі зосереджена грошова оцінка явищ і процесів, що мають місце на підприємстві; носить цільовий характер і є важливою підсистемою стратегічного менеджменту на підприємстві;

важливий процес підвищення ефективності та орієнтується на забезпечення зростання цінності підприємства; характеризується гнучкістю та адаптивністю, що спричинює необхідність його реалізації як зустрічного процесу, багатоваріантність розрахунків через сценарне моделювання, формування варіативної складової плану; відображає цілісний процес визначення та забезпечення необхідними фінансовими ресурсами; спрямоване на покриття запланованих видатків і затрат; передбачає обґрунтування принципових параметрів фінансового розвитку та внутрішнього фінансового потенціалу підприємства з урахуванням ризиків та загроз; носить прогностичний характер.

Отже, фінансове планування становить процес систематичної підготовки фінансових планів на основі управлінських рішень, які прямо чи опосередковано впливають на обсяги фінансових ресурсів, узгодження джерел формування та напрямів їх використання згідно з виробничими, маркетинговими планами, а також величину показників діяльності підприємства у плановому періоді, охоплює всі сторони діяльності організації та сприяє реалізації фінансової стратегії і тактики на певний період часу, і які забезпечують вирішення завдань найбільш раціональним шляхом.

Література.

1. **Загорський В. С., Вовчак О. Д., Благун І. Г., Чуй І. Р.** Фінанси. К. : Знання, 2008. 247 с.
2. **Бердар М. М.** Фінанси підприємств. К. : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
3. **Буряк А. В., Дем'яненко І. В.** Фінансове планування в системі управління розвитком підприємства. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. № 200(3). С. 155-160.
4. **Єрмоленко О. А., Григоренко К. О.** Фінансове планування в умовах невизначеності. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 49. С. 230-232.
5. **Телишевська А. І., Андрущенко Н. П., Сергеев С. С.** Фінансове планування як передумова фінансової стабільності підприємства. *Механізм регулювання економіки*. 2013. № 2. С. 71-77.
6. **Грицьова В. М., Коюда В. О.** Фінанси підприємств. К. : Знання-Прес, 2004. 475 с.
7. **Плюта Ю. С., Батрак І. О., Тарасенко І. О.** Фінансове планування на підприємстві та напрями його вдосконалення. *Формування ринкових відносин*. 2014. № 7(158). С. 56-58.
8. **Филимонов А. С.** Финансы предприятий. К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. 280 с.

9. **Партин Г. О., Загородній А. Г.** Фінанси підприємств. Національний банк України; Львівський банківський інститут. Львів : ЛБІ НБУ, 2003. 265 с.

10. **Бланк И.А.** Основы финансового менеджмента. К. : Эльга; Ника Центр, 2007. Т. 1. 624 с.

11. **Біла О. Г.** Фінансове планування і прогнозування Л. : Компакт-ЛВ, 2005. 312 с.

12. **Поддєрьогін А. М., Білик М. Д., Буряк А. Д.** Фінанси підприємства. К. : КНЕУ, 2006. 552 с.

13. **Ковалев В. В.** Введение в финансовый менеджмент. М. : Финансы и статистика, 1999. 768 с.

14. **Каламбет С. В., Павлова Ю. О.** Сутнісна характеристика фінансового планування на підприємстві. *Економіка та держава*. 2015. № 11. С. 22-24.

15. **Соломатин А. Н.** Экономика, анализ и планирование на предприятии торговли. СПб. : Питер, 2009. 560 с.

16. **Шелудько В. М.** Фінансовий менеджмент. К. : Знання, 2006. 439 с.

17. **Іонін Є. Є., Беспалова А. Г.** Фінансове планування в умовах антикризового менеджменту. *Наукові записки. Серія: Економіка*. 2011. Випуск 16. С. 139-144.

18. **Мазур Д. В.** Фінансове планування діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 6. Т. 1. С. 55-59.

References.

1. **Zagorsky V.S., Vovchak O.D., Blagun I.G., & Chui I.R.** (2008). *Finansy [Finance]*. Kyiv: Znannya, p. 247 [in Ukrainian].

2. **Berdar M.M.** (2010). *Finansy pidpriemstv [Business Finance]*. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury, p. 352 [in Ukrainian].

3. **Buryak A.V., & Demyanenko I.V.** (2015). Finansove planuvannya v systemi upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva [Financial planning in the management system of enterprise development]. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny – Scientific herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*, No. 200 (3), pp. 155-160 [in Ukrainian].

4. **Yermolenko O.A., & Grigorenko K.O.** (2015). Finansove planuvannya v umovakh nevyznachenosti [Financial planning in conditions of uncertainty]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, No. 49, pp. 230-232 [in Ukrainian].

5. **Telishevskaya L.I., Andrushchenko N.P., & Sergeyev S.C.** (2013). Finansove planuvannya yak peredumova finansovoyi stabil'nosti pidpryyemstva [Financial planning as a prerequisite for financial stability of the enterprise]. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky – Mechanism of regulation of the economy*, No. 2, pp. 71-77 [in Ukrainian].

6. **Grinyova V.M., & Koyda V.O.** (2004). *Finansy pidpriemstv [Business Finance]*. Kyiv: Znannya-Pres, p. 475 [in Ukrainian].

7. **Plyuta Yu.S., Batrak I.O., & Tarasenko I.O.** (2014). Finansove planuvannya na pidpryyemstvi ta napryamy yoho vdoskonalennya [Financial planning at the enterprise and directions of its improvement]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn – Formation of market relations*, No. 7 (158), pp. 56-58 [in Ukrainian].
8. **Filimonenkov A.C.** (2002). *Finansy predpriyatij [Finances of enterprises]*. Kyiv: Nyka-Tsentr, Él'ha, p. 280 [in Russian].
9. **Partin G.O., & Zagorodniy A.G.** (2003). *Finansy pidpryyemstv [Business Finance]*. L'viv: LBI NBU, p. 265 [in Ukrainian].
10. **Blank I.A.** (2007). *Osnovy finansovogo menedzhmenta [Fundamentals of Financial Management]*. Kyiv: Nyka-Tsentr, Él'ha, Vol. 1, p. 624 [in Russian].
11. **Bila O.G.** (2005). *Finansove planuvannya i prohnozuvannya [Financial Planning and Forecasting]*. L'viv: Compact-LB, p. 312 [in Ukrainian].
12. **Podderiyogin A.M., Bilyk M.D., & Buryak L.D.** (2006). *Finansy pidpryyemstv [Finances of the enterprise]*. Kyiv: KNEU, p. 552 [in Ukrainian].
13. **Kovalev V.V.** (1999). *Vvedenie v finansovyy menedzhment [Introduction to financial management]*. Moscow: Fynansy y statystyka, p. 768 [in Russian].
14. **Kalambet S.V., & Pavlova Yu.O.** (2015). Sutnisna kharakterystyka finansovoho planuvannya na pidpryyemstvi [Essential characteristic of financial planning at the enterprise]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, No. 11, pp. 22-24 [in Ukrainian].
15. **Solomatin A.N.** (2009). *Jekonomika, analiz i planirovanie na predpriyatii torgorli [Economics, analysis and planning at the trade enterprise]*. Saint-Petersburg: Pyter, p. 560 [in Russian].
16. **Sheludko V.M.** (2006). *Finansovyy menedzhment [Financial management]*. Kyiv: Znannya, p. 439 [in Ukrainian].
17. **Ionin Ye.E., & Bespalova A.G.** (2011). Finansove planuvannya v umovakh antykrizovoho menedzhmentu [Financial planning in crisis management]. *Naukovi zapysky. Seriya: Ekonomika – Proceedings. Series: Economics*, Issue. 16, pp. 139-144 [in Ukrainian].
18. **Mazur D.V.** (2014). Finansove planuvannya diyal'nosti pidpryyemstva [Financial planning of the enterprise activity]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*, No. 6, pp. 55-59. [in Ukrainian].

Анотація.

Насібова О.В., Манік В.О. Сутність фінансового планування розвитку підприємства.

На основі здійснення наукового дослідження, узагальнення та розвитку теоретичних положень фінансового планування в контексті наукових підходів визначено його зміст та місце у системі управління підприємством, сформовано його основні цілі та особливості в сучасних умовах, сформульовано сутнісне розуміння поняття «фінансове планування», узагальнено смислові ознаки дефініції «фінансове планування», охарактеризовано види, форми та методи фінансового планування, що формують теоретичне підґрунтя процесу планування у практичній діяльності вітчизняних підприємств. Визначено призначення та

цілі фінансового планування та прогнозування у фінансовій системі підприємства. У теоретичному аспекті трактування дефініції «фінансове планування» розглядають як невід'ємну частину загального планування діяльності підприємства, а також як важливу складову фінансового механізму підприємства та одну із функцій управління підприємством. Ґрунтовні дослідження довели, що завдяки фінансовому плануванню, можна досягти як зміцнення фінансової стабільності самого підприємства, так і розширення обсягів операційної та інвестиційної діяльності на засадах фінансової стійкості, збалансування джерел формування фінансових ресурсів, ефективного їх використання за напрямками, передбаченими згідно із фінансовим планом, з метою отримання чистого прибутку, достатнього для забезпечення самоокупності та самофінансування підприємства. Щоб забезпечити обґрунтоване фінансове планування та виконання фінансового плану, необхідною умовою є підготовка до його складання, дотримання чіткої процедури (послідовності етапів), врахування специфіки діяльності підприємства, належно опрацьованої та достовірної вихідної інформації та зовнішніх чинників впливу на діяльність. Враховуючи чинники впливу зовнішнього середовища та вибираючи відповідні конкретним умовам принципи здійснення фінансового планування, можна добитись зміцнення фінансової стабільності підприємства за умови досягнення прогнозованих обсягів операційної та інвестиційної діяльності на засадах фінансової стійкості, створення передумов для отримання чистого прибутку, достатнього для самоокупності та самофінансування підприємства.

Ключові слова: план, фінансове планування, поточне планування, оперативне планування, підприємство.

Аннотация.

Насибова О.В., Маник В.А. Сущность финансового планирования развития предприятия.

На основе осуществления научного исследования, обобщения и развития теоретических положений финансового планирования в контексте научных подходов определены его содержание и место в системе управления предприятием, сформулированы его основные цели и особенности в современных условиях, сформулированы сущностное понимание понятия «финансовое планирование», обобщенно-смысловые признаки дефиниции «финансовое планирование», охарактеризованы виды, формы и методы финансового планирования, формируют теоретические основы процесса планирования в практической деятельности отечественных предприятий. Определено назначение и цели финансового планирования и прогнозирования в финансовой системе предприятия. В теоретическом аспекте трактовки дефиниции «финансовое планирование» рассматривают как неотъемлемую часть общего планирования деятельности предприятия, а также как важную составляющую финансового механизма предприятия и одну из функций управления предприятием. Основательные исследования доказали, что благодаря финансовому планированию, можно достичь как укрепление финансовой стабильности самого предприятия, так и расширения объемов операционной и инвестиционной деятельности на основе финансовой устойчивости, сбалансированности источников формирования финансовых ресурсов, эффективного их использования по направлениям, предусмотренным в соответствии с финансовым планом, с целью получения чистой прибыли, достаточного

для обеспечения самокупаемости и самофинансирования предприятия. Чтобы обеспечить обоснованное финансовое планирование и выполнение финансового плана, необходимым условием является подготовка к его составлению, соблюдения четкой процедуры (последовательности этапов), учет специфики деятельности предприятия, должным образом обработанной достоверной исходной информации и внешних факторов влияния на деятельность. Учитывая факторы влияния внешней среды и выбирая соответствующие конкретным условиям принципы осуществления финансового планирования, можно добиться укрепления финансовой устойчивости предприятия при условии достижения прогнозируемых объемов операционной и инвестиционной деятельности на основе финансовой устойчивости, создание предпосылок для получения чистой прибыли, достаточного для самокупаемости и самофинансирования предприятия.

Ключевые слова: план, финансовое планирование, текущее планирование, оперативное планирование, предприятие.

Abstract.

Nasibova O.V., Manik V.A. The essence of financial planning of enterprise development.

On the basis of carrying out of scientific research, generalization and development of theoretical provisions of financial planning in the context of scientific approaches, its content and place in the enterprise management system are determined, its main goals and features are formed in modern conditions, the essential understanding of the concept of "financial planning" is formulated, the semantic features of the definition of "financial planning" are generalized, the types, forms and methods of financial planning, which form the theoretical basis of the planning process in practical activity of the domestic enterprises are characterised. The purpose and goals of financial planning and forecasting in the financial system of the enterprise are determined. In the theoretical aspect of the interpretation of the definition of "financial planning" is regarded as an integral part of the overall planning of the enterprise, as well as an important component of the financial mechanism of the enterprise and one of the functions of enterprise management. Thorough studies have shown that through the financial planning, it is possible to achieve both the financial stability of the enterprise itself, as well as the expansion of operational and investment activities on the basis of financial sustainability, the balance of sources of formation of financial resources, their effective use in the directions provided in accordance with the financial plan, with the purpose of obtaining a net profit sufficient to ensure self-sufficiency and self-financing of the enterprise. In order to ensure the reasonable financial planning and implementation of the financial plan, a prerequisite is preparation for its compilation, adherence to a clear procedure (sequence of stages), taking into account the specifics of the enterprise, properly processed and reliable background information and external factors influencing the activity. Taking into account the environmental factors and choosing the principles of financial planning appropriated to the specific conditions, it is possible to achieve the financial stability of the enterprise, provided that the expected volume of the operating and investment activities on the basis of financial sustainability, creating the conditions for obtaining a net profit, sufficient for self-sufficiency.

Key words: plan, financial planning, current planning, operational planning, enterprise.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЮ БАНКУ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ АЛЬТЕРНАТИВ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

*ПУСТОВГАР С.А., К.Е.Н., КОВАЛЕНКО Д.М., ЗДОБУВАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ризик кредитного портфелю вже не один рік посідає важливе місце в банківській системі як один із провідних ризиків, в результаті реалізації якого значних втрат зазнають як окремі банки, так і банківська система загалом. Так, згідно з даними НБУ у 2018 році ризик кредитного портфелю став ключовим [1]. Це викликає необхідність доводити резерви до відповідного рівня та знизити рівень регулятивного капіталу. Таким чином, невчасне та неповне врахування кредитного ризику банками не лише впливає на розміри їх капіталу але й може суттєво порушити їх фінансову стійкість, що може спричинити значну небезпеку як для клієнтів банків, так і для банківського сектору загалом. Вищезазначене обумовлює необхідність у більш детальному та більш ґрунтовному дослідженні причин виникнення проблемних кредитів в Україні та аналізі нормативної бази, що регулює ризики кредитних портфелів банків, з метою виявлення прогалин в законодавчій базі та вироблення напрямів його знищення та окреслення шляхів стимулювання кредитної діяльності банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження проблематики управління ризиками кредитного портфелю банку належать: О.Д. Стещенко [2] (розкрито поняття кредитного ризику, виявлено головні елементи системи управління кредитним ризиком та проаналізовано методи управління кредитним ризиком), Л.О. Гарязі [3] (досліджено існуючі підходи до визначення поняття ризику Ризик кредитного портфелю, охарактеризовано методи оцінки кредитного ризику, зокрема закордонний досвід і можливості його застосування в Україні), Р.С. Квасницькій [4] (досліджено теоретико-методичні засади управління кредитним ризиком за умов інноваційного розвитку економіки), К.В. Пічик [5] (розглянуто сутність ризиків кредитного портфелю та шляхів їх мінімізації) та ін. Однак,

всєбічно не досліджено та потребує ґрунтовніших досліджень теоретичні підходи до методів управління ризиками кредитного портфелю банку та його основних характеристик. Тому для підвищення ефективності системи управління кредитними ризиками банків необхідно застосовувати сучасні засоби.

Формулювання цілей статті. У зв'язку з цим метою даної статті стало удосконалення підходів до управління ризикам кредитного портфелю банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір пріоритетної альтернативи мінімізації ризику кредитного портфелю банку є складним завданням з огляду на різноманітність альтернатив та критеріїв. З цією метою в статті використано метод аналізу ієрархії (МАІ), розроблений відомим американським математиком Томасом Сааті [6]. Основне застосування методу - підтримка прийняття рішень за допомогою ієрархічної композиції завдання й рейтингування альтернативних рішень. МАІ ґрунтується на здійсненні декомпозиції проблеми на порівняно прості складові частини з подальшою обробкою послідовності суджень особи, що приймає рішення, за допомогою здійснення попарного їхнього порівняння. У результаті аналізу може бути виражений відносний ступінь взаємодії окремих елементів у побудованій ієрархії. Ці судження згодом повинні бути виражені кількісно [7].

Практичну реалізацію алгоритму експертного оцінювання альтернатив на основі методу аналізу ієрархії розглянемо на прикладі мінімізації ризику кредитного портфелю банку на прикладі АТ «Мегабанк». Статистично основою дослідження слугувала фінансова звітність банку за 2016-2018 роки. Банківські контролери приділяють величезну увагу офіційній політиці, складеної Радою директорів і скурпульозно впроваджуваної менеджерами. Це особливо стосується кредитної функції банку, яка обумовлює створення банком сильної системи управління ризиками. Кредитна політика повинна включати в себе план з розміщення кредитних ресурсів банку, а також методологію, згідно з якою кредитний портфель повинен управлятися, тобто визначати, яким чином кредити виникають, обслуговуються, контролюються і повертаються. Гарна кредитна політика не повинна бути занадто обмежує.

В якості основи для розробки надійної кредитної політики, а отже і мінімізації ризиків кредитного портфелю повинні розглядатися наступні фактори [4, 8]:

– ліміт на загальну суму виданих кредитів. Ліміт на загальний

кредитний портфель зазвичай виражається як відношення суми кредитного портфеля до суми депозитів, капіталу або загальній сумі активів. При встановленні даного ліміту повинні розглядатися такі фактори, як попит на кредити, коливання депозитів і кредитні ризики;

– банківське резервування – банківська діяльність, при якій тільки деяка частина банківського вкладу зберігається як банківський резерв у вигляді готівки або інших високоліквідних активів, доступних для вилучення (зняття грошей з рахунку);

– кредитне ціноутворення. Процентні ставки по різних видам кредитів повинні бути достатніми для того, щоб покривати витрати банку на залучення ресурсів, кредитний нагляд, адміністрування (включаючи загальні накладні витрати) і можливі збитки. У той же час вони повинні забезпечувати прийнятну маржу прибутку;

– диверсифікація кредитного портфелю. Необхідність приділяти увагу поділу позик за критеріями (ступінь ризику різних категорій позичальників, категорії позичальників, види кредитів, терміни позик, надані застави класифікація активів по ступеню ліквідності (першокласні високоліквідні активи, термін реалізації яких складає кілька днів без втрати балансової вартості (рис. 1).

Високоліквідні активи, термін реалізації яких не перевищує один місяць, а реалізаційна ціна складає менш ніж 90 % балансової вартості; середньоліквідні активи, термін реалізації яких складає до шести місяців, а втрата балансової вартості не перевищує 50 %; низьколіквідні активи, які мають термін реалізації від шести до дванадцяти місяців, або втрата балансової вартості яких складає від 50 до 90 %; неліквідні активи, строк реалізації яких перевищує дванадцять місяців, або реалізаційна втрата вартості становить більш ніж 90 %).

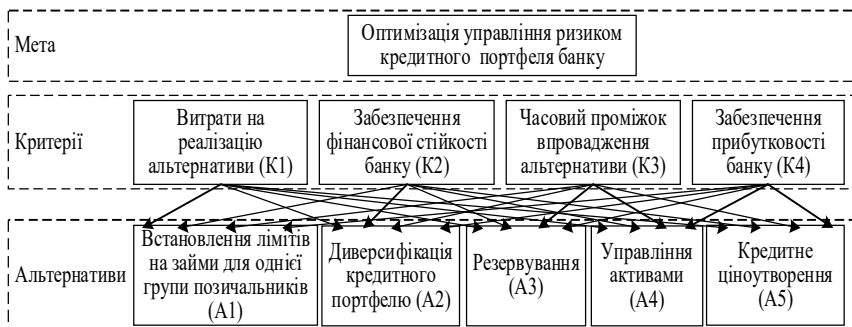

Рис. 1. Декомпозиція задачі ієрархії вибору альтернативних рішень при управлінні ризиками кредитного портфелю банку

Після побудови декомпозиції задачі ієрархії визначається пріоритетність критеріїв при виборі альтернатив на основі попарних оцінок суджень. Система попарних оцінок суджень за методом аналізу ієрархії Т. Сааті приводить до результату, що може бути представлений у вигляді зворотно-симетричної матриці. В табл. 1 представлена пріоритетність критеріїв при виборі альтернатив при управлінні ризиками кредитного портфелю банку.

Таблиця 1

Пріоритетність критеріїв при виборі альтернатив в процесі управління ризиками кредитного портфелю банку

<i>Критерій</i>	<i>K1</i>	<i>K2</i>	<i>K3</i>	<i>K4</i>	<i>Вектор пріоритетів</i>	<i>Нормований вектор пріоритетів</i>
K	1	1/7	3	1/5	0,54	0,08
K2	7	1	9	3	3,71	0,58
K3	1/3	1/9	1	1/7	0,27	0,04
K4	5	1/3	7	1	1,85	0,29
Сума	13,33	1,59	20	4,34	6,37	1,00
Λ	4,17					
IC	0,06					
OC	0,06					

Відповідно до представленої матриці, при вирішенні мети критерій K2 має істотну перевагу над критерієм K3 та помірне домінування над критерієм K4. За результатами розрахунків найбільш пріоритетним критерієм при управлінні кредитним ризиком є забезпечення фінансової стійкості (K2). Значення індексу узгодженості менше 0,2 та відносної узгодженості менше 0,1 свідчить про узгодженість думок експертів. Наступним етапом є визначення пріоритетів альтернатив за кожним з критеріїв. Значення пріоритетності альтернативних рішень мінімізації кредитного ризику банківської установи за критерієм 1 (Витрати на реалізацію альтернативи) наведені в табл. 2.

Як можна бачити альтернативне рішення 1 (Встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників) є найбільш впливовішим. Його внесок складає 45%. Значення пріоритетності альтернативних рішень мінімізації кредитного ризику банківської установи за критерієм 2 (забезпечення фінансової стійкості) представлено у табл. 3.

Таблиця 2

Пріоритетність критерію K1 при виборі альтернатив в процесі управління ризиками кредитного портфелю банку

<i>Альтернативи</i>	<i>A1</i>	<i>A2</i>	<i>A3</i>	<i>A4</i>	<i>A5</i>	<i>Вектор пріоритетів</i>	<i>Нормований вектор пріоритетів</i>
A1	1	2	9	3	7	3,28	0,45
A2	1/2	1	7	2	5	2,04	0,28
A3	1/9	1/7	1	1/5	1/3	0,25	0,03
A4	1/3	1/2	5	1	3	1,20	0,17
A5	1/7	1/5	3	1/3	1	0,49	0,07
Сума	2,09	3,84	25	6,53	16,33	7,26	1,00
Λ	5,08						
IC	0,02						
OC	0,02						

Як можна бачити альтернативне рішення 3 (резервування) є найбільш впливовішим. Його внесок складає 50 %. Другою найбільш впливовою альтернативою є встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників, її пріоритетність складає 0,29 %.

Таблиця 3

Пріоритетність критерію K2 при виборі альтернатив в процесі управління ризиками кредитного портфелю банку

<i>Альтернативи</i>	<i>A1</i>	<i>A2</i>	<i>A3</i>	<i>A4</i>	<i>A5</i>	<i>Вектор пріоритетів</i>	<i>Нормований вектор пріоритетів</i>
A1	1	8	1/3	6	4	2,30	0,29
A2	1/8	1	1/9	1/2	1/5	0,27	0,03
A3	3	9	1	7	5	3,94	0,50
A4	1/6	2	1/7	1	1/3	0,44	0,06
A5	1/4	5	1/5	3	1	0,94	0,12
Сума	4,54	25	1,79	17,50	10,53	7,88	1,00
Λ	5,30						
IC	0,07						
OC	0,07						

Кредитне ціноутворення показує тільки 0,12 пріоритетності. Значення пріоритетності альтернативних рішень мінімізації кредитного ризику банківської установи за критерієм 3 (часовий проміжок впровадження альтернативи) представлено в табл. 4.

Таблиця 4

Пріоритетність критерію К3 при виборі альтернатив в процесі управління ризиками кредитного портфелю банку

<i>Альтернативи</i>	<i>A1</i>	<i>A2</i>	<i>A3</i>	<i>A4</i>	<i>A5</i>	<i>Вектор пріоритетів</i>	<i>Нормований вектор пріоритетів</i>
A1	1	7	9	5	2	3,63	0,45
A2	1/7	1	2	1/6	1/7	0,37	0,05
A3	1/9	1/2	1	1/8	1/8	0,24	0,03
A4	1/5	6	8	1	1/5	1,14	0,14
A5	1/2	7	8	5	1	2,69	0,33
Сума	1,95	21,50	28	11,29	3,47	8,07	1,00
Λ	5,46						
IC	0,10						
OC	0,10						

Як видно з табл. 4 альтернативне рішення 1 (встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників) є найбільш впливовішим. Його внесок складає 29 %. Також вагомий внесок має альтернатива 5 і її внесок 33 %. Значення пріоритетності альтернативних рішень мінімізації кредитного ризику банківської установи за критерієм 4 (прибутковість банку) представлено у табл. 5.

Альтернативне рішення 3 (резервування) є найбільш впливовішим. Його внесок складає 51 %. Також вагомий внесок має альтернатива 5 і її внесок 26 %. Найвищий пріоритет за більшістю із критеріїв має альтернатива 1, проте за критерієм К2 – альтернатива 3 (резервування). Тому необхідно розрахувати глобальний пріоритет альтернатив з урахуванням значимості критеріїв.

Таблиця 5

Пріоритетність критерію К4 при виборі альтернатив в процесі управління ризиками кредитного портфелю банку

<i>Альтернативи</i>	<i>A1</i>	<i>A2</i>	<i>A3</i>	<i>A4</i>	<i>A5</i>	<i>Вектор пріоритетів</i>	<i>Нормований вектор пріоритетів</i>
A1	1	1/5	1/9	1/2	1/7	0,28	0,04
A2	5	1	1/5	3	1/3	1,00	0,13
A3	9	5	1	7	3	3,94	0,51
A4	2	1/3	1/7	1	1/5	0,45	0,06
A5	7	3	1/3	5	1	2,04	0,26
Сума	24,0	9,53	1,79	16,50	4,68	7,70	1,00
Λ	5,22						
IC	0,05						
OC	0,05						

Найбільш пріоритетна альтернатива визначається шляхом перемноження матриці пріоритетів альтернатив за кожним критерієм на матрицю пріоритетів критеріїв. Розраховані пріоритети альтернатив складають: 0,24 – встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників (A1); 0,08 – диверсифікація кредитного портфелю (A2); 0,44 – резервування (A3); 0,07 – управління активами (A4); 0,17 – кредитне ціноутворення (A5).

Таким чином, експертне оцінювання альтернатив методом аналізу ієрархій дає змогу визначити пріоритетність альтернатив за обраними кількісними та якісними критеріями з урахуванням «людського фактору». Отже, можна свідчити, що найперспективнішим напрямом є альтернатива 3 (резервування – 44,3 %) та встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників (23,7 %).

Висновки. Таким чином на основі вищевикладеного можна зробити такі висновки та привести певні рекомендації. На сьогодні АТ «Мегабанк» потрібно спрямувати свою увагу на резервування та лімітування на займи однієї груп позичальників як найбільш оптимальний шлях щодо підвищення ефективності управління ризиками кредитного портфелю. Шляхи вдосконалення існуючої методики формування резервів впливають з вищезазначених недоліків. Тобто першими кроками у поліпшенні методики резервування можуть бути: перелік операцій, які передбачають резервування для покриття можливих втрат, потребує перегляду; деякі операції (операції фінансового лізингу, якщо об'єктом цих операцій є нерухоме майно; за коштами, що розміщені банком на умовах субординованого боргу; за позабалансовими зобов'язаннями з кредитування, за якими банк не повинен надавати кошти за першою вимогою контрагента) мають бути включені до цього переліку; зафіксована у законодавчих актах система оцінки кредитного ризику, яка має залежати від величини банку, виду операції, валюти та рівня кредитоспроможності позичальника; визначення класу кредитоспроможності позичальника має обов'язково враховувати прогностичні методики щодо розвитку бізнесу для того, щоб банк мав можливість прорахувати імовірність зміни рівня стабільності свого клієнта.

Розмір сформованих резервів на відшкодування втрат за кредитними операціями можна розцінювати з двох боків: з одного боку резерви свідчать про кошти, якими банк може покрити збитки внаслідок реалізації кредитного ризику, з іншого – чим більше сумнівних позик у кредитному портфелі банку, тим більші мають бути резервні відрахування. Тому самостійно розмір сформованих резервів

не може характеризувати якимось чином діяльність банку або всієї банківської системи. За своєю економічною суттю процес формування резерву – це відображення витрат із метою фіксації реального результату діяльності банку – з урахуванням погіршення якості його активів або підвищення ризиковості кредитних операцій. Тому головним завданням банку є реальна оцінка ризику кредитного портфелю та створення резервів під нього. Резерви мають бути створені у чітко необхідному обсязі для отримання найкращого результату у банківській діяльності: перевищення сформованих резервів над необхідними зменшують прибуток банку, а створення резервів у недостатньому обсязі збільшує ймовірність банку не покрити власні збитки через непогашені кредити.

Лімітування, як метод управління ризиком кредитного портфелю полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик. Завдяки встановленню лімітів кредитування банкам вдасться уникнути критичних втрат унаслідок необдуманого концентрації будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати кредитний портфель та забезпечити стабільні доходи. Але перш ніж визначати ліміти кредитування, потрібно ідентифікувати основні сфери та фактори ризику.

Література.

1. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2019 року [Електронний ресурс] // Національний банк України : офіційне Інтернет-представництво. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/file/download?file=FSR_2019-R1.pdf.

2. **Стещенко О.Д.** Управління кредитним ризиком комерційного банку / **О.Д. Стещенко, А.П. Нікітенко** // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. – 2013. – № 42. – С. 328-330.

3. **Гаряга Л.О.** Кредитний ризик: ідентифікація, класифікація та методи оцінки / **Л.О. Гаряга** // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – Т. 17. – С. 318-329.

4. **Квасницька Р.С.** Управління ризиками як елемент забезпечення фінансової стійкості комерційного банку [Електронний ресурс] / **Р.С. Квасницька, І.В. Хаврусь**. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.

5. **Пічик К.В.** Аналіз кредитних ризиків банків і шляхи їх мінімізації / **К.В. Пічик** // *Проблеми фінансової підтримки малих і середніх підприємств на селі*. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2004. – С. 217-225.

6. **Saaty T.** The possibility of group choice: Pairwise comparisons and merging functions / **T. Saaty, L. Vargas** // *Social Choice and Welfare*. – 2012. – Vol. 38 (3). – P. 481-496.

7. **Хірх-Ялан В.І.** Метод аналізу ієрархій для оцінки пріоритетності показників стану місцевості в районі відповідальності для прийняття рішення

на розміщення підрозділу / **В. І. Хіркх-Ялан** // *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2013. – Вип. 39. – С. 353-359.

8. **Серік Ю.В.** Вдосконалення методів управління кредитним ризиком / **Ю.В. Серік** // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2006. – № 12. – С. 11-14.

References.

1. Zvit pro finansovu stabil'nist'. Cherven' 2019 roku [Financial Stability Report. June 2019]. (2019.) *Natsional'nyy bank Ukrainy : ofitsiynе Internet-predstavnytstvo - National Bank of Ukraine: official web-site*, Retrieved from https://bank.gov.ua/file/download?file=FSR_2019-R1.pdf [in Ukrainian].

2. **Steshenko O.D., & Nikitenko A.P.** (2013). Upravlinnya kredytnym ryzykom komertsynoho banku [Credit risk management of a commercial bank]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the economy of transport and industry*, No. 42, pp. 328-330 [in Ukrainian].

3. **Haryaha L.O.** (2006). Kredytnyy ryzyk: identyfikatsiya, klasyfikatsiya ta metody otsinky [Credit risk: identification, classification and valuation methods]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankiv'skoyi systemy Ukrainy – Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine*. Sumy: UABS NBU, Vol. 17, pp 318-329 [in Ukrainian].

4. **Kvasnyts'ka R.S., & Khavrus' I.V.** (n.d.). Upravlinnya ryzykamy yak element zabezpechennya finansovoyi stiykosti komertsynoho banku [Risk management as an element of ensuring the financial stability of a commercial bank]. *www.nbuv.gov.ua*. Retrieved from <http://www.nbuv.gov.ua> [in Ukrainian].

5. **Pichyk K.V.** (2004). *Analiz kredytnykh ryzykiv bankiv i shlyakhyy yikh minimizatsiyi* [Analysis of banks' credit risks and ways to minimize them]. Kyiv: NNTS IAE, p. 217-225 [in Ukrainian].

6. **Saaty T., & Vargas L.** (2012). The possibility of group choice: Pairwise comparisons and merging functions. *Social Choice and Welfare*. Vol. 38 (3), pp. 481-496 [in English].

7. **Khirkh-Yalan V.I.** (2013). Metod analizu iyerarkhiy dlya otsinky priorytetnosti pokaznykiv stanu mistsevosti v rayoni vidpovidal'nosti dlya pryynyattya rishennya na rozmishchennya pidrozdilu [The method of analysis of hierarchies for assessing the priority of indicators of terrain in the area of responsibility for decision-making for the location of the unit]. *Zbirnyk naukovykh prats' Viys'kovoho instytutu Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Collection of scientific papers of the Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, Issue. 39, pp. 353-359 [in Ukrainian].

8. **Syerik Yu.V.** (2006). Vdoskonalennya metodiv upravlinnya kredytnym ryzykom [Improvement of methods of credit risk management]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, No. 12, pp. 11-14 [in Ukrainian].

Анотація.

Пустовгар С.А., Коваленко Д.М. Управління ризиками кредитного портфелю банку на основі аналізу альтернатив їх мінімізації.

Серед банківських ризиків особливе місце належить ризику кредитного портфелю банку, який найбільше впливає на прийняття рішення про надання позики. Тому метою статті стало удосконалення підходів до управління ризиками кредитного портфелю банку на прикладі Акціонерного товариства (АТ) «Мегабанк». Статистичну основу дослідження склали фінансова звітність банку за 2016-2018 роки. Щоб розробити рекомендації для банку щодо оптимізації процесу управління ризиками кредитного портфелю було проведено ієрархичний аналіз за допомогою методу експертних оцінок. Було запропоновано 5 альтернатив для оптимізації кредитного ризику: ліміт на загальну суму виданих кредитів; банківське резервування; кредитне ціноутворення; диверсифікація кредитного портфелю та управління активами. За результатами проведеного дослідження було визначено, що найкращими альтернативами, на які банк повинен звернути увагу, стали резерви за зобов'язаннями встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників. Даний підхід та отримані результати дослідження можуть слугувати основою для удосконалення теоретичного базису кредитної політики банку.

Ключові слова: ризик, банк, кредитний портфель, управління, кредитна політика.

Аннотация.

Пустовгар С.А., Коваленко Д.М. Управление рисками кредитного портфеля банка на основе анализа альтернатив их минимизации.

Среди банковских рисков особое место принадлежит риску кредитного портфеля банка, который больше всего влияет на принятие решения о предоставлении займа. Поэтому целью статьи стало усовершенствование подходов к управлению рисками кредитного портфеля банка на примере Акционерного общества (АО) «Мегабанк». Статистическую базу исследования составила финансовая отчетность банка за 2016-2018 годы. Чтобы разработать рекомендации для банка по оптимизации процесса управления рисками кредитного портфеля был осуществлен иерархический анализ с помощью метода экспертных оценок. Было предложено 5 альтернатив для оптимизации кредитного риска: лимит на общую сумму выданных кредитов; банковское резервирование; кредитное ценообразование; диверсификация кредитного портфеля и управление активами. По результатам проведенного исследования установлено, что лучшими альтернативами, на которые банк должен обратить внимание определены резервы по обязательствам установления лимитов на займы для одной группы заемщиков. Данный подход и полученные результаты исследования могут служить основанием для усовершенствования теоретического базиса кредитной политики банка.

Ключевые слова: риск, банк, кредитный портфель, управление, кредитная политика.

Abstract.

Pustovhar S., Kovalenko D. Risk management of the bank's loan portfolio on the basis of analysis of the alternatives of their minimizations.

Among banking risks, a special place belongs to the risk of the bank's loan portfolio, which most influences the decision-making on granting a loan. Therefore, the aim of the article was to improve approaches to risk management of a bank's loan portfolio using the example of Megabank Joint-Stock Company (JSC). The statistical base of the study was the financial statements of the bank for 2016-2018. In order to develop recommendations for the bank to optimize the risk management process of the loan portfolio, a hierarchical analysis was carried out using the expert assessment method. Five alternatives were proposed for optimizing credit risk: a limit on the total amount of loans issued; bank reservation; credit pricing; loan portfolio diversification and asset management. According to the results of the study, it was found that the best alternatives to which the bank should pay attention are reserves for the obligations of setting limits on loans for one group of borrowers. This approach and the obtained research results can serve as a basis for improving the theoretical basis of the bank's credit policy.

Key words: risk, bank, loan portfolio, management, credit policy.

УДК 65.051.32

ОПТИМІЗАЦІЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

***БОГДАНОВИЧ О.А., СТАРШИЙ ВИКАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для кожного сільськогосподарського підприємства необхідно вибрати оптимальний варіант поєднання галузей при даних природно-економічних умовах. Необхідно правильно визначити оптимальний напрямок розвитку сільськогосподарського підприємства, його оптимальну спеціалізацію, тобто таку структуру виробництва, яка б створювала умови для раціонального, найбільш ефективного використання землі, праці, техніки та інших засобів виробництва, дозволяла б отримати максимальний обсяг продукції при наявних ресурсах і забезпечувала б мінімум витрат на одиницю продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економіко-математичній літературі розглядається багато моделей визначення оптимальної галузевої структури виробництва в сільськогосподарських

підприємствах, які відрізняються, як правило, повнотою врахування факторів і ступенів деталізації умов виробництва. Питанням оптимізації результатів дослідження економіко-математичних моделей присвячені роботи М.Г. Бігдана, Ю.Ю. Карлика, Ю.Б. Бродського, В.С. Данкевича, Л. І. Дороженка, М.О. Євдокімової, С.М. Халатура, Т.М. Самілик, А.Т. Раховеану і ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпростіша модель оптимізації галузевої структури має такий вигляд:

$$F = \sum_{j=1}^l c_j x_j \rightarrow \max \quad (1)$$

$$\sum_{j=1}^l a_{ij} x_j \leq b_i, \quad i=1, \dots, m, \quad x_j \geq 0, \quad j=1 \dots l,$$

при умовах

де F – цільова функція;

m – кількість видів виробничих ресурсів;

l – кількість галузей або видів продукції;

a_{ij} – норма витрат ресурсів виду i на одиницю продукції виду j ;

b_i – обсяг виробничих ресурсів виду i ;

c_j – ціна одиниці продукції виду j ;

x_j – обсяг виробництва продукції виду j .

Цільовою функцією моделі задачі вибрано максимум отримання прибутку, який є визначальною метою і рушійним мотивом господарської діяльності у ринкових умовах. Його зростання примножує власність підприємства і держави і одночасно збільшує дохід, що йде в особисте споживання.

Вирішнується модель (1) знаходженням максимуму F при вказаних умовах. Це загальна задача лінійного програмування, яка є основою для створення багатьох моделей такого класу. Модель проста, але її необхідно доповнювати, конкретизувати, при цьому доповнення і конкретизації потребують як система змінних і цільова функція, так і система обмежень. При оптимізації прийняті такі обмеження:

- раціонального використання ріллі;
- виробництва та потреби кормів в асортименті (в тому числі кормових одиниць та перетравного протеїну) для проєктного поголів'я тварин господарства;
- балансу посівів та використання окремих культур (дотримання сівозмін згідно з агротехнічними вимогами для Лісостепу).
- невід'ємності змінних.

Оптимізація галузевої структури виконана для п'яти господарств Харківської області:

1. Державне підприємство (ДП) «Дослідне господарство «Кутузівка» Інституту сільського господарства Північного Сходу Національної академії аграрних наук України». Господарство має рівень спеціалізації вище середнього (0,4), спеціалізується на виробництві молока і вирощуванні ВРХ.

2. Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) «Відродження». Вид економічної діяльності: вирощування зернових і зернобобових культур і насіння олійних культур, тваринництво відсутнє. Коефіцієнт спеціалізації дорівнює 0,52, господарство є високоспеціалізованим.

3. Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) «Ранок». Багатогалузеве господарство: вирощування зернових і олійних культур, вирощування ВРХ на м'ясо, виробництво молока. Середній коефіцієнт спеціалізації дорівнює 0,31, рівень спеціалізації середній.

4. Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) «Восток КМК». Багатогалузеве господарство: вирощування зернових і олійних культур, вирощування ВРХ на м'ясо, виробництво молока. Коефіцієнт спеціалізації дорівнює 0,34, рівень спеціалізації середній.

5. Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) «Федорівський». Багатогалузеве господарство: вирощування зернових і олійних культур, вирощування ВРХ на м'ясо, виробництво молока. Коефіцієнт спеціалізації дорівнює 0,32, рівень спеціалізації середній.

Для дослідження прийняте одне господарство з розвиненою галуззю тваринництва, одне – спеціалізоване на рослинництві, решта багатогалузеві господарства: мають і тваринництво і рослинництво.

Аналіз рішень виконано шляхом порівняння галузевих структур господарств: існуючих і рекомендованих (оптимізованих розрахунком) (табл. 1). Зміни галузевих структур після оптимізації не можна назвати значними (в межах від 0 до 32%), крім ТОВ «Відродження». Слід відзначити, що практично для всіх господарств обмеження з виробництва та потреби кормів виконувалися навіть з фактичною структурою посівних площ культур, необхідних для їх виготовлення. Це зробило можливим не змінювати структуру кормових культур, пасовищ і сіножатей. Всі господарства, що мали тваринницьку галузь, закуповували концентровані корма, що теж позитивно впливало на виконання вказаного обмеження. Поголів'я тварин в оптимізованих структурах змінювалося в основному за рахунок зменшення поголів'я тварин для виробництва м'яса, оскільки ця підгалузь майже для всіх господарств виявилася збитковою.

Таблиця 1

**Структура посівних площ і поголів'я тварин сільськогосподарських підприємств
Харківської області, що досліджувалися (2017 рік), %**

<i>Види продукції</i>	<i>Площа с.-г. культур (га) і поголів'я тварин</i>									
	<i>«Кутузівка»</i>		<i>«Відродження»</i>		<i>«Ранок»</i>		<i>«Восток КМК»</i>		<i>«Федорівський»</i>	
	<i>факт.</i>	<i>оптим.</i>	<i>факт.</i>	<i>оптим.</i>	<i>факт.</i>	<i>оптим.</i>	<i>факт.</i>	<i>оптим.</i>	<i>факт.</i>	<i>оптим.</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
1. Зернові культури	3402	2590	492	483	1533	800	1350	1125	1183	1120
2. Технічні культури	1938	2015	320	329	424	557	600	647	2194	2366
у т. ч. соняшник	1938	2015	320	329	424	557	600	647	1046	954
цукрові буряки	—	—	—	—	—	—	—	—	1148	1412
3. Кормові	1233	1272	—	—	478,5	478,5	1545	1545	355	246
4. Кук. на силос	317	340	—	—	229,7	229,7	650	650	246	246
5. Трави	916	932	—	—	—	—	895	895	—	—
зел. корм	670	670	—	—	129,8	129,8	576	576	94	0
сіно	246	262	—	—	119	119	319	319	15	0
Всього посівів	6573	6573	812	812	2435	2435	3495	3495	3732	3732
Пари, пасовища	167	167	—	—	—	—	—	—	—	—
Всього ріллі	7481	7481	812	—	2658	2658	3498	3498	3732	3732
6. Корів	1350	1350	—	—	230	200	567	567	500	550
7. Молодняку ВРХ	1350	1000	—	—	454	454	567	514	485	450

Джерело: складено автором

Посівні площі найчастіше змінювалися для виконання умов балансу посівів щодо дотримання сівозмін згідно з агротехнічними вимогами для Лісостепу, в деяких випадках по причині збитковості продукції культури.

Для ТОВ «Відродження» запропоновано змінити співвідношення між посівами пшениці і кукурудзи для виконання вимоги обмеження по балансу посівів, тому найбільші зміни структури встановлені для цього господарства. Звичайно це позначилося на величині приросту прибутку і він виявився найменшим серед досліджуваних господарств.

В табл. 2 приведені результати порівняння фактичних економічних показників ефективності діяльності господарств і тих же показників після оптимізації їхніх галузевих структур. Виробництво валової продукції після оптимізації збільшилося на 6-17 %, виторг від реалізації також зріс на 1,8-20 %. Виторг від реалізації продукції після оптимізації збільшується в усіх господарствах на 7-20 %, крім ТОВ «Федорівський», де була зменшена частка соняшника.

Виторг зменшився, але виробництво залишилося прибутковим завдяки зменшенню повної собівартості. Повна собівартість виробленої продукції в деяких випадках зросла на 15 %, але це не позначилося на загальному результаті оптимізації одержанні прибутку. Найбільший приріст прибутку одержить ТОВ «Восток КМК», де при оптимізації було зменшене поголів'я молодняку і збільшене поголів'я корів.

Слід відзначити те, що господарство «Відродження», що виробляє тільки продукцію рослинництва, має найменший приріст показників. Через найбільший приріст повної собівартості найменший приріст прибутку має ДП «Кутузівка», яке спеціалізується на виробництві продукції тваринництва. Це свідчить про те, що в нинішніх умовах господарювання не завжди реалізуються переваги вузької спеціалізації підприємств. Кращі результати при оптимізації мають підприємства з середнім рівнем спеціалізації і поєднанням галузей рослинництва і тваринництва. Для одержання максимальної ефективності діяльності необхідне оптимальне поєднання спеціалізації та диверсифікації підприємств.

Таблиця 2

**Перспективи розвитку досліджуваних господарств
у порівнянні з фактичними показниками за 2017 р.**

<i>Показники</i>			<i>Господарства</i>				
			<i>«Кутузівка»</i>	<i>«Відродження»</i>	<i>«Ранок»</i>	<i>«Восток»</i>	<i>«Фелорівський»</i>
<i>1</i>			<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Виробництво валової продукції, (млн. грн)	фактично	всього	123,2	16,5	45,2	64,1	132,6
		росл.	60,0	16,5	28,9	31,5	94,7
		твар.	63,2	-	16,3	32,6	37,9
	після оптимізації	всього	133,3	17,5	53,3	69,8	134,7
		росл.	64,8	17,5	34,0	32,2	94,8
		твар.	68,5	-	19,3	37,6	39,9
	% оптим. порів. з факт		108,2	106	117,8	108,7	106,5
Виторг від реалізації продукції, (млн. грн)	фактично	всього	104,4	15,2	57,5	57,9	103,7
		росл.	52,1	15,2	42,6	25,6	69,4
		твар.	52,3	-	14,9	32,3	34,3
	після оптимізації	всього	121,4	16,3	63,0	67,1	85,0
		росл.	59,7	16,3	45,1	29,7	47,8
		твар.	61,7	-	17,9	37,4	37,2
	% оптим. порів. з факт		116,2	107	120	115,9	82
Повна собівартість, (млн. грн)	фактично	всього	72,0	12,8	42,8	40,0	87,5
		росл.	39,5	12,8	30,0	18,1	58,5
		твар.	32,5	-	15,8	21,9	29,0
	після оптимізації	всього	83,0	13,7	43,0	40,5	68,3
		росл.	41,5	13,7	27,3	26,1	41,6
		твар.	41,5	-	15,7	14,4	26,7
	% оптим. порів. з факт		115,3	107,3	97,5	103,8	105,6
Прибуток, (тис. грн)	фактично	всього	32,4	2,31	14,5	18,0	16,2
		росл.	12,7	2,31	12,6	7,6	10,9
		твар.	19,7	-	0,9	10,4	5,3
	після оптимізації	всього	38,3	2,54	20,1	26,5	16,6
		росл.	18,2	2,54	17,8	3,5	6,2
		твар.	20,1	-	2,3	23,0	10,4
	% оптим. порів. з факт		108,3	106	136,7	148	113
Рівень рентабельності виробництва, (%)	фактично	всього	44,9	18	34	45	18
		росл.	32	18	42	42,2	19,5
		твар.	60,6	-	-6	47,3	28
	після оптимізації	всього	46,2	18,5	56	46,9	24,3
		росл.	43,8	18,5	72	13,6	14,9
		твар.	48,5	-	14,4	76,2	38,9

Джерело: складено автором

Висновки. Отримані результати показали, що навіть при наявності в цих господарствах збиткових галузей, запропонована оптимізація галузевої структури шляхом встановлення рекомендованих посівних площ основних культур і поголів'я тварин дозволяє при дотриманні принципів раціонального землекористування отримати в залежності від рівня спеціалізації і питомої ваги тваринництва збільшення прибутку від 8,3 % до 48 %, а рівня рентабельності від 1,3 % до 19 %.

Література.

1. **Халатур С.М.** Моделювання оптимальної виробничо-галузевої структури сільського господарства України. *Вісник ОНУ ім. І. Мечнікова*. 2015. Т. 20. Вип. 1/1. С. 174-178.
2. **Євдокімова М.О.** Напрями підвищення ефективності виробничо-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Харківський національний аграрний ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків, 2011. 321 с.
3. **Самілик Т.М.** Оптимізація виробничо-галузевої структури аграрного підприємства. *Економіка АПК*. 2010. № 24. С. 32-35.
4. **Дороженко А.І.** Сутність оптимізації витрат із застосуванням економіко-математичних методів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2014. Вип. 6. Ч. 5. С. 228-231.
5. **Бродський Ю.Б., Данкевич В.Є.** Економіко-математична модель виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств. *Вісник ЖДТУ*. Житомир, 2011. Вип. 1(55). С. 180-183.
6. **Ульянченко О.В.** Оптимізаційні моделі використання ресурсів аграрних підприємств. *Вісник ХНАУ*. Харків, 2007. № 5. С. 251-261.
7. **Бігдан М.Г., Карлик Ю.Ю.** Перспективи оптимізації виробничої структури підприємства для підвищення рівня рентабельності. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. Кременчук, 2014. Вип. 6/2014 (89). Ч. 2. С. 90-95.
8. **Rahoveanu A.T.** Optimization of production structure in an agriculture holding. *33rd IBIMA Conference*. Granada, Spain. 2019. P. 1-3.

References.

1. **Halatur S.M.** (2015). Modelyuvannya optimalnoyi virobnycho-galuzevoyi strukturi silskogo gospodarstva Ukraini [Simulation of optimal production and branch structure of agriculture Ukraine]. *Visnyk ONU im. I. Mechnikova – Bulletin of ONU them. I. Mechnikov*, Vol. 20, Issue. 1/1, pp. 174-178 [in Ukrainian].
2. **Yevdokimova M.O.** (2011). Napryami pidvishennya efektyvnosti virobnycho-finsanovoyi diyalnosti silskogospodarskikh pidpriyemstv [Directions for improving the efficiency of production and financial activity of agricultural enterprises]. *Dissertation of candidate of economic Sciences*. Harkiv, p. 321 [in Ukrainian].
3. **Samilik T.M.** (2010). Optimizaciya virobnycho-galuzevoyi strukturi agrarnogo pidpriyemstva [Optimization of production and branch structure of agrarian enterprise]. *Ekonomika APK – Economics of AIC*, No. 24, pp. 32-35 [in Ukrainian].

4. **Dorozhenko L.I.** (2014). Sutnist optimizaciyi vitrat iz zastosuvannyam ekonomiko-matematichnih metodiv [The essence of cost optimization using economic and mathematical methods]. *Naukovij visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, Issue. 6, Part. 5, pp. 228-231 [in Ukrainian].

5. **Brodskij Yu.B., & Dankevich V.Ye.** (2011). Ekonomiko-matematichna model virobnichoyi strukturi visokotovarnih silskogospodarskih pidpriemstv [Economic-mathematical model of production structure of high-yield agricultural enterprises]. *Visnik ZbDTU – ZbSTU Bulletin*, Issue. 1(55), pp. 180-183 [in Ukrainian].

6. **Ulyanchenko O.V.** (2007). Optimizacijni modeli vikoristannya resursiv agrarnih pidpriemstv [Optimization models of utilization of resources of agricultural enterprises]. *Visnik HNAU – KhNAU Bulletin*, No. 5, pp. 251-261 [in Ukrainian].

7. **Bigdan M.G., & Karlik Yu.Yu.** (2014). Perspektivi optimizaciyi virobnichoyi strukturi pidpriemstva dlya pidvishennya rivnya rentabelnosti [Prospects for optimization of the production structure of the enterprise to increase the level of profitability]. *Visnik KrNU imeni Mihajla Ostrogradskogo – Bulletin of the KrNU Mikhail Ostrogradsky*, Issue. 6/2014 (89). Part. 2, pp. 90-95 [in Ukrainian].

8. **Rahoveanu A.T.** (2019). Optimization of production structure in an agriculture holding. *33rd IBIMA Conference*. Granada, Spain, pp. 1-3 [in English].

Анотация.

Богданович О.А. Оптимізація галузевої структури виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах.

У статті розглянуті результати оптимізації галузевих структур сільськогосподарських підприємств з різним рівнем спеціалізації. Визначено, що найменший приріст прибутку після оптимізації очікується в господарствах з найвищим рівнем спеціалізації. Рекомендовано для одержання максимальної ефективності діяльності знаходити оптимальне поєднання спеціалізації та диверсифікації підприємства.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, галузева структура, продукція, оптимізація, прибуток.

Аннотация.

Богданович О.А. Оптимизация отраслевой структуры производства продукции в сельскохозяйственных предприятиях.

В статье рассмотрены результаты оптимизации отраслевых структур сельскохозяйственных предприятий с разным уровнем специализации. Определено, что наименьший прирост прибыли после оптимизации ожидается в хозяйствах с высоким уровнем специализации. Рекомендуется для получения максимальной эффективности деятельности находить оптимальное сочетание специализации и диверсификации предприятия.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, отраслевая структура, продукция, оптимизация, прибыль.

Abstract.

Bogdanovich O.A. Optimization of the branch structure of production of products in agricultural enterprises.

The results of optimization of branch structures of agricultural enterprises with different level of specialization are considered in the article. It is determined that the smallest increase in profit after optimization is expected in the farms with the highest level of specialization. It is recommended to find the optimum combination of specialization and diversification of the enterprise in order to obtain maximum efficiency of activity.

Key words: *agricultural enterprise, branch structure, products, optimization, profit.*

УДК 338.24

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

***РИЖИКОВА Н.І., Д.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Структурні зміни, що відбуваються в економіці держави без координації їх зі сторони владних структур демонструють тенденції протилежні до тих, які необхідні для побудови інноваційної економіки. Забезпечення переходу економіки на інноваційний шлях розвитку вимагає консолідації відповідних зусиль з боку провідних інноваційних структур на державному і регіональному рівнях і послідовності у проведенні соціально-орієнтованої інноваційної політики.

Саме відсутність тісної ефективної кооперації державних органів з наукою, бізнес-освітою та ринковими структурами, що сприяє породженню нових проблем у розвитку інвестиційно-інноваційних процесів, спонукає до розробки ефективної інноваційної моделі розвитку ринку інвестиційних ресурсів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти інноваційно-орієнтованого інвестиційного розвитку досліджували у своїх працях іноземні та вітчизняні вчені: Ю. Амосов, І. Бланк, В. Бодров, Д. Боде, Ф. Вебер, А. Гайдучкий, В. Гесць, О. Гудзь, П. Друкер, А. Загородній, П. Ковалишин, О. Микитюк, А. Поручник, П. Саблук, Г. Саранчук, Е. Тоффлер, О. Шпикуляк, Й. Шумпетер, С. Ягудин, О. Янковська. Незважаючи на наукову розробленість теми

дослідження, окремі її аспекти потребують подальшого опрацювання. Так, недостатньо вивченими та дискусійними залишаються питання формування основних напрямів державної політики щодо забезпечення необхідних передумов для венчурного інвестування.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка чинників, що стримують розвиток інноваційно-орієнтованого інвестиційного бізнесу та обґрунтування заходів державної підтримки розвитку венчурного капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною проблемою реалізації інвестиційно-інноваційного розвитку є розрив між двома важливішими стадіями інновацій – науковими дослідженнями й масовим виробництвом продукції з використанням їх результатів. Однією з найважливіших складових інноваційного процесу та перспективним механізмом економічної стабілізації держави є венчурний бізнес, феномен надактивного розвитку якого пов'язаний з пріоритетним розвитком високотехнологічних та ризикованих галузей. Суть венчурного бізнесу в тому, що інноваційні ідеї інвестуються на стадії відсутності не тільки компанії, а, найчастіше, і бізнес-плану. Тому малий високотехнологічний бізнес активно звертається до венчурних інвестицій, особливостями яких є: довгостроковість та ризикованість; кошти часто надаються під перспективну ідею без гарантованого забезпечення майном, заощадженнями чи іншими активами; термін інвестицій 3-7 років; ухваленню рішення про венчурне фінансування передую велика робота з вивчення ризиків та можливостей їх зменшення; венчурні інвестори надають перевагу реінвестуванню; їх прибуток виникає через 5-7 років після продажу пакету акцій за ціною, що в декілька разів перевищує первинне вкладення.

Для держави має сенс активно сприяти розвитку венчурного бізнесу, оскільки вигоди, які отримує суспільство від програм підтримки венчурного капіталу, не обмежуються тільки прибутками венчурних інвесторів. Венчурні інвестиції: 1) сприяють освоєнню нових провідних науково-технічних розробок для створення конкурентоспроможних високотехнологічних продуктів і технологій; 2) створюють нові робочі місця, сприяючи зниженню безробіття та підвищуючи рівень добробуту в суспільстві, що має стратегічне значення для довгострокового зростання національної економіки.

Вирішальну роль у розвитку світової венчурної індустрії відіграли заходи державної політики зі створення сприятливих умов розвитку венчурних фондів. Уряд Голландії, наприклад, гарантує покриття половини збитків, пов'язаних з венчурними інвестиціями. Венчурні

фонди Великої Британії отримують третину інвестиційного капіталу в пенсійних фондах, які мають пільговий режим оподаткування. Таке цілеспрямоване державне втручання забезпечило швидкий розвиток венчурної індустрії.

За висновками Звіту компанії KPMG «Enterprise Venture Pulse» загальний обсяг здійснених венчурних інвестицій у світі у II кварталі 2019 року лишився стабільним та склав 52,7 млрд дол. Відносно потужність демонстрували інвестиції у США та Європі, тоді як Азія другий квартал поспіль перебувала у стані стагнації через брак китайських мегаугод, внаслідок чого обсяг інвестицій склав лише 10,1 млрд дол. Чотири ключові фінансові надходження за II квартал були отримані з чотирьох різних країн, і це виявились інвестиції у 1,1 млрд дол. в OYO Rooms (Індія), 1 млрд дол. Rappi (Колумбія), 1,0 млрд дол. в JD Health (Китай) і 1,0 млрд дол. в Flexport (США).

Незважаючи на сповільнення темпів венчурних угод в європейських країнах, венчурний капітал й надалі надходив до Європи і сягнув у II кварталі 2019 року 8,74 млрд дол., перевищивши рекордний показник попереднього кварталу 8,5 млрд дол. [1].

Частка України в глобальному обсязі ринку венчурних інвестицій залишається незначною – близько 0,1 %. Обсяг венчурних інвестицій в українські проекти у 2018 році склав 337 млн дол. Однак з огляду на високий рівень недоінвестування економіки та зацікавленість українських інвесторів в локальному ринку, в середньостроковій перспективі можна очікувати на позитивну динаміку ринку. Цьому сприятимуть і такі події, як довгоочікуваний запуск Українського національного фонду стартапів і Фонду підтримки винаходів.

Основними факторами, що сприяють розвитку венчурної індустрії в Україні, є: наявність науково-освітньої бази та потужного дослідницького сектора, потужні наукові школи; розвиненість фінансових інститутів і ринків страхового та пенсійного секторів; наявність фондового ринку; політична і макроекономічна стабільність, стає економічне зростання; стабільний попит з боку держави та приватного секторів на наукові дослідження й розробки; наявність вільного капіталу. Сьогодні деякі з цих умов в Україні так чи інакше присутні, однак український венчурний бізнес знаходиться лише на стадії раннього розвитку, хоча його формування було започатковано у 1992 р. за переважної участі іноземного капіталу [2, 3].

У провідних країнах розвиток венчурного бізнесу призводить до спрямування інвестицій у високоризиковану інноваційну сферу, тоді, як в Україні тенденції протилежні – існуючі венчурні фонди надають

однозначну перевагу низько- та середньоризикованим короткотривалим операціям з фінансовими активами та нерухомістю й поки слабо орієнтовані на «хай-тек» технології. Аналіз декларацій управління активами венчурних фондів дозволяє виділити основні сфери інвестування: будівництво, торгівля, готельний і туристичний бізнес, переробка сільгосппродукції, страхування, інформатизація. Також в Україні практично відсутні стартові вкладення і вкладення в інновації, а переважають інвестиції в розвиток компаній. Учасниками венчурних фондів можуть бути тільки юридичні особи, тоді як приватним особам, пенсійним фондам, страховим компаніям це заборонено. Це свідчить про те, що український венчурний бізнес таким є лише формально, а насправді відсутні його важливіші характеристики – інноваційна компонента, ризикованість та класична орієнтація на інноваційні проекти, співпраця з технопарками, бізнес-інкубаторами та ВНЗ [4].

Отже, розвиток венчурної індустрії України стримують наступні негативні чинники [5].

1. Слабка законодавча база. Термін «венчурний бізнес» уже протягом кількох років зустрічається в низці законодавчих актів України, проте досі не дано визначення суті, функцій, принципів діяльності саме венчурних фондів і венчурних фірм. Уперше функціонування венчурних фондів на законотворчому рівні передбачив Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)». Проте в законі йдеться лише про інвестиційні фонди, які проводять діяльність з об'єднання (залучення) грошових коштів інвесторів для отримання прибутку від вкладень у цінні папери, корпоративні права та нерухомість, тобто інвестиції у вже існуючий бізнес. Ці питання не вирішує й Закон України «Про інноваційну діяльність», в якому передбачена тільки фінансова підтримка Державною інноваційною фінансово-кредитною установою інноваційних проєктів шляхом кредитування під заставу майна, договору страхування, банківської гарантії, договору поруки тощо. Як наслідок – венчурні фонди створюються не для фінансування інноваційних проєктів, а для реалізації спекулятивних схем керування власністю та використання податкових пільг, оскільки фонди не сплачують податок на прибуток.

2. Брак джерел фінансування інвестицій. Згідно з діючим законодавством, фізичні особи та інституційні інвестори (інвестиційні й пенсійні фонди, страхові компанії) не можуть інвестувати у венчурні фонди, що істотно скорочує потенційну інвестиційну базу для

венчурних інвестицій, оскільки, наприклад, бурхливий розвиток венчурних фондів у США почався саме після дозволу пенсійним фондам інвестувати 10,0% активів у венчурні проекти. Тому джерелами фінансування венчурних установ в Україні є вільний капітал українських ФПГ, закордонних приватних й інституційних інвесторів. Масштабну присутність останніх гальмує сумнівна репутація української венчурної індустрії та, у цілому, недостатня інвестиційна привабливість українського бізнес-середовища.

3. Слабкість фондового ринку та відсутність гарантій для венчурного інвестора, які б обмежували його ризики. Йдеться про інструменти власності з особливостями опціону – конвертовані привілейовані акції й облигації. Типовим інструментом венчурних інвестицій у США є привілейовані конвертовані акції, які на момент виходу з інвестиційного проекту конвертуються та продаються на фондовому ринку. Цей інструмент страхує інвесторів від ризиків, оскільки особливістю цих акцій є переважні права власників – при невдачі проекту прості акціонери нічого не одержують доки фірма не задовольнить вимоги власників привілейованих акцій. Звичайні привілейовані акції, закріплені українським законодавством, не дають права участі в керуванні та можуть складати лише 10,0 % статутного фонду, що часто недостатньо для венчурного проекту. Тому єдиним інструментом венчурного інвестора в Україні залишаються звичайні акції, що не страхують вкладника від несприятливої реалізації проекту.

4. Нерозвиненість неформального сектору венчурного бізнесу, який представляють бізнес-ангели. Вони є приватними особами та здійснюють фінансування проектів на початкових стадіях їх розробки. За існуючими даними, у США бізнес-ангели здійснюють більше 80,0 % інвестицій на початкових стадіях і відіграють неоціненну роль у розвитку малого бізнесу. В Україні професійних бізнес-ангелів поки немає, хоча вітчизняні інвестори можуть профінансувати інноваційний проект на підставі особистої зацікавленості чи дружніх відносин з іноватором.

5. Погіршення ситуації в секторі генерації наукових знань. Від колишнього СРСР Україна отримала потужний науково-дослідницький сектор, який сьогодні вже не відповідає сучасним потребам країни. Наявним є недофінансування й деградація основних наукових шкіл, очевидна втрата зв'язку дослідницького сектора з реальними потребами економіки та виробництва. Вітчизняний бізнес не є замовником та реальним споживачем прикладних досліджень, як це відбувається в усьому світі, коли гроші венчурних компаній стають важливим джерелом фінансування науковців.

6. Брак на ринку венчурного інвестування «якісних» проєктів, які визначаються потужною маркетинговою стратегією та потенційною місткістю ринку. Іншими важливими критеріями якості проєктів є: тривалість реалізації інноваційного проєкту; сильна управлінська команда; якісний бізнес-план; наявність стратегічного бачення розвитку компанії; розуміння перспектив розвитку технології, що лежить в основі бізнесу; захищеність інтелектуальної власності національними або міжнародними патентами.

7. Відсутність фахівців у сфері венчурного менеджменту, які володіють технологіями виявлення та оцінки інноваційних проєктів та вміють забезпечити стабільне фінансування в період ранньої стадії розвитку проєктів.

8. Слабкість інституту захисту інтелектуальної власності. При аналізі ринку інновацій в Україні доведено, що незважаючи на збільшення номінальної кількості, якість або науково-технічний рівень розробок продовжує знижуватися. За даними Держдепартаменту інтелектуальної власності, щорічно в країні видається 15-20 тис. патентів, але застосування на ринку знаходить не більше 1,0 % інновацій. Українські патенти не забезпечують захист інтересів інвестора на міжнародному ринку, особливо в разі спірних ситуацій і незаконного використання інтелектуальної власності.

9. Загальна несприятлива державна політика щодо стимулювання інноваційних процесів. Існуючі схеми регулювання лише погіршують ситуацію. У країні відсутня система державного фінансування венчурних проєктів та не створені механізми компенсації втрат приватних та інституційних інвесторів від невдалих венчурних проєктів. Зокрема, національне законодавство в області науково-технічної та інноваційної діяльності не погоджено з фінансовим законодавством, тому на практиці не передбачає стимулювання бізнес-ангелів податковими й іншими пільгами. Держава не сприяє виконанню технопарками та бізнес-інкубаторами їх безпосередньої інноваційної функції.

Незважаючи на зазначені негативні моменти, в Україні є підстави сподіватися на успіх. Насамперед через наявність галузей, що мають потенціал зросту й велику кількість перспективних проєктів, які потребують фінансування і є потенційно вигідними для венчурного інвестора. Тому нагальною потребою є необхідність виробити грамотну державну політику стимулювання венчурного бізнесу з урахуванням провідного зарубіжного досвіду. Держава має розділити з бізнесом ризики впровадження інновацій та вдосконалити законодавство зі стимулювання інноваційної діяльності, режимів роботи технопарків, автономії українських вузів.

Заходи державної підтримки розвитку венчурного капіталу діляться на прямі (конкретні механізми державної підтримки, спрямовані на збільшення пропозиції венчурного капіталу, мають форму фінансових стимулів чи державних інвестицій в акціонерний капітал і державні кредити) і непрямі (передбачають розвиток конкурентних фондів ринків, розширення спектру фінансових продуктів, розвиток довгострокових джерел капіталу, спрощення процедури формування фондів венчурного капіталу, стимулювання взаємодії між великими й малими підприємствами та фінансовими інститутами, заохочення підприємництва).

Щоб забезпечити ефективне використання науково-технологічного й інтелектуального потенціалу України шляхом розвитку венчурного бізнесу й стимулювання виробництва високотехнологічної, конкурентоспроможної та якісної продукції, вважаємо необхідним здійснення наступних заходів [6]:

1. Створити Державний венчурний фонд, що має здійснювати пряме надання капіталу венчурним фондам та інноваційним підприємствам (у вигляді прямих інвестицій або кредитів під низькі відсотки). Успішними прикладами є Бельгійський державний венчурний фонд GIMV (прямі державні інвестиції); VaekstFonden у Данії (надання державного кредиту). В Ізраїлі 15 років тому частка ВВП, забезпечена виробництвом високотехнологічної продукції, становила 3,0 %; після заснування державного венчурного фонду цей показник сягнув 65,0 %, а країна має вже 85 венчурних фондів з капіталом у 6,0 млрд. дол. Цей досвід може принести успіх і Україні, яка має інвестувати й ризикувати спільно з приватним бізнесом. У ході такого співробітництва, за рахунок ефективного керування з боку приватних структур, держава знижує свої ризики та стимулює початок венчурної індустрії.

2. Розробити Концепцію розвитку національної венчурної індустрії, за якою головними суб'єктами здійснення державної політики у сфері венчурного капіталу мають бути Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, які повинні значну увагу та контроль приділяти формуванню та забезпеченню реалізації єдиної державної політики щодо захисту венчурних інвесторів, залучення інвестиційних капіталів і технологій, розвитку та функціонування ринку цінних паперів та їх похідних, обігу акцій на вторинному ринку та сприяти адаптації національного фондового ринку до міжнародних стандартів.

3. Удосконалити національне законодавство з венчурного фінансування:

- розробити законодавство щодо малих венчурних фірм та фондів венчурного капіталу, в якому має бути визначено їх юридичний статус та передбачено певні державні гарантії та стимули в їх функціонуванні;
- внести корективи до Закону України «Про інститути спільного інвестування», а саме дозволити фізичним особам та страховим компаніям, пенсійним фондам бути учасниками венчурних фондів.

4. Переглянути та запровадити схеми податкового стимулювання інноваційної діяльності, у тому числі [7]:

- надання пільг в оподаткуванні лише тим венчурним фондам, які здійснюють фінансування проєктів, що відповідають пріоритетним напрямкам та стратегії інноваційного розвитку держави;
- розробка програм та механізмів щодо можливостей застосування податкових канікул для малих та середніх венчурних фірм;
- створення сприятливої державної політики для венчурного фінансування, зокрема у сфері митного законодавства, як, наприклад, у Великобританії.

5. Запровадити фінансові стимули для інвестування до венчурних фондів, малих і середніх інноваційних підприємств шляхом:

- зниження державою венчурних ризиків приватних інвесторів, у тому числі шляхом державних гарантій за кредитами венчурним фондам або новим малим компаніям (наприклад, у Франції – SOFARIS) та сприяння диверсифікації капіталів приватних венчурних фондів шляхом участі державного венчурного фонду в спеціально відібраних проєктах;
- розробки й упровадження механізму державного страхування кредитів, що надаються ринковими фінансово-кредитними установами під реалізацію інноваційних проєктів.

6. Запровадження вторинного ринку сертифікатів венчурних фондів через прийняття законопроектів, які регулюють діяльність на фондовому ринку.

7. Врегулювання системи захисту інтелектуальної власності українських дослідників та підприємців, у тому числі шляхом державної підтримки міжнародних патентів з найбільш перспективних розробок та впровадження ефективного захисту наукової інтелектуальної власності від порушень.

8. Створення необхідних умов для розвитку неформального венчурного фінансування, вкрай важливого на ранніх стадіях розвитку фірм, що вимагає змін цивільного законодавства щодо закріплення прав власності бізнес-ангелів у венчурних проєктах.

9. Розвиток венчурної та інноваційної інфраструктури, важливим елементами якої є: технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферту технологій та, звичайно, венчурні фонди; проведення інноваційних конкурсів, експертних рад, венчурних ярмарків національного та регіонального рівня. Необхідним є поєднання всіх елементів інноваційної інфраструктури в інформаційну мережу, що дозволить взаємодіяти бізнесу й капіталу, авторам проєктів з потенційними інвесторами та сприятиме встановленню між ними партнерських відносин, одержанню всебічної інформації про останні тенденції та перспективи венчурної індустрії, демонстрації можливостей інноваційного бізнесу.

10. 3 метою збільшення частки й обсягів залучення венчурних інвестицій у вітчизняні інноваційні компанії необхідним є створення системи коучинг-центрів з венчурного підприємництва. Їх завданням є підготовка фахівців з венчурного підприємництва та формування Networking, тобто забезпечення високого рівня формальних і неформальних зв'язків представників венчурної індустрії. Ця система сприятиме виникненню нових фінансових інститутів і підтримуючої інфраструктури на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Висновки. Підбиваючи підсумок, хотілося б відзначити, що українська венчурна індустрія перебуває усе ще в зародковій стадії розвитку. Потребує законодавчого регулювання ринку інтелектуальної власності, підвищення культури й професіоналізму підприємців, що прийняли рішення зайнятися венчурним високотехнологічним бізнесом, про підвищення інтенсивності корпоративних НДКР у українських компаніях, про створення стабільного попиту на нововведення з боку великого бізнесу й ін. За умови послідовного рішення зазначених проблем Україну чекають серйозний бум і розвиток венчурної індустрії. Запустивши механізм формування ринку венчурних інвестицій, за умови дотримання вищенаведених рекомендацій, держава і інвестори отримають прибуток не одразу, але зростання економіки України буде якісним і незворотнім. Подальші функції держави будуть полягати тільки у підтримці функціонування ринку венчурних інвестицій без його особливого регулювання і витрат на подальший розвиток.

Література.

1. Активність світових венчурних інвесторів залишається стабільною – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://finpost.com.ua/news/>

2. Український венчурний портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ventu.org/>

3. **Мостовенко Н.** Приклади успішного розвитку венчурного бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / **Н. Мостовенко, І. Шелінговська.** – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2014_11_25

4. **Дюгованець О.М.** Особливості венчурного інвестування в Україні / **О.М. Дюгованець** // *Науковий вісник Ужгородського університету.* – 2011. – Спецвип. 33. – Ч. 2. – С. 70-73.

5. **Пельтек Л.В.** Державне регулювання розвитку венчурного бізнесу в інвестиційній сфері / **Л.В. Пельтек** // *Економіка та держава.* – 2009. – № 3. – С. 77-80

6. Роль державної підтримки розвитку венчурного бізнесу для збільшення випуску високотехнологічної та інноваційної продукції – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/may08/08.htm>

7. Венчурный бизнес в Европе. Аналитический обзор. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rvca.ru/rvf/rtf/2.rtf

8. NVCA Yearbook 2016 // National Venture Capital Association. – 2016 [Electronic resource]. – Access mode : <http://nvca.org/research/stats-studies>.

References.

1. Aktyvnist' svitovykh venchurnykh investoriv zalyshayet'sya stabil'noyu [The activity of global venture capitalists remains stable]. (2019). *finpost.com.ua*. Retrieved from: <http://finpost.com.ua> [in Ukrainian].

2. Ukrayins'kyy venchurnyy portal [Ukrainian Venture Portal]. (n.d.). *ventu.org*. Retrieved from: <http://www.ventu.org> [in Ukrainian].

3. **Mostovenko N., & Shelinhovs'ka I.** (2014). Pryklady uspishnoho rozvytku venchurnoho biznesu v Ukrayini [Examples of successful development of venture business in Ukraine]. *sophus.at.ua*. Retrieved from: http://sophus.at.ua/publ/2014_11_25 [in Ukrainian].

4. **Dyuhovanets' O.M.** (2011). Osoblyvosti venchurnoho investuvannya v Ukrayini [Features of Venture Investing in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod University*, No. 33, pp. 70-73 [in Ukrainian].

5. **Pel'tek L.V.** (2009) Derzhavne rehulyuvannya rozvytku venchurnoho biznesu v investytsiyniy sferi [State regulation of venture business development in the investment]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, No. 3, pp. 77-80 [in Ukrainian].

6. Rol' derzhavnoyi pidtrymky rozvytku venchurnoho biznesu dlya zbil'shennya vypusku vysokotekhnolohichnoyi ta innovatsiynoyi produktsiyi [The role of government support for venture business development to increase the output of high-tech and innovative products]. (n.d.). *old.niss*. Retrieved from: <http://old.niss.gov.ua/monitor/may08/08.htm> [in Ukrainian].

7. Venchurnyy biznes v Yevrope. Analiticheskiy obzor [Venture business in Europe. Analytical Review]. (n.d.). *rvca.ru*. Retrieved from: www.rvca.ru/rvf/rtf/2.rtf [in Russian].

8. NVCA Yearbook 2016 (2001). National Venture Capital Association. URL : <http://nvca.org/research/stats-studies> [in English].

Анотація.

Рижикова Н.І. Особливості державного регулювання інноваційно-орієнтованого інвестиційного бізнесу в Україні.

Метою статті є оцінка та обґрунтування чинників, що стримують розвиток інноваційно-орієнтованого інвестиційного бізнесу та обґрунтування заходів державної підтримки розвитку венчурного капіталу. З'ясовано, що у провідних країнах розвиток венчурного бізнесу призводить до спрямування інвестицій у інноваційну сферу. Виявлено основні фактори, що стримують розвиток венчурної індустрії в Україні. Запропоновано здійснення заходів задля забезпечення ефективного використання науково-технологічного й інтелектуального потенціалу України шляхом розвитку венчурного бізнесу й стимулювання виробництва високотехнологічної, конкурентоспроможної та якісної продукції.

Ключові слова: державне регулювання, інноваційний розвиток, інвестиції, венчурний капітал.

Аннотация.

Рыжикова Н.И. Особенности государственного регулирования инновационно-ориентированного инвестиционного бизнеса в Украине.

Целью статьи является оценка и обоснование факторов, сдерживающих развитие инновационно-ориентированного инвестиционного бизнеса и обоснование мер государственной поддержки развития венчурного капитала. Установлено, что в ведущих странах развитие венчурного бизнеса приводит к направлению инвестиций в инновационную сферу. Выявлены основные факторы, сдерживающие развитие венчурной индустрии в Украине. Предложено осуществление мер для обеспечения эффективного использования научно-технологического и интеллектуального потенциала Украины путем развития венчурного бизнеса и стимулирование производства высокотехнологичной, конкурентоспособной и качественной продукции.

Ключевые слова: государственное регулирование, инновационное развитие, инвестиции, венчурный капитал.

Abstract.

Ryzhikova N.I. Features of state regulation of innovation-oriented investment business in Ukraine.

The purpose of the article is to assess and justify the factors holding back the development of an innovation-oriented investment business and the justification of government support measures for the development of venture capital. It has been established that in leading countries the development of venture business leads to the direction of investments in the innovation sphere. The main factors restraining the development of the venture industry in Ukraine are identified. The implementation of measures to ensure the effective use of the scientific, technological and intellectual potential of Ukraine through the development of venture business and stimulating the production of high-tech, competitive and high-quality products.

Key words: state regulation, innovative development, investments, venture capital.

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕЧНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

***КРАВЧЕНКО Ю.М., К.Е.Н., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
АНТОЩЕНКОВА В.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Основою сталого соціально-економічного розвитку України є підвищення екологічної безпеки, якості та конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції.

Досвід ринкового реформування економіки України показує, що конкурентоспроможність будь-якого агропромислового підприємства в першу чергу визначається якістю його продукції.

На сьогоднішній день держава приділяє особливу увагу безпеці та якості харчових продуктів. Якість та безпека харчової продукції регулюється низкою нормативно-правових актів, цілим рядом законів та стандартів з якості. З 20 вересня 2019 року для всіх операторів харчового ринку України запроваджена система управління безпекою харчових продуктів НАССР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем екологічної безпеки та якості харчової продукції займалися такі дослідники як М.О. Багорка, А.Е. Загородній, В.М. Онегіна, Л.М. Сисенко, А.П. Сава, Б.О. Сидорук, Г.А. Толок, Ю.Т. Туниця, Е.О. Семенюк, Р.І. Шевченко, І.С. Крестінков, І.Б. Яців та інші дослідники.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення функціонального значення екологічної безпеки та якості сільськогосподарської продукції для забезпечення її конкурентоспроможності в умовах міжнародної інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Високий рівень якості аграрної продукції є головною умовою виходу її на міжнародний ринок. Однією з умов розвитку України є підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції, що сприятиме виходу країни в європейський та світовий простір.

Нині ринкову конкуренцію можна охарактеризувати таким чином: ринкова конкуренція – це вільне суперництво підприємств і боротьба між виробниками продукції за більш вигідні умови її виготовлення, переробки і збуту й одержання більш високих прибутків, за краще задоволення потреб покупців, за досягнення кращих результатів і переваг в своїй галузі [9].

Конкурентоспроможність екобезпечної продукції на ринку залежить від таких умов: системи контролю за якістю сільськогосподарської продукції на всіх етапах виробничого і маркетингового процесу; розробки і запровадження стандартів на продукцію АПК відповідно до міжнародних вимог; контролю за технологічним процесом виробництва продукції; розвитку інфраструктури та вдосконалення законодавчої й нормативної бази; належного інформаційного забезпечення; урахування економічних та екологічних методів управління якістю продукції; використання новітніх технологій та вдосконалення параметрів упаковки і маркування продукції [5].

В наукових публікаціях категорію «якість» визначають як сукупність властивостей продукції, що відображають її особливості, корисність і здатність задовольняти на належному рівні конкретні потреби споживачів відповідно до її призначення [3].

Управління якістю – скоординована діяльність, яка полягає у спрямуванні та контролюванні організації щодо якості. Спрямування та контролювання щодо якості звичайно охоплює розроблення політики у сфері якості і цілей у сфері якості, планування якості, контроль якості, забезпечення якості і поліпшення якості.

Управління якістю – це процес оптимального поєднання взаємообумовлених категорій якості з метою досягнення найбільш ефективного виробництва, найвищої продуктивності суспільної праці. Тобто під управлінням якістю продукції розуміють управління якісними змінами, що утверджуються у сфері матеріальних сукупностей (продукції, обладнання, людської праці) на основі пізнання закономірностей їх розвитку.

Управління якістю агропромислової продукції передбачає аналіз існуючої якості, прогнозування потреб споживача і на цій основі планування якості продукції; створення і впровадження нових сортів рослин і порід тварин; прогресивних технологій виробництва; матеріально-технічного забезпечення; метрологічного забезпечення; добору, розміщення, виховання і навчання кадрів; морального і матеріального стимулювання якості продукції.

Глобалізаційні процеси в економіці та посилення нецінкової конкуренції стимулюють сільськогосподарські підприємства до пошуку інноваційних шляхів розвитку, які, в першу чергу, пов'язані з проблемами підвищення якості виготовленої продукції, адаптації її до міжнародних вимог. Тому вдосконалення механізму формування системи управління якістю у агропромисловому комплексі, яка виступає гарантом здатності, організації стабільно виробляти та постачати продукцію визначеної якості, набуває пріоритетного характеру. Розробка, впровадження, сертифікація та підтримання системи управління якістю в стані дієздатності є одним із стратегічних напрямів діяльності господарюючих суб'єктів, що значно підвищує їх результативність, економічну ефективність та конкурентоспроможність на світовому ринку [7].

Вирішення проблеми якості агропромислової продукції потребує застосування сучасних принципів та підходів до управління якістю на всіх стадіях життєвого циклу продукції.

Одним із найважливіших стратегічних завдань аграрної політики України є поступовий перехід агропромислового комплексу на екологічно безпечний рівень розвитку сільського господарства.

Екологічна безпека – це такий стан навколишнього середовища, коли гарантується запобігання погіршення екологічної ситуації та здоров'я людини, або екологічна безпека – складова національної безпеки, процес управління системою національної безпеки, за якого державними і недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і майбутніх поколінь [8].

Екологізація сільськогосподарського виробництва передбачає еволюційний перехід до застосування прогресивних форм і методів користування природними земельними ресурсами, що максимально відповідають умовам навколишнього природного середовища; поступову заміну енерго- та ресурсомістких технологій новими технологіями, які відтворюватимуть природні ресурси.

Узагальнюючи різні підходи до визначення екологізації виробництва, можна виділити їх спільні ознаки, а саме: – екологізація виробництва розглядається як певний процес дій, заходів, за допомогою яких відбувається управління природокористуванням, а

також спрямовується на покращення якості довкілля; – екологізація є складовою інноваційної діяльності, яка спрямована на покращення якості (безпеки) життя людей. До основних принципів екологізації можна віднести пріоритетність екологічної безпеки, екологічної відповідальності, охорони довкілля, відтворення і збереження природних ресурсів, збереження цілісності агроландшафтів, збереження біологічного біорізноманіття [1].

Підвищення екологічних показників якості та показників якості безпеки харчової продукції – це проблема не тільки виробнича, а й економічна, соціальна та політична. В Україні склалася ситуація, коли відбувається збільшення конкурентоспроможності харчової продукції за рахунок її якості, що в першу чергу позначається на такому показнику якості, як безпечність. В зв'язку з цим гостро постають проблеми з підвищенням відповідальності та суворим контролем якості сировини, забезпеченням суворого дотримання технології виробництва, зберігання сировини, нормативів зберігання і реалізації готової продукції.

В сучасних умовах гостро постають питання біологічної і генетичної безпеки. Біологічна безпека – стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функції теперішнього і майбутніх поколінь людей та біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) [4].

Генетична безпека – стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній будь-який неприродний та неконтрольований сторонній вплив на геноми людини та об'єктів біосфери, який призводить до появи у них негативних та/або небажаних властивостей [4].

Незважаючи на те, що біотехнології обіцяють небажане збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та заощадження помітно виснажених земельних і водних ресурсів, вони викликають занепокоєння у деяких споживачів і природоохоронних організацій як один з чинників біологічної безпеки. З розвитком науки для всіх зацікавлених сторін, що мають відношення до виробництва і споживання продуктів харчування, стають зрозумілими як переваги біотехнологій, так і пов'язані з нею проблеми. Слід пам'ятати, що в природі все пов'язано. І генетично модифіковані організми можуть схрещуватись з дикими природними спорідненими видами, що може призвести до докорінної зміни, дестабілізації трофічноенергетичних зв'язків природі – зазнає змін не тільки флора, а й фауна і мікробний світ [6].

Враховуючи вплив особливостей розвитку виробництва екобезпечної продукції сільського господарства на її конкурентоспроможність, можна виділити ряд переваг і недоліків такої продукції:

1. Переваги: безпечність (відсутність хімічних елементів та поживність харчування); захист середовища (зменшення техногенного впливу при використанні природних ресурсів); смакові якості (забезпечення «природності» смаку); краще співвідношення ціни і витрат (навіть при вищій собівартості продукції забезпечується висока рентабельність через ціну).

2. Недоліки: термін зберігання продукції (термін зберігання екобезпечної продукції менший, ніж у звичайної); відсутність механізму стимулювання (державні дотації отримують фактично тільки виробники звичайної продукції сільського господарства); превалювання економічних інтересів над екологічними; низький рівень інформатизації товаровиробників (більшість представників не готові або ж не знають про необхідні умови переходу до стандартів виробництва екобезпечної продукції); нерозвинутість ринку екобезпечної продукції (відсутність інфраструктури такого ринку, наявність олігополістичного типу ринку звичайної сільськогосподарської продукції); відсутність державної системи сертифікації та маркування екобезпечної продукції; неплатоспроможний рівень попиту (висока ціна реалізації екобезпечної продукції та низька платоспроможність більшості споживачів стримує підвищення попиту на неї) [5].

Сучасна екологічна спрямованість розвитку вітчизняної аграрної сфери економіки, на нашу думку, може ефективно виявлятися через поєднання економічної мотивації сільськогосподарського виробництва, соціальної відповідальності виробника та нових аспектів зацікавленості аграрного бізнесу. При цьому в основі пріоритетності повинна лежати екологічна домінанта аграрного господарювання. Важливе місце в системі удосконалення екологічних показників аграрного виробництва посідає впровадження сучасних принципів і методів екологічно-економічного управління, а також усіх процесів, що супроводжують її агропромислове виробництво й споживання [1].

На макрорівні збільшення кількості сертифікованих сільськогосподарських підприємств відповідно до міжнародних стандартів полегшує ведення торгівлі на світовому ринку, покращує імідж держави, зростає рівень життя населення та зміцнюється продовольча безпека [2].

Для підвищення конкурентоздатності виробників якісної безпечної харчової продукції треба реформувати систему державного контролю, приділивши увагу її продуктивності та ефективності. Необхідний супровід харчової продукції достовірною інформацією – для здійснення свідомого вибору при придбанні продуктів харчування. Ці заходи сприятимуть збереженню та покращенню здоров'я нації, за рахунок суворого, чіткого та планомірного контролю якості продукції на всіх етапах її виготовлення.

Висновки. У даній статі було проаналізовано складові екологічної безпечності харчової продукції, її вплив на якість продукції.

На теперішній час, переважна більшість агропромислової продукції України не є конкурентоспроможною на світовому ринку, причиною цього є неналежний контроль за впливом виробництва на екологію, та також за всіма етапами виробництва харчової продукції. Суттєвою проблемою є і невідповідність харчової продукції Європейським стандартам. Міжнародний досвід не широко впроваджується в практику українського виробництва сільськогосподарської продукції, бо пов'язаний з фінансовими витратами, що без підтримки держави позначиться на її конкурентоспроможності. Проблема збереження екології навколишнього середовища є глобальною і потребує вирішення на світовому рівні, контроль за екологічною безпекою продукції це справа держави і політики, що вона впроваджує. Першочерговим завданням для України є контроль за безпекою виробництва харчових продуктів, удосконалення нормативно-правової бази та запровадження ефективного міжнародного досвіду екологічного виробництва.

Література.

1. **Багорка М.О.** Основні напрями та механізми екологізації аграрного виробництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 16(1). С. 13-16.

2. **Загородній А.Е.** Якість сільськогосподарської продукції як фактор забезпечення продовольчої безпеки національної економіки. *Агросвіт*. 2015. № 22. С. 82-86.

3. **Онегіна В.М., Сисенко А.М.** Маркетинг якості продукції овочівництва закритого ґрунту. *Науковий Вісник АНУВМБ ім. С.З. Гжицького. Серія «Економічні науки»*, 2014. Т. 16. № 1(2). С. 89-95.

4. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 № 1103-V. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16>.

5. **Сава А.П., Сидорук Б.О.** Конкурентоспроможність екологічно безпечної сільськогосподарської продукції в контексті сталого розвитку сільських територій. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 180-186.

6. **Толок Г.А., Толок Є.В.** Екологічні засади забезпечення якості та безпеки харчових продуктів. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2018/50.pdf.

7. **Туниця Ю.Т., Семенюк Е.О., Туниця Т.В.** Фактори глобалізації і стратегія сталого розвитку. *Вісник НАН України*. 2012. № 7. С. 3-4.

8. **Шевченко Р.І., Крестінков І.С.** Екологічна безпека харчових продуктів: визначення поняття. *Харчова наука і технологія*. 2015. № 1(30). С. 65-70.

9. **Яців І.Б.** Конкурентні відносини в аграрному секторі України. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2010. № 1(2). С. 9-14.

10. The World of Organic Agriculture. Statistics & Emerging Trends 2018. Research Institute of Organic Agriculture FiBL. 2018. 348 p. URL : <https://shop.fibl.org/CHen/mwdownloads/download/link/id/1093?ref=1>.

References.

1. **Bagorka M.O.** (2017). Osnovni napryamy ta mekhanizmy ekolohizatsiyi ahrarnoho vyrobnytstva [Main directions and mechanisms of greening of agricultural production]. *Naukovy`j visny`k Uz`hgorodsk`oho nacional`nogo universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, Issue 16(1), pp. 13-16 [in Ukrainian].

2. **Zagorodnij A.E.** (2015). Yakist' sil's'kohospodars'koyi produktsiyi yak faktor zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky natsional'noyi ekonomiky [Agricultural product quality as a factor in ensuring the food security of the national economy]. *Agrosvit – Agro-world*, No. 22, pp. 82-86 [in Ukrainian].

3. **Onegina V.M., & Sy`senko L.M.** (2014). Marketynh yakosti produktsiyi ovochivnytstva zakrytoho gruntu [Marketing of quality of products of the closed soil vegetable production]. *Naukovy`j Visny`k LNUVMB im. S.Z. Gz`hy`cz`kogo. Seriya «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of LNUUMB them. S.S. Gz`ycki. Series «Economic Sciences»*, Vol. 16, No. 1(2), pp. 89-95 [in Ukrainian].

4. Pro derzhavnu sy`stemu biobezpeky` pry` stvorenni, vy`probuvanni, transportuvanni ta vy`kory`stanni genety`chno modyfikovany`x organizmiv: Zakon Ukrainy` vid 31.05.2007 № 1103-V. [On the state biosecurity system for the creation, testing, transportation and use of genetically modified organisms: Law of Ukraine of May 31, 2007 No. 1103-V.]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16> [in Ukrainian].

5. **Sava A.P., & Sy`doruk B.O.** (2013). Konkurentospromozhnist' ekolohichno bezpechnoyi sil's'kohospodars'koyi produktsiyi v konteksti staloho rozvytku sil's'kykh terytoriy [Competitiveness of environmentally friendly agricultural products in the context of sustainable rural development]. *Stalyy rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development*, No. 1, pp. 180-186 [in Ukrainian].

6. **Tolok G.A., & Tolok Ye.V.** (2018). Ekolohichni zasady zabezpechennya yakosti ta bezpeky kharchovykh produktiv [Environmental principles of food quality and safety assurance]. *Efektivna ekonomika – Effective Economics*, No. 6. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2018/50.pdf [in Ukrainian].

7. **Tunytsia Yu.T., Semeniyuk E.O., & Tunytsia T.V.** (2012). Faktory hlobalizatsiyi i stratehiya staloho rozvytku [Factors of globalization and sustainable development strategy]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, Vol. 7, pp. 3-4 [in Ukrainian].

8. **Shevchenko R.I., & Krestinkov I.S.** (2015). Ekolohichna bezpeka kharchovykh produktiv: vyznachennya ponyattya [Environmental food safety: defining the concept]. *Kharchova nauka i tekhnolohiya – Food Science and Technology*, No. 1(30), pp. 65-70 [in Ukrainian].

9. **Yaciv I.B.** (2010). Konkurentni vidnosyny v ahrarynomu sektori Ukrainy [Competitive relations in the agrarian sector of Ukraine]. *Visnyk L'vivskoho natsional'noho ahrarynoho universytetu: ekonomika APK – Bulletin of Lviv National Agrarian University: Economics of APC*, No. 1 (2), pp. 9-14 [in Ukrainian].

10. The World of Organic Agriculture. Statistics & Emerging Trends 2018. Research Institute of Organic Agriculture FiBL. (2018). [Online]. 348 p., URL : <https://shop.fibl.org/CHen/mwdownloads/download/link/id/1093/?ref=1> (Accessed 10 October 2018) [in English].

Анотація.

Кравченко Ю.М., Антощенкова В.В. Екологічна безпечність та якість сільськогосподарської продукції та її конкурентоспроможність в умовах міжнародної інтеграції.

В статті розглядаються екологічна безпечність та якість агропромислової продукції, їх вплив на конкурентоспроможність продукції в умовах міжнародної інтеграції. Визначається в яких межах має проводитися екологізація сільського виробництва, її потенціал для виходу на європейський простір. Посилення глобалізаційних процесів у світі, орієнтація України до європейського простору змушують дотримуватися принципів сталого розвитку. Для впровадження принципів цієї концепції в аграрному секторі, необхідно враховувати особливості галузі. Втілення концепції сталого розвитку дозволить створити умови для покращення економічного, соціального, екологічного стану в країні.

Ключові слова: екологічна безпека, генетична безпека, управління якістю, конкурентоспроможність.

Аннотация.

Кравченко Ю.Н., Антощенкова В.В. Экологическая безопасность и качество сельскохозяйственной продукции и ее конкурентоспособность в условиях международной интеграции.

В статье рассматриваются экологическая безопасность и качество агропромышленной продукции, их влияние на конкурентоспособность продукции в условиях международной интеграции. Определяется в каких пределах должна проводиться экологизация сельского производства, ее потенциал для выхода на европейское пространство. Усиление глобализационных процессов в мире, ориентация Украины в европейское пространство заставляют придерживаться принципов устойчивого развития. Для внедрения принципов этой концепции в аграрном секторе, необходимо учитывать особенности отрасли. Воплощение концепции устойчивого развития позволит создать условия для улучшения экономического, социального, экологического состояния в стране.

Ключевые слова: екологічна безпека, генетична безпека, управління якістю, конкурентоспроможність.

Abstract.

Kravchenko Yu.M., Antoshchenko V.V. Ecological safety and quality of agricultural products and their competitiveness in the context of international integration.

The article deals with ecological safety and quality of agro-industrial products, their influence on the competitiveness of products in the conditions of international integration. The extent to which greening of agricultural production and its potential for entry into the European space should be determined. The strengthening of globalization processes in the world, the orientation of Ukraine towards the European space make us adhere to the principles of sustainable development. In order to implement the principles of this concept in the agricultural sector, it is necessary to take into account the specificities of the industry. The implementation of the concept of sustainable development will create conditions for improving the economic, social, environmental situation in the country.

Key words: environmental safety, genetic safety, quality management, competitiveness.

УДК 338.48

**«ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА» В ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ
ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН МІСЦЕВИХ ГРОМАД**

**БОНДАР Н.О., К.І.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА
ТОДРІНА І.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. В даний час перехід до «зеленої» економіки є одним з пріоритетів світової спільноти на шляху до сталого розвитку. «Зелена» економіка - це система видів економічної діяльності, пов'язаних із виробництвом, розподілом і споживанням товарів і послуг, які призводять до підвищення добробуту людини в довгостроковій перспективі, при цьому не піддаючи майбутні покоління впливу значних екологічних ризиків або екологічного дефіциту. Туристична індустрія є одним із важливих секторів економіки, що визначається високою динамікою розвитку і залученням нових ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми розвитку «зеленої економіки» в індустрії туризму досліджувалися в працях А.О. Александрової, О.В. Вавілової, В.Ф. Кифяка, А. Ліманського, М.П. Мальської, М.Е. Немолясової, Д. Осипова, Г.А. Папирян, Я. Ружковського, А.Ф. Хадоркова та інших. Проте, проблемам впливу «зеленого» туризму на економічний розвиток місцевих громад як сторони, що надає туристичні послуги, на даний час приділено ще недостатньо уваги.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні сутності «зеленого» туризму, а також аналіз основних проблем його впливу на економічний стан місцевих громад як приймаючої сторони та оцінки перспектив розвитку економіки «зеленого» туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) визначила туризм у числі десяти ключових секторів для переходу до «зеленої» економіки[5]. Всесвітня туристична організація (ЮНВТО) вважає, що туризм в контексті «зеленої» економіки означає туристичну діяльність, яка в повній мірі враховує поточний і майбутній економічний, соціальний та екологічний вплив, а також задоволення потреб споживачів послуг (туристів), індустрії та місцевих спільнот. Це не окрема форма туризму - всі види туризму повинні стати «зеленими» і стійкими, а саме:

- 1) оптимально використовувати ресурси навколишнього середовища, які є ключовим елементом для розвитку туризму, підтримувати ключові екологічні процеси і сприяти збереженню природних ресурсів і біологічного різноманіття;
- 2) поважати соціокультурну ідентифікацію місцевих громад, допомагати зберегти їх культурну спадщину і традиційні цінності;
- 3) забезпечувати життєздатну довгострокову економічну діяльність, що забезпечує справедливий розподіл соціально-економічних вигод для всіх залучених до туристичної діяльності сторін, включаючи задоволеність туристів послугами та стабільну зайнятість і доходи для громад, що їх приймають.

Індустрія туризму стикається з безліччю серйозних проблем, пов'язаних із «озелененням» і стійким розвитком. Конкретні завдання, які повинні бути вирішені, пов'язані з наступними сферами:

1. Енергетика і викиди парникових газів. Туризм є важливим джерелом викидів парникових газів в глобальному масштабі. Розвиток туризму пов'язаний із зростанням споживання енергії (в основному на основі відновлюваних джерел енергії) в подорожах, у тому числі на транспорті, в місцях проживання і в ході надання туристичних послуг.

Все це сприяє загостренню проблеми зміни клімату. За різними оцінками, на даний час економічна туристична діяльність вносить приблизно 5,2-12,5 % викидів всіх парникових газів [1]. Все це, в свою чергу, негативно позначається в тому числі і на перспективах самого туризму, збільшуючи невизначеність і ризики для його розвитку.

2. Споживання води. В індустрії туризму споживається велика кількість води, причому в перерахунку на одну людину, ці цифри в подорожах більше, ніж при перебуванні в країні постійного проживання. Так, за даними ЮНЕП, в Європі на кожного туриста в середньому споживається 300 л прісної води в день, а в дорогих готелях – до 880 літрів. Для порівняння: середньодушове споживання води на кожного європейця оцінюється в 241 л на добу [6, с. 31-32]. Вода в туризмі використовується як безпосередньо для пиття людей і гігієни, так і для озеленення ландшафтів, в готельному господарстві, об'єктах харчування, пралень, басейнах, спа, оздоровчих центрах і ін.

3. Відходи і стічні води. За оцінками ЮНЕП, кожен міжнародний турист в Європі в середині 2000-х рр. генерував, щонайменше, 1 кг твердих відходів в день, а в США – до 2 кг. У глобальному масштабі, за рахунок внутрішнього та міжнародного туризму в світі щорічно генерується 35 млн т твердих відходів на рік [6, с. 64-65]. Туризм може також безпосередньо впливати на якість води, наприклад, шляхом скидання неочищених стічних вод. Наприклад, за даними ВВФ, в середині 2000-х рр. скидання стічних вод з готелів безпосередньо в море було звичайною практикою в регіоні Середземного моря і лише 30 % з них перед цим очищалися [1].

4. Втрата біологічного різноманіття. Є багато прикладів, коли широкомасштабний туризм чинить негативний вплив на біологічні та екологічні системи, включаючи коралові рифи, прибережні водно-болотні угіддя, ліси, посушливі і напівпосушливі екосистеми гірських районів. Коралові екосистеми сильно постраждали внаслідок використання коралів для будівельних матеріалів для готелів; популяції риб скорочені через їх надмірний вилов для харчування туристів; ареали проживання багатьох біологічних видів порушені через неправильне розміщення туристичних будівель, автостоянок, полів для гольфу. Флора і фауна страждають і від створення пляжів. Збереження біологічного різноманіття визнано світовою спільнотою як найважливіше завдання, від якої залежить виживання і розвиток людства. Крім руйнування глобального та локального природного середовища, проблеми в цій галузі звужують можливості для розвитку місцевої економіки і породжують конфлікти з місцевим населенням.

При цьому ситуація значною мірою залежить від того, яким чином розвивається туризм, особливо в країнах, що розвиваються. У зв'язку з цим в світі ведеться велика робота по інтеграції принципів сталого розвитку в процес планування туризму. Наприклад, ЮНВТО та Конвенція про біологічне різноманіття (КБР) розробили Керівні принципи КБР з біологічного різноманіття та розвитку туризму.

5. Культурна спадщина. Інтерес туристів до унікальних культур може привести до негативних наслідків і серйозних руйнувань місцевих спільнот. Зростає число негативних прикладів погіршення ситуації в унікальних місцях через велику кількість відвідувачів, комерціалізації традицій і загрози для культурного виживання спільнот внаслідок незапланованого і некерованого туризму. Туристичні напрямки найчастіше створюються аутсайдерами (зазвичай зі схвалення уряду) в областях, які корінні або традиційні громади вважають своїми і де розвиток туризму було б, з їх точки зору, небажаним. Це створює конфліктні ситуації, які роблять співпрацю і отримання взаємної вигоди дуже складними [2]. Останнім часом стало зростати усвідомлення проблеми впливу туризму на культурну спадщину з боку урядових, міжнародних та недержавних організацій, а також індустрії туризму.

Існує нагальна потреба не тільки відповісти на описані вище виклики і знизити негативні наслідки туризму, а й максимально використовувати потенціал «зеленого» туризму для сталого розвитку місцевих громад, які надають туристичні послуги.

Туризм може сприяти економічному зростанню. В середині 2000-х рр. економіка туризму становила 5 % світового ВВП і надавала близько 8 % від загальної зайнятості [4]. Ця галузь займала четверте місце в світовому експорті (після паливної, хімічної та автомобільної промисловості). Індустрія туризму набуває дедалі більших обсягів протягом останніх 60 років, а останні 20 років зростає в середньому на 4% на рік. Причому в світі, що розвивається, обсяг економіки туризму збільшується більш швидкими темпами, ніж в розвинених країнах. Випереджаючими темпами розширюється туристична галузь в країнах з перехідною економікою: з 2000 року вона зросла більш ніж на 60 %. Прогнозується, що ці тенденції зберуться і в майбутньому [4]. Розвиток туризму дає стимул для розвитку інших галузей економіки (сільського господарства, харчової і переробної промисловості, транспорту та інфраструктури, будівництва, сфери послуг та ін.)

Як показують дослідження, на вибір туристів в усе більш значній мірі впливають екологічні міркування – все більше людей враховують здоров'я довілля при плануванні подорожей і воліють зупинитися в

екологічно безпечному готелі. Такі споживчі переваги дають додаткові імпульси ініціативам щодо впровадження «зеленого» туризму.

Здатність туризму створювати робочі місця, стимулювати економічне зростання, накопичувати іноземну валюту, удосконалювати інфраструктуру і сприяти охороні навколишнього середовища робить цю індустрію привабливим засобом для боротьби з бідністю і прискорення місцевого розвитку. Як приклад можна привести Кабо-Верде: країні вдалося перейти з категорії найменш розвинених країн до п'ятірки африканських країн із найбільш ефективними системами управління завдяки туризму, який став ключовою рушійною силою розвитку. Подібний досвід склався у Руанди, Кенії, Ямаїці. Тому розвиток туризму може внести важливий вклад в реалізацію цілей сталого розвитку.

При належному управлінні розвиток туризму принесе вигоду не тільки країні в цілому, але й окремим регіонам і місцевим громадам.

У процесі планування туризму необхідно враховувати можливості отримання зайнятості та гідних умов праці для місцевого населення, а також такі важливі для локальних спільнот фактори, як поліпшення інфраструктури, доступ до послуг водопостачання, санітарії, охорони здоров'я та освіти. Розвиток туризму надає жінкам, молоді та знедоленим групам з обмеженими можливостями значну можливість стати виробниками туристичних послуг навіть у регіонах, де розвиток інших секторів економіки є проблематичним.

Однак вплив туризму на сталий розвиток не є однозначним: цей сектор може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив у залежності від того, як він планується, розвивається і управляється.

Для стимулювання «озеленення» туризму необхідний комплекс сприятливих умов:

1. Орієнтація на приватний сектор.

Туризм – різнорідна індустрія, тисячі різних фірм працюють в різних областях туристичної індустрії – масового туризму, екотуризму, пригодницького, сільського туризму, круїзного, оздоровчого туризму та інших. Основну частку на ринку займають підприємства розміщення, харчування, туроператори, транспортні, рекламні компанії. Більшість підприємств галузі - малий і середній бізнес: так, невеликі готелі складають в середньому 80 % всіх готелів світу, а в Європі цей показник сягає 90 % [5]. «Озеленення» туризму неможливо без підтримки різних видів компаній з урахуванням їх розміру, сфери діяльності та специфіки.

2. Розвиток діалогу з представниками туристичного сектора.

Асоціації компаній, що працюють у сфері туризму, грають важливу роль в «озелененні» туризму, тому їх участь в розробці і впровадженні нової політики сталого розвитку вкрай важлива. Все більше туристичних фірм впроваджують концепцію корпоративної соціальної відповідальності. У фарватері цього процесу – великі фірми, проте величезний потенціал закладений у малих і середніх компаніях [3]. Асоціації туристичного бізнесу відіграють важливу роль в утворенні МСП в галузі «зеленої» економіки. Особливу роль в цій області можуть грати міжнародні інститути фінансування для розвитку – наприклад, вони можуть підтримувати проекти в області ефективного використання ресурсів (зниження споживання води, невідновлюваних джерел енергії, скорочення викидів вуглекислого газу та відходів, збереження біологічного різноманіття), заохочувати використання передових визнаних на міжнародному рівні стандартів сталого туризму.

3. Управління, планування та розвиток туристичних напрямків

При плануванні туристичних напрямків часто недостатньо враховується екологічна складова, тим часом це є ключовим моментом для «озеленення» туризму. Як показують дослідження, багато осіб, які приймають рішення, про це навіть не замислюються, а якщо і задумуються, то їм часто не вистачає знань і досвіду для реалізації принципів сталого розвитку туризму на практиці. Необхідне створення потенціалу та інституційне зміцнення в цій області для повного врахування взаємозв'язку економічних, екологічних і соціальних факторів.

Потрібна розробка стратегій розвитку сталого туризму на основі передових підходів і досвіду в цій галузі, за підтримки політичного керівництва країни, регіону або окремої місцевості, з чіткими механізмами і індикаторами здійснення, за участю різних міністерств і відомств, туристичного бізнесу, неурядових організацій, місцевої влади і широкої громадськості.

4. Фіскальна політика і економічні інструменти

Перехід до «зеленого» туризму потребує використання передових інструментів державного регулювання, таких як фіскальна політика, державні інвестиції і цінова політика для різних суспільних благ. Інвестиції уряду повинні бути зосереджені на стимулюванні переходу до екологічно безпечних технологій в індустрії туризму, підтримки ініціатив як з охорони навколишнього середовища, так і по створенню доданої вартості. Необхідно стимулювання надходжень інвестицій у туристичний сектор, які поряд з економічною ефективністю сприяли б

вирішенню екологічних та соціальних проблем, особливо в країнах, що розвиваються. Особливе значення має мобілізація місцевих інвестицій.

Висновки. Таким чином, впровадження екологічно безпечних моделей в індустрію туризму та споживання туристичних послуг є досить перспективним напрямом сталого розвитку місцевих громад як приймаючої сторони, яка надає туристичні послуги. Разом із тим, конкурентні переваги «зеленого» туризму потребують синергетичного посилення, через реалізацію цілеспрямованої регуляторної політики в природоохоронній, соціальній, транспортній сферах та ціноутворенні. При цьому слід послідовно усувати збої ринку туристичних послуг, уникаючи створення додаткових спотворень через урядове втручання.

Література.

1. **Білоус С.В.** Організаційно-економічні засади розвитку туристичного бізнесу України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03 / **С.В. Білоус**; ЛНУ ім. І. Франка. – Львів, 2012. – 20 с.

2. **Воронянський О.В.** Економічна політика держави в сучасній Україні: короткий огляд / **О.В. Воронянський** // Гілея. – Київ, 2012. – Т. 59. – С. 692-697.

3. **Воронянський О.В.** Економічний аспект туристичного бізнесу / **О.В. Воронянський, Н.О. Бондар** // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2017. – № 188. – С. 21-29.

4. **Кифяк В.Ф.** Організація туризму / **В.Ф. Кифяк**. – Чернівці : Книги-XXI, 2008. – 344 с.

5. **Мальська М.П.** Ємність та еластичність попиту на ринку туристичних послуг / **М.П. Мальська, Ю.С. Занько** // Географія і туризм: національний та міжнародний досвід. Матеріали VI міжнародної наукової конференції. – Львів (Львів – Розлуч, 5-7 жовтня 2012 р.) : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – С. 240-244.

6. Програма ООН з навколишнього середовища // Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемпученко (відп. ред.) [та ін.] – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. – Т. 5. – 736 с.

References.

1. **Bilous S.V.** (2012). *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady rozvytku turystychnoho biznesu Ukrainy* [Organizational and economic principles of development tourist business of Ukraine]. *Abstract of the dissertation of the candidate of economic sciences*; Lviv, p. 20 [in Ukrainian].

2. **Voronyanskiy O.V.** (2012). *Ekonomiczna polityka derzhavy v suchasnij Ukraini: korotkyj oglyad* [Economic policy of the state in modern Ukraine: a brief overview]. *Gileya – Gileya*, Vol. 59, p. 692-697 [in Ukrainian].

3. **Voronyanskiy O.V., & Bondar N.O.** (2017). Ekonomichnyj aspekt turystychnogo biznesu [Economic aspect of tourism business]. *Visnyk Xarkivskogo nacionalnogo texnichnogo universytetu silskogo gospodarstva imeni Petra Vasylenka – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture*, No. 188, pp. 21-29 [in Ukrainian].

4. **Kyfyak V.F.** (2008) *Organizaciya turizmu [Organization of tourism]*. Chernivci : Knygy-XXI, p. 344 [in Ukrainian].

5. **Malska M.P., & Zanko Yu.S.** (2012). Yemnist ta elastychnist popytu na rynku turystychnyx poslug [Capacity and elasticity of demand in the tourist services market]. *Geography and Tourism: National and International Experience: Materialy VI mizhnarodnoyi naukovoï konferenciyi. Lviv (Lviv – Rozluch, 5-7 zhovtnya 2012 r.) – Proceedings of the VI International Scientific Conference. – Lviv (Lviv – Rozluch, October 5-7, 2012)*, pp. 240-244 [in Ukrainian].

6. *Programa OON z navkohyshnogo seredoryshba [United Nations Environment Program]*. (2003). Yu.S. Shemshuchenko et al. (Eds.). Kyiv : Ukrayinska encyklopediya im. M.P. Bazhana, Vol. 5, p. 736 [in Ukrainian].

Анотація.

Бондар Н.О., Тодріна І.В. «Зелена економіка» в індустрії туризму: проблеми і перспективи розвитку в контексті впливу на економічний стан місцевих громад.

Туристична індустрія є одним із важливих секторів економіки, що визначається високою динамікою розвитку і залученням нових ринків. «Зелена» економіка - це система видів економічної діяльності, які призводять до підвищення добробуту людини, при цьому не надаючи майбутній покійності впливу значних екологічних ризиків. Туризм в контексті «зеленої» економіки означає туристичну діяльність, яка в повній мірі враховує поточний і майбутній економічний, соціальний та екологічний вплив, а також задоволення потреб споживачів послуг. В статті розглянуто проблеми, з якими стикається індустрія туризму в контексті екологічної безпеки та проаналізовано перспективи розвитку економіки «зеленого» туризму.

Ключові слова: туризм, зелена економіка, еко туризм, сталий розвиток, екосистема, місцеві громади.

Аннотация.

Бондарь Н.А., Тодрина И.В. «Зеленая экономика» в индустрии туризма: проблемы и перспективы развития в контексте влияния на экономическое состояние местных общин.

Туристическая индустрия является одним из важных секторов экономики, которая определяется высокой динамикой развития и привлечением новых рынков. «Зеленая» экономика – это система видов экономической деятельности, которые приводят к повышению благосостояния человека, при этом не подвергая будущие поколения воздействию значительных экологических рисков. Туризм, в контексте «зеленой» экономики, означает туристическую деятельность, которая в полной мере учитывает текущее и будущее экономическое, социальное и экологическое влияние, а также удовлетворение потребностей

потребителей услуг. В статье рассмотрены проблемы, с которыми сталкивается индустрия туризма в контексте экологической безопасности и проанализированы перспективы развития экономики «зеленого» туризма.

Ключевые слова: туризм, зеленая экономика, эко туризм, устойчивое развитие, экосистема, местные общины.

Abstract.

Bondar N.O., Todrina I.V. Green economy in the tourism industry: challenges and prospects for development in the context of influencing the economic condition of local communities.

The tourism industry is one of the important sectors of the economy, determined by the high dynamics of development and the attraction of new markets. Green economy is a system of economic activities that lead to an increase in human well-being, without exposing future generations to significant environmental risks. Tourism in the context of a «green» economy means tourism activities that fully take into account the current and future economic, social and environmental impact, as well as meeting the needs of service users. The article deals with the problems faced by the tourism industry in the context of environmental security and analyzes the prospects for the development of a green tourism economy.

Key words: tourism, green economy, eco-tourism, sustainable development, ecosystem, local communities.

УДК 338.43

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК

**КРУТЬКО М.А., к.е.н., доцент,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

**РИЖИК І.О., к.е.н.,
ПОЛТАВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ
ПВНЗ «МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ю. БУТАЯ»
ПАНТУС О.С., аспірант,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогоднішній день актуального значення набувають загальносвітові тенденції розвитку новітніх технологій, які стимулюють прогрес інноваційної

діяльності який в свою чергу вимагають притоку інвестиційних ресурсів та налагодження системи безперебійного фінансування. Заради високої мети – отримання інноваційного продукту, який потенційно може полегшити суспільне існування, знизити витрати, які виникають в процесі господарської діяльності, забезпечити доступність таких інновацій, гарантувати безпеку, стимулювати науково-технічний прогрес в ХХІ столітті, виведення його на новий рівень своєї еволюції, який може гарантувати економічну та продовольчу надійність і стабільність. Важливість та особливе значення інноваційних розробок для господарських процесів в рамках забезпечення нормальної, безперервної діяльності агропромислового комплексу підтверджується тим, що основні витрати, які виникають в результаті такої діяльності складаються з витрат на техніку, паливо, добрива, оплату праці та інше. Якщо інноваційні розробки здатні забезпечити більш високу продуктивність технопарку та підвищення загального рівня продуктивності по господарству за рахунок ефективнішого використання ресурсів підприємства то значення їх беззаперечне. Пошук раціональних шляхів налагодження інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку на сільськогосподарських підприємства має супроводжуватися постійним моніторингом теоретико-методологічного забезпечення такого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Встановлення та розмежування основних аспектів, які трактують і регулюють розвиток інновацій через призму інвестиційного забезпечення знайшли своє відображення в працях відомих вчених-економістів: Андрійчук В.В., Балян А.В., Борисова В.А., Вініченко І.І., Гесць В.М., Герасимчук С.В., Гуткевич С.О., Дем'яненко М.Я., Єрмаков О.Ю., Збарський В.К., Калашнікова Т.В., Катан А.І., Кісіль М.І., Коденська М.Ю., Кожем'якіна М.Ю., Левандівський О.Т., Лупенко Ю.О., Малік М.Й та ін. Отримані результати теоретичного та методологічного опрацювання, які запропоновані в публікаціях підтверджують важливість та перспективність подібних досліджень. Особливого значення набуває трактування сутності інновацій та інвестицій, які можуть концентруватися і бути корисними для налагодження економічного механізму розвитку та стабілізації сільськогосподарського виробництва в Україні. В процесі дослідження інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку в контексті сільськогосподарських підприємств варто враховувати основні чинники, які забезпечуються системою наукових положень, думок та

тверджень, що забезпечують систему інноваційно-інвестиційного розвитку найважливіші з яких:

- теоретико-методологічні основи інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку та діяльності сільськогосподарських підприємств;

- понятійно-категоріальний апарат інвестицій та інновацій як економічних категорій їх роль в процесі господарювання;

- державне регулювання та ринкова саморегуляція інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств: вітчизняний та зарубіжний досвід;

- генезис наукових концепцій та методичних підходів до економічної оцінки та теоретико-методологічної оцінки інноваційно-інвестиційної забезпечення розвитку підприємств агробізнесу.

Формулювання цілей статті. Метою проведення дослідження являється прагнення до пошуку ключових елементів теоретико-методологічного забезпечення розвитку інновацій та притоку інвестицій в економіку АПК країни. Встановлення основних аспектів, які трактують сутність інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств. Досягнення поставленої мети можливе лише за умов планомірного виконання актуальних завдань до яких можна віднести розробку понятійно-категоріального апарату економічної сутності інноваційно-інвестиційного розвитку, узагальнення загальних положень формування системи економічних зв'язків такого розвитку. Методологічною основою проведення досліджень виступають основоположні засади та принципи, які формують теоретичний та методологічний базис інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальні тенденції соціально-економічного становища України спонукають до пошуку раціональних і дієвих шляхів поліпшення умов виробничо-господарської діяльності. Особливого значення набуває налагодження системи розвитку економічних взаємовідносин в частині матеріального та ресурсного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств. В аграрному секторі, нашої країни, таким системним проявом виступає інноваційно-інвестиційне забезпечення та налагодження дієвого механізму його взаємодії. По своїй природі такий механізм здатен спонукати стабілізацію та економічну й продовольчу безпеку країни. Реалізація стабілізаційних процесів можлива за рахунок повнопотужного використання наявних потенціалів

сільськогосподарських підприємств і залучення новітніх та інноваційних інструментів реалізації соціально-ефективної господарської діяльності.

Науковець Паніч С.П. зазначає в своїх працях, що глобалізація економічного середовища, що має місце на сьогоднішній день і яка характеризується постійним рівнем конкуренції, вимагає пошуку нових, більш ефективних методів господарювання, а також розробки та впровадження різноманітних інновацій, які зможуть забезпечити виживання підприємства в умовах конкурентної боротьби. Господарюючи суб'єкти формуючи свою стратегічну поведінку на основі інноваційного підходу, мають більшу вірогідність зберегти й підвищити свою конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі. Тому з метою ефективного функціонування підприємств необхідно якісно розвивати інноваційний потенціал [1, с. 615]. Простежується взаємозалежність одного від іншого – інновацій від потенціалу, яка підкріплює значення позитивної оцінки господарюючого суб'єкта та залучення інвестицій в його діяльність.

На думку Готри В.В., Ігнатко М.І. посилення процесів глобалізації, інтеграції та загострення проблем економічної та продовольчої забезпеченості населення світу потребують подальшого розвитку вітчизняного агропромислового комплексу та його інтеграції до світової продовольчої системи. І сьогодні вимагає не тільки закріплення отриманих результатів, а й забезпечення якісного стрибка у розвитку агропромислового комплексу. Україна, на відміну від розвинених країн (США, Канади, країн ЄС), лише на третину використовує потужний природно-ресурсний потенціал. Про це свідчить відставання від розвинутих країн за показниками ефективності вітчизняних сільськогосподарських виробників [2, с. 17]. Такі погляди вкотре підтверджують значущість повноцінного та раціонального використання ресурсного потенціалу з урахуванням та дотриманням екологічних, економічних, соціальних, правових та інших норм в середині країни.

Євроінтеграція України зумовлює необхідність формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку сільського господарства. Така модель повинна бути спрямована на здійснення інноваційного прориву і виходу сільського господарства на європейські соціально-економічні параметри розвитку, в ній має бути визначено механізм реалізації, повинна бути розроблена концепція переходу аграрної економіки до інноваційної моделі розвитку, створена система підготовки спеціалістів для основних галузей високотехнологічного

виробництва, визначені джерела фінансування заходів щодо створення та функціонування інноваційної системи галузі [3, с. 105].

Безп'ята І.В. пропонує таке трактування сутності інвестицій в якому йдеться мова про те, що термін «інвестицій» походить від латинського слова «*invester*», що означає вкладення коштів. У той же час поняття інвестицій є надзвичайно широким, може охоплювати різні сфери, розподілятися по напрямкам, а його зміст має свої особливості в різних розділах економічної науки та галузях практичної діяльності. Останнє пояснюється значним спектром сутнісних рис цієї складної економічної категорії [4, с. 8].

Більш детальне трактування сутності інвестицій дають Білоткач О.В. та Павлова Г.Є., яка розкривають економічний зміст інвестицій через довготривале вкладення коштів, майнових та інтелектуальних цінностей у підприємницьку та інші види діяльності з метою отримання прибутку, досягнення соціального та екологічного ефекту [5, с. 30].

Для вітчизняних агропромислових підприємств саме інновації й інноваційний розвиток є тією рушійною силою, що спроможна забезпечити подолання кризових явищ останніх років і забезпечити конкурентоздатність галузі в майбутньому. Природно, цим процесом необхідно цілеспрямовано й ефективно управляти, не покладаючись на дію тільки ринкових регуляторів. Зростання ролі окремих суб'єктів господарської діяльності, необхідність їх цілеспрямованої взаємодії один з одним і зовнішнім середовищем у рамках, окреслених методами державного регулювання, ставить проблему формування організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком. Він повинен орієнтувати маркетингову, а через неї інноваційну, інвестиційну і виробничо-збутову діяльність господарюючих суб'єктів на виявлення і всебічне використання існуючих і перспективних ринкових можливостей, підтримуючи певний баланс зовнішніх і внутрішніх резервів розвитку, з метою досягнення успіху в конкуренції, максимізації поточних і перспективних доходів [6, с. 159].

Перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки неможливий без залучення інвестицій. Відповідно до законодавства інвестиції спрямовані на відтворення основних засобів і приріст матеріально-виробничих запасів, здійснюються у формі капіталовкладень. Інвестування – цілісний процес капіталовкладень, протягом якого відбувається послідовна зміна різних форм вартості та реалізується динамічний зв'язок між взаємозалежними елементами

інвестиційної діяльності: ресурси – витрати – дохід. Інновації – це впровадження нових форм організації праці та управління, а також використання результатів інтелектуальної праці, технологічних розробок, спрямованих на удосконалення соціально-економічної діяльності [7, с. 39].

Інноваційний розвиток підприємства передбачає тісну взаємодію та взаємозв'язку всіх стратегічних цілей підприємства: виробничих, торгових, інвестиційних, маркетингових, кадрових. Успішне здійснення інноваційної діяльності можливе лише у разі створення оптимальної організаційної структури, яка здатна забезпечити інноваційний розвиток і комплексний підхід до поставлених завдань [8, с. 89].

Орган управління інноваційним розвитком підприємства визначає сукупність об'єктів управління. Об'єкти управління на стадії планування і практичної реалізації процесу інноватизації формуються на основі проведеного попереднього комплексного аналізу всіх сфер і рівнів діяльності підприємства. Ці об'єкти конкретизуються і можуть бути представлені видом діяльності, сферою і рівнем господарювання, певною технологією або її частиною, робочим місцем, конкретним видом техніки і навіть виробничою або господарською операцією тощо. Інновації пронизують всі аспекти і сфери діяльності підприємства. Першочерговим завданням господарства в цьому аспекті – виявити найбільш важливі об'єкти (під існуючі фінансові можливості розвитку підприємства), задіяти їх в інноваційному процесі і тим самим вирішити важливі поточні і довгострокові завдання підприємства по адаптації, управлінню витратами, економічній безпеці, капіталізації і ефективності [9, с. 95].

Застосування інструментів регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі має відбуватися на селективній основі, враховувати, що одні і ті ж інструменти можуть справляти різноспрямований вплив на економічні рішення об'єктів регулювання. Застосування заходів державної підтримки інвестицій у агропромисловому комплексі повинно відбуватися на основі глибокого опрацювання можливих наслідків такої підтримки, у тому числі за основними видами продукції рослинництва і тваринництва [10, с. 12].

Інноваційні процеси в агропромисловому виробництві мають свою специфіку. Вони відрізняються різноманітністю регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей. Аграрна інновація (агроінновація) – це інновації, що реалізуються в аграрному секторі економіки з метою підвищення

ефективності його діяльності та забезпечення стабільного розширеного відтворення агропромислового виробництва, реалізації в господарську практику результатів досліджень і розробок у вигляді нових сортів рослин, порід і видів тварин і птиці, нових технологій в рослинництві, тваринництві і переробній промисловості, нових добрив і засобів захисту рослин і тварин, нових методів профілактики і лікування тварин і птиці, нових або покращених продуктів харчування, матеріалів, нових форм організації і управління різними сферами економіки, нових підходів до соціальних послуг, що дозволяють підвищити ефективність виробництва [11, с. 50].

Найважливішими завданнями при формуванні інноваційної стратегії сільськогосподарського підприємства повинні стати: розробка теоретико-методологічної концепції врахування інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств; розрахунок та забезпечення інноваційно-інвестиційних кошторисів розвитку сільськогосподарських підприємств та методології оцінки ефективності та результативності в сучасних умовах господарювання з метою стабілізації галузі та нарощення конкурентних переваг підприємств АПК.

Висновки. Отже, значущість проведених досліджень і отриманих результатів підкріплює той факт, що узагальнені положення проведеної роботи можуть бути використані при розробці, виборі чи опрацюванні інноваційно-інвестиційних механізмів забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств в частині забезпечення конкретизації таких механізмів з урахуванням особливостей та специфіки галузі і генерація методики запровадження їх з оцінкою можливої результативності.

Література.

1. **Паніч С.П.** Економіка та інноваційно-інвестиційний розвиток сільського господарства. 2017. С. 613-627. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/10606/1/613-627.pdf> (дата звернення: 18.11.2019).
2. **Готра В.В., Ігнатко М.І.** Теоретичні основи управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка*. 2017. № 1. С. 16-21.
3. **Павленко І.І.** Інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства в Україні. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2015. № 1(30). С. 104-113.
4. **Безп'ята І.В.** Інвестиційне забезпечення аграрного сектора економіки: монографія. Миколаїв : МНАУ, 2016. 337 с.

5. **Білоткач О.В., Павлова Г.Є.** Теоретико-методичні основи інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. № 15 (1). С. 29-32.

6. **Бойков В.О.** Інноваційно-інвестиційний розвиток сільськогосподарських підприємств. *Бізнес-навігатор*. 2013. № 2 (31). С. 159-165.

7. **Михайлов М.Г.** Теоретичні засади інноваційно-інвестиційного підходу до розвитку матеріально-технічної бази підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 23. С. 38-42.

8. **Гончаренко М.А.** Формування напрямів інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 1 (63). С. 84-90.

9. **Турило А.А.** Організаційно-економічний механізм управління інноваційним розвитком підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2015. Вип. 14/1. С. 93-96.

10. **Ігнатенко О.С.** Інвестиційне забезпечення розвитку агропромислового комплексу: теоретико-методичний аспект. *Економічний вісник університету. Економіка та управління*. 2017. № 35/1. С. 7-14.

11. **Полегенька М.А.** Особливості інноваційної діяльності в агропромислових підприємствах України. *Агровіт*. 2017. № 6. С. 49-54.

References.

1. **Panych S.P.** (2017). *Ekonomika ta innovatsiyno-investytsiynyy rozvytok sil's'koho hospodarstva* [Economy and innovation-investment development of agriculture]. *dspace.onu.edu.ua:8080*. pp. 613–627. Retrieved from: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/10606/1/613-627.pdf> [in Ukrainian].

2. **Hotra V.V., & Ihnatko M.I.** (2017). *Teoretychni osnovy upravlinnya innovatsiynym rozvytkom ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy* [Theoretical bases of management of innovative development of agro-industrial production of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu. Ser.: Ekonomika – Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series: Economics*, No. 1, pp. 16-21 [in Ukrainian].

3. **Pavlenko I.I.** (2015). *Innovatsiyno-investytsiyne zabezpechennya rozvytku sil's'koho hospodarstva v Ukraini* [Innovation and investment support for the development of agriculture in Ukraine]. *Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky – Theoretical and applied issues of economics*, No. 1(30), pp. 104-113 [in Ukrainian].

4. **Bezpyata I.V.** (2016). *Investytsiyne zabezpechennya ahrarnoho sektora ekonomiky* [Investment support for the agricultural sector of the economy]. Mykolayiv : MNAU, p. 337 [in Ukrainian].

5. **Bilotkach O.V., & Pavlova H.Ye.** (2017). Teoretyko-metodychni osnovy investytsiynoho zabezpechennya rozvytku sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Theoretical and methodological foundations of investment support for the development of agricultural enterprises]. *Naukovyy visnyk Uzhhorod's'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, No. 15 (1), pp. 29-32 [in Ukrainian].

6. **Boykov V.O.** (2013). Innovatsiyno-investytsiynyy rozvytok sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Innovation and investment development of agricultural enterprises]. *Biznes-navihator – Business navigator*, No. 2 (31), pp. 159-165 [in Ukrainian].

7. **Mykhaylov M.H.** (2016). Teoretychni zasady innovatsiyno-investytsiynoho pidkhodu do rozvytku material'no-tekhnichnoyi bazy pidpryyemstv [Theoretical principles of the innovation-investment approach to the development of the material and technical base of enterprises]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, No. 23, pp. 38-42 [in Ukrainian].

8. **Honcharenko M.L.** (2019). Formuvannya napryamiv innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku pidpryyemstv [Formation of directions of innovative-investment development of the enterprises]. *Naukovyy poblyad: ekonomika ta upravlinnya – Scientific perspective: economics and management*, No. 1 (63), pp. 84-90 [in Ukrainian].

9. **Turylo A.A.** (2015). Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm upravlinnya innovatsiynym rozvytkom pidpryyemstva [Organizational and economic mechanism for managing innovative development of the enterprise]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Economic Sciences*, Issue. 14/1, pp. 93-96 [in Ukrainian].

10. **Ihnatenko O.S.** (2017). Investytsiyne zabezpechennya rozvytku ahropromyslovoho kompleksu: teoretyko-metodychnyy aspekt [Investment support for the development of the agro-industrial complex: theoretical and methodological aspect]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu. Ekonomika ta upravlinnya – University Economic Bulletin. Economics and Management*, No. 35/1, pp. 7-14 [in Ukrainian].

11. **Polehen'ka M.A.** (2017). Osoblyvosti innovatsiynoyi diyal'nosti v ahropromyslovykh pidpryyemstvakh Ukrayiny [Peculiarities of innovation activity in agro-industrial enterprises of Ukraine]. *Ahrosvit – Agro-world*, No. 6, pp. 49-54 [in Ukrainian].

Анотація.

Крутько М.А. Рижик І.О., Пантус О.С. Теоретичні аспекти інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку підприємств АПК.

Стаття направлена на висвітлення основних положень та значення розвитку інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та стимулювання їх потенціалів для нарощення продовольчої та економічної безпеки країни в

умовах євроінтеграційних та глобалізаційних зрушень. Методологічною основою проведених досліджень виступили основоположні засади та принципи, які формують теоретичний та методологічний базис інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств. Проведено ідентифікацію та розмежування основних принципів, чинників, аспектів, які впливають на формування політики трактувань економічної сутності та соціального значення інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: принципи, інновації, інвестиції, інноваційно-інвестиційне забезпечення, сільське господарство, розвиток.

Аннотація.

Крутько М.А., Рьжик І.А., Пантус О.С. Теоретические аспекты инновационно-инвестиционного обеспечения развития предприятия АПК.

Статья направлена на освещение основных положений и значения развития инновационно-инвестиционного обеспечения деятельности сельскохозяйственных предприятий и стимулирования их потенциалов для наращивания продовольственной и экономической безопасности страны в условиях евроинтеграционных и глобализационных сдвигов. Методологической основой проведенных исследований выступили основообразующие принципы, которые формируют теоретический и методологический базис инновационно-инвестиционного обеспечения развития сельскохозяйственных предприятий. Проведена идентификация и разграничение основных принципов, факторов, аспектов, которые влияют на формирование политики трактовки экономической сущности и социального значения инновационно-инвестиционного обеспечения развития сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: принципы, инновации, инвестиции, инновационно-инвестиционное обеспечение, сельское хозяйство, развитие.

Abstract.

Krutko M., Ryzhik I., Pantus O. Theoretical aspects of innovation-investment provision of AIC enterprise development.

The article is aimed at highlighting the main provisions and the importance of the development of innovation and investment support for the activities of agricultural enterprises and stimulating their potential for increasing the food and economic security of the country in the context of European integration and globalization shifts. The methodological basis of the conducted research was the founding principles and principles that form the theoretical and methodological basis of innovation and investment support for the development of agricultural enterprises. Identification and delineation of the basic principles, factors, aspects that influence the formation of the policy of treating the economic essence and the social importance of innovation and investment support for the development of agricultural enterprises are conducted.

Key words: principles, innovations, investments, innovation and investment support, agriculture, development.

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАЛИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ

***БАБАН Т.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вітчизняний аграрний сектор відіграє важливу роль у розвитку національної економіки. Посилюється його роль на світовому продовольчому ринку, що забезпечує державу надходженням валютних коштів, зміцнює її позиції у світогосподарському просторі. Але незважаючи на позитивну динаміку, значний виробничий та експортний потенціал, національний аграрний сектор продовжує бути зосереджений на вузькому продуктовому сегменті для зовнішніх ринків, а загальна продуктивність не дозволяє говорити про серйозну структурну перебудову й перехід до високотехнологічної моделі виробництва. Кон'юнктура світового ринку нестабільна, тому проблема розвитку експорту країни на світовому ринку за умов його глобалізації, збільшення питомої ваги в світовій торгівлі є особливо актуальною для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти розвитку експортного потенціалу та зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі України у своїх наукових роботах розглядали такі вчені, як В. Андрійчук, О. Антонюк [1], В. Бойко, В. Губенко [2], С. Кваша, І. Кобута, Н. Карасьова [6], Н. Питель [8] та інші. Разом з цим, питання нормативно-правових та економічних механізмів формування і розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств, фактори його активізації та підвищення ефективності його реалізації потребують подальшого розгляду.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення напрямів та оцінювання перспектив розвитку експортного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників та інтеграції сільського господарства України у світовий аграрний ринок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експортний потенціал ми розглядаємо як сукупність ресурсів та факторів, ефективне поєднання яких зумовлює можливості підприємства виробляти та реалізовувати продукцію на зовнішні ринки при збереженні економічної та екологічної безпеки країни.

Експортний потенціал являє собою сукупність складових, які перебувають у процесі постійної взаємодії та є умовою для ефективного виходу підприємств на зовнішні ринки або створення можливостей для такого виходу. В сукупності цих складових виділені: виробничий, інноваційний, управлінський, маркетинговий та логістичний потенціали.

У вузькому розумінні експортний потенціал формує весь можливий обсяг виробленої та експортованої продукції сільськогосподарським підприємством. У широкому розумінні, при оцінці експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств потрібно враховувати весь можливий обсяг реалізованої на експорт як особисто, так і через посередників, сільськогосподарським підприємством продукції, як виробленої особисто, так і закупленої у інших виробників. Формування та розвиток експортного потенціалу відбуваються під дією внутрішніх та зовнішніх чинників, які залежно від їх положення у системі національного господарства можна поділити на чинники пропозиції, чинники попиту, інституційні чинники та інфраструктурні чинники.

В процесі реалізації експортний потенціал підприємства повинен пройти основні етапи (таблиця).

Таблиця

Етапи управлінських рішень щодо формування та розвитку експортного потенціалу підприємства

Етапи	Характеристики
1	Аналіз зовнішнього ринку та діяльності підприємства
2	Прийняття економічним суб'єктом рішення про вихід на зовнішній ринок
3	Аналіз внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на формування експортного потенціалу
4	Оцінка експортного потенціалу підприємства
5	Вибір форми виходу на зовнішній ринок підприємства
6	Вихід підприємства на зовнішній ринок. Реалізація експортного потенціалу
7	Аналіз ефективності експортної діяльності підприємства та її коригування
8	Підтримка наявного експортного потенціалу підприємства
9	Нарощування експортного потенціалу підприємства

Джерело: складено автором

Але в сучасних умовах схема формування та розвитку експортного потенціалу сільськогосподарського підприємства може бути децю іншою. Так, підприємство може навіть не планувати вихід на зовнішній ринок, а імпортер, що шукає виробника продукції, сам його знаходить за допомогою сучасних інформаційних ресурсів та пропонує співпрацю по збуту продукції на конкретний зовнішній ринок. Або ж приймаючи участь у місцевих торгово-виставкових заходах виробники можуть налагодити контакти з імпортерами, які цілеспрямовано шукають постачальників продукції на таких заходах.

Розглядаючи ситуацію з розвитком експортного потенціалу вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, необхідно зазначити, що майже половину сільськогосподарської продукції виробляють особисті селянські господарства та дрібні товаровиробники. 11,9 % продукції рослинництва виробляється фермерськими господарствами, 37,2 % – господарствами населення. Але, як свідчить практика, більша частина цієї продукції зорієнтована здебільшого на внутрішній ринок, або ж скуповується посередницькими компаніями для формування товарної партії та реалізується на зовнішньому ринку. Основний же обсяг експортних товарних потоків генерується великими підприємствами або інтегрованими формуваннями, які мають відповідне матеріально-технічне забезпечення, мають власну логістику та вже налагоджені зв'язки з імпортерами. Увага великих товаровиробників сконцентрована в більшій мірі на виробництві зернових та олійних культур, які і складають найбільшу питому вагу у сукупній структурі аграрного експорту України.

Стосовно світового експорту аграрною продукцією необхідно зазначити, що на 10 основних товарних груп припадає близько 50 % усієї його вартості. На зернові культури, які займають лідируючі позиції в українському експорті, припадає лише 3,8 %. Найбільшу частку становлять фрукти і горіхи – 7,8 %, алкогольні напої – 5,9 %, продукти харчування для тварин – 5,8 %, харчові продукти – 5,6 %, насіння і плоди – 5,4 %, овочі – 5,1 % [7]. Така структура свідчить про необхідність диверсифікації українського експорту сільськогосподарської продукції, що в свою чергу дасть можливість підвищити його ефективність.

Диверсифікація експорту, збільшення кількості видів і найменувань продукції створює умови для господарського маневру, розширює можливості подолання негативного впливу на економіку несприятливої ринкової кон'юнктури. І навпаки, високий рівень

концентрації зумовлює залежність зовнішньоторговельного потенціалу від стану внутрішнього ринку країн-імпортерів, створюючи загрози його ефективній реалізації.

Вітчизняна статистика свідчить, що виробництво овочів, плодів та ягід зосереджено в господарствах населення. Так, у виробництві овочів на сільськогосподарські підприємства приходить 14,4 %, на фермерські господарства – лише 2,2%, господарства населення – 85,6 %. Щодо виробництва плодів та ягід, то тут ситуація більш позитивна: на сільськогосподарські підприємства приходить 21,6 % виробництва, фермерські господарства – 5,3 %, господарства населення – 78,4 %.

У експорті плодово-ягідної продукції спостерігається позитивна тенденція. У 2018 році був встановлений рекорд вартості експорту за весь період незалежності України, а саме 229 млн дол. США, що на 17 % більше у порівнянні з 2017 роком. Але це лише 1,2 % у сукупній структурі вітчизняного аграрного експорту [9].

Основними продуктами даної товарної групи стали волоські горіхи (117 млн дол. США), заморожені плоди і ягоди (78 млн дол. США), яблука і груші (15 млн дол.США), а їх сумарна частка в експорті продукції садівництва сягнула майже 92 %. Найбільш відчутним виявилось зростання вартості експорту яблук і груш – більш ніж у два рази (з 24 до 43 тис тонн). Збільшення кількісних показників експорту відбулось по волоським горіхам – з 31 за 2017 рік до 41 тис тонн за 2018 рік, замороженим фруктам – з 42 до 48 тис тонн відповідно [9]. Обсяг експорту заморожених плодів і ягід став абсолютним рекордом для вітчизняних підприємств за роки незалежності. Головним ринком збуту вітчизняної продукції садівництва останніми роками, після втрати російського ринку збуту, є Європейський Союз.

Українські яблука у 2018 році постачались більш ніж до 60 країн світу, але провідними їх споживачами стали Білорусь (40 % вартості експорту), Молдова (14 %) і Швеція (9 %). Крім традиційних ринків збуту варто виділити країни Європейського Союзу (Швеція, Австрія) та Близького Сходу (Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, Кувейт), що теж закупили чимало українських яблук. Волоські горіхи найбільше імпортують Туреччина, Ірак, Азербайджан, Франція, Греція. Минулого року новими ринками для наших яблук стали Бахрейн, Бангладеш, Шрі-Ланка, Оман, Йорданія, Чилі, Індонезія, для лущених волоських горіхів – Фінляндія, Японія і Сирія, заморожених плодів і ягід – Норвегія, Мексика, Канада [9].

Факторами, що впливають на зростання зацікавленості сільськогосподарських товаровиробників до так званих «нішових культур» до яких відносять різні овочі, фрукти, ягоди та горіхи, є зростання попиту на них як всередині країни, так і за її межами. Світовим трендом є здоровий спосіб життя, який передбачає збільшення споживання корисних овочів, фруктів та ягід, що багаті на корисні речовини. Зростає попит з боку країн Азії, де поступово підвищується рівень життя населення. Окремий сегмент – нафтодобувні країни, які не мають можливостей самостійно вирощувати сільськогосподарську продукцію та вимушені імпортувати продовольство. Окремо можна виділити країни Сходу, що достатньо ефективно розвивають сферу туризму та для забезпечення готелів та ресторанів продовольчою продукцією поступово збільшують закупівлю даної групи товарів.

Ще одним сприятливим фактором для розвитку вітчизняного виробництва фруктів є впровадження Державної Програми підтримки садівництва. Так, у 2018 році загальні обсяги державної підтримки садівництва, виноградарства і хмелярства сягнуло майже 400 млн грн. Повністю було профінансовано витрати на закладку молодих садів, частково – на будівництво фруктовосищ. Як результат, у 2018 році галузевими підприємствами було створено майже 4 тис га нових садів, що значно більше ніж зазвичай, і введено в експлуатацію додаткові потужності для зберігання фруктів.

З кожним роком зростає зацікавленість фермерів у вирощуванні волоських горіхів. Комерційний сектор за останні 10 років розширив плантації в 3,1 рази, проте, як і раніше, 99% всіх горіхових насаджень зосереджено в господарствах приватного сектору. Але в господарствах населення горіхові сади характеризуються низькою урожайністю, так як в них переважають вже старі насадження. Промислові ж підприємства за рахунок інтенсифікації виробництва збільшують показники урожайності. В 2007 році врожайність горіхів у середньому по Україні становила 58 ц/га, у 2016 році цей показник сягнув 80 ц/га [5].

Зростає виробництво тепличних овочів, що зумовлене зростанням попиту на таку продукцію як на внутрішньому ринку, так і з боку експортерів. Крім того, таким тенденціям сприяє і зниження зацікавленості фермерів у виробництві продукції відкритого ґрунту через залежність від погодних умов. Але найбільші валові збори все ж таки збираються у господарствах населення – приблизно 80 %, і близько 20% отримують професійні виробники.

Незважаючи на незначну питому вагу професійних виробників у загальній структурі виробництва плодово-овочевої продукції, спостерігаються позитивні тенденції. У своїй діяльності професійні виробники є більш гнучкими до ринкових умов ніж господарства населення, все більше орієнтуються на актуальні тенденції світового ринку, що проявляється у диверсифікації сортового складу, розвитку сучасних технологій вирощування, зберігання і переробки, удосконаленні маркетингової діяльності тощо. Впроваджуються зрошувальні системи, будуються нові склади для зберігання продукції, впроваджуються сучасні технології сортування та упакування продукції, розвивається переробка.

Стабільним залишається рівень їх забезпечення технікою, який складає 80 %. Близько 300 підприємств мають можливість використовувати власне або орендоване обладнання для сортування і пакування продукції. Повільно, але поліпшується ситуація з будівництвом нових фруктовосховищ. Однак і досі більшість фруктовосховищ залишаються низькофункціональними з дуже значним терміном експлуатації (понад 30 років). В даний час більше половини господарств використовують фруктовосховища, а холодильники з регульованим газовим середовищем – кожне третє.

Збільшується присутність вітчизняної аграрної продукції, плодово-овочевої зокрема, на ринку ЄС. Після підписання та ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС й введення з травня 2014 р. односторонніх торговельних преференцій на експорт у ЄС вітчизняної продукції перед вітчизняними експортерами агропродовольчої продукції (групи 1-24 УКТ ЗЕД) відкрилися нові можливості зростання обсягів і розширення номенклатури експорту. В рамках угоди діють тарифні імпорتنі квоти на зазначені групи агропродовольчої продукції. Для деяких товарів квоти ще будуть збільшені до 2022 року.

Завдяки проектам ФАО та ЄБРР багато товаровиробників фруктів навчилися самостійно експортувати, допомога організацій дала можливість напрацювати велику базу контактів з реальними покупцями, які мають бажання на пряму співпрацювати з виробниками. Організація різноманітних виставок, ярмарок, конференцій, на які запрошуються бажаючи експортувати та ті, хто шукає експортерів, допомагає малим підприємствам самостійно формувати свій експортний потенціал.

Але залишаються чинники, що заважають малим товаровиробникам сільськогосподарської продукції виходити на зовнішні ринки. Перша група чинників – це чинники виробничого

характеру. До них потрібно віднести обсяги виробництва. Не всі малі товаровиробники самостійно можуть сформувати експортну партію товару. Також важливим питанням є якість виробленої продукції. Вирішення цього питання можливе за рахунок розвитку кооперації малих виробників, господарств населення.

Наступна група чинників – недостатня поінформованість виробників щодо можливостей експортувати продукцію, що для цього необхідно, яким чином організувати сам процес. Останнім часом створено різні служби та сайти, за допомогою яких можна знайти необхідну інформацію, можна звернутись за допомогою. Окремо створено Службу підтримки експорту ЄС, існує центр підтримки експортерів Постійного представництва України при Європейському Союзі. Нещодавно створено Офіс з просування експорту – консультативно-дорадчий орган при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України. Створюються окремі служби підтримки експортерів при обласних державних адміністраціях.

Інша група чинників характерна не лише для малих товаровиробників, а і для середніх та великих підприємств. Це небажання йти на ризик та починати щось нове, вивчати та дізнаватись про нові можливості.

Але не менш важливим чинником, що значно впливає на формування як виробничого, так і експортного потенціалу – це фінансове забезпечення виробників, якого часто не вистачає невеликим товаровиробникам. Нажаль, проблема відсутності доступних кредитів для малих сільськогосподарських товаровиробників залишається невирішеною.

Висновки. Останніми роками зберігається тенденція щодо превалювання великих аграрних підприємств та посередницьких структур у експортних операціях. Основна увага таких суб'єктів господарювання зосереджена на експорті зернових, олійних та технічних культур. Формування та розвиток експортного потенціалу малих та середніх виробників, на нашу думку, повинно бути зосереджено на плодово-овочевій групі сільськогосподарської продукції, яка все більше і більше стає затребуваною на світовому ринку. Тим більше, що виробництво даної групи продукції зосереджено саме в даному сегменті товаровиробників.

Для формування експортного потенціалу малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників необхідними заходами повинні стати розвиток кооперації, в тому числі при підтримці держави; продовження практики впровадження Програм розвитку галузей

рослинництва, зокрема садівництва та виноградарства; вдосконалення консультативно-дорадчого забезпечення експортерів; розвиток логістичної інфраструктури; пільгове кредитування.

Необхідно залучати молодих спеціалістів, які знайомі з особливостями здійснення зовнішньоекономічної діяльності, а також володіють англійською мовою, яка необхідна для укладання контрактів, проведення переговорів, участі у різноманітних торговельно-виставкових заходах для сільськогосподарських товаровиробників.

Доцільно продовжувати диверсифікацію ринків збуту в сторону збільшення частки експорту до країн Сходу (ОАЄ, Саудівської Аравії, Кувейту, Катару, Оману, Бахрейну, Єгипту, Йорданії, та інших країн Близького Сходу), які збільшують споживання плодово-овочевої продукції та мають значну платоспроможність, а також країн Європи.

Зазначені заходи повинні сприяти зростанню і підвищенню якісної складової експорту сільськогосподарської продукції та продовольства і досягненню позитивних зрушень у аграрній сфері України.

Література.

1. **Антонюк О.П., Антонюк П.О., Лисюк В.М.** Аналіз динаміки та структури експорту агропродовольчої продукції. *Економіка харчової промисловості*. 2017. Вип. 3. Том 9. С. 8-15.

2. **Губенко В.І.** Стан і проблеми забезпечення розвитку виробництва та експорту продукції АПК в умовах СОТ. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 22-24.

3. **Демчак І.М., Митченко О.О., Трофімова Г.В., Майданюк О.Е.** Україна – ЄС: тенденції торгівлі агропродовольчими товарами. Київ : НДІ «Укراгропромпродуктивність», 2019. 38 с.

4. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / **Кваша С.М., Власов В.І., Кривенко Н.В.** та ін.; за ред. **С.М. Кваші**. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 80 с.

5. Зовнішньоторговельний обіг продукції АПК / **І.М. Демчак, О.О. Митченко, Г.В. Трофімова** та ін.; Київ : НДІ «Украгропромпродуктивність», 2018. 50 с.

6. **Карасьова Н.А.** Вектори експортних потоків аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 41-48.

7. **Кернасюк Ю.В.** Агробізнес сьогодні – Глобальні тренди світового агоринку. URL : <http://agro-business.com.ua/agro/item/7958-hlobalni-trendy-svitovohoahrrorynku.html>

8. **Пітель Н.Я.** Проблеми розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України. *Агросвіт*. № 16. 2019. С. 25-34.

9. Річний галузевий звіт «Садівництво та ягідництво в Україні – 2018». Київ : Асоціація «Украсадипром». 2019. 19 с.

References.

1. **Antoniuk O.P., Antoniuk P.O., & Lysiuk V.M.** (2017). Analiz dynamiky ta struktury eksportu ahroprodovolchoi produktsii [Analysis of the dynamics and structure of agricultural food exports]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Economics of the food industry*, issue 3, volume 9, pp. 8-15 [in Ukrainian].
2. **Hubenko V.I.** (2008). Stan i problemy zabezpechennia rozvytku vyrobnytstva ta eksportu produktsii APK v umovakh SOT [The state and problems of ensuring the development of production and export of agricultural products in the WTO]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No. 5, pp. 22-24 [in Ukrainian].
3. **Demchak I.M., Mytchenok O.O., Trofimova H.V., & Maidaniuk O.E.** (2019). *Ukraina – YeS: tendentsii torivli ahroprodovolchymy tovaramy* [Ukraine – EU: Trends in Agri-Food Trade]. Kyiv : NDI «Ukrhropromproduktivnist», p. 38 [in Ukrainian].
4. **Kvasha S.M., Vlasov V.I., Kryvenko N.V.** et al. (2013). *Eksport ta import produktsii ahrarynoho sektoru Ukrainy: stan ta tendentsii* [Export and import of products of the agricultural sector of Ukraine: state and tendencies]. S.M. Kvasha (Ed.). Kyiv : NNTs IAE, p. 80 [in Ukrainian].
5. **Demchak I.M., Mytchenok O.O., Trofimova H.V.** et al. (2018). *Zovnishnotorbovelnyi obib produktsii APK* [Foreign trade turnover of agricultural products]. Kyiv : NDI «Ukrhropromproduktivnist», p. 50 [in Ukrainian].
6. **Karasova N.A.** (2016). Vektory eksportnykh potokiv ahrarynoho sektoru Ukrainy [Vectors of export flows of agricultural sector of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No. 8, pp. 41-48 [in Ukrainian].
7. **Kernasiuk Yu.V.** (n.d.). Ahrobiznes sohodni – Hlobalni trendy svitovoho ahrarynku [Agribusiness Today - Global Trends in the Global Agricultural Market]. *agro-business.com.ua*. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/agro/item/7958-hlobalni-trendy-svitovohoahrarynku.html> [in Ukrainian].
8. **Pitel N.Ya.** (2019). Problemy rozvytku eksportoorientovanoi diialnosti ahrarynoi sfery ekonomiky Ukrainy [Problems of development of export oriented activity of agrarian sphere of economy of Ukraine]. *Ahrosvit – Agro-world*, No. 16, pp. 25-34 [in Ukrainian].
9. *Richnyi baluzeryi zvit «Sadivnytstvo ta yabidnytstvo v Ukraini – 2018»* [«Annual Sectoral Report «Gardening and Berry Growing in Ukraine – 2018»]. (2019). Kyiv : Asotsiatsiia «Ukrasadprom», p. 19 [in Ukrainian].

Анотація.

Бабан Т.О. **Експортний потенціал малих суб'єктів господарювання аграрної сфери.**

На основі дослідження наукових напрацювань запропоновано власне визначення поняття «експортний потенціал підприємства» та основні етапи його формування та розвитку. Розглянуто особливості формування та розвитку експортного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників в сучасних умовах. Визначено чинники, що впливають на формування експортного потенціалу малих сільськогосподарських товаровиробників. Визначені основні напрямки розвитку експортного потенціалу малих сільськогосподарських товаровиробників.

Ключові слова: експортний потенціал, плодово-овочева продукція, сільськогосподарські товаровиробники, аграрна сфера.

Анотація.

Бабан Т.А. Экспортный потенциал малых субъектов хозяйствования аграрной сферы.

На основе исследования научных работ предложено собственное определение понятия «экспортный потенциал предприятия» и основные этапы его формирования. Рассмотрены особенности формирования и развития экспортного потенциала сельскохозяйственных товаропроизводителей в современных условиях. Определены факторы, которые влияют на формирование экспортного потенциала малых сельскохозяйственных товаропроизводителей. Определены основные направления развития экспортного потенциала малых сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Ключевые слова: экспортный потенциал, плодово-овощная продукция, сельскохозяйственные товаропроизводители, аграрная сфера.

Abstract.

Baban T.O. Export potential of small agricultural entities.

On the basis of research of scientific achievements the own definition of the concept of «export potential of the enterprise» and the main stages of its formation and development are proposed. The features of formation and development of export potential of agricultural producers under modern conditions are considered. The factors affecting the export potential of small agricultural producers are identified. The main directions of development of export potential of small agricultural producers are determined.

Key words: export potential, fruit and vegetable production, agricultural producers, agrarian sphere.

УДК: 338.534:338.43:636/664

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЦІНОВОГО ЛАНЦЮГА НА ТВАРИННИЦЬКУ ПРОДУКЦІЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

**КРАВЧЕНКО О.М., к.е.н., доцент,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Головною особливістю існуючого економічного простору є численність і різногалузевість учасників (суб'єктів, операторів) агропродовольчого ринку, що значно ускладнює механізм ціноутворення на соціально значущі продукти харчування, зокрема, тваринницьку продукцію. Зазначене призводить до цінових дисбалансів і до перекосів пропорцій

створеної доданої вартості. Наслідком деформацій ціни є стримування як гармонійного розвитку аграрного сектора економіки, особливо села, так і соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Саме в ціні, як у фокусі, відображаються всі суспільно-економічні проблеми, особливо виробничі й соціальні. Відтак, проблема недосконалості механізму ціноутворення між учасниками агропродовольчого ринку є причиною стримування сталого розвитку країни. Тому є нагальна потреба у оцінці й аналізі складових цінового ланцюга на продукцію тваринництва з одночасним аналізуванням основних показників соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції, в тому числі, в контексті купівельної спроможності населення, активно досліджуються вченими Національного наукового центру «Інституту аграрної економіки», серед яких такі відомі, як: О.В. Боднар, В.Н. Зимовець, О.А. Козак, Н.Г. Копитець, І.І. Лукінов, З.П. Ніколаєва, В.Ю. Протасов, О.М. Шпичак, О.О. Шпичак та інші [1-5]. Також заслуговує на увагу робота М.К. Пархомця щодо ціноутворення у підприємствах агропромислового виробництва [6]. Питання формування ціни на продукти харчування розглянуто в працях О.В. Жегус та Л.О. Попової [7]. Проте в сучасному динамічному економічному просторі, який охоплює цілий спектр явищ, як мінливість, нестійкість, невизначеність, складність, неясність або неоднозначність, залишаються недостатньо дослідженими питання механізму ціноутворення на тваринницьку продукцію, особливо в умовах сучасного незадовільного соціально-економічного становища населення.

У зарубіжній літературі питанням формування ціни у ланцюгу з постачання продуктів харчування від сільськогосподарського виробника до кінцевого споживача (населення) приділено значно більше уваги, а саме, такими вченими: J. Barahona і W. Chulaphan (Тайланд) [8], I. Hassouneh, T. Serra і J.M. Gil (Іспанія) [9], H. Karikallio (Італія) [10], S. Kimmel (США) [11], X. Liu (Фінляндія) [12], P. Vavra і B. Goodwin (Франція) [13] та іншими. Незважаючи на це, аналіз останніх досліджень не дає загальної картини щодо кількісної оцінки сформованого цінового ланцюга на тваринницьку продукцію в умовах сучасного соціально-економічного розвитку країни.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є здійснення кількісної оцінки механізму цінового ланцюга на продукцію тваринництва та проведення аналізу основних соціально-економічних показників розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними учасниками агропродовольчого ринку тваринницької продукції є сільськогосподарські виробники (господарства всіх категорій), переробні підприємства харчової промисловості, підприємства оптово-роздрібної торгівлі, держава та кінцевий споживач – населення. Відносно стану розвитку учасників ринку на «вході» та «виході», в Україні, за результатами 2017 року, сільськогосподарськими товаровиробниками продукції тваринництва є 2,7 млн господарств населення, які виробляють 54,2 % продукції, та 2,3 тисячі підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, які виробляють 47,8 %. Частка останніх у структурі споживчої ціни не перевищує третини грошової виручки, що не дозволяє їм здійснювати розширеного відтворення. Водночас, середньостатистична сім'я в Україні від 50 до 55 % коштів витрачає на продовольчі товари та харчування поза домом [14]. У Польщі, Чехії та Угорщині, наприклад, на продовольчі потреби припадає від 16,5 % до 18,3 % споживчих витрат [15]. Більше того, зі 100 % грошових витрат на харчування, в Україні 44 % припадає на тваринницьку продукцію (на м'ясо-молочну, рибну продукцію і яйця курячі) [16, с. 73].

На рис. 1 представлено спрощений ланцюг поставок тваринницької продукції від сільськогосподарського виробника до кінцевого споживача.

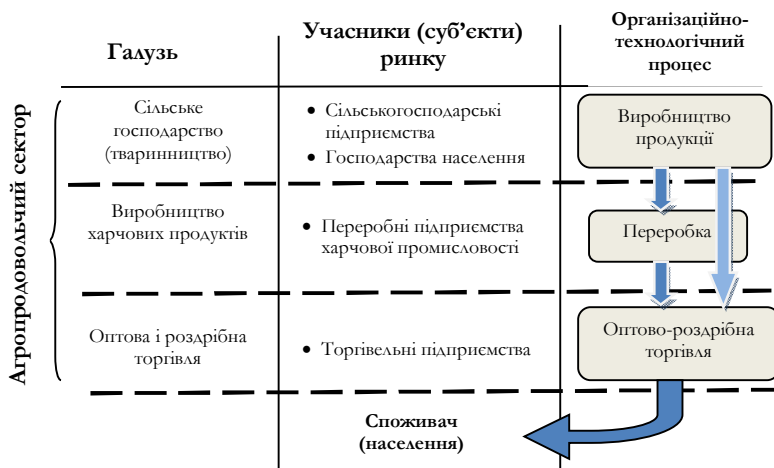

Рис. 1. Блок-схема ланцюга поставок тваринницької продукції

Джерело: розроблено автором

Наступним етапом дослідження стало опрацювання середніх цін реалізації продукції тваринництва у січні 2019 року, а саме, цін сільськогосподарських підприємств на етапі виробництва продукції, цін виробників промислової продукції на етапі переробки і середніх споживчих цін на товари (послуги) на етапі оптово-роздрібної торгівлі [17]. Отже, ціновий ланцюг є поетапним процесом формування цін на продукти харчування від цін виробників сільськогосподарської продукції, оптово-відпускних цін виробників продуктів харчування (переробних підприємств), цін оптової ланки сфери торгівлі до роздрібних цін торговельних мереж і продовольчих ринків, а саме, до споживчих цін.

До складу споживчої ціни реалізації (рис. 2) входить розмір грошової маси, який отримує кожний учасник ринку на певному етапі просування продукції (виробництва, переробки, торгівлі).

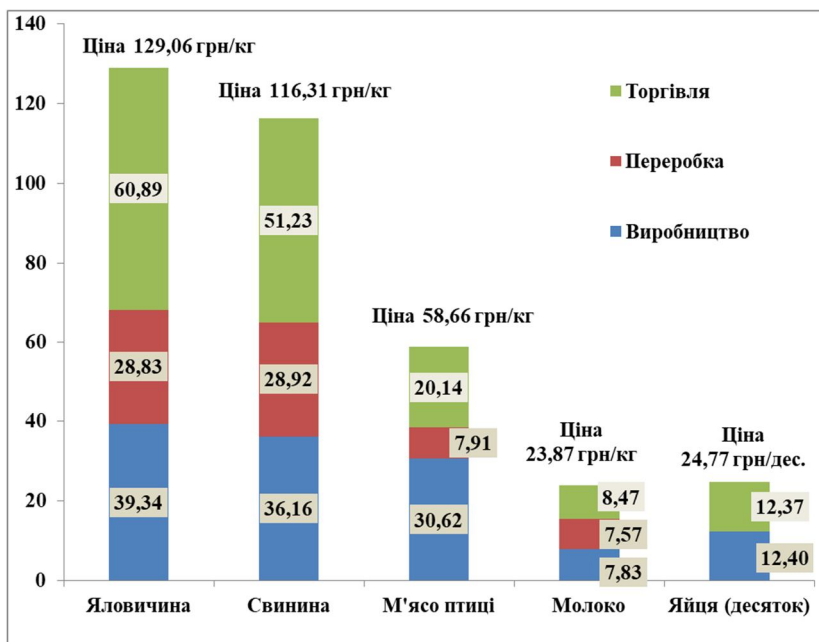

Рис. 2. Склад споживчих цін продукції тваринництва (січень 2019 року), грн/кг

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної служби статистики України [17].

Структура цінового ланцюга на тваринницьку продукцію (рис. 3) має такий вигляд: виробники м'ясомолочної продукції отримують від 30 % до 33 % грошової маси, виробники продукції ітхавництва до 52 %; переробні підприємства харчової промисловості отримують від 13,5 % від переробки м'яса птиці, 22-25 % – м'яса яловичини та свинини, до майже 32 % від переробки молока; частка представників оптово-роздрібної торгівлі становить від 34 % до 50 % споживчої ціни тваринницької продукції.

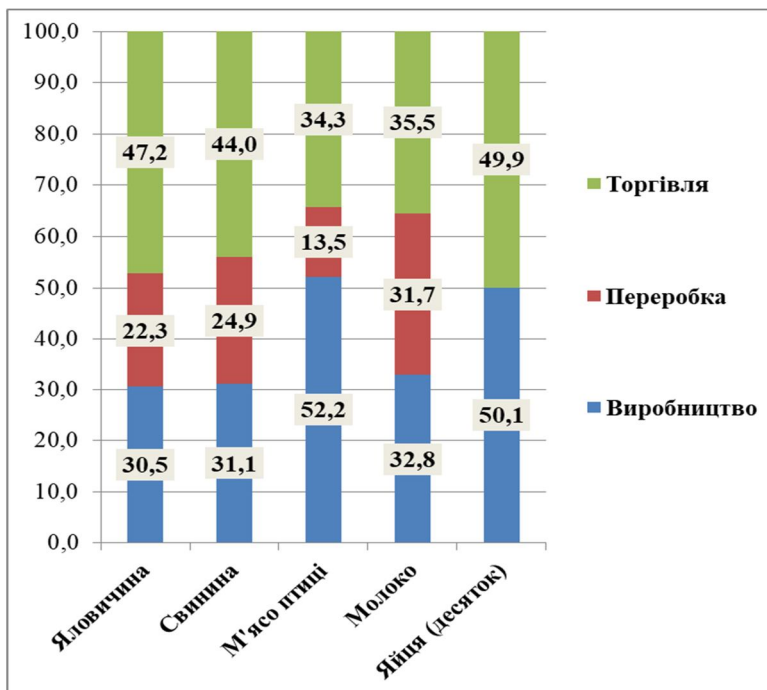

Рис. 3. Структура споживчих цін продукції тваринництва (січень 2019 року), %

Джерело: розраховано автором

Наступним етапом дослідження є аналіз основних соціально-економічних показників розвитку країни. Метою проведення такого аналізу є окреслення існуючого єдиного економічного простору, за яким можна аргументувати цінову політику кожного суб'єкта економічних відносин (таблиця).

Основні соціально-економічні показники України

Показник	Роки						2017 р. у % до 2010 р.
	2010	2013	2014	2015	2016	2017	
1. Чисельність постійного населення (на кінець року), млн осіб	45,6	45,2	42,8	42,6	42,4	42,2	92,5
2. Валовий внутрішній продукт (ВВП), у розрахунку на 1 особу:							
– грн	24429	33473	36904	46413	55899	70210	287,4
– дол. США ¹	2974,0	4030,3	3014,6	2115,4	2185,9	2640,3	88,8
3. Частка сільського господарства у ВВП, %	7,4	8,8	10,2	12,1	11,7	10,2	+2,8 в.п.
4. Частка господарств населення у виробництві продукції тваринництва, %	61,2	56,5	54,5	54,5	54,4	54,2	-7 в.п.
5. Розмір державного та гарантованого держборгу до ВВП, %	39,9	40,1	70,2	79,4	81,0	71,8	+31,9 в.п.
6. Державний борг у розрахунку на 1 особу:							
– грн	9 479	12 923	25 714	36 906	45 513	50 751	535,4
– дол. США	1 191	1 617	1 631	1 538	1 674	1 808	151,9
7. Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), %	109,1	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	x
8. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників:							
– грн	2 239	3 265	3 480	4 195	5 183	7 104	317,3
– дол. США	282	408	293	192	203	267	94,7
9. Індексів реальної заробітної плати, %	110,5	106,8	86,5	90,1	106,5	118,9	x
10. Рівень безробіття (за методологією МОП), %	8,1	7,2	9,35	9,1	9,3	9,5	+1,4 в.п.
11. Прямі інвестиції з країн світу в економіці України:							
– всього млрд дол. США	40,1	53,2	53,7	40,7	36,2	37,5	93,7
– на 1 особу, дол. США	878,4	1176,5	1254,8	956,0	852,7	888,9	101,2
12. Товарна структура експорту, всього, млрд дол. США	51,4	63,3	53,9	38,1	36,4	43,3	84,2
13. Частина агросектору ² в загальному обсязі експорту, %	19,2	26,7	30,9	38,2	42,0	41,0	+21,8 в.п.
14. Товарна структура імпорту, всього, млрд дол. США	60,4	75,8	54,4	37,5	39,2	49,6	82,2
15. Частина агросектору в загальному обсязі імпорту, %	9,4	10,6	11,1	9,3	9,9	8,7	-0,7 в.п.

Джерело: дані Державної служби статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/>; ¹ розмір ВВП в доларах США – за даними Світового банку. URL: <http://www.worldbank.org>; ² Живі тварини, продукти рослинного походження, жири та олія, готові харчові продукти.

Останні 8 років (2010-2017) можемо спостерігати такі зміни: зменшення чисельності постійного населення на 7,5 % до 42,2 млн осіб; зменшення ВВП з розрахунку на 1 особу у дол. США на третину – до 2 640 дол. США; збільшення розміру державного боргу у відсотках до ВВП на 32 в.п. – до 72 %, перетнувши граничний рівень індикатора боргової безпеки держави у 60 % ВВП, що свідчить про динамічне зниження рівня боргової безпеки країни.

Ще у 1812 році український просвітитель, вчений і винахідник В. Каразін (засновник Харківського національного університету) застерігав щодо небезпеки фінансово-кредитної політики, орієнтованої на боргове фінансування бюджетного дефіциту та зовнішні джерела інвестицій: «Борг породжує борг, це велика істина стосовно й окремих людей, і цілих держав» [18, с. 26]. Вчений аргументував положення про те, що єдиним надійним засобом зміцнення курсу національної грошової одиниці та позицій країни у зовнішньому економічному просторі є розвиток власного виробництва, зовнішньоторговельної політики та інституційних реформ з метою активізації внутрішніх чинників економічного прогресу [18, с. 235]. При цьому, активну роль у розвитку і вітчизняного сільського господарства, і промисловості вчений надавав саме державі, зокрема політиці захисту від іноземної конкуренції [19, с. 154].

Розроблена відомим німецьким вченим Ф. Лістом програма національно-державного будівництва та модернізації у своїй основі також мала комплекс заходів економічного розвитку, які включали та активізували, насамперед, внутрішні продуктивні сили. І сьогодні, через майже 2 століття, В. Небрат наголошує, що «протекціонізм і лібералізм мають однаково слугувати вирішенню завдань економічного розвитку та підвищення народного добробуту» [19, с. 165].

Відносно стану та вагомості діяльності сільського господарства, спостерігаємо збільшення частки зазначеної галузі у структурі ВВП до 10,2 %; одночасно дещо зменшується частка господарств населення у виробництві продукції тваринництва до 54,2 %. Помітно збільшується відсоток експортованої агропродовольчої продукції в загальному обсязі експорту з 19,2 % (2010 рік) до 41 % (2017 рік).

У зв'язку із зменшенням платоспроможності населення на третину (порівнюючи із 2013 роком), індикатор достатності споживання продуктів харчування населенням значно менший за 1. Так, за результатами 2017 року населення фактично споживає м'яса та м'ясопродуктів 65 % раціональної норми у 80 кг на рік, молока і молокопродуктів – 53,6 % (норма 380 кг), яєць – 93,1 % (норма 290 штук), риби і рибопродуктів – 52,5 % (норма 20 кг).

Аналіз динаміки змін основних соціально-економічних показників викриває існування цілої низки фінансових і соціальних проблем, особливо щодо боргової та продовольчої безпеки. Наслідком погіршення соціально-економічного стану населення є збільшення на 22 відсоткових пункти частки агропродовольчого сектора в загальному обсязі експорту.

Висновки. Отже, підсумовуючи дослідження, зазначимо, що дуальна структура виробництва продукції тваринництва (54,2 % виробляється господарствами населення та 47,8 % – підприємствами) і низький рівень платоспроможності населення є одними з головних стримуючих факторів соціально-економічного розвитку як села, так і країни в цілому. Оскільки основною проблемою сьогодення залишається недосконалість механізму ціноутворення на продукцію, учасниками якого є численність і різногалузовість суб'єктів агропродовольчого ринку. У структурі споживчої ціни продукції тваринництва частка сільськогосподарських виробників становить, в середньому, 30-35 % грошової виручки; переробні підприємства отримують 13,5 % від переробки м'яса птиці, 22-25 % – м'яса яловичини та свинини і 32 % – від переробки молока; частка доходу суб'єктів торгівлі коливається від 34 % до 50 %. Така структура споживчих цін не дозволяє сільськогосподарським товаровиробникам здійснювати розширене відтворення бізнесу, стримує розвиток аграрного сектора і села. Водночас, на фоні зниження купівельної спроможності населення, сформовані споживчі ціни не дозволяють довести норми споживання населенням основних продуктів харчування до науково обґрунтованих. Індикатор достатності споживання м'яса та м'ясопродуктів становить 65 %, молока і молокопродуктів – 53,6 %.

Власні висновки із спостереження за трансформацією економічного простору та особливостями сучасної практики ведення бізнесу дозволяють нам стверджувати, що ключовим фактором гармонійного розвитку економічних відносин між усіма учасниками ринку виступають саме інтеграційні процеси як у середині агропродовольчого сектора, так і зі споживачами кінцевої продукції. Виявлено, що, з одного боку, наслідком внутрішнього інтегрування є досягнення найкращих пропорцій створення доданої вартості; з іншого – поліпшення основних соціально-економічних показників розвитку як села, так і країни в цілому. Дослідження зазначених питань дають можливість обґрунтувати стратегічний напрям розвитку агропродовольчого сектора, що має практичну значущість під час прийняття рішень щодо державного регулювання питань продовольчої безпеки країни.

Література.

1. **Боднар О.В., Козак О.А., Копитець Н.Г.** Напрями врегулювання взаємовідносин виробників, продавців і споживачів соціально-значимих продуктів харчування. *Економіка АПК*. 2014. № 2. С. 42-50.
2. **Шпичак О.М.** Проблема ціноутворення в контексті купівельної спроможності населення та інфляційних процесів. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 59-70.
3. **Шпичак О.М.** Аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків тваринницької продукції в Україні: монографія / **Шпичак О.М., Боднар О.В., Шпичак О.О.** [та ін.] ; за ред. акад. НААН **О.М. Шпичака** ; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 301 с.
4. **Шпичак О.М., Боднар О.В., Шпичак О.О.** Теоретико-методологічні та практичні основи ціноутворення: [колект. монографія] ; [за ред. акад. НААН О. М. Шпичака]. Київ : Компрінт, 2017. 544 с.
5. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / **О.М. Шпичак, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, З.П. Ніколаєва** [та ін.] ред.: **О.М. Шпичак**. Київ, 2000. 585 с.
6. **Пархомець М.К., Матвійчук М.З.** Ціноутворення у підприємствах агропромислового виробництва: організація та методики: [Монографія] за ред. **М.К. Пархомця**. Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2012. 228 с.
7. **Жегус О.В., Попова А.О., Парцирна Т.М.** Теорія та практика ціноутворення у системі маркетингу : монографія. Харків : ХДУХТ, 2013. 250 с.
8. **Barahona J.F., Chulaphan W.** (2017). Price transmission between world food prices and different consumer food price indices in Thailand, *Kasetsart Journal of Social Sciences*. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.kjss.2017.07.008>
9. **Hassounch I., Serra T. & Gil J.M.** (2010). Price transmission in the Spanish bovine sector: the BSE effect. *Agric. Econ.*, 41 (1), 33-42. DOI: 10.1111/j.1574-0862.2009.00423.x.
10. **Karikallio H.** (2015). Cross-commodity price transmission and integration of the EU livestock market of pork and beef: panel time-series approach. *In Agriculture in an Interconnected World: Proc. Conference of the International Association of Agricultural Economists*, 9-14 August, Milan, 41 pp. URL: <http://purl.umn.edu/211832>.
11. **Kimmel, Sheldon** (2009). Why Prices Rise Faster than They Fall (July 1, 2009). URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1435072>.
12. **Liu X.** (2011). Horizontal price transmission of the Finnish meat sector with major EU players. *In Proc. International Congress of the European Association of Agricultural Economists*, 30 August – 2 September, Zurich, Switzerland. URL: <http://purl.umn.edu/114380> (accessed on 13 June 2016).
13. **Vavra P. & Goodwin B.** (2005). Analysis of price transmission along the food chain. *OECD Publishing*, Paris. DOI:10.1787/752335872456.
14. Витрати і ресурси домогосподарств України у III кварталі 2018 року (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) / Статистичний бюлетень. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

15. Percent of consumer expenditures spent on food, alcoholic beverages, and tobacco that were consumed at home, by selected countries, 2016. URL : https://www.ers.usda.gov/media/9943/food_alcohol.xls

16. **Кравченко О.М., Аманов Б.** Динамика цен реализации продукции животноводства и финансовых результатов аграрных предприятий Украины. *East European Scientific Journal*. Warsaw, Poland, № 1 (17), 2017. Part 2. pp. 72-76.

17. Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції; Середні ціни виробників промислової продукції; Середні споживчі ціни на товари (послуги) / Державна служба статистики України. Київ. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

18. **Каразин В.Н.** Сочинения, письма и бумаги В.Н. Каразина, собранные и редактированные проф. Д.И. Багалеем / **Василий Назарович Каразин, Дмитрий Иванович Багалея**. Харьков : В Университетской типографии, 1910 . XIX, 927 с.

19. **Небрат В.В.** Історичний вимір трендів зовнішньоекономічної політики. *Економіка України*. 2017. № 5-6. С. 151-168.

References.

1. **Bodnar O.V., Kozak O.A., & Kopytets' N.H.** (2014). Napryamy vrehulyuvannya vzayemovidnosyn vyrobnykiv, prodavtsiv i spozhyvachiv sotsial'no-znachymykh produktiv kharchuvannya [Directions of settlement of mutual relations of producers, salespeople and consumers of socialmeaningful foodstuffs]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No. 2, pp. 42-50 [in Ukrainian].

2. **Shpychak O.M.** (2016). Problema tsinoutvorennia v konteksti kupivel'noi spromozhnosti naselennia ta inflatsijnykh protsesiv [The problem of pricing in the context of purchasing power of population and inflation processes]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No. 6, pp. 59-70 [in Ukrainian].

3. **Shpychak O.M., Bodnar O.V., & Shpychak O.O.** (2017). *Analiz potочної кон'юнктури i prognoz rynkiv tvarynyts'koi produktsii v Ukraini* [Analysis of the current situation and forecast of livestock markets in Ukraine]. Kyiv : NNT's «IAE», p. 301 [in Ukrainian].

4. **Shpychak O.M., Bodnar O.V., & Shpychak O.O.** (2017). *Teoretyko-metodolobichni ta praktychni osnovy tsinoutvorennia* [Theoretical, methodological and practical bases of pricing]. Kyiv : Kompyrnt, p. 544 [in Ukrainian].

5. **Shpychak O.M., Sabluk P.T., Sytnyk V.P., & Nikolaieva Z.P.** (2000). *Tsiny, vytraty, prybutky ahrovyrobnytstva ta infrastruktura prodovol'chykh rynkiv Ukrainy* [Prices, costs, profits of agricultural production and infrastructure of the food markets of Ukraine]. Kyiv, p. 585 [in Ukrainian].

6. **Parkhomets' M.K., & Matvijchuk M.Z.** (2012). *Tsinoutvorennia u pidpriemstvakh ahroprymyslovoho vyrobnytstva: orhanizatsiia ta metodyky*. [Pricing in Agribusiness Enterprises: Organization and Methods]. Ternopil': VPT's «Ekonomichna dumka TNEU», p. 228 [in Ukrainian].

7. **Zhehus O.V., Popova L.O., & Partsyra T.M.** (2013). *Teoriia ta praktyka tsinoutvorennia u systemi marketynhu* [The theory and practice of pricing in the marketing system]. Kharkiv : KhDUKKhT, p. 250 [in Ukrainian].

8. **Barahona J.F., & Chulaphan W.** (2017). Price transmission between world food prices and different consumer food price indices in Thailand, *Kasetsart Journal of Social Sciences*. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1016/j.kjss.2017.07.008> [in English].

9. **Hassounch I., Serra T., & Gil J. M.** (2010). Price transmission in the Spanish bovine sector: the BSE effect. *Agric. Econ.*, 41 (1), pp. 33-42. DOI: 10.1111/j.1574-0862.2009.00423.x. [in English].

10. **Karikallio H.** (2015). Cross-commodity price transmission and integration of the EU livestock market of pork and beef: panel time-series approach. In *Agriculture in an Interconnected World*: Proc. Conference of the International Association of Agricultural Economists, 9-14 August, Milan, p. 41. Retrieved from <http://purl.umn.edu/211832>. [in English].

11. **Kimmel, Sheldon** (2009). Why Prices Rise Faster than They Fall (July 1, 2009). Retrieved from SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1435072> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1435072> [in English].

12. **Liu X.** (2011). Horizontal price transmission of the Finnish meat sector with major EU players. In Proc. International Congress of the European Association of Agricultural Economists, 30 August – 2 September, Zurich, Switzerland. Retrieved from <http://purl.umn.edu/114380> (accessed on 13.06.2016) [in English].

13. **Vavra P., & Goodwin B.** (2005). Analysis of price transmission along the food chain. *OECD Publishing*, Paris. DOI:10.1787/752335872456. [in English].

14. Household expenditures and resources of Ukraine in Q3 2018 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households) / Statistical bulletin. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

15. Percent of consumer expenditures spent on food, alcoholic beverages, and tobacco that were consumed at home, by selected countries, 2016. Retrieved from https://www.ers.usda.gov/media/9943/food_alcohol.xls [in English].

16. **Kravchenko O.M., & Amanov B.** (2017). Dynamika tsen realizatsiyi produktiv zhyvotnovodstva y fynansovykh rezul'tatov ahrarykh predpriyatiy Ukrainy. [Dynamics of selling prices of livestock products and financial results of agricultural enterprises of Ukraine]. *East European Scientific Journal*. Warsaw, Poland, No. 1 (17), Part 2, pp. 72-76 [in Russian].

17. Average selling prices of agricultural products; Average prices of producers of industrial products; Average consumer prices for goods (services). *State Statistics Service of Ukraine*. Kyiv. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

18. **Karazyn V.N.** (1910). *Sochyneniya, pys'ma y bumahy V.N. Karazyna, sobrannyye y redaktyrovannyye prof. D.Y. Babaleem. [Works, letters and papers of V.N. Karazin, compiled and edited by prof. D.I. Bagaley]*. Khar'kov : V Unyversytetskoj typohrafiy, p. 927 [in Russian].

19. **Nebrat V.V.** (2017). Istorychnyj vymir trendiv zovnishn'oekonomichnoi polityky. [Historical measurement of foreign economic policy trends]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*. No. 5-6, pp. 151-168 [in Ukrainian].

Анотація.

Кравченко О.М. Механізм формування цінового ланцюга на тваринницьку продукцію в сучасних умовах розвитку України.

Метою дослідження стало кількісна оцінка механізму ціноутворення на продукцію тваринництва та аналіз основних соціально-економічних показників розвитку країни задля обґрунтування напрямів інтеграційних процесів між основними учасниками агропродовольчого ринку. Для досягнення поставленої мети використано системний підхід, методи узагальнення, індукції, дедукції, аналізу, синтезу та порівняння. Результатом дослідження стало розширення знань щодо особливостей формування цінового ланцюга на тваринницьку продукцію; представлення спрощеної схеми ланцюга поставок тваринницької продукції; кількісне визначення частки кожного учасника цінового ланцюга. Дослідження зазначених питань дало можливість обґрунтувати стратегічний напрям розвитку агропродовольчого сектора, що має практичну значущість під час прийняття рішень щодо державного регулювання питань продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: механізм ціноутворення, ціновий ланцюг, продукція тваринництва, агропродовольчий ринок, структура споживчої ціни, соціально-економічні показники.

Аннотация.

Кравченко О.М. Механизм формирования ценовой цепи на животноводческую продукцию в современных условиях развития Украины.

Целью исследования стало количественная оценка механизма ценообразования на продукцию животноводства и анализ основных социально-экономических показателей развития страны для обоснования направлений интеграционных процессов между основными участниками агропродовольственного рынка. Для достижения поставленной цели использованы системный подход, методы обобщения, индукции, дедукции, анализа, синтеза и сравнения. Результатом исследования стало расширение знаний об особенностях формирования ценовой цепи на животноводческую продукцию; представления упрощенной схемы цепи поставок животноводческой продукции; количественное определение доли каждого участника ценовой цепи. Исследование указанных вопросов позволило обосновать стратегическое направление развития агропродовольственного сектора, имеет практическую значимость при принятии решений по государственному регулированию вопросов продовольственной безопасности страны.

Ключевые слова: механизм ценообразования, ценовая цепь, продукция животноводства, агропродовольственный рынок, структура потребительской цены, социально-экономические показатели.

Abstract.

Kravchenko O.M. The mechanism of formation of the price chain for livestock products in modern conditions of development of Ukraine.

The purpose of the study was to carry out a quantitative assessment of the livestock products pricing mechanism and to analyze the main social and economic indicators of the country's development in order to justify the directions of integration processes between the main participants of the agrofood market. A systematic approach, methods of generalization, induction, deduction, analysis, synthesis and comparison were used to achieve this goal. As a result of the studies knowledge

about the features of formation of the livestock products price chain, was expanded; included a presentation of a simplified scheme of the livestock products supply chain; a quantitative determination of the share of each participant of the price chain. Study of these issues allows to justify the strategic direction of development of the agrofood sector, which is of practical importance when making decisions on state regulation of food security issues of the country.

Key words: *a pricing mechanism, price chain, livestock products, agrofood market, structure of consumer prices, social and economic indicators.*

УДК 331.5(477)

НЕФОРМАЛЬНА ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

**ПАВЛЕНКО Н.В., к.е.н., доцент,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зайнятість населення виступає одним із найбільш інформативних маркерів економічного становища будь-якої країни. В ній віддзеркалюється ціла низка проблем: від структурних пропорцій економіки до рівня соціального забезпечення населення.

В умовах формування соціально орієнтованої економіки важливим стає не лише рівень зайнятості, але і її характер, який відрізняється у формальному та неформальному сегментах ринку праці та по-різному впливає на якість життя населення. Кожна людина має право на працю, і остання має бути підною, тобто здійснюватися у певних правових рамках та передбачати гарантії соціального захисту. На жаль, ці умови не завжди можуть бути дотримані, особливо в умовах трансформації економічної системи та її кризового стану. Це сприяє поширенню неформальної зайнятості, яка в Україні охопила вже майже чверть зайнятого населення. Враховуючи, що цей тип зайнятості має негативні соціально-економічні наслідки, його дослідження є особливо актуальним на сучасному етапі розвитку ринку праці в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти неформальної зайнятості населення висвітлюються у роботах В. Гімпельсона, Р. Капелюшнікова, Т. Базиленко, Д. Стребкова, П. Петракова. Серед українських вчених аналізом цих проблем займалися І. Гнибіденко, Е. Лібанова, О. Макарова, П. Саблук, М. Соколик, В. Юрчишин та ін. Але, оскільки цей сегмент ринку праці є дуже рухливим, він потребує постійного моніторингу і виявлення нових тенденцій розвитку.

Формулювання цілей статті. Об'єктом даного дослідження є проблеми зайнятості населення України. Предметом дослідження є тенденції неформальної зайнятості населення України. Метою даної роботи є визначення нових тенденцій неформальної зайнятості населення України, причин її поширення на ринку праці та можливих шляхів скорочення. Для реалізації зазначеної мети потрібно вирішити наступні завдання: проаналізувати поняття неформальна зайнятість; виявити сучасні тенденції у неформальному сегменті ринку праці; визначити причини, що сприяють поширенню неформальної зайнятості; визначити можливі шляхи скорочення неформальної зайнятості. При проведенні даного дослідження були використані методи аналізу та синтезу, порівняння та статистичні методи. Для аналізу тенденцій неформальної зайнятості обрано період з 2013 р. до 2017 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Неформальна зайнятість, перш за все, відноситься до сфери тіньової економічної діяльності, а саме до її неформального сектору. Неформальна економіка містить ті види економічної діяльності, що не охоплені або не повністю охоплені інституційними і правовими нормами. Проте окремі види неформальної зайнятості мають місце і в офіційному та напівлегальному секторах економіки. Зважаючи на це, згідно до Методологічних положень щодо визначення неформальної зайнятості населення, затверджених наказом Державної служби статистики України від 23.01.2013 № 16, до неформально зайнятих належать такі категорії населення [1]:

- зайняті на підприємствах неформального сектору (незарєєстровані самозайняті, роботодавці та їх наймані працівники);

- наймані працівники, які працюють на неформальних робочих місцях офіційного сектору (особи, які працюють за усною домовленістю та не мають будь-яких соціальних гарантій, зокрема: за них не сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, вони не мають права на щорічну відпустку та оплачуваний лікарняний);

- наймані домашні працівники у домогосподарствах;

- члени неформальних виробничих кооперативів;

- безоплатно працюючі члени сім'ї, незалежно від того, працюють вони на підприємствах офіційного чи неформального секторів;

- самозайняті працівники, що виробляють товари виключно для власного кінцевого споживання домогосподарства.

Якщо класифікувати зазначені категорії неформально зайнятих за ознакою способу здійснення неформальної економічної діяльності, можна виділити наступні їх види:

- самозайняті;
- працівники та власники незареєстрованих виробничих одиниць;
- офіційно не оформлені працівники на зареєстрованих підприємствах;
- працівники офіційного сектору, які здійснюють необліковану діяльність на своєму робочому місці.

Таким чином, вибір неформальної форми зайнятості може бути як вимушеним через обмеження доступу до офіційного ринку праці, так і добровільним, оскільки така зайнятість забезпечує більшу гнучкість та автономію діяльності.

Розробка заходів щодо скорочення неформальної зайнятості вимагає розуміння факторів, що сприяють її поширенню і постійного моніторингу основних тенденцій її розвитку.

Дані офіційної статистики свідчать, що протягом 2013-2017 рр. абсолютна кількість неформально зайнятого населення поступово зменшувалася і у першому півріччі 2018 р. склала 3552,8 тис. осіб. Проте частка неформально зайнятих у загальній кількості зайнятих залишається достатньо великою (21,8 %), тобто до цієї категорії належить кожний п'ятий працівник [2].

Проведений аналіз статистичних даних показав наявність залежності масштабів неформальної зайнятості від загального стану ринку праці, а також рівня доходів та витрат населення.

Протягом аналізованого періоду поступово зменшувалася не лише абсолютна кількість економічно активного населення (на 4126,2 тис. осіб, або 18,8 %), але і сам рівень економічної активності (на 3 %) (табл. 1).

Одночасно спостерігалось падіння масштабів і рівня зайнятості. Кількість офіційно зайнятих скоротилася на 4247,7 тис. осіб, або 20,8 %, а рівень зайнятості на 4,2 %. Таким чином, можна констатувати, що зайнятість скорочувалася швидше, ніж економічна активність.

Погіршилася і структура зайнятості: кількість штатних працівників скоротилася на 2041,0 тис. осіб, або 21 %, тобто більше, ніж загальна кількість зайнятих. Частка штатних працівників у загальній кількості зайнятості зменшилася на 2,8 %. У 2017 р. на штатних посадах працювало вже менше половини зайнятих (47,5 %). Проте саме штатна зайнятість надає працівникові весь спектр соціальних гарантій та правовий захист, а також формує доходи, що є основним джерелом податку на доходи фізичних осіб та базою нарахування єдиного соціального внеску.

Таблиця 1

Основні показники стану ринку праці України у 2013-2017 рр.

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Економічно активне населення, тис. осіб	21980,6	19920,9	18097,9	17955,1	17854,4
Рівень економічної активності населення, %	65,0	62,4	62,4	62,2	62,0
Зайняте населення, тис. осіб	20404,1	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4
Рівень зайнятості населення, %	60,3	56,6	56,7	56,3	56,1
Кількість штатних працівників, тис. осіб	9720,0	8959,0	8065,0	7868,0	7679,0
Частка штатних працівників серед зайнятого населення, %	50,3	49,6	49,0	48,3	47,5
Безробітне населення, тис. осіб	1576,5	1847,6	1654,7	1678,2	1698,0
Рівень безробіття за методикою МОП, %	7,2	9,3	9,1	9,3	9,5
Навантаження зареєстрованих безробітних на десять вакансій, осіб	103	145	189	108	70

Джерело: розраховано за даними [7; 8; 9; 10; 11]

Разом із падінням рівня зайнятості спостерігалось зростання рівня безробіття. За аналізований період кількість офіційно зареєстрованих безробітних збільшилася на 121,5 тис. осіб, або 7,7 %. Рівень безробіття зріс на 2,3 %. В той же час рівень навантаження зареєстрованих безробітних на десять вакансій, який досягнув максимуму у 2015 р. (189 осіб), у 2017 р. скоротилося майже у тричі (до 70 осіб). Зважаючи на відсутність позитивних тенденцій щодо зайнятості в цей період, пояснити зменшення напруження на ринку праці можна значними масштабами трудової міграції, бо за період 2015-2017 рр. лише офіційна статистика зафіксувала 1393,3 тис. зовнішніх трудових мігрантів. Таким чином, міграційні процеси охопили 4,5 % населення України у віці 15-70 років. [3, с. 4]. За оцінками експертів, реальна кількість трудових мігрантів може сягати 4 млн. осіб, або 16 % працездатного населення [4].

Якщо зіставити проаналізовані тенденції на ринку праці, можна побачити, що збільшення рівня безробіття та зменшення частки штатних працівників на тлі падіння рівня економічної активності та зайнятості супроводжується зниженням рівня неформальної зайнятості (рис. 1). Таким чином, зростає частка офіційної зайнятості, але не на штатних посадах. Цей факт, на нашу думку, можна пояснити зростанням рівня сумісництва та інших видів гнучких форм офіційної зайнятості.

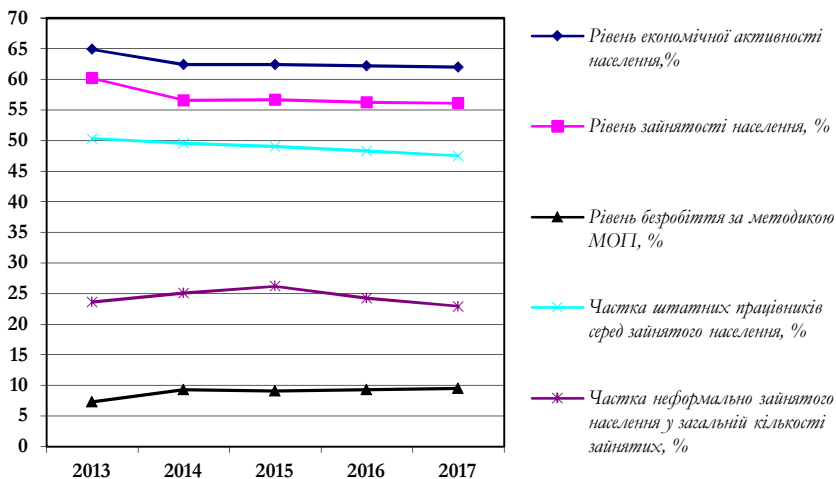

Рис. 1. Динаміка основних показників ринку праці України у 2013-2017 рр.

Джерело: розраховано за даними [7; 8; 9; 10; 11]

Дослідження галузевої структури зайнятості показує, що за аналізований період суттєвих змін в ній не відбулося (табл. 2). Проте можна простежити тенденцію до зменшення питомої ваги зайнятих у таких сферах як промисловість, будівництво, фінансова та страхова діяльність. Поступово відновлюється зайнятість у сільському господарстві та торгівлі. Єдина сфера, яка демонструє зростання питомої ваги зайнятих – це державне управління і оборона. На жаль, не спостерігається позитивних змін у сфері інформації та телекомунікацій, а також професійної, наукової та технічної діяльності. До того ж і сама питома вага даних видів діяльності залишається вкрай малою – 1,7 % та 2,6 % відповідно. Все це може свідчити про наявність процесу деіндустріалізації економіки, а також обмежені можливості офіційного працевлаштування у галузях, що забезпечують інноваційну спрямованість розвитку національної економіки.

Ще одним важливим фактором, що сприяє поширенню неформальної зайнятості, є низький рівень життя населення України. Аналіз статистичних даних свідчить, що показник реального наявного доходу поступово відновлюється після значного падіння, яке сталося у 2015 р. (табл. 3).

Таблиця 2

Зайняте населення за видами економічної діяльності

<i>Показники</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>
Зайняте населення, тис. осіб	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4
у тому числі за видами економічної діяльності, у % до загальної кількості зайнятих					
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	18,5	17,1	17,5	17,6	17,7
промисловість	17,0	16,0	15,7	15,3	15,1
будівництво	4,6	4,1	3,9	4,0	4,0
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	23,6	21,9	21,4	21,6	21,8
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,3	6,2	6,1	6,1	6,1
тимчасове розміщування й організація харчування	1,9	1,7	1,7	1,7	1,7
інформація та телекомунікації	1,6	1,6	1,7	1,7	1,7
фінансова та страхова діяльність	1,6	1,6	1,5	1,4	1,3
операції з нерухомим майном	1,7	1,6	1,6	1,6	1,6
професійна, наукова та технічна діяльність	2,7	2,5	2,6	2,6	2,6
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,9	1,8	1,8	1,9	1,8
державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	5,3	5,3	5,9	6,0	6,1
освіта	8,8	8,8	9,1	8,9	8,8
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6,5	6,4	6,3	6,3	6,3
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,2	1,2	1,3	1,2	1,2
інші види економічної діяльності	2,4	2,1	2,1	2,1	2,1

Джерело: розраховано за даними [7; 8; 9; 10; 11].

Характерно, що у тому ж році були зафіксовані і найбільші масштаби неформальної зайнятості (рис. 1). Схожу динаміку мала і заробітна плата, що є основним доходом для переважної частини домогосподарств, хоча реальна заробітна плата зростала трохи швидше, ніж реальний наявний дохід в цілому.

Таблиця 3

Доходи та витрати населення України

Показники	2013		2014		2015		2016		2017	
	усього, млн. грн	у % до підсумку	усього, млн. грн	у % до підсумку	усього, млн. грн	у % до підсумку	усього, млн. грн	у % до підсумку	усього, млн. грн	у % до підсумку
Доходи	1548733	100,0	1516768	100,0	1772016	100,0	2051331	100,0	2652082	100,0
у тому числі:										
заробітна плата	630734	40,7	615022	40,5	709590	40,0	898326	43,8	1209097	45,6
прибуток та змішаний дохід	243668	15,7	254307	16,8	323506	18,3	378213	18,4	477854	18,0
доходи від власності (одержані)	87952	5,7	85114	5,6	80035	4,5	75452	3,7	78673	3,0
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	586379	37,9	562325	37,1	658885	37,2	699340	34,1	886458	33,4
Витрати та заощадження	1548733	100,0	1516768	100,0	1772016	100,0	2051331	100,0	2652082	100,0
у тому числі:										
придбання товарів та послуг	1304031	84,2	1316757	86,8	1568173	88,5	1840262	89,7	2359985	89,0
доходи від власності (сплачені)	21091	1,4	23495	1,5	18583	1,0	15564	0,8	21561	0,8
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	107345	6,9	145736	9,6	154187	8,7	182914	8,9	239898	9,0
нагромадження нефінансових активів	5378	0,3	2912	0,2	-2117	-0,1	-5481	-0,3	-32060	-1,2
приріст фінансових активів	110888	7,2	27868	1,8	33190	1,9	18072	0,9	62698	2,4
Реальний наявний дохід, у відсотках до відповідного періоду попереднього року	106,1		88,5		79,6		102,0		110,9	
Середньомісячна заробітна плата, грн.	3282		3480		4195		5183		7104	
Індекс номінальної зарплати, %	107,9		106,0		120,5		123,6		137,1	
Індекс реальної зарплати, %	108,2		93,5		79,8		109,0		119,1	

Джерело: розраховано за даними [12].

Проте структура стриманих доходів все ще змушує відносити населення України до категорії бідного через наявність наступних тенденцій:

- заробітна плата покриває менше половини витрат;
- різні види соціальної допомоги формують понад третину усіх доходів;
- навіть взяті разом, заробітна плата та соціальна допомога не покривають обсяг споживчих витрат, не кажучи вже про формування заощаджень;
- частка доходів від власності (одержаних) має тенденцію до зменшення.

Варто звернути увагу на той факт, що частка прибутку та змішаного доходу (який є характерним для самозайнятості), поступово збільшуючись, досягла максимуму у 2015-2016 рр., що співпало з максимізацією масштабів неформальної зайнятості.

Високий рівень бідності населення України підтверджує і аналіз витрат, який показав що:

- майже 90 % їх обсягу йдуть на придбання товарів та послуг;
- частка податків за аналізований період збільшилася на третину;
- фінансові активи скоротилися на 43,5 %, а їх частка зменшилася утричі;
- нагромадження нефінансових активів набули від’ємних значень, що свідчить про зменшення обсягів використовуваного населенням України об’єктивного капіталу та матеріальних оборотних коштів.

Таким чином, рівень доходів і заощаджень населення України є дуже низьким. Сьогодні бідність вразила не лише соціально незахищені верстви населення, але поширена і серед працюючих, що стимулює до пошуків додаткових джерел заробітку, як в офіційному, та і у неформальному секторі економіки.

Аналіз структури вакансій за розмірами заробітної плати (таблиця 4) показує, що знайти високооплачувану роботу в офіційному секторі економіки дуже важко. Половину вакансій складають ті робочі місця, де розмір заробітної плати ледве перевищує прожитковий мінімум (на 01.01.2018 – 3723 грн.). Лише 11,3 % вакансій передбачають рівень оплати праці, вищий за середній по країні (січень 2018 р. – 7711 грн.).

Таблиця 4

Розмір заробітної плати у вакансіях станом на 1 січня 2018 року

<i>Розмір заробітної плати</i>	<i>Кількість вакансій</i>	<i>у % до підсумку</i>
мінімальна	11 736	23,3
від мінімальної до 4000 грн.	13 511	26,8
від 4 000 до 5 000 грн.	8 897	17,7
від 5 000 до 7 000 грн.	10 542	20,9
від 7000 до 10 000 грн.	4 437	8,8
від 10000 до 15000 грн.	1 029	2,1
понад 15000 грн.	204	0,4
Разом	50356	100

Джерело: [13].

Зважаючи на зазначені тенденції ринку праці, стає зрозумілим, що саме дефіцит офіційних робочих місць з достойними умовами оплати праці сприяють поширенню неформальної зайнятості.

Протягом аналізованого періоду кількість неформально зайнятих постійно зменшувалася, але їх частка у загальній зайнятості почала скорочуватися лише з 2015 р. (таблиця 5). У 2017 р. кожен п'ятий зайнятий працював на неформальному робочому місці.

Проведений аналіз свідчить, що неформальна зайнятість зосереджена у певних сферах і характерна для певних соціально-економічних груп населення. Більша частина неформально зайнятих працюють у неформальному секторі економіки, але їх частка в офіційному секторі за аналізований період підвищилася на чверть (з 34,3 % до 42,9 %). Неформальність трудових відносин переважає в сфері самозайнятості (майже три чверті всіх працюючих не за наймом). Найбільша частка неформально працюючих за наймом спостерігалася у 2015 р. (17,3 %), а потім почала знижуватися. Більше половини неформально зайнятих мешкають у сільській місцевості, але частка міського населення за аналізований період збільшилася на третину (з 35,1 % до 45,9 %).

У гендерному аспекті в структурі неформальної зайнятості переважають чоловіки, причому їх частка за аналізований період підвищилася з 54,3 % до 59 %. На нашу думку, це пояснюється тим, що жінки легше погоджуються зайняти низькооплачувану вакансію у офіційному секторі, якщо вона передбачає соціальні гарантії.

Таблиця 5

**Основні показники неформальної
зайнятості населення України у 2013-2017 рр.**

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість неформально зайнятого населення, тис. осіб	4805,9	4540,9	4303,3	3961,2	3695,6
<i>у відсотках до загальної кількості зайнятих, %</i>	<i>23,6</i>	<i>25,1</i>	<i>26,2</i>	<i>24,3</i>	<i>22,9</i>
Сектор зайнятості					
Працюючі у офіційному секторі, тис. осіб	1648,9	2129,3	2075,1	1830,2	1586,7
<i>у відсотках до кількості неформально зайнятих, %</i>	<i>34,3</i>	<i>46,9</i>	<i>48,2</i>	<i>46,2</i>	<i>42,9</i>
Працюючі у неформальному секторі, тис. осіб	3157,0	2411,6	2228,2	2131,0	2108,9
<i>у відсотках до кількості неформально зайнятих, %</i>	<i>65,7</i>	<i>53,1</i>	<i>51,8</i>	<i>53,8</i>	<i>57,1</i>
Статус зайнятості					
Працюючі за наймом, тис. осіб	1648,9	2455,0	2385,2	2069,3	1819,3
<i>у відсотках до загальної кількості працюючих за наймом, %</i>	<i>10,0</i>	<i>16,1</i>	<i>17,3</i>	<i>15,1</i>	<i>13,4</i>
Працюючі не за наймом, тис. осіб	3157,0	2085,9	1918,1	1891,9	1876,3
<i>у відсотках до загальної кількості працюючих не за наймом, %</i>	<i>80,9</i>	<i>72,7</i>	<i>73,2</i>	<i>74,3</i>	<i>73,9</i>
Місце проживання неформально зайнятих					
Міські поселення, тис. осіб	1684,6	2243,0	2118,3	1891,9	1697,2
<i>у відсотках до кількості неформально зайнятих, %</i>	<i>35,1</i>	<i>49,4</i>	<i>51,8</i>	<i>47,8</i>	<i>45,9</i>
Сільська місцевість, тис. осіб	3121,3	2297,9	2185,0	2069,3	1998,4
<i>у відсотках до кількості неформально зайнятих, %</i>	<i>64,9</i>	<i>50,6</i>	<i>49,2</i>	<i>52,2</i>	<i>54,1</i>
Стать неформально зайнятих					
Жінки, тис. осіб	2172,8	1920,6	1772,2	1669,0	1514,7
<i>у відсотках до кількості неформально зайнятих, %</i>	<i>45,2</i>	<i>42,3</i>	<i>41,2</i>	<i>42,1</i>	<i>41,0</i>
Чоловіки, тис. осіб	2633,1	2620,3	2531,1	2292,2	2180,9
<i>у відсотках до кількості неформально зайнятих, %</i>	<i>54,3</i>	<i>57,7</i>	<i>58,8</i>	<i>57,9</i>	<i>59,0</i>

Джерело: розраховано за даними [7; 8; 9; 10; 11].

Якщо проаналізувати вікові характеристики неформальної зайнятості, то можна побачити, що вона більш характерна для людей передпенсійного віку. У 2017 р. серед осіб віком 40-49 років таких було 23,6 %, а серед осіб 50-59 років – 20,1 %, тобто разом – більше 40 % неформально зайнятих [5]. Це пов'язано з особливостями вимог роботодавців, внаслідок чого після 40 років у людей в Україні з'являються значні труднощі з офіційним працевлаштуванням.

Аналіз неформальної зайнятості у галузевому розрізі показує, що вона найбільше концентрується для таких сфер як сільське, лісове та рибне господарство (42,9 % неформально зайнятих у 2017 р.), оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (18,5 %), будівництво (15,3 %) (табл. 6). Разом з тим, за аналізований період спостерігається певний перерозподіл неформально зайнятих поміж окремими сферами. Так, частка сільського, лісового та рибного господарства скоротилася на третину (з 64,7 % до 42,1 %), а частка будівництва зросла приблизно на ту ж величину (з 12,1 % до 16,1 %).

Таблиця 6

**Неформально зайняте населення
за видами економічної діяльності у 2013-2017 рр.**

Види економічної діяльності	2013	2014	2015	2016	2017
Усього, тис. осіб	4805,9	4540,9	4303,3	3961,2	3695,6
у тому числі за видами економічної діяльності, у % до підсумку					
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	64,7	40,2	38,6	40,8	42,1
промисловість	...	6,8	6,8	6,1	5,6
будівництво	12,1	15,3	16,1	15,5	16,1
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	12,5	21,8	22,1	20,9	19,6
тимчасове розміщування й організація харчування		2,5	2,8	2,6	2,4
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	...	4,1	4,1	3,5	3,3
інші види економічної діяльності	10,7	9,3	9,5	10,6	10,9

Джерело: розраховано за даними [7; 8; 9; 10; 11].

Окрім того, можна помітити, що найбільш ураженим неформальною зайнятістю є будівництво (у 2017 р. 92,3 % зайнятих працювало на неформальних робочих місцях), сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство – більше половини

зайнятих, тимчасове розміщування й організація харчування – третина зайнятих, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – кожний п'ятий зайнятий (таблиця 7).

Таблиця 7

Зайнятість населення за видами економічної діяльності у 2017 р.

<i>Види економічної діяльності</i>	<i>Зайняте населення, тис. осіб</i>	<i>У тому числі неформально зайняте, тис. осіб</i>	<i>Частка неформальної зайнятості, %</i>
Усього	16156,4	3695,6	22,9
у тому числі за видами економічної діяльності			
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2860,7	1555,8	54,4
промисловість	2440,6	207,0	8,4
будівництво	644,3	595,0	92,3
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3525,8	724,3	20,5
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	991,6	122,0	12,3
тимчасове розміщування й організація харчування	276,3	88,7	32,1
інші види економічної діяльності	344,6	402,8	7,4

Джерело: розраховано за даними [11].

Неформальна зайнятість сильніше поширена у регіонах, що мають найбільший рівень безробіття. У 2013 р. то були Чернівецька (рівень безробіття – 9,3 %, рівень неформальної зайнятості – 52,1 %) та Рівненська області (рівень безробіття – 9,4 %, рівень неформальної зайнятості – 45,5 %). Найменший рівень неформальної зайнятості у 2013 р. спостерігався в областях з найменшим рівнем безробіття – м. Київ та Дніпропетровська область (рівень безробіття – 5,2 % та 6,5 %, рівень неформальної зайнятості – 13,3 % та 12,1 % відповідно) [7].

У 2017 р. найменший рівень неформальної зайнятості був у Київській і Харківській областях, а також у м. Києві (9,7 %, 12,6 % та 13,1 % відповідно), тобто у регіонах з найнижчим рівнем безробіття – 6,5 %, 6,1 % та 6,9 % відповідно. Найвищий рівень неформальної зайнятості був характерний для Чернівецької (49,8 %), Івано-Франківської (49,3 %) та Рівненської області (49,3 %). Характерно, що при цьому найбільший рівень безробіття спостерігався у Луганській (16,6 %) та Донецькій (14,6 %) та Полтавській (12,0 %) областях. В

останніх двох регіонах високі показники рівня безробіття супроводжувалися одними з найнижчих показників рівня неформальної зайнятості (13,6 % та 14,2 % відповідно), що може свідчити про труднощі працевлаштування в цих регіонах не лише в офіційному, але і у неформальному секторі економіки [11].

Підводячи підсумки, можна зазначити, що незважаючи на скорочення неформальної зайнятості, її питома вага у загальній зайнятості залишається високою. Неформальна зайнятість найбільше поширена серед чоловіків 40-59 років, які мешкають у сільській місцевості та самозайняті у сільському господарстві.

Характерними ознаками неформальної зайнятості є нестабільність, негарантованість трудових відносин, ризикованість, нерегулярність, часто випадковість діяльності, недекларованість та нестабільність доходів, відсутність соціального захисту [6, с. 245-246]. Все це робить неформально зайнятих соціально вразливими, оскільки їх трудові права не гарантуються та часто порушуються з боку роботодавців, наприклад, затримується виплата заробітної плати чи взагалі порушуються домовленості щодо її розміру, втрачається трудовий стаж, не забезпечуються безпечні умови праці, працівники позбавлені соціальних гарантій та правового захисту.

Неформальна зайнятість відіграє роль своєрідного соціального амортизатора, забезпечуючи частину населення робочими місцями та доходом в умовах дефіциту вакансій в офіційному секторі економіки. В той же час значне розповсюдження неформальної зайнятості призводить до зменшення податкових надходжень до бюджету та підвищення податкового тиску на офіційно зайнятих працівників та їх роботодавців, зменшення надходжень до державних позабюджетних фондів та зростання навантаження на систему соціального страхування, фінансових втрат держави від шахрайства в сфері отримання соціальних виплат та субсидій, що з рештою негативно впливає на функціонування економіки.

Зважаючи на негативні наслідки неформальної зайнятості, як для населення, так і для держави, у 2014 р. створено Державну службу України з питань праці, однією з функцій якої є нагляд та контроль в сфері дотримання трудового законодавства, а також законів про зайнятість та державне соціальне страхування. На даний час сфера повноважень цієї служби обмежується лише офіційним сектором економіки, тобто зайнятість населення у неформальному секторі, яка охоплює більше половини неформально зайнятих, залишається поза межами її впливу.

Для ефективної протидії неформальній зайнятості потрібно розробити цільову програму, яка б містила комплекс заходів як економічного, так і адміністративного характеру. Вибір найбільш доречних інструментів протидії неформальній зайнятості має спиратися на результати статистичних та соціологічних обстежень, методологію яких потрібно удосконалювати, оскільки у сучасному вигляді вона не дає можливості отримати повної картини цього явища. Більш того, враховуючи його тіньовий характер, потрібно об'єднати дані статистичних та соціологічних досліджень з інформацією Державної служби зайнятості та Державної служби з питань праці, а також органів соціального забезпечення та створити систему постійного моніторингу тенденцій неформальної зайнятості та результативності заходів, вжитих для її подолання.

На нашу думку, найбільшу увагу в програмі протидії неформальній зайнятості слід приділяти профілактичним заходам, які б створили умови для розширення можливостей зайнятості в офіційному секторі економіки. Перш за все, Україні потрібна довгострокова програма стимулювання зайнятості населення, яка б передбачала створення нових робочих місць у пріоритетних галузях економіки. У відповідності з визначеними галузевими пріоритетами має відбутися перебудова і системи підготовки кадрів. Але, на жаль, для того, щоб кардинально змінити ситуацію, програми як такої недостатньо: вона не буде працювати, якщо не змінити інституційне середовище, в якому працює український бізнес. Вкрай необхідне спрощення податкового законодавства та системи адміністрування податків, лібералізація регуляторної системи, подолання адміністративної корупції, спрощення процедур доступу до електромереж та отримання дозволів на будівництво.

Необхідно стимулювати самозайнятість та на законодавчому рівні легалізувати ті інноваційні форми неформальної зайнятості, які фактично існують в економіці, але не мають правового регулювання.

Важливе значення має підвищення соціальних стандартів (прожиткового мінімуму, мінімальної зарплати) і реформування пенсійної системи та системи соціального страхування, що могло б створити стимули для найманих працівників наполягати на оформленні трудових відносин.

Разом з тим, слід удосконалювати методи роботи Державної служби України з питань праці щодо виявлення випадків неформальної зайнятості. Підвищенню ефективності перевірок могло б сприяти залучення до них представників інших органів державної влади, які найчастіше контактують з тими категоріями осіб, що більш схильні

погоджуватися на неформальну зайнятість (міграційна служба, органи соціального забезпечення, служба зайнятості, тощо), а також податкової служби. Зосереджувати перевірки слід у тих галузях та тих регіонах, де спостерігаються найбільші масштаби неформальної зайнятості.

Висновки. Проведений аналіз виявив наступні тенденції неформальної зайнятості: більша частина неформально зайнятих працюють у неформальному секторі економіки, але їх частка в офіційному секторі за аналізований період підвищилася на чверть; неформальність трудових відносин переважає в сфері самозайнятості (майже три чверті всіх працюючих не за наймом); більше половини неформально зайнятих мешкають у сільській місцевості, але частка міського населення за аналізований період збільшилася на третину; у гендерному аспекті в структурі неформальної зайнятості переважають чоловіки, причому їх частка за аналізований період підвищилася; неформальна зайнятість більш характерна для людей передпенсійного віку; неформальна зайнятість найбільше концентрується для таких сфер як сільське, лісове та рибне господарство, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, будівництво; неформальна зайнятість сильніше поширена у регіонах, що мають найбільший рівень безробіття.

Неформальна зайнятість має негативні наслідки, як для населення, так і для держави. Для ефективної протидії неформальній зайнятості потрібно розробити державну цільову програму. Важливо підтримати цю програму покращенням інвестиційного клімату (спрощення податкового законодавства та системи адміністрування податків, лібералізація регуляторної системи, подолання адміністративної корупції, спрощення процедур доступу до електромереж та отримання дозволів на будівництво). Необхідно стимулювати самозайнятість та на законодавчому рівні легалізувати ті інноваційні форми неформальної зайнятості, які фактично існують в економіці, але не мають правового регулювання. Важливе значення має підвищення соціальних стандартів (прожиткового мінімуму, мінімальної зарплати) і реформування пенсійної системи та системи соціального страхування, що могло б створити стимули для найманих працівників наполягати на оформленні трудових відносин.

Література.

1. Методологічні положення щодо визначення неформальної зайнятості населення / Наказ Державної служби статистики України від 23.01.2013 № 16 // Державна служба статистики: сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.03.2019).

2. Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання та статусом зайнятості у січні-червні 2018 року / Статистична інформація Державної служби статистики України // Державна служба статистики : сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2019).

3. Зовнішня трудова міграція населення України (за результатами модульного вибіркового обстеження) / Статистичний бюлетень // Державна служба статистики : сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.02.2019).

4. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити // Центр економічної стратегії : сайт. URL : <https://ces.org.ua/skilky-ukraintsiv-poikhalo-za-kordon-i-shcho-z-tsym-robyty-derzhavi/> (дата звернення: 28.10.2018).

5. Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання та віковими групами у 2017 році / Інформація Державної служби статистики України // Державна служба статистики : сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2019).

6. **Лібанова Е.М., Баланда А.А.** Неформальний сектор ринку праці: визначення та методи оцінки. *Зайнятість та ринок праці : Міжвідомчий науковий збірник*. Вип. 6. К. : РВПС України НАНУ, 1998. С. 245-246.

7. Економічна активність населення України 2013 році / Статистичний збірник // Державна служба статистики : сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2019).

8. Економічна активність населення України 2014 році / Статистичний збірник // Державна служба статистики : сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2019).

9. Економічна активність населення України 2015 році / Статистичний збірник // Державна служба статистики : сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2019).

10. Економічна активність населення України 2016 році / Статистичний збірник // Державна служба статистики : сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2019).

11. Економічна активність населення України 2017 році / Статистичний збірник // Державна служба статистики : сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2019).

12. Доходи і витрати населення (2005-2017) / Статистична інформація Державної служби статистики України // Державна служба статистики : сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2019).

13. Розмір заробітної плати у вакансіях / Інформація Державної служби зайнятості // Державна служба зайнятості : сайт. URL : <https://www.dcz.gov.ua/analitics/69> (дата звернення: 18.03.2019).

References.

1. Metodolohichni polozhennya shchodo vyznachennya neformal'noyi zaynyatosti naselennya (Nakaz Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy vid 23.01.2013 № 16) [Methodological Provisions for Determining Informal Employment of the Population (Order of the State Statistics Service of Ukraine

dated January 23, 2013 No. 16)]. *State Statistics Service: website*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

2. Neformal'no zaynyate naselennya za stattyu, mistsem prozhyvannya ta statusom zaynyatosti u sichni-cherвні 2018 roku (Statystychna informatsiya Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy) [Informally employed population by sex, place of residence and employment status in January-June 2018 (Statistical information of the State Statistics Service of Ukraine)]. *State Statistics Service: website*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

3. Zovnishnya trudova mihratsiya naselennya Ukrainy (za rezul'tatamy modul'noho vybirkovoho obstezhennya) [External Labor Migration of the Population of Ukraine (Based on the Modular Sampling Survey)]. Statystychnyy byuletен' – Statistical Bulletin, *State Statistics Service: website*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

4. Skil'ky ukrayintsiv po'ykhalo za kordon i shcho derzhavi z tsym robyty [How many Ukrainians have gone abroad and what the state can do about it]. Center for Economic Strategy: *website*. Retrieved from: <https://ces.org.ua/skilky-ukraintsiv-po'ykhalo-za-kordon-i-shcho-z-tsym-robyty-derzhavi/> [in Ukrainian].

5. Neformal'no zaynyate naselennya za stattyu, mistsem prozhyvannya ta vikovymy hrupamy u 2017 rotsi (Informatsiya Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy) [Informally employed population by sex, place of residence and age groups in 2017 (Information of the State Statistics Service of Ukraine)]. *State Statistics Service: website*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

6. **Libanova E.M., & Balanda A.L.** (1998). Neformal'nyy sektor rynku pratsi: vyznachennya ta metody otsinky [The informal sector of the labor market: definitions and methods of assessment]. *Zaynyatist' ta rynok pratsi: Mizhvidomchyi naukovyy zbirnyk – Employment and the labor market: An interagency scientific journal*, Issue 6, pp. 245-246 [in Ukrainian].

7. Ekonomichna aktyvnist' naselennya Ukrainy 2013 rotsi [Economic Activity of the Population of Ukraine 2013]. Statystychnyy zbirnyk – Statistical Collection, *State Statistics Service: website*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

8. Ekonomichna aktyvnist' naselennya Ukrainy 2014 rotsi [Economic Activity of the Population of Ukraine 2014]. Statystychnyy zbirnyk – Statistical Collection, *State Statistics Service: website*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

9. Ekonomichna aktyvnist' naselennya Ukrainy 2015 rotsi [Economic Activity of the Population of Ukraine 2015]. Statystychnyy zbirnyk – Statistical Collection, *State Statistics Service: website*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

10. Ekonomichna aktyvnist' naselennya Ukrainy 2016 rotsi [Economic Activity of the Population of Ukraine 2016]. Statystychnyy zbirnyk – Statistical Collection, *State Statistics Service: website*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

11. Ekonomichna aktyvnist' naselennya Ukrainy 2017 rotsi [Economic Activity of the Population of Ukraine 2017]. Statystychnyy zbirnyk – Statistical Collection, *State Statistics Service: website*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

12. Dokhody i vytraty naselennya (2005-2017) [Population Income and Expenditure (2005-2017)]. Statystychna informatsiya Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy – Statistical Information of the State Statistics Service of Ukraine, *State Statistics Service: website*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

13. Rozmir zarobitnoyi platy u vakansiyakh [Wages in vacancies]. Informatsiya Derzhavnoi sluzhby zaynyatosti – Information of the State Employment Service, *State Statistics Service: website*. Retrieved from: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/69> [in Ukrainian].

Анотація.

Павленко Н.В. Неформальна зайнятість населення України.

В роботі розглянуті сучасні тенденції у неформальному сегменті ринку праці України. Виявлена залежність масштабів неформальної зайнятості від загального стану ринку праці, а також рівня доходів та витрат населення. Для ефективної протидії неформальній зайнятості запропоновано розробити державну цільову програму, яку потрібно підтримати заходами з покращенням інвестиційного клімату.

Ключові слова: економіка України, тіньова економіка, ринок праці, зайнятість, неформальна зайнятість.

Аннотация.

Павленко Н.В. Неформальная занятость населения Украины.

В работе рассмотрены современные тенденции в неформальном секторе рынка труда Украины. Выявлена зависимость масштабов неформальной занятости от общего состояния рынка труда, а также уровня доходов и расходов населения. Для эффективного противодействия неформальной занятости предложено разработать государственную целевую программу, которую нужно поддержать мерами по улучшению инвестиционного климата.

Ключевые слова: экономика Украины, теневая экономика, рынок труда, занятость, неформальная занятость.

Abstract.

Pavlenko N. V. Informal employment of the population of Ukraine.

The paper considers the current trends in the informal sector of the labor market in Ukraine. The dependence of the scale of informal employment on the general state of the labor market, as well as the level of income and expenditure of the population, has been revealed. In order to effectively counteract informal employment, it was proposed to develop a state target program, which should be supported by measures to improve the investment climate.

Key words: Ukrainian economy, shadow economy, labor market, employment, informal employment.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

***СєВІДОВА І.О., д.е.н., доцент,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІАВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА
ПЛАГУН С.В., АСПІРАНТ*, ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Використання принципів і методів маркетингу в управлінні виробничо-господарською діяльністю підприємства є нагальною необхідністю при адаптації до динамічно мінливого ринку. В цих умовах прибутковість підприємства залежить, перш за все, від ступеня гнучкості і швидкості реагування виробника на всі зміни, що відбуваються на ринку зміни в умовах сформованого споживчого попиту.

Для розвитку системи маркетингу велике практичне значення має організація систематичного і всебічного дослідження ринку. Максимальне врахування вимог ринку при плануванні виробництва продукції дозволяє маркетингу стати з'єднувальною ланкою між виробником продукції і кінцевим споживачем. При виборі цільових ринків, щоб переконатися, що задіяні канали збуту досить привабливі, підприємство оцінює поточний і майбутній попит. Це і є сферою докладання зусиль маркетингових служб, які концентрують свою діяльність для повної реалізації маркетингових можливостей підприємства.

При реалізації маркетингових заходів, таких як розробка стратегії, планування та моніторинг для підвищення ефективності маркетингових заходів підприємство повинно створити інформаційну систему і систему планування маркетингової діяльності. У той же час прогнозування економічної діяльності з урахуванням можливих тенденцій розвитку ринку є гарантом вдосконалення методів комплексного підходу до розробки нових методів системи реалізації готової продукції.

* Науковий керівник – Олійник Т.І., д.е.н., професор

Управління маркетингом для підприємства є стратегічно важливим. В сучасних умовах господарювання підприємствам в першу чергу потрібно визначити фактори впливу на управління збутом продукції. Управління маркетингом орієнтоване на ринок засновано на принципах сучасного маркетингу, розвитку комунікативних комунікацій, що зв'язують підприємство з ринком і сприяє управлінню попитом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управління маркетингом є чи не найважливішою складовою управління сучасним бізнесом. В роботі [1] управління маркетингом визначається як процес управління підприємством, в ході якого здійснюється аналіз ринку, визначаються цільові ринки, направляються маркетингові дії для досягнення ключових цілей підприємства. Об'єктом маркетингу є аналітичні і дослідницькі дії по вибору позицій на ринку товарів, рекламі, ціновій політиці. Стратегічний і тактичний маркетинг використовується в залежності від цілей і завдань підприємства.

На практиці розглядаються три аспекти управління маркетингом. Зокрема, управління маркетингом підприємства, управління маркетинговими послугами і управління попитом.

За визначенням [2] для підприємницької діяльності стала характерною переорієнтація з традиційної схеми «виробництво – реалізація – споживання», де провідним ланцюжком було виробництво та його можливості, на схему «оцінка вимог і потреб споживачів, створення і випуск товарів, що відповідають цим потребам і обсягам споживання».

У [3] визначено, що за сучасного стану економіки України, аграрні підприємства вимушені орієнтуватися на закупівельні ціни переробних підприємств та посередників. А на пропозицію останніх значного впливу справляє кон'юнктура світового ринку сільськогосподарської продукції. Позитивно на ситуацію може вплинути розвиток торгівлі сільськогосподарською продукцією через біржі, аукціони, торгові дома та інші інститути оптового ринку, на яких формуються об'єктивні ціни і умови продажу продукції.

Перспективними напрямками діяльності господарюючих суб'єктів у [4] є формування ефективної політики розподілу із врахуванням кон'юнктури ринку, високого рівня конкуренції та монопольного становища переробних підприємств і посередницьких структур

На основі здійснених досліджень [5] було встановлено, що процес розподілу продукції сільськогосподарських підприємств відбувається, як правило, за класичним сценарієм розвитку:

товаровиробники (особливо дрібні) збувають продукцію, практично, першим ліпшим, посередницьким структурам, не прикладаючи ніяких зусиль для пошуку нових покупців, взаємодія з якими могла б забезпечити гармонізацію інтересів всіх суб'єктів господарювання. За цих умов, як зазначає дослідник вирішення питання успішності взагалі унеможливується.

У роботі [6] доводиться, що використання різних за структурами та рівнями каналів розподілу зводиться до наявного переважного збуту більшої частини товарів посередницьким організаціям і лише до 10 % реалізується за прямими маркетинговими каналами, тобто кінцевим споживачам агросировинної продукції. Останнє також є базовою причиною перетікання основного капіталу зі сфери виробництва до сфери обігу, що, в свою чергу, призводить до недоотримання прибутків аграрними товаровиробниками, які повністю забезпечують весь складний та ресурсозатратний виробничий процес.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка науково обґрунтованих методичних і практичних рекомендацій щодо вдосконалення процесу управління продажем з позицій забезпечення конкурентоспроможності маркетингової діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція управління маркетингом на підприємстві формується і інтегрується у господарську діяльність підприємства на найвищому рівні системи управління. Процеси реального управління підприємством припускають структурування маркетингової системи. Її основними елементами є організація, контроль і планування. Маркетинг тісно пов'язаний з іншими галузями діяльності підприємства, зокрема, з виробничою, фінансовою, операційною та адміністративною.

Таким чином, управління маркетингом – це процес планування і реалізації певних дій для досягнення певних маркетингових цілей. Управління маркетингом має вирішальне значення для досягнення цілей будь-якого підприємства. Основний вектор маркетингової діяльності завжди спрямований на створення і збільшення попиту на продукцію. Саме тому управління попитом є важливим напрямком діяльності підприємства. Керівництво підприємства повинно вміти ефективно управляти ринковими можливостями, цільовим вибором ринку, ефективним маркетингом і ефективною маркетинговою практикою. А аналіз ринку є відправною точкою для маркетингових служб, необхідно визначити і оцінити ринкові можливості. Аналіз, відповідно до цілей організації і наявними ресурсами, повинен визначити привабливі ринкові можливості для підприємства.

Як визначено у [7] маркетингові дослідження повинні проводитися на початкових стадіях виробничого процесу та бути присутніми у кожному подальшому етапі життєвого циклу виробу. Такий підхід є запорукою успіху та відповідного рівня задоволення потреб споживачів, а підприємство матиме можливість підвищити рівень конкурентоспроможності, прибутковості діяльності та, в цілому, результативність господарювання. До того ж сформована маркетингова стратегія та проведення маркетингового аналізу на підприємстві надасть змогу спрогнозувати параметри економічної діяльності підприємства.

Реалізація маркетингової стратегії в умовах глобалізації передбачає формування тісних виробничо-економічних зв'язків як між сільськогосподарськими та переробними підприємствами, так і між сільськогосподарськими і торговельними підприємствами. Функції маркетингової системи повинні забезпечувати, найбільш ефективно просування продукції за всіма каналами реалізації. Вони поділяються на такі типи: формування, фінанси, забезпечення ризику та інформація. Крім того, ці функції необхідні для забезпечення та відстеження всіх каналів доробки, пакування, реклами, реалізації та інших видів маркетингової діяльності. Адже готова продукція повинна бути оброблена і доставлена до проміжної ланки і це буде повторюватися кілька разів, поки вона не буде доставлена кінцевому споживачеві.

Слід також зазначити, що функція підтримки особливо помітна на розвинених ринках і визначає рівень розвитку сфери маркетингу в цілому. Формування як маркетингова функція призначена для забезпечення певних якісних і кількісних параметрів продукту. Це дозволить оптимізувати процеси виробництва сільськогосподарської продукції та сировини з неї, реалізації продукції, особливо великими партіями, що забезпечить також оптову торгівлю.

Враховуючи вплив зовнішнього середовища аграрні підприємства можуть визначити ряд заходів для того, щоб врахувавши позитивні та нівелювавши негативні фактори, підвищити ефективність власної збутової діяльності та конкурентоспроможність [8]. Після того як організація визначила цільовий сегмент, вона приймає управлінські рішення про становище на товарному ринку. Це може включати в себе і позиціонування продукту, як комплексу заходів, які ефективні для залучення споживача до своєї продукції і зниження позиції конкурентів. Це також може бути розвиток маркетингового комплексу, який являє собою набір елементів, таких як товар, ціна, просування та реалізація.

Забезпечення сталого функціонування маркетингової системи є складним процесом і об'єктивно вимагає більш активної участі держави,

для забезпечення паритету цін і надання можливості аграрним підприємствам вирішувати проблему конкурентоспроможності та законодавчо зобов'язати аграрні, торговельні і промислові підприємства створювати по всьому ланцюгу реалізації овочевої продукції сервісні та інформаційні продукти.

На додаток до цінової конкурентоспроможності, реклами, дієвими факторами є диференціація продукції і поліпшення обслуговування. Проте структура ринку сільськогосподарської продукції і відмінності в сфері маркетингу на рівні підприємств призводять до того, що висока монополізація галузі і недостатні масштаби ринку збуту знижують рівень конкурентоспроможності продукції.

На практиці сьогодні існує два основних типи каналів реалізації продукції. Кожен з них розділений на кілька груп. Прямий канал поширення – це пряме переміщення і переміщення товарів і послуг від виробників до незалежних споживачам. Виробники часто використовують прямий маркетинг, тому що їх цільові ринки обмежені, вони намагаються підтримувати зв'язок зі споживачами. Непрямі канали реалізації – це канали, пов'язані з переміщенням товарів і послуг незалежного посередника, а потім і споживачеві. У цьому випадку виробники реалізують вирощену продукцію через оптових торговців, і вже вони працюють безпосередньо з роздрібними магазинами.

Незважаючи на те, що в цей час реалізація на ринку є найбільш вигідним каналом, існує ряд причин, які в подальшому вплинуть на зниження ефективності продажів на ринку, адже адаптація товаровиробників до умов ринку проявляється шляхом поліпшення відповідної матеріально-технічної бази. До неї належать об'єкти для зберігання, транспортні засоби, експертні лабораторії та ін. Крім того, самостійно організовуючи реалізацію виробленої продукції на ринку, підприємства несуть значні затрати на стадії транспортування, через недостатню кількість спеціалізованого вантажного парку, тари і пакувальних матеріалів.

Аналіз структури реалізації сільськогосподарської продукції [9] на оптових ринках засвідчив значну частку нових, у тому числі тіньових, ринкових структур, які скуповують продукцію на аграрних підприємствах, у господарствах населення і поставляють її на ринок за необґрунтовано завищеними цінами. Продаж продукції через оптово-роздрібні ринки є набагато вигіднішою, тому цей канал реалізації продовжує розширюватися. Стосовно державних заготівельних організацій можна визначити, що вони не беруть будь-якої помітної діяльності на ринку овочевої продукції, принаймні на рівні підприємств.

У сучасних умовах близько 20-25 % реалізованої овочевої продукції закуповується заготівельними організаціями, причому за цінами в середньому на 30 % нижчі за середні реалізаційні. Основна ж частка овочів у регіоні (близько 70 %) продається кінцевим споживачам за так званими цінами торгівлі (роздрібні ціни, ціни ринків, роздрібні ціни продуктів харчування) [10].

Деякі аграрні виробники, як наприклад ПрАТ «Зміївська овочева фабрика», мають свої власні роздрібні магазини через які реалізують власну продукцію. Цю стратегію можна використовувати, якщо вона здатна ефективно виконувати послуги виробника і оптовиків. Перевагами корпоративної торгівлі є тісні відносини з кінцевими користувачами та негайне реагування на зміни їхніх потреб. Для розвитку корпоративної торгівлі виробник повинен мати мережу торгових точок. Продаж товарів безпосередньо в торговій системі є найбільш ефективним способом посилення становища виробника на ринку.

У той же час багато виробників використовують змішану систему з кількох систем. Близько 80 % продукції, виробленої ТОВ «Красноградська овочева фабрика» реалізується через дилерську систему. Канали передачі в такому випадку стоять з більш дрібних дилерів, таких як дочірні компанії, оптові та роздрібні магазини, невеликі оптових торговців. Тому при організації політики покупок їхні інтереси ставить на перше місце. Адже будь-якому підприємству економічно вигідніше продавати великі обсяги своєї продукції великим клієнтам, оскільки воно планує закуповувати продукцію, сировину, енергоспоживання і полегшувати документообіг. Якщо підприємства знаходяться в постійному контакті з оптовими торговцями, вони роблять деякі знижки на свій розсуд, упаковуючи і розділяючи продукт і упаковку. Однак в таких відносинах з оптовими торговцями необхідне дотримання певної обережності, оскільки існує ризик виникнення залежності від них.

Товарну спеціалізацію під час виробництва аграрними підприємствами продукції слід розглядати комплексно, узгоджуючи її зі складовими процесу формування конкурентного потенціалу, які опосередковано впливають на організацію процесу реалізації продукції а саме: обмеження наявного асортименту аграрного підприємства; створення відповідних умов для пропозиції споріднених видів продукції в одному місці; забезпечення зростання частки завершених реалізаційних угод; підвищення якості торговельного процесу.

Основними ж факторами, що ускладнюють реалізацію маркетингових досліджень вітчизняних виробників є їх складне матеріально-фінансове становище наявний на теперішній час диспаритет цін на аграрну продукцію і, відповідно, промислові товари та послуги, що споживаються сільськогосподарськими підприємствами та неконтрольоване зростання обсягів імпортованої продукції на вітчизняному ринку.

Існує необхідність далі розвивати маркетинг в Україні і приймати правильні організаційні рішення. Зміни в політичному, економічному і суспільному житті України в останні роки не тільки обмежені пошуком нових способів ведення бізнесу, але і поставили ряд завдань щодо забезпечення життєздатності країни в нових економічних умовах. У цих умовах маркетинг займатиме особливе місце. Адже він характеризується своєю структурно-асортиментною політикою як найважливішим компонентом конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств.

Висновки. Задля ефективного розвитку сільськогосподарської галузі економіки України існує необхідність у формуванні та розвитку ринку інформаційно-консультаційних послуг в сільському господарстві для задоволення потреб учасників аграрного ринку в агропромисловому секторі. Перш за все потрібне створення ефективної ринкової інфраструктури (компаній, банків, страхових компаній, фондових бірж та аудиторських організацій).

Практична підтримка маркетингу повинна стати національною особливістю для підтримки іміджу держави та її економіки, конкурентної позиції і багатьох інших факторів. Така підтримка сільськогосподарських виробників створить сприятливі умови для зростання галузі, прискорить розвиток інфраструктури, знизить рівень безробіття, підтримає стабільність цін і забезпечить соціальну стабільність в цілому.

Література.

1. **Маказан Є.В.** Сучасні маркетингові принципи управління підприємством. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки.* 2016. Вип. 31(2). С. 49-54.
2. **Пилипчук В.П., Данніков О.В.** Маркетинговий аналіз та оцінка ефективності продажу. *Бізнес Інформ.* 2016. № 3. С. 291-296.
3. **Бурдейна Н.М.** Ціноутворення і ціни на продукцію сільського господарства. *Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки.* 2013. Вип. 69. С. 131-135.

4. **Харенко А.О., Цимбалюк Ю.А.** Комплекс маркетингу сільськогосподарських підприємств. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2016. Вип. 89(2). С. 146-157.

5. **Квятко Т.М.** Агromаркетинг як складова підвищення ефективності діяльності вітчизняних сільгосппідприємств. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.С. Гжицького. Серія «Економічні науки»*. Львів: ФОП Корпан Б.І., 2014. Т. 16. № 1(58). Ч. 1. С. 213- 218.

6. **Mandich O.** Marketing in agriculture: the need for forming practical models. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. 2018. No. 6(76). pp. 77-80.

7. **Піскун Д.Н.** Роль маркетингу в підвищенні результативності господарювання підприємств. *Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 3(1). С. 205-208.

8. **Терент'єва Н.В., Череп О.Г.** Аналіз методичних підходів до оцінювання ефективності управління збутовою діяльністю. *Економічний аналіз: збірник наукових праць*. 2018. Т. 28. № 1. С. 318-324.

9. **Севідова І.О.** Пріоритетні напрями реалізації експортоорієнтованої стратегії аграрними підприємствами. *Економіка та держава*. № 2. 2018. С. 46-49.

10. **Севідова І.О., Лещенко А.О.** Стан, проблеми та перспективи розвитку овочівництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 12. С. 28-33.

References.

1. **Makazan Ye.V.** (2016). Suchasni marketynhovi pryntsyipy upravlinnia pidpriemstvom [Modern marketing principles of enterprise management]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnogo tekhnichnogo universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Azov State Technical University. Series: Economic Sciences*, Issue. 31(2), pp. 49-54 [in Ukrainian].

2. **Pylypchuk V.P., & Dannikov O.V.** (2016). Marketynhovyi analiz ta otsinka efektyvnosti prodazhu [Marketing analysis and evaluation of sales performance]. *Biznes Inform – Business Inform*, No. 3. pp. 291-296 [in Ukrainian].

3. **Burdeina N.M.** (2013). Tsinoutvorennia i tsiny na produktsiiu silskoho hospodarstva [Pricing and prices for agricultural products]. *Ahrarnyi visnyk Prychornomoria. Ekonomichni nauky – Agrarian Bulletin of the Black Sea. Economic sciences*, Issue. 69, pp. 131-135 [in Ukrainian].

4. **Kharenko A.O., & Tsymbaliuk Yu.A.** (2016). Kompleks marketynhu silskohospodarskykh pidpriemstv [Tsymbaliuk Complex marketing of agricultural enterprises]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskooho natsionalnoho universytetu sadivnytstva – Proceedings of the Uman National University of Horticulture*, Issue. 89(2), pp. 146-157 [in Ukrainian].

5. **Kviatko T.M.** (2014). Ahromarketynh yak skladova pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti vitchyznianskykh silhospidpriemstv [Agromarketing as a component of increasing efficiency of activity of domestic agricultural enterprises]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii*

imeni S.Z. Hzhlytskoho. Seriiia «Ekonomiczni nauky» – Scientific Bulletin of the Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S.Z. Gzycki. Economic Sciences Series, Vol. 16, No. 1(58). Part 1, pp. 213- 218 [in Ukrainian].

6. **Mandich O.** (2018). Marketing in agriculture: the need for forming practical models. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*, No. 6(76), pp. 77-80 [in English].

7. **Piskun D.N.** (2018). Rol marketynhu v pidvyshchenni rezultatyvnosti hospodariuvannia pidpriemstv [The role of marketing in improving the efficiency of enterprise management]. *Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky – Khmelnytsky National University. Economic sciences*, No. 3(1), pp. 205-208 [in Ukrainian].

8. **Terentieva N.V., & Cherep O.H.** (2018). Analiz metodychnykh pidkhodiv do otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia zbutovoiu diialnistiu [Analysis of methodological approaches to the evaluation of the effectiveness of marketing activities management]. *Ekonomicnyi analiz: zbirnyk naukovykh prats – Economic analysis: a collection of scientific works*, Vol. 28, No. 1, pp. 318-324 [in Ukrainian].

9. **Sievidova I.O.** (2018). Priorytetni napriamy realizatsii eksportoorientovanoi stratehii ahrarnymy pidpriemstvamy [Priority directions of implementation of export-oriented strategy by agricultural enterprises]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, No. 2, pp. 46-49 [in Ukrainian].

10. **Sievidova I.O., & Leshchenko L.O.** (2017). Stan, problemy ta perspektyvy rozvytku ovochivnytstva v Ukraini [The state, problems and prospects of development of vegetable growing in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, No. 12, pp. 28-33 [in Ukrainian].

Анотація.

Севідова І.О., Плигун С.В. Особливості організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності маркетингової діяльності аграрних підприємств.

Досліджено управління маркетингом, як процес планування і реалізації певних дій для досягнення певних маркетингових цілей. Визначено, що реалізація маркетингової стратегії в умовах глобалізації передбачає формування тісних виробничо-економічних зв'язків як між сільськогосподарськими та переробними підприємствами, так і між сільськогосподарськими і торговельними підприємствами. Розкрито напрями прийняття управлінських рішень про розвиток маркетингового комплексу, який являє собою набір елементів, таких як товар, ціна, просування та реалізація. Обґрунтовано значення маркетингу в системі управління підприємством та його взаємозв'язок із кінцевими результатами діяльності. Розглянуто досвід організації управління збутовою діяльністю на прикладі аграрних підприємств Харківського регіону. Наведено перспективні напрями ефективного забезпечення конкурентоспроможності маркетингової діяльності аграрних підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність, маркетингова діяльність, ринок збуту, аграрні підприємства, принципи організації маркетингу.

Аннотация.

Севи́дова И.О., Пли́гун С.В. Особенности организационно-экономического механизма обеспечения конкурентоспособности маркетинговой деятельности аграрных предприятий.

В статье исследованы процессы управления маркетингом точки зрения планирования и реализации определенных действий для достижения определенных маркетинговых целей. Определено, что реализация маркетинговой стратегии в условиях глобализации предполагает формирование тесных производственно-экономических связей как между сельскохозяйственными и перерабатывающими предприятиями, так и между сельскохозяйственными и торговыми предприятиями. Определены направления принятия управленческих решений развития маркетингового комплекса, который представляет собой набор элементов, таких как товар, цена, продвижение и реализация. Обосновано значение маркетинга в системе управления предприятием и его взаимосвязь с конечными результатами деятельности. Рассмотрен опыт организации управления сбытовой деятельностью на примере аграрных предприятий Харьковского региона. Показаны перспективные направления эффективного обеспечения конкурентоспособности маркетинговой деятельности аграрных предприятий.

Ключевые слова: конкурентоспособность, маркетинговая деятельность, рынок сбыта, аграрные предприятия, принципы организации маркетинга.

Abstract.

Sievidova I., Plyhun S. Features of the organizational and economic mechanism for ensuring the competitiveness of the marketing activities of agricultural enterprises.

In paper the processes of marketing management in terms of planning and implementing certain actions to achieve specific marketing goals as explores. It is determined that the implementation of a marketing strategy in the context of globalization involves the formation of close production and economic ties between agricultural and processing enterprises, as well as between agricultural and trade enterprises. The directions of making managerial decisions for the development of the marketing complex, which is a set of elements such as goods, price, promotion and implementation, are determined. The importance of marketing in the enterprise management system and its relationship with the end results of activities is substantiated. The experience of organizing sales management on the example of agricultural enterprises of the Kharkov region is considered. Promising areas of effective competitiveness of the marketing activities of agricultural enterprises are shown.

Key words: competitiveness, marketing activity, sales market, agricultural enterprises, principles of marketing organization.

ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

***РОМАНЮК І.А., К.Е.Н., АСИСТЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глобалізація бізнесу, посилення конкуренції, підвищення ролі споживача у формуванні попиту на туристичні послуги, широке включення українських туристичних підприємств у міжнародний поділ праці висувають нові вимоги до системи управління підприємствами та використання інструментів стратегічного менеджменту та маркетингу для досягнення конкурентних переваг і довгострокового успіху. Проведені дослідження свідчать, що ситуація на ринку туристичних послуг постійно ускладнюється, за споживчий попит розгортається конкурентна боротьба. Маркетинг набуває все більшого значення в системі туризму, оскільки базується на специфіці ринку туризму в цілому, який споконвічно є ринком покупок. Пошук нових можливостей для розвитку свого бізнесу підвищує інтерес суб'єктів туристичної діяльності до стратегій маркетингу на туристському ринку. Отже, необхідність перебудови діяльності туристичного підприємства на основі стратегічного маркетингу зумовлена змінами в зовнішньому середовищі і насамперед зростанням його невизначеності. В таких умовах успішність роботи туристичного підприємства здебільшого залежить від ефективного планування і передусім чергу від правильно обраної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розробки ефективних маркетингових стратегій для ефективного розвитку туристичних підприємств в умовах конкуренції знаходяться в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних вчених, політиків та практиків. Вони всебічно досліджені в працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, таких як І.М. Білецька, Н.Д. Бобрицька, В.В. Богалдін-Малих, А.П. Дурович, О.С. Запесоцький, М.М. Ігнатенко, О.Н. Ільїна, Ф. Котлер, Н.В. Кулешова, О.О. Любіцева, Л.О. Мармоль, О.А. Марченко, І.І. Ополченев, П.Р. Пуцентейло, Ю.М. Правик, Л.М. Шульгіна, В.С. Янкевич та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення алгоритму формування маркетингової стратегії підприємств галузі туризму та розробка методичних підходів до вибору маркетингової стратегії розвитку туристичних підприємств на ринку послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб сформувати ефективну маркетингову стратегію, суб'єкту господарювання туристичної галузі необхідно комплексно застосувати методи стратегічного аналізу. Таким чином вони будуть мати можливість детально проаналізувати як зовнішнє, так і внутрішнє середовище, в результаті чого вони зможуть вибрати оптимальний стратегічний напрямок їх діяльності. Суб'єкти господарювання туристичної галузі, які намагаються сформувати ефективну маркетингову стратегію, повинні усвідомлювати, що неможливо задовольнити всіх без винятку споживачів, оскільки їх надто багато, і кожний має власні бажання й потреби. Тому підприємства повинні вибрати сегмент туристичного ринку, де вони зможуть реалізуватися з найбільшою віддачею. Для цього потрібно застосувати STP-маркетинг. Більшість фахівців у галузі стратегічного маркетингу (Ф. Котлер, Й. Уілсон, Дж. Еткінсон, Д. Кравенс, Д. Аакер) оцінюють STP-маркетинг як – основу основ стратегічного планування маркетингової діяльності [1, с. 409].

Сегментація ринку – це процес розподілу ринку на різні групи споживачів, для кожної з яких можуть вимагатися різні послуги або маркетингові комплекси (marketing-mix). Сегмент туристичного ринку – частина ринку, що відокремлена за принципом об'єднання групи споживачів, що характеризуються спільними ознаками [2, с. 85]. Сегментація ринку туристичних послуг надає можливість здійснити вибір цільового сегменту туристичного ринку, який відзначається найбільшою перспективністю; сформулювати цілі, які можна буде досягнути; задовольнити потреби (вимоги) споживачів на максимальному рівні; обрати ефективну стратегію маркетингу; забезпечити високий ступінь конкурентоздатності суб'єктів господарювання; оптимізувати операційні та стратегічні затрати на маркетинг. Проте, STP-маркетинг має і деякі недоліки, які полягають у тому, що:

1. Ринку туристичних послуг властива висока турбулентність, яка призводить до швидкого змінювання сегментів, що унеможливає застосування процесу екстраполяції виділених сегментів і значно ускладнює ринкове сегментування.

2. Існує значна складність в процесі пошуку і виборі оптимальних сегментів. Оскільки, орієнтація на значну кількість сегментів, зменшення рівня їх місткості може спричинити відсутність необхідного попиту на пропоновані вузькі ринкові сегменти та розосередження уваги і зусиль підприємства. Проте при виборі малої кількості укрупнених ринкових сегментів існує загроза втрати привабливої ніші на ринку у зв'язку із незабезпеченістю потреб клієнтів.

3. Виділені суб'єктом господарювання туристичної галузі сегменти можуть не збігатися з визнанням цих сегментів споживачами і не знайти відповідної бажаної позитивної реакції зі сторони споживачів.

4. Недостатній рівень використання ефективних маркетингових заходів в процесі сегментації ринку суб'єктом туристичної діяльності може стати однією з першопричин, що призвели до завоювання конкурентними організаціями відкритих підприємствами галузі туризму перспективних ніш.

Сегментація туристичного ринку здійснюється на основі ряду критеріїв і факторів [3, с. 402]. Найбільш поширеними критеріями сегментації є:

1. Місткість сегменту, за допомогою якого визначається кількість потенційних споживачів й необхідні виробничі потужності.

2. Канал розповсюдження і збуту турпродукту і пакету послуг для вирішення питань про формування мережі збуту.

3. Стійкість ринку та прибутковість, що вказує на рівень рентабельності підприємства на даному сегменті ринку.

4. Сумісність сегменту ринку з ринком основних конкурентів.

5. Оцінка досвіду роботи персоналу підприємства туристичної галузі на вибраному сегменті ринку й вживання відповідних заходів.

6. Захищеність вибраного сегменту від конкуренції.

Проаналізувавши існуючі точки зору видатних економістів на сегментування ринку, ми побачили, що сегментування туристичного ринку можна здійснити за такими ознаками як групами споживачів, параметрами турпродуктів і набору послуг, основними конкурентами. Найбільш універсальним підходом до сегментації туристичного ринку є сегментація за групами споживачів. Основними факторами, що впливають на сегментацію туристичного ринку за групами споживачів є такі: географічні, демографічні, психографічні, поведінкові. Важливим моментом у процесі проведення даної сегментації є визначення цільової аудиторії суб'єктів господарювання туристичної галузі – груп покупців, на задоволення потреб яких підприємство орієнтуватиметься [4, с. 245].

На нашу думку, для підвищення конкурентоспроможності й правильного визначення сегменту туристичного ринку, крім сегментації ринку за групами споживачів, суб'єктам господарювання туристичної галузі потрібно проводити сегментацію ринку за продуктом, тобто за найбільш важливими для його просування на ринку параметрами, при цьому найкраще використовувати метод складання функціональних карт (метод подвійної сегментації). Відповідно до даного методу підприємство буде мати можливість визначити набір параметричних ознак, які будуть підходити певній групі туристів-споживачів. Найбільш поширеними для оцінки ринку за продуктом є параметри: ціна, канали збуту, технічні характеристики.

Результати аналізу методом подвійної сегментації можна оформити у вигляді матриці, по рядках якої відкладається значення фактора, а по стовпцях – сегменти ринку за споживачами [5, с. 48]. За допомогою сегментації ринку за продуктом на стадії розробки нового туристичного продукту чи формування нових пакетів послуг: будуть враховуватися всі фактори, що відображають систему споживчих переваг; визначатимуться групи споживачів, кожна зі своїм набором запитів і переваг; ранжуватимуться всі вибрані фактори за ступенем значущості для кожної групи споживачів (сегментів туристичного ринку). Важливе значення для ефективного функціонування суб'єктів туристичної діяльності має сегментація ринку за основними конкурентами.

У процесі такого сегментування здійснюється групування конкурентів на основі визначення рівня їх конкурентоспроможності. На суб'єкти господарювання і тим самим на їх конкурентоспроможність впливає ряд чинників, які можна поділити на три групи: цілі, які ставить перед собою підприємство; ресурси, які має у своєму розпорядженні підприємство; чинники зовнішнього середовища прямої та непрямої дії на підприємство [6, с. 215]. Слід відмітити, що вплив цих трьох груп чинників на конкурентоспроможність підприємства туристичної галузі є складним. На нашу думку, після проведення сегментації і формування цільових сегментів підприємства туристичної сфери обов'язково необхідно оцінити їх привабливість та обрати найоптимальніші (найефективніші). Ефективність можна визначити як співвідношення між кінцевим корисним ефектом (результат) та затратами, які несе підприємство з метою досягнення та забезпечення даного результату. Базуючись на цій категорії, ми уникаємо недоліків існуючих методик оцінки цільових сегментів і маємо змогу оцінити цільові сегменти комплексно, оскільки враховуємо як ринкові позиції цільового сегмента, так і внутрішньо-фірмові спроможності підприємства щодо нього [7, с. 158].

Суб'єкт господарювання туристичної діяльності лише на основі проведених маркетингових досліджень, стратегічного аналізу маркетингового середовища і здійсненого сегментування ринку, має можливість визначити стратегічний напрям своєї діяльності і окреслити основні маркетингові цілі у сферах збуту, товарної, цінової, комунікативної і кадрової політик [8, с. 162]. Визначивши основні маркетингові цілі підприємство туристичної сфери може здійснити вибір конкретних маркетингових стратегій, які сприятимуть його ефективній діяльності.

Основне призначення суб'єкта господарювання туристичної діяльності – узгодити цілі, фактори впливу зовнішнього середовища, маркетингові фактори (вхідні елементи маркетингової стратегії) з можливостями підприємства, з вимогами споживачів, використати слабкі позиції конкурентів та свої конкурентні переваги, і, як результат, розробити ефективну маркетингову стратегію, сформувані стратегічні рішення щодо комплексу маркетингу (вихідні елементи) (рис. 1).

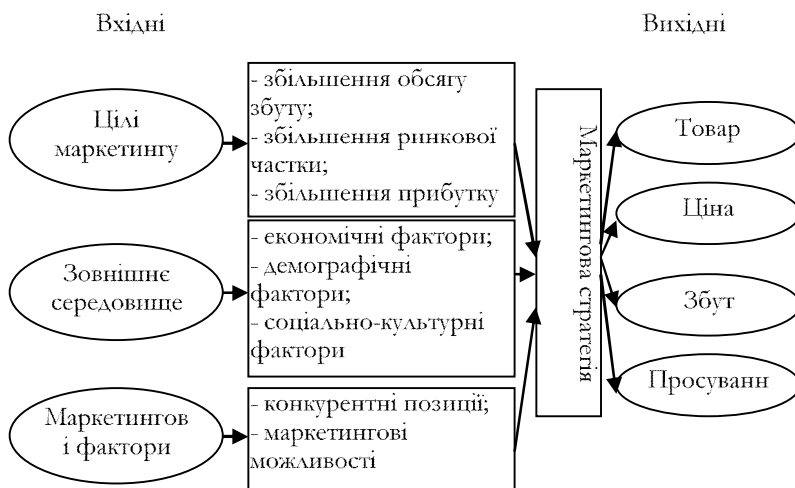

Рис. 1. Вхідні та вихідні елементи маркетингової стратегії

Після вибору однієї із маркетингових стратегій важливе значення для підприємства туристичної сфери має етап їх реалізації. Це пояснюється тим, що маркетингова стратегія, яка ефективно і

оптимально сформульована, не матиме успіху, якщо виникнуть труднощі її реалізації [9, с. 8]. Реалізація стратегії повинна включати такі основні елементи: створення відповідних організаційних можливостей для успішного виконання розробленої стратегії; ефективне управління бюджетом для оптимального розміщення ресурсів підприємства; впровадження відповідної корпоративної політики, яка б забезпечувала реалізацію стратегії; розроблення відповідної системи мотивації робітників, а при необхідності – корегування їх обов'язків і характеру діяльності з метою досягнення найкращих результатів щодо реалізації стратегії; створення сприятливої атмосфери (корпоративної культури) задля успішного виконання встановлених цілей; забезпечення адекватного управління, яке необхідне для реалізації розробленої стратегії та контролю за її результатами.

В системі реалізації маркетингової стратегії можна виділити чотири основні компоненти: системи, кадри, організаційна структура та корпоративна культура підприємства туристичної галузі [10, с. 176]. Важливе значення у процесі впровадження та реалізації в практичну діяльність підприємств галузі туризму маркетингової стратегії є узгодженість між такими парами залежностей: стратегія та сформована організаційна структура (як маркетингової служби так і загального персоналу); стратегія та ступінь компетентності та професіональності персоналу підприємств галузі туризму; стратегія та корпоративна культура; стратегія та діючі системи туристичної організації.

Висновки. Якщо суб'єкту туристичної галузі все таки вдається реалізувати вибрану ним маркетингову стратегію, наступним його кроком має бути здійснення оцінки ефективності застосування такої стратегії. Ми вважаємо, що у діяльності суб'єктів господарювання туристичної галузі неефективні маркетингові стратегії не зможуть забезпечити баланс між можливостями підприємства і задоволенням потреб ринку, тому основним завданням для керівників вищих ланок підприємств туристичної сфери є мінімізація помилок у процесі розробки і реалізації стратегії та програм маркетингу, пошук варіанту такої маркетингової стратегії, що забезпечила створення балансу сил і можливостей з прибутком для підприємства.

Література.

1. **Котлер Ф.** Основы маркетинга. пер. с англ. М. : «Бизнес-книга», «ИМА-Кросс. Плюс», 1995. 702 с.
2. **Макаренко Т.І.** Моделювання та прогнозування у маркетингу : навч. посіб. К. : Центр учб. л-ри, 2005. 160 с.

3. **Кулешова Н.В.** Адаптивна модель формування маркетингової стратегії туристичного підприємства. *Маркетинг в Україні: теорія і практика*. 2009. № 79. С. 398-406.

4. **Бобрицька Н.Д.** Алгоритм формування маркетингових стратегій для підприємств туристичної галузі. *Формування ринкової економіки*. 2013. Вип. 30. С. 242-249.

5. **Мармудь Л.О., Романюк І.А.** Потенціал конкурентоспроможності підприємницької діяльності у галузі сільського зеленого туризму. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2017. № 1 (37). С. 47-50.

6. **Романюк І.А., Мандич О.В., Нікітіна О.М.** Особливості впровадження маркетингових комунікацій в туристичні послуги. *Вісник ХНТУСГ: економічні науки*. Вип. 174. 2016. С. 212-218.

7. **Квятко Т.М.** Генезис наукових основ теорії конкуренції. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. Харків : ХНТУСГ. 2017. Вип. 182. С. 154-162.

8. **Мандич О.В., Романюк І.А., Нікітіна О.М.** PR-маркетинг як один з інструментів підвищення конкурентоспроможності підприємств. *Вісник ХНТУСГ: економічні науки*. Вип. 177. 2016. С. 160-165.

9. **Єрмаков О.Ю., Ігнатенко М.М.** Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. № 18. 2015. С. 7-10.

10. **Ігнатенко М.М.** Соціально-економічний розвиток сільських територій: монографія. Херсон: Айлант, 2010. 218 с.

References.

1. **Kotler F.** (1995). *Osnovy marketynha [Fundamentals of marketing]*. Moscow : «Byznes-knyha», «YMA-Kross. Plyus», p. 702 [in Russian].

2. **Makarenko T.I.** (2005). *Modelyuvannya ta probnozuuvannya u marketynhu [Marketing Modeling and Forecasting]*. Kyiv : Tsentr uchb. literatury, p. 160 [in Ukrainian].

3. **Kuleshova N.V.** (2009). *Adaptyvna model' formuvannya marketynhovoyi stratehiyi turystychnoho pidpryyemstva [Adaptive model of marketing strategy for tourism enterprises]*. *Marketing v Ukraini: teoriya i praktika – Marketing in Ukraine: Theory and Practice*, No. 79, pp. 398-406 [in Ukrainian].

4. **Bobryts'ka N.D.** (2013). *Alhorytm formuvannya marketynhovykh stratehiy dlya pidpryyemstv turystychnoyi haluzi [An algorithm for forming marketing strategies for tourism industry enterprises]*. *Formuvannya rynkovoyi ekonomiky – Formation of market economy*, Issue. 30, pp. 242-249 [in Ukrainian].

5. **Marmul' L.O., & Romaniuk I.A.** (2017). *Potentsial konkurentospromozhnosti pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti u haluzi sil's'koho zelenoho turyzmu [Competitiveness potential of entrepreneurship in rural green tourism]*. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, No. 1 (37), pp. 47-50 [in Ukrainian].

6. **Romaniuk I.A., Mandych O.V., & Nikitina O.M.** (2016). Osoblyvosti vprovadzhennya marketynhovyykh komunikatsiy v turystychni posluhy [Features of introduction of marketing communications in tourist services]. *Visnyk KHNTUSH: ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture: Economic Sciences*, Issue. 174, pp. 212-218 [in Ukrainian].

7. **Kvyatko T.M.** (2017). Henezys naukovykh osnov teorii konkurentsiiy [Genesis of scientific foundations of competition theory]. *Visnyk KHNTUSH: ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture: Economic Sciences*, Issue. 182, pp. 154-162 [in Ukrainian].

8. **Mandych O.V., Romaniuk I.A., & Nikitina O.M.** (2016). PR-marketynh yak odyn z instrumentiv pidvyshchennya konkurentospromozhnosti pidpryemstv [PR-marketing as one of the tools of increasing the competitiveness of the enterprise]. *Visnyk KHNTUSH: ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture: Economic Sciences*, Issue. 177, pp. 160-165 [in Ukrainian].

9. **Yermakov O.Yu., & Ihnatenko M.M.** (2015). Finansovo-investytsiynе zabezpechennya vyrobnychykh innovatsiy ta sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrarnykh pidpryemstv [Financial and investment support of industrial innovations and social responsibility of agricultural enterprises]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, No. 18, pp. 7-10 [in Ukrainian].

10. **Ihnatenko M.M.** (2010). *Sotsial'no-ekonomichny rozvytok sil's'kykh terytoriy* [Socio-economic development of rural areas]. Kherson : Aylant, p. 218 [in Ukrainian].

Анотація.

Романюк І.А. Формування маркетингової стратегії підприємств галузі туризму.

Мета. Визначення алгоритму формування маркетингової стратегії туристичних підприємств та розробка методичних підходів до вибору маркетингової стратегії розвитку туристичних підприємств на ринку послуг.

Методи дослідження. Були використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний, монографічний, історичний, системно-структурного аналізу й синтезу, проблемно- та програмно-цільового підходів.

Результати дослідження. Розглянуто проблеми формування і розроблення маркетингової стратегії підприємств галузі туризму. Визначено недоліки STP-маркетингу туристичних підприємств. Обґрунтовано найбільш поширені критерії сегментації туристичного ринку. Розглянуто основні елементи реалізації маркетингової стратегії підприємств галузі туризму. Розроблено методичні підходи до вибору маркетингової стратегії розвитку підприємств галузі туризму на основі їх конкурентної позиції на ринку послуг.

Наукова новизна. Методично-практичний інструментарій побудови системи стратегічно-маркетингового планування для суб'єктів туристичної сфери, що представляє собою цілісний комплекс сучасних і спеціально сформованих методик і моделей стратегічного планування у процесі визначення цілей і завдань підприємств галузі туризму, стратегічного аналізу внутрішнього та зовнішнього середовищ, формування та реалізації маркетингових стратегій та інших етапів стратегічно-маркетингового планування.

Практична значущість. Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх доцільно передати для практичного використання у управлінні туристичною діяльністю на рівні підприємств, у діяльності громадських організацій, сільських громад.

Перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи проведену структурування та реалізації маркетингових стратегій, запропоновано найоптимальнішу схему, в якій відображається чіткий, послідовний алгоритм поетапності формування маркетингових стратегій, а також представлено механізм взаємозв'язку між її структурними складовими, що надає можливість підприємствам галузі туризму ефективно впроваджувати дану схему у практичну діяльність.

Ключові слова: туристичні підприємства, маркетингові стратегії, формування, реалізація, сегментація туристичного ринку, стратегічно-маркетингове планування.

Аннотация.

Романюк И.А. Формирование маркетинговой стратегии предприятий отрасли туризма.

Цель. Определение алгоритма формирования маркетинговой стратегии туристических предприятий, и разработка методических подходов к выбору маркетинговой стратегии развития туристских предприятий на рынке услуг.

Методы исследования. Были использованы как общенаучные, так и специальные методы научного познания: диалектический, монографический, исторический, системно-структурного анализа и синтеза, проблемно и программно-целевого подходов.

Результаты исследования. Рассмотрены проблемы формирования и разработка маркетинговой стратегии предприятий отрасли туризма. Определены недостатки STP-маркетинга туристических предприятий. Обоснованы наиболее распространенные критерии сегментации туристического рынка. Рассмотрены основные элементы реализации маркетинговой стратегии предприятий отрасли туризма. Разработаны методические подходы к выбору маркетинговой стратегии развития предприятий отрасли туризма на основе их конкурентной позиции на рынке услуг.

Научная новизна. Методико-практический инструментарий построения системы стратегически-маркетингового планирования для субъектов туристической сферы, которая представляет собой целостный комплекс современных и специально сформированных методик и моделей стратегического планирования в процессе определения целей и задач предприятий отрасли туризма, стратегического анализа внутренней и внешней среды, формирования и реализации маркетинговых стратегий и других этапов стратегически-маркетингового планирования.

Практическая значимость. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений. Их целесообразно передать для практического использования в управлении туристической деятельностью на уровне предприятий, в деятельности общественных организаций, сельских общин.

Перспективы дальнейших исследований. Подытоживая проведенную структуризацию формирования и реализации маркетинговых стратегий, предложена наиболее оптимальную схему, в которой отражается четкий, последовательный алгоритм поэтапности формирования маркетинговых стратегий, а также представлен механизм взаимосвязи между ее структурными составляющими, что предоставляет возможность предприятиям отрасли туризма эффективно внедрять данную схему в практическую деятельность.

Ключевые слова: туристические предприятия, маркетинговые стратегии, формирование, реализация, сегментация туристического рынка, стратегическо-маркетинговое планирование.

Abstract.

Romaniuk I.A. Formation of marketing strategy of the enterprises of branch of tourism.

Goal. Definition of algorithm of formation of marketing strategy of the tourist enterprises and development of methodical approaches to a choice of marketing strategy of development of the tourist enterprises in the market of services.

Research methods. Both general scientific and special methods of scientific cognition were used: dialectical, monographic, historical, system-structural analysis and synthesis, problem-and program-target approaches.

Results of the research. Problems of formation and development of marketing strategy of the enterprises of branch of tourism are considered. Disadvantages of STP-marketing of tourist enterprises are defined. The most common criteria for segmentation of the tourist market are substantiated. The main elements of the marketing strategy of tourism enterprises are considered. Methodical approaches to the choice of marketing strategy of development of the enterprises of branch of tourism on the basis of their competitive position in the market of services are developed.

Scientific novelty. Methodological and practical tools for building a system of strategic marketing planning for the subjects of the tourism sector, which is a complete set of modern and specially formed methods and models of strategic planning in the process of determining the goals and objectives of the enterprises of the tourism industry, strategic analysis of the internal and external environment, the formation and implementation of marketing strategies and other stages of strategic marketing planning.

Practical importance. The conclusions and results of the article can be used in the educational process of economic faculties of higher educational establishments. They should be transferred for practical use in the management of tourism at the enterprise level, in the activities of public organizations and rural communities.

Prospects for further research. Summing up the carried out structure the formation and implementation of marketing strategies, the proposed optimal scheme, which reflects a clear, sequential algorithm the gradual formation of marketing strategies, as well as the mechanism of the relationship between its structural components, which provides the ability to companies of the tourism industry to effectively implement this scheme in practice.

Key words: tourism enterprises, marketing strategies, formation, implementation, segmentation of the tourist market, strategic marketing planning.

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ПУБЛІЧНИХ УСТАНОВАХ

***БОБЛОВСЬКИЙ О.Ю., К.Ф.Н., ДОЦЕНТ,
ПАДАЛКА В.М., ЗДОБУВАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІАЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Управління персоналом займає провідну роль у розвитку місцевого самоврядування, оскільки від правильного підходу до управління персоналом залежить ефективність управління публічними установами в цілому. За допомогою людських ресурсів керівники досягають поставлених цілей та завдань розвитку територіальних громад, використовуючи працю, інтелект і мотиви поведінки як місцевих мешканців, так й інших людей. Зараз в багатьох установах стоїть проблема вибору ефективної стратегії управління персоналом, яка б відповідала вимогам сучасного менеджменту, створення власних ефективних систем навчання, перепідготовки й підвищення кваліфікації персоналу [1, 5].

Взаємозалежність управлінських проблем визначається характером змін завдань які стоять перед органами влади, вимагає нових ідей і підходів, що розкривають шляхи підвищення ефективності управління персоналом на всіх рівнях: державному, регіональному й муніципальному [4, 6, 7]. Однак цих змін недостатньо для покращення якості життя громад, тому необхідно проведення суспільно-економічних реформ для досягнення поставлених високих національних цілей. Для проведення цих реформ повинна бути створена якісно інша модель публічного менеджменту, усвідомлено нову роль державного, а точніше, публічного, службовця, опановано необхідні нові вміння та навички.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню професійної та кваліфікаційної структури персоналу, а також процесів управління присвячено праці Синельника В.В., Кібанова А.Я., Маслова В.І., Дуракової І.Б., Базарова Т.Ю., Армстронга М., Деслера Г., Крушельницької О.В., Савченко В., Стрикленда А., Струмиліна С., Томпсона А., Хассі Д. та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування вибору стратегії розвитку управління персоналом в публічній установі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політична та економічна ситуація в Україні характеризуються нестабільністю внаслідок економічної та політичної кризи, що негативно впливає не тільки на економіку держави в цілому, але й на діяльність органів місцевого самоврядування. Через те, що змінюється зовнішнє середовище з'являються тенденції до зміни внутрішнього середовища публічних установ, що змушує їх пристосовуватися до цих змін. Як наслідок, перед керівниками органів місцевого самоврядування постають конкретні питання та цілі, рішення яких визначає сутність стратегії управління персоналом як частини загальної стратегії розвитку територіальних громад.

У сучасний період становлення України як демократичної, правової держави відбувається процес реформування інституту державної служби та, відповідно, і системи підготовки кадрів. У процесі сьогоднішніх реформ, спрямованих на побудову стабільної, заможної та конкурентоспроможної економіки, повільно, але все ж таки закріплюються нові орієнтири та такі цінності для державних службовців, як патріотизм, порядність, компетентність, служіння людям тощо, а також підвищується роль особистісного чинника, наукових знань щодо оцінки діяльності працівників владних структур [12].

Загальні питання, які вирішує стратегія управління персоналом належать до конкретних намірів організації щодо здійснення необхідних дій і змін. Коло питань, окреслених цією стратегією, включає забезпечення організації необхідним персоналом, його навчання, мотивацію, систему винагороди, гнучкість, командну роботу. Вирішення всіх цих питань сприяє успішній реалізації стратегії розвитку територіальних громад.

Метою стратегії управління персоналом є формування напрямку руху публічних організацій у мінливому середовищі шляхом розробки та реалізації кадрової політики.

Стратегія управління персоналом розробляється в контексті загальної стратегії і дає можливість підприємству досягти поставлених цілей. Стратегічний менеджмент персоналу – це підхід до прийняття рішень з приводу намірів і планів підприємства щодо стратегії, політики й практики відбору і найму персоналу, оцінки, навчання та розвитку кадрів, управління показниками роботи, винагородою, трудовими відносинами.

Складові стратегії управління персоналом приведені на рис. 1.

Рис. 1. Складові стратегії управління персоналом

Основною метою стратегічного менеджменту персоналу є створення стратегічних можливостей завдяки забезпеченню публічних установ висококваліфікованими, лояльними, мотивованими працівниками, діяльність яких дасть змогу забезпечити переваги у довгостроковому періоді.

Розробка та втілення програм у контексті менеджменту персоналу має на меті задоволення як ділових, так й індивідуальних та групових потреб членів територіальних громад.

В межах стратегічного управління здійснюються й зміни в управлінні персоналом. Вони полягають у тому, що в межах традиційних напрямків роботи з кадрами публічних установ все більше значення набувають стратегічні аспекти. Об'єднуючись зі стратегічними технологіями, такі конкретні напрямки роботи з персоналом, як планування потреби в персоналі, відбір, ділова оцінка, навчання та інше, виступають як складові стратегії управління персоналом, набувають нових якостей та єдиної цільової спрямованості, що співпадає з цілями та стратегічними задачами підприємства [2].

В залежності від генеральної стратегії підприємства виділяються різні стратегії управління персоналом, а саме стратегія, спрямована на самозбереження, підтримання соціально-економічної стабільності публічної установи та її колективу, стратегія, спрямована на максимізацію прибутку в короткостроковій перспективі та стратегія, спрямована на розвиток публічної установи – впровадження нових технологій, поліпшення діяльності в цілому.

Питання стратегічного управління персоналом публічних установ є вельми актуальним, адже від ефективного управління персоналом, чіткого розподілу обов'язків, контролю та моніторингу діяльності персоналу залежить динаміка діяльності публічного підприємства та виконання ним стратегічних функцій. Але на відміну від приватного підприємства, метою діяльності якого є одержання прибутку, державні установи можуть бути неприбутковими та виконувати соціальні, культурні та інші функції [9, 11].

Стратегічне управління персоналом публічної служби повинне мати характер свідомо організованої, наочно-практичної діяльності, спрямованої на комплектування всіх органів влади професіонально підготовленими, компетентними, ініціативними, добросовісними, високоморальними працівниками, здатними найефективніше здійснювати задачі і функції державних органів в рамках закону і посадових повноважень, на рівні сучасних вимог, відповідно до кваліфікаційних характеристик посад державних службовців. У цьому процесі управлінська діяльність виконує найбільш значущу роль [10].

Головними напрямками, що виділяють при формуванні стратегії управління персоналом є розробка науково обґрунтованих кількісних і якісних параметрів персоналу державної служби; раціональна розстановка кадрів; підвищення професіоналізму службовців; забезпечення їх професійного (кваліфікаційного і посадового) розвитку; максимально ефективного використання їх здібностей; планування і реалізації службової кар'єри, створення в державних органах кадрового резерву для зайняття посад державних службовців; стимулювання якості і результатів праці; соціально-економічного і правового захисту [1].

На сучасному етапі реформування державної служби головним напрямком у стратегічному управлінні виокремлюють професіональний рівень службовців та їх кваліфікаційний і посадовий розвиток [8].

Призначення стратегії управління персоналом – своєчасно формувати цілі відповідно до стратегії розвитку державного органу, ставити проблеми і завдання, знаходити способи і організовувати досягнення цілей. Для досягнення поставлених цілей особливо важливо забезпечити потрібну державному органу поведінку кожного з її співробітників. Як і стратегія розвитку державного органу в цілому, кадрова стратегія розробляється з урахуванням внутрішніх ресурсів і традицій державного органу і можливостей, що надаються зовнішнім середовищем. Кадрова стратегія є частиною політики публічного органу і повинна повністю відповідати концепції її розвитку. Вона складається з таких етапів:

1. Формування цілей і завдань стратегії управління персоналом. Основною метою стратегії управління персоналом є повне використання кваліфікаційного потенціалу управлінського персоналу шляхом надання кожному службовцю роботи відповідно до його рівня професійної компетентності.
2. Визначення вимог до рівня професійної компетентності службовців у публічних органах; кількісні вимоги; основні принципи кадрової стратегії за найбільш важливими напрямками.
3. Вибір основних форм і методів управління людськими ресурсами.
4. Розробка плану кадрових заходів, визначення термінів і відповідальних за виконання цих заходів.

Основні етапи формування кадрової стратегії у публічному органі показані на рис. 2.

Таким чином можна дійти висновку, що стратегічне управління персоналом у публічних установах має чітко визначений напрямок – це формування професійного та компетентного персоналу.

Стратегія є оптимальним комплексним планом, який визначає напрям розвитку організації і дозволяє досягти поставлені цілі. Головна мета стратегії реалізується через виконання основних задач, ієрархія яких ґрунтується на важливості і гостроті вирішення соціально-трудових проблем. Найвищу значущість має реалізація тих задач, які спрямовані на комплексне вирішення декількох проблем.

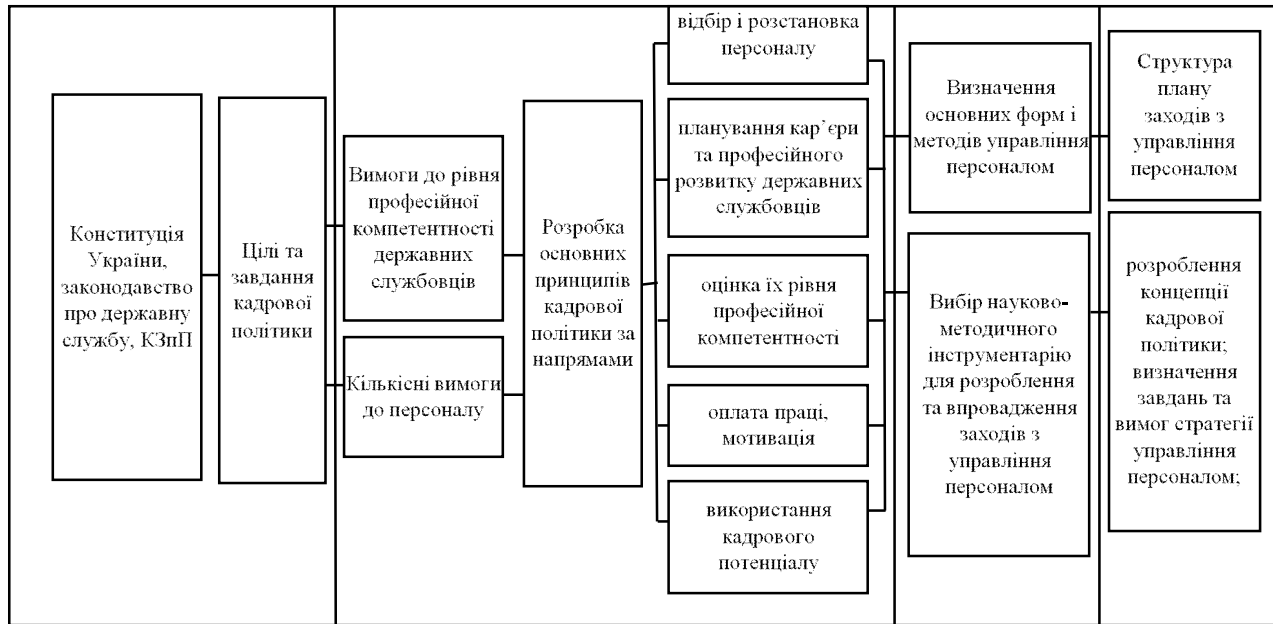

Рис. 2. Основні етапи формування кадрової стратегії у публічній установі

Висновки. Найбільш дієвим стимулом до розробки та впровадження стратегії управління персоналом є розробка рекомендацій щодо обрання варіанту стратегії серед альтернатив.

Основними задачами стратегії розвитку і ефективного використання трудового потенціалу публічної установи відноситься підвищення ефективності та якості праці й на цій основі стабільний соціально-економічний розвиток; формування ефективної диференційованої системи матеріального і морального стимулювання на основі результатів праці, компетентності, кваліфікації та особистого внеску працівників, що зорієнтована на зростання конкурентоспроможності їх потенціалу; оптимізація кількості і якості трудового потенціалу відповідно до потреб діяльності установи, стабілізація кадрів з метою підвищення ефективності праці; формування високої якості робочої сили, розвиток внутрішніх здібностей персоналу шляхом створення можливостей для безперервного навчання і постійного інтелектуального розвитку; підвищення якості трудового життя як основи розвитку й ефективного використання трудового потенціалу з метою задоволення потреб працівників.

Література.

1. **Базаров Т.Ю.** Управление персоналом / **Т.Ю. Базаров, Б.А. Еремина**; под ред. **Т.Ю. Базарова**. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 560 с.
2. **Дейнега Х.М.** Управління персоналом державної служби: зарубіжний досвід та умови впровадження в Україні/ **Х.М. Дейнега** // Економіка та держава. – 2011. – № 1. – С. 151-153.
3. **Домюк В. М.** Модель фахівця з управління персоналом і економіки праці / **В.М. Домюк** // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 6. – С. 8-19.
4. **Дьомін О.** Державна кадрова політика: система роботи з кадрами державної служби / **О. Дьомін, Г. Леліков, В. Сороко** // Вісник державної служби України. – 2001. – № 2. – С. 65-67.
5. **Крушельницька О.В.** Управління персоналом : навчальний посібник / **О.В. Крушельницька, Д.П. Мельничук**. – [Видання друге, перероблене й доповнене]. – К. : «Кондор». – 2005. – 308 с.
6. **Мельник І.** Формування персоналу органів державної влади – невідмінна умова підвищення ефективності державної служби/ **І. Мельник** // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. / за заг. ред. **В.С. Загорського, А.В. Ліпенцева**. – Львів, 2008. – Вип. 16/17. – С. 442-449.
7. **Мельников О.Ф.** Кар'єра в системах державної служби різних країн / **О.Ф. Мельников** // Держава та регіони. – 2008. – № 1. – С. 130-140.

8. Менеджмент і лідерство як базові складові сучасної моделі державного управління / **Т.П. Крушельницька, А.Г. Штика, А.М. Гогіна, Є.О. Радугін** // Аналітика і влада : журн. експертно-аналіт. матеріалів і наук. праць Ін-ту проблем державного управління та місцевого самоврядування; НАДУ при Президентові України. – К., 2008. – № 1. – С. 80-86.

9. **Наливайко А.Р.** Професіоналізм та компетентність державного службовця як умова ефективності державного управління [Електронний ресурс] / **А.Р. Наливайко.** – Режим доступу http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/36.pdf

10. **Олуйко В.М.** Кадрові процеси в державному управлінні України: стан і перспективи розвитку: Монографія / **В.М. Олуйко.** – Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2005. – 326 с.

11. **Петрова І.** Обґрунтування стратегічного підходу до управління людськими ресурсами організації: управління персоналом / **І. Петрова** // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 1. – С. 25-30.

12. **Рубцов В.П.** Державне управління та державні установи : навч. посіб. для дистанційного навчання / **В.П. Рубцов, Н.І. Перинська**; за ред. дра соціол. наук, проф. **Ю.П. Сурміна.** – К.: Університет «Україна», 2008. – 440 с.

References.

1. **Bazarov T.Yu., & Eremy'na B.L.** (2002). *Upravleny'e personalom [Personnel Management]*. **T.Yu. Bazarov** (Ed.). Moscow: YuNY`TY', p. 560 [in Russian].

2. **Dejnega H.M.** (2011). *Upravlinnya personalom derzhavnoyi sluzhby` : zarubizhny`j dosvid ta umovy` vprovadzhennya v Ukrayini [Civil Service Personnel Management: Foreign Experience and Implementation Conditions in Ukraine]*. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, No 1, pp. 151-153 [in Ukrainian].

3. **Domyuk V.M.** (2010). *Model` fakhivcy` z upravlinnya personalom i ekonomiky` praci [Model of specialist in personnel management and labor economics]*. *Ukrayina: aspekty` praci – Ukraine: aspects of work*, No 6, pp. 8-19 [in Ukrainian].

4. **D`omin O., Lelikov G., & Soroko V.** (2001). *Derzhavna kadrova polity`ka: sy`stema roboty` z kadramy` derzhavnoyi sluzhby` [State personnel policy: system of work with civil service personnel]*. *Visnyk derzhavnoyi sluzhby` Ukrayiny – Bulletin of the Civil Service of Ukraine*, No 2, pp. 65-67 [in Ukrainian].

5. **Krushel'ny`cz'ka O.V., & Mel'ny`chuk D.P.** (2005) *Upravlinnya personalom [Personnel Management]*. Kyiv: «Kondor», p. 308 [in Ukrainian].

6. **Mel'ny`k I.** (2008). *Formuvannya personalu organiv derzhavnoyi vlady` – neodminna umova pidvy`shchennya efekty`vnosti derzhavnoyi sluzhby` [Staffing of public authorities is an indispensable condition for improving the efficiency of the civil service]*. *Efekty`vnist` derzhavnogo upravlinnya – Public administration efficiency*, No 16/17, pp. 442-449 [in Ukrainian].

7. **Mel'ny`kov O.F.** (2008) *Kar'yera v sy`stemax derzhavnoyi sluzhby` rizny`x krayin [Career opportunities in public service systems in different countries]*. *Derzhava ta regiony` – State and regions*, No. 1, pp. 130-140 [in Ukrainian].

8. **Krushel'ny'cz'ka T.P., Shty'ka L.G., Gogina L.M., & Raldugin Ye.O.** (2008). Menedzhment i liderstvo yak bazovi skladovi suchasnoyi modeli derzhavnogo upravlinnya [Management and leadership as the basic components of the modern model of public administration]. *Anality'ka i vlada : zhurn. ekspertno-analit. materialiv i nauk. pracx`* In-tu problem derzhavnogo upravlinnya ta miscerovo samovryaduvannya. – *Analytics and Power: A Journal. expert-analyst. materials and sciences. of the Institute of Public Administration and Local Self-Government*, No 1, pp. 80-86 [in Ukrainian].
9. **Naly'vajko L.R.** (2012). Profesionalizm ta kompetentnist` derzhavnogo sluzhbovca yak umova efektyvnosti derzhavnogo upravlinnya [Professionalism and competence of the civil servant as a condition for the efficiency of public administration]. *www.pravoisuspilstvo.org.ua*. Retrieved from: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/36.pdf [in Ukrainian].
10. **Olujko V.M.** (2005). *Kadrovi procesy` v derzhavnomu upravlinni Ukrayiny` : stan i perspektyvy` rozvytku* [Personnel processes in the state administration of Ukraine: the state and prospects of development]. Khmel'nytsky : Vy'd-vo XUUP. p. 326 [in Ukrainian].
11. **Petrova I.** (2011). Obg`runtuvannya stratezhnogo pidxodu do upravlinnya lyuds'ky'my` resursamy` organizaciyi: upravlinnya personalom [Substantiation of strategic approach to human resource management of the organization: personnel management]. *Ukrayina: aspekty` praci – Ukraine: aspects of work*, No 1, pp. 25-30 [in Ukrainian].
12. **Rubczov V.P., & Pery'ns'ka N.I.** (2008) *Derzhavne upravlinnya ta derzhavni ustanovy`* [Public administration and public institutions]. Yu.P. Surmin (Ed.). Kyiv: Universytet «Ukrayina», p. 440 [in Ukrainian].

Анотація.

Боблаовський О.Ю., Падалка В.М. Обґрунтування стратегії управління персоналом в публічних установах.

У статті визначено, що для успішного розвитку організація повинна управляти набором, навчанням, оцінкою, винагородами персоналу, тобто створювати, удосконалювати методи, процедури, програми організації цих процесів. У сукупності й єдності процес управління персоналом є стратегічним, та всі ці процеси пов'язані з формуванням стратегії управління персоналом. Завдання які стоять перед органами влади, вимагають нових ідей і підходів, що розкривають шляхи підвищення ефективності управління персоналом на всіх рівнях. Стратегія управління персоналом розробляється в контексті загальної стратегії і дає можливість установі досягти поставлених цілей. Основною метою стратегічного менеджменту персоналу є створення стратегічних можливостей завдяки забезпеченню публічних установ висококваліфікованими, лояльними, мотивованими працівниками, діяльність яких дасть змогу забезпечити переваги у довгостроковому періоді. Від ефективного управління персоналом, чіткого розподілу обов'язків, контролю та моніторингу діяльності персоналу залежить динаміка діяльності публічного підприємства та виконання ним стратегічних функцій. Стратегічне управління персоналом у публічних установах має чітко визначений напрямок – це формування професійного та компетентного персоналу. Стратегія визначає напрям розвитку організації і дозволяє досягти поставлених цілей.

Ключові слова: управління персоналом, стратегія, стратегія управління, стратегічні функції, персонал.

Аннотация.

Бобловский А.Ю., Падалка В.М. Обоснование стратегии управления персоналом в публичных учреждениях.

В статье определено, что для успешного развития организация должна управлять набором, обучением, оценкой, вознаграждениями персонала, то есть создавать, совершенствовать методы, процедуры, программы организации этих процессов. В совокупности и единстве процесс управления персоналом является стратегическим, и все эти процессы связаны с формированием стратегии управления персоналом. Задачи стоящие перед органами власти, требуют новых идей и подходов, раскрывающих пути повышения эффективности управления персоналом на всех уровнях. Стратегия управления персоналом разрабатывается в контексте общей стратегии и дает возможность учреждению достичь поставленных целей. Основной целью стратегического менеджмента персонала является создание стратегических возможностей благодаря обеспечению публичных учреждений высококвалифицированными, лояльными, мотивированными работниками, деятельность которых позволит обеспечить преимущества в долгосрочном периоде. От эффективного управления персоналом, четкого распределения обязанностей, контроля и мониторинга деятельности персонала зависит динамика деятельности публичного предприятия и выполнения им стратегических функций. Стратегическое управление персоналом в публичных учреждениях имеет четко определенное направление - это формирование профессионального и компетентного персонала. Стратегия определяет направление развития организации и позволяет достичь поставленных целей.

Ключевые слова: управление персоналом, стратегия, стратегия управления, стратегические функции, персонал.

Abstract.

Boblovsky O.Yu., Padalka V.M. Substantiation of personnel management strategy in public institutions.

The article defines that for successful development an organization must manage the recruitment, training, evaluation, rewards of staff, that is, create, improve methods, procedures, programs for organizing these processes. All in all, unity is a strategic management process, and all of these processes are linked to the formation of a personnel management strategy. The challenges facing the authorities require new ideas and approaches that reveal ways to improve the effectiveness of HR management at all levels. The HR strategy is developed in the context of the overall strategy and enables the institution to achieve its objectives. The main objective of strategic personnel management is to create strategic opportunities by providing public institutions with highly qualified, loyal, motivated employees whose activities will provide benefits over the long term. The effective management of personnel, the clear division of responsibilities, the control and monitoring of the activities of staff depend on the dynamics of the public enterprise and its strategic functions. Strategic staff management in public institutions has a clearly defined direction - the formation of professional and competent staff. The strategy determines the direction of development of the organization and allows to achieve the set goals.

Key words: personnel management, strategy, management strategy, strategic functions, personnel.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

***МАРЕНИЧ Т.Г., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. В теорії та практиці господарювання в умовах ринкової економіки визнано, що витрати є найважливішим об'єктом управління. Від їх величини залежить дохідність і конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. Проте, як показує аналіз, аграрним підприємствам не вдається скорочувати собівартість продукції, досягати оптимального рівня рентабельності та здійснювати розширене відтворення, що характеризує низький рівень управління ними. Для підвищення ефективності, фінансової стабілізації та конкурентоспроможності підприємств необхідно сформувати дієву систему управління витратами, постійно їх моніторити, впроваджувати організаційно-економічні заходи щодо їх скорочення та збільшення виробництва продукції на одиницю витрат. Тому дослідження напрямів удосконалення управління витратами в сільськогосподарських підприємствах є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління витратами глибоко досліджено у працях багатьох вчених. Серед них варто відзначити наукові публікації Охріменка І.В. [1], Партин Г.О. [2], Давидович І.Є. [3], Колісник М. [4], Мазур О.І., Богацької Н.М. [5] та ін. [6]. Проте в літературних джерелах недостатньо повно розкрито сутність системи управління витратами в умовах посилення конкуренції.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах та розробка напрямів удосконалення управління витратами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах залежить від комплексу різноманітних чинників. Забезпечення дохідності суб'єктів аграрного бізнесу вимагає одночасно одержання максимуму прибутку від продажу виробленої продукції та мінімізацію виробничих витрат, що буде сприяти здійсненню розширеного відтворення та зростанню їх конкурентоспроможності.

У 2017 р. було одержано в усіх категоріях господарств України валової продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 року) на суму 249157,0 млн. грн, що на 27,8 % більше порівняно з 2010 р., а порівняно з попереднім роком менше на 2,2 %. Найбільший приріст валової продукції сільського господарства відбувається в сільськогосподарських підприємствах: відповідно на 49,4 % в порівнянні з 2010 р., а з 2016 р. – на 3,2 % менше. Якщо в 2010 р. сільськогосподарськими підприємствами було вироблено 48,3 % продукції сільського господарства, у тому числі продукції рослинництва – 53,6 %, тваринництва – 38,8 %, то в 2017 р. – відповідно 56,4 %; 60,5 %; 45,8 %. Тобто, основними товаровиробниками сільськогосподарської продукції в останні роки стали сільськогосподарські підприємства, а не господарства населення. Сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства поступово збільшують свою частку в загальному обсязі продукції сільського господарства.

Обсяги виробництва продукції тісно пов'язані з авансуванням основних і оборотних засобів у виробничий процес. Динаміку витрат на виробництво продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах України представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Витрати на виробництво продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах України за 2010-2017 рр.*

<i>Роки</i>	<i>Виробничі витрати, млн. грн</i>	<i>Роки</i>	<i>Виробничі витрати, млн. грн</i>
2010	75009,6	2015	228519,6
2013	127190,3	2016	288499,3
2014	154313,5	2017	404970,2
2017 р. у % до 2010 р.	539,9	2017 р. у % до 2016 р.	140,4

** Джерело: складено автором за джерелом [7]*

Аналіз даних, представлених в табл. 1, показує, що в 2017 р. витрати на виробництво продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах України збільшилися порівняно з 2010 р. в 5,4 рази, а з 2016 р. – в 1,4 рази. При цьому виробництво валової продукції (у постійних цінах 2010 р.) збільшилося відповідно на 49,4 %, а порівняно з попереднім роком – зменшилося на 3,4 %.

Економічно нестабільне середовище негативно вплинуло на величину витрат на виробництво сільськогосподарської продукції (табл. 2).

Таблиця 2

**Індекси цін на промислову продукцію
та тарифів, що споживаються у сільському господарстві
(до попереднього року, відсотків)***

<i>Показник</i>	<i>2010</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>
Сукупний індекс витрат на виробництво сільськогосподарської продукції	116,9	101,0	117,9	150,9	113,5	121,8
у тому числі матеріально-технічні ресурси промислового походження	115,5	99,7	120,0	145,6	104,2	124,6

**Джерело: складено автором за джерелом [7]*

Як видно з даних табл. 2, витрати на виробництво сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах України з року в рік зростали. Якщо в 2010 р. сукупний індекс витрат становив до попереднього року 116,9 %, то в 2015 р. витрати збільшилися більш ніж на половину – 50,9 %, а в 2017 р. – на 21,8 %. Суттєве зростання витрат відбувається в першу чергу за рахунок подорожчання матеріально-технічних ресурсів промислового походження, які використовуються в сільському господарстві. При чому збільшення їх вартості в деякі періоди випереджає ріст витрат. Так, у 2014 р. та 2017 р. індекс витрат на такі ресурси перевищував сукупний індекс витрат відповідно на 2,1 і 2,8 %. Найбільше подорожчали в 2017 р. мінеральні добрива та хімічні засоби (на 26,2 %), нафтопродукти (на 24,8%), паливо (на 28,6 %), тарифи та націнки на послуги (на 24,3 %), оплата праці збільшилася на 50,3 %. У цілому сукупний індекс витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у 2017 р. порівняно з попереднім роком становить 121,8 %.

Слід відзначити, що ціни реалізації сільськогосподарської продукції зростали меншими темпами, ніж витрати. Індекс цін реалізації перевищував за досліджуваний період індекс витрат тільки в 2010 р., 2014 р. і 2015 р. За 2017 р. ціни реалізації сільськогосподарської продукції виросли порівняно з попереднім роком лише на 11,5 %.

Незважаючи на деяке щорічне підвищення цін реалізації, доходи сільськогосподарських товаровиробників не завжди покривали їх витрати (табл. 3).

Таблиця 3

Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств України за 2010-2017 рр.*

Роки	Чистий прибуток, ман. грн	Підприємства, які отримали чистий прибуток		Підприємства, які отримали чистий збиток		Рівень рентабельності, %	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, ман. грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, ман. грн	всієї діяльності	операційної діяльності
2010	17253,6	69,6	22094,9	30,4	4841,3	17,5	24,5
2013	14925,7	80,3	26186,6	19,7	11260,9	8,3	11,7
2014	21413,4	84,7	51668,0	15,3	30254,6	9,3	21,4
2015	101912,2	88,9	127525,5	11,1	25613,3	30,4	43,0
2016	89816,3	88,4	102496,1	11,6	12679,8	25,6	33,6
2017	78457,7	86,7	91764,1	13,3	13306,4	18,7	23,5

* Джерело: складено автором за джерелом [7]

Як свідчать дані табл. 3, 86,7 % сільськогосподарських підприємств України в 2017 р. отримали прибуток, решта – збиткові. І хоча кількість збиткових підприємств за досліджуваний період зменшилася в 2,3 рази, рівень рентабельності всієї діяльності досяг 18,7 %, а операційної діяльності – 23,5 %, що недостатньо для здійснення розширеного відтворення. Для забезпечення розширеного відтворення в сільськогосподарському виробництві рівень рентабельності повинен бути не менше 40-45 % [8], а з урахуванням вартості землі – 25 % [6, с. 3].

Сільськогосподарські товаровиробники не в змозі суттєво впливати на ціни реалізації. Тому саме шляхом скорочення витрат вони мають можливість підвищувати доходи та ефективність сільськогосподарської продукції та залишатися конкурентоспроможними на ринку.

Істотний вплив на витрати мають: масштаби діяльності підприємства; структура виробничої програми; тривалість технологічного процесу; стан матеріально-технічної бази; завантаженість виробничих потужностей; якість факторів виробництва;

інформаційне забезпечення процесу управління; організація збуту, фінансування, кредитування та ін. [6, с. 83]. На формування витрат суттєво впливає перманентний диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, диспропорції щодо еквівалентності взаємовідносин підприємств агропромислового комплексу всіх сфер. Держава не в змозі забезпечити еквівалентність обміну, міжгалузеві пропорції та ціновий паритет, що вимагає більш конструктивних і ефективних заходів державного регулювання.

Проблему управління витратами і доходами неможливо вирішити лише тільки ринковими методами або поєднанням ринкових важелів з методами державного управління економічними процесами. Зменшення величини витрат суттєво залежить від сформованої ефективної внутрішньогосподарської системи управління витратами окремих підприємств.

Система управління витратами відіграє надзвичайно важливу роль у розробці стратегії поведінки підприємства в ринкових умовах, обґрунтуванні управлінських рішень під впливом зовнішнього та внутрішнього економічного середовища, в налагодженні ефективного внутрішньогосподарського механізму та управління, створенні дієвого планування, контролю й аналізу витрат.

Необхідність забезпечення конкурентоспроможності продукції в умовах глобалізації ринків, зростання рівня інформатизації і загострення конкуренції спонукає до принципового вдосконалення системи управління витратами суб'єктів господарювання. Тому сьогодні в світі особливу увагу звертають на формування стратегічної моделі управління витратами, яка ґрунтується на комплексному аналізі конкурентних переваг і слабких місць у діяльності підприємства, його участі в формуванні цінності продукції для споживачів, вивченні етапів життєвого циклу його продукції та дослідженні особливостей впливу факторів зовнішнього і внутрішнього підприємницького середовища на рівень і поведінку його витрат [2, с. 43].

Ключовою складовою ефективною системи управління витратами є механізм управління витратами, який має включати відповідні важелі та інструменти, що суттєво впливають на величину витрат. Вибір компонент цього механізму передбачає відповідні організаційно-технологічні та економічні заходи, спрямовані на одержання оптимального розміру витрат і підвищення дохідності підприємств.

Висновки. Доведено, що за досліджуваний період (2010-2017 рр.) в сільськогосподарських підприємствах України мало місце збільшення витрат незалежно від обсягу виробництва продукції. На формування витрат суттєво впливає ряд факторів, які не залежать від товаровиробника. Тому підвищення інтенсивності ведення сільськогосподарської діяльності вимагає більш ефективних заходів державного регулювання та управління витратами.

В умовах посилення внутрішньої та зовнішньої конкуренції, зменшення прибутку, збільшення збитків зниження витрат є найдоступнішим способом підвищення дохідності та конкурентоспроможності аграрних підприємств. Розробка ефективної внутрішньогосподарської системи управління витратами окремого підприємства забезпечить одержання оптимального розміру витрат, підвищення дохідності та фінансової стабілізації суб'єкта господарювання.

Література.

1. **Охріменко І.В.** Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств: [Монографія]. К. : В-во «Логос», 2009. 338 с.
2. **Партин Г.О.** Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій: [Монографія]. К. : УБС НБО, 2008. 219 с.
3. **Давидович І.Є.** Управління витратами: [Навчальний посібник]. Тернопіль : Економічна думка, 2004. 228 с.
4. **Колісник М.** Ера немилосердя: еволюція керування витратами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investadviser.com.ua/ukr/publications/890.html>
5. **Мазур О.І., Богацька Н.М.** Мета та складові системи управління витратами підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31275.doc.htm
6. **Маренич Т.Г., Гаврильченко О.В.** Системне управління витратами у відтворювальних процесах агроформувань: [Монографія]. Харків: «Міськарук», 2011. 251 с.
7. Сільське господарство України за 2017 рік: Статистичний збірник / відпов. за випуск О.М. Прокопенко. К.: Державна служба статистики України, 2018. 245 с.
8. **Месель-Веселяк В.Я.** Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2010. № 9. С. 3-9.

References.

1. **Okhrimenko I.V.** (2009). *Vytraty ta sobivartist' sil's'kohospodars'koyi produktsiyi v rebulyuvanni ekonomichnykh vidnosyn sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv* [Costs and cost of agricultural products in regulating economic relations of agricultural enterprises]. Kyiv : «Lohos», p. 338 [in Ukrainian].
2. **Partin G.O.** (2008). *Upravlinnya vytratamy pidpryyemstva: kontseptual'ni zasady, metody ta instrumentariy* [Enterprise Cost Management: Conceptual Foundations, Methods and Tools]. Kyiv : UBS NBO, p. 219 [in Ukrainian].
3. **Davidovich I.E.** (2004). *Upravlinnya vytratamy* [Cost Management]. Ternopil : Ekonomichna dumka, p. 228 [in Ukrainian].
4. **Kolisnyk M.** (n.d.). Era nemyloserdya: evolyutsiya keruvannya vytratamy [The Age of Ruthlessness: The Evolution of Cost Management]. www.investadviser.com. Retrieved from: <http://www.investadviser.com/en/publications/890.html> [in Ukrainian]
5. **Mazur O.I., & Bogat'ka N.M.** (n.d.). Meta ta skladovi systemy upravlinnya vytratamy pidpryyemstva [Purpose and components of enterprise cost management systems]. www.rusnauka.com. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31275.doc.htm [in Ukrainian]
6. **Marenych T.G., & Gavrilenko O.V.** (2011). *Systemne upravlinnya vytratamy u vidtворюval'nykh protsesakh abroformuvan'* [Systematic management of costs in reproduction processes of agroformations]. Kharkiv : «Miskdruk», p. 251 [in Ukrainian].
7. *Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy za 2017 rik: Statystychnyy zbirnyk* [Agriculture of Ukraine for 2017: Statistical Collection]. (2018). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, p. 245 [in Ukrainian].
8. **Mesel-Veselyak V.Ya.** (2010). Orhanizatsiyno-ekonomichni umovy rozvytku aharnoho vyrobnytstva v Ukraini [Organizational and economic conditions of development of agrarian production in Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 9, pp. 3-9 [in Ukrainian].

Анотація.

Маренич Т.Г. Напрями вдосконалення управління витратами в аграрних підприємствах.

В статті проаналізовано динаміку витрат на виробництво продукції сільського господарства в аграрних підприємствах України. Доведено, що за досліджуваний період в сільськогосподарських підприємствах мало місце збільшення витрат незалежно від обсягу виробництва продукції. Узагальнено чинники, які впливають на формування витрат. Обґрунтовано, що управління витратами неможливо вирішити лише поєднанням ринкових важелів з методами державного управління економічними процесами. Зроблено висновок, що зменшення величини витрат суттєво залежить від сформованої ефективної

внутрішньогосподарської системи управління витратами окремих підприємств. Визначено, що ключовою складовою системи управління витратами є механізм управління витратами, який має включати відповідні важелі та інструменти, що впливають на величину витрат.

Ключові слова: виробничі витрати, управління витратами, конкурентоспроможність продукції, ціна реалізації, ефективність.

Аннотация.

Маренич Т.Г. Направления совершенствования управления затратами в аграрных предприятиях.

В статье проанализирована динамика затрат на производство продукции сельского хозяйства в аграрных предприятиях Украины. Доказано, что за исследуемый период в сельскохозяйственных предприятиях имело место увеличение расходов независимо от объема производства продукции. Обобщены факторы, влияющие на формирование затрат. Обосновано, что управление затратами невозможно решить только сочетанием рыночных рычагов с методами государственного управления экономическими процессами. Сделан вывод, что уменьшение величины расходов существенно зависит от сложившейся эффективной внутрихозяйственной системы управления затратами отдельных предприятий. Определено, что ключевой составляющей системы управления затратами является механизм управления затратами, который должен включать соответствующие рычаги и инструменты, влияющие на величину расходов.

Ключевые слова: производственные расходы, управление затратами, конкурентоспособность продукции, цена реализации, эффективность.

Abstract.

Marenych T.G. Areas of improvement of cost management in agricultural enterprises.

The article analyzes the dynamics of costs of agricultural production in agricultural enterprises of Ukraine. It is proved that during the period under study, there was an increase in costs in agricultural enterprises, regardless of the volume of production. Factors that influence cost formation are generalized. It is justified that cost management cannot be solved only by the combination of market levers with the methods of state management of economic processes. It is concluded that the reduction of the value of expenditures depends significantly on the established effective in-house cost management system of individual enterprises. It has been identified that a key component of a cost management system is a cost management mechanism that should include appropriate levers and tools that affect the value of costs.

Key words: production costs, cost management, product competitiveness, selling price, efficiency.

PRINCIPLES OF OFFICE DEVELOPMENT MANAGEMENT

***KUSKOVA S.V. PH.D., ASSOCIATE PROFESSOR, KHARKIV PETRO
VASYLENKO STATE TECHNICAL UNIVERSITY OF AGRICULTURE***

***ZAICA S.O., PH.D., ASSOCIATE PROFESSOR, KHARKIV PETRO
VASYLENKO STATE TECHNICAL UNIVERSITY OF AGRICULTURE***

***GRIDIN O.V., SENIOR LECTURER, KHARKIV PETRO
VASYLENKO NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY OF AGRICULTURE***

The actuality of the subject. In modern conditions, changes in the content and nature of work are constantly happening, its intellectualization is increasing, and the mobility of employees is increasing, which causes the constant growth of the human factor as a key aspect of the efficiency and competitiveness of any office of the enterprise.

Staff is a strategically important resource of every enterprise in the modern market, and its development is the main prerequisite for its competitiveness. To date, the planning and organization of the personnel development process is a leading task for achieving the current and long-term goals of the enterprise in order to form a highly skilled, competitive and educated employee.

The analysis of the land research and publications. Investigations of theoretical and methodological provisions on management of personnel development of the enterprise were considered in the works of researchers, such as Byshenko K. [1], Vasilyuk S. [2], Voinash L. [3], Gaiduchenko S. [4], Gugul O. [5], Zhidenko N. [7], Litinska V. [11], Nosova O. [16], Partika I. [17], Petrovich J. [18], Plugina Yu. [19], Shchekin G. [21] and many others. However, the issues regarding the management of the office staff are still unresolved.

The aim of the article. The purpose of the article is to substantiate the principles of managing the development of office staff as a key factor for increasing its efficiency and competitiveness.

The presentation of the basic material. Personnel management is one of the most important areas of office sustainability, as it is a driving force in increasing its efficiency. Undoubtedly, the staff is the most valuable enterprise. The rapid development of society, changes in the development of productive forces in the realities of today, where knowledge is most important, and qualifications require leadership to pay greater attention to man and his creative abilities.

The level of staff development is a key factor in the effectiveness of each office. Hence, in an environment of turbulence, rapid deterioration of theoretical knowledge, skills and abilities, the office's ability to improve the professionalism of its employees is one of the most important indicators of ensuring competitiveness in the market.

Addressing practical issues related to HRD requires, first and foremost, thorough theoretical research in the field.

According to the provisions of the economic encyclopedia, management (from the English manage - manage) - the science of managing a modern enterprise, an institution whose main content is a set of scientific principles, methods of stimulation and organizational levers of influence on the actions of people, the use of various resources to achieve tactical and strategic goals of the organization. A specific type of management activity, the object of which is the collective of employees of the enterprise, was called personnel management [6, p. 118].

Scientific publications of domestic and foreign scientists use a variety of terminology, which reflects the essence of the process of managing the activity of workers in the production and office. So, let's look at the definitions of "personnel", "personnel management" and "personnel development", which are close in meaning because the basis of influence is precisely the employees whose proper use will enable them to achieve their goal.

According to many scientists, the term "staff" combines all the constituent parts of the labor collective of the enterprise and includes all workers (labor collective) who perform industrial or managerial functions and are engaged in processing of objects of labor with the use of means of labor [3, 9, 13, 18].

Zhidenko N. notes that the personnel of the enterprise is a collection of permanent (full-time) skilled workers who have received the necessary professional training or have practical experience [7, p. 282].

Consequently, staffs are employees of an organization who possess certain skills, qualifications, and abilities that the organization uses to accomplish its tasks.

Krushelnyska O. and Melnychuk D. personnel management means the purposeful activities of the management of an organization aimed at developing concepts, strategies for personnel policy and methods of human resource management. According to their approach, personnel management envisages systematic systematically organized influence through a system of interrelated organizational-economic and social measures aimed at creating conditions for normal development and utilization of workforce potential at the enterprise level [10, p. 16].

Maznev G. considers personnel management to be a set of mechanisms, principles, forms and methods of interaction in the formation, development and activity of the personnel of an organization, which is implemented as a series of interrelated areas and activities [12, 13].

Gugul O. identifies three main features that unify most of the definitions of this HR category:

- 1) treating human resources as a source of income;
- 2) creating an activity space and development opportunity for each employee so that he or she can contribute to the common cause;
- 3) integration of the personnel and social policy of the enterprise into its overall strategy [5, p. 195].

Thus, personnel management is a specific function of management activity, the main object of which is a person belonging to certain social groups. Modern concepts of personnel management are based, on the one hand, on the principles of administrative management, and on the other - on the concept of comprehensive personality development and the theory of human relations.

Management of personnel development is largely determined by the personnel policy of the enterprise - activities related to the relations between the entities of the enterprise.

The principles of personnel policy depend on subjective and objective factors:

- subjective: personal characteristics of the head of the enterprise, his education in the field of economic, legal sciences;
- objective: the degree of "exhaustion" of the potential of material and financial factors in the organization, the level and prospects of business activity, state policy.

The main areas of activity in the field of personnel management of the enterprise or its components are:

- identifying staffing needs (planning quantitative and qualitative staffing needs, choosing methods for calculating staffing requirements);
- selection of personnel (analysis of sources of selection of personnel, establishment of contacts with external organizations, business evaluation of personnel during selection);
- staffing (current periodic staffing, purposeful staffing);
- staff development (adaptation, training, job and professional promotion, dismissal of employees);
- support of a comfortable social and psychological climate (regulation of relations between the leader and the team, labor relations, reduction of the level of conflict in the team);

- influence on motivation of behavior (adequate payment, creation of creative atmosphere, career support, education of corporate spirit);
- management of personnel safety (creation of normal working conditions, labor protection, introduction of training programs aimed at forming safe actions for employees, providing social infrastructure);
- legal and informational support of the personnel management process (legal regulation of labor relations, accounting and statistics of personnel, informing the team) [20, p. 94]

The main areas of activity in the field of office personnel management are:

- determining staffing needs;
- selection of personnel;
- staff placement;
- staff development;
- maintaining a comfortable social and psychological climate;
- influence on motivation of behavior;
- personnel safety management;
- legal and information support of the personnel management process [20, p. 94].

Marra R. and Schmidt G. view staff development as training and in-service training [15, p. 158].

Considering the concept of «personnel development», Byshenko K. noted that this is a set of all organizational and economic measures of the enterprise in the field of personnel training, retraining and retraining.

And in a broader sense, staff development is a systematically organized process of continuous professional training for employees to prepare them for the performance of new production functions, professional qualification promotion, forming a reserve of managers and improving the social structure of office staff [1].

Therefore, the development of office staff is one of the functional elements of the personnel management system, that is, its subsystem. Staff development is a component of interconnected elements (subsystems) that operate autonomously but aim to achieve one goal - effective and productive management.

Summarizing the above interpretations of this category, we can draw the following conclusions:

- staff development is seen as either a set of training activities, training, or as a process of gaining the necessary skills, training, and unlocking the potential of employees. Undoubtedly, both approaches have a right to exist, but in our view, staff development should be seen as a process whose

continuity is ensured by the consistent implementation of planned activities in this field;

- in most definitions, the term «staff development» is limited to professional development. However, in our opinion, it is impossible to separate the professional and even organizational development of the employee from his development as a person. Only in the case of harmonious development of all (personal, professional, social, etc.) characteristics of a person can we talk about the development of the employee as such in general;

- development is often equated with the acquisition of additional skills, knowledge, skills, competences, etc. With regard to staff, in our view, development should not be seen as an increase in the number of qualitative characteristics (extensive process), but as a process of improving them and bringing them to a new level (intensive process);

- it is necessary to consider staff development not as a formal, one-time event for employees, but as a dynamic and well-planned process that is strategic and permanent [11, 16].

Therefore, after analyzing the above concepts, it can be concluded that personnel development management - these actions are aimed at developing and implementing measures aimed at achieving the required level of quality characteristics of employees in accordance with the development strategy of the organization. This management should unlock the potential of employees, expand the existing range of knowledge, change relationships between people and enhance communication.

The main tasks of personnel development, which achieve the strategic goals of the company, are:

- finding and supporting potential learning staff;
- dissemination of knowledge and best practices as a system of continuous staff training;
- activation of potential capabilities of employees;
- strengthen the spirit of creativity and competition;
- work to create a reserve of executives;
- creation of a system of career development and career planning [17].

The content of work that is performed in a specific position is determined by a set of specific functions. Functions determine the type of management activities, regardless of their place of manifestation, i.e. from the enterprise, the nature of its activities, location, scope of office activities, etc. Among the general functions of management can be separated planning, organization, management, motivation and control. Speaking in the context of personnel development management, there is a need to focus more on specific functions that determine the impact on staff performance.

The main functions of HRD are:

- identifying priority components of the personnel development system to work on them;
- determining the financial and non-material capacity of the company in terms of staff development;
- conducting career guidance among staff to identify their abilities to perform certain production and management functions;
- development and implementation of personnel adaptation programs;
- to identify the professional level of employees and to determine its suitability to the position based on their assessment;
- conducting professional training of staff on the basis of initial professional training, advanced training, retraining, etc.;
- identifying the personal and professional qualities of staff in order to plan their career and career anchors and how they relate to the priorities of enterprise development;
- identify the need for updating or upgrading methodical and software;
- development and implementation of personnel development programs;
- compliance with the provisions of the legislation on staff development;
- providing conditions for the harmonious development of staff;
- regulating the relationship between the employee, the union, and the employer (or his representative);
- coordination of work of line and personnel managers [14, p. 201].

The main task of personnel development is to increase the productivity of each employee, both office and every structural unit of the enterprise. Each personnel development system requires adherence to principles that must be guided and complied with, so it has a significant impact on staff development and is a condition for a successful end result.

The basic principles of staff development are divided into two groups:

- common: lawfulness, democracy, objectivity, systematicity, systematic, readiness for change, justice, flexibility and clarity, efficiency, promptness, responsibility, innovation;
- specific: satisfaction of perception, personality, motivation, strategic thinking, feedback, relevance of methods, completeness of use of professional potential, compliance with the strategy of development of personnel of the mission of the enterprise.

For more effective impact on the team, it is necessary not only to know the moral and psychological characteristics of individual employees, the socio-psychological characteristics of individual groups and collectives, but also to exercise managerial influence. For these purposes, social and psychological principles of staff development are applied, which are a set of

specific ways of influencing personal relationships and relationships that arise in offices, as well as the social processes that take place in them. They are based on the use of moral incentives to work, affect the individual through psychological techniques to transform the administrative task into a person's internal need.

The main purpose of applying these principles is to form a positive social and psychological climate in the team, which will largely help to solve educational, organizational and economic problems. In other words, the goals set for the team can be achieved by one of the most important criteria of efficiency and quality of work – the human factor. The ability to take this into account will allow the manager to purposefully influence the team, create favorable conditions for work and, ultimately, to form a team with common goals and objectives.

Output. Having studied the basic principles of managing the development of office staff, we can conclude that they are a complex system and require significant efforts of managers, because the level of staff development is the driving force and ensures the competitiveness of the company.

Literature.

1. **Бипенко К.В.** Проблеми розвитку персоналу на вітчизняних підприємствах. *Управління розвитком*. 2013. № 12. С. 95-97.
2. **Василюк С.В.** Розвиток персоналу підприємств в контексті забезпечення соціально-економічної ефективності їх діяльності. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2010. № 4. С. 100-104.
3. **Войнаш Л.Г.** Підготовка та розвиток персоналу як складова ефективної кадрової політики в сучасних умовах. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2011. Вип. 1. С. 519-525.
4. **Гайдученко С.О.** Фактори розвитку технології оцінювання в управлінні персоналом державної служби. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 1. С. 393-398.
5. **Гугул О.Я.** Теоретичні засади управління розвитком персоналу. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 194-198.
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / редкол.: **С.В. Мочерний** (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2000. 848 с.
7. **Жиденко Н.** Досвід зарубіжних країн у сфері професійного розвитку персоналу державної служби. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2013. Вип. 13. С. 275-283.
8. **Заїка С.О.** Мотивація та стимулювання як чинники забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств. *Вісник ХНТУСГ: економічні науки*. 2018. Вип. 191. С. 222-236.

9. **Заїка С.О., Грідін О.В.** Управління інтелектуальним капіталом як чинник забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Вісник ХНТУСГ: Економічні науки*. Харків: ХНТУСГ, 2016. Вип. 177. С. 176-186.

10. **Крушельницька О.В., Мельничук Д.П.** Управління персоналом : навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 292 с.

11. **Літинська В.А.** Управління професійним розвитком персоналу підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 4. С. 88-92.

12. **Мазнев Г.Є., Заїка С.О., Грідін О.В.** Антикризове управління як сфера бізнес-адміністрування. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 10. С. 25-32.

13. **Мазнев Г.Є., Заїка С.О., Грідін О.В.** Сутнісна характеристика інтелектуального капіталу. *Науково-практичний журнал «Північно-східні економічні студії»*. 2016. Вип. 10. С. 36-47.

14. **Маркова Н.С.** Формування організаційно-економічного механізму управління розвитком персоналу. *Бізнес Інформ*. 2012. № 6. С. 200-202.

15. **Марра Р., Шмидт Г.** Управление персоналом в условиях социальной рыночной экономики. М.: МГУ, 1997. 480 с.

16. **Носова О.В., Маковоз О.С.** Розвиток персоналу як фактор конкурентоспроможності підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2011. Вип. 2. С. 166-171.

17. **Партика І.В.** Управління розвитком персоналу: соціально-психологічний аспект. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 2. С. 72-77.

18. **Петрович Й.М., Винничук Р.О.** Концептуальні підходи до розвитку персоналу організації. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 3-4(2). С. 27-30.

19. **Плутіна Ю.А.** Розвиток персоналу підприємства: підходи, сутність, моделі. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. Вип. 42. С. 323-327.

20. **Спивак В.А.** Организационное поведение и управление персоналом. СПб.: Питер, 2000. 312 с.

21. **Щекин Г.В.** Теория и практика управления персоналом: учебно-методическое пособие. 2-е изд., стереотип. К.: МАУП, 2003. 280 с.

References.

1. **Byshenko K.V.** (2013). Problemy rozvytku personalu na vitchyznyanykh pidpryyemstvakh [Problems of personnel development at domestic enterprises]. *Upravlinnya rozvytkom – Development Management*, no. 12, pp. 95-97 [in Ukrainian].

2. **Vasylyuk S.V.** (2010). Rozvytok personalu pidpryyemstv v konteksti zabezpechennya sotsial'no-ekonomichnoyi efektyvnosti yikh diyal'nosti [Enterprise personnel development in the context of ensuring the socio-economic efficiency of their activities]. *Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho himnychoho universytetu – Economic Bulletin of the National Mining University*, no. 4, pp. 100-104 [in Ukrainian].

3. **Voynash L.H.** (2011). Pidhotovka ta rozvytok personalu yak skladova efektyvnoyi kadrovoyi polityky v suchasnykh umovakh [Personnel training and development as a component of effective personnel policy in modern conditions]. *Ekonomichna stratehiya i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta poslub – Economic strategy and prospects for development of trade and services*, issue 1, pp. 519-525 [in Ukrainian].

4. **Hayduchenko S.O.** (2010). Faktory rozvytku tekhnolohiyi otsynuyuvannya v upravlinni personalom derzhavnoyi sluzhby [Factors in the development of assessment technology in public service personnel management]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya – Public administration theory and practice*, issue 1, pp. 393-398 [in Ukrainian].

5. **Huhul O.Ya.** (2013). Teoretychni zasady upravlinnya rozvytkom personalu [Theoretical principles of personnel development management]. *Innovatsiyna ekonomika – Innovative economy*, no. 6, pp. 194-198 [in Ukrainian].

6. *Ekonomichna entsyklopediya [Economic Encyclopedia]*. (2000). Vol. 2. **S.V. Mochnyy** et. al. (Ed.). Kyiv: Vydavnychyy tsentr «Akademiya», p. 848 [in Ukrainian].

7. **Zhydenko N.** (2013). Dosvid zarubizhnykh krayin u sferi profesiynoho rozvytku personalu derzhavnoyi sluzhby [Experience of foreign countries in the professional development of public service personnel]. *Teoretychni ta prykladni pytannya derzhavotvorennia – Theoretical and applied issues of state formation*, issue 13, pp. 275-283 [in Ukrainian].

8. **Zaika S.O.** (2018). Motyvatsiya ta stymulyuvannya yak chynnyky zabezpechennya stiukoho rozvytku sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv [Motivation and stimulation as factors for ensuring sustainable development of agricultural enterprises]. *Visnyk KHNTUSH: ekonomichni nauky – Bulletin KHNTUA: Economic Sciences*, issue 191, pp. 222-236 [in Ukrainian].

9. **Zaika S.O., & Gridin O.V.** (2016). Upravlinnya intelektual'nym kapitalom yak chynnyk zabezpechennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Management of intellectual capital as a factor in ensuring the competitiveness of the enterprise]. *Visnyk KHNTUSH: ekonomichni nauky – Bulletin KHNTUA: Economic Sciences*, issue 177, pp. 176-186 [in Ukrainian].

10. **Krushel'nyts'ka O.V., & Mel'nychuk D.P.** (2006). *Upravlinnya personalom [Personnel management]*. Kyiv: Kondor, p. 292 [in Ukrainian].

11. **Lityns'ka V.A.** (2013). Upravlinnya profesiynym rozvytkom personalu pidpryyemstva [Management of professional development of the personnel of the enterprise]. *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen' – Bulletin of socio-economic research*, issue 4, pp. 88-92 [in Ukrainian].

12. **Maznev G.E., Zaika S.O., & Gridin O.V.** (2016). Antykrizove upravlinnya yak sfera biznes-administruvannya [Crisis management as a sphere of business administration]. *Naukovyy visnyk UzhNU. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin UzhNU. Series: International Economic Relations and the World Economy*, issue 10, pp. 25-32 [in Ukrainian].

13. **Maznev G.E., Zaika S.O., & Gridin O.V.** (2016). Sutnisna kharakterystyka intelektual'nogo kapitalu [Intrinsic characteristic of intellectual capital]. *Naukovo-praktychnyy zhurnal «Prychornomors'ki ekonomichni studiyi» – Scientific and practical journal «Black Sea Economic Studies»*, issue 10, pp. 36-47 [in Ukrainian].

14. **Markova N.S.** (2012). Formuvannya orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnya rozvytkom personal [Formation of organizational and economic mechanism of personnel development management]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 6, pp. 200-202 [in Ukrainian].

15. **Marra R., & Shmydt H.** (1997). *Upravlenye personalom v uslovyakh sotsyal'noy rynochnoy ekonomyky* [Personnel management in a social market economy]. Moscow: MHU, p. 480 [in Ukrainian].

16. **Nosova O.V., & Makovoz O.S.** (2011). Rozvytok personalu yak faktor konkurentospromozhnosti pidpryemstva [Personnel development as a factor of enterprise competitiveness]. *Ekonomichna stratehiya i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta poslub – Economic strategy and prospects for development of trade and services*, issue 2, pp. 166-171 [in Ukrainian].

17. **Partyka I.V.** (2013). Upravlinnya rozvytkom personalu: sotsial'no-psykholohichnyy aspekt [Personnel development management: socio-psychological aspect]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhya National University. Economic sciences*, no. 2, pp. 72-77 [in Ukrainian].

18. **Petrovych Y.M., & Vynnychuk R.O.** (2014). Kontseptual'ni pidkhody do rozvytku personalu orhanizatsiyi [Conceptual approaches to the development of organization staff]. *Ekonomichnyy chasopys-XXI – Economic Journal-XXI*, no. 3-4(2), pp. 27-30 [in Ukrainian].

19. **Pluhina Yu.A.** (2013). Rozvytok personalu pidpryemstva: pidkhody, sutnist', modeli [Enterprise personnel development: approaches, essence, models]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of Economics of Transport and Industry*, issue 42, pp. 323-327 [in Ukrainian].

20. **Spivak V.A.** (2000). *Organizatsionnoye povedeniye i upravleniye personalom* [Organizational behavior and personnel management]. Saint-Petersburg: Piter, p. 312 [in Russian].

21. **Shchekin G.V.** (2003). *Teoriya i praktika upravleniya personalom* [Theory and practice of personnel management: a training manual]. 2d ed. Kyiv: MAUP, p. 280 [in Russian].

Анотація.

Кускова С.В., Заїка С.О., Грідін О.В. **Принципи управління розвитком персоналу офісу.**

В період становлення ринкових відносин відбуваються принципові зміни в системі управління підприємствами, зокрема застосовуються нові підходи до організації та якості управління підприємствами та розвитком персоналу.

Нині необхідна розробка нових принципів управління розвитком персоналом офісу, адже він є одним із найбільш складних об'єктів управління підприємства, оскільки кожен член колективу по-різному реагує на управлінські рішення, причому реакцію на них, як правило, складно передбачити.

Сучасні принципи управління розвитком персоналу повинні базуватись на визнанні цінності особистості кожного працівника, на вивченні особливостей стимулювання і мотивації до праці.

Ключові слова: персонал, управління розвитком персоналу, підприємство, офіс, управління персоналом, ефективність, конкурентоспроможність.

Аннотация.

Кускова С.В., Заика С.А., Гридин А.В. Принципы управления развитием персонала офиса.

В период становления рыночных отношений происходят принципиальные изменения в системе управления предприятиями, в частности применяются новые подходы к организации и качеству управления предприятиями и развитием персонала.

Сейчас необходима разработка новых принципов управления развитием персоналом офиса, так как он является одним из самых сложных объектов управления предприятия, поскольку каждый член коллектива по-разному реагирует на управленческие решения, причем реакцию на них, как правило, сложно предугадать.

Современные принципы управления развитием персонала должны базироваться на признании ценности личности каждого работника, на изучении особенностей стимулирования и мотивации к труду.

Ключевые слова: персонал, управление развитием персонала, предприятие, офис, управление персоналом, эффективность, конкурентоспособность.

Abstract.

Kuskova S.V., Zaika S.O., Gridin O.V. Principles of office development management.

During the formation of market relations, fundamental changes in the enterprise management system are taking place; in particular new approaches to the organization and quality of enterprise management and personnel development are applied.

It is now necessary to develop new principles for managing the development of office staff, as it is one of the most complex objects of enterprise management, since each member of the team reacts differently to management decisions, and the reaction to them is usually difficult to predict.

Modern principles of personnel development management should be based on the recognition of the value of each employee's personality, the study of the peculiarities of stimulation and motivation to work.

Key words: personnel, personnel development management, enterprise, office, personnel management, efficiency, competitiveness.

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА СВИНИНИ

***НІЦЕНКО В.С., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ПРАТ «ВНЗ» МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Функціонування вітчизняних сільськогосподарських виробників свинини стикається з різного роду економічними перешкодами. Нестабільність українського нормативно-правового поля, підвищення конкуренції на міжнародних ринках та усередині країни, відсутність регулювання ринків матеріально-технічних ресурсів та м'яса, державної підтримки розвитку галузі свинарства тощо зумовлюють випередження тренду росту собівартості продукції над її доходами, що призводить до неефективного ведення галузі. За таких умов, потребують радикального перетворення механізми функціонування даної галузі, зокрема оптимізація напрямів витрат та процеси інтенсифікації виробничих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти оптимізації витрат розвитку галузі свинарства та шляхи їх вирішення знаходять відображення у дослідженнях вітчизняних науковців, зокрема в працях В.В. Попсуй [3], О.М. Церенюк, О.В. Акімов, М.О. Косов [8] та інші; та зарубіжних: П.А. Такер [7], P. Balogh, I. Ertsey, V. Fenyves, L. Nagy [9], W. Fombelle [11], H. Lindermeier [12], J. Rocaembosch, J. Amador, J. Bernaus, J. Font, L. Fraile [13] та інші. Вказані та інші автори звертають увагу на ефективність ведення галузі свинарства, можливих варіантах зниження собівартості продукції, враховуючи собівартість кормів. В працях [2, 10] дається оригінальний авторський підхід до побудови вертикально-інтегрованого (диверсифікованого) ланцюжку витрат та рентабельності в умовах інтегрованого та неінтегрованого підприємств.

Однак питання оптимізації витрат на виробництво свинини науковцями розкрито не повною мірою, що потребує додаткового дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – дослідити існуючі проблеми та підходи до оптимізації витрат виробництва свинини з урахуванням сучасного вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Відповідно до поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- дослідити схему витрат на виробництво продукції свинарства;
- проаналізувати існуючі практичні рекомендації щодо зниження рівня витрат на корми як головної статті матеріальних витрат;
- запропонувати адаптовану модель витрат у ланцюжку вертикально-інтегрованого (або диверсифікованого) підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами пропонується проводити дослідження формування витрат з використанням наступної схеми взамовідносин товаровиробників свинини з іншими учасниками ринку (рис. 1).

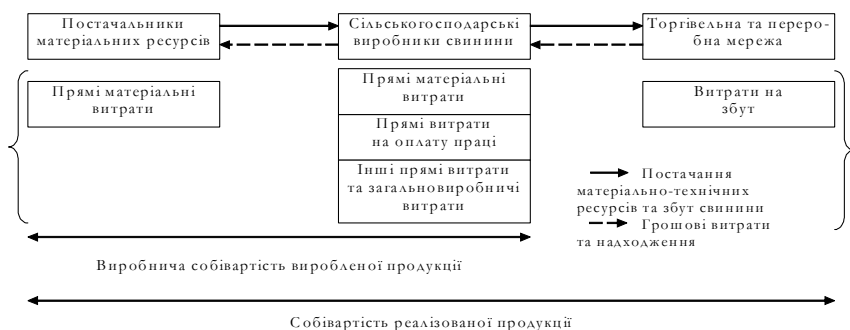

Рис. 1. Схема витрат сільськогосподарських виробників свинини

Джерело: авторська розробка

Побудована нами схема витрат товаровиробників свинини включає взаємовідносини з декількома групами суб'єктів ринку. Перша з них охоплює постачальників матеріально-технічних ресурсів, а саме паливо-мастильних матеріалів, кормів, преміксів, ветеринарних препаратів тощо. Друга – включає збут виробленої свинини у живій масі або тушки, або у переробленому вигляді у торговельно-збутову мережу та переробним підприємствам. Таким чином, маємо декілька груп витрат (згідно ф. 50 с-г.), одна з яких містить витрати на виробництво продукції, інша – повні витрати (витрати на виробництво продукції та витрати на збут продукції (витрати на транспортування)).

Прямі матеріальні витрати є найбільшою групою витрат у структурі витрат продукції свинарства. На їх частку у 2018 р. приходилося 80,2 % (79,3 % у 2017 р.), з яких корми займають 66,9 % (66,8 % у 2017 р.).

До прямих матеріальних витрат відносять левову частину витрат на придбання кормів, преміксів, птучних вітамінів та інших харчових добавок, ветеринарних препаратів, зоотехнічні заходи, вартість паливо-мастильних матеріалів тощо. Саме корми визначають загальну ефективність ведення галузі свинарства. Одна частина кормів може вироблятися самими сільськогосподарськими підприємствами, інша – закуповуватися за ринковими цінами.

Відзначимо, що в Україні практично відсутні чисто товарні свинарські комплекси без оренди сільськогосподарських угідь та вирощування на них сільськогосподарських культур. Тому схема взаємозв'язку виробництв (рослинництва й тваринництва) є більш надійною, а отже веде до скорочення витрат на корми та утримання й відгодівляю тварин.

Сучасні науковці досліджуючи питання скорочення витрат у системі утримання та вирощування свиней зосереджують свою увагу на проблемах їх годівлі. Нижче нами досліджено та систематизовано погляди деяких науковців у цій площині (табл. 1).

Таблиця 1

Напрями наукових досліджень науковців з проблематики оптимізації витрат на корми в галузі свинарства

<i>Автор(и)</i>	<i>Напрямок дослідження</i>
П.А. Такер [7]	Досліджено використання жита як ефективного замітника пшениці та ячменю.
H. Lindermeyer [12]	Розкрито основні методи зниження витрат на кормовий раціон та способи їх досягнення.
W. Fombelle [11]	Розглянуто вплив вартості фуражу на продуктивність живої маси свиней.
J. Rocadembosch, J. Amador, J. Bernaus, J. Font, L. Fraile [13]	Проведено оцінку собівартості продукції та відносної ваги різних виробничих параметрів у свинарстві.
В. Попсуй [3], О.М. Церенюк, О.В. Акімов, М.О. Косов [8]	Зосереджено увагу на загальних питаннях використання різного виду кормів (рослинного й тваринного походження).

Джерело: систематизовано автором

Як зазначалося вище вітчизняні та зарубіжні науковці приділяють значну увагу зниженню витрат на корми. За підрахунками фахівців на витрати кормів припадає від 50 до 60% усіх витрат на утримання та вирощування свиней. Існує декілька важливих питань на які повинні бути дані чіткі та повні відповіді у менеджменту підприємства, а саме:

– чи компанія буде займатися виключно вирощуванням свиней та

закуповувати корми чи орендувати сільськогосподарські угіддя з метою часткового або повного покриття потреби у кормах?

- якщо вирощувати, то які саме сільськогосподарські культури?
- який тип годівлі обрати?
- який кормовий раціон використовувати?

Зазначимо, що свині – тварини усеїдні. Від обраного кормового раціону залежить якість м'яса, сала та бекону, тому для годівлі використовують широкий спектр кормів, які можливо згрупувати наступним чином [1]:

1 група – продукція рослинного походження (зернові культури, шрот, макуха, зелені корми, картопля, буряк, борошно, висівки тощо). Рахується найкращим видом кормів. Містять багато вітамінів, перетравного протеїну, рослинний жир, лізин, метіонін, цистин тощо. Корми даної групи з додаванням м'ясних та молочних відходів позитивно впливають на формування м'язової тканини та сала тварин.

2 група – продукція тваринного походження (м'ясне, кісткове, рибне борошно, молочні продукти та відходи, рибні та м'ясні відходи). Використання в якості основного корму негативно впливає на формування м'язової тканини та сала тварин, погіршує смакові кондиції. Їх додають до кормів 1 групи.

3 група – додаткові корми (харчові відходи, гриби, жолуди). Використовують також для забезпечення повноцінного годування свиней у комбінації з кормами першої групи.

4 група – штучні кормові добавки (вітаміни, амінокислоти тощо). Використовують для збалансованого забезпечення поживними речовинами тварин на різних стадіях розвитку.

Багато науковців проводячи наукові експерименти доходять різних висновків. Так наприклад, П.А. Такер констатує, що «жито ефективно заміняє у кормах для свиней такі традиційні зернові компоненти як ячмінь та пшениця, оскільки не поступається поживними характеристиками, має кращий коефіцієнт конверсії та позитивно впливає на якість отриманих туш» [7]. Європейські країни-лідери із виробництва свинини дедалі активніше використовують жито у раціонах тварин: впродовж останніх двох років виробники Данії та Голландії (особливо ті, що виготовляють корм самостійно) використовують для кормовиробництва більше 50 % виробленого жита, у Німеччині – 40-50 %, у Польщі – більше третини врожаю культури [7]. Оскільки Україна знаходиться у так званому «житньому поясі», то економічно доцільним є часткова або повна заміна житом пшениці та ячменю, оскільки й витрати (ціна 1 т) є нижчими на 50-60 %.

О.М. Церенюк, О.В. Акімов та М.О. Косов дослідили вплив зміни раціону годівлі свиней. Для цих цілей ними було сформовано три групи тварин. Першій групі згодовували повноцінний, повнораціонний комбікорм, другій – раціон, у якому частину зернових концентратів замінено кукурудзяним силосом за поживністю, з виключенням підкислювача, третій – раціон, у якому частину зернових концентратів замінено зеленою масою. При досягненні тваринами живої маси 100 кг з кожної групи було проведено контрольний забій. Для визначення якості м'яса і сала було відібрано зразки найдовшого м'язу спини та середньої проби хребтового сала з туш тварин кожної групи [8]. Результати засвідчили, що суттєвих відхилень від заданих параметрів не відбулося. Таким чином, можна констатувати, що на перший план виходить саме економічна складова, тобто скорочення витрат на витрати кормів, оскільки зелені корми та силос є дешевшими за концентровані корми. Однак, їх використання є можливим тільки в весняно-осінній період, тобто не враховується фактор сезонності.

У роботі [6] наводяться результати аналізу фазового підходу до відгодовів свиней. Зазначений підхід полягає у тому, що поросяткам від моменту переведення в цех та до товарної маси згодовують кілька раціонів. Найбільше корму споживають свині заключного етапу відгодовів. Згідно з типовою кривою росту і трифазовою програмою годівлі, частки корму, спожитого свинями під час першої (25-45 кг), другої (45-70 кг) і третьої фази (70-105 кг), складають 18 %, 27 % і 55 % відповідно. Тобто доцільно інвестувати у поживність корму тільки першої фази відгодовів [6].

Із віком потреби свиней у поживних речовинах збільшуються, проте зростає й обсяг споживання корму (причому значно швидше). Отже, з наближенням тварини до товарної кондиції концентрацію поживних речовин у кормі можна поступово скорочувати [6], що також знижує витрати на корми.

Одним з найефективніших та незамінних у раціоні свиней виступає шрот. Він містить незамінні амінокислоти, вітаміни, рослинні жири, білки. Сільськогосподарські підприємства застосовують соєвий, соняшниковий та ріпаковий шрот збалансовуючи вміст поживних речовин у годівлі тварин. Однак, якому виду шроту віддавати перевагу селянам? Орієнтуючись тільки на ціни (витрати для виробників свинини), то доцільним є купівля соняшникового або ріпакового шроту (приблизна ціна 250 дол/т), які дешевші за соєвий на 100 дол за тонну.

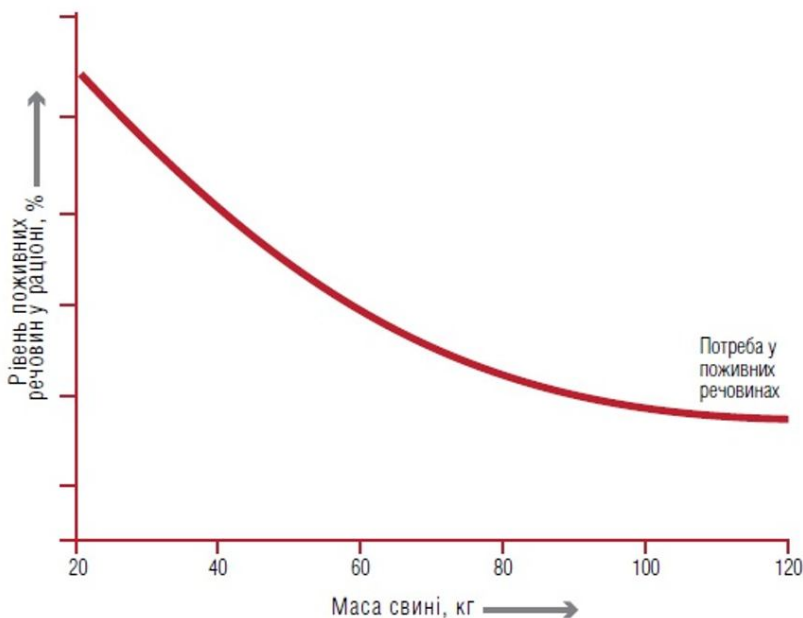

Рис. 2. Потреба у поживних речовинах на різних стадіях відгодівлі тварин

Фахівцями завершено дослідження [5] з порівняння та можливої заміни соєвого шроту соняшниковим. Позитивна особливість соняшника, на відміну від інших олійних культур, – відсутність у його насінні будь-яких токсичних сполук або речовин, що пригнічують ріст свиней. Дослідним шляхом (об'єкт експерименту – поросята вагою 9-25 кг) довели, що заміна 25-відсоткової частки соєвого шроту в раціоні на соняшниковий не погіршує конверсію корму. При повній заміні, навіть якщо вміст загального протеїну однаковий, через меншу кількість лізину (майже на чверть: 0,6 % проти 0,8 %), зменшується споживання корму і прирости. В результаті дослідження прийшли до висновку, що максимальна частка заміни соєвого шроту на соняшниковий – 50 % в раціонах поросят на дорощуванні та свиней на відгодівлі [5]. Загалом при зміні кормового раціону з додаванням соняшникового шроту аграрії отримують економію витрат на 50 дол./т.

З метою поступової оптимізації витрат на годівлю тварин, Н. Lindermeier пропонується використовувати наступні методи: метод ділення (порівняння різних видів кормів залежно від вартості (витрат)

корму на 10 МДж обмінної енергії), метод двох показників (використовується, коли обмежуючим факторами раціону є не тільки енергія, але і протеїн (або інший показник)), метод Лера (часто поруч з енергозабезпеченістю корму (МДж обмінної енергії свиней) використовують показник лізину, який є основою для прийняття рішення про взаємозамінність кормів) [12].

Окрім перерахованих методів зниження витрат на годівлю тварин за рахунок зміни більш дешевими заміниками, важливо притримуватися наступних порад при організації та виробництві кормів для власних потреб [4], а саме:

1. Кормовиробництво і система годівлі: зменшення тонини помелу корму (підвищує рівень перетравності корму та знижує виникнення хворіб); гранулювання корму (знижує втрати корму до 20 % порівняно з сухим, краще засвоюється організмом тварини, зменшується конверсія корму); налаштування обладнання для виробництва кормів (за підрахунками американських дослідників, навіть 2-3 % втрат корму за рік годівлі свиней можуть перерости у тисячу доларів збитку на голову); налаштування годівниці; рідка чи суха годівля? (за вибором підприємства).

2. Менеджмент годівлі: якість кормів (забезпечити належне зберігання кормів відповідно до умов, ізолювати пошкодження птахами, гризунами, шкідниками, розвиток плесняви тощо); чітка потреба у кормі – менші витрати (структурувати систему годівлі залежно від статеві-вікових груп тварин, збалансувати раціон годівлі); фазова і «роздільна» годівля для свиноматок і кнурів; норма поживних речовин, необхідна для свиноматок; контроль давання й споживання корму; часта перевірка якості й витрат води (оптимізувати витрати води); годівля перед реалізацією свиней на забій.

P. Balogh, I. Ertsey, V. Fenyves, L. Nagy [9] доводять необхідність побудови вертикальної інтеграції для зниження витрат на виробництво свинини. Нами було проведено у попередніх дослідженнях [2, 10] апробацію порівняння ефективності виробництва у вертикально інтегрованому (диверсифікованому) і неінтегрованих підприємствах. Проведемо адаптацію вказаної методики до параметрів сільськогосподарських товаровиробників продукції свинарства (табл. 2).

Даний приклад містить наступні умови: витрати на кожній стадії (незалежно від їх розміру) дорівнюють 1 (100 %), рівень рентабельності – 0,3 (30 %). Такий підхід полегшує цифрове сприйняття таблиці [2].

Таблиця 2

**Порівняльна ефективність виробництва
у вертикально інтегрованому (диверсифікованому)
і неінтегрованих підприємствах**

<i>Технологічні ланцюги виробництва</i>	<i>Витрати</i>			<i>Рентабельність</i>
	<i>виробничі</i>	<i>на переробку продукції</i>	<i>реалізаційні</i>	
Вертикально інтегроване (або диверсифіковане) підприємство	1	1	1	0,3
Сумарний інтегральний ефект				3,3
Неінтегровані підприємства:				
– постачальники матеріально-технічних ресурсів	1			0,3
– сільськогосподарський товаровиробник	1			0,3
– переробне підприємство		1		0,3
– торгівельна мережа			1	0,3
Сумарний інтегральний ефект				5,2

Джерело: адаптовано на основі [2; 10]

Наведені дані показують суттєвий лаг як по витратах, так й по рентабельності виробництва свинини. Необхідно зазначити, що виробництво частини кормових добавок, стимуляторів росту в умовах сільськогосподарського підприємства є неможливими, оскільки потребують відповідного технологічного обладнання, кваліфікованих фахівців та працівників, додаткових капітальних витрат, що є недоцільним в умовах окремого суб'єкта господарювання.

Висновки. Таким чином, оптимізація витрат на виробництво продукції свинарства, в першу чергу, повинно бути орієнтовано на виконання декількох основних завдань, а саме:

1) зниження витрат на корми, тобто часткове заміщення придбаних кормів кормами власного виробництва. Також можливим варіантом є створення кооперативу по виробництву готових кормів на безперервній основі з метою забезпечення потреб товаровиробників свинини та реалізація надлишків продукції;

2) створення підприємств з замкненим циклом виробництва (вертикально-інтегрованих та диверсифікованих компаній). Даний напрямок є найбільш доцільним для великотоварних підприємств, які концентрують 10 і більше тисяч голів свиней (деякі фахівці уточнюють цю цифру, тобто 6 тис. й вище).

Literatura.

1. Корм для свиней: виды, використання, харчова цінність. 2016. URL: <https://dovidkam.com/sadigorod/gospodarstvo/korm-dlya-svinej-vidi-vikoristannya-kharchova-cinnist.html>.

2. **Ніценко В.С.** Методологія дослідження функціонування вертикально-інтегрованих структур агропродовольчої сфери. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. К.: НУХТ. 2015. Том 21. № 3. С. 60-70.

3. **Попсуй В.** Енергетична та протеїнова забезпеченість раціонів свиней. *Пропозиція нова: український журнал з питань агробізнесу: інформаційний щомісячник*. 2012. № 1. С. 120-123.

4. Практичні поради для оптимізації годівлі та зниження інших виробничих витрат. *Прибуткове свинарство*. 2017. № 1 (37).

5. Соняшниковий чи соевий шріт для свиней на відгодівлі? URL: <http://pigua.info/uk/post/sonasnikovij-ci-soevij-srit-dla-svinej-na-vidgodivli-uk>.

6. Стратегії та менеджмент відгодівлі. *Прибуткове свинарство*. 2016. № 2 (32).

7. **Такер П.А.** Жито у раціонах свиней – реальний спосіб заощадити. *Прибуткове свинарство*. № 2 (8). 2012. С. 47-50.

8. **Церенюк О.М., Акімов О.В., Косов М.О.** Повноцінна годівля свиней. *Агробізнес сьогодні*. 2015. № 6. С. 56-58.

9. **Balogh P., Ertsey I., Fenyves V., & Nagy L.** (2009). Analysis and optimization regarding the activity of a Hungarian Pig Sales and Purchase Cooperation. *Studies in Agricultural Economics*, 109, pp. 35-54.

10. **Bilan Y., Nitsenko V., & Havrysh V.** (2017). Energy aspect of vertical integration in agriculture. *Rynek Energii*, 5 (132), pp. 98-110.

11. **Fombelle W.** (2019). How to optimize cost of feed per pound of gain? Retrieved from: <https://www.nationalhogfarmer.com/nutrition/how-optimize-cost-feed-pound-gain>.

12. **Lindermeyer H.** 10 ways to reduce the cost of feeding pigs. Retrieved from: <https://ciab.expert/articles/10-ways-to-reduce-the-cost-of-feeding-pigs/>.

13. **Rocadembosch J., Amador J., Bernaus J., Font J., & Fraile L.** (2016). Production parameters and pig production cost: Temporal evolution 2010-2014. *Porcine Health Management*. doi: 10.1186/s40813-016-0027-0.

References.

1. Korm dlia svynei: vydy, vykorystannia, kharchova tsinnist [Feed for pigs: types, uses, nutritional value]. (2016). *dovidkam.com*. Retrieved from: <https://dovidkam.com/sadigorod/gospodarstvo/korm-dlya-svinej-vidi-vikoristannya-kharchova-cinnist.html> [in Ukrainian].

2. **Nitsenko V.S.** (2015). Metodolohiya doslidzhennya funktsionuvannya vertykal'no-intehrovanykh struktur ahroprodovol'choyi sfery [Research methodology functioning vertically integrated structure of agri-food sphere]. *Naukovi pratsi Natsional'noho univertytetu kharchovykh tekhnolohiy – Scientific Works of National University of Food Technologies*, Vol. 21, no. 3, pp. 60-70 [in Ukrainian].

3. **Popsui V.** (2012). Enerhetychna ta proteyinova zabezpechenist' ratsioniv svyney [Energy and protein supply of pigs' diets]. *Propozytsiya nova: ukrayins'kyi zhurnal z pytan' ahrobiznesu: informatsiynyy shchomisychnyk – New Offer: Ukrainian Journal of Agribusiness: Information Monthly*, no. 1, pp. 120-123 [in Ukrainian].

4. Praktychni porady dlya optymizatsiyi hodivli ta znyzhennya inshykh vyrobnychikh vytrat [Practical advices for optimizing feeding and reducing other manufacturing costs]. (2017). *Prybutkove svynarstvo – Profitable pig breeding*, no. 1 (37) [in Ukrainian].

5. Soniashnykovyi chy soievyi shrit dla svynei na vidhodivli? [Sunflower or soybean meal for pigs for fattening?]. *pigua.info*. Retrieved from: <http://pigua.info/uk/post/sonasnikovij-ci-soevij-srit-dla-svinej-na-vidgodivli-uk> [in Ukrainian].

6. Stratehiyi ta menedzhment vidhodivli [Feeding strategies and management]. (2016). *Prybutkove svynarstvo – Profitable pig breeding*, no. 2 (32) [in Ukrainian].

7. **Taker P.A.** (2012). Zhyto u ratsionakh svyney – real'nyy sposib zaoshchadyty [Rye in pig diets is a real way to save]. *Prybutkove svynarstvo – Profitable pig breeding*, no. 2 (8), pp. 47-50 [in Ukrainian].

8. **Tsereniuk O.M., Akimov O.V., & Kosov M.O.** (2015). Povnotsinna hodivlya svyney [Complete feeding of pigs]. *Ahrobiznes sobodni – Agribusiness today*, no. 6, pp. 56-58 [in Ukrainian].

9. **Balogh P., Ertsey I., Fenyves V., & Nagy L.** (2009). Analysis and optimization regarding the activity of a Hungarian Pig Sales and Purchase Cooperation. *Studies in Agricultural Economics*, 109, pp. 35-54 [in English].

10. **Bilan Y., Nitsenko V., & Havrysh V.** (2017). Energy aspect of vertical integration in agriculture. *Rynek Energii*, 5 (132), pp. 98-110 [in English].

11. **Fombelle W.** (2019). How to optimize cost of feed per pound of gain? Retrieved from: <https://www.nationalhogfarmer.com/nutrition/how-optimize-cost-feed-pound-gain> [in English].

12. **Lindermeyer H.** 10 ways to reduce the cost of feeding pigs. Retrieved from: <https://ciab.expert/articles/10-ways-to-reduce-the-cost-of-feeding-pigs/> [in English].

13. **Rocadembosch J., Amador J., Bernaus J., Font J., & Fraile L.** (2016). Production parameters and pig production cost: Temporal evolution 2010-2014. *Porcine Health Management*. doi: 10.1186/s40813-016-0027-0 [in English].

Анотація.

Ніценко В.С. Проблеми та напрями оптимізації витрат виробництва свинини.

Продукція свинарства поряд з іншими продуктами галузі тваринництва посідає одне з провідних місць у раціоні харчування людини. Останнім часом ефективність

виращування та утримання свиней в аграрних підприємства та фермерських господарствах знижується. Про це свідчить щорічне зниження поголів'я свиней в господарствах, приросту живої маси тварин, зростання ціни на матеріально-технічні ресурси, включаючи корми та кормові добавки, як наслідок підвищення собівартості виробленої продукції. Побудована нами схема витрат на виробництво продукції свинарства показує, що витрати (згідно ф. 50 с.-г.) розподілено на три групи: витрати на матеріально-технічні ресурси, що надходять від постачальників (корми, кормові добавки, ветеринарні препарати, паливо-мастильні матеріали тощо); витрати на матеріально-технічні ресурси, що формуються на сільськогосподарському підприємстві (корми: зелені, силос, зернові культури тощо) та прямі витрати на оплату праці працівників свинарства; витрати на збут продукції свинарства. Серед усіх виробничих витрат найбільшу питому вагу займають витрати на корми, а саме майже 70 %. Наукові та практичні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців засвідчили, що існує багато альтернатив щодо зниження витрат на корми шляхом їх часткової або повної заміни (наприклад, часткова або повна заміна зерна пшениці та ячменю житою; часткова заміна соєвого шроту ріпаківим або соняшниковим; часткова заміна концентрованих кормів силосом кукурудзи або зеленою масою). Вибір варіанту залежатиме від природно-кліматичних умов функціонування господарства, його фінансової спроможності тощо. Також можливо досягнути зазначених цілей шляхом побудови вертикально-інтегрованої (диверсифікованої) компанії, яка буде самостійно виробляти більшу частину кормів. Організація та подальший розвиток кооперативів по виробництву кормів (концентрованих, преміксів, кісткового борошна тощо) може забезпечити більш високий результат, оскільки знизює фінансове навантаження на одне господарство.

Ключові слова: матеріально-технічні ресурси, корми, продукція свинарства, ефективність, матеріальні витрати, витрати на корм, зменшення матеріальних витрат, оптимізація витрат.

Аннотація.

Ниценко В.С. Проблемы и направления оптимизации расходов производства свинины.

Производство свиноводства наряду с другими продуктами животноводства занимает одно из ведущих мест в рационе питания человека. В последнее время эффективность выращивания и содержания свиней в аграрных предприятиях и фермерских хозяйствах снижается. Об этом свидетельствует ежегодное снижение поголовья свиней в хозяйствах, прироста живой массы животных, рост цен на материально-технические ресурсы, включая корма и кормовые добавки, как следствие повышения себестоимости продукции. Построенная нами схема затрат на производство продукции свиноводства показывает, что расходы (согласно ф. 50 с.х.) разделены на три группы: расходы на материально-технические ресурсы, поступающие от поставщиков (корма, кормовые добавки, ветеринарные препараты, топливо-смазочные материалы и т.д.); расходы на материально-технические ресурсы, которые формируются на сельскохозяйственном предприятии (корма: зеленые, силос, зерновые культуры и т.д.) и прямые затраты на

оплату труда работников свиноводства; расходы на сбыт продукции свиноводства. Среди всех производственных расходов наибольший удельный вес занимают затраты на корма, а именно почти 70 %. Научные и практические исследования отечественных и зарубежных ученых показали, что существует много альтернатив по снижению затрат на корма путем их частичной или полной замены (например, частичная или полная замена зерна пшеницы и ячменя рожью; частичная замена соевого шрота рапсовым или подсолнечным; частичная замена концентрированных кормов силосом кукурузы или зеленой массой). Выбор варианта будет зависеть от природно-климатических условий функционирования хозяйства, его финансовой состоятельности и тому подобное. Также возможно достичь указанных целей путем построения вертикально-интегрированной (диверсифицированной) компании, которая будет самостоятельно производить большую часть кормов. Организация и дальнейшее развитие кооперативов по производству кормов (концентрированных, премиксов, костной муки и т.п.) может обеспечить более высокий результат, поскольку снижает финансовую нагрузку на одно хозяйство.

Ключевые слова: материально-технические ресурсы, корма, продукция свиноводства, эффективность, материальные расходы, расходы на корм, уменьшение материальных затрат, оптимизация расходов.

Abstract.

Nitsenko V.S. Problems and areas of optimization of pig production costs.

Pork products, along with other livestock products, occupy one of the leading positions in human nutrition. Recently, the efficiency of raising and keeping pigs in agricultural enterprises and farms has been declining. This is manifested by the annual decrease in the number of pigs in farms, the increase in live weight of animals, the increase in the price of material and technical resources, including feed and feed additives, as a consequence of higher production costs. The pork production scheme of expenses constructed by us shows that the costs (according to f. 50 sg) are divided into three groups: the costs of material and technical resources coming from suppliers (feed, feed additives, veterinary preparations, fuels and lubricants, etc.); costs of material and technical resources generated by the agricultural enterprise (feed: green feeds, silage, grain cultures, etc.) and direct labor costs for pig farmers; marketing costs of pork production. Of all production costs, the largest share is the cost of feed, namely almost 70 %. Scientific and practical research by domestic and foreign scientists has shown that there are many alternatives to reducing feed costs by partially or fully replacing them (e.g. partial or complete replacement of wheat and barley rye; partial replacement of soybean meal by rapeseed or sunflower; partial substitution of the concentrate by the corn silage or green mass). The choice of the option will depend on the natural and climatic conditions of the functioning of the enterprise, its financial capacity, etc. It is also possible to achieve these goals by building a vertically integrated (diversified) company that will produce most of the feeds on its own. The organization and further development of co-operatives for the production of feeds (concentrated, premixes, ground animal bones, etc.) can provide a higher result, as it reduces the financial burden on one farm.

Key words: material and technical resources, feeds, pork production, efficiency, material costs, feed costs, reduction of material costs, cost optimization.

РОЛЬ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ КОНКУРЕНЦІЇ У ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

***КВЯТКО Т.М., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Диференціація сучасних теорій конкуренції в соціально-економічних системах та виклики, які створюються в процесі функціонування продуктових ринків на фоні поглиблення процесів економічної інтеграції та глобалізації, потребує зваженої оцінки та розвитку методологічних прийомів та підходів до вивчення конкурентних явищ і процесів, основи яких закладені у теоріях конкуренції. Сучасний стан теорій конкуренції обумовлений не тільки результатами їх генезису в історичній ретроспективі, а й зрушеннями в економічних відносинах, функціонуванні ринків та в стані продуктивних сил. Вказане обумовлює необхідність чіткої ідентифікації методологічного значення сучасних теорій конкуренції для проведення досліджень та удосконалення практики менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкуренція є однією з ключових ознак ринку та, відповідно, фактором формування і функціонування ринкового механізму. При цьому предметом значної кількості досліджень останнього є саме відносини конкуренції. Вагомий внесок у розвиток теорій конкуренції здійснили такі провідні вчені, як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Мілль, К. Маркс, В. Джевонс, К. Менгер, Л. Вальрас, А. Маршалл, В. Парето, Дж. Б. Кларк, Дж. М. Кларк, Й. Шумпетер, Е. Чемберлін, Дж. Робінсон, Дж.М.Кейнс, Дж. Стіглер, Г. Беккер, Р. Нельсон, С. Уінтер, М.Портер, К.Крістенсен та інші дослідники. Дослідженням та порівнянням сучасних наукових підходів щодо трактування категорії «конкуренція», формування конкурентоспроможності, аналізу еволюційних змін теорії конкуренції присвячено багато наукових праць. Проте, не зважаючи на численні результати досліджень, наявність певних неузгодженостей, питань, що не знайшли належного висвітлення на теоретичному рівні, актуалізує продовження теоретичних досліджень у даному напрямку.

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації є вивчення впливу сучасних теорій конкуренції у виконанні досліджень складних соціально-економічних процесів, явищ та систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Засновником теоретико-методологічного вивчення конкуренції вважається представник класичної школи політичної економії А. Сміт, який вперше використав категорію «конкуренція» у процесі дослідження економічних явищ, визначив її роль і місце в розвитку ринкової економіки, обґрунтував фактори, які на неї впливають, пояснив зв'язок конкуренції з попитом та пропозицією на ринку, зазначивши, що ціни є вирішальним фактором у конкурентній боротьбі.

Економічна криза початку XX ст. підтвердила недієвість теоретичних підходів невтручання держави в ринковий процес. У результаті Дж.М. Кейнс розкритикував теорію саморегулювання ринку та запропонував альтернативний підхід у якому обґрунтував необхідність державного втручання в процеси конкуренції. У подальшому науковці почали розширювати предметну область досліджень теорії конкуренції. Так представники інституційного напрямку економічної науки почали вивчати вплив різноманітних аспектів суспільного устрою на розвиток процесу конкуренції та ефективність соціально-економічних систем. Таким чином, до середини XX ст. у теорії конкуренції сформувалося два етапи її розвитку: класичний та неокласичний [1].

Генерування в науковій практиці нових та модернізованих теорій конкуренції є наслідком не тільки наукових пошуків, а й реакцією на системні зрушення в стані соціально-економічних систем, адже економічна наука, частиною та продуктом якої є теорія конкуренції, є наукою суспільною, а отже саме суспільні та, зокрема, економічні відносини, їх генезис та виклики, що ними створюються є рушієм наукових досліджень.

Г. Хотеллінг вперше в теорії конкуренції використав поняття «просторова конкуренція». У своїй моделі за основу науковець взяв теорію монополістичної конкуренції, особливо акцент було здійснено на положення які стосуються диференціації товару. Зокрема, автор вважав, що в ситуації монополістичної конкуренції суб'єкт економічних відносин, який знаходиться в стані монополіста, формує власний ринковий простір, в результаті чого створюється просторова конкуренція.

Ф. Хайек вважав, що в економічній теорії конкуренцію слід досліджувати з двох боків, з одного, конкуренцію – як динамічний процес, а з іншого, конкурентну рівновагу – як статистичну модель ринку. Автор стверджував, якщо розглядати досконалу конкуренцію як статичну модель ринку, то це лише одна з ймовірних модифікацій конкурентного процесу, а зовсім не єдиний і не детермінований варіант. На ринку конкуренція виступає основною руйнівною силою, яка змушує всю економічну систему ефективно функціонувати. До того ж Ф. Хайек ввів в економічну науку поняття «конкурентний порядок» – ефективний розвиток конкуренції в умовах правового та законодавчого захисту, та «упорядкована конкуренція» – конкуренція, що лімітує розвиток суспільного добробуту.

Д.К. Гелбрейт визначив, що транснаціональні корпорації формують індустріальну систему шляхом контролю над цінами, витратами та поведінкою споживачів, а дрібні підприємства, які не можуть впливати на ці фактори, є складовими ринкової системи. Вперше науковець використав поняття «техноструктура» за допомогою якого зміг ґрунтовно відобразити особливості управління крупними корпораціями, які є головними «гравцями» ринку. На основі здійснених досліджень вченим-економістом було встановлено, що економічна ціль суб'єктів економічних відносин, які формують техноструктурні об'єднання потужних корпорацій постійно змінюється – від максимізації обсягу чистого прибутку до самозбереження корпорації і розширення впливу на ринок та контролю над ним. Досягнення встановлених цілей відбувається за рахунок застосування ефективної інноваційної політики, яка в нинішніх ринкових умовах є об'єктивною необхідністю сучасної економіки.

Дж. Стіглер в рамках теорії організації промисловості досліджував поведінку крупних промислових підприємств у монопольних галузях та визначив, що досягнення успіху даних суб'єктів економічних відносин відбувається за рахунок принципу виживання та принципу досягнення мінімального масштабу ефективності. При цьому науковець стверджував, що промислові компанії для того щоб отримати та утримувати лідируючі позиції у галузі повинні активно та своєчасно створювати інтеграційні об'єднання, які на ранній або пізній стадії розвитку галузі спроможні забезпечити перевагу у конкурентній боротьбі [2]. Дж. Стіглер одним з перших в економічній науці визначив, що переваги у конкурентній боротьбі мають ті суб'єкти економічних відносин, які в повній мірі володіють необхідною економічною інформацією та мають досвід її концентрації «у своїх

руках». Однак інформація, на думку науковця, може стати і негативним фактором, який призведе до втрати конкурентних позицій підприємства на ринку, якщо компанія володіє інформацією частково або недостовірно. Для отримання повноцінної економічної інформації суб'єкти економічних відносин не повинні шкодувати коштів, адже ефект який буде отриманий у майбутньому від її використання, практично, завжди буде перевищувати витрати на її одержання. Будь які суб'єкти економічної діяльності повинні завжди прагнути мати в своєму арсеналі ту інформацію, яка спроможна забезпечити їм конкурентні переваги та розширення влади у галузі [3].

І. Кірцнер вивчав який вплив та яку роль на розвиток конкурентних відносин здійснює приватний підприємець. Так науковець дійшов висновку, що виробник який володіє інформацією та має доступ до нових інноваційних розробок, заради отримання максимальної вигоди, спроможний створювати нові сфери діяльності, змінювати існуючі умови конкуренції у галузях та контролювати зміни рівня цін на ринку. Основна функція конкуренції, на думку І. Кірцнера, полягає у визначенні найефективнішого підприємницького рішення, яке спроможне позитивно вплинути на розвиток економічної ситуації на певному сегменті цільового ринку.

Наприкінці ХХ ст. в теорії конкуренції з'являються роботи М. Портера з визначення конкурентних переваг країн та компаній, завоювання лідируючих позицій на ринку та в галузі. Спираючись на результати аналізу напрацьовань різних економічних шкіл розробив модель п'яти конкурентних сил, які, на його думку, власне і формують структуру галузі, ввів в економічну науку поняття «кластер», а також запропонував систему показників (конкурентний ромб або ромб Портера), на основі яких можна визначити причини успіху тих чи інших країн у міжнародній галузевій конкуренції [4].

Г. Хамел та К.К. Прахалад у конкуренції розглядали проблеми завоювання лідируючих позицій крупних компаній у галузі. До основних факторів конкурентних переваг науковці відносили інтелектуальне лідерство та комбінування внутрішніх унікальних ресурсів компанії. Г. Хамелом та К.К. Прахаладом була запропонована теорія ключових компетенцій.

М. Трейсі та Ф. Вірсема встановили, що для досягнення лідируючих позицій на ринку компанії необхідно обрати одну стратегію або «ціннісну дисципліну» (виробничу досконалість; лідерство по продукту; близькість до споживача) і досягти в ній повної досконалості. Вибір стратегії повинен бути максимально прорахований

та продуманий, в іншому разі – компанія може втратити свою частку ринку або ж взагалі збанкрутувати [5]. Однак, ми вважаємо, що основна проблема реалізації цієї теорії на практиці полягає в тому, що за динамічних умов розвитку ринку компанії необхідно враховувати всі зміни та пристосовуватися до них, а за наявності обрання однієї стратегії на довготривалий період це є практично неможливим.

Дж. Ф. Мур вважав, що в сучасному економічному середовищі першість належить новаторам. По суті, фактично всі підприємства можуть досягти фінансових успіхів в разі своєчасного впровадження продуктових інновацій. Проте, є одна особливість, яку повинні враховувати компанії для того щоб забезпечити настання цієї події. В основу теорії підприємницьких екосистем закладена думка про те, що рушійною силою економічної системи є не лише традиційна конкуренція («лоб в лоб»), а й еволюція, співробітництво та взаємозалежність. Науковець розглядає компанію як елемент екосистеми, що включає власників, інших зацікавлених осіб та крупні структурні об'єднання, думку яких обов'язково слід враховувати (міністерства, асоціації, організації), в якій спільно розвивається конкуренція та еволюція (коеволуція). За таких умов компанії, для досягнення успіху на ринку, необхідно розробити стратегію, яка б враховувала умови зовнішнього середовища, поєднувала елементи конкуренції та співробітництва всіх складових екосистеми. Проте, ефективність стратегії з часом знижується і компанія в будь-який момент може втратити свої лідируючі позиції в галузі [6], уникнути цього можливо лише за допомогою створення та використання адаптаційних механізмів.

Р.М. Кантер в своїх дослідженнях дійшов висновку, що наявність «цифрової» та «електронної» корпоративної культури посилює позиції компанії на ринку. Дає можливість суб'єктам економічних відносин швидко адаптуватися до можливих змін та ліквідовувати свої помилки в режимі реального часу, що особливо цінно в умовах невизначеності.

В. Чан Кім та Р. Моборн наголошують, що для досягнення успіху компаніям необхідно створювати нові ринки/ринкові ніші, на основі впровадженні інноваційних розробок, вільні від конкурентів, а не втрачати свої ресурси в конкурентній боротьбі на традиційних ринках («стратегія голубого океану»).

Різноманітність концептуальних підходів до трактування сутності конкурентних відносин, які відрізняються складністю, багатогранністю та багаторівневістю фактично обумовлює необхідність застосування певної типології та систематизації щодо управління розвитком суб'єктів

економічних відносин в контексті стабілізації останнього [7]. Найбільш прийнятним, як показують дослідження, шляхом розв'язання цього проблемного питання є обґрунтування стандартизованих стратегій розвитку та адаптації суб'єктів до умов цільових ринків збуту продукції з подальшою деталізацією та конкретизацією управлінських рішень з огляду на рівень розвитку їх економічного потенціалу та врахування ситуативних факторів [8].

Висновки. Результати виконаного дослідження питань генезису теорій конкуренції та прикладних підходів до їх застосування в соціально-економічних системах дозволили виокремити такі етапи у їх розвитку: класичний, неокласичний, новітній (який поєднує теорії конкуренції, що сформовані наприкінці ХХ ст.-поч. ХХІ ст.), а також визначити внесок кожної концепції у розуміння конкуренції за сучасних умов економічного розвитку. Встановлено, що новітній етап розвитку наукових тлумачень конкуренції фактично синтезує та частково модифікує основні положення класичного та неокласичного етапів становлення теорії конкуренції, акумулює специфічні наукові результати та формує теоретичну основу подальших досліджень теорії конкуренції.

Література.

1. **Квятко Т.М., Рижикова Н.І.** Генезис теорій конкуренції та прикладні засади їх імплементації в інноваційно-інвестиційному розвитку соціально-економічних систем. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 4. С. 45-54.
2. **Довбенко М.В., Осик Ю.И.** Современные экономические теории в трудах нобелиантов. Москва: Академия естествознания, 2011. 341 с..
3. **Батюк А.А., Бабко Н.М.** Суспільні ринкові трансформації: глобальний контекст. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки*. 2018. Вип. 193. С. 110-120.
4. **Портер М.** Конкурентное преимущество. Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / пер.: Е. Калинина. Москва: Альпина Паблишер. 2008. 720 с.
5. **Батюк А.А., Бабко Н.М.** Транснаціоналізація національних економічних систем в умовах глобалізації. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки*. 2018. Вип. 200. С. 95-103.
6. **Сєвідова І.О.** Пріоритетні напрями реалізації експортоорієнтованої стратегії аграрними підприємствами. *Економіка та держава*. № 2. 2018. С. 46-49.
7. **Романюк І.А.** Державна соціальна політика в забезпеченні продуктивної зайнятості сільського населення. *Економіка АПК*. 2014. № 10. С. 105-109.

8. **Шибасва Н.В.** Еволюція спільної аграрної політики ЄС. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. 2015. Вип. 162. С. 306-315.

References.

1. **Kvyatko T.M., & Ryzhykova N.I.** (2017). Henezys teorii konkurentsiyi ta prykladni zasady yikh implementatsiyi v innovatsiyno-investytsiynomu rozvytku sotsial'no-ekonomichnykh system [Genesis of the Theory of Competition and Applied Fundamentals of their Implementation in the Innovation-Investment Development of Socio-Economic Systems]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky – Actual problems of innovative economy*, no 4, pp. 45-54 [in Ukrainian].
2. **Dovbenko M.V., & Osik Yu.I.** (2011). *Sovremennyye ekonomicheskie teorii v trudakh nobeliantov. [Modern economic theories in the writings of Nobelists]*. Moscow: Akademiya yestestvoznaniya, p. 341 [in Russian].
3. **Batiuk L.A., & Babko N.M.** (2018). Suspilni rynkovi transformatsii: hlobalnyi kontekst. [Public Market Transformations: Global Context]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic Sciences*, Issue. 193, pp. 110-120 [in Ukrainian].
4. **Porter M.** (2008). *Konkurentnoe preimushchestvo: Kak dostich vysokogo rezultata i obespechit ego ustoychivost [Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance]*. (Trans.). Moscow: Alpina Publisher p. 720 [in Russian].
5. **Batiuk L.A., & Babko N.M.** (2018). Transnatsionalizatsiia natsionalnykh ekonomichnykh system v umovakh hlobalizatsii [Integration of the national economic systems is in the conditions of globalization]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic Sciences*, Issue. 200, pp. 95-103 [in Ukrainian].
6. **Cievidova I.O.** (2018). Priorytetni napriamy realizatsii eksportoorientovanoi stratchii ahrarnymy pidpriemstvamy [Priority directions of realization of експорторієнтованої strategy by agrarian enterprises]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, no 2, pp. 46-49 [in Ukrainian].
7. **Romaniuk I.A.** (2014). Derzhavna sotsialna polityka v zabezpechenni produktyvnoi zainiatosti silskoho naselennia [A public social policy is in providing of productive employment of rural population]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no 10, pp. 105-109 [in Ukrainian].
8. **Shybaieva N.V.** (2015). Evoliutsiia spilnoi ahrarnoi polityky ES [Evolution of the EU common agricultural policy]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic Sciences*, Issue. 163, pp. 306-315 [in Ukrainian].

Анотація.

Квятко Т.М. Роль сучасних теорій конкуренції у економічній науці.

В статті розглянуті питання генезису теорій конкуренції, еволюція понятійно-категоріального апарату досліджень конкурентних відносин у зарубіжній та вітчизняній економічній науці. Виконане співставлення класичної та неокласичної парадигм теоретичних досліджень процесів та явищ, пов'язаних з конкуренцією суб'єктів економічних відносин, що дало змогу окреслити контури сучасних наукових підходів до вивчення вказаної предметної сфери. Встановлено, що новітній етап розвитку наукових тлумачень конкуренції фактично синтезує та частково модифікує основні положення класичного та неокласичного етапів становлення теорії конкуренції, акумулює специфічні наукові результати та формує теоретичну основу подальших досліджень теорії конкуренції.

Ключові слова: конкуренція, конкурентна структура ринку, конкурентна поведінка.

Аннотация.

Квятко Т.М. Роль современных теорий конкуренции в экономической науке.

В статье рассмотрены вопросы генезиса теорий конкуренции, эволюция понятийно-категориального аппарата исследований конкурентных отношений в зарубежной и отечественной экономической науке. Выполнено сопоставление классической и неоклассической парадигмы теоретических исследований процессов и явлений, связанных с конкуренцией субъектов экономических отношений, что позволило очертить контуры современных научных подходов к изучению указанной предметной области. Установлено, что новейший этап развития научных толкований конкуренции фактически синтезирует и частично модифицирует основные положения классического и неоклассического этапов становления теории конкуренции, аккумулирует специфические научные результаты и формирует теоретическую основу дальнейших исследований теории конкуренции.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентная структура рынка, конкурентное поведение.

Abstract.

Kvyatko T.M. A role of modern theories of competition is in economic science.

The article deals with the issues of the genesis of competition theories, the evolution of the conceptual-categorical apparatus of research of competitive relations in foreign and domestic economic sciences. A comparison of the classical and neoclassical paradigms of theoretical studies of processes and phenomena associated with the competition of subjects of economic relations has been made, which made it possible to outline the contours of modern scientific approaches to the study of the specified subject area. It is established that the newest stage of development of scientific interpretations of competition actually synthesizes and partially modifies the basic provisions of the classical and neoclassical stages of formation of the theory of competition, accumulates specific scientific results and forms the theoretical basis for further studies of competition theory.

Keywords: competition, competitive market structure, competitive behavior.

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

*СЬОМИЧ М.І., К.Н.ДЕРЖ.УПР., ДОЦЕНТ,
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ*

Постановка проблеми у загальному вигляді. На відміну від економічної безпеки організаційно-економічна як досліджуване поняття є порівняно новим, в предметній галузі якого існує лише невелика кількість проведених наукових пошуків. Це обумовлює потребу розробці комплексної методології, призначенням якої є розробка та обґрунтування змісту організаційно-правової безпеки, визначення сфери її реалізації, чинників, які обумовлюють її рівень, механізмів забезпечення, методичних, аналітичних та інших підходів щодо визначення її рівня, розробки рекомендацій для його підвищення [11, с. 43].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми питання забезпечення організаційно-правової безпеки підприємств досліджували у своїх працях багато вчених. Проте, залишається актуальним необхідність розробки методології управління організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу, націленої на запровадження стратегічних моделей розвитку та механізмів реагування на зміни середовища для забезпечення рівноваги інтересів та нівелювання можливих загроз, що і обумовлює актуальність проведеного дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення науково-методологічних аспектів концепції організаційно-правової безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зародження економічної безпеки розпочалося на макроекономічному рівні в структурі національної поряд із воєнною, політичною, екологічною, технологічною, гуманітарною та іншими.

Закріплення даного поняття на законодавчому рівні відображено у Законі України «Про національну безпеку» (стаття 1), де вона визначена як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Це нормативний акт прийшов на зміну Закону України «Про основи національної безпеки України» [13].

Така зміна пріоритетів на законодавчому рівні підтверджує, по-перше, суб'єктивність сприйняття безпеки як феномена в контексті зовнішніх умов: попередній нормативний документ відображав розуміння національної безпеки в мирний час, а поточний – за умови існуючого збройного конфлікту; по-друге, непослідовність уваги з боку законодавчих органів до економічних інтересів може призвести до небажаних негативних наслідків. З іншого боку, ці зміни дозволяють стверджувати про необхідність перегляду існуючої парадигми забезпечення економічної безпеки в цілому та виокремлення сфери організаційно-правової зокрема.

Іншим важливим моментом є акцент у нормативних документах на інтересах, захист яких виступає пріоритетом безпеки, оскільки це дозволяє поєднати методологію управління безпекою на рівнях: «глобальне середовище – національна економіка – регіон – підприємство – особистість». На всіх цих рівнях всі суб'єкти мають інтереси. В розрізі економічної безпеки нами пропонується розширення цього ключового поняття, додавши до нього цінності та потреби. Це визначено рядом причин. Зміст цінності полягає у визнанні матеріального, нематеріального об'єкта або феномену таким, що має вирішальне значення для суб'єкта, який обумовлює характер та напрям дій суб'єкта. Дуже часто це призводить до витрачання ресурсів, часу та ініціатив суб'єкта на отримання або відстоювання цінностей. Разом із інтересами це поняття дозволяє об'єднувати індивідумів у групи за спільністю поглядів на значущість окремих видів цих понять. Таке зближення існує не лише горизонтально, але й вертикально відповідно зазначеним рівням. Базове поняття територіальної цілісності є критично важливим для держави в розрізі невід'ємної характеристики суверенітету. Навіть на глобальному рівні питання безпеки передбачає повагу до цілісності інших держав для отримання належного балансу у світовому просторі. Наразі ці функції покладено на Організацію Об'єднаних Націй. Необхідність включення потреб до цієї тріади обумовлено саме економічним характером дослідження. На відміну від цінностей та інтересів, ієрархія потреб є більш індивідуалізованою. Однією із найбільш розповсюджених концепцій ієрархії потреб є піраміда Маслоу [10], де на першому рівні знаходяться найпростіше фізіологічні потреби, далі йде потреба в безпеці, на наступному рівні – соціальні потреби, на 4-му – потреба в самоповазі, а на найвищому рівні – самореалізація. Традиційно вважається що людина задовольняє свої потреби «знизу вгору», де поступово рівень індивідуалізації збільшується. В розрізі діяльності підприємства потреби окремої

людини виступають важливою інформацією для забезпечення можливих шляхів їх задоволення з метою уникнення дестабілізуючих дій для підприємства. В контексті організаційно-правової безпеки керівництво підприємства має враховувати потреби не тільки власних підлеглих для недопущення страйків або зривів діяльності, але й потреби суспільства в цілому чи його окремих груп, які можуть виступити загрозами організаційно-правові безпеці. На практиці це передбачає високий рівень прихильності персоналу до цінностей підприємства.

Не можна не враховувати той важливий аспект, що держава виникла як суспільний феномен на основі поєднання інтересів суб'єктів відповідної території за різними принципами: влади, насилля, примату окремого клану чи прошарку суспільства. Держава виступає специфічною формою організації суспільства. Виникнення держави пов'язують із виокремленням окремих верств населення та зосередження в їх руках управлінських функцій, ресурсу влади та воєнної сили. Перехід від привласнювальної економіки до виробничої, перший, другий та третій суспільний поділи праці обумовили подальше становлення інституту держави. Незважаючи на сучасну складність його розуміння в найбільш первинному умовно-цивілізованому форматі (рабовласництво виключається) потреба в існуванні держави була обумовлена саме необхідністю створення силової безпеки для населення відповідної території. Другою важливою потребою в існуванні держави була потреба самореалізації окремого суб'єкта, клану або прошарку суспільства. Як бачимо однією із ключових першопричин виникнення держави залишається саме безпека. З іншого боку вартують уваги механізми взаємодії. Для утримання війська потрібні були кошти, які можна було завоювати в ході воєнних дій, але в більшості їх отримували як податки з населення. Таким чином, однією із первинних форм взаємодії суб'єктів у суспільстві (механізмів регулювання взаємовідносин) для забезпечення безпеки був інститут податків. Це дозволяє обґрунтувати критично важливий висновок: на будь-якому рівні поняття «безпека» не може розглядатися ізольована від її економічного змісту. Це дозволяє стверджувати про надшироку сферу в предметній області економічної безпеки, яка охоплює і зовнішню, беручи до уваги зовнішньоекономічні відносини, міжнародну торгівлю, міжнародну технічну допомогу, і соціальну, і культурну, і екологічну, і воєнну – забезпечення інтересів у цих сферах вимагає коштів, що автоматично призводить до необхідності розгляду компонентів економічної безпеки.

Підприємство (фірма, компанія) як основна одиниця створення доданої вартості, не зважаючи на досить тривалий історичний період існування як об'єкт аналізу, свої функціональні властивості та мету заснування принципово не змінило.

В законодавчому порядку закріплено розуміння підприємства як самостійного суб'єкта господарювання, створеного компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торгівельної та інших видів діяльності, передбачених кодексом [4, ст. 62]. Підприємство неподільно пов'язана із поняттям «підприємництво», яке найчастіше розглядають як бажання (ініціатива) створити або запустити нову справу, спрямована на отримання прибутку чи доходу під майнову відповідальність. Таке класичне розуміння повністю відповідає характеристиці підприємства як суб'єкта господарювання і дозволяє забезпечувати множину його класифікації за формами власності та організаційно-правовими формами здійснення діяльності. Як економічний агент підприємство виступає учасником товарно-грошових відносин на ринку, створюючи додану вартість, наймаючи працівників, необхідною умовою функціонування та розвитку якого є отримання прибутку. Варто розуміти, що прибуток виступає значенням індикатора, який узагальнено характеризує всю діяльність суб'єкта господарювання, яка є багатосторонньою та різноплановою. Відповідно будь-які небезпеки поточному функціонуванню підприємствам, які можуть призвести до скорочення або відсутності прибутку або безпосередньо, або опосередковано як із зовнішнього середовища, так і з внутрішнього, є загрозами економічній безпеці.

Для окреслення сфер організаційно-правової безпеки доцільно коротко розглянути зміст та феномен поняття «організація» в економічній науці. В довідникових виданнях під організацію [3, с. 706] розглядається 1) установа чогось як процес; 2) установа як об'єкт, у тому числі суспільний; 3) планомірно продуманий пристрій; 4) в бухгалтерському обліку організація (комерційна або некомерційна, прибуткова або неприбуткова), яка використовує систему рахунків і підготовляє фінансову звітність. Також її розглядають як внутрішню упорядкованість, узгодженість, взаємодію приблизно диференційований і автономних частин цілого, обумовлених його будовою; сукупність процесів або дій, які забезпечують створення та вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого; сукупність людей,

які сумісно реалізують окрему програму і цілі та діють на основі визначених процедур та правил [3].

В контексті організаційного розвитку вона є відкритою системою, яка підпорядковується законам і принципам даних систем; соціальною системою, яка розвивається і якій властиві закони групової динаміки; в ній мають місце два види сумісної діяльності: направлений на вирішення основного завдання та на розвиток міжособистісних відносин; людям властиво повторювати поведінку в організації своїх попередників [7]. В контексті організаційного розвитку наголошується, що в організації працюють персоналії – це вимагає врахування цієї специфіки в контексті дослідження питань безпеки і відповідає запропонованому нами визначенню економічної безпеки шляхом включення людини як суб'єкта на нанорівня. Організаційний розвиток як науковий напрям дослідження організації характеризується міждисциплінарним підходом, де досліджуваний об'єкт розглядається як соціотехнічна система.

Організація найчастіше розглядається разом із структурою та ієрархією. З цієї точки зору організація виступає протилежністю ентропії – міри хаосу окремої сукупності. Сутність організації в контексті підприємницької діяльності полягає в упорядковані взаємодії всіх живих та уречевлених елементів для реалізації основної функції – виробництва продукції, надання послуг або виконання робіт. Саме шляхом поєднання цих елементів забезпечується виробничий процес і створюється додана вартість.

Структура є сукупністю зв'язків об'єкта, яка забезпечує його цілісність і тотожність самому собі – збереження основних властивостей під впливом змін. В рамках системного підходу сама структура забезпечує підприємству як відкритій системі отримання властивості емерджентності, яка полягає в наявності рис підприємства як цілого, які виникають лише при об'єднанні елементів в єдине ціле, взаємозв'язки між якими в рамках структури забезпечують виникнення нових властивостей у підприємства як цілого. Організаційна структура традиційно представляє собою опис взаємозв'язків між підрозділами підприємства, який відображає ієрархію – підпорядкування між керівництвом та підлеглими: відображає розподіл повноважень, відповідальності, прав та обов'язків. Організаційна структура переважно відображає зв'язки між підрозділами в залежності від технологічної направленості, масштабу виробництва, локалізації тощо.

Організаційна структура як відомо має дуже багато форм, серед яких найбільш популярними є функціональна, лінійна, лінійно-

функціональна, матрична, дивізійна, продуктова, проектна та сітьова, що відрізняються характером підпорядкування та взаємозв'язків між підрозділами, перевагами та недоліками. Частина з них вважаються бюрократичними та гнучкими (функціональна та лінійна), окремі (сітьова, програмно-цільова, матрична) є гнучкими та адаптивними. Фактично всі типи структури відрізняються за ступенем складності, формалізації та централізації.

Натомість ієрархія в більшості відображає взаємовідносини між конкретними працівниками на відповідних посадах, що дозволяє розглядати цей параметр за рівнем централізації. Таким чином, структура та ієрархія роблять «агентів» підприємства упорядкованою командою, націленою на досягнення поставлених завдань, реалізацію місії побачення. Наразі структура та ієрархія разом з поняттям «організація» розглядається як основоположні визначення загальної теорії систем і системного підходу, попередником яких варто визнати А.А. Богданова, розробника концепції тектології, як він виклав у своїй праці «Тектологія: загальна організаційна наука», яку навіть зараз вважають єдиною працею, безпосередньо присвяченою питанням організації. Автор вважав, що організація – це свідомий розумний процес штучного упорядкування та перетворення об'єктивного світу людиною [3]. В контексті організаційно-правової безпеки важливим є другий закон організаційної науки – закон найменших, запропонований автором: сумарна сталість комплексу по відношенню до середовища є складним результатом часткових сталостей різних частин комплексу по відношенню до цих впливів, що свідчить про вимір надійності ланцюга за найслабшою ланкою. Це дозволяє визначити, що рівень безпеки всієї системи оцінюється за рівнем готовності функціонувати під впливом загроз найслабшої ланки.

Розроблений автором перший закон стосується широко відомого «синергетичного ефекту». Іншим важливим законом є закон розходження, який полягає в тому, що комплекси розходяться, різняться між собою в силу первинної неоднорідності (початкової різниці), різниці середовища так під впливом початкових змін, який свідчить про наявність суперечностей у відносинах та взаємозв'язках між організаціями як системами; частини, які створюються після розділення, сильно відрізнятимуться, що призведе до створення додаткових зв'язків, які будуть стабілізувати систему [12].

Підприємство не може здійснювати свою діяльність без організації, яка крім вищезазначених елементів має характер функції управління, яка в свою чергу виступає процесом створення структури

підприємства, визначення розподілу обов'язків та координації для забезпечення належного рівня продуктивності.

Організаційна діяльність як елемент управління передбачає вплив керівника на процес функціонування підприємства для забезпечення упорядкування, визначення процесів, забезпечення діяльності ресурсами, недопущення конфліктів, зниження невизначеності та створення середовища, сприятливого для спільної діяльності. На практиці вона передбачає розподіл праці, групування окремих робіт, підпорядкування робіт керівникам, розподіл підлеглих, забезпечення вертикальної та горизонтальної координації робіт.

Дослідники [14] вважають, що в рамках організаційної діяльності доводиться приймати управлінські рішення щодо альтернатив: ступеня спеціалізації розподілу праці, ступеню департаменталізації, централізації повноважень, діапазону контролю та координації.

Організаційна діяльність відіграє важливу роль в забезпечення функціонування підприємства на бажаному рівні: управління, невід'ємною складовою якого є реалізація функції організації, має забезпечувати доведення підприємства до реалізації поставлених цілей, а організація як феномен в рамках теорії систем для підприємства відіграє вирішальну роль збереження його цілісності як єдиного учасника товарно-грошових відносин. Керівництво підприємства зацікавлене у стабільній безперебійній діяльності, без виникнення внутрішніх ризиків та загроз поточному функціонуванню.

Відповідно безпека організаційної діяльності підприємства передбачає такий стан налагодження процесів сфери організації діяльності працівників, делегування повноважень, ефективності організаційної структури та ієрархії влади за підтримки належного рівня вмотивованості, за яким існування реальних або потенційних керованих загроз здійсненню основної та всіх інших видів діяльності не спричиняє невідворотного впливу та не зупиняє діяльність.

Якщо питання організаційної складової в економічній безпеці фактично не розглянуто, або має виключно декларативний зміст, то правові аспекти мають відповідний рівень висвітлення в працях. Підприємство функціонує в межах відповідного правового поля. Держава в законодавчому порядку висуває необхідні вимоги до господарської діяльності та підприємництва в цілому. У основному законі наголошено про право кожного громадянина на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, що полягає у здійсненні на власний розсуд і ризик особою господарської діяльності з метою отримання прибутку [6, ст. 42].

Крім вищезазначених нормативних актів загального характеру варто виокремити такі: «Про боротьбу з корупцією», «Про захист від недобросовісної конкуренції», Цивільний Кодекс України, Податковий Кодекс України, закони України «Про захист прав споживачів», «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та інші. Їх основне призначення регулювати правовідносини у сферах економічної взаємодії суб'єктів господарювання на території України та інших територіях.

Правове забезпечення опосередковують за двома напрямками регулювання підприємницької діяльності: 1) регламентація порядку реалізації права на підприємництво, гарантуючи його непорушність і визначаючи правовий статус суб'єктів господарювання; 2) визначення цілей, організаційно-правових засобів, методів і прийомів впливу держави на упорядкування відносин здійснення підприємницької діяльності [8-9].

Зміст правового забезпечення полягає у захисті суб'єктів підприємницької діяльності їх законних прав та інтересів, що з іншого боку передбачає можливість застосування методів примусу В разі порушення прав споживачів, антимонопольного, податкового та екологічного законодавства. Зміст правового забезпечення полягає в чіткому, послідовному їй однозначному здійсненні органами влади повноважень щодо упорядкування правовідносини у сфері господарювання, створюючи середовище діяльності підприємців, де гарантується захист ключового права в контексті економічної науки – права власності, а також рівність прав і свобод підприємницької діяльності, захист свободи конкуренції [8]. Відповідно розглянутому вище історичному призначенню створення держави, правове забезпечення в узагальненому розумінні комплексно відображає захисні дії щодо господарської діяльності з боку державних органів в обмін на дотримання цих норм – «правил гри» – та сплату податків. Заявлені права та свободи відображають найважливішою столом взаємовідносин підприємства із різними контрагентами: захист прав споживачів націлений на регламентацію параметрів якості продукції, рівень яких залежить від підприємства, а має задовольняти потреби покупців; антимонопольне законодавство орієнтоване на забезпечення рівноправних умов конкуренції на ринку серед виробників та недопущення використання монопольного становища; дотримання податкового законодавства дає можливість підприємству отримувати дозволи у формі ліцензій, квот та інших документів, що реалізує в такий

спосіб загальнодержавну економічну політику; питання екологічного законодавства стосується тих контактних аудиторій, які відчують на собі вплив діяльності підприємства у вигляді шкідливих викидів, забруднення води та ґрунтів. В усіх цих аспектах держава виступає регулятором взаємовідносин між підприємством та агентами зовнішнього середовища, забезпечуючи дотримання прав всіх сторін, справедливість та непорушність.

В контексті розробки елементів організаційно-правової безпеки вважається перспективним розгляд правової безпеки підприємства з господарсько-правового аспекту юридичної науки. На нашу думку, під безпекою господарської діяльності підприємства необхідно розуміти стан захищеності тих інтересів господарюючих суб'єктів, які полягають у систематичному отриманні прибутку в умовах максимального зниження ризику комерційної діяльності на всіх стадіях її здійснення від зовнішніх і внутрішніх загроз, що мають негативні, насамперед економічні, а також організаційні, правові та інші наслідки» [8, с. 120].

Це дозволяє визначити ключові напрями забезпечення безпеки: економічний стосується зростання ключових економічних показників, які виступають результатом забезпечення безпеки з організаційної, правової, інформаційної та економічних сторін. В якості показників пропонується розглядати відсутність штрафів, санкцій з боку державних органів, витрати від взаємодії із недоброю чесними контрагентами.

З інформаційного боку безпека розуміється як збереження стану захищеності внутрішньої конфіденційної інформації. Безпосередньо правовий аспект розглядається як забезпечення відповідності діяльності чинному законодавству, що виражається у відсутності претензій з боку контрагентів або відповідних органів. І одним із найважливіших аспектів безпеки підприємства як суб'єкта права варто визнати збереження його як цілісного структурного утворення та юридичної особи при стабільних або позитивно динамічних економічних показниках діяльності [1-2].

Крім окреслених сфер до правової безпеки варто віднести взаємодію підприємства в середині із власними співробітниками та ззовні – із представниками місцевості, де розташоване підприємство, відносно можливості використання спільних ресурсів у власних цілях. Що особливо актуально для суб'єктів аграрного бізнесу. Таким чином, правова безпека стосується всіх типів взаємодії та взаємовідносин підприємства як юридичної особи в цілому та в особі його керівництва зокрема із всіма можливими внутрішніми та зовнішніми контрагентами щодо забезпечення його безперерйного функціонування як суб'єкта

господарювання в межах правового поля з огляду на можливість існування або виникнення потенційних загроз.

Розглянемо детально ці аспекти, зробивши акцент на специфіці діяльності суб'єктів аграрного бізнесу. В ході своєї діяльності підприємство реалізує множину процесів виробничого й управлінського характеру. Перші стосуються створення продуктів в галузі рослинництва або тваринництва, що торкаються виключно внутрішнього середовища, в діяльність яких залучені працівники. В рамках процесного підходу на вході знаходяться ресурси, енергія, матеріали, комплектуючі, а на виході – готовий продукт. Для забезпечення належного протікання виробничих процесів підприємство здійснює ми можемо в інших управлінських процесів: закупівлі, реалізація, отримання дозволів тощо. Ці процеси здійснюються із залученням великої кількості зовнішніх контрагентів. В результаті циклу товарного обігу підприємство отримує дохід, який з урахуванням витрачених ресурсів набуває форму прибутку або збитку. В будь-якому разі в ході своєї діяльності підприємство створює додану вартість. Всі ці процеси є типовими не тільки для суб'єктів аграрного ринку, але майже для всіх суб'єктів господарювання у сфері виробництва матеріальних та нематеріальних благ і послуг. Вся ця діяльність знаходиться під постійними загрозами, класифікація яких дозволяє розробити відповідні рекомендації для зменшення або недопущення негативного впливу загроз, що окреслює сферу економічної безпеки. Беручи до уваги одноставність розуміння цілі економічної безпеки серед дослідників як отримання позитивних фінансових результатів, з яким варто погодитися, необхідно зробити важливий висновок, поняття економічної безпеки та методи її забезпечення є універсальними для всіх прибуткових організацій, що обумовлює її дуже широку предметну галузь. В даному випадку об'єктом, який вимагає захисту є виробник умовах відкритої ринкової економіки.

В історії людства одним із найбільш вагомих є право власності на землю, майно, засоби виробництва та будь-які інші цінності. За декілька тисячоліть ці права відчутно трансформувалися. Зараз декларативно недоторканим вважається право приватної власності, яке опосередковано виступає головною передумовою привласнення результатів комерційної діяльності, в основі якої знаходиться виробництво, в яке залучено майно власника. Якщо умовно розділити процеси створення доданої вартості та питання присвоєння результатів, «водорозділ» економічної безпеки та організаційно-правової стає

очевидним, але на практиці це неможливо. Будь-яке виробництво в будь-якій цивілізованій країні має вичерпний перелік організаційно-правових форм господарювання, в рамках яких може здійснюватися підприємницька діяльність. Тобто виробництво таким чином «уміщується» в законодавчо-дозволену та регламентовану форму, яка, перш за все, відображає характер розподілу прибутку в залежності від типу власності, захищає права власника на отримання прибутку або його долі, захищає майно власника так переписує взаємодію із всіма сторонами, як зовнішніми контрагентами так і внутрішніми працівниками. У сфері організаційно-правової безпеки акцент зміщується з безпосередньо виробництва, та питань пов'язаних з ним, до взаємовідносин щодо забезпечення нормального протікання процесу виробництва. В даному випадку, об'єктом, який потребує захисту, є конкретний суб'єкт із відповідною організаційно-правовою формою господарювання, діяльність якого конкретно та однозначно детермінованим законодавством. Очевидно, що економічна та організаційна безпеки є нероздільними, адже обидві стосуються суб'єкта господарювання, але перша – з позиції переважно виробництва, а друга – здійснення підприємницької діяльності в цілому.

Для подальшої детермінації різниці між цими категоріями варто розглянути типи загроз та наслідки їх впливу. В роботі [5] надано ємний перелік внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці. Серед зовнішніх визначимо: крадіжки, шпигунство, недобросовісну конкуренцію, протизаконні фінансові операції. Вплив цих загроз стосується фінансів підприємства, порушення нормального функціонування яких може призвести до значних втрат через несвоєчасність проведення необхідних розрахунків. Наслідки можуть мати як глобальний, так і локальний характер. Для суб'єктів аграрного бізнесу додатковими виступають загрози, пов'язані із природним середовищем. Це стосується несприятливих погодних умов, нанесення шкоди рослинним насадженням з боку шкідників, диких тварин, забруднення джерел води тощо. З боку постачальників це стосується неякісного насіннєвого матеріалу або не своєчасності його поставки, неукомплектованості, неякісних мінеральних добрив тощо. Все це призводить до порушення виробничого процесу, негативно впливає на результати, що обумовлює погіршення підсумкових фінансових результатів. Загрози з боку природного середовища властиві саме сфері економічної безпеки, а загрози взаємодії із постачальниками відносяться до сфери організаційно-правової безпеки, так як торкаються форм регулювання цих правовідносин. Актуальними для

суб'єктів аграрного бізнесу є макроекономічні загрози, які торкаються коливання цін на готову продукцію, на паливно-мастильні матеріали, на послуги транспортування та логістики, впливають на собівартість продукції або ціну реалізації, обумовлюючи відповідний рівень прибутку. Ці загрози торкається економічної безпеки. З іншого боку, при укладанні контрактів відносно реалізації готової продукції суб'єкти аграрного бізнесу можуть стикатися із недоброчесним поведінням зовнішніх контрагентів – ці загрози відносяться вже до організаційно-правової безпеки, але одночасно торкається і економічної. Принциповою різницею відносно розділення цих двох понять є обов'язковість присутності у сфері організаційно-правової безпеки суб'єкта взаємодії, відносини з яким можуть виступати джерелом потенційних загроз, що дозволяє розглядати як ключову в методології управління організаційно-правовою безпекою теорію зацікавлених сторін.

Висновки. Підводячи підсумок варто наголосити, що окреслення предметної сфери дослідження організаційно-правової безпеки та відокремлення її від економічної полягає в детермінації сфер, в рамках яких відбуваються процеси, які характеризують досліджуване явище; в описі та класифікації загроз, які порушують протікання зазначених процесів у відповідних сферах; визначення наслідків, які можуть спричинити визначені загрози для протікання процесів в ході діяльності підприємства. Виходячи із окресленою предметної сфери розробляються та обґрунтовуються заходи та механізми забезпечення бажаного рівня безпеки з позиції суб'єкта управління.

Література.

1. **Беззубов Д.О.** Фінансова безпека держави як елемент національної безпеки. *Державотворення та правотворення в період реформ: питання теорії та практики*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (19-20 квітня 2012 р.). К.: НАВС МВС, 2011. С. 211-224.
2. **Беззубов Д.О.** Правова безпека підприємства в Україні (господарсько-правовий аспект). *Юридичний вісник*. 2015. № 3(36). С. 119-124.
3. Большой экономический словарь / под ред. **А.Н. Азирякина**. 7-е изд., доп. М.: Институт новой экономики. 1472 с.
4. Господарський кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144).
5. **Іванків О.** Діагностика загрози економічній безпеці підприємства й напрямки їх нівелювання в умовах євроінтеграційних процесів. *Economic journal of Lexia Ukrainka Eastern European National University*. 2016. Т. 1. № 5. С. 40-45.
6. Конституція України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

7. **Максименюк М.Ю.** Організації як об'єкт публічного адміністрування: теоретико-методологічні виміри. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2015. Вип. 63. С. 234-248.

8. **Маматова А.Ш.** Правове забезпечення підприємницької діяльності в Україні. *Reporter of the priazovskiy state technical university. Section: Economic sciences*. 2018. Issue 35 С. 33-40.

9. **Маматова А.Ш.** Державне регулювання підприємницької діяльності в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки: збірник наук. праць*. Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет». 2017 Вип. 33. С. 153-160.

10. **Маслоу А.** Мотивация и личность / пер. А. М. Татлыбаевой; терминолог. правка В. Данченка. К.: PSYLIB, 2004. URL: <http://psylib.org.ua/books/masla01/txt04.htm>

11. **Мочерний С.В.** Методологія економічного дослідження: монографія. Львів: Світ, 2001. 416 с.

12. **Парахина В.Н., Федоренко Т.М., Шацкая Е.Ю.** Теория организации: учебник. 6-е издание, перераб. М.: КНОРУС, 2014. 360 с.

13. Про національну безпеку України: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст. 241).

14. **Щебликіна І.О., Грибова Д.В.** Основи менеджменту: навчальний посібник з дисципліни; Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького. Мелітополь: Вид. буд. Мелітополь міськ. друк., 2015. 479 с.

References.

1. **Bezzubov D.O.** (2011). Finansova bezpeka derzhavy yak element natsional'noyi bezpeky [Financial security of the state as an element of national security]. *Derzhavotvorenniya ta pravotvorenniya v period reform: pytannya teorii ta praktyky*: materialy vseukrayins'koyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi (19-20 kvitnya 2012 r.) – *State formation and lawmaking in the period of reform: issues of theory and practice*: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (April 19-20, 2012). Kyiv: NAIA MIA, pp. 211-224 [in Ukrainian].

2. **Bezzubov D.O.** (2015). Pravova bezpeka pidpryyemstva v Ukraini (hospodars'ko-pravovyy aspekt) [Legal security of the enterprise in Ukraine (economic and legal aspect)]. *Yurydychnyy visnyk – Legal Bulletin*, no. 3(36), pp. 119-124 [in Ukrainian].

3. *Bol'shoy ekonomicheskiy slovar' [The Big Economic Dictionary]*. (n.d.). **A.N. Azirilian** (Ed.). 7d ed. Moscow: Institut novoy ekonomiki, p. 1472 [in Russian].

4. Hospodars'kyi kodeks Ukrainy (Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR) [Economic Code of Ukraine (Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (BB)]. (2003). No. 18, No. 19-20, No. 21-22, article 144) [in Ukrainian].

5. **Ivankov O.** (2016). Diahnostyka zahrozy ekonomichniy bezpetsi pidpryyemstva y napryamy yikh nivelyuvannya v umovakh yevrointehratsiynykh protsesiv [Diagnosis of the threat to the economic security of the enterprise and directions of their leveling in the conditions of European integration processes]. *Economic journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University – Economic Journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University*, Vol. 1, no. 5, pp. 40-45 [in Ukrainian].

6. Konstytutsiya Ukrayiny Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR) [Constitution of Ukraine of the Verkhovna Rada of Ukraine (BBR)]. (1996). No. 30, Article 141. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

7. **Maksimenyuk M.Yu.** (2015). Orhanizatsiyyi yak ob"yekt publichnoho administruvannya: teoretyko-metodolohichni vymiry [Organizations as an object of public administration: theoretical and methodological dimensions]. *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi – Humanities Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, Issue. 63, pp. 234-248 [in Ukrainian].

8. **Mamatova L.Sh.** (2018). Pravove zabezpechennya pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti v Ukrayini [Legal support of business activity in Ukraine]. *Reporter of the Priazovskiy State Technical University. Section: Economic sciences*, Issue 35, pp. 33-40 [in Ukrainian].

9. **Mamatova L.Sh.** (2017). Derzhavne rehulyuvannya pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti v Ukrayini [State regulation of business activity in Ukraine]. *Visnyk Pryazov'skoho derzhavnogo tekhnichnogo universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky: zbirnyk nauk. prats'. Mariupol': DVNZ «Pryazov's'kyy derzhavnyy tekhnichnyy universytet» – Bulletin of the Azov State Technical University. Series: Economic Sciences: Collection of Sciences. wash. Mariupol: State Technical University «Azov State Technical University»*, Issue 33, pp. 153-160 [in Ukrainian].

10. **Maslow A.** (2004). *Motivatsiya i lichnost'* [Motivation and personality]. (Trans.). Kyiv: PSYLIB. Retrieved from: <http://psylib.org.ua/books/masla01/txt04.htm> [in Russian].

11. **Mocherniy S.V.** (2001). *Metodolohiya ekonomichnogo doslidzhennya* [Methodology of economic research]. Lviv: Svit, p. 416 [in Ukrainian].

12. **Parahina V.N., Fedorenko T.M., & Shatskaya E.Y.** (2014). *Teoriya orhanyzatsiy* [Organization theory]. 6d ed. Moscow: KNORUS, p. 360 [in Russian].

13. *Pro natsional'nu bezpeku Ukrayiny: Zakon Ukrayiny. Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)* [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine. Verkhovna Rada (BBR) Newsletter]. (2018). No. 31, Art. 241 [in Ukrainian].

14. **Scheblikina I.O., & Gribova D.V.** (2015). *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of management]. Melitopol: Vyd. bud. Melitopol' mis'k. druk., p. 479 [in Ukrainian].

Анотація.

Сьомич М.І. Науково-методологічні положення концепції організаційно-правової безпеки підприємства.

В статті акцентується увага на необхідності перегляду існуючої парадигми забезпечення економічної безпеки в цілому та виокремлення організаційно-правової сфери зокрема. Зазначається, що в контексті організаційно-правової безпеки керівництво підприємства має враховувати потреби не лише власних підлеглих, але й потреби суспільства в цілому чи його окремих груп, які можуть виступити загрозами організаційно-правовій безпеці. Встановлено, що організаційна діяльність як елемент управління передбачає вплив керівника на процес функціонування підприємства для забезпечення упорядкування, визначення процесів, забезпечення діяльності ресурсами, недопущення конфліктів, зниження невизначеності та створення середовища, сприятливого для спільної діяльності. Встановлено, що окреслення предметної сфери дослідження організаційно-правової безпеки та відокремлення її від економічної полягає в детермінації сфер, в рамках яких відбуваються процеси, які характеризують досліджуване явище; в описі та класифікації загроз, які порушують протікання зазначених процесів у відповідних сферах; визначенні наслідків, які можуть спричинити визначені загрози для протікання процесів в ході діяльності підприємства. Виходячи із окресленою предметної сфери розробляються та обґрунтовуються заходи та механізми забезпечення бажаного рівня безпеки з позицій суб'єкта управління.

Ключові слова: організаційна структура, організаційна діяльність, організаційно-правова безпека, економічна безпека, правове забезпечення.

Аннотация.

Сьомич Н.И. Научно-методологические положения концепции организационно-правовой безопасности предприятия.

В статье акцентируется внимание на необходимости пересмотра существующей парадигмы обеспечения экономической безопасности в целом и выделения организационно-правовой сферы в частности. Отмечается, что в контексте организационно-правовой безопасности руководство предприятия должно учитывать потребности не только собственных подчиненных, но и потребности общества в целом или его отдельных групп, которые могут выступить угрозами организационно-правовой безопасности. Установлено, что организационная деятельность как элемент управления предполагает воздействие руководителя на процесс функционирования предприятия для обеспечения упорядочения, определения процессов, обеспечение деятельности ресурсами, недопущение конфликтов, снижение неопределенности и создание среды, благоприятной для совместной деятельности. Установлено, что определение предметной области исследования организационно-правовой безопасности и отделения ее от экономической заключается в детерминации сфер, в рамках которых происходят процессы, которые характеризуют изучаемое явление; в описании и классификации угроз, нарушающих протекания указанных процессов в соответствующих сферах; определении последствий, которые могут вызвать определенные угрозы для протекания процессов в ходе деятельности предприятия. Исходя из очерченной предметной области разрабатываются и обосновываются меры и механизмы обеспечения желаемого уровня безопасности с позиции субъекта управления.

Ключевые слова: организационная структура, организационная деятельность, организационно-правовая безопасность, экономическая безопасность, правовое обеспечение.

Abstract.

S'omych M.I. Scientific and methodological provisions of the concept of organizational and legal security of the enterprise.

The article focuses on the need to revise the existing paradigm of ensuring economic security in general, and to distinguish the organizational and legal sphere in particular. It is noted that in the context of organizational and legal security, the management of the enterprise must take into account the needs not only of its own subordinates, but also the needs of the society as a whole or of its individual groups, which may pose threats to the organizational and legal security. It is established that organizational activity as an element of management implies the influence of the manager on the process of functioning of the enterprise to ensure ordering, defining processes, providing resources, preventing conflicts, reducing uncertainty and creating an environment conducive to joint activity. It is established that the delineation of the subject area of the study of organizational and legal security and its separation from the economic is the determination of the spheres within which the processes that characterize the phenomenon under study occur; in the description and classification of threats that disrupt these processes in the respective fields; identification of the consequences that can cause certain threats to the processes in the course of the enterprise activity. Based on the specified subject area, measures and mechanisms for ensuring the desired level of security from the point of view of the management entity are developed and substantiated.

Key words: *organizational structure, organizational activity, organizational and legal security, economic security, legal support.*

УДК 631.115

ПРИЙНЯТТЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

**МОГИЛЬНИЦЬКА А.М., К.ФІЗ-МАТ.Н., В.О. ДОЦЕНТА,
ДІДКОВСЬКА М.А., ЗДОБУВАЧ,
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток аграрної галузі України сьогодні характеризується зміною акцентів: з удосконалення машинних технологій і досягнень генетики й селекції, застосування добрив і засобів захисту рослин до використання інформаційних ресурсів та прийняття ефективних управлінських рішень, підтримка яких, разом з класичною функцією організації та управління виробництвом, лягає на плечі сучасних менеджерів-аграріїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку технології прийняття управлінського рішення в контексті економічного зростання присвячені праці: С. Білої, М. Бутка, П. Дудкіна, М. Кобзистого, В. Лагодієнка, М. Максимчука, Ю. Макогона,

А. Мельник, В. Паппа, А. Ужви, Т. Шинкоренко, О. Шевченко, С. Шульц, Я. Пушака та інших. Всі вони починаються з виявлення та формулювання сукупності проблем, що в даний момент стоять перед підприємством (підвищення прибутковості, освоєння нових видів продукції, розширення ринків збуту, невідповідність результатів запланованим цілям тощо). У випадку, коли таких проблем багато, визначається їх пріоритетність. При цьому обираються найбільш та найменш важливі, для яких встановлюються різні терміни реалізації. Після виявлення та остаточного формулювання проблем починається стадія пошуку інформації та формування альтернатив рішення. Управлінське рішення передбачає плановий вибір суб'єктом управління способу дій, спрямованих на вирішення поставленого завдання в існуючій чи спроектованій ситуації.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – здійснити теоретичне обґрунтування та розкрити особливості реалізації управлінського рішення керівника аграрного підприємства. Об'єктом дослідження є управлінське рішення керівника аграрного підприємства. Основними методами, які використовувалися у процесі дослідження, – системний аналіз, порівняльний та абстрактно-логічний.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрії працюють в умовах ризику та, часто, невизначеності, тому у процесі своєї діяльності, керівник підприємства аграрної сфери постає перед необхідністю оперативно обирати найвдалішу із існуючих альтернатив. Ситуаційні управлінські рішення спрямовані на досягнення завдань сьогодення, а не майбутнього [1]. Так, в аграрному менеджменті до складу оперативних управлінських рішень повинні входити: 1) рішення щодо технології вирощування виробництва сільськогосподарської продукції: рослинництво - різна обробка ґрунту, різна врожайність тощо; тваринництво - натуральні корми та корми з добавками, різна продуктивність тощо), наприклад: набір культур – для сівозміни (черговість посіву різних сільськогосподарських культур для підвищення якості землі, а отже і врожайності; вибір найоптимальнішої); набір культур для вирощування – вибір варіанта виробництва найбільш доцільної та рентабельної продукції; види біологічних активів тваринництва – вибір порід тварин – м'ясного, молочного та іншого напрямків для підвищення продуктивності тварин, збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції; 2) рішення щодо виробничих витрат - забезпечення матеріальними ресурсами в розрізі власних і купованих запасів (різні варіанти: витрати насіння, добрив, кормів при різних цінах, видах,

кількості та залежно від виду продукції); забезпечення трудовими ресурсами (різні варіанти: штатні працівники, сезонні працівники, порівняння витрат на їх роботи при вирощуванні різних культур і тварин); варіанти розподілу виробничих непрямих витрат; застосування різних методик визначення собівартості продукції (робіт, послуг); 3) рішення щодо екологічності виробництва [2].

У зв'язку з цим доречним при прийнятті рішень в аграрній сфері є використання методів математичного програмування, зокрема багатокритеріальних задач, що дозволяє вибрати деяке рішення з множини допустимих рішень з урахуванням декількох критеріїв оптимальності (максимізація прибутку, мінімізація витрат на перевезення, мінімізація внесення мінеральних добрив, мінімум трудових затрат тощо). Будь яке управлінське рішення за внутрішнім характером та змістом повинно бути оптимальним, результативним та якісним. Оптимальність рішення – це його властивість бути найкращим, відповідно до системи певних критеріїв оптимальності [3]. Для визначення оптимальності рішення застосовують критерій оптимальності фундаментальне поняття системи оптимального функціонування об'єктів (процесів, галузі, економіки у цілому чи окремого підприємства). На основі критерію оптимальності проводиться порівняльна оцінка можливих рішень (альтернатив) і вибір найкращого. Принцип оптимальності запозичений з математичного програмування. Результативним є рішення, реалізація якого приводить до остаточних результатів [4].

У процесі прийняття оперативних управлінських рішень щодо використання різного роду ресурсів, особлива увага приділяється релевантним показникам (витратам), які відіграють ключову роль при прийнятті альтернативного варіанту управлінського рішення. При цьому, релевантними є витрати, які пов'язані з відповідною альтернативою і можуть вплинути на прийняття рішення (для різних рішень витрати будуть різні); стосуються лише майбутнього, тобто їх можна уникнути вибором однієї з альтернатив [5]. Разом з тим, виробничий процес в сільському господарстві характеризується різною тривалістю операційних циклів протягом року та особливою технологією виробництва продукції рослинництва і тваринництва, що також впливає на прийняття оперативних управлінських рішень. Так, в рослинництві характерні такі етапи виробничого процесу як обробіток ґрунту, посів, догляд за посівами і збір урожаю. У тваринництві залежно від видів тварин технологія вирощування біологічних активів і сільськогосподарської продукції не збігається в часі. Наприклад, для

виращування великої рогатої худоби можна виділити такі періоди виращування – народження, відлучка, вигоювання, сортування залежно від цілей подальшого утримання. Це потребує чіткого розмежування релевантних показників за кожного відповідного стадію виробництва, які обумовлені біологічними законами росту рослин і тварин, і, як наслідок, формування декількох варіантів рішення з подальшим прийняттям найкращого варіанту за визначеними результативними показниками. Розробка альтернативних варіантів управлінських рішень при виращуванні сільськогосподарської продукції дозволяє обрати серед декількох варіантів поєднання різних видів матеріальних, трудових та інших ресурсів за кожним технологічним етапом і відповідною технологічною операцією самий оптимальний [5].

У зв'язку з вище сказаним, зміст рішень має відповідати наступним вимогам: - наукова обґрунтованість; - стислість і чіткість формування рішення; - вчасність; - адресність; - конкретність термінів виконання. Умови прийняття рішень мають базуватися на правах, повноваженнях, обов'язковості, компетентності і відповідальності. Наприклад, право приймати загальні рішення має керівник, а конкретні – головний агроном, головний інженер тощо. Повноваження характеризує межу між групами управлінців при прийнятті рішень [6].

Управління на основі використання експертної оцінки при прийнятті рішень дає можливість реалізувати «принцип своєчасності рішень». Такий підхід передбачає наступні кроки: 1. Організація постійного спостереження за всіма тенденціями у зовнішньому середовищі (ринковими, інноваційними, технічними, економічними, соціальними, політичними). 2. Доведення результатів спостережень до керівництва. 3. Вище керівництво спільно з плановим підрозділом поділяє завдання на чотири категорії: термінові, що потребують негайного вирішення; важливі, середньо термінові та ті, що «укладаються» в наступний плановий цикл; важливі нетермінові задачі; хибні, які не заслуговують на увагу. 4. Термінові завдання передаються відповідним підрозділам або створюються спеціальні оперативні групи для негайного розв'язання проблеми. 5. Для середньотермінових та нетермінових задач розробляються відповідні рішення, які оформлюються та контролюються вищим керівництвом, вибір рішень здійснюється, з точки зору стратегічних та тактичних наслідків [7].

Менеджери безперервно відстежують зміни завдань та поновлюють список, змінюють їхню пріоритетність.

Компетентність характеризує вміння керівника приймати кваліфіковані рішення. Відповідність показує, які санкції можна

застосовувати щодо керівника в результаті прийняття хибного рішення. За способом обґрунтування можна виділити інтуїтивні, раціональні та адаптивні рішення. Інтуїтивні, тобто ті, які базуються на відчуттях керівника у правильності вибору. Раціональні, обґрунтовані об'єктивними аналітичними процесами. Остання група – це обумовленні знаннями, досвідом, стажем та кваліфікацією. Ці рішення є прогнозованими, швидкими, не вимагають великих затрат різноманітних ресурсів. Але вони спрямовані на відтворення минулого, не завжди сприяють прийняттю нового. Отже, вони спрямовані на функціонування, а не на розвиток. Процес вироблення раціональних рішень складається з таких етапів: 1. Виникнення ситуації, яка вимагає прийняття рішення. 2. Збору та обробки інформації. 3. Виявлення та оцінки альтернатив. 4. Підготовки та оптимізації рішення, яке приймається. 5. Прийняття рішення. 6. Реалізація рішення та оцінка результатів [8, 9, 10].

Формування повноцінної інформаційної бази, як основи прийняття управлінських рішень в нинішніх умовах економічного розвитку підприємств носить варіативний характер. Економіко-фінансові системи надзвичайно складні з точки зору існуючих причинно-наслідкових зв'язків та очікуваних майбутніх результатів господарської діяльності [11].

Різнорманітна варіативна база управлінських рішень складає модель руху ресурсів підприємства, використання яких повинно бути обґрунтовано ефективними управлінськими рішеннями. Саме за таких умов повинно здійснюватися і використання комп'ютерних технологій, як найбільш ефективних та перспективних. Використання інформаційних технологій економіко-математичного моделювання прийняття рішень дозволить перейти від проектів до практичного виконання поставленого завдання і забезпечити ефективну взаємодію менеджменту та управлінського обліку. У цьому напрямку інформаційні системи управлінського обліку повинні зіграти роль інформаційної служби забезпечення стратегічного розвитку підприємства. Розглядаючи управлінський облік в середовищі інформаційної системи, можна сформулювати його основну функцію - це комплексне інформаційне забезпечення управління підприємства, одночасно виконання ролі інфраструктури, що обслуговує оптимальне прийняття рішень і відповідно ефективне функціонування підприємства.

Висновки. Управлінські рішення розподілені по всьому управлінському циклу, включаються в усі компоненти системи управління і в значній мірі визначають її результативність і

ефективність. Управлінське рішення в аграрному менеджменті є процесом, спрямованим на досягнення конкретної мети в управлінській діяльності; продуктом управлінської діяльності; результатом дослідження, аналізу, прогнозування, економічного обґрунтування та вибору альтернативи із багатьох варіантів, а також розумової, психологічної та творчої діяльності управлінського персоналу і керівника. Необхідними в практиці аграрного менеджменту є саме оперативні управлінські рішення щодо технології вирощування біологічних активів та виробництва сільськогосподарської продукції, технічного забезпечення виробництва, організації планування, обліку, аналізу та регулювання процесу виробництва з метою забезпечення комплексного і своєчасного виконання плану виробництва і збуту продукції, виконання робіт та надання послуг при найкращому використанні наявних у розпорядженні підприємства ресурсів, тобто наявність альтернативності управлінських рішень.

Також необхідно враховувати підвищення рівня нестабільності сучасних умов функціонування та посилення асиметрії інформації, що ускладнює процес прийняття управлінських рішень на мікро- та макрорівні, урізноманітнює ризики діяльності в аграрній сфері, може створювати додаткові перешкоди для розвитку агропромислового виробництва тощо.

Література.

1. **Цюцюра С.В., Криворучко О.В., Цюцюра М.І.** Теоретичні основи та сутність управлінських рішень. моделі прийняття управлінських рішень. *Управління розвитком складних систем*. 2012. Вип. 9. С. 50-58. URL: <http://urss.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-9/50-58.pdf> с. 50-58.
2. **Луцкевич Н.В.** Класифікація управлінських рішень при формуванні управлінської облікової системи в аграрному менеджменті. *Економічний форум : науковий журнал*. Луцьк. 2018. № 3. С. 252-258.
3. **Соловійов А.І.** Розробка і впровадження інформаційно-аналітичної системи підтримки прийняття управлінських рішень в аграрних підприємствах. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2013. № 1-2(2). С. 148-154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2013_1-%282%29__21.
4. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки: наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України **Бородіної О.М.**, д-ра екон. наук **Шубравської О.В.**; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К., 2018. 152 с.
5. **Малюкіна А.О.** Обґрунтування впровадження CRM-системи для удосконалення процесу прийняття управлінських рішень на підприємстві. *Науковий вісник Полісся*. 2015. Вип. 1. С. 85-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2015_1_15.

6. **Загороднюк О.В.** Особливості організації управлінської праці у сільськогосподарських підприємствах. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1(17). С. 105-111.

7. **Острик В.Ю.** Ресурсоекономні шляхи підвищення ефективності управлінських рішень в підприємствах АПК: дис. ... канд. екон. наук. Сімферополь, 2010. 20 с.

8. **Романко О.П.** Інформаційні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства. *Інноваційна економіка*. 2014. № 1. С. 58-62.

9. **Лагодієнко В.В., Кіщак І.Т., Лагодієнко В.В., Шевчук С.П., Кіщак Ю.І.** Державне та регіональне управління: навчальний посібник. Миколаїв: Ліон, 2013. 310 с.

10. **Подрядов Д.С., Федосова А.О., Лагодієнко В.В.** Проблемні аспекти створення ефективної команди проекту. *Науковий вісник МДУ ім. В.О. Сухомлинського*. 2014. Випуск 5(101). С. 61-64.

11. **Лагодієнко В.В.** Емоційний інтелект складова організаційно-економічного механізму операційного менеджменту. *Бізнес навігатор*. 2011. № 5(26). С. 145-149.

References.

1. **Tiutsiura S.V., Kryvoruchko O.V., & Tiutsiura M.I.** (2012). Teoretychni osnovy ta sutnist' upravlins'kykh rishen'. modeli pryynyattya upravlins'kykh rishen' [Theoretical basis and essence of managerial decisions. models of managerial decision-making]. *Upravlinnya rozvytkom skladnykh system – Management of complex systems development*, Issue. 9, pp. 50-58. Retrieved from: <http://urss.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-9/50-58.pdf> p. 50-58 [in Ukrainian].

2. **Tlukevich N.V.** (2018). Klasyfikatsiya upravlins'kykh rishen' pry formuvanni upravlins'koyi oblikovoyi systemy v ahrarnomu menedzhmenti [Classification of management decisions in the formation of management accounting system in agrarian management]. *Ekonomichnyy forum: naukovyy zhurnal – Economic forum: scientific journal*, no. 3, pp. 252-258 [in Ukrainian].

3. **Soloviev A.I.** (2013). Rozrobka i vprovadzhennya informatsiyno-analitychnoyi systemy pidtrymky pryynyattya upravlins'kykh rishen' v ahrarnykh pidpryyemstvakh [Development and implementation of information-analytical system of support of decision-making in agrarian enterprises]. *Visnyk Zhytomyr's'koho natsional'noho ahroekolohichnogo universytetu – Bulletin of Zhytomyr National Agro-Ecological University*, no. 1-2(2), pp. 148-154. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2013_1-%282%29__21 [in Ukrainian].

4. *Ahrarnyy i sil's'kyi rozvytok dlya zrostannya ta onovlennya ukrayins'koyi ekonomiky [Agrarian and Rural Development for Growth and Renewal of the Ukrainian Economy]* (2018). **O.M. Borodina, & O.V. Shubrovskaya** (Eds.). Kyiv, p. 152 [in Ukrainian].

5. **Malyukina A.O.** (2015). Obgruntuvannya vprovadzhennya CRM-systemy dlya udoskonalennya protsesu pryynyattya upravlins'kykh rishen' na

pidpryyemstvi [Substantiation of implementation of CRM-system for improvement of decision-making process at the enterprise]. *Naukovyy visnyk Polissya – Polesie Scientific Bulletin*, Vol. 1, pp. 85-90. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2015_1_15 [in Ukrainian].

6. **Zagorodniuk O.V.** (2014). Osoblyvosti orhanizatsiyi upravlins'koyi pratsi u sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh [Features of the organization of management work in agricultural enterprises]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya – Economics and organization of management*, no. 1(17), pp. 105-111 [in Ukrainian].

7. **Ostrik V.Yu.** (2010). Resursoekonomni shlyakhy pidvysychennya efektyvnosti upravlins'kykh rishen' v pidpryyemstvakh APK [Resource-economical ways of increasing the effectiveness of managerial decisions in agricultural enterprises]. *Dissertation of candidate of economic Sciences*. Simferopol, p. 20 [in Ukrainian].

8. **Romanko O.P.** (2014). Informatsiyni aspekty upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpryyemstva [Information aspects of enterprise competitiveness management]. *Innovatsiyna ekonomika – Innovative economy*, no. 1, pp. 58-62 [in Ukrainian].

9. **Lagodienko V.V., Kishchak I.T., Lagodienko V.V., & Shevchuk S.P., & Kishchak Yu.I.** (2013). *Derzhavne ta rehional'ne upravlinnya [State and regional government]*. Nikolaev: Ilion, p. 310 [in Ukrainian].

10. **Podryadov D.S., Fedosova A.A., & Lagodienko V.V.** (2014). Problemni aspekty stvorenniya efektyvnoyi komandy proektu [Problematic aspects of creating an effective project team]. *Naukovyy visnyk MDU im. V.O. Sukhomlyns'koho – Moscow State University Scientific Bulletin V.O. Sukhomlynsky*, Issue 5(101), pp. 61-64 [in Ukrainian].

11. **Lagodienko V.V.** (2011). Emotsiynny intelekt skladova orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu operatsiynoho menedzhmentu [Emotional intelligence is a component of organizational and economic mechanism of operational management]. *Biznes navihator – Business navigator*, no. 5(26), pp. 145-149 [in Ukrainian].

Анотація.

Могильницька А.М., Дідковська М.А. Прийняття та реалізація управлінських рішень в діяльності керівника аграрного підприємства.

Охарактеризовано значення прийняття та реалізації управлінських рішень для функціонування аграрного менеджменту. Запропоновано класифікацію управлінських рішень з врахуванням особливостей галузі та сфер діяльності, що сприятиме підвищенню інформованості суб'єктів управління в аграрному менеджменті. Обґрунтовано необхідність застосування в практиці аграрного менеджменту оперативних управлінських рішень з відповідним їх складом.

В процесі дослідження визначено, що необхідними в практиці аграрного менеджменту є саме оперативні управлінські рішення щодо технології вирощування біологічних активів та виробництва сільськогосподарської продукції, технічного забезпечення виробництва, організації планування, обліку, аналізу та регулювання процесу виробництва з метою забезпечення комплексного і своєчасного виконання плану виробництва

і збуту продукції, виконання робіт та надання послуг при найкращому використанні наявних у розпорядженні підприємства ресурсів, тобто наявність альтернативності управлінських рішень.

Поряд з цим встановлено, що необхідно враховувати підвищення рівня нестабільності сучасних умов функціонування та посилення асиметрії інформації, що ускладнює процес прийняття управлінських рішень на мікро- та макрорівні, урізноманітнює ризики діяльності в аграрній сфері, може створювати додаткові перешкоди для розвитку агропромислового виробництва тощо.

Ключові слова: аграрний менеджмент, класифікація управлінських рішень, управління, управлінське рішення.

Аннотация.

Могильницкая А.М., Дидковская М.А. Принятие и реализация управленческих решений в деятельности руководителя аграрного предприятия.

Охарактеризованы значение принятия и реализации управленческих решений для функционирования аграрного менеджмента. Предложена классификация управленческих решений с учетом особенностей отрасли и сферы деятельности, что будет способствовать повышению информированности субъектов управления в аграрном менеджменте. Обоснована необходимость применения в практике аграрного менеджмента оперативных управленческих решений по соответствующим их составом.

В процессе исследования определено, что необходимыми в практике аграрного менеджмента являются именно оперативные управленческие решения по технологии выращивания биологических активов и производства сельскохозяйственной продукции, технического обеспечения производства, организации планирования, учета, анализа и регулирования процесса производства с целью обеспечения комплексного и своевременного выполнения плана производства и сбыта продукции, выполнение работ и оказание услуг при наилучшем использовании имеющихся в распоряжении предприятия ресурсов, т бы то наличие альтернативности управленческих решений.

Наряду с этим установлено, что необходимо учитывать повышение уровня нестабильности современных условиях функционирования и усиления асимметрии информации, что затрудняет процесс принятия управленческих решений на микро- и макроуровне, разнообразит риски деятельности в аграрной сфере, может создавать дополнительные препятствия для развития агропромышленного производства и тому подобное.

Ключевые слова: аграрный менеджмент, классификация управленческих решений, управление, управленческое решение.

Abstract.

Mohylnytska A.M., Didkovs'ka M.A. Making and implementing managerial decisions in the activities of the head of the agricultural enterprise.

The importance of making and implementing management decisions for the functioning of agrarian management is characterized. The classification of managerial decisions is proposed taking

into account the peculiarities of the industry and spheres of activity, which will help to increase the awareness of the subjects of management in agrarian management. The necessity to apply operational management decisions with their corresponding composition in the practice of agricultural management is substantiated.

In the course of the research it was determined that operational management decisions on technology of cultivation of biological assets and production of agricultural products, technical support of production, organization of planning, accounting, analysis and regulation of production process in order to ensure complex and timely implementation of the production plan and sales of products, performance of works and rendering of services at the best use of available resources of the enterprise, t BTU availability of alternative management decisions.

At the same time, it was found that it is necessary to take into account the increasing level of instability of modern conditions of functioning and strengthening of information asymmetry, which complicates the process of making management decisions at the micro and macro level, diversifies the risks of activities in the agricultural sphere, may create additional obstacles to the development of agro-industrial production.

Key words: *agrarian management, classification of managerial decisions, management, managerial decision.*

УДК 631.1:339.13:338.1:658

УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ЧЕРЕЗ ІНСТРУМЕНТАРІЙ МАРКЕТИНГУ ПІДПРИЄМСТВА

**МАНДИЧ О.В., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІАВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний стан формування та підвищення конкурентоспроможності підприємств в сфері аграрного виробництва базуються на засадах використання конкурентних переваг, які можна отримати в площині комерційного успіху (ринкові фактори успіху), а також через покращення виробничого (ресурсного) потенціалу підприємства (ключові компетенції). Загалом, саме наявність конкуренції викликає необхідність створення переваг для підприємства через можливість запровадження новітніх інструментів стратегічного управління та менеджменту в систему управління підприємства. Одночасно, зрушення та постійний динамічний розвиток конкурентних ринкових відносин вимагає від підприємства постійного оновлення конкурентних можливостей, а також пристосування до змін навколишнього середовища. При цьому

особливої актуальності набувають процеси саме проектного менеджменту, як однієї з важливих складових стратегічного управління підприємства. Так, управління проектами через призму маркетингової діяльності дозволить аграрним підприємствам, зокрема, та її суб'єктам бізнесу, загалом, використовувати всі наявні конкурентні можливості через використання основних політик підприємства. Слід звернути увагу, що всі складові виробничо-комерційної діяльності підприємства повністю пристосовуються до визначеного напрямку розвитку проект-маркетингу як єдина система через одночасне формування товарної політики, ціноутворення, товаропросування та товаророзподілу на підприємстві. Особливого значення при цьому набуває політика комунікацій, яка є поєднуючою ланкою підприємства з ринком.

Управління проектами має на меті не лише створення стратегії розвитку підприємства, а й забезпечення прикладного використання окремих систем маркетингового менеджменту, які повністю формуватимуть стратегії розвитку підприємства на довго- чи короткострокову перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз теоретичних засад формування проектного менеджменту дозволяє стверджувати, що загалом існує два етапи провадження проекту. Першим етапом – початком проекту – має стати нова ідея чи задум, який в процесі діяльності підприємства втілюватиметься в життя. Другим етапом – кінцем проекту – є етап повного завершення та отримання результатів. З іншої сторони, багатьма вченими доведено, що процес формування проектного менеджменту є складним та динамічним. На останнє впливає ряд факторів. Це фактори макросередовища підприємства, які дозволяють змінювати проекти у відповідності до змін навколишнього середовища. Для вказаного є ряд причин. По-перше, це особливості формування галузевого ринку, який має свою власну інфраструктуру (виробничу, комерційну, інформаційну тощо) та яка не залежить від умов внутрішньої діяльності підприємства. По-друге, це особливості функціонування обраного об'єктового ринку, які мають як статичні показники, так і динамічний розвиток. Слід відзначити, що умови зовнішнього середовища повністю є притаманними для сфери аграрного виробництва та аграрного ринку, зокрема. Особливістю ринку аграрної продукції є також наявність окремих моделей та видів ринків, зокрема, олігопсонії та монопсонії, які мають свої переваги. Це проявляється в конкурентних відносинах між всіма учасниками ринку, а також у можливостях виробничих та комерційних зусиль кожним

учасником підприємства, які постійно в загальній масі змінюють ринкову позицію. По-третє, загальновідомим є той факт, що аграрна сфера є не лише складною з точки зору формування моделі ринку, а й має ряд особливостей, пов'язаних з природно-кліматичними умовами виробництва. Сюди можна віднести нестабільність в отриманих валових зборах продукції галузі рослинництва, нестабільність в отриманні продукції в галузі тваринництва, наявність форс-мажорних обставин, які в загальному результаті повністю зможуть коригувати заплановані результати. Слід також відзначити, що природно-кліматичні умови в аграрному виробництві (сировинному сегменті) не мають повною кореляції з реалізацією продукції до подальшої переробки за вищим рівнем каналів розподілу. Тому що, якщо зважати на той факт, що сфера аграрного виробництва має динамічний розвиток, то сфера агросировинного переробного виробництва є більш статичною і постійні заплановані результати їй необхідні для них ресурси не мають особливих змін, виходячи з потужності переробного підприємства. Крім того, кінцевий попит на продукцію сфери аграрного виробництва вже формується на агропродовольчому сегменті ринку. Це вимагає розгляду виробничої сфери в залежності не від наявних виробничих потужностей аграрного підприємства, а від споживання кінцевої агропродовольчої продукції. Тому формування бізнес-планів в аграрному виробництві має починатись з дослідження ринків кінцевої продукції, що значною мірою впливатиме на результати планування та прогнозування діяльності аграрного підприємства та формування потенціалу його розвитку через використання проект-менеджменту.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в теоретичному опрацюванні методологічних засад формування проект-менеджменту за допомогою маркетингової діяльності аграрного підприємства з метою підвищення рівня його конкурентоспроможності та отримання кращих результатів в площинах фінансових та ринкових показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування проектного менеджменту для системи маркетингу підприємства має на меті реалізацію двох типів діяльності: по-перше, це управління проектами підприємства і, по-друге, це залучення інструментів маркетингу до проектування. Якщо розуміти управління проектами через формування конкретного бізнес-плану, який втілює в життя задум чи ідею підприємства зі створення унікальної продукції, що є головним завданням маркетингу, на сьогоднішній день, то його можна

виокремлювати через опрацювання різних напрямів в діяльності підприємства. Крім того проектний менеджмент, як і будь-який напрям діяльності, має свої етапи, фази та стадії. Якщо вести мову про життєвий цикл проекту, то він має на меті формування від початку до кінцевого результату – повного отримання запланованих результатів чи елімінування через неможливість подальшого провадження.

На сьогоднішній день, проект-менеджмент в аграрному виробництві є довгостроковим та короткостроковим. Якщо говорити про довгострокову перспективу, то формування проектів може розтягуватись на декілька років. Це, з однієї сторони, вимагає від підприємств достатньо високого рівня для проведення досліджень (передпланових, інвестиційних тощо). А з іншої сторони, вимагає постійного моніторингу отриманих та перспективних результатів з метою коригування запланованих рішень.

При цьому строки проектів в сфері аграрного виробництва є дуже суперечливими, тому що майже всі аграрні підприємства реалізує свою продукцію за двома каналами: посередникам (наприклад, в галузі рослинництва більш ніж 90 %), втрачаючи значні доходи через низькі ціни, та безпосередньо на підприємства подальшої переробки. Якщо підприємство хоче вийти на новий (вищий) рівень маркетинговий інфраструктури, то йому слід залучати нові проекти, які даватимуть змогу йому не лише отримання агросировинної продукції, а й виходу на первинну чи поглиблену переробку з метою реалізації вже агропродовольчої продукції кінцевим споживачам з більшою доданою вартістю. Це вже є окремими проектами, тому що, як зазначалося раніше, проект – це один конкретний бізнес-план з ідеєю та результатом.

Якщо вести мову про декілька проектів на підприємстві, то їх виконання дає для системи менеджменту підприємства ряд як позитивних, так і негативних факторів. Що стосується позитивних зрушень, то слід в першу чергу відзначити, що підприємство зможе в декілька разів підвищувати свою ринкову привабливість та займати більш конкурентні позиції на різних ринках. Також результатом можуть стати збільшення маси доходу, але одночасно підприємство не зможе всі свої зусилля повною мірою направляти у різні напрями діяльності ефективно. Крім того, з однієї сторони, позитивним є отримання стійких ринкових позицій на декількох об'єктових ринках, що даватиме змогу збільшувати кількість існуючих та потенційних споживачів. Одночасно підприємства за таких умов має намагатись збільшувати товарний асортимент, тому що, як відомо, конкурентоспроможність

підприємства повністю залежить від унікальності його товару. Це пов'язано з тим, що постійно з'являються нові товари аналоги і рівень конкуренції на об'єктових ринках має постійно динаміку до зростання. Одночасно до негативних факторів можна віднести щодо наявності декількох проектів розгалуженість між управлінськими рішеннями, які стосуватимуться різних проектів, але матимуть одночасно необхідне ресурсне забезпечення (фінансове, кадрове тощо).

Також слід відзначити, що наявний виробничий потенціал підприємства все ж таки не може змінюватись в короткостроковий період. При цьому це неможливо не лише через необхідність інвестиційного забезпечення, а й через ряд чинників як виробничого, так і технологічного характеру (включаючи й кадровий потенціал). Також декілька проектів для підприємств, з одного боку, є суттєвим для вирішення проблем отримання необхідних обсягів продукції (наприклад, для нівелювання ризиків через природно-кліматичні умови), а з іншої – вони є негативними для отримання найбільших результатів сфері ринкових відносин. Це означає, що якщо в першому випадку, коли підприємство в своєму товарному асортименті отримує менше продукції чи не отримує її взагалі за рахунок низької врожайності, наприклад, то воно повністю може зкорелювати проекти в галузі тваринництва, що дозволить в загальному результаті отримувати необхідні прибутки для підприємства. Але в реальності підприємство в частині менеджменту та його управлінської ланки навряд чи зможе повністю швидко переорієнтуватись на всі ринкові та виробничі зміни і ефективно взаємодіяти з контрагентами на різних об'єктових ринках одночасно. Тому якийсь із сегментів почне занепадати, що спричинить втрату ринкових позицій, що призведе до зменшення ринкових часток, тим самим відбуватимуться зміни у кількості існуючих клієнтів, що, в кінцевому результаті, призведе до зменшення попиту на дану продукцію даного підприємства.

Зважаючи на визначені фактори, слід звернути увагу на життєвий цикл проект-менеджменту з урахуванням життєвого циклу маркетингу продукції підприємства.

Якщо розуміти життєвий цикл проекту в системі менеджменту, то важливого значення набувають дослідження та аналіз проблеми фінансування, які в першу чергу постають перед новим проектом. При чому проведення дослідження, аналіз ситуації на ринку, аналіз потенціалу підприємства даватиме можливість виокремити нову унікальну ідею і розробити вже відповідний проект. Крім того, слід розуміти, що проектний менеджмент має дві основні напрями. Це

проектування за основною діяльністю, а також за системою його забезпечення.

Основна діяльність в проект-менеджменті має містити первинні дослідження ринкового середовища, планування проекту на основі отриманих даних, оформлення документації у вигляді бізнес-плану з відокремленими блоками по виробничих та комерційних площинах, можливості реалізації проекту з чітким визначенням умов, а також на подальший розвиток напрямів діяльності підприємства для підтримки даного проекту з можливостями його коригування відповідно до вимог динамічних змін ринкового середовища. При цьому основна діяльність за проектом має стосуватись не всіх видів та товарним асортиментом підприємства, а лише окремих (більш вигідних чи унікальних з точки зору отримання та поступового збільшення фінансових результатів). Забезпечення проект-менеджменту на підприємстві відбувається через можливості застосування інших видів діяльності підприємства. Це, зокрема, інвестиційна діяльність, фінансово-економічна, інформаційна, комерційна, маркетингова та інші. Причому опрацювання напрямів основної діяльності підприємства в проекті не є можливим без одночасного залучення інструментів його забезпечення.

Зважаючи на те, що в проект-менеджменті існує основні чотири етапи – формування завдання дослідження; процес планування проекту; виконання проектної діяльності, а також стадії завершення, кожен з етапів можна поділити на окремі фази та стадії, які вже виключно мають місце через пристосування системи забезпечення проектного менеджменту до окремого процесу чи процедури.

Так, на етапі розробки проекту основну увагу приділено визначенню мети та завдань з одночасним в корелюванням кінцевих результатів та способів їх досягнення. При цьому, в першу чергу, залучення вимагає наявності інвестиційного забезпечення та необхідної повної інформації щодо існуючого стану функціонування обраного об'єктового ринку для запровадження даного проекту. Етап попереднього планування та прогнозування результатів вимагає забезпечення в розрізі проведення маркетингових досліджень ринку, проведеного аналізу товарів-аналогів та конкурентів, зважаючи одночасно на купівельну спроможність і на потреби ринку й споживачів, загалом. Також на етапі планування повністю досліджується існуючий потенціал підприємства, який в змозі задовольнити всі вимоги щодо задуму проекту. Крім того ресурсний потенціал розглядається не лише в стадії існуючого рівня, а й з потенціальними можливостями його зміни. На етапі планування

проекту формуються окремі фази. Виробнича фаза закріплюється за виробничим потенціалом підприємства. Інвестиційна фаза вимагає пошуку наявних інвестиційних можливостей для забезпечення запланованих результатів проекту. Крім того на етапі планування повністю слід провести всі необхідні дослідження щодо можливості запровадження проекту в життя.

Етап реалізації проекту також може бути поділений на дві фази. Перша фаза проектного оформлення документації, яка повністю має скомплектований бізнес-план з визначеними економічними та виробничими затратами й можливими отриманими результатами, є базовою. При цьому формування бізнес-плану має описувати всі наявні інструменти та механізми управлінської діяльності на підприємстві, а також весь виробничий цикл, щоб одразу після прийняття рішення щодо запровадження даного проекту в менеджменті підприємства, можливим було б розпочинати роботу над реалізацію проекту і поступово переходити до другої фази. Друга фаза полягає в можливості коригування існуючого проекту за результатами постійного динамічного розвитку ринкових відносин та ринкової ситуації, загалом. При чому кореляції також вимагає наявність проектного забезпечення ресурсами, про які вже згадувалось. Причому, в кожному момент часу мають бути можливими для залучення маркетингові ресурси. Можливість маркетингового ресурсу проявляється через те, що розуміння маркетингу як ринкової діяльності підприємства є базовим при виході підприємства на ринку. Тому всі інструменти маркетингу повністю є відповідними до формування товарної, цінової, комунікаційної та збутової політики підприємства, що, у свою чергу, є всіма можливими напрямками для кореляції існуючого проекту.

Етап завершення проекту має відбуватись урахуванням певних особливостей. Якщо мова йде про агропромислове виробництво, то даний етап не повинен мати місце на довготривалій період для ефективної діяльності аграрного підприємства. Тому для нівелювання загроз етапу ліквідації проекту слід більше уваги на стадії реалізації приділяти в розрізі маркетингової діяльності підприємства життєвому циклу товару. Причому життєвий цикл товару за таких умов буде повністю пов'язаний із проектним менеджментом в сфері маркетингу підприємства. Так, маркетинговий інструментарій включає можливості формування товарної й цінової політик підприємства, а також політики товаропросування й товаророзподілу з відповідною методологією запровадження (способами, методами, принципами тощо).

Висновки. Отже, формування проект-менеджменту для системи маркетингу підприємства має на меті реалізацію двох типів діяльності: по-перше, це управління проектами підприємства і, по-друге, це залучення інструментів маркетингу до проектування. Якщо розуміти управління проектами через формування конкретного бізнес-плану, який втілює в життя задум чи ідею підприємства зі створення унікальної продукції, що є головним завданням маркетингу, на сьогоднішній день, то його можна виокремлювати через опрацювання різних напрямів в діяльності підприємства. Таким чином, поставлені завдання реалізації проекту підприємства з одночасним запровадженням маркетингового інструментарію можна характеризувати максимальною прибутковістю для підприємства. А забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств відбуватиметься при поєднанні проект-менеджменту та маркетингу.

Література.

1. **Бабко Н.М.** Особливості формування доходів сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету: економічні науки*. 2012. № 2(18). С. 14-20.
2. **Бабко Н.М.** Ретроспективний аналіз інфляційних процесів. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: економічні науки*. 2012. Вип. 125. С. 67-73.
3. **Додух Н.О.** Необхідність планування і контролю на підприємстві. 2017.
4. **Додух Н.О.** Важливість стратегічного управління для аграрних підприємств в сучасних ринкових умовах. 2017.
5. **Плигун С.В.** Проблемні аспекти дослідження кон'юнктури сільськогосподарського ринку в Україні. 2018. *Агросвіт*. № 15-16. С. 52-55.
6. **Плигун С.В.** Ефективний розвиток агропродовольчої сфери: методологічний аспект. *Історія економічної думки*. 2018. 73 с.
7. **Романюк І.А.** Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 4. С. 60-63.
8. **Романюк І.А.** Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. *Агросвіт*. 2016. № 11. С. 12-15.
9. **Севідова І.О.** Пріоритетні напрями реалізації експортоорієнтованої стратегії аграрними підприємствами. *Економіка та держава*. 2018. № 2. С. 46-49.
10. **Babenko V., Perevozova I., Maliy O., Mykolenko I.** (2019). World informatization in conditions of international globalization: factors of influence. *Global. J. Environ. Sci. Manage.*, 5(SI). P. 172-179. DOI: 10.22034/IJHCUM.2019.05.SI.19
11. **Eilon S.** (1971). *Management control*. Harvard Business School Press, 207.

12. **Kuskova S.V.** Features of formation of resource potential agricultural enterprises. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інвестиційно-інноваційні моделі розвитку підприємств в умовах сучасної нестабільності»*. 2018. С. 65-67.

13. **Kuskova S.V.** Ways of improving the personnel management system in the enterprise. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2018. Вип. 193. С. 228-237.

14. **Sievidova I.A.** Factors affecting the economic management efficiency of agricultural enterprises in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. № 15(2). С. 204-211.

15. **Sievidova I.** et al. (2019). Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium. *Eastern-European Journal Of Enterprise Technologies*, no. 6(4(102)), pp. 47-56. doi:<http://dx.doi.org/10.15587/1729-4061.2019.187844>

16. **Faiier O., Arefieva O., Miahkykh I., & Khloponina-Gnatenko O.** (2019). Risk management in the sphere of state economic security provision using professional liability insurance. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 5 (Special Issue), pp. 51-60. doi: 10.22034/gjesm.2019.05.SI.06

References.

1. **Babko N.M.** (2012). Osoblyvosti formuvannya dokhodiv sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv v umovakh rynkovoyi ekonomiky [Features of formation of incomes of agricultural enterprises in the conditions of market economy]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu: ekonomichni nauky – Proceedings of the Tavrida State Agrotechnological University: Economic Sciences*, no. 2(18), pp. 14-20 [in Ukrainian].

2. **Babko N.M.** (2012). Retrospektyvnyy analiz inflyatsiynykh protsesiv [Retrospective analysis of inflationary processes] *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'nogo tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 125, pp. 67-73 [in Ukrainian].

3. **Dodukh N.O.** (2017). Neobkhidnist' planuvannya i kontrolyu na pidpryemstvi [Need for planning and control at the enterprise]. [in Ukrainian].

4. **Dodukh N.O.** (2017). Vazhlyvist' strateichnoho upravlinnya dlya ahrarnykh pidpryemstv v suchasnykh rynkovykh umovakh [The importance of strategic management for agricultural enterprises in today's market conditions]. [in Ukrainian].

5. **Plyhun S.V.** (2018). Problemni aspekty doslidzhennya kon'yunktury sil's'kohospodars'koho rynku v Ukrayini [Problematic aspects of agricultural market research in Ukraine]. *Ahrosvit – Agrosvit*, no. 15-16, pp. 52-55 [in Ukrainian].

6. **Plyhun S.V.** (2018). Efektyvnyy rozvytok ahroprodovol'choyi sfery: metodolohichnyy aspekt [Effective development of the agro-food sector: a methodological aspect]. *Istoriya ekonomichnoyi dumky – History of Economic Thought*, p. 73 [in Ukrainian].

7. **Romanyuk I.A.** (2016). Novi chynnyky ta kontseptsiiyi zdiysnennya intensyfikatsiiyi sil's'koho hospodarstva [New factors and concepts for the implementation of agricultural intensification]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, no. 4, pp. 60-63 [in Ukrainian].

8. **Romanyuk I.A.** (2016). Osoblyvosti vidtvoryuval'noho protsesu v ahrarnomu sektori [Features of the reproduction process in the agricultural sector]. *Ahrosvit – Agro-world*, no. 11, pp. 12-15 [in Ukrainian].

9. **Sievidova I.O.** (2018). Priorytetni napryamy realizatsiiyi eksportooriyentovanoii stratchiyyi ahrarnymy pidpryyemstvamy [Priority directions of implementation of export-oriented strategy by agricultural enterprises]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the State*, no. 2, pp. 46-49 [in Ukrainian].

10. **Babenko V., Perevozova I., Maliy O., & Mykolenko I.** (2019). World informatization in conditions of international globalization: factors of influence. *Global. J. Environ. Sci. Manage.*, 5(SI), pp. 172-179 DOI: 10.22034/IJHCUM.2019.05.SI.19 [in English].

11. **Eilon S.** (1971). Management control. *Harvard Business School Press*, p. 207 [in English].

12. **Kuskova S.V.** (2018). Features of fourmationof resourse potential agriculturalenterprises. *Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiiyi «Investytsiyno-innovatsiyni modeli rozvytku pidpryyemstv v umovakh suchasnoyi nestabil'nosti» – Proceedings of the International Scientific and Practical Conference «Investment-innovative models of enterprise development in the conditions of modern instability»*, pp. 65-67. [in English].

13. **Kuskova S.V.** (2018). Ways of improving the personnal management system in the enterprise. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 193, pp. 228-237 [in English].

14. **Sievidova I.A.** (2017). Factors affecting the economic management efficiency of agricultural enterprises in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, no. 15(2), pp. 204-211 [in English].

15. **Sievidova I.** et al. (2019). Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium. *Eastern-European Journal Of Enterprise Technologies*, vol. 6, no. 4 (102), pp. 47-56 doi:<http://dx.doi.org/10.15587/1729-4061.2019.187844> [in English].

16. **Faiier O., Arefieva O., Miahkykh I., Khloponina-Gnatenko O.** (2019). Risk management in the sphere of state economic security provision using professional liability insurance. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 5(Special Issue), pp. 51-60. doi: 10.22034/gjesm.2019.05.SI.06 [in English].

Анотація.

Мандич О.В. Управління проектами через інструментарій маркетингу підприємства.

В статті проведено теоретичне опрацювання методологічних засад формування проект-менеджменту за допомогою маркетингової діяльності аграрного підприємства з

метою підвищення рівня його конкурентоспроможності та отримання кращих результатів в площинах фінансових та ринкових показників. Якщо розуміти управління проектами через формування конкретного бізнес-плану, який втілює в життя задум чи ідею підприємства зі створення унікальної продукції, що є головним завданням маркетингу, на сьогоднішній день, то його можна виокремлювати через опрацювання різних напрямів в діяльності підприємства. Маркетинговий інструментарій включає можливості формування товарної й цінової політик підприємства, а також політики товаропросування й товаророзподілу з відповідною методологією запровадження проектного менеджменту (способами, методами, принципами тощо).

Ключові слова: управління проектами, маркетинговий менеджмент, конкурентоспроможність підприємства, інструменти маркетингу, система управління, стратегія, результативність, підприємство.

Аннотация.

Мандыч А.В. Управление проектами через инструментарий маркетинга предприятия.

В статье проведено теоретическое обоснование методологических основ формирования проект-менеджмента с помощью маркетинговой деятельности аграрного предприятия с целью повышения уровня его конкурентоспособности и получения лучших результатов в плоскостях финансовых и рыночных показателей. Если понимать управление проектами через формирование конкретного бизнес-плана, который воплощает в жизнь замысел или идею предприятия по созданию уникальной продукции, что и является главной задачей маркетинга, на сегодняшний день, то его можно выделять из обоснования различных направлений в деятельности предприятия. Маркетинговый инструментарий включает возможности формирования товарной и ценовой политик предприятия, а также политики товаропродвижения и товарораспределения с соответствующей методологией внедрения проектного менеджмента (способами, методами, принципами и т.д.).

Ключевые слова: управление проектами, маркетинговый менеджмент, конкурентоспособность предприятия, инструменты маркетинга, система управления, стратегия, результативность, предприятие.

Abstract.

Mandyk O. Project management through enterprise marketing tools.

The article deals with the theoretical elaboration of methodological foundations of project management formation with the help of marketing activity of agrarian enterprise in order to increase the level of its competitiveness and obtain better results in terms of financial and market indicators. If you understand project management through the formation of a specific business plan that embodies the idea or idea of the company to create unique products, which is the main task of marketing, today, it can be distinguished by working out different directions in the enterprise. Marketing tools include the ability to formulate the commodity and price policies of the enterprise, as well as the policy of marketing and distribution with the appropriate methodology for the implementation of project management (methods, methods, principles, etc.).

Key words: project management, marketing management, enterprise competitiveness, marketing tools, management system, strategies, performance, enterprise.

ПРОТИРІЧЧЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

БОГОМОЛОВА К.С., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,

КРАЛЯ В.Г., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,

ПАЩЕНКО А.Д., ЗДОБУВАЧ,

***ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному виді Необхідною умовою стабільного розвитку суспільства та ефективного функціонування держави є забезпечення балансу загальнодержавних інтересів з інтересами населення регіонів і територіальних громад. Конституція України закріпила дві системи влади на місцях: місцеві державні адміністрації, які є місцевими органами виконавчої влади, та місцеве самоврядування, як публічну владу територіальних громад. Конституція України гарантує місцеве самоврядування і тим самим не допускає можливості його підміни місцевими державними адміністраціями. Демократизація всіх сфер суспільного життя та побудова громадянського суспільства в Україні неможливі без проведення децентралізації де концентрації державних функцій і повноважень та втілення в життя принципів реального місцевого самоврядування.

Взаємовідносини державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування представляють, насамперед правовідносини, що виникають, змінюються та припиняються між цими органами, пов'язаними між собою правами та обов'язками. У процесі здійснення органами державної виконавчої влади та місцевим самоврядуванням своїх функцій відбувається неминуча взаємодія між даними управлінськими структурами. При цьому під взаємодією між цими органами розуміється сукупність організаційно – правових форм і методів, спрямованих на спільне рішення як загальнодержавних, так і місцевих питань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Сфери взаємодії органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування найрізноманітніші – економічні, соціальні, культурні, екологічні, національно-побутові та інші. Однак проблема оптимізації цих взаємовідносин досі є однією з найбільш гострих у вітчизняній правовій теорії і практиці управління. Отже, питання взаємодії органів

державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, необхідність утворення такої моделі управління, яка об'єднає широкий місцевий демократизм зі стабільністю, відповідальною і сильною політикою держави на місцях, набувають актуальності.

У контексті наголошеної проблеми значний інтерес становлять праці вітчизняних та зарубіжних учених, присвячені аналізу зарубіжного досвіду стосовно налагодження відносин між державною адміністрацією та місцевим самоврядуванням. Взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування в зарубіжних країнах приділили увагу Н. Гнидюк, Я. Гонцяж, В. Гуменюк, В. Євдокимов, М. Ісасв, О. Куленкова, О. Лазор, Л. Ларіна, А. Прудников, Я. Старцев, Р. Туровський, А. Чеканський, В. Чехаріна, В. Шишкін. Процеси адміністративно-територіальних реформ у низці країн досліджували А. Антопешевський, В. Барвіцький, Ж.-Ф. Девемі, С. Карасінський, Ж.А. Поже, Р. Хербут, колектив науковців під керівництвом Т. Хорвата та ін. [1-5, 7, 8]. Але розвиток системи державного управління вимагає проведення подальших досліджень проблеми взаємодії органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Формулювання цілей статті. Визначити, які існують протиріччя функціонування державних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Викладення основного матеріалу дослідження Наукові дослідження проблем взаємодії держави й органів місцевого самоврядування виявляють різноманітні форми, способи, механізми впливу держави на сферу місцевого самоврядування, що, своєю чергою, дозволяє зробити висновок про можливість виокремити в системі внутрішніх функцій української держави функції державного визнання, встановлення та гарантування місцевого самоврядування, що на практиці реалізується у таких напрямках і формах: нормативно-правове регулювання місцевого самоврядування; державна політика в галузі розвитку місцевого самоврядування; державна підтримка територіальних громад; державний захист і гарантування місцевого самоврядування; державний контроль; юридична відповідальність суб'єктів муніципально-правових відносин тощо. Для реалізації саме цієї функції органи державної влади й наділяються відповідними повноваженнями у сфері місцевого самоврядування.

Такі повноваження можна класифікувати за різними підставами, зокрема, відповідно до статусу органів державної влади, які їх здійснюють, з урахуванням сфер їх здійснення органами державної влади, їхнього змісту тощо.

Суб'єктами, наділеними повноваженнями у сфері місцевого самоврядування, є Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади, суди та інші спеціально створені державою профільні органи у сфері сприяння розвитку локальної демократії. За характером і змістом повноваження органів державної влади України в галузі місцевого самоврядування можна поділити на декілька груп, які показані на рис. 1.

За видами ці повноваження бувають нормативно-регулюючі та конкретно-регулюючі. Останні забезпечують контрольні, систематично вчинювані державою правомірні дії, для чого використовуються різні засоби: видання правових актів, статистична звітність, методичні рекомендації тощо. Розглянемо докладніше основні питання, які вирішують місцеві державні адміністрації та місцеве самоврядування. Державні адміністрації вирішують наступне:

- 1) забезпечення законності, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян;
- 2) соціально-економічний розвиток відповідних територій;
- 3) бюджет, фінанси та облік;

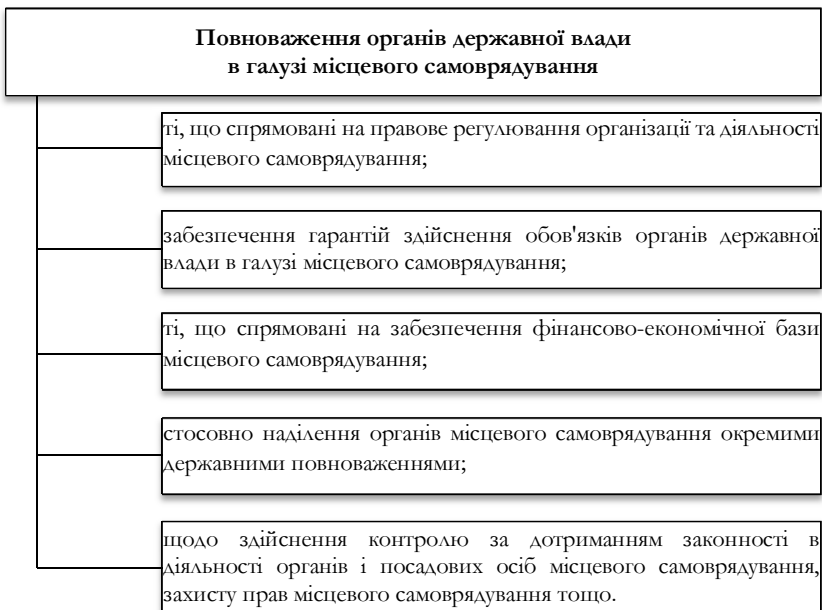

Рис. 1. Класифікація повноважень органів державної влади в галузі місцевого самоврядування

4) управління майном, приватизація, сприяння розвитку підприємництва та здійснення державної регуляторної політики;

5) промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт і зв'язок;

6) наука, освіта, культура, охорона здоров'я, фізкультура і спорт, сім'я, жінки, молодь та неповнолітні;

7) використання землі, природних ресурсів, охорона довкілля;

8) зовнішньоекономічна діяльність;

9) оборонна робота та мобілізаційна підготовка;

10) соціальний захист, зайнятість населення, праця та заробітна плата [8].

Місцеве самоврядування вирішує наступні питання:

1) утворення виконавчого комітету ради, визначення його чисельності, затвердження персонального складу; внесення змін до складу виконавчого комітету та його розпуск;

2) прийняття рішення про проведення місцевого референдум;

3) прийняття рішень про наділення органів самоорганізації населення окремими власними повноваженнями органів місцевого самоврядування, а також про передачу коштів, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для їх здійснення;

4) прийняття рішень про об'єднання в асоціації або вступ до асоціацій, інших форм добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування та про вихід з них;

5) затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування;

6) затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього;

7) затвердження звіту про виконання відповідного бюджету;

8) встановлення місцевих податків і зборів та розмірів їх ставок у межах, визначених законом;

9) прийняття рішень щодо випуску місцевих позик;

10) прийняття рішень щодо надання відповідно до чинного законодавства пільг по місцевих податках і зборах;

11) прийняття рішень щодо відчуження відповідно до закону комунального майна; затвердження місцевих програм приватизації, а також переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації;

12) вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин;

13) надання відповідно до законодавства згоди на розміщення на території села, селища, міста нових об'єктів, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормативами включає відповідну територію;

14) встановлення відповідно до законодавства правил з питань благоустрою території населеного пункту, забезпечення в ньому чистоти і порядку, торгівлі на ринках, додержання тиші в громадських місцях, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність;

15) затвердження статуту територіальної громади;

16) визначення обсягу і меж повноважень, які здійснюють районні у містах (у разі їх створення) ради та їх виконавчі органи в інтересах територіальних громад районів у містах.

Проведений аналіз положень діючого законодавства свідчить, що перелік повноважень, які делегують органам місцевого самоврядування органи виконавчої досить об'ємний. Це повноваження, які стосуються соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку, бюджету, фінансів і цін, комунальної власності, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку, будівництва, освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища, соціального захисту населення. Деякі з цих повноважень співпадають з повноваженнями державних адміністрацій. Розглянемо детальніше це питання.

Порівняємо основні галузеві повноваження державних адміністрацій та місцевого самоврядування у сфері соціально-економічного розвитку в таблиці. У галузі бюджету та фінансів місцеве самоврядування має право складати проект місцевого бюджету, забезпечити його виконання та має інші повноваження, які перераховані в таблиці. У галузі містобудування, житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку місцеві адміністрації повинні проводити облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, управляти об'єктами житлово-комунального господарства та проводити інші дії, які перераховані в таблиці.

Основні галузеві повноваження державних адміністрацій та місцевого самоврядування

<i>Державні адміністрації</i>	<i>Міське самоврядування</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
У сфері соціально-економічного розвитку	
розробляє проекти програм соціально-економічного розвитку і подає їх на затвердження відповідній раді, забезпечує їх виконання, звітує перед відповідною радою про їх виконання	підготовка програм соціально-економічного та культурного розвитку сіл, селищ, міст, цільових програм з інших питань самоврядування, подання їх на затвердження ради, організація їх виконання; подання раді звітів про хід і результати виконання цих програм
забезпечує ефективне використання природних, трудових і фінансових ресурсів	забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів
складає необхідні для управління соціально-економічним розвитком відповідної території баланси трудових, матеріально-фінансових та інших ресурсів, місцевих будівельних матеріалів, палива; визначає необхідний рівень обслуговування населення відповідно до нормативів мінімальних соціальних потреб; проводить розрахунок коштів та визначає обсяг послуг, необхідних для забезпечення передбаченого законодавством рівня мінімальних соціальних потреб	забезпечення складання балансів фінансових, трудових ресурсів, грошових доходів і видатків, необхідних для управління соціально-економічним і культурним розвитком відповідної території, а також визначення потреби у місцевих будівельних матеріалах, паливі
розробляє пропозиції щодо фінансово-економічного обґрунтування обсягів продукції, що підлягає продажу для державних потреб за рахунок державного бюджету; на пропозиції органів місцевого самоврядування формує обсяги продукції, що поставляється для місцевих потреб за рахунок коштів бюджетів місцевого самоврядування та інших джерел фінансування	розгляд проектів планів підприємств і організацій, які належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, внесення до них зауважень і пропозицій, здійснення контролю за їх виконанням
У галузі бюджету та фінансів	
складає і подає на затвердження ради проект відповідного бюджету та забезпечує його виконання; звітує перед відповідною радою про його виконання	здійснення в установленому порядку фінансування видатків з місцевого бюджету
подає в установленому порядку до органів виконавчої влади вищого рівня фінансові показники і пропозиції до проекту Державного бюджету України, пропозиції щодо обсягу коштів Державного бюджету України для їх розподілу між територіальними громадами, розмірів дотацій і субсидій, дані про зміни складу об'єктів, що підлягають бюджетному фінансуванню, баланс фінансових ресурсів для врахування їх при визначенні розмірів субвенцій, а також для бюджетного вирівнювання виходячи із забезпеченості мінімальних соціальних потреб	встановлення в порядку і межах, визначених законодавством, тарифів на побутові, комунальні (крім тарифів на теплову енергію, централізоване водопостачання та водовідведення, перероблення та захоронення побутових відходів, послуги з централізованого опалення, послуги з централізованого постачання холодної води, послуги з централізованого постачання гарячої води, послуги з водовідведення (з використанням внутрішньобудинкових систем), які встановлюються національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг), транспортні та інші послуги

1	2
здійснює фінансування підприємств, установ та організацій освіти, культури, науки, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, соціального захисту населення, переданих у встановленому законом порядку в управління місцевій державній адміністрації вищими органами державної та виконавчої влади або органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад, а також заходів, пов'язаних із розвитком житлово-комунального господарства, благоустроєм та шляховим будівництвом, охороною довкілля та громадського порядку, інших заходів, передбачених законодавством	складання проекту місцевого бюджету, подання його на затвердження відповідної ради, забезпечення виконання бюджету; щоквартальне подання раді письмових звітів про хід і результати виконання бюджету; підготовка і подання відповідно до районних, обласних рад необхідних фінансових показників і пропозицій щодо складання проектів районних і обласних бюджетів
У галузі містобудування, житлово-комунального господарства, побутового, торгівельного обслуговування, транспорту і зв'язку	
організовує розробку та проведення експертизи містобудівної документації населених пунктів відповідно до державних норм і стандартів	управління об'єктами житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, забезпечення їх належного утримання та ефективної експлуатації, необхідного рівня та якості послуг населенню
забезпечує організацію обслуговування населення підприємствами, установами та організаціями житлово-комунального господарства, зв'язку, телебачення, радіомовлення, торгівлі та громадського харчування, побутового і транспортного обслуговування незалежно від форм власності	облік громадян, які відповідно до законодавства потребують поліпшення житлових умов; розподіл та надання відповідно до законодавства житла, що належить до комунальної власності; вирішення питань щодо використання нежилых приміщень, будинків і споруд, що належать до комунальної власності
організовує роботу з атестації об'єктів, сертифікації продукції, робіт і послуг підприємств і організацій житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування населення	сприяння розширенню житлового будівництва, подання громадянам, які мають потребу в житті, допомоги в будівництві житла, в отриманні кредитів, у тому числі пільгових, та субсидій для будівництва чи придбання житла; подання допомоги власникам квартир (будинків) в їх обслуговуванні та ремонті; сприяння створенню об'єднань співвласників багатоквартирних будинків
організовує охорону, реставрацію та використання пам'яток архітектури і містобудування, палацово-паркових, паркових та історико-культурних ландшафтів	прийняття рішень про організацію громадських вбиралень, стоянок та майданчиків для паркування автомобільного транспорту, здійснення контролю за їх діяльністю відповідно до закону
розробляє та затверджує схеми санітарного очищення в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці та організовує окреме збирання побутових відходів, інших видів відходів як вторинної сировини	забезпечення соціально-культурних закладів, які належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, а також населення паливом, електроенергією, газом та іншими енергоносіями; вирішення питань водопостачання, відведення та очищення стічних вод; здійснення контролю за якістю питної води

Фактично, розмежування функцій і повноважень двох гілок влади, має на меті забезпечити умови для роздільного їх функціонування. Але наявність широкої суміжної компетенції робить це малоефективним. На сьогодні у взаємодії державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування просліджуються певні протиріччя.

По-перше, аналізуючи законодавчу базу, виявляється, що повноваження державних адміністрацій повністю дублюються органами місцевого самоврядування. Недостатньо використаний при розробці законів про державні адміністрації та місцеве самоврядування досвід зарубіжних країн щодо чіткого розмежування об'єктів управління. Таким чином, мова йде про так звані протиріччя в сфері компетенції.

По-друге, слід сказати про принцип розподілу влад, коли органи місцевого самоврядування, не будучи органами виконавчої влади, мають права і виконують функції виконавчої влади.

По-третє, державні адміністрації підконтрольні і підзвітні радам відповідного рівня, ради контролюють реалізацію комплексних програм, виконання бюджету тощо. Крім того, вони заслуховують звіти голови державної адміністрації, його заступників, керівників управлінь, відділів, інших структурних підрозділів державної адміністрації. В той же час міський, селищний, сільський голова підзвітні лише територіальній громаді, а рада підконтрольна лише на стільки, на скільки депутати підзвітні своїм виборцям на округах.

По-четверте, існують протиріччя в сфері делегування повноважень. Згідно законодавства держава делегує частину своїх функцій органам місцевого самоврядування. В наслідок цього ради вирішують питання не лише місцевого характеру, але і питання державної політики, оскільки в законі не вказується конкретні особливості поняття «питання місцевого значення», що дає змогу трактувати його в залежності від ситуації. Районні та обласні ради делегують місцевим державним адміністраціям низку повноважень. За умови відсутності у районної та обласної ради виконавчого органу це призводить до перетворення місцевих державних адміністрацій у виконкоми рад.

По-п'яте, за законодавством, сільський, селищний голова обирається членами територіальної громади. Голова обласної та районної ради обирається на сесії з числа депутатів. Голова місцевої державної адміністрації призначається Президентом України за поданням Кабміну України, однак Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» закріпив за радою право внесення кандидатури на посаду

голови місцевої державної адміністрації а також право висловлювати йому недовіру. У разі виявлення недовіри Президент України звільняє голову державної адміністрації з посади. Отже, голова місцевої державної адміністрації перебуває у жорсткій залежності від ради, і повинен в своїй діяльності опікуватися перш за все потребами ради, а не держави.

Таким чином, на даний час повноваження між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування належним чином не розподілено, мають місце їх невиправдана централізація, дублювання, безпідставне делегування. Всі ці фактори ускладнюють систему управління, ведуть до конфліктів між представниками цих державних органів, призводять до створення дублюючих управлінських структур, надмірних фінансових витрат і як кінцевий результат – зменшення ефективності вирішення місцевих справ.

Висновки Для ефективної реконструкції співвідношення державного управління і місцевого самоврядування необхідно:

1. Чітке наукове обґрунтоване визначення розподілу функцій та повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. До сфери компетенції обласних державних адміністрацій слід віднести питання контролю за дотриманням законодавства, організацію заходів загальнодержавного спрямування. За органами місцевого самоврядування слід закріпити функції надання громадських послуг, задоволення культурних, освітніх та інших потреб населення;

2. Удосконалення контролю за реалізацією делегованих повноважень. Необхідно закріпити процесуальні норми щодо здійснення контролю за виконанням делегованих повноважень та відповідальності за їх порушення. Голови місцевих державних адміністрацій мають бути наділені повноваженнями щодо зупинення незаконних актів органів місцевого самоврядування, які прийняті з питань виконання делегованих повноважень органів виконавчої влади;

3. Розширення практики укладання договорів та угод про спільну діяльність у різних сферах життя між органами влади на місцях, які можуть конкретизувати відповідно до закону їхні взаємні права та обов'язки;

4. Законодавче визначення та закріплення повноважень територіальних громад сіл, селищ, міст. За громадами слід закріпити визначення пріоритетів їх розвитку, затвердження найвагоміших правових актів. Необхідно значно розширити повноваження рад базового рівня та місцевих голів, які обираються на основі загального,

рівного, прямого виборчого права у населених пунктах. Важливим напрямом розвитку функцій місцевого самоврядування є прийняття галузевих нормативно-правових актів у галузі житлово-комунального господарства, будівництва тощо.

Література.

1. **Барвіцький В.** У пошуках шляхів реформування дієздатних територіальних громад: міжнародний досвід. *Проблеми децентралізації: національний та міжнародний досвід*: збірник матеріалів та докладів / за ред. **М.О. Пухтинського**. Київ: Атіка-Н, 2006. С. 245-251.

2. **Гонцяж Я.** Самоврядування та територіальна організація влади в Польщі: довідкове видання / за заг. ред. **Я. Гонцяж** [та ін.]; Центр дослідж. адміністрат. реформи; Міжнар. центр перспект. дослідж. Київ: Міленіум: Вид-во УАДУ, 2001. 184 с.

3. **Девемі Ж.-Ф.** Місцеве управління у Франції. *Збірник науковий Української академії державного управління* / за заг. ред. **В.І. Лугового, В.М. Князева**. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. Вип. 2. Ч. II. С. 77-82.

4. Децентрализация: эксперименты и реформы: органы местного самоуправления в Центральной и Восточной Европе / под ред. **Т. Хорвата**. Будапешт: Public Service Reform Initiative, 2000. 484 с.

5. **Евдокимов В.Б., Старцев Я.Ю.** Местные органы власти зарубежных стран: правовые аспекты. М.: Спарк, 2001. 251 с.

6. **Западинчук О.П.** Формування та розвиток інституту державної влади в умовах адміністративної реформи в Україні: *автореферат дисертації кандидата наук з державного управління: 25.00.03*; ДРІДУ НАДУ. Дніпро, 2016. 23 с.

7. **Исаев М.А., Чеканский А.Н., Шишкин В.Н.** Политическая система стран Скандинавии и Финляндии. М.: РОССПЭН, 2000. 279 с.

8. **Карасінський С.** Польська адміністративна реформа. *Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика*; за ред. І.Ф. Кононова. Луганськ: Альма-матер, 2001. С. 431-440.

References.

1. **Barvitsky V.** (2006). U poshukakh shlyakhiv reformuvannya diyezdatnykh terytorial'nykh hromad: mizhnarodnyy dosvid [In search of ways to reform able territorial communities: international experience]. *Problemy detsentralizatsiyi: natsional'nyy ta mizhnarodnyy dosvid – Decentralization Issues: National and International Experience*. M.O. Puhtinsky (Ed.). Kyiv: Atika-N, pp. 245-251 [in Ukrainian].

2. **Goncagh J.** et al. (Eds.). (2001). *Samovryaduvannya ta terytorial'na orhanizatsiya vlady v Pol'shchi: dovidkove rydannya [Self-Government and Territorial Organization of Power in Poland: Reference Edition]*. Kyiv: Millennium: UADU Issue, p. 184 [in Ukrainian].

3. **Nine J.-F.** (2000). Mistseve upravlinnya u Frantsiyi [Local government in France]. *Zbirnyk naukovy Ukrainy's'koyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya – Proceedings of the Ukrainian Academy of Public Administration*. V.I. Lugovoi, & V.M. Knyazev (Eds.). Kiev: Issue of the UUU, Vol. 2, Part II, pp. 77-82 [in Ukrainian].

4. *Detsentralyzatsiyya: éksperymenty y reformy: orhany mestnobo samoupravlenyya v Tsentral'noy y Vostochnoy Evrope* [Decentralization: Experiments and Reforms: Local Self-Government Bodies in Central and Eastern Europe]. (2000). T. Horvath (Ed.). Budapest: Public Service Reform Initiative, p. 484 [in Russian].

5. **Evdokimov V.B., & Startsev Ya.Yu.** (2001). *Mestnye orhany vlasty zarubezhnykh stran: pravoie aspekty* [Local authorities of foreign countries: legal aspects]. Moscow: Spark, p. 251 [in Russian].

6. **Zapadinchuk O.P.** (2016). Formuvannya ta rozvytok instytutu derzhavnoyi vlady v umovakh administrativnoyi reformy v Ukraini [Formation and development of the institute of state power in the conditions of administrative reform in Ukraine]. *Abstract of the dissertation of the candidate of sciences in public administration*, Dnipro, p. 23 [in Ukrainian].

7. **Isaev M.A., Chekansky A.N., & Shishkin V.N.** (2000). *Polytycheskaya systema stran Skandynavyy y Fynlyandy* [The political system of the countries of Scandinavia and Finland]. Moscow: ROSSPEN, p. 279 [in Russian].

8. **Karasinski S.** (2001). *Pol's'ka administratyvna reforma. Hlobalizatsiya. Rehionalizatsiya. Rehional'na polityka* [Polish administrative reform. Globalization. Regionalization. Regional policy]. I.F. Kononov (Ed.). Lugansk: Alma Mater, pp. 431-440 [in Ukrainian].

Анотація.

Богомолова К.С., Краля В.Г., Пашенко А.Д. Протиріччя функціонування державних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

В статті виявлені основні протиріччя функціонування державних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Проведено групування повноважень органів державної влади України в галузі місцевого самоврядування за характером і змістом. Встановлено, що перелік повноважень, які делегують органам місцевого самоврядування органи виконавчої влади достатньо об'ємний. При цьому, деякі з цих повноважень співпадають з повноваженнями державних адміністрацій. Фактично, розмежування функцій і повноважень двох гілок влади, має на меті забезпечити умови для роздільного їх функціонування, але наявність широкої суміжної компетенції робить це малоефективним. Встановлені певні протиріччя, що існують у взаємодії державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Доведено, що на даний час повноваження між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування належним чином не розподілені, мають місце їх невиправдана централізація, дублювання, безпідставне делегування. Всі ці фактори ускладнюють систему управління, ведуть до конфліктів між представниками цих державних органів, призводять до створення дублюючих управлінських структур, надмірних фінансових витрат і як кінцевий результат – призводять до зменшення ефективності їх діяльності.

Ключові слова: державні органи влади, місцеве самоврядування, делегування повноважень, галузеві повноваження.

Аннотация.

Богомолова К.С., Краля В.Г., Пащенко А.Д. Противоречия функционирования государственных органов исполнительной власти и местного самоуправления.

В статье выявлены основные противоречия функционирования государственных органов исполнительной власти и местного самоуправления. Проведена группировка полномочий органов государственной власти Украины в области местного самоуправления по характеру и содержанию. Установлено, что перечень полномочий, делегированных органам местного самоуправления органами исполнительной власти достаточно объемны. При этом некоторые из этих полномочий совпадают с полномочиями государственных администраций. Фактически, разграничение функций и полномочий двух ветвей власти, направлено на обеспечение условия для раздельного их функционирования, однако наличие широкой смежной компетенции делает это малоэффективным. Установлены определенные противоречия, существующие во взаимодействии государственных администраций и органов местного самоуправления. Доказано, что в настоящее время полномочия между органами исполнительной власти и местного самоуправления должным образом не распределены, имеют место их неоправданная централизация, дублирование, безосновательное делегирование. Все эти факторы усложняют систему управления, ведут к конфликтам между представителями государственных органов, приводят к созданию дублирующих управленческих структур, чрезмерных финансовых затрат и как конечный результат — приводят к уменьшению эффективности их деятельности.

Ключевые слова: государственные органы власти, местное самоуправление, делегирование полномочий, отраслевые полномочия.

Abstract.

Bohomolova K.S., Kralya V.G., Pashchenko A.D. Contradictions of functioning of state bodies of executive power and local self-government.

In the article the main contradictions of functioning of state bodies of executive power and local self-government are revealed. The grouping of powers of state authorities of Ukraine in the field of local self-government by nature and content is conducted. It is established that the list of powers delegated to local governments by the executive is sufficiently voluminous. However, some of these powers are in line with those of public administrations. In fact, the separation of functions and powers of the two branches of power is intended to provide the conditions for their separate functioning, but the existence of broad coordinating competence renders it ineffective. Some contradictions existed between state administrations and local self-government bodies. It is proved that at present the powers between the executive authorities and local self-government are not properly distributed, there are their unjustified centralization, duplication, and unjustified delegation. All these factors complicate the management system, lead to conflicts between representatives of these state bodies, lead to the creation of duplicate management structures, excessive financial costs and, as a result, lead to a decrease in the effectiveness of their activities.

Key words: state authorities, local self-government, delegation of powers, sectoral powers.

ЗАГАЛЬНІ ТА ДЕТАЛІЗОВАНІ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ

ЛІЗУТ Р.А., К.Е.Н.,

*ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІАБСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Після розпаду колишньої системи організаційно-економічної безпеки її концептуальна, інституційно-організаційна та стратегічна основа були втрачені. Парадигма державної безпеки, що існувала в старих умовах і мала відповідні стратегічні пріоритети, ідеологію і т. д., вже не могла спонукати появу нових структур забезпечення національної і територіальної безпеки. За минулі двадцять сім років незалежності і виникнення нових організаційно-економічних відносин, виникла потреба в якісно іншому підході до розглянутої проблеми. Економіка України в своєму становленні пережила ряд небачених раніше криз. Вони супроводжувалися деформацією структури економіки, майновим розшаруванням суспільства, зростанням рівня бідності, криміналізацією господарської діяльності й суспільства в цілому.

У світовому розвитку виникли і стрімко розвивалися різні тенденції, такі як глобалізація світового господарства, а потім не менш стрімка його регіоналізація й структуризація. З'явилися і отримали переважаче значення завдання «виживання» економіки, усунення виникаючих зовнішніх і внутрішніх загроз, викликаних входженням країни, її агросфери у світову економіку. Нові загрози вже були пов'язані з відкритістю економіки країни та участю аграрних підприємств, особливо великих агрохолдингів і агрокорпорацій в глобалізаційних процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В результаті протікання світових процесів і внутрішніх трансформацій структура аграрної економіки України об'єктивно змінилася. Це спричинило появу нових трактувань понять «економічна»/«організаційно-економічна безпека». Наразі, ключовими параметрами в них виступають: стабільність, стійкість, конкурентоспроможність економіки, здатність забезпечити її розвиток, дотримання прав особистості і суспільства, рівня і якості життя громадян. Змінилися

загрози та виклики організаційно-економічної безпеки, їм на зміну прийшла велика сукупність інших загроз, ризиків і викликів невизначеності. При цьому акцент ставиться саме на формування механізмів стратегічного управління організаційно-економічною безпекою аграрних підприємств.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в опрацюванні теоретичних засад формування стратегій управління організаційно-економічною безпекою аграрних підприємств в розрізі окремих цілей суб'єктів з використанням різних підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі, наявними є два переважаючих підходи до питань забезпечення організаційно-економічної безпеки аграрних підприємств. Перший з них ґрунтується на дуже поширеній і підтвердженій тезі, що організаційно-економічна безпека аграрних підприємств знаходиться в нерозривному зв'язку з економікою регіону, що власне економіка і забезпечує необхідний рівень безпеки. Разом з тим, підприємства повинні бути здатні захистити себе за допомогою високих організаційно-економічних показників: дохідності, зайнятості, продуктивності праці, рівня конкурентоспроможності і т. д.

Другий підхід ґрунтується на тому, що підтримувати організаційно-економічну безпеку аграрних підприємств повинна влада через систему соціальних, економічних, правових, політичних, екологічних і державних інститутів. За допомогою яких повинна бути створена комплексна система, що включає державні органи і структури різних рівнів регулювання управління, а також правову інфраструктуру. Необхідно відзначити, що офіційна позиція України більш схильється до другого підходу. На нашу думку, обидва підходи мають раціональні основи, якими не можна нехтувати і які повинні враховуватися при розробці стратегії і програм організаційно-економічної безпеки аграрних підприємств.

Нами пропонується використання програмно-цільового методу управління в процесі розробки програм організаційно-економічної безпеки аграрних підприємств. У змісті цієї програми має бути передбачена регіональна програма організаційно-економічного розвитку. Така взаємозалежність зазначених програм враховує важливість перетину інтересів господарюючих суб'єктів і регіональних органів управління, а також важливіше значення їх взаємодії у сфері забезпечення безпеки, що є необхідною ланкою у створенні системи, яка враховує обидва вищезазначених підходи.

Щоб організаційно-економічна діяльність господарюючих

суб'єктів служила інтересам забезпечення безпеки, вона повинна здійснюватися в рамках механізмів регуляторів, з урахуванням економічних інтересів обох сторін [16, с. 52]. Виявлення ключових моментів такої взаємодії має бути представлено окремим етапом організаційно-економічного механізму управління їх організаційно-економічною безпекою.

Розрізняють три типи стратегій забезпечення організаційно-економічної безпеки: стратегія запобігання переростання в загрозу наявних факторів дестабілізації; стратегія ліквідації існуючих загроз; компенсаційна стратегія, спрямована на відшкодування вже завданого збитку в результаті дії загрози [4-6]. Як показує практика, для двох перших типів характерна діяльність щодо запобігання загрози: вона або не виникає взагалі (1-й тип), або їй створюється перешкода (2-й тип). Реалізація стратегії третього типу призводить до компенсації вже нанесеного збитку об'єктам організаційно-економічної безпеки за допомогою відповідних механізмів. Очевидно, що перевагу для ефективного забезпечення організаційно-економічної безпеки мають стратегії перших двох типів. Стратегії 3-го типу використовуються, якщо перші дві вже неможливо застосувати, або коли шкоди можливо компенсувати.

Існує ряд визначень такої категорії, як «стратегія розвитку». Якщо слідувати основоположникам стратегічного менеджменту [4, 7-8], стратегією можна вважати способи і методи досягнення певних (бажаних) результатів, які дозволяють знайти і використовувати в заявлених інтересах існуючі сприятливі можливості. У сучасних дослідженнях при трактуванні робиться акцент на розуміння будь-якої стратегії як організаційно-управлінського процесу, який здатний забезпечити виконання певних цілей і досягти задоволення визначених потреб шляхом цілеспрямованої зміни деяких чи багатьох параметрів організаційно-економічних систем в нестабільній і неконтрольованій середовищі.

Погоджуючись з цими основами і спираючись на базисні завдання процесу забезпечення організаційно-економічної безпеки регіону, пропонується визначати стратегію безпеки регіону як управлінський процес, що складається з комплексу дій з метою забезпечення такого рівня організаційно-економічного розвитку регіону, який дозволяє запобігти або ліквідувати будь-які загрози організаційно-економічної безпеки регіону, або повністю компенсувати вже завдані збитки. При цьому організаційно-економічна безпека націлена на фіксацію найбільш характерних ознак і областей

життєдіяльності людини і суспільства, які допомагають виживати як дрібним, так і великим соціальним системам: особистості, суспільству, території, державі.

Таким чином, стратегія забезпечення економічної безпеки також є певною програмою дій, які спрямовані на досягнення поставлених цілей (забезпечення організаційно-економічної безпеки). Базисом стратегії організаційно-економічної безпеки регіону має служити дерево цілей, сформовано з урахуванням факторів, що загрожують стабільності системи безпеки [17-18]. Такими факторами на рівні регіону є зовнішньоекономічні, макроекономічні, ресурсні, виробничі, інноваційні, інвестиційні, енергетичні, соціальні, екологічні та ряд інших, які формують загрози для системи організаційно-економічної безпеки аграрних підприємств.

У числі найбільш значущих чинників можна назвати залежність внутрішнього ринку регіону від зовнішньоекономічної кон'юнктури, його недостатня захищеність від недобросовісної конкуренції (можна виділити фактор такої конкуренції з боку монополістів, а також осіб і організацій, які здійснюють контрабанду), залежність від імпортних енергоносіїв, невирішені питання з диверсифікацією маршрутів і джерел енергоносіїв, слабе використання енергетичного потенціалу регіонів, цілий ряд соціальних факторів, таких як низькі демографічні показники, низький рівень і якість життя громадян і т. д.

Необхідною умовою кожної системи є наявність цілей, причому дослідники виділяють ряд особливостей цієї проблеми [4-8]. По-перше, діяльність у сфері організаційно-економічної безпеки не можна вважати продуктивною, отже цілі потребують оптимізації для упорядкування витрат ресурсів. Паралельно стоїть завдання раціонального використання цих ресурсів для відстоювання інтересів регіону.

По-друге, необхідно визнавати пріоритетність одних цілей щодо забезпечення організаційно-економічної безпеки перед іншими, тому їх реалізація повинна бути першочерговою. Для виконання такого завдання необхідно поділ цілей по групах об'єктів безпеки на державні, які переслідують в регіоні державні інтереси, причому ними можуть бути як державні органи, так і юридичні та фізичні особи; потім об'єкти міжрегіональної взаємодії та співробітництва; регіональні об'єкти, які представляють інтереси регіону всередині і поза ним; персональні об'єкти юридичних і фізичних осіб, які є резидентами регіону.

По-третє, необхідно також ретельно структурувати загальний список цілей безпеки регіону для встановлення пріоритетів та узгодження з цілями безпеки держави. Цілі можуть бути класифіковані

як стратегічні, тактичні й оперативні. Стратегічні цілі переслідують створення такого середовища проживання, яке було б безпечне для населення регіону і задовольняло б його духовним і матеріальним потребам.

Головною відмінною рисою оперативних цілей є необхідність у визначенні їх послідовності, тобто встановлення черговості: визначення проблеми, її призупинення, виявлення причини або загрози, прийняття компенсаційних заходів щодо її ліквідації. Тактичні цілі вимагають визначення об'єкта, що піддається дії цілі, часового інтервалу дії (ціль може бути разовою або перманентною), а також визначення тієї організаційної структури, яка відповідала б за досягнення мети. Всі види цілей можуть існувати паралельно, що дозволяє маневрування ними і управління в рамках системного підходу [4-7].

Для представлення процесу цілепокладання може бути використаний наступний алгоритм:

- формування загальних для аграрних підприємств стратегічних цілей на макрорівні;
- виділення окремих конкретних цілей забезпечення безпеки на мезорівні;
- розподіл цілей на мікрорівні по ієрархії, їх деталізація (в координатах часу і простору);
- моделювання та формалізація цілей, вибір відповідних індикаторів досягнення цілей і їх кількісних значень;
- узгодження всіх видів цілей з представниками ціленосіїв.

Спільні стратегічні цілі щодо забезпечення безпеки аграрних підприємств являють собою узагальнені, типологізовані, як індивідуальні, так і групові цілі бізнес-спільноти, сільського населення, всіх органів управління. Це можуть бути: забезпечення стабільності, досягнення певного рівня і якості життя сільських жителів, особистих прав і свобод індивідуума, достатніх умов для розвитку особистості, отримання всіх необхідних послуг й екологічного захисту.

Стратегічні групові цілі бізнес-спільноти спрямовані на забезпечення економічної ефективності агробізнесу, його капіталізації; стабільності умов для своєї діяльності, забезпечення інституційних умов розвитку, стратегічного партнерства з владними структурами і т.д. Стратегічні цілі всіх органів управління повинні узагальнювати і погоджувати цілі населення і бізнес-середовища, а також цілі пасивних елементів системи: загальної безпеки та інститутів управління, інфраструктури, екологічного захисту і т.д.

Необхідно відзначити збіг стратегічних цілей безпеки з макроекономічними державними цілями, типовими для держав, економіка яких є ринковою або наближеною до цього типу. Стратегічні цілі забезпечення організаційно-економічної безпеки формуються на базі сукупності цільових орієнтирів регіону і держави. Вони повинні ґрунтуватися на моделі розвитку аграрних підприємств, діяльності сільських громад, місцевої та регіональної влади, брати до уваги законодавчу базу, міжнародні чинники, враховувати інтереси ціленосіїв. Вибір цілей аграрного підприємства можна здійснювати, застосовуючи один з трьох методичних підходів: від бажаного стану безпеки; від стратегічних проблем і загроз, які повинні бути вирішені; суміщення обох підходів. Їх можна деталізувати, застосовуючи такі методи: SWOT-аналіз; визначення конкурентної позиції; визначення ключових компетенцій; використовуючи бачення еліти регіону того стану безпеки, яке потрібно досягти; виходячи із заперечення проблем; використовуючи порівняння з регіоном-лідером; на основі кількох підходів [6].

Висновки. Таким чином, управління організаційно-економічною безпекою аграрних підприємств розглядається нами як процес впливу на організаційно-економічну безпеку з метою забезпечення її стабільного та ефективного розвитку в результаті вчинення взаємопов'язаних, а також послідовних дій, які отримали назву функцій управління. Забезпечення організаційно-економічної безпеки підпорядковується певному порядку дій. До них входить: виявлення та класифікація основних груп загроз безпеці; визначення знакових причин зростання загроз і виявлення основних умов її забезпечення; розробка системи критеріїв; ідентифікація загроз, якщо показник, який її характеризує, перевищив критичний рівень і веде до дестабілізації системи; розробка і здійснення заходів щодо подолання конкретної загрози, що й в результаті формує стратегії управління.

Література.

1. **Амосов О.Ю.** Фінансова безпека підприємства в сучасних економічних умовах: теоретичний аспект. *Проблеми економіки*. 2011. № 4. С. 76-80.
2. **Батюк Л.А.** Суспільні ринкові трансформації: глобальний контекст. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. 2018. Вип. 193. С. 110-120.
3. **Батюк Л.А.** Транснаціоналізація національних економічних систем в умовах глобалізації. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. 2018. Вип. 200. С. 95-103.

4. **Гапак Н.М.** Економічна безпека підприємства: сутність, зміст та основи оцінки. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка*. 2013. Вип. 3(40). С. 62-65.

5. **Гичева Н.Ю.** Діагностика економічної безпеки підприємства. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2004. Вип. 247. С. 634-636.

6. **Живко З.Б.** Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення та управління: Монографія. 2012. 260 с.

7. **Забродский В., Капустин Н.** Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы. *Бизнес-информ*. 1999. № 15-16. С. 35-37.

8. **Ігнатенко М.М.** Планування і прогнозування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки. *Агросвіт*. 2015. № 17. С. 31-37.

9. **Квятко Т.М.** Співвідношення категорій «ефективність» та «конкурентоспроможність»: теоретичні засади досліджень, загальні риси та особливості. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва: Економічні науки*. 2014. Вип. 3. С. 157-162.

10. **Квятко Т.М.** Генезис наукових основ теорії конкуренції. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. 2017. Вип. 182. С. 154-162.

11. **Ковальов Д., Платникова І.** Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства. *Економіка України*. 2001. № 4. С. 35-40.

12. **Пашун С.В.** Проблемні аспекти дослідження кон'юнктури сільськогосподарського ринку в Україні. *Агросвіт*. 2018. № 15-16. С. 52-55.

13. **Пашун С.В.** Ефективний розвиток агропродовольчої сфери: методологічний аспект. *Історія економічної думки*. 2018. С. 73.

14. **Рижикова Н.І.** Генезис теорій конкуренції та прикладні засади їх імплементації в інноваційно-інвестиційному розвитку соціально-економічних систем. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 4. С. 45-54.

15. **Babenko V., Perevozova I., Maliy O., Mykolenko I.** (2019). World informatization in conditions of international globalization: factors of influence. *Global. J. Environ. Sci. Manage.*, 5(SI). pp. 172-179. DOI: 10.22034/IJHCUM.2019.05.SI.19

16. **Faiier O., Arefieva O., Miahkykh I., Khloponina-Gnatenko O.** (2019). Risk management in the sphere of state economic security provision using professional liability insurance. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 5 (Special Issue), pp. 51-60. doi: 10.22034/gjesm.2019.05.SI.06

17. **Krasnorutsky O.O., Rudenko S.V.** Methodological foundations of economic estimation of agricultural enterprises production capacity. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 2(6). P. 140-145.

18. **Sievidova I.A.** (2017). Factors affecting the economic management efficiency of agricultural enterprises in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 15(2), pp. 204-211.

19. **Solow R.** (1987). Technical Change and the Aggregate Production Function. *Review of Economics and Statistics*. № 3. pp. 312-320.

References.

1. **Amosov O.Yu.** (2011). Finansova bezpeka pidpryyemstva v suchasnykh ekonomichnykh umovakh: teoretychnyy aspekt [Financial security of the enterprise in modern economic conditions: theoretical aspect]. *Problemy ekonomiky – Problems of Economics*, no 4, pp. 76-80 [in Ukrainian].

2. **Batuyk L.A.** (2018). Suspil'ni rynkovi transformatsiyi: hlobal'nyy kontekst [Public Market Transformations: Global Context]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnogo universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 193, pp. 110-120 [in Ukrainian].

3. **Batuyk L.A.** (2018). Transnatsionalizatsiya natsional'nykh ekonomichnykh system v umovakh hlobalizatsiyi [Transnationalization of national economic systems in the conditions of globalization]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnogo universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 200, pp. 95-103 [in Ukrainian].

4. **Hapak N.M.** (2013). Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: sutnist', zmist ta osnovy otsinky [Economic security of the enterprise: essence, content and basics of evaluation]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu: Seriya: Ekonomika – Uzhgorod University Scientific Bulletin: Series: Economics*, no. 3(40), pp. 62-65 [in Ukrainian].

5. **Hycheva N.Yu.** (2004). Diahnostyka ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Diagnosis of economic security of the enterprise]. *Ekonomika: problemy teoriiy ta praktyky – Economics: Problems of Theory and Practice*, no. 247, pp. 634-636 [in Ukrainian].

6. **Zhyvko Z.B.** (2012). Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: sutnist', mekhanizm zabezpechennya ta upravlinnya [Economic security of the enterprise: essence, mechanism of providing and management]. p. 260 [in Ukrainian].

7. **Zabrodskiy V., & Kapustin N.** (1999). Teoreticheskiye osnovy otsenki ekonomicheskoy bezopasnosti otrasli i firmy [The theoretical basis for assessing the economic security of the industry and the company]. *Biznes-inform – Business Inform*, no. 15-16, pp. 35-37 [in Russian].

8. **Ihnatenko M.M.** (2015). Planuvannya i prohnozuвання sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky [Planning and forecasting the social responsibility of economic entities in the agricultural sector]. *Abrorvit – Agro-world*, no. 17, pp. 31-37 [in Ukrainian].

9. **Kvyatko T.M.** (2014). Spivvidnoshennya katehoriy «efektyvnist'» ta «konkurentospromozhnist'»: teoretychni zasady doslidzhen', zahal'ni rysy ta osoblyvosti [Comparison of the categories of «efficiency» and «competitiveness»: theoretical background, general features and features]. *Visnyk Kharkivs'koho*

natsional'noho abrrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchayeva: Ekonomichni nauky – Bulletin of Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev: Economic Sciences, no. 3, pp. 157-162 [in Ukrainian].

10. **Kvyatko T.M.** (2017). Henezys naukovykh osnovnykh teoriy konkurentsii [Genesis of the scientific principles of competition theory]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnogo universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 182, pp. 154-162 [in Ukrainian].

11. **Koval'ov D., & Plyetnykova I.** (2001). Kil'kiswa otsinka rivnya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Quantitative assessment of the level of economic security of the enterprise]. *Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine*, no. 4, pp. 35-40 [in Ukrainian].

12. **Plyhun S.V.** (2018). Problemni aspekty doslidzhennya kon'yunktury sil's'kohospodars'koho rynku v Ukrayini [Problematic aspects of agricultural market research in Ukraine]. *Abrosvit – Agrosvit*, no. 15-16, pp. 52-55 [in Ukrainian].

13. **Plyhun S.V.** (2018). Efektyvnyy rozvytok ahroprodovol'choyi sfery: metodolohichnyy aspekt [Effective development of the agro-food sector: a methodological aspect]. *Istoriya ekonomichnoyi dumky – History of Economic Thought*, p. 73 [in Ukrainian].

14. **Ryzhykova N.I.** (2017). Henezys teoriy konkurentsii ta prykladni zasady yikh implementatsii v innovatsiyno-investytsynomu rozvytku sotsial'no-ekonomichnykh system [Genesis of competition theories and applied principles of their implementation in innovation and investment development of socio-economic systems]. *Aktual'ni problemy innovatsynoyi ekonomiky – Actual problems of innovative economy*, no. 4, pp. 45-54 [in Ukrainian].

15. **Babenko V., Perevozova I., Maliy O., & Mykolenko I.** (2019). World informatization in conditions of international globalization: factors of influence. *Global. J. Environ. Sci. Manage.*, 5(SI), pp. 172-179. DOI: 10.22034/IJHCUM.2019.05.SI.19 [in English].

16. **Faiier O., Arefieva O., Miahkykh I., & Khloponina-Gnatenko O.** (2019). Risk management in the sphere of state economic security provision using professional liability insurance. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 5(Special Issue), pp. 51-60. doi: 10.22034/gjesm.2019.05.SI.06 [in English].

17. **Krasnorutskyy O.O., & Rudenko S.V.** (2016). Methodological foundations of economic estimation of agricultural enterprises production capacity. *Scientific bulletin of Polissia*, no. 2(6), pp. 140-145 [in English].

18. **Sievidova I.A.** (2017). Factors affecting the economic management efficiency of agricultural enterprises in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, no. 15(2), pp. 204-211 [in English].

19. **Solow R.** (1987). Technical Change and the Aggregate Production Function. *Review of Economics and Statistics*, no. 3, pp. 312-320 [in English].

Анотація.

Лізут Р.А. Загальні та деталізовані стратегії управління організаційно-економічною безпекою підприємств.

В статті опрацьовано теоретичні засади формування стратегій управління організаційно-економічною безпекою аграрних підприємств в розрізі окремих цілей суб'єктів з використанням різних підходів. Розрізняють три типи стратегій забезпечення організаційно-економічної безпеки: стратегія запобігання переферостання в загрозу наявних факторів дестабілізації; стратегія ліквідації існуючих загроз; компенсаційна стратегія, спрямована на відшкодування вже завданого збитку в результаті дії загрози. Визначено, що перевагу для ефективного забезпечення організаційно-економічної безпеки мають стратегії перших двох типів. Стратегії 3-го типу використовуються, якщо перші дві вже неможливо застосувати, або коли шкоди можливо компенсувати.

Ключові слова: організаційно-економічна безпека, управління, загрози, механізм, стратегія.

Аннотация.

Лизут Р.А. Общие и детализированные стратегии управления организационно-экономической безопасностью предприятия.

В статье представлены теоретические основы формирования стратегий управления организационно-экономической безопасностью аграрных предприятий в разрезе отдельных целей субъектов с использованием различных подходов. Различают три типа стратегий обеспечения организационно-экономической безопасности: стратегия предотвращения переферостания в угрозу имеющихся факторов дестабилизации; стратегия ликвидации существующих угроз; компенсационная стратегия, направленная на возмещение уже нанесенного ущерба в результате действия угрозы. Определено, что преимущество для эффективного обеспечения организационно-экономической безопасности имеют стратегии первых двух типов. Стратегии 3-го типа используются, если первые две уже невозможно применить или, когда ущерб возможно компенсировать.

Ключевые слова: организационно-экономическая безопасность, управление, угрозы, механизм, стратегия.

Abstract.

Lizut R.A. General and detailed strategies of management of organizational and economic security of enterprises.

The theoretical principles of forming strategies for managing the organizational and economic security of agrarian enterprises are analyzed in the article in the context of individual goals of the subjects using different approaches. There are three types of strategies for ensuring organizational and economic security: a strategy to prevent the development of threats to the existing factors of destabilization; a strategy for eliminating existing threats; compensation strategy aimed at compensating for the damage already caused as a result of the threat. It is determined that the first two types of strategies have the advantage of effective organizational and economic security. Type 3 strategies are used when the first two are no longer applicable, or when the damage can be compensated.

Key words: organizational and economic security, management, threats, mechanism, strategy.

ПРОЕКТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО МІСТА

***ГАЦЬКО А.Ф., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
САГАЧКО Ю.М., К.Е.Н., ДОЦЕНТ, СКАЯР Д.А., ЗДОБУВАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Останнім часом проблеми розвитку територій набули особливого значення в контексті загальнодержавного розвитку країни, адже регіони відіграють значну роль у формуванні національного продукту, шляхом створення регіонального продукту, забезпечують виробництво промислової продукції, зайнятість населення, відповідно приносячи відрахування у державний бюджет у формі податків. Осередками цих регіонів виступають переважно крупні міста – обласні центри, які і формують генеральну стратегію розвитку області на визначений час. З іншого боку розробка стратегії для області з позиції центру неможлива без врахування специфіки функціонування окремих міських громад, які фактично виступають локальними осередками, забезпечуючи поступову реалізацію стратегії через ієрархічну побудову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пріоритети та шляхи розвитку громади, як і багато інших питань, належить до компетенції місцевої влади. Розбудова соціально орієнтованої економіки в Україні спонукала значні зрушення в напрямку децентралізації влади та розширення прав органів місцевого самоврядування як виразників інтересів територіальної громади.

Сучасний стан управління соціально-економічним розвитком міст в Україні знаходиться у стані реформування, основною метою якого є відмова від жорсткого централізованого галузевого планування, чого вимагає зарубіжний досвід. Проблеми управління містами розглядалися на Всесвітньому форумі ООН з проблем розвитку міст – та у місті Стамбулі (1996 р.), на міжнародній нараді у Мінську, на якій була підписана Містобудівельна хартія країн СНГ, та інших форумах, нарадах, семінарах [1].

До компетенції місцевої влади закономірно переходять функції планування та прогнозування соціально-економічного розвитку відповідних територій. Сьогодні переважають стихійність та різний рівень інтенсивності опанування новими функціями місцевою владою.

Стратегічне планування в Україні реалізується згідно Указу Президента України № 884/2008 «Про впровадження системи стратегічного планування і прогнозування» від 1.10.2008 р. [2], однак як система воно досі повноцінно не реалізується. На сьогодні не у повній мірі реалізовано заходи щодо системного запровадження стратегічного планування на державному та регіональному рівнях.

Питаннями стратегічного розвитку на регіональному рівні займалися такі дослідники, як Я. Базиліюка, В. Богдановича, А. Семенченка, Г. Дробенка, Я. Жаліла, Ю. Зимп, О. Карого, Д. Покришки, Р. Свірського, Ю. Шарова [3-5]. Проте як у теорії, так і в практиці питання системного його удосконалення на макро- та мезорівнях національної економіки досі залишається відкритим.

Формулювання цілей статті. На підставі узагальнення теоретико-методичних досліджень в сфері стратегічного планування обґрунтувати науково-практичних засади формування стратегії розвитку малого міста.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія розвитку територіальної громади розглядається як поєднання трьох важливих компонентів: реалізація пріоритетів розвитку; участь і підтримка громадськості в процесі реалізації стратегії; розбудова інституцій підтримки ринкових реформ та муніципальних інституцій по сприянню реалізації стратегії [6]. Пріоритети розвитку визначають пріоритетні галузі економіки, а також напрямки сприяння розвитку малого і середнього бізнесу, створення оптимального економічного середовища м. Мерефи.

Серед пріоритетних напрямів розвитку економіки територіальної громади:

- 1) створення сприятливих умов для інноваційної та інвестиційної діяльності, подальшого розвитку наукового та освітнього потенціалу;
- 2) створення інфраструктури туристичного бізнесу світового рівня, яка включає мережу торгівлі та громадського харчування, готелів, транспортну інфраструктуру, сферу обслуговування, об'єкти культури та мистецтва, рекреаційний бізнес;
- 3) розробка та впровадження соціально спрямованих міських програм.

Розвиток даних пріоритетів неможливий без одночасного розвитку сучасної інженерної інфраструктури та благоустрою м. Мерефи. Реалізація згаданих пріоритетів повинна базуватись на результатах регіональних наукових досліджень та єдиній міській інформаційній базі.

Успішна реалізація стратегії залежить від розвитку муніципальних інституцій, її підтримки та удосконалення системи управління [7]. Проголошення відходу від централізованого управління на жаль не завжди супроводжується зміною конкретних функцій місцевих управлінь. І хоча прогресивність місцевої влади є потужною перевагою територіальної громади, система управління потребує удосконалення через впровадження комп'ютерних технологій, інформаційних баз, електронного врядування, формування кадрового резерву управлінського складу, створення з боку влади сприятливого клімату економічної діяльності.

Впровадження активної соціальної політики, гарантування безпечної життєдіяльності людини, розвиток гуманітарної сфери, розвиток інфраструктури міста є першочерговими та необхідними заходами, що сприяють забезпеченню належних умов життя і рівних можливостей всебічного розвитку кожного громадянина міста [8]. Враховуючи результати досліджень було визначено пріоритетні напрями соціальної складової стратегії розвитку м. Мерефа:

1. Формування системи надання населенню високоякісної медичної допомоги на засадах сімейної медицини.
2. Популяризація здорового способу життя населення в місті.
3. Покращення якості життя населення м. Мерефа.
4. Забезпечення належних умов для культурно-духовного розвитку населення.

Економічна складова є надважливою в контексті реалізації стратегії розвитку м. Мерефа. Адже активне та ефективне бізнес-середовище міста відіграє важливу роль не тільки для зайнятості його населення, але й для комплексного соціально-економічного розвитку. Для розвитку підприємництва необхідна результативна співпраця місцевих органів виконавчої влади з підприємцями та їх об'єднаннями, належне інформаційне забезпечення процесу розвитку підприємництва та його статистичне супроводження. Тому для суттєвого покращення бізнес-клімату на території м. Мерефа потрібна розробка стратегічно важливих напрямів в контексті реалізації соціально-економічних проєктів та програм. Пріоритетними напрямами реалізації визначено:

1. Підвищення ефективності функціонування наявних підприємств.
2. Створення транспортного кластеру.
3. Розширення інфраструктури ринку товарів та послуг.

Необхідність розвитку житлово-комунального господарства у м. Мерефа пояснюється низьким рівнем якості послуг, що надаються споживачам, погіршенням технічного стану основних фондів, підвищенням аварійності об'єктів житлово-комунального господарства, збільшенням питомих витрат і непродуктивних витрат матеріальних та енергетичних ресурсів. Саме відсутність системних перетворень у цій сфері на рівні держави, недосконалість нормативно-правової бази та непослідовність у прийнятті рішень не дозволяє досягти бажаного результату щодо створення фінансово-спроможних та ефективно працюючих у ринкових умовах підприємств житлово-комунального господарства. Зазначене зумовлює необхідність пошуку і впровадження нових підходів до реформування житлово-комунальної господарства у м. Мерефа.

Пріоритетними напрямками розвитку житлово-комунального господарства в контексті стратегії розвитку м. Мерефа є:

1. Формування системи надання населенню якісних житлово-комунальних послуг.
2. Сприяння ресурсозбереженню та підвищення енергоефективності галузі ЖКГ.

Екологічна складова, так само як і соціальна та економічна, є важливою компонентою сталого соціально-економічного розвитку міста Мерефи. Стратегічні цілі та пріоритетні напрями реалізації екологічної складової стратегії розвитку міста Мерефа:

1. Атмосферне повітря.
2. Водні ресурси.
3. Поводження з відходами.
4. Екологічна обізнаність громадян.

При стратегічному плануванні розвитку міста, слід враховувати комунікативну складову, яка має забезпечити ефективну взаємодію усіх досліджуваних секторів: екологічного, соціальної сфери, економічного, інфраструктури і ЖКХ. Виходячи з того, що стратегія має бути збалансованою, саме комунікативна функція органів місцевого самоврядування покликана забезпечити таку її реалізацію.

Говорячи про ефективну реалізацію стратегії, варто звернути увагу і на ефективність управлінської функції, яка покладена на органи місцевого самоврядування. Українці дуже низько оцінюють якість надання адміністративних послуг органами влади, що супроводжується низьким рівнем довіри до неї. За таких умов розроблена стратегія може стати формальним документом і стратегічні цілі так і не буде досягнуто. Тому з метою ефективної реалізації запропонованої стратегії було

розроблено заходи, у рамках виділених напрямів комунікації з громадою та враховуючи низьку якість управління в органах місцевої влади. Пріоритетні напрями реалізації комунікативної складової стратегії розвитку м. Мерефа:

1. Удосконалення управління в органі місцевого самоврядування м. Мерефа.
2. Якість надання адміністративних послуг.
3. Рівень кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування.
4. Ефективна взаємодія місцевої влади з територіальною громадою.
5. Підвищення рівня довіри територіальної громади до місцевої влади.
6. Створення іміджу міста Мерефа.

Висновки. Отже, одним із напрямів стратегічного управління і розвитку міста є цілеспрямована діяльність зі створення, підтримки, позитивної зміни іміджу міста. За рахунок реалізації таких заходів, як: проведення громадських слухань Стратегії розвитку міста Мерефа; видавництво інформаційного бюлетеня з адаптованим для громади текстом стратегії; розробка та виготовлення іміджевої продукції; презентація міста Мерефа на заходах обласного, національного та міжнародного значення; розробка та виготовлення інформаційних матеріалів англійською мовою, стає можливим поліпшення іміджу м. Мерефа та створення умов для позиціонування м. Мерефа в зовнішньому та внутрішньому середовищі. Окрім цього, імідж міста та його репутація в ділових та суспільно-політичних колах є ключовими факторами просування місцевих соціально-економічних проєктів.

Література.

1. **Стеценко Т.О., Тищенко О.П.** Управління регіональною економікою. URL: http://uchebnik-online.com/soderzhanie/ua_textbook_18.html
2. Про впровадження системи стратегічного планування і прогнозування. Указ Президента України від 01 жовтня 2008 р. № 884/2008 (із змінами, внесеними Указом Президента України від 30 серпня 2004 р. № 1017/2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460/99/sp:wide:max100>
3. **Жаліло Я.А.** Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД, 2009. 336 с.
4. **Богданович В.Ю., Семенченко А.І., Єжесв М.Ф.** Методи державного управління забезпеченням національної безпеки у її визначальних сферах: навчальний посібник. К.: НАДУ, 2008. 40 с.
5. **Шаров Ю.П.** Стратегічне планування в муніципальному менеджменті: Концептуальні аспекти. Київ: Вид-во УАДУ, 2001. 302 с.

6. **Sahachko Y., Podolska O., Smihunova O., Kralia V.** Strategy of management of quality of livestock production as a component of innovative development of enterprises of Ukraine. *Advances of science: Proceedings of articles the international scientific conference*. Czech Republic, Karlovy Vary, 2019, pp. 236-246.

7. **Сасенко М.Г.** Стратегія підприємства. Тернопіль: «Економічна думка». 2006. 390 с.

8. **Прудюс Л.В.** Оцінка якості надання адміністративних послуг: теоретико- методологічний підхід : наук. розробка. К.: НАДУ, 2010. 40 с.

References.

1. **Stetsenko T.O., & Tyshchenko O.P.** (n.d.). Upravlinnia rehionalnoi ekonomikoiu [Management of regional economy]. *uchebnik-online.com*. Retrieved from: http://uchebnik-online.com/soderzhanie/ua_textbook_18.html [in Ukrainian].

2. Pro vprovadzhennia systemy stratehichnoho planuvannia i prohnouzuвання. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 01 zhovtnia 2008 r. № 884/2008 (iz zminamy, vnesenymy Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 30 serpnia 2004 r. № 1017/2004) [On the implementation of strategic planning and forecasting system. Presidential Decree of October 1, 2008 No. 884/2008 (as amended by Presidential Decree of August 30, 2004 No. 1017/2004)]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <ftp://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460/99/sp:wide:max100> [in Ukrainian].

3. **Zhalilo Ya.A.** (2009). *Teoriia ta praktyka formuvannia efektyvnoi ekonomichnoi stratehii derzhavy*. [Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state]. Kyiv: NISD, p. 336 [in Ukrainian].

4. **Bohdanovych V.Yu., Semenchenko A.I., & Yezheiev M.F.** (2008). *Metody derzhavnogo upravlinnia zabezpechenniam natsionalnoi bezpeky u yii vyznachalnykh sferakh* [Methods of state management of national security in its defining spheres]. Kyiv: NADU, p. 40 [in Ukrainian].

5. **Sharov Yu.P.** (2001). *Stratehichne planuvannia v munitsypalnomu menedzhment: Kontseptualni aspekty* [Strategic Planning in Municipal Management: Conceptual Aspects]. Kyiv: Vyd-vo UADU, p. 302 [in Ukrainian].

6. **Sahachko Y., Podolska O., Smihunova O., Kralia V.** (2019). Strategy of management of quality of livestock production as a component of innovative development of enterprises of Ukraine. *Advances of science: Proceedings of articles the international scientific conference*. Czech Republic, Karlovy Vary, pp. 236-246 [in English].

7. **Saienko M.H.** (2006). *Stratehiia pidpriemstva* [Enterprise strategy]. Ternopil: «Ekonomiczna dumka», p. 390 [in Ukrainian].

8. **Prudyus L.V.** (2010). *Otsinka yakosti nadannia administratyvnykh poslub: teoretyko- metodolohichniy pidkhid* [Assessment of the quality of administrative services rendering: theoretical and methodological approach]. Kyiv: NADU, p. 40 [in Ukrainian].

Анотація.

Гацько А.Ф., Сагачко Ю.М., Скляр Д.А. Формування стратегії розвитку малого міста.

У статті розкрито необхідність розробки стратегії для області з позиції центру, яка неможлива без врахування специфіки функціонування окремих міських громад, які фактично виступають локальними осередками, забезпечуючи поступову реалізацію стратегії через ієрархічну побудову. Обґрунтовано, пріоритетні напрями реалізації стратегії розвитку міста Мерефи для кожної складової стратегії, а саме: для соціальної – формування системи надання населенню високоякісної медичної допомоги на засадах сімейної медицини; для економічної – підвищення ефективності функціонування наявних підприємств; для розвитку житлово-комунального господарства – формування системи надання населенню якісних житлово-комунальних послуг; для екологічної – атмосферне повітря (організація процесу озеленення міста; для комунікаційної – удосконалення управління в органі місцевого самоврядування м. Мерефа. А також встановлено, що найважливішим результатом реалізації стратегії для м. Мерефи стане його позиціонування як інвестиційно-привабливого міста з розвинутою інфраструктурою та сприятливими умовами для розвитку бізнесу, території з високою якістю життя та комфортними умовами проживання громадян.

Ключові слова: *мале місто, соціально-економічний розвиток, місцеве самоврядування, SWOT-аналіз, стратегія, житлово-комунальне господарство, соціальна складова.*

Аннотация.

Гацко А.Ф., Сагачко Ю.Н., Скляр Д.А. Формирование стратегии развития малого города.

В статье раскрыта необходимость разработки стратегии для области с позиции центра, которая невозможна без учета специфики функционирования отдельных городских общин, которые фактически выступают локальными очагами, обеспечивая постепенную реализацию стратегии через иерархическое построение. Обосновано, приоритетные направления реализации стратегии развития города Мерефы для каждой составляющей стратегии, а именно: для социальной – формирование системы предоставления населению высококачественной медицинской помощи на принципах семейной медицины; для экономической – повышение эффективности функционирования имеющихся предприятий; для развития жилищно-коммунального хозяйства – формирование системы предоставления населению качественных жилищно-коммунальных услуг; для экологической – атмосферный воздух (организация процесса озеленения города для коммуникационной – совершенствование управления в органе местного самоуправления г. Мерефа. А также установлено, что важнейшим результатом реализации стратегии для г. Мерефы станет его позиционирование как инвестиционно-привлекательного города с развитой инфраструктурой и благоприятными условиями для развития бизнеса, территории с высоким качеством жизни и комфортными условиями проживания граждан.

Ключевые слова: *малый город, социально-экономическое развитие, местное самоуправление, SWOT-анализ, стратегия, жилищно-коммунальное хозяйство, социальная составляющая.*

Abstract.

Gatsko A.F., Sahachko Yu.N., Sklyar D.A. Formation of a small town development strategy.

The article reveals the need to develop a strategy for the region from the position of the center, which is impossible without taking into account the specifics of the functioning of individual urban communities, which actually act as local foci, ensuring the gradual implementation of the strategy through hierarchical construction. It is justified that the priority directions of the implementation of the development strategy of the city of Merefa for each component of the strategy, namely: for the social - the formation of a system for providing the population with high-quality medical care on the principles of family medicine; for the economic – improving the efficiency of existing enterprises; for the development of housing and communal services – the formation of a system for the provision of high-quality housing and communal services to the population; for environmental – atmospheric air (organization of the city's landscaping process for communication – improvement of management in the local government of Merefa. It was also established that the most important result of implementing the strategy for Merefa will be its positioning as an attractive investment city with developed infrastructure and favorable conditions for business development, territories with a high quality of life and comfortable living conditions for citizens.

Key words: *small town, socio-economic development, local government, SWOT analysis, strategy, housing and communal services, social component.*

УДК 338.431:631

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

**ОМЕЛЬЧЕНКО Г.Ю., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Конкурентоспроможність – це інтегрована властивість економічної системи, яка визначає реалізацію мети та досягнення результатів функціонування, необхідних і достатніх для активного позиціонування системи на конкурентному ринковому просторі [5-7]. Формування конкурентоспроможного продукту є можливим лише за умови формування відповідної матеріальної бази для запровадження його виробничого циклу. В галузі туризму основним продуктом є надання туристичних послуг, однак операційний цикл в туристичній галузі має свої особливості, зокрема, в частині фінансового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з наявного ресурсного потенціалу та реальних потреб регіону, створення

інвестиційної привабливості туристичного ринку Харківської області дозволить поєднати два пріоритетні галузі регіону – органічне виробництво та туризм.

В Україні розроблена концепція державної програми розвитку органічного виробництва. Метою Програми є:

- забезпечення сталого розвитку аграрного сектору України шляхом розвитку та підтримки органічного виробництва як одного з пріоритетних напрямків реалізації державної сільськогосподарської політики, спрямованої на збереження та покращення родючості ґрунтів;
- забезпечення конкурентоспроможності української продукції в умовах інтеграції України у світовий економічний простір;
- зміцнення здоров'я нації шляхом забезпечення населення якісною та безпечною сертифікованою органічною їжею;
- охорона навколишнього середовища;
- створення належних умов для розвитку сільської місцевості.

Органічне сільське господарство має великий потенціал для покращення економічної, соціальної та екологічної ситуації в країні. Це сприяє інтегрованому розвитку сільської місцевості та покращенню здоров'я населення.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в окресленні факторів формування, стратегій розвитку та можливого інструментарію забезпечення інвестиційної привабливості регіону з урахуванням особливостей галузі туризму та органічного виробництва агропродовольчої продукції, як базових напрямів для інвестування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запровадження туристичного бізнесу вимагає значних фінансових інвестицій, що має забезпечуватись інвестиціями [13, 15]. Інвестиційна привабливість підприємств галузі туризму формується через надання «особливого товару». Останнє є результатом функціонування в сучасних конкурентних умовах туристичного ринку.

Продовольча безпека та продовольча безпека населення є одними з основних проблем, як соціального, так і економічного розвитку, на національному та глобальному рівнях. Ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств на основі раціонального використання природних ресурсів є основою для вирішення цієї проблеми. у зв'язку з цим останнім часом все більшого значення набуває розвиток виробництва органічної їжі. Його принципи спрямовані на збереження та відновлення довкілля, підвищення якості їжі, поліпшення здоров'я та умов життя.

В Україні є всі передумови розвитку органічного виробництва - сприятливі природні та кліматичні умови, родючі ґрунти, низький рівень мінеральних добрив та засобів захисту рослин, значний ринок потенційних споживачів та позитивний досвід вітчизняних підприємств. Розвиток органічного руху в Україні здійснюють Федерація органічного руху України, Асоціація «Чиста флора», Міжнародна громадська асоціація учасників біопродукції «BIO Lan Україна», Клуб органічного землеробства та інші. Однак органічне виробництво в Україні розвивається досить повільними темпами.

Органічне виробництво допомагає створити екологічну рівновагу через розвиток сільськогосподарських систем та підтримку біологічного аграрного різноманіття. В останнє десятиліття ми можемо спостерігати тенденцію насичення внутрішнього ринку українською органічною продукцією через переробку власної органічної сировини. Наприклад, можна знайти українські молочні та м'ясні продукти, рис, гречку, борошно, мед, соки, соняшникову олію, лікарські трави та чаї [4, 10].

Запорукою ефективного органічного землеробства та органічного виробництва є визначення придатності земель для виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Їх оцінку проводить орган із сертифікації відповідно до висновку відповідних наукових установ, науково-дослідних інститутів, лабораторій якості та безпеки відповідно до закону «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини».

Типовими відмінностями у виробництві органічної продукції є повна відмова під час такого виробництва від використання синтетичних мінеральних добрив, консервантів, штучних барвників, стимуляторів росту, хімічних засобів, гормонів, антибіотиків, ароматизаторів, стабілізаторів, підсилювачів смаку та іншого. Забороняється також використання ГМО, похідних ГМО та продуктів, виготовлених з ГМО, продуктів харчування, кормів, технологічних добавок, поліпшувачів ґрунту, насіння, рослинного походження посадкового матеріалу, мікроорганізмів та тварин тощо. Використання іонізуючого випромінювання для обробки органічних кормів або кормів заборонено.

Гідропонічне виробництво в органічному виробництві також заборонено. Лише в деяких випадках за згодою центрального органу виконавчої влади можливо використовувати традиційну продукцію при виробництві органічної продукції (продукція, виготовлена використанням звичайних методів виробництва, де будь-які хімічні

засоби, синтетичні мінеральні добрива, консерванти, штучні барвники, стимулятори росту, гормони, антибіотики, ароматизатори, стабілізатори, підсилювачі смаку та ін.) та засоби захисту рослин, добрива та поліпшувачі ґрунту, неорганічні кормові матеріали сільськогосподарського тваринного та мінерального походження, кормові або технологічні добавки, продукти для очищення та дезінфекції ставків, кліток, споруди та установки для виробництва тваринництва та рослинної продукції, включаючи приміщення для зберігання такої продукції. У таких випадках сертифікат видається лише за умови, що принаймні 90 % інгредієнтів переробленої сільськогосподарської продукції є технічно органічними.

Перевагами органічного виробництва є збереження природного середовища у процесі виробництва, поліпшення структури ґрунту, що сприяє його родючості. Органічні продукти містять більше поживних речовин, мінералів та вітамінів, зводячи до мінімуму хімічні речовини. Крім того, органічне виробництво має ряд екологічних та економічних переваг, оскільки забезпечення населення якісною та безпечною органічною їжею сприяє покращенню здоров'я нації та посиленню продовольчої безпеки держави. Методи органічного землеробства допомагають заощадити ресурси та знизити енергоємність сільськогосподарського виробництва, тим самим підвищуючи конкурентоспроможність виробників на міжнародному та внутрішньому ринках. Значний попит на органічну продукцію дає змогу підприємствам продавати свою продукцію за вищою ціною та збільшувати власні доходи.

Органічні продукти характеризуються натуральністю та продовольчою безпекою. Однак його вирощування має певні особливості, більшість з яких є негативними для країни сьогодні, але в той же час ці особливості дають переваги виробникам.

Незважаючи на прогрес, досягнутий у розвитку органічного виробництва в Україні, експерти вказують на низку факторів, які перешкоджають реалізації великого потенціалу України в цьому сегменті сільськогосподарського сектору. Це недосконалість діючої нормативної бази щодо органічного виробництва; відсутність ефективної системи державного нагляду (контролю) з боку держави за виробництвом та якістю продукції, що спричиняє недобросовісну конкуренцію серед виробників, підприємств роздрібною торгівлі та призводить до шахрайства (псевдоорганічної продукції) на внутрішньому та міжнародному ринках; відсутність системи ефективного захисту прав споживачів та ефективної системи санкцій за підроблену продукцію тощо [4-12].

На сьогоднішній день в Україні це чи не найважливіший гальмівний чинник розвитку органічного виробництва та вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

Розвиток конкурентоспроможного органічного виробництва в нашому регіоні можливий на основі створення агротуристичного кластеру, який має на меті поєднання органічного виробництва та туризму.

Кластери в економічній літературі визначаються як промисловий комплекс, сформований на основі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюгом. Кластери також включають, крім виробників, велику кількість різних видів суб'єктів господарювання, важливих для конкуренції, - постачальників нових технологій, послуг з доданою вартістю, спеціальних інструментів, інфраструктури, ресурсів тощо. Багато кластерів також включають урядові установи, університети, центри стандартизації, різні асоціації, які надають спеціалізовану підготовку, освіту, інформацію, дослідження та технічну підтримку.

У науковій літературі окреслені такі передумови створення кластерів:

- близькість до ринків;
- забезпечення спеціалізованої робочої сили;
- наявність постачальників, виробничих потужностей та інших ресурсів;
- наявність конкретних місцевих ресурсів;
- масштабний ефект у виробництві;
- наявність інфраструктури;
- низькі трансакційні витрати;
- якісний доступ до інформації.

Хоча всі ці показники є важливими для кластерних підприємств, практично для кожного з них є такий показник, як спеціалізована робоча сила. Якщо завдяки використанню сучасних інформаційних технологій можна певною мірою компенсувати фактор близькості до постачальників, можливостей науково-дослідної роботи або доступу до обладнання виробників, то альтернативи спеціалізованій робочій силі немає. Отже, відповідність робочої сили у поєднанні зі спеціалізованою підготовкою забезпечує найбільш вагому регіональну конкурентну перевагу для кластерів.

Швидкий розвиток кластерних ініціатив у різних сферах діяльності розпочався у 1980-х роках, і сьогодні цей механізм визнаний

одним із найефективніших – він був успішно перевірений як інструмент підвищення конкурентоспроможності галузей та територій. Сьогодні кластерний підхід до розвитку регіонального туризму широко використовується у всьому світі, оскільки його ефективність вже не викликає сумнівів. Так, пам'ятки культури, природи чи архітектури стають ядром кластеру, а місця розміщення та їжа, інфраструктура доповнюють та обслуговують їх, створюючи додаткову рекламу для себе та атракціонів.

Фахівці Асоціації індустрії готельного господарства України впевнені, що розвиток ініціатив туристичних кластерів сприятиме збільшенню в'їзного та в'їзного туристичного потоку, а отже, сталого та всебічного економічного зростання України.

Успішний розвиток кластерів вимагає:

- наявності адекватних ресурсів (природних, трудових, капітальних та інших ресурсів);

- високого рівня розвитку допоміжних галузей (фонди венчурного капіталу, компанії, що проводять маркетингові дослідження, дослідницькі організації тощо);

- платоспроможний попит (включаючи споживчі сегменти, яким потрібні товари різної якості, диференційовані марки та пред'являють високі вимоги до стандартів якості);

- конкуренція та прагнення до конструктивної співпраці (ефективні кластери базуються на помірному конкурентному тиску та взаємній підтримці ділових партнерів).

Висновки. Таким чином, виходячи з наявного ресурсного потенціалу та реальних потреб регіону, створення інвестиційної привабливості туристичного ринку дозволить поєднати два пріоритетні галузі регіону – органічне виробництво та туризм. Розвиток конкурентоспроможного органічного виробництва в нашому регіоні можливий на основі створення агротуристичного кластеру, який має на меті поєднання органічного виробництва та туризму. Подальших досліджень також вимагають механізми створення туристичних кластерів у сільській місцевості.

Необхідно окремо зупинитися на необхідності створення туристичних кластерів у сільській місцевості. На жаль, для українського села, яке зараз перебуває у занедбаному стані, створення агротуристичних, агорекреаційних та агроекологічних кластерів може стати справжнім порятунком. Саме тому державні установи спільно з Асоціацією індустрії готельного господарства проводить систематичну роботу з підтримки кластерних ініціатив – сприяння створенню агротуристичних кластерів.

Література.

1. **Батюк Л.А.** Транснаціоналізація національних економічних систем в умовах глобалізації. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. 2018. Вип. 200. С. 95-103.
2. **Горкавий В.К.** Використання статистичних методів в маркетингових дослідженнях. *Економіка АПК*. 2008. № 7. С. 105-111.
3. **Квятко Т.М.** Агрмаркетинг як складова підвищення ефективності діяльності вітчизняних сільгосп підприємств. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького*. 2014. № 1(1). С. 213-218.
4. **Лещенко Л.О.** Стан, проблеми та перспективи розвитку овочівництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 12. С. 28-33.
5. **Мандич О.В.** Стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств: інструментальний підхід. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. Вип. 172. С. 141-146.
6. **Мармуль А.О.** Потенціал конкурентоспроможності підприємницької діяльності у галузі сільського зеленого туризму. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 1. С. 37-42.
7. **Науменко І.В., Науменко А.О.** Складові механізми забезпечення економічного зростання сільського господарства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. Вип. 177. С. 99-109.
8. **Нікітіна О.М.** PR-маркетинг як один з інструментів підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: економічні науки*. 2016. Вип. 177. С. 160-165.
9. **Нікітіна О.М.** Особливості впровадження маркетингових комунікацій в туристичні послуги. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: економічні науки*. 2016. Вип. 174. С. 212-218.
10. **Носкова К.Є.** Перспективи розвитку виробництва органічної продукції в Україні. 2019. С. 140-142.
11. **Романюк І.А.** Системно-структурні дефініції категорій у галузі сільського зеленого туризму: узагальнення та використання. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 15. С. 29-31.
12. **Романюк І.А.** Формування корпоративної культури та ділової репутації туристичних підприємств. *Економіка і менеджмент культури*. 2016. № 2. С. 26-31.
13. **Рижикова Н.І.** Генезис теорії конкуренції та прикладні засади їх імплементації в інноваційно-інвестиційному розвитку соціально-економічних систем. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 4. С. 45-54.
14. **Babenko V., Nazarenko O., Nazarenko I., & Krutko M.** (2018). Aspects of program control over technological innovations with consideration of risks. *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*. № 3(4). С. 6-14.

15. **Grynychuk J.** (2018). Development of rural green tourism in the regions of Ukraine on the basis of European integration.

16. **Lomovskykh L.O., Kovalenko O.O., Karasova N.A., & Orzel A.** (2019). The algorithm of analysis of agricultural risks under influence of incomplete information about their parameters. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*/ № 3(30). pp. 112-120.

17. **Naumenko I.** (2016). Development strategy competitive domestic agricultural enterprises. *Стратегія збалансованого використання економічного, технологічного та ресурсного потенціалу країни*. С. 157-159.

References.

1. **Batuyk L.A.** (2018). Transnatsionalizatsiya natsional'nykh ekonomichnykh system v umovakh hlobalizatsiyi [Transnationalization of national economic systems in the conditions of globalization]. *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'noho tekhnichnogo universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 200, pp. 95-103 [in Ukrainian].

2. **Horkavyy V.K.** (2008). Vykorystannya statystychnykh metodiv v marketynhovykh doslidzhenniyakh [Use of statistical methods in marketing research]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 7, pp. 105-111 [in Ukrainian].

3. **Kvyatko T.M.** (2014): Ahromarketynh yak skladova pidvyshchennya efektyvnosti diyal'nosti vitchyznyanykh sil'hospodidpryyemstv [Agromarketing as a warehouse for efficient business activities of foreign companies]. *Naukovyy visnyk L'viv's'koho natsional'noho universytetu veterynarnoyi medytsyny ta biotekhnolohiy im. S.Z. Gzhyts'koho – L'viv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology. S.Z. Gzhytskyi*, no. 1(1), pp. 213-218 [in Ukrainian].

4. **Leshchenko L.O.** (2017). Stan, problemy ta perspektyvy rozvytku ovochivnytstva v Ukraini [Status, Problems and Prospects of Vegetable Growing in Ukraine]. *Investytsiyi: praktyka ta korystuvannya – Investments: Practice and Use*, no. 12, pp. 28-33 [in Ukrainian].

5. **Mandych O.V.** (2016). Stratehiyi pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ahrarykh pidpryyemstv: instrumentalnyy pidkhid [Strategies for increasing the competitiveness of agricultural enterprises: an instrumental approach]. *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'noho tekhnichnogo universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 172, pp. 141-146 [in Ukrainian].

6. **Marmul' L.O.** (2017). Potensial konkurentospromozhnosti pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti u haluzi sil's'koho zelenoho turyzmu [Competitiveness potential of entrepreneurship in rural green tourism]. *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdiansk University of Management and Business*, no. 1, pp. 37-42 [in Ukrainian].

7. **Naumenko I.V. & Naumenko A.O.** (2016). Skladovi mekhanizmu zabezpechennya ekonomichnoho zrostantnya sil's'koho hospodarstva [Components of the mechanism for ensuring the economic growth of agriculture]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 177, pp. 99-109 [in Ukrainian].
8. **Nikitina O.M.** (2016). PR-marketyng yak ody`n z instrumentiv pidvy`shhennya konkurentospromozhnosti pidpry`emstva [PR-marketing as one of the tools of increasing the competitiveness of the enterprise]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 177, pp. 160-165 [in Ukrainian].
9. **Nikitina O.M.** (2016). Osoblyvosti vprovadzhennya marketynhovykh komunikatsiy v turystychni posluhy [Features of introduction of marketing communications in tourist services]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 174, pp. 212-218 [in Ukrainian].
10. **Noskova K.Ye.** (2019). Perspektyvy rozvytku vyrobnytstva orhanichnoyi produktsiyi v Ukrayini [Prospects for the development of organic production in Ukraine] pp. 140-142. [in Ukrainian].
11. **Romanyuk I.A.** (2015). Systemno-strukturni definitsiyi katehoriy u haluzi sil's'koho zelenoho turyzmu: uzahal`nennya ta vykorystannya [System-structural definitions of categories in rural green tourism: generalization and use]. *Naukovy visnyk KHDU. Seriya «Ekonomichni nauky» – KSU Scientific Bulletin. Economic Sciences Series*, no. 15, pp. 29-31 [in Ukrainian].
12. **Romanyuk I.A.** (2016). Formuvannya korporativnoyi kul'tury ta dilovoyi reputatsiyi turystychnykh pidpryyemstv [Formation of Corporate Culture and Business Reputation of Tourist Enterprises]. *Ekonomika i menedzhment kul'tury – Economy and Management of Culture*, no. 2, pp. 26-31 [in Ukrainian].
13. **Ryzhykova N.I.** (2017). Henezys teoriy konkurentsiyi ta prykladni zasady yikh implementatsiyi v innovatsiyno-investytsynomu rozvytku sotsial'no-ekonomichnykh system [Genesis of competition theories and applied principles of their implementation in innovation and investment development of socio-economic systems]. *Aktual'ni problemy innovatsiynoyi ekonomiky – Actual problems of innovative economy*, no. 4, pp. 45-54 [in Ukrainian].
14. **Babenko V., Nazarenko O., Nazarenko I., & Krutko M.** (2018). Aspects of program control over technological innovations with consideration of risks. *Vostochno-Yevropeyskyy zhurnalпередовых технологий – East European Journal of Advanced Technology*, no. 3(4), pp. 6-14 [in English].
15. **Grynychuk J.** (2018). Development of rural green tourism in the regions of Ukraine on the basis of European integration. [in English].

16. **Lomovskykh L.O., Kovalenko O.O., Karasova N.A., & Orzel A.** (2019). The algorithm of analysis of agricultural risks under influence of incomplete information about their parameters. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, no. 3(30), pp. 112-120 [in English].

17. **Naumenko I.** (2016). Development strategy competitive domestic agricultural enterprises. *Strategiya zbalansovanoho vykorystannya ekonomichnogo, tekhnologichnogo ta resursnogo potentsialu krayiny – Strategy for Balancing the Economic, Technological and Resource Potential of the Country*, pp. 157-159 [in English].

Анотація.

Омельченко Г.Ю. *Інвестиційна привабливість підприємств туристичної сфери.*

В статті окреслені фактори формування, стратегії розвитку та можливий інструментарій забезпечення інвестиційної привабливості регіону з урахуванням особливостей галузі туризму та органічного виробництва агропродовольчої продукції, як базових напрямів для інвестування. Запровадження туристичного бізнесу вимагає значних фінансових інвестицій, що має забезпечуватись інвестиціями. Інвестиційна привабливість підприємств галузі туризму формується через надання «особливого товару». Виходячи з наявного ресурсного потенціалу та реальних потреб регіону, створення інвестиційної привабливості туристичного ринку дозволить поєднати два пріоритетні галузі регіону - органічне виробництво та туризм. Розвиток конкурентоспроможного органічного виробництва можливий на основі створення агротуристичного кластеру. Подальших досліджень також вимагають механізми створення туристичних кластерів у сільській місцевості.

Ключові слова: управління, економічний розвиток, туризм, стратегія, результативність, підприємство.

Аннотация.

Омельченко Г.Ю. *Инвестиционная привлекательность предприятий туристической сферы.*

В статье обозначены факторы формирования, стратегии развития и возможный инструментарий обеспечения инвестиционной привлекательности региона с учетом особенностей отрасли туризма и органического производства агропродовольственной продукции, как базовых направлений для инвестирования. Введение туристического бизнеса требует значительных финансовых инвестиций, должно обеспечиваться инвестициями. Инвестиционная привлекательность предприятий отрасли туризма формируется путем предоставления «особого товара». Исходя из имеющегося ресурсного потенциала и реальных потребностей региона, создание инвестиционной привлекательности туристического рынка позволит совместить два приоритетные отрасли региона — органическое производство и туризм. Развитие конкурентоспособного органического производства возможен на основе создания агротуристического кластера. Дальнейших исследований также требуют механизмы создания туристических кластеров в сельской местности.

Ключевые слова: управления, экономическое развитие, туризм, стратегия, результативность, предприятие.

Abstract.

Omelchenko H.Yu. Investment attractiveness of tourist enterprises.

The article outlines the factors of formation, development strategies and possible tools to ensure the investment attractiveness of the region, taking into account the characteristics of the tourism and organic production of agro-food products, as the basic directions for investment. The introduction of the tourism business requires considerable financial investment, which must be supported by investments. The investment attractiveness of tourism enterprises is shaped by the provision of a «special product». Based on the existing resource potential and the real needs of the region, creating investment attractiveness of the tourist market will allow to combine the two priority areas of the region – organic production and tourism. The development of competitive organic production is possible based on the creation of agritourism cluster. Further studies also require mechanisms to create tourism clusters in rural areas.

Key words: *management, economic development, tourism, strategy, efficiency, enterprise.*

УДК 351.82

РОЛЬ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ФІНАНСУВАННІ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТІВ

ПОТИШНЯК О.М., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,

МІНЕНКО С.І., АСПИРАНТКА,

РАКЧЕЄВ І.Ю., ЗДОБУВАЧ,

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах фінансової кризи велике значення надається державно-приватному партнерстві (ДПП), головна роль якого особливо простежується в дослідженні фінансування інфраструктурних проєктів.

В Україні існує практика, як позитивна, так і негативна, стосовно впровадження державно-приватного партнерства. Зокрема у сфері транспортної інфраструктури – проєкти концесійної дороги «Львів-Краківець», платної дороги «Харків-Дніпропетровськ», Південної транс'європейської магістралі «Західний кордон-Київ».

У сфері житлово-комунального господарства напрацьована низка проєктів концесії на об'єкти інфраструктури та надання послуг тепло-, водопостачання, вивозу та утилізації твердих побутових відходів (механізм передачі об'єктів і послуг теплопостачання вперше напрацьовано у м. Львові за участі французьких експертів, низка концесійних договорів у комунальній сфері укладені в АР Крим,

Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Миколаївській, Черкаській, Одеській областях).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективам становлення державно-приватного партнерства присвятили праці такі вітчизняні вчені, як В.М. Вакуленко, О.В. Берданова, Н.А. Сич, А.Ф. Ткачук, І.О. Федів, Є.О. Фишко., а також і зарубіжні науковці: В.Г. Варнавський, В.Н. Мочальников, В.Є. Манжикова, Є.А. Коровін, А. Отул, В. Ребок, Є.Ю. Бондаренко, В.І. Якунін. У працях цих науковців досліджувалися форми державно-приватного партнерства, проте сутність та забезпечення механізмів державно-приватного партнерства досліджені поки що недостатньо.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні суті, змісту, функцій а також дослідження ролі даного механізму в управлінні і фінансуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки в зарубіжній науковій літературі приділяється досить багато уваги вивченню інституційних та організаційних взаємодій між державою і бізнесом з метою реалізації національних, територіальних і локальних суспільно значущих проєктів. Науковому аналізу піддаються різні форми взаємодії держави і приватних компаній. Однією з таких форм, розглянутою в даній статті, є державно-приватне партнерство.

Механізм державно-приватного партнерства дозволяє ефективно вирішити одне з головних питань розвитку інфраструктури – залучення фінансових ресурсів. Величезна капіталоємність інфраструктурних проєктів обмежує можливості держави щодо їх фінансування. Застосування механізму державно-приватного партнерства дозволяє залучити в проєкти ресурси приватних інвесторів і кредити банків, у тому числі міжнародних.

Правові засади і суттєвий зміст ДПП також знаходять своє відображення в рекомендаційних актах на рівні Європейського Союзу. Серед них найбільш значущими прийнято вважати «Керівництво по успішним державно-приватним партнерствам», видане Генеральною дирекцією Європейської комісії з питань регіональної політики в березні 2003 р., і «Зелена книга про державно-приватні партнерства та місцеві законодавства про державні контракти і концесії», випущена європейською комісією у 2004 р. Так, в першому з них ДПП визначається як партнерство державного та приватного секторів, спрямоване на реалізацію тих чи інших завдань (проєкт, послуга), що відносяться традиційно до компетенції держави [1].

У більш пізньому документі – Зеленій книзі – зазначається, що під терміном державно-приватного партнерства розуміються форми кооперації між державною (громадською) владою і приватним сектором, які спрямовані на забезпечення фінансування, будівництва, модернізації, експлуатації інфраструктури або надання соціальних послуг.

З прийняттям у 2010 році Закону України «Про державно-приватне партнерство», значно зростає науковий і практичний інтерес до механізмів його реалізації в Україні.

У Законі України «Про державно-приватне партнерство» визначено, що ДПП – це співробітництво між державою Україна, Республікою Крим, територіальними громадами державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами [3].

Стаття 1 вищезгаданого закону визначає перелік ознак державно-приватного партнерства, до яких належать:

- забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнера;
- довго тривалість відносин (від 5 до 50 років);
- передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства;
- внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством.

Відповідно до закону України про «Державно-приватне партнерство» ДПП має такі форми здійснення:

- концесію;
- управління майном (виключно за умови передбачення у договорі, укладеному в рамках державно-приватного партнерства, інвестиційних зобов'язань приватного партнера);
- контракти на управління і оренді (лізингові) договори;
- приватизацію (як крайня форма партнерства);
- угоди про розподіл продукції;
- спільне підприємство;
- інші договори.

В Україні найпоширенішою та найбільш сучасною формою ДПП є концесія.

Цінність концесійних договорів для будь-якої держави очевидна — це можливість перекласти на приватного інвестора фінансове навантаження або його частину щодо виконання державних функцій чи відповідних ризиків.

Варто відзначити, що концесія — це надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) та (або) управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику[4].

Для здійснення концесійних відносин в Україні були прийняті базові нормативно-правові акти, зокрема закони України: «Про концесії» від 16.07.1999 р. № 997-XIV, «Про концесії на будівництво й експлуатацію автомобільних доріг» від 14.12.1999 р. № 1286-XIV, «Про особливості передачі в оренду та концесію об'єктів централізованого водо-, теплопостачання і водовідведення, що перебувають у комунальній власності» від 21.10.2010 р. № 2624-VI; Концепція Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2020 року від 05.03.2008 р. № 506-р, Концепція розвитку державно-приватного партнерства у житлово-комунальному господарстві (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 р. № 1184-р) [6].

Застосування механізму концесії передбачає укладання органом місцевої влади на конкурсній основі договору концесії з приватним підприємством, яке бере на себе повну відповідальність за використання, інвестування та обслуговування державного майна в процесі реалізації інфраструктурного проекту.

За даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі, станом на липень 2019 р. в Україні на засадах ДПП було укладено 186 договорів, з яких у процесі активної реалізації перебувають лише 52 договори (з них 35 договорів концесії, 15 договорів про спільну діяльність та 2 договори інших видів).

При цьому 134 договори взагалі не реалізуються (у 4 договори закінчився термін дії, 17 договорів були розірвані, 113 договорів не виконуються без зазначення причини) [7].

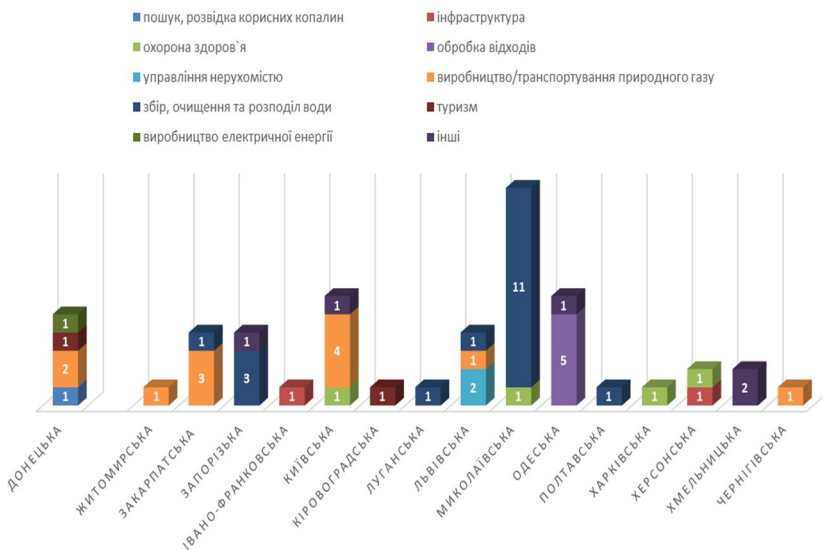

Рис. 1. Стан здійснення ДПП в Україні

Водночас, як стверджують у Проектному офісі з розвитку ДПП SPIENO при Міністерстві інфраструктури України, наразі центральні та місцеві органи виконавчої влади визначили понад 300 об'єктів у різних сферах економіки, щодо яких у майбутньому планується реалізовувати проекти із застосуванням механізму ДПП.

Як вбачається із зазначеного вище, економіка нашої держави дійсно потребує залучення приватних фінансових ресурсів, що забезпечать її поступове зміцнення. Однак національний ринок ДПП наразі розбудовується дуже повільно, а потенційні приватні партнери не поспішають інвестувати свої кошти в економіку України за допомогою механізмів ДПП.

Висновки. Загалом, можемо констатувати, що прискорення розвитку концесії в Україні стримує ряд проблем: негативний інвестиційний клімат; складність залучення комерційного фінансування; політичні й економічні ризики для інвесторів; бюрократична система та корупційні схеми; неможливість залучення національних облігацій; політична нестабільність; неврегульованість відносин влади й бізнесу; негативне ставлення населення до приватного сектору.

Література.

1. Державно-приватне партнерство в контексті управління державними інвестиціями в Україні: звіт Світового банку. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=eff478d9-01bc-425c-9c43-acab9fba735c&title=ZvitSvitovogoBankuderzhavnoprivatnePartnerstvoVKontekstiUpravlinniaDerzhavnimiInvestitsiiamiVUkrain>
2. Закон України «Про державно-приватне партнерство». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
3. **Попович Д.В.** Концесія як форма державно-приватного партнерства: сутність, переваги і недоліки застосування. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 1(17). С. 49-53. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n1.html>
4. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://me.gov.ua>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
6. **Петрова І.П., Бугенко Н.В., Залознова Ю.С.** Публічно-приватне партнерство в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 2(44). С. 21-28.
7. Стан здійснення ДПП в Україні. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ec1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>
8. **Шилеєницький П.І.** Державно-приватне партнерство: теорія і практика: монографія. Чернівці, 2011. 455 с.

References.

1. Derzhavno-pryvatne partnerstvo v konteksti upravlinnya derzhavnymy investytsiyamy v Ukraini: zvit Svitovoho banku [Public-Private Partnership in the Context of Public Investment Management in Ukraine: World Bank Report]. (2016). *www.me.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=eff478d9-01bc-425c-9c43-acab9fba735c&title=ZvitSvitovogoBankuderzhavnoprivatnePartnerstvoVKontekstiUpravlinniaDerzhavnimiInvestitsiiamiVUkrain> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo» [The Law of Ukraine «On Public-Private Partnership»]. (2018). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> [in Ukrainian].
3. **Popovych D. V.** (2015). Kontsesiya yak forma derzhavno-pryvatnoho partnerstva: sutnist', perevahy i nedoliky zastosuvannya [Concession as a form of public-private partnership: the nature, advantages and disadvantages of application]. *Ekonomika: realiyi chasu – Economy: the realities of time*, no. 1(17), pp. 49-53. Retrieved from: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n1.html> [in Ukrainian].

4. Ofitsiynyy sayt Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [The official site of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. *me.gov.ua*. Retrieved from: <http://me.gov.ua> [in Ukrainian].

5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 serpnia 2014 r. № 385 «Pro zatverdzhennya Derzhavnoi stratehiyi rehional'noho rozvytku na period do 2020 roku» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 6, 2014 No. 385 «On Approving the State Regional Development Strategy for the Period up to 2020»]. (2014). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> [in Ukrainian].

6. **Petrova I.P., Butenko N.V., & Zaloznova Yu.S.** (2016). Publichno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [Public-Private Partnership in Ukraine: State, Problems and Prospects for Development]. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass*, no. 2(44), pp. 21-28 [in Ukrainian].

7. Stan zdiysnennya DPP v Ukraini [Status of PPP implementation in Ukraine]. *www.me.gov.ua*. (2019). Retrieved from: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiysnenniaDppVUkraini> [in Ukrainian].

8. **Shylepnyts'kyj P.I.** (2011). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: teoriia i praktyka* [Public-Private Partnership: Theory and Practice]. Chernivtsi, p. 455 [in Ukrainian].

Анотація.

Потишняк О.М., Міненко С.І., Ракчєєв І.Ю. Роль публічно-приватного партнерства у фінансуванні інфраструктурних проєктів.

Стаття присвячена питанням дослідження стану державно-приватного партнерства (ДПП) в соціальній сфері країни, вивченню закордонного досвіду застосування ДПП у вітчизняних реаліях в умовах модернізації економіки та громадянського суспільства в Україні. В статті систематизовано проблеми концесійного договору ДПП та сформовано напрями їх вирішення стосовно соціальної сфери України. Проаналізовано сфери застосування ДПП в частині застосування таких договорів.

Ключові слова: державно-приватне партнерство; договір концесії; соціальна сфера; проблеми розвитку ДПП в Україні.

Аннотация.

Потишняк Е.Н., Миненко С.И., Ракчєєв И.Ю. Роль государственно-частного партнерства в финансировании инфраструктурных проектов.

Статья посвящена вопросам исследования состояния государственно-частного партнерства (ГЧП) в социальной сфере страны, изучению зарубежного опыта применения ГЧП в отечественных реалиях в условиях модернизации экономики и гражданского общества в Украине. В статье систематизированы проблемы концессионного договора ГЧП и сформированы направления их решения относительно социальной сферы Украины. Проанализированы сферы применения ГЧП в части применения таких договоров.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство; договор концессии; социальная сфера; проблемы развития ГЧП в Украине.

Abstract.

Potyshnyak O.M., Minenko S.I., Rakcheev I.Y. The role of public-private partnerships in the financing of infrastructure projects.

Article is devoted to the issues of researching the state of public-private partnership (PPP) in the social sphere of the country, studying the foreign experience of applying PPP. The article systematizes the problems of PPP concession agreement and outlines directions of their solution in relation to social sphere in Ukraine. To achieve this goal, it is necessary to solve the following tasks: to summarize the world experience in the spheres of public-private partnership, including in the social sphere, to explore the possibilities of its adaptation to domestic realities in the conditions of modernization of the economy and civil society in Ukraine.

Key words: public-private partnership; concession agreement; social sphere; problems of PPP development in Ukraine.

УДК 631.1:338.1

МАРКЕТИНГОВЕ УПРАВЛІННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В СИСТЕМУ МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**БАБКО Н.М., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
КАЛІНІЧЕНКО С.М., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
МИКИТАСЬ А.В., К.Ю.Н.,
ХАРЧЕВНИКОВА А.С., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. В системі менеджменту аграрних підприємств особливого значення набувають питання маркетингового управління. Тим більше, що на сьогоднішній день саме маркетингова діяльність повністю охоплює одночасно всі види та напрями забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємства в умовах функціонування на обраних ринках. Крім того маркетинг, наразі, доцільним є розуміти через призму не лише процесів управління виробничо-збутовою діяльністю підприємства, а набагато ширше. Так, маркетинг являє собою діяльність підприємства, направлену на виробництво товарів, що потрібні на ринку, проведенням спеціальних досліджень та формуванням відповідних результативних стратегій управління підприємством в цілому, що зумовлено також правильним вибором цільового ринку з одночасним урахуванням можливостей формування єдиного комплексу всіх політик підприємства.

Одночасно питання управління маркетингом постають не лише через призму запровадження самого процесу в діяльність підприємства, а й з урахуванням особливостей системи менеджменту аграрного підприємства.

В менеджменті будь-якого підприємства слід виділяти ієрархії та структурні одиниці, які мають займатися відповідними завданнями для розвитку підприємства, загалом. Так, служби маркетингу різних підприємств, на сьогоднішній день, мають свої відмінності в залежності від галузевого напрямку підприємства та в залежності від виконуваних ними функцій.

Слід особливо відзначити що багато керівників підприємств не повністю розуміють сутність маркетингу, тому покладають на відділ маркетингу питання, пов'язані зі збутом продукції, в першу чергу, а також питання, що корелюють зі всіма можливими політиками щодо формування товарного асортименту, щодо ціноутворення та щодо реклами й товаропросування. Але слід розрізняти неефективний маркетинг, який має особисто виконувати всі визначені функції, та ефективний маркетинг, який має лише допомагати відповідним відділам у виконанні поставлених завдань, не створюючи при цьому дублювання управлінських функцій на підприємстві між різними підрозділами. Саме це і викликає актуальність даного дослідження щодо формування маркетингового управління та пояснення особливостей його формування для системи менеджменту аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань формування маркетингового управління через структури окремих відділів на підприємствах різних галузях постають в дослідженнях багатьох вчених, як вітчизняних, так і закордонних. Нажаль, одночасно не існує єдиного визначення, якою має бути служба маркетингу, які функції вона має виконувати та, загалом, які глобальні завдання перед нею постають і, звичайно, немає єдиного рішення щодо виконання функції контролю та регулювання маркетингової діяльності на підприємстві для проведення чіткої оцінки впливу кожного із залучених підрозділів в отриманому (позитивному чи негативному) кінцевому результаті діяльності.

Крім того більшість вчених сходяться в думці, що відділ маркетингу має виконувати повністю всі функції виробничо-комерційної діяльності підприємства, не залишаючи при цьому жодних питань для відділів виробничого напрямку, для фінансових відділів, а також для відділів збуту. Крім того більшістю керівників підприємств, зокрема, й аграрних підприємств, розуміють відділ збуту тотожним до відділу маркетингу. Тим самим вони не вважають за потрібне

створювати спеціалізований окремий відділ. На нашу думку, зосередження основної уваги саме на виконанні маркетингових функцій відділом маркетингу викликає ряд питань, чому присвячено дане дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в опрацюванні змістовного наповнення маркетингового управління з одночасним виокремленням особливостей його імплементації в систему менеджменту аграрних підприємств через визначення організаційної структури підприємства та використання організаційних змін, які сформуєть ефективний маркетинговий інструментарій на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведення дослідження та критичний аналіз змістовного наповнення категорій маркетингу і маркетингового управління дає можливість зрозуміти маркетинг як процес здійснення діяльності, направленої на планування виробництва товарів, що потрібні на ринку, проведенням спеціальних досліджень та формуванням відповідних результативних стратегій управління підприємством в цілому, що зумовлено також правильним вибором цільового ринку з одночасним урахуванням можливостей формування єдиного комплексу всіх політик підприємства. Управління маркетингом на підприємстві має формуватись через використання особливостей його системи менеджменту. Однак, за умов формування конкурентних переваг та формування відмінних ринкових відносин, які, наразі, виступають на перші місця, основними завданнями маркетингу є формування іміджу підприємства на ринку, визначення перспективних можливостей його вдалого ринкового позиціонування, а також проведення спеціалізованих маркетингових досліджень та комунікаційних заходів для формування та ефективного функціонування підприємства в існуючих жорстких ринкових конкурентних умовах.

Одночасно слід відзначити, що маркетингове управління під собою має на меті не створення окремих завдань та цілей для розвитку підприємства, воно має поєднувати в собі всю діяльність всіх підрозділів підприємства, які мають формуватися за єдиною стратегією управління. При цьому стратегічне управління являє собою розробку деталізованого плану дій на коротко- чи довгострокову перспективу, що в кінцевому результаті має не лише збільшувати прибутки підприємства, а й допомагати підприємству виходити на нові рівні в конкурентній ринковій боротьбі, а також завойовувати стійкі ринкові позиції. За таких умов організаційні зміни в структурі підприємства через формування відокремленого відділу маркетингу є необхідними.

При чому слід наголосити, що функції виробничих підрозділів мають виконувати відповідні спеціалісти виробничого напрямку. Функції економічного та фінансового сектору також мають бути закріплені за економічними або фінансовими відділами. Крім того відділ збуту має забезпечувати лише провадження збутової діяльності, з можливостями окремого використання логістики чи логістичних процесів, а також, за окремими дослідженнями, доведено, що сервісне обслуговування має також бути покладено до функції відділу збуту.

За таких умов відділ маркетингу має формувати стратегічні плани розвитку підприємства, в основу яких будуть покладені результати діяльності виробничих підрозділів підприємства, а також заплановані чи прогнозовані показники економічних чи фінансових відділів підприємства, з урахуванням можливостей збуту на підприємстві. Крім того, маркетингова служба повною мірою має постійно та планомірно займатись проведенням маркетингових досліджень. Дослідження мікро- та макросередовищ підприємства є першочерговою та невід'ємною частиною маркетингу, є базовою функцією для провадження діяльності всіх інших підрозділів підприємства. Якщо спиратись на теорію маркетингу, то стає зрозумілим, що всі процеси виробничої та комерційної діяльності підприємства мають повністю базуватись, мають швидко реагувати та мати можливість до запровадження змін саме на основі результатів проведення маркетингових досліджень.

Більш того, запропоновані зміни на підприємстві за рахунок використання результатів маркетингових досліджень в системі менеджменту підприємств мають створюватись відповідними підрозділами, а не, як на думку багатьох керівників, саме службою маркетингу. Так, якщо зміни мають стосуватись виробничого напрямку діяльності підприємства – за це має відповідати підрозділ, який займається виробництвом даного виду товару. Одночасно, якщо питання стосуються ціноутворення чи інших фінансових питань, то це вже повністю покладається на фінансові чи економічні відділи. Якщо питання стосується збуту продукції підприємства, то вказані напрями мають повністю змінюватись саме відділом збуту і ні в якому разі служба маркетингу не має реагувати на всі внутрішні зміни підприємства для отримання, як результату реагування – нового бізнес-плану чи нової стратегії.

Відділ маркетингу має лише формувати окремі питання, що стосуються саме завдань, в першу чергу, щодо товаропросування та підтримки іміджу підприємства на ринку. Крім того залучення маркетингового інструментарію має відбуватись планомірно з всіма необхідними для залучення відділами.

Для запровадження ефективного маркетингового управління перед підприємством постають питання щодо постійної взаємодії на коротко- чи довгострокову перспективу з контрагентами, які й формують ринкову діяльність підприємства. Крім того, відділ маркетингу має з ними особисту взаємодію, а й через одночасне спілкування з відповідними спеціалістами. Так, наприклад якщо питання у постачальника до відділу запасів підприємства, то з цим представником мають спілкуватись не лише маркетологи, а й відповідний спеціаліст з управління запасами на підприємстві. Якщо у покупця чи споживача є питання до товару, то з ними мають спілкуватись не лише маркетологи, а й відповідальний за формування товарного асортименту з виробничого підрозділу (для пояснення якісних чи кількісних характеристик тощо). Якщо споживач має питання щодо ціноутворення на обраний товар, то спілкування має відбуватися також вже через маркетолога та спеціаліста економічного відділу, який займається даним питанням. Тим самим, якщо має місце чітко визначена ієрархічна структура системи менеджменту підприємства, якщо має місце повне делегування визначених функцій та завдань за окремими підрозділами, які повною мірою мають виконувати їх на високому та компетентному рівні, тим самим маркетингове управління стає ефективним та результативним для підприємства.

Слід відзначити, що на сьогоднішній день, імідж підприємства та його брендинг мають одне з визначних місць при взаємодії зі споживачами та іншими контрагентами на ринку. Тому приділення уваги саме політиці комунікацій, яка все це включає, а також ще багато інших інструментів є найважливішим завданням маркетолога.

Висновки. Таким чином, особливостями формування маркетингового управління системи менеджменту є не лише розгалуження окремих функцій за різними підрозділами, як це здається з першого погляду. Основною функцією маркетингу на підприємстві є поєднання всіх визначених напрямів діяльності та їх розвитку в ринковому середовищі, при виході підприємства на ринок, через поєднання і комплексність. Крім того, всі визначені напрями діяльності мають звертатися до проведеного маркетингового дослідження відповідного цільового ринку. Одночасно відділ маркетингу має постійно та планомірно виконувати функції щодо забезпечення отримання підприємством конкурентних переваг на ринку, а також через формування відповідного іміджу підприємства.

Література.

1. **Додух Н.О.** Необхідність планування і контролю на підприємстві. 2017.
2. **Додух Н.О.** Важливість стратегічного управління для аграрних підприємств в сучасних ринкових умовах. 2017.
3. **Мандич О.В.** Стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств: інструментальний підхід. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: економічні науки*. 2016. Вип. 172. С. 141-146.
4. **Науменко І.В., Науменко А.О.** Складові механізми забезпечення економічного зростання сільського господарства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: економічні науки*. 2016. Вип. 177. С. 99-109.
5. **Плигун С.В.** Проблемні аспекти дослідження кон'юнктури сільськогосподарського ринку в Україні. *Агросвіт*. 2018. № 15-16. С. 52-55.
6. **Плигун С.В.** Ефективний розвиток агропродовольчої сфери: методологічний аспект. *Історія економічної думки*. 2018. С. 73.
7. **Романюк І.А.** Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 4. С. 60-63.
8. **Романюк І.А.** Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. *Агросвіт*. 2016. № 11. С. 12-15.
9. **Севідова І.О.** Пріоритетні напрями реалізації експорто-орієнтованої стратегії аграрними підприємствами. *Економіка та держава*. 2018. № 2. С. 46-49.
10. **Babenko V., Perevozova I., Maliy O., & Mykolenko I.** (2019). World informatization in conditions of international globalization: factors of influence. *Global. J. Environ. Sci. Manage.*, 5(SI). P. 172-179. DOI: 10.22034/IJHCUM.2019.05.SI.19
11. **Eilon S.** (1971). Management control. *Harvard Business School Press*. P. 207.
12. **Kuskova S.V.** Features of formation of resource potential of agricultural enterprises. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інвестиційно-інноваційні моделі розвитку підприємств в умовах сучасної нестабільності»*. 2018. С. 65-67.
13. **Kuskova S.V.** Ways of improving the personnel management system in the enterprise. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: економічні науки*. 2018. Вип. 193. С. 228-237.
14. **Sievidova I.A.** Factors affecting the economic management efficiency of agricultural enterprises in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. № 15(2). С. 204-211.
15. **Sievidova I.** et al. Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium. *Eastern-European Journal Of Enterprise Technologies*. 2019. № 6(4(102)). С. 47-56. doi: <http://dx.doi.org/10.15587/1729-4061.2019.187844>
16. **Faiier O., Arefieva O., Miahkykh I., & Khloponina-Gnatenko O.** (2019). Risk management in the sphere of state economic security provision using

professional liability insurance. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 5(Special Issue), pp. 51-60. doi: 10.22034/gjesm.2019.05.SI.06

References.

1. **Dodukh N.O.** (2017). *Neobkbidnist' planuvannya i kontrolyu na pidpryyemstvi* [Need for planning and control at the enterprise]. [in Ukrainian].
2. **Dodukh N.O.** (2017). *Vazhlyvist' stratehichnoho upravlinnya dlya ahrarnykh pidpryyemstv v suchasnykh rynkovykh umovakh* [The importance of strategic management for agricultural enterprises in today's market conditions]. [in Ukrainian].
3. **Mandych O.V.** (2016). Stratehiyi pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryyemstv: instrumental'nyy pidkhid [Strategies for increasing the competitiveness of agricultural enterprises: an instrumental approach]. *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture*, Issue 172, pp. 141-146 [in Ukrainian].
4. **Naumenko I.V., & Naumenko A.O.** (2016). Skladovi mekhanizmu zabezpechennya ekonomichnoho zrostannya sil's'koho hospodarstva [Components of the mechanism for ensuring the economic growth of agriculture]. *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture*, Issue 177, pp. 99-109 [in Ukrainian].
5. **Plyhun S.V.** (2018). Problemni aspekty doslidzhennya kon'yunktury sil's'kohospodars'koho rynku v Ukrayini [Problematic aspects of agricultural market research in Ukraine]. *Abrosvit - Agrosvit*, no. 15-16, pp. 52-55 [in Ukrainian].
6. **Plyhun S.V.** (2018). Efektyvnyy rozvytok ahroprodovol'choyi sfery: metodolohichnyy aspekt [Effective development of the agro-food sector: a methodological aspect]. *Istoriya ekonomichnoyi dumky – History of Economic Thought*, p. 73 [in Ukrainian].
7. **Romanyuk I.A.** (2016). Novi chynnyky ta kontseptsii zdiysnennya intensyfikatsiyi sil's'koho hospodarstva [New factors and concepts for the implementation of agricultural intensification]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, no. 4, pp. 60-63 [in Ukrainian].
8. **Romanyuk I.A.** (2016). Osoblyvosti vidtvorenyal'noho protsesu v ahrarnomu sektori [Features of the reproduction process in the agricultural sector]. *Abrosvit - Agro-world*, no. 11, pp. 12-15 [in Ukrainian].
9. **Sievidova I.O.** (2018). Priorytetni napryamy realizatsiyi eksportooryentovanoyi stratehiyi ahrarnymy pidpryyemstvamy [Priority directions of implementation of export-oriented strategy by agricultural enterprises]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the State*, no. 2, pp. 46-49 [in Ukrainian].
10. **Babenko V., Perevozova L., Maliy O., & Mykolenko I.** (2019). World informatization in conditions of international globalization: factors of influence. *Global. J. Environ. Sci. Manage.*, 5(SI): pp. 172-179. DOI: 10.22034/IJHCUM.2019.05.SI.19 [in English].

11. **Eilon S.** (1971). Management control. *Harvard Business School Press*, p. 207 [in English].

12. **Kuskova S.V.** (2018). Features of formation of resource potential of agricultural enterprises. *Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Investytsiyno-innovatsiyni modeli rozvytku pidpryyemstv v umovakh suchasnoyi nestabil'nosti» – Proceedings of the International Scientific and Practical Conference «Investment-innovative models of enterprise development in the conditions of modern instability»*, pp. 65-67 [in English].

13. **Kuskova S.V.** (2018). Ways of improving the personnel management system in the enterprise. *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'nogo tekhnichnogo universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 193, pp. 228-237 [in English].

14. **Sievidova I.A.** (2017). Factors affecting the economic management efficiency of agricultural enterprises in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, no. 15(2), pp. 204-211 [in English].

15. **Sievidova I.** et al. (2019). Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium. *Eastern-European Journal Of Enterprise Technologies*, vol. 6, no. 4(102), pp. 47-56. doi: <http://dx.doi.org/10.15587/1729-4061.2019.187844> [in English].

16. **Faiier O., Arefieva O., Miahkykh I., & Khloponina-Gnatenko O.** (2019). Risk management in the sphere of state economic security provision using professional liability insurance. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 5(Special Issue), pp. 51-60. doi: 10.22034/gjesm.2019.05.SI.06 [in English].

Анотація.

Бабко Н.М., Калініченко С.М., Микитась А.В. Харчевнікова Л.С.
Маркетингове управління: особливості імплементації в систему менеджменту аграрних підприємств.

В статті опрацьовано змістовне наповнення маркетингового управління з одночасним виокремленням особливостей його імплементації в систему менеджменту аграрних підприємств через визначення організаційної структури підприємства та використання організаційних змін, які сформують ефективний маркетинговий інструментарій на підприємстві. Таким чином, особливостями формування маркетингового управління системи менеджменту є не лише розгалуження окремих функцій за різними підрозділами, як це здається з першого погляду. Визначено, що основною функцією маркетингу на підприємстві є поєднання всіх визначених напрямів діяльності та їх розвитку в ринковому середовищі, при виході підприємства на ринок, через поєднання і комплексність. Крім того, всі визначені напрями діяльності мають звертатися до проведеного маркетингового дослідження відповідного цільового ринку. Одночасно відділ маркетингу має постійно та планомерно виконувати функції щодо забезпечення отримання підприємством конкурентних переваг на ринку, а також через формування відповідного іміджу підприємства.

Ключові слова: стратегічне управління, маркетинговий менеджмент, конкурентоспроможність підприємства, організаційні зміни, інструменти маркетингу, система управління, стратегії, результативність, підприємство.

Аннотация.

Бабко Н.М., Калиниченко С.Н., Микитась А.В., Харчевникова А.С. Маркетинговое управление: особенности имплементации в систему менеджмента аграрных предприятий.

В статье рассмотрено содержательное наполнение маркетингового управления с одновременным выделением особенностей его имплементации в систему менеджмента аграрных предприятий через определение организационной структуры предприятия и использования организационных изменений, которые сформируют эффективный маркетинговый инструментарий на предприятии. Таким образом, особенностями формирования маркетингового управления системы менеджмента является не только разветвления отдельных функций по разным подразделениям, как это кажется с первого взгляда. Определено, что основной функцией маркетинга на предприятии является сочетание всех определенных направлений деятельности и их развития в рыночной среде, при выходе предприятия на рынок, их сочетания и комплексность. Кроме того, все определенные направления деятельности должны обращаться к проведенного маркетингового исследования соответствующего целевого рынка. Одновременно отдел маркетинга должен постоянно и планомерно выполнять функции по обеспечению получения предприятием конкурентных преимуществ на рынке, а также через формирование соответствующего имиджа предприятия.

Ключевые слова: стратегическое управление, маркетинговый менеджмент, конкурентоспособность предприятия, организационные изменения, инструменты маркетинга, система управления, стратегии, результативность, предприятие.

Abstract.

Babko N.M., Kalinichenko S.M., Mykytas' A.V., Kharchevnikova L.S. Marketing management: features of implementation in the management system of agricultural enterprises.

The article elaborates the meaningful filling of marketing management with the simultaneous separation of features of its implementation in the management system of agricultural enterprises by defining the organizational structure of the enterprise and the use of organizational changes that will form effective marketing tools in the enterprise. Thus, the peculiarities of the formation of marketing management of the management system is not only the branching of individual functions in different units, as it seems at first glance. It is determined that the main function of marketing at the enterprise is the combination of all identified areas of activity and their development in the market environment, when the enterprise enters the market, through combination and complexity. In addition, all identified areas of activity should refer to the marketing research of the relevant target market. At the same time, the marketing department should constantly and systematically perform the functions of ensuring that the company receives competitive advantages in the market, as well as by forming an appropriate image of the company.

Key words: strategic management, marketing management, enterprise competitiveness, organizational changes, marketing tools, management system, strategies, performance, enterprise.

ВПЛИВ ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ ДОМОГОСПОДАРСТВ КРАЇНИ

НЕСТЕРЧУК Ю.О., Д.Е.Н.,

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний розвиток української економіки відбувається в умовах докорінних змін внутрішнього та зовнішнього господарського середовища. Найважливішими внутрішніми змінами є триваючий процес реформування соціально-економічної системи. Внутрішні трансформаційні процеси спів пали у часі з поглибленням інтеграції національної економіки в глобальний простір. Українська економіка є відкритою – зовнішньоторговельний оборот становить понад 50 % ВВП. У зв'язку з цим перед українським суспільством відкриваються можливості – вихід на нові закордонні ринки, безперешкодне залучення іноземного капіталу та інвестування в активи на території інших країн, вільне переміщення робочої сили, активізації транскордонних транспортних потоків тощо. Проте, разом із новими можливостями з'являються і нові ризики – підвищення конкурентного тиску на національних виробників збоку іноземних фірм, витіснення товарів і послуг внутрішнього виробництва аналогічними імпортними, що зумовить падіння обсягів виробництва, зростання безробіття, втеча дефіцитного для української економіки капіталу в зони з офшорною юрисдикцією, наводнення внутрішнього ринку низькоякісною та небезпечною продукцією, збільшення потенціалу імпортованої інфляції, закріплення технологічної відсталості та сировинного характеру експорту.

Одним із найбільших ризиків глобалізаційного впливу на українську економіку є зростання потенціалу продовольчої небезпеки вітчизняних домогосподарств. Матеріальною основою таких ризиків є надмірний експорт сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів, що індукуватиме підвищення продовольчих цін, зростання залежності стабільності національного продовольчого ринку від імпорту, звуження економічного суверенітету держави та можливостей регулятивного впливу на експортно-імпортні потоки агропродовольчої продукції тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Продовольча безпека населення України та її підтримання в умовах глобалізації є популярним напрямом досліджень вітчизняних науковців. Серед останніх досліджень - це праці Шубравської О.В. [1], Кашуби Ю.П. [2], Кириленка І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчука В.В. [3], Скрипника А.В., Стариченка Є.М. [4], Сегеди С.А. [5], Бабича М.М. [6], Мудрака Р.П. [7], Лагодієнка В.В. [8], Сичевського М.П. [9], Шпичака О.М., Боднар О.В., Пашко С.О. [10], Замлинського В.А. [11] та багатьох інших.

Не зважаючи на достатньо глибоке опрацювання продовольчої проблематики в умовах глобалізації, багато її аспектів потребують подальшого дослідження. Це обумовлено слабо прогнозованим характером не лише наслідків поглиблення інтеграції національної економіки в глобальний простір, але й перспектив розвитку самої глобальної економіки.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження - з'ясувати характер впливу економічної глобалізації на продовольчу безпеку українських домогосподарств, окреслити головні переваги та недоліки поглиблення міжнародної інтеграції національної економіки в контексті забезпечення внутрішніх продовольчих потреб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед переваг економічної глобалізації для системи продовольчого забезпечення домогосподарств країни, передусім, слід відзначити розширення доступу вітчизняних споживачів до продовольчих товарів, які не виробляються на території України або виробництво яких є недостатнім. Наприклад, мають місце недостатні обсяги виробництва цінної групи продовольства – плодів, ягід та винограду. В українській економіці темп приросту споживання випереджає темп приросту виробництва даної продукції (табл. 1).

За аналізований період приріст споживання в цілому був більший, ніж приріст виробництва (базовий індекс). Якщо ж іще врахувати експорт даної продукції, то на внутрішньому ринку спостерігається її стабільний дефіцит – рівень самозабезпечення нижчий, ніж 100 % (табл. 2).

Дефіцит вдається ліквідувати лише завдяки імпорту. Проте, його частка перевищує гранично допустимий рівень у розмірі 25 %, який вважається пороговим для продовольчої безпеки країни за показником «продовольча незалежність за окремим продуктом» [23].

Таблиця 1

**Виробництво та споживання плодів,
ягід та винограду в Україні, тис. т**

<i>Рік</i>	<i>Виробництво</i>	<i>Споживання</i>
2004	2009	1607
2005	2133	1750
2006	1415	1630
2007	1829	1958
2008	1919	2010
2009	2087	2101
2010	2154	2203
2011	2418	2405
2012	2465	2432
2013	2871	2560
2014	2435	2249
2015	2539	2179
2016	2385	2119
2017	2458	2242
2018	3039	2445
Середньорічний темп зміни, $\pm$ п. п.	+3,00	+3,04
Базовий індекс, разів	1,51	1,52

**розраховано автором за даними [12-22]*

Таблиця 2

**Фонд споживання та імпорт плодів,
ягід та винограду (включаючи консервовану та сушену
продукцію в перерахунку на свіжу)**

<i>Рік</i>	<i>Фонд споживання, тис. т</i>	<i>Імпорт, тис. т</i>	<i>Частка імпорту у фонді споживання, %</i>	<i>Рівень самозабезпече ності, %</i>
2008	2010	1235	61,4	72,2
2009	2101	1139	54,2	74,2
2010	2203	1130	51,3	73,7
2011	2405	1163	48,4	74
2012	2432	1171	48,1	71,8
2013	2560	1172	45,8	81
2014	2249	856	38,1	82
2015	2179	588	27,0	92,3
2016	2119	732	34,5	84,9
2017	2242	819	36,5	82,9
2018	2445	878	35,9	91,3

**розраховано автором за даними [12-22]*

Отже, якщо на рівні домогосподарств імпорту плодів, ягід та винограду в короткостроковому періоді формує їх продовольчу безпеку, то в масштабах національної економіки його надмірний рівень є причиною продовольчої небезпеки. Ризик надмірного імпорту полягає в тому, що в довгостроковому періоді національні виробники можуть не витримати міжгалузевої конкуренції – плоди та ягоди помірно-континентальної зони проти плодів та ягід тропічної зони. Це зумовить закріплення закордонної продукції на українському ринку та сформує його надмірну залежність від імпортного постачання.

На внутрішньому ринку риби залежність від імпортного постачання – критична. За даними ФАО, рекомендована норма споживання риби становить 20 кг на рік на одну людину. При цьому морська риба повинна складати 75 % від цієї норми. В 2016 році українці споживали лише 8,5 кг риби на рік на людину, що більш ніж вдвічі нижче рекомендованої норми. У структурі українського ринку риби близько 80 % займає імпортна продукція. В основному риба імпортується в замороженому вигляді – близько 90 % від усіх обсягів імпорту [24]. Отже, імпортування риби забезпечує продовольче постачання домогосподарств та їх продовольчу безпеку на мікрорівні, проте на макрорівні його фактичний розмір є ознакою національної продовольчої небезпеки. При тому, що Україна має достатньо материкових та морських ресурсів аквакультури для повного забезпечення власних потреб у відповідній продукції.

Дослідження показує, що самозабезпеченість більшістю видів продовольства понад 100 % не гарантує українським домогосподарствам достатню економічну доступність. Під «достатньою економічною доступністю» слід розуміти один із ключових показників продовольчої безпеки – це частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств (рис. 1).

Його граничним (пороговим) критерієм є 60-відсотковий рівень [23]. Такий рівень не безпідставно вважається суттєво завищеним [25]. Згідно з національною методикою, в 2018р. домогосподарства I-IV децильних груп балансували на межі продовольчої небезпеки. Натомість за методикою ФАО продовольчо небезпечними, за показником «достатня економічна доступність», можна вважати домогосподарства усіх груп крім останньої X.

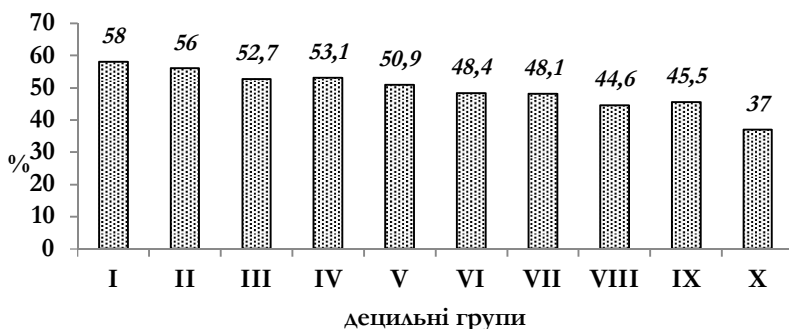

Рис. 1. Структура сукупних витрат домогосподарств за децильними (10 %-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних загальних доходів в 2018р.*
**побудовано автором за даними [26]*

Головними причинами такого стану є низькі доходи населення та постійне зростання індексу споживчих продовольчих цін. Якщо перша причина обумовлена суто ендогенними факторами – недостатні темпи економічного зростання, низька продуктивність праці, порушення соціальної справедливості при розподілі національного доходу тощо, то друга – екзогенними факторами.

Наприклад, в Україні має місце суттєве перевиробництво деяких видів продовольчої продукції. Зокрема – продовольчого та кормового зерна, соняшникової олії і т.д. (табл. 3).

Таблиця 3

Виробництво та споживання зернової продукції та рослинної олії в Україні, тис. тонн

Стаття балансу	Рік							
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Зерно (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно)								
Виробництво	24459	38016	39271	63859	60126	66088	61917	70057
Витрати на годівляю тварин	11056	13817	14787	15678	14189	12278	11011	11698
Фонд споживання	7748	7750	6808	6224	5897	5745	5655	5610
Олія (включаючи основні оліємісткі продукти, в перерахунку на олію)								
Виробництво	1437	н. д.	3101	4926	4581	5409	6277	6243
Фонд споживання	635	н. д.	680	561	525	497	496	501

**розраховано автором за даними [22]*

Як бачимо, виробництво зерна в рази перевищує його використання по двох головних статтях витрат – продовольче споживання та годівля сільськогосподарських тварин. В 2018 р. таке перевищення склало 4 рази. У виробництві олії перевищення над споживанням іще більше – в 2018 р. у 12,5 разів. За законами ринку наслідком перевиробництва економічного блага є зниження його ринкових цін. Проте на вітчизняних ринках відповідної продукції відбувається стрімке зростання споживчих цін (табл. 4).

Таблиця 4

Індекс споживчих цін на деякі продовольчі товари, %

<i>Рік</i>	<i>Хліб</i>	<i>Макаронні вироби</i>	<i>Олія соняшникова</i>
2001	93,3	96,0	142,6
2002	95,8	95,9	95,0
2003	136,0	133,7	102,0
2004	98,0	99,5	116,6
2005	100,4	99,3	95,3
2006	116,7	106,2	97,4
2007	118,0	119,5	170,4
2008	125,1	125,1	98,3
2009	109,9	107,6	111,7
2010	111,3	111,0	115,5
2011	113,5	109,4	110,9
2012	102,7	100,9	99,7
2013	102,4	100,7	91,5
2014	126,4	125,9	127,4
2015	145,7	143,6	159,4
2016	107,4	103,1	109,4
2017	120,1	109,2	103,9
2018	121,5	114,5	102,4
Середньорічний темп зміни, $\pm$ п. п.	+12,8	+10,4	+12,0
Базовий індекс, разів	8,7	5,9	7,7

**розраховано автором за даними [27]*

На продовольчому ринку України, зокрема у сегментах хліба та хлібобулочних виробів і соняшникової олії, середньорічні темпи зростання споживчих цін мають усі ознаки галопуючої інфляції. За такої цінової ситуації неможливо досягти покращення економічної доступності продовольства для українських домогосподарств. Особливо із числа малозабезпечених.

Аналіз проблемної ситуації дав змогу з'ясувати, що досліджуване зростання споживчих продовольчих цін є наслідком не лише інфляції витрат. Також має місце вплив надмірного експорту продовольчої продукції. Наприклад, в 2018 р. експорт зерна склав 42940 тис. т, а експорт олії – 5986 тис. т. Це 61 і 96 % від відповідного виробництва. Отже, вітчизняний аграрний сектор зорієнтований на виробництво продукції для зовнішнього ринку. Що зумовлює виникнення періодичних дефіцитів на відповідних сегментах національного продовольчого ринку і стимулює зростання споживчих продовольчих цін.

Висновок. Зростання відкритості національної економіки покращує доступ домогосподарств країни до тих видів продовольства, які не виробляються на території України або виробництво яких є недостатнім. В короткостроковому періоді це покращує продовольчу безпеку домогосподарств. Проте в масштабах національної економіки та довгострокового періоду надмірний рівень імпорту продовольства є причиною продовольчої небезпеки. Адже національні виробники можуть не витримати конкурентного тиску імпортової продукції, що сформує надмірну залежність вітчизняного продовольчого ринку від імпортного постачання.

На нинішньому етапі розвитку української економіки глобалізація посилює ризики продовольчої небезпеки домогосподарств країни через надмірний та неконтрольований вивіз сільськогосподарської сировини та продовольства на зовнішній ринок. Це посилює або формує дефіцити окремих видів продовольства, стимулює постійне зростання споживчих продовольчих цін та погіршує рівень економічної доступності продуктів харчування.

Література.

1. **Шубравська О.В.** Розвиток агропродовольчого виробництва України: завдання і виклики. *Економіка АПК*, 2016, № 4. С. 5-12.
2. **Kashuba Yu.P.** Food security of Ukraine: prospects of development. *Економіка АПК*, 2016, № 8. С. 32-36.
3. **Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В.** Продовольча безпека України в світлі сучасних тенденцій світової економіки. *Економіка АПК*, 2017, № 8. С. 5-12.
4. **Скришник А.В., Стариченко Є.М.** Методичні підходи до визначення інтегрального показника продовольчої безпеки. *Економіка АПК*, 2017, № 9. С. 25-33.
5. **Сегеда С.А.** Аграрно-продовольче забезпечення населення України. *Економіка АПК*, 2017, № 10. С. 40-48.

6. **Бабича М.М.** Індикатори продовольчої безпеки в Україні: тенденції розвитку. *Економіка АПК*, 2018, № 5. С. 41-50.

7. **Мудрак Р.П., Лагодієнко В.В.** Агроінфляція та індекс споживчих цін на продовольчі товари: порівняльний аналіз «Україна – ЄС». *Економіка України*, 2018, № 1. С. 28-39.

8. **Лагодієнко В.В.** Продовольча безпека Причорноморського регіону: стан, тенденції, перспективи. *Economic and Food Security of Ukraine*, 2019. № 6(3-4), С. 16-25. URL: <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282>

9. **Сичевський М.П.** Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. *Економіка АПК*, 2019, № 1. С. 6-17.

10. **Шпичак О.М., Боднар О.В., Пашко С.О.** Виробництво біопалива в Україні у контексті оптимального вирішення енергетичної проблеми. *Економіка АПК*, 2019, № 3. С. 13-27.

11. **Замлинський В.А.** Структурні перетворення галузі тваринництва в контексті глобальної продовольчої безпеки. *Економіка АПК*, 2019, № 4. С. 22-28.

12. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2008 рік. К. : Державний комітет статистики України, 2009. 376 с.

13. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2009 рік. К. : Державний комітет статистики України, 2010. 367 с.

14. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2010 рік. К. : Державна служба статистики України, 2011. 374 с.

15. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2011 рік. К. : Державна служба статистики України, 2012. 376 с.

16. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2012 рік. К. : Державна служба статистики України, 2013. 392 с.

17. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2013 рік. К. : Державна служба статистики України, 2014. 390 с.

18. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2014 рік. К. : Державна служба статистики України, 2015. 379 с.

19. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2015 рік. К. : Державна служба статистики України, 2016. 360 с.

20. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2016 рік. К. : Державна служба статистики України, 2017. 246 с.

21. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2017 рік. К. : Державна служба статистики України, 2016. 392 с.

22. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2018 рік. К. : Державна служба статистики України, 2019. 235 с.

23. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» № 1379 від 5 грудня 2007 року. *Офіційний вісник України*, 2007, № 93. С. 48.

24. **Бут О.** Огляд ринку рибної продукції для видання «Світ продуктів» [Електронний ресурс]. URL: <http://uifsa.ua/uk/news/news-of-ukraine/fish-market-survey-for-magazine-world-of-products>

25. **Коваленко Т.О.** Поняття, ознаки та критерії продовольчої безпеки за законодавством України та інших держав. *Адміністративне право і процес*, 2018, № 1(20). С. 30-41. URL: http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-20-2018/item/download/641_3dd0c92a4aa80a98a1ffd2815d6b02

26. Статистичний збірник Частина I «Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році». К.: Державна служба статистики України, 2019. 379 с.

27. Індекси споживчих цін на товари та послуги (до попереднього місяця). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ct/is_c/isc_u/isc2018m_u.html

References.

1. **Shubravska O.V.** (2016). Rozvytok ahroprodovolchoho vyrobnytstva Ukrainy: zavdannia i vyklyky [Development of agro-food production in Ukraine: challenges and challenges]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 4, pp. 5-12 [in Ukrainian].

2. **Kashuba Yu.P.** (2016). Food security of Ukraine: prospects of development [Food security of Ukraine: prospects of development]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 8, pp. 32-36 [in Ukrainian].

3. **Kyrylenko I.H., Ivchenko V.Ic., & Demianchuk V.V.** (2017). Prodovolcha bezpeka Ukrainy v svitli suchasnykh tendentsii svitovoi ekonomiky [Ukraine's food security in light of current trends in the world economy]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 8, pp. 5-12 [in Ukrainian].

4. **Skrypnyk A.V., & Starychenko Ye.M.** (2017). Metodychni pidkhody do vyznachennia intehrlnoho pokaznyka prodovolchoi bezpeky [Methodical approaches to the definition of integrated food security indicator]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 9, pp. 25-33 [in Ukrainian].

5. **Seheda S.A.** (2017). Ahrarno-prodovolche zabezpechennia naselennia Ukrainy [Agrarian and Food Supply of the Population of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 10, pp. 40-48 [in Ukrainian].

6. **Babycha M.M.** (2018). Indykatory prodovolchoi bezpeky v Ukraini: tendentsii rozvytku [Food security indicators in Ukraine: development trends]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 5, pp. 41-50 [in Ukrainian].

7. **Mudrak R.P., & Lahodiienko V.V.** (2018). Ahroinflatsiia ta indeks spozhyvchykh tsin na prodovolchi tovary: porivnialnyi analiz «Ukraina – YeS» [Agroinflation and the Consumer Price Index for Foodstuffs: A Comparative Analysis of Ukraine-EU]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 1, pp. 28-39 [in Ukrainian].

8. **Lagodiienko V.V.** (2019). Food security of the Black Sea region: status, trends, prospects [Food security of the Black Sea region: state, trends, prospects]. *Economic and Food Security of Ukraine*, no. 6(3-4), pp. 16-25. Retrieved from: <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282> [in Ukrainian].

9. **Sychevskyi M.P.** (2019). Hlobalna prodovolcha bezpeka ta mistse Ukrainy v yii dosiahnenni [Global food security and Ukraine's place in achieving it]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 1, pp. 6-17 [in Ukrainian].

10. **Shpychak O.M., Bodnar O.V., & Pashko S.O.** (2019). Vyrobnnytstvo biopalyva v Ukraini u konteksti optymalnoho vyrishennia enerhetychnoi problem [Biofuel production in Ukraine in the context of optimal solution of energy problem]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 3, pp. 13-27 [in Ukrainian].

11. **Zamlynskyi V.A.** (2019). Strukturni peretvorennia haluzi tvarynnystva v konteksti hlobalnoi prodovolchoi bezpeky [Structural transformations of the livestock sector in the context of global food security]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 4, pp. 22-28 [in Ukrainian].

12. Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2008 rik [Statistical collection «Agriculture of Ukraine» for 2008]. (2009). K.: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, p. 376 [in Ukrainian].

13. Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2009 rik [Statistical collection «Agriculture of Ukraine» for 2009]. (2010). K.: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, p. 367 [in Ukrainian].

14. Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2010 rik [Statistical collection «Agriculture of Ukraine» for 2010]. (2011). K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 374 [in Ukrainian].

15. Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2011 rik [Statistical collection «Agriculture of Ukraine» for 2011]. (2012). K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 376 [in Ukrainian].

16. Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2012 rik [Statistical collection «Agriculture of Ukraine» for 2012]. (2013). K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 392 [in Ukrainian].

17. Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2013 rik [Statistical collection «Agriculture of Ukraine» for 2013]. (2014). K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 390 [in Ukrainian].

18. Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2014 rik [Statistical collection «Agriculture of Ukraine» for 2014]. (2015). K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 379 [in Ukrainian].

19. Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2015 rik [Statistical collection «Agriculture of Ukraine» for 2015]. (2016). K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 360 [in Ukrainian].

20. Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2016 rik [Statistical collection «Agriculture of Ukraine» for 2016]. (2017). K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 246 [in Ukrainian].

21. Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2017 rik [Statistical collection «Agriculture of Ukraine» for 2017]. (2018). K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 392 [in Ukrainian].

22. Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2018 rik [Statistical collection «Agriculture of Ukraine» for 2018]. (2019). K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2019. 235s [in Ukrainian].

23. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia prodovolchoi bezpeky» № 1379 vid 5 hrudnia 2007 roku [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some Issues of Food Security» No. 1379 of December 5, 2007]. (2007). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, no. 93, pp. 48 [in Ukrainian].

24. **But O.** (n.d.). Ohliad rynku rybnoi produktsii dlia vydannia «Svit produktiv» [Fisheries Market Survey for the World of Products]. Retrieved from: <http://uifsa.ua/uk/news/news-of-ukraine/fish-market-survey-for-magazine-world-of-products> [in Ukrainian].

25. **Kovalenko T.O.** (2018). Poniattia, oznaky ta kryterii prodovolchoi bezpeky za zakonodavstvom Ukrainy ta inshykh derzhav [the concept, characteristics and criteria of food security under the legislation of Ukraine and other countries]. *Administrativne pravo i protses – Administrative Law and Process*, no. 1(20), pp. 30-41. Retrieved from: http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-20-2018/item/download/641_3dd0cce92a4aa80a98a1ffd2815d6b02 [in Ukrainian].

26. *Statystychnyi zbirnyk Chastyna I «Vytraty i resursy domobospodarstv Ukrainy u 2018 rotsi»* [Statistical compilation Part I «Expenditure and resources of households in Ukraine in 2018»]. (2019). K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 379 [in Ukrainian].

27. Indeksy spozhyvchykh tsin na tovary ta posluhy (do poperednoho misiatsia) [Consumer price indices for goods and services (to previous month)]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ct/is_c/isc_u/isc2018m_u.html [in Ukrainian].

Анотація.

Нестерчук Ю.О. Вплив факторів економічної глобалізації на продовольчу безпеку домогосподарств країни.

Українська економіка є відкритою – зовнішньоторговельний оборот становить понад 50 % ВВП. Разом з новими можливостями з'являються нові ризики. Одним з найбільших ризиків глобалізаційного впливу на українську економіку є зростання потенціалу продовольчої небезпеки вітчизняних домогосподарств.

Мета статті – з'ясувати характер впливу економічної глобалізації на продовольчу безпеку українських домогосподарств, окреслити головні переваги та недоліки поглиблення міжнародної інтеграції національної економіки в контексті забезпечення внутрішніх продовольчих потреб.

Перевагою економічної глобалізації для системи продовольчого забезпечення домогосподарств країни є розширення доступу вітчизняних споживачів до продовольчих товарів, що не виробляються на території України або виробництво яких є недостатнім.

Самозабезпеченість більшості видів продовольства понад 100 % не гарантує українським домогосподарствам достатню економічну доступність. Наприклад, в Україні має місце суттєве перевиробництво деяких видів продовольчої продукції. Зокрема - продовольчого і кормового зерна, соняшникової олії і т.д. За законами ринку наслідком перевиробництва економічного блага є зниження його ринкових цін. Однак на вітчизняних ринках відповідної продукції відбувається стрімке зростання споживчих цін. Це не дозволяє домогтися поліпшення економічної доступності продовольства для українських домогосподарств. Особливо з числа малозабезпечених.

Аналіз проблемної ситуації дозволив з'ясувати, що зростання споживчих продовольчих цін є наслідком надмірного експорту продовольчої продукції. Наприклад, в 2018 р. експорт зерна склав 42940 тис. т, а експорт рослинної олії — 5986 тис. т. Це 61 і 96 % від відповідного виробництва. Отже, вітчизняний аграрний сектор орієнтований на виробництво продукції для зовнішнього ринку. Що зумовлює виникнення періодичних дефіцитів на відповідних сегментах національного продовольчого ринку і стимулює зростання споживчих продовольчих цін.

Ключові слова: глобалізація, продовольча безпека, домогосподарства, експорт, імпорт, продовольча сировина, продукти харчування, витрати, ціни, економічна доступність.

Аннотация.

Нестерчук Ю.А. Влияние факторов экономической глобализации на продовольственную безопасность домохозяйств страны.

Украинская экономика является открытой — внешнеторговый оборот составляет более 50 % ВВП. Вместе с новыми возможностями появляются новые риски. Одним из самых больших рисков глобализационного влияния на украинскую экономику является рост потенциала продовольственной опасности отечественных домохозяйств.

Цель статьи — выяснить характер влияния экономической глобализации на продовольственную безопасность украинских домохозяйств, очертить главные преимущества и недостатки углубление международной интеграции национальной экономики в контексте обеспечения внутренних продовольственных потребностей.

Преимуществом экономической глобализации для системы продовольственного обеспечения домохозяйств страны является расширение доступа отечественных потребителей к продовольственным товарам, не производящимся на территории Украины или производство которых является недостаточным.

Самообеспеченность большинством видов продовольствия более 100 % не гарантирует украинским домохозяйствам достаточную экономическую доступность. Например, в Украине имеет место существенное перепроизводство некоторых видов продовольственной продукции. В частности — продовольственного и кормового зерна, подсолнечного масла и т.д. По законам рынка следствием перепроизводства экономического блага является снижение его рыночных цен. Однако на отечественных рынках соответствующей продукции происходит стремительный рост потребительских цен. Это не позволяет добиться улучшения экономической доступности продовольствия для украинских домохозяйств. Особенно из числа малоимущих.

Анализ проблемной ситуации позволил выяснить, что рост потребительских продовольственных цен является следствием чрезмерного экспорта продовольственной продукции. Например, в 2018 р. экспорт зерна составил 42940 тыс. т, а экспорт растительного масла — 5986 тыс. т. Это 61 и 96 % от соответствующего производства. Итак, отечественный аграрный сектор ориентирован на производство продукции для внешнего рынка. Что обуславливает возникновение периодических дефицитов на соответствующих сегментах национального продовольственного рынка и стимулирует рост потребительских продовольственных цен.

Ключевые слова: глобализация, продовольственная безопасность, домохозяйства, экспорт, импорт, продовольственное сырье, продукты питания, расходы, цены, экономическая доступность.

Abstract.

Nesterchuk Yu.O. Impact of economic globalization factors on the food security of the country's households.

The Ukrainian economy is open – foreign trade turnover is over 50% of GDP. New risks come with new opportunities. One of the biggest risks of globalization impact on the Ukrainian's economy is the growing potential of food insecurity of domestic households.

The purpose of the article is to find out how economic globalization affects the food security of Ukrainian's households, to identify the main advantages and disadvantages of deepening international integration of the national economy in the context of domestic nutritional needs.

The advantage of economic globalization is the increased access of domestic consumers to food products that are not produced in Ukraine or whose production is insufficient.

Self-sufficiency of most types of food over 100% does not guarantee Ukrainian's households sufficient economic affordability. For example, in Ukraine there are significant overproductions of certain types of food products. In particular, food and feed grain, sunflower oil, etc. According to the laws of the market, the consequence of the overproduction of economic goods is a decrease in its market prices. However, there is a sharp rise in consumer prices in the domestic markets of the corresponding products. This impedes the improvement of economic affordability of food for Ukrainian's households. Particularly among poor households.

The analysis of the problem situation has revealed that the rise in consumer food prices is a consequence of the excessive export of food products. For example, in 2018 grain exports amounted to 42940 thousand tones and oil exports - 5986 thousand tones. There are 61% and 96% of the corresponding production volume. Therefore, the domestic agrarian sector is focused on the production of products for the foreign market. This causes periodic deficits in the relevant segments of the national food market and stimulates the growth of consumer food prices.

Key words: *globalization, food security, households, exports, imports, raw materials, food, costs, prices, affordability.*

УДК 311.21:331.5

ДІАГНОСТИКА СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ: МЕТОДИЧНИЙ КОНТЕКСТ

**ШВЕЦЬ О.В., ДОКТОРАНТ,
МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ринок праці є невід'ємною складовою частиною загально-економічного ринкового механізму, який характеризується як одне з найбільш складних соціально-економічних явищ суспільства, в якому відбиваються всі сторони його життєдіяльності, проявляється вся різноманітність його інтересів та протиріч. Тому процес його функціонування постійно

знаходиться у колі зору держави, оскільки відтворення такого товару, як робоча сила – це відтворення трудових ресурсів і в цілому продуктивних сил суспільства.

Перехід до ринкової економіки в Україні характеризується виникненням і посиленням ряду негативних тенденцій і зокрема зростанням безробіття та неефективної зайнятості, які зумовлюють падіння продуктивності праці. У зв'язку з цим виникає потреба здійснення активної політики в області зайнятості, яка включає в себе соціальний захист населення від безробіття, на основі зростання економічної активності населення та підвищення за рахунок цього його життєвого рівня [1].

Україна, як демократична держава, прагне досягнення саме цієї мети, оскільки продуктивна зайнятість є пріоритетом економічного і людського розвитку. Досягнення ефективної зайнятості та відповідної економічної активності гарантує певну соціально-економічну рівність суспільства та запобігає надмірному його економічному розшаруванню. Основою для розв'язання цих проблем є створення умов для реалізації творчого потенціалу, закладеного у кожній особистості, створення механізму ефективної зайнятості, збалансована структура економіки, продуктивна зайнятість, сучасна освіта, надійне медичне обслуговування, соціальний захист тощо.

У сучасних умовах розвитку економіки, у глобалізованому світі важливе значення має не тільки аналіз концепцій зайнятості в різних країнах світу, а й методологічні основи оцінки й аналізу видів і форм зайнятості населення і, насамперед, його економічно активної частини [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження регіонального ринку праці, зайнятості населення і безробіття знайшли відображення в роботах вітчизняних науковців: З.П. Бараннік, Д.П. Богині, Е.М. Лібанової, Л.С. Лісогор, А.А. Любович, Н.О. Парфенцевої, В.М. Петюха, С.І. Пірожкова, І.В. Пономаренко, В.Г. Саріогло, А.В. Хмелюк, В.О. Чорної тощо. Незважаючи на широкий спектр наукових праць, існує потреба в дослідженні методологічних засад діагностики видів і форм зайнятості населення і, насамперед, його економічно активної частини на регіональному рівні.

Формулюванням цілей статті. Дослідити методичні аспекти оцінки процесів стимулювання економічної активності населення регіонів і показати їх практичне застосування у розрізі регіонів України на основі даних офіційної статистики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система показників комплексної оцінки ефективності стимулювання економічної активності населення за регіонами України за такими критеріями як загальний рівень економічної активності, економічна віддача економічно-активного населення та матеріальна зацікавленість економічно-активного населення подано у таблиці 1.

Для проведення подальших розрахунків ми взяли за основу затверджену Держстатом України методику розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку [4-6]. Тому, після визначення показників-індикаторів пропонуємо застосувати методику індексного аналізу, яка включає в себе розрахунок індивідуальних індексів усіх визначених показників-індикаторів за кожним критерієм. В подальшому на основі цих розрахунків ми пропонуємо обрахувати зведений інтегральний індекс. Індивідуальні індекси (Y_{ij}) пропонуємо визначати з допомогою формул, які залежать від того, чи є показник стимулятором або ж дестимулятором, тобто позитивним моментом вважається його збільшення або зменшення.

Для показників-стимуляторів пропонуємо взяти за основу таку формулу:

$$Y_{ij} = \frac{X_{ij} - X_{j \min}}{X_{j \max} - X_{j \min}}, \quad (1)$$

де X_{ij} – значення i -го показника в j -му регіоні;

$X_{j \min}$ – мінімальне значення i -го показника серед j -х регіонів;

$X_{j \max}$ – максимальне значення i -го показника серед j -х регіонів.

Для показників-дестимуляторів пропонуємо використовувати таку формулу:

$$Y_{ij} = \frac{X_{j \max} - X_{ij}}{X_{j \max} - X_{j \min}}, \quad (2)$$

де X_{ij} – значення i -го показника в j -му регіоні;

$X_{j \min}$ – мінімальне значення i -го показника серед j -х регіонів;

$X_{j \max}$ – максимальне значення i -го показника серед j -х регіонів.

Щоб провести детальний аналіз стимулювання економічно-активного населення потрібно володіти достовірною інформацією. У нашій країні існують спеціальні структури, які займаються збором та висвітленням відповідних даних, зокрема Державна служба статистики

України та Державна служба зайнятості України. Вони збирають та оприлюднюють інформацію про процеси та явища, оцінюють кон'юнктуру ринку, аналізують різні зв'язки між галузями економіки та характеризують різні структурні коливання в динаміці.

Таблиця 1

**Система показників комплексної
оцінки ефективності стимулювання економічної
активності населення за регіонами України**

<i>Критерії</i>	<i>Показники в межах критерію</i>	<i>Характеристика показника (стимулятор/дестимулятор)</i>
Загальний рівень економічної активності	Рівень економічної активності, %	Стимулятор
	Рівень економічної активності осіб працездатного віку, %	Стимулятор
	Рівень зайнятості, %	Стимулятор
	Звільнення працівників з причин плинності кадрів у % до середньооблікової кількості штатних працівників (коефіцієнт плинності кадрів)	Дестимулятор
Економічна віддача економічно активного населення	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну економічно активну особу, грн.	Стимулятор
	Обсяг реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) підприємств у розрахунку на одного найманого працівника, тис. грн.	Стимулятор
	Оборот роздрібної торгівлі у фактичних цінах у розрахунку на одну економічно активну особу, грн.	Стимулятор
Матеріальна зацікавленість економічно активного населення	Середньомісячна заробітна плата, грн.	Стимулятор
	Індекс реальної заробітної плати у % до попереднього року	Стимулятор
	Середньомісячна допомога по безробіттю, грн.	Стимулятор
	Наявний дохід населення у розрахунку на одну економічно активну особу, грн.	Стимулятор

Примітка: Сформовано автором.

Результати дослідження стимулювання економічно-активного населення України необхідно аналізувати у динаміці за декілька років. Це дасть змогу оцінити тенденції ринку праці, покаже стан і загальні проблеми та порівняти рівень економічної активності населення у різні періоди.

При проведенні аналізу середньомісячної кількості економічно активного населення віком 15-70 років встановлено, що їх кількість в 2017 році становила 17,9 млн. осіб, з яких 16,2 млн були зайняті економічною діяльністю, а решта (1,7 млн) – безробітні, тобто особи, які не мали роботи, але активно її шукали як самостійно, так і за допомогою державної служби зайнятості. Про рівень зайнятості населення свідчать такі дані: у віці 15-70 років – 56,3 %, а в працездатному віці – 64,7%. Рівень безробіття (за методологією МОП) серед економічно активного населення віком 15–70 років становив 9,4 %, а працездатного віку – 9,7%. За даними державної служби зайнятості, кількість зареєстрованих безробітних на кінець грудня 2017 р. становила 354,4 тис. осіб, з них допомогу по безробіттю отримували 80,2 %. Більше половини від загальної кількості безробітних становили жінки. Середньооблікова кількість безробітних, які отримували допомогу по безробіттю в грудні 2017 р., становила 237,5 тис. осіб. Середній розмір допомоги по безробіттю становив 2331 грн, що дорівнює 72,8 % законодавчо визначеного розміру мінімальної заробітної плати (3200 грн) [2].

Оцінка причинно-наслідкових зв'язків стимулювання є надзвичайно важливим елементом дослідження. При визначенні одних показників, можна вирахувати, як вони впливають на інші, та оцінити їх загальну динаміку за регіонами України.

У свою чергу характеристику узгодженості розподілів нами розглянуто на прикладі розподілів за регіонами України валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу (результативна ознака) й кількості економічно-активного населення (факторна ознака) у 2017 році (табл. 2).

За даними таблиці бачимо, що для зведеної характеристики пропорційності обох розподілів можна використати криву концентрації Лоренца і розрахувати коефіцієнт концентрації. Якщо коефіцієнт концентрації дорівнює нулю, то розподіли збігаються. Так, коефіцієнт концентрації за 2017 рік ($K_{\text{конц.}}$): $K = \frac{1}{2} \times 0,192 = 0,0962$.

Таблиця 2

Аналіз узгодженості розподілів за регіонами України валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу й наявного доходу населення у розрахунку на одного жителя у 2017 році

№ з/п	Назва міста, району	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн.		Економічно активне населення у віці 15-70 років, тис. осіб		Клок.	Ранг
		Q	dq	W	dw		
1	Автономна Республіка Крим	0	-	0	-	-	1
2	Вінницька	37270	0,036	729,8	0,039	0,91	27
3	Волинська	30387	0,029	431,8	0,033	0,88	12
4	Дніпропетровська	65897	0,063	1 547,1	0,052	1,21	24
5	Донецька	26864	0,026	871,3	0,028	0,92	7
6	Житомирська	30698	0,029	571,3	0,037	0,80	19
7	Закарпатська	22989	0,022	561,8	0,029	0,74	5
8	Запорізька	50609	0,048	816,3	0,048	1,00	21
9	Івано-Франківська	33170	0,032	610,4	0,035	0,91	17
10	Київська	60109	0,057	789,8	0,045	1,27	3
11	Кіровоградська	39356	0,038	428,8	0,036	1,04	6
12	Луганська	10778	0,010	355,5	0,020	0,51	22
13	Львівська	37338	0,036	1 134,9	0,039	0,91	9
14	Миколаївська	41501	0,040	551,4	0,039	1,02	25
15	Одеська	41682	0,040	1073,1	0,043	0,93	18
16	Полтавська	66390	0,063	653,0	0,042	1,49	2
17	Рівненська	30350	0,029	530,5	0,035	0,82	13
18	Сумська	37170	0,035	527,3	0,041	0,88	11
19	Тернопільська	24963	0,024	460,4	0,032	0,75	23
20	Харківська	45816	0,044	1 321,2	0,043	1,02	14
21	Херсонська	30246	0,029	496,9	0,037	0,79	15
22	Хмельницька	31660	0,030	563,1	0,039	0,78	20
23	Черкаська	40759	0,039	577,3	0,036	1,09	8
24	Чернівецька	20338	0,019	411,8	0,031	0,62	10
25	Чернігівська	35196	0,034	478,7	0,038	0,89	4
26	м. Київ	155904	0,149	1 461,6	0,103	1,45	16
27	м. Севастополь	0	0,000	0	0,000	0,00	26
Разом		1047440	1,000	17 955,1	1,000	23,62	-

Примітка: Побудовано автором заданими [4-6].

За розрахованим коефіцієнтом концентрації можна зробити висновок, що валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу та кількість економічно-активного населення розподілені практично пропорційно, оскільки коефіцієнт концентрації становить 9,62 % (тобто наближатися до 0).

При розрахунку коефіцієнту концентрації можна зробити висновок про те, що одна з гіпотез нашого дослідження, а саме між валовим регіональним продуктом і кількістю економічно-активного населення існує тісний зв'язок. Побудована крива Лоренца практично збігається з лінією рівномірного розподілу, вказуючи на те що, частки результативної та факторної ознак наближені. Здійснені розрахунки доводять, що у 2017 році в Україні найбільший обсяг валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу та кількість економічно-активного населення відмічалася у м. Києві, а також у Полтавській області, а найменші значення цих показників – у Луганській, Закарпатській та Чернівецькій областях тощо. У свою чергу аналіз групового індексу рівня економічної активності, за досліджуваний період, а саме 2014-2017 роки практично в усіх регіонах відмічав високий та середній рівень.

У результаті здійснених досліджень, можна вважати, що на вітчизняному ринку праці спостерігається задовільна ситуація, пов'язана з показниками економічної активності. Це пожвавлення відбулося головним чином за рахунок зниження коефіцієнту плінності кадрів, збільшення обороту роздрібної торгівлі у фактичних цінах у розрахунку на одну економічно активну особу та зростання наявного дохід населення у розрахунку на одну економічно активну особу.

Комплексний обрахунок інтегрального індексу економічної активності з позицій рівня економічної активності, економічної віддачі економічно-активного населення і матеріальної зацікавленості економічно-активного населення подано на рис. 1.

Інтегральний індекс рівня стимулювання економічної активності за регіонами України показав, що практично всі регіони мають його високий рівень. З огляду на це та з урахуванням аналізу кожного зі складових інтегрального індексу можна запропонувати відповідні напрями стимулювання економічної активності населення відповідних регіонів тощо.

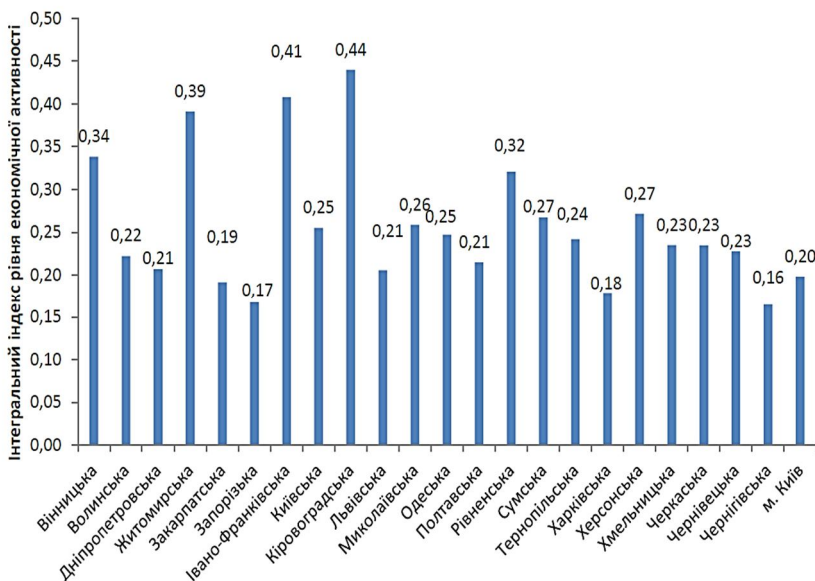

Рис. 1. Інтегральний індекс рівня стимулювання економічної активності за регіонами України

Побудовано автором за даними [4-6].

Посилення державного регулювання ринку праці шляхом визначення насиченості кадрами галузей економіки кваліфікованими працівниками відповідно до потреб ринку. Поліпшення нормативно-правової бази можна досягти за рахунок виконання держзамовлення на підготовку та перепідготовку кадрів, а після закінчення вищого навчального закладу чи професійно-технічного напрямлення на роботу [7, 8]. Також потрібно створювати нові робочі місця безпосередньо державою і через виділення державою безвідсоткових кредитів, що дасть змогу поліпшити загалом ситуацію на ринку праці.

Розроблення політики держави щодо економічної активності населення є стратегічним питанням нашої держави, адже головною метою запровадження пропозицій є економічна ефективність від таких заходів тощо.

Висновки. За результатами проведеної загальної характеристики економічної активності населення регіонів України за 2008-2017 роки визначено, що чисельність зайнятого та безробітного населення коливалася кожного року, а це свідчить про відсутність стійких позитивних або негативних тенденцій зміни більшості показників.

Здійснено оцінку причинно-наслідкових зв'язків у системі стимулювання економічної активності населення регіонів України. За результатами якої можна стверджувати, що майже всі показники залежать один від одного. Тому для успішного функціонування ринку праці держава повинна проводити таку політику стимулювання, щоб вирішувати всі проблеми, які вже проявляються на рівні регіонів держави, так і передбачати їх появу у майбутньому. Інтегральний індекс рівня стимулювання економічної активності за регіонами України показав, що практично всі регіони повинні підвищувати цей рівень, тоді як прогнозування показників економічно-активного населення регіонів України відзначає тенденцію до його зниження.

Дослідження показали, що на регіональному рівні потрібно застосовувати таку політику, яка могла б забезпечити прозору конкурентоспроможність працівників та визначити основні стратегічні заходи щодо підвищення рівня економічної активності населення України відповідно до потреб регіонального ринку праці тощо.

Література.

1. **Skupskyi R.M., Melnychuk L.S., Shcherbata M.Y.** (2017). Methodological aspects of labor potential use and regional demographic problems. *Scientific bulletin of Polissia*. Chernihiv: ChNUT, no. 1(9), pp. 103-109.
2. Випуск «Україна: перспективи розвитку. Консенсус-прогноз» (Квітень 2018). URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz>
3. **Міненко В.А.** Методологічні аспекти аналізу економічної активності населення, зайнятості і безробіття. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. № 1. С. 59-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2010_1_10
4. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за редакцією **І.М. Жук**. Державна служба статистики України. 2015. URL: www.ukrstat.gov.ua.
5. Статистичний щорічник України за 2015 рік / за редакцією **І.М. Жук**. Державна служба статистики України. 2016. URL: www.ukrstat.gov.ua.
6. Статистичний щорічник України за 2016 рік / за редакцією **І.М. Жук**. Державна служба статистики України. 2017. URL: www.ukrstat.gov.ua.
7. **Чорна В.О.** Південний регіон України як цілісний простір економічної активності населення: специфіка, сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2017. Вип. 39. С. 215-221. URL: <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/10202>

8. **Lekar S., Shumeiko D., Lagodiienko V., & Nemchenko V.** (2019). Construction of Bayesian Networks in Public Administration of the Economy. *International Journal of Civil Engineering and Technology*, no. 10(04), pp. 1379-1384.

References.

1. **Skupskiy R.M., Melnychuk L.S., Shcherbata M.Y.** (2017). Methodological aspects of labor potential use and regional demographic problems. *Scientific bulletin of Polissia*. Chernihiv: ChNUT, no. 1(9), pp. 103-109 [in English].
2. Vypusk «Ukraina: perspektyvy rozvytku. Konsensus-prohnoz» (Kviten 2018) [Issue «Ukraine: Prospects for Development. Consensus Forecast» (April 2018)]. www.me.gov.ua. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz> [in Ukrainian].
3. **Minenko V.L.** (2010). Metodolohichni aspekty analizu ekonomichnoi aktyvnosti naselennia, zainiatiosti i bezrobittia [Methodological aspects of the analysis of economic activity of the population, employment and unemployment]. *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia – Actual problems of public administration*, no. 1, pp. 59-68. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2010_1_10 [in Ukrainian].
4. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014]*. (2015). **I.M. Zhuk** (Ed.). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
5. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2015 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2015]*. (2016). **I.M. Zhuk** (Ed.). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
6. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2016]*. (2017). **I.M. Zhuk** (Ed.). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
7. **Chorna V.O.** (2017). Pivdennyi rehion Ukrainy yak tsilisnyi prostir ekonomichnoi aktyvnosti naselennia: spetsyfika, suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Southern region of Ukraine as a whole space of economic activity of the population: specificity, current state and prospects of development]. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina. Seriya «Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody» – Bulletin of the VN KhNU Karazin. Series «Sociological Studies of Modern Society: Methodology, Theory, Methods»*, Issue. 39, pp. 215-221. Retrieved from: <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/10202> [in Ukrainian].
8. **Lekar S., Shumeiko D., Lagodiienko V., & Nemchenko V.** (2019). Construction of Bayesian Networks in Public Administration of the Economy. *International Journal of Civil Engineering and Technology*, no. 10(04), pp. 1379-1384 [in English].

Анотація.

Швец О.В. Диагностика стимулирования экономической активности населения регионов: методичний контекст.

У сучасних умовах розвитку економіки, у глобалізованому світі важливе значення має не тільки аналіз концепцій зайнятості в різних країнах світу, а й методологічні основи оцінки й аналізу видів і форм зайнятості населення і, насамперед, його економічно активної частини.

Мета статті - здійснити комплексну оцінку процесів стимулювання економічної активності населення у розрізі регіонів України на основі даних офіційної статистики.

Запропоновано систему показників комплексної оцінки ефективності стимулювання економічної активності населення за регіонами України (за такими критеріями як загальний рівень економічної активності, економічна віддача економічно-активного населення та матеріальна зацікавленість економічно активного населення тощо). Здійснено дослідження стану економічно-активного населення України за період 2009-2016 рр. Встановлено причинно-наслідкові зв'язки стимулювання та визначено групові й інтегральний індекси оцінки стимулювання економічної активності у розрізі регіонів України за 2014-2016 рр. При цьому інтегральний індекс рівня стимулювання економічної активності показав, що практично всі регіони мають його високий рівень. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі вважасмо обґрунтування ключових напрямів стимулювання економічної активності населення регіонів тощо.

Доведено відсутність стійких позитивних або негативних тенденцій зміни більшості показників, що характеризують економічну активність населення України за досліджуваний період. Здійснено оцінку причинно-наслідкових зв'язків у системі стимулювання економічної активності населення регіонів України та встановлено їх тісну взаємозалежність.

Ключові слова: економічна активність населення, зайнятість населення, стимулювання активності, індекс стимулювання економічної активності, ринок праці, рівень зайнятості.

Аннотация.

Швец О.В. Диагностика стимулирования экономической активности населения регионов: методический контекст.

В современных условиях развития экономики, в глобализованном мире важное значение имеет не только анализ концепций занятости в разных странах мира, но и методологические основы оценки и анализа видов и форм занятости населения и, прежде всего, его экономически активной части.

Цель статьи - осуществить комплексную оценку процессов стимулирования экономической активности населения в разрезе регионов Украины на основе данных официальной статистики.

Предложена система показателей комплексной оценки эффективности стимулирования экономической активности населения по регионам Украины (по таким критериям как общий уровень экономической активности, экономическая отдача

экономически активного населения и материальная заинтересованность экономически активного населения и т.д.). Проведено исследование состояния экономически активного населения Украины за период 2009-2016 гг. Установлено причинно-следственные связи стимулирования и определены групповые и интегральный индексы оценки стимулирования экономической активности в разрезе регионов Украины по 2014-2016 гг. При этом интегральный индекс уровня стимулирования экономической активности показал, что практически все регионы имеют его высокий уровень. Перспективами дальнейших исследований в этом направлении считаем обоснования ключевых направлений стимулирования экономической активности населения регионов и тому подобное.

Доказано отсутствие устойчивых положительных или отрицательных тенденций изменения большинства показателей, характеризующих экономическую активность населения Украины за исследуемый период. Осуществлена оценка причинно-следственных связей в системе стимулирования экономической активности населения регионов Украины и установлено их тесную взаимозависимость.

Ключевые слова: экономическая активность населения, занятость населения, стимулирование активности, индекс стимулирования экономической активности, рынок труда, уровень занятости.

Abstract.

Shvets O.V. Diagnosis of stimulation of economic activity of population of regions: methodical context.

In today's economic development, in the globalized world, not only is the analysis of concepts of employment in different countries of the world, but also the methodological basis of assessment and analysis of types and forms of employment of the population and, above all, its economically active part.

The purpose of the article is to carry out a comprehensive assessment of the processes of stimulation of economic activity of the population in the context of regions of Ukraine on the basis of official statistics.

The system of indicators of complex evaluation of efficiency of stimulation of economic activity of the population by regions of Ukraine (by such criteria as the general level of economic activity, economic return of economically active population and material interest of economically active population, etc.) is proposed. The study of the state of the economically active population of Ukraine for the period 2009-2016 has been carried out. activity showed that virtually all regions have a high level. Prospects for further research in this area are justification of key directions of stimulation of economic activity of the population of regions and so on.

The absence of stable positive or negative tendencies of change of most indicators characterizing economic activity of the population of Ukraine for the studied period is proved. The cause and effect relationships have been evaluated in the system of stimulating economic activity of the population of the regions of Ukraine and their close interdependence has been established.

Key words: economic activity of the population, employment of the population, stimulation of activity, index of stimulation of economic activity, labor market, level of employment.

СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАХИСТУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

***СМОЛІЙ А.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Посилення глобальних трансформацій призводить до перетворення цього процесу на визначальний чинник в системі забезпечення економічної самостійності національної продовольчої системи. Вирішення проблеми продовольчої незалежності є невід'ємною частиною політики усіх країн, оскільки від неї залежить національна безпека загалом. Гарантування продовольчої безпеки покладається на державу, що актуалізує проблему розробки адекватної та дієвої системи державних інструментів та механізмів захисту продовольчої незалежності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, визнаючи посилення впливу глобалізаційних процесів на процеси формування продовольчої безпеки країн, одностайно визначають продовольчу незалежність однією з ключових компонентів національної безпеки держави. Однак предметом наукових дискусій залишається питання джерел гарантування продовольчої безпеки в контексті збереження продовольчої незалежності (зростання імпорту продовольства чи забезпечення його внутрішнього виробництва всередині країни). У. Коулман, Дж. Скогстад і М. Аткинсон наголошують, що новий погляд на розвиток сучасного агропродовольчого виробництва полягає в русі від моделі розвитку аграрного сектора за державної підтримки до ринково-ліберальної моделі [1]. Однак ряд вітчизняних учених, таких як Пасхавер Б.Й. [2], Саблук П. [3], Гойчук О.І. [4], підтримують концепцію гарантування продовольчої безпеки переважно за рахунок внутрішнього виробництва, стверджуючи, що необхідним інструментом забезпечення національної продовольчої безпеки є державна підтримка національних виробників продовольчої продукції. Така позиція обґрунтовується тим, що формування нової поліцентричної моделі на світовому рівні та виникнення нових ризиків і загроз, що зумовлюються цим процесом, зменшують прогнозованість і прозорість доступу до ринків продовольчих товарів. Не заперечуючи тезу про те, що формування продовольчої безпеки у світі базується на створенні експортного потенціалу, успішної інтеграції в європейські та світові

продовольчі ринки, Гребенюк М.В. [5] окреслює основні загрози значного рівня продовольчої залежності країни: нестабільність забезпеченості світового ринку продовольчими товарами; потенційні можливості впливу окремих країн на баланс забезпечення продовольством у світі; зниження економічної активності населення, зайнятого у виробництві продовольчої продукції всередині країни та ін. Значна кількість науковців – Федулова І.В. [6]., Тринько Р.І. [7] та ін. мають переконання, що основну роль у попередженні негативного впливу таких загроз та забезпечення належного рівня продовольчої незалежності повинна виконувати держава через реалізацію механізму державного регулювання забезпечення населення країни продовольством. Такий підхід вимагає проведення додаткових досліджень щодо формування системи державних інструментів забезпечення продовольчої незалежності країни.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення основних механізмів та інструментів державної політики захисту продовольчої незалежності країни в умовах посилення глобалізаційних тенденцій. Досягнення поставленої мети реалізується через розв'язання таких завдань: визначити стратегічні пріоритети макроекономічного регулювання продовольчої безпеки країни; розкрити напрями реалізації державної політики захисту продовольчої незалежності країни з врахуванням впливу глобалізаційних змін; обґрунтувати підходи до формування системи державних інструментів забезпечення продовольчої незалежності країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування державної політики гарантування продовольчої безпеки має базуватися, поряд з забезпеченням доступності продовольства для населення, на принципах самозабезпеченості. Продовольча безпека, яку експерти Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) визначають як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів планети, країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного і здорового способу життя [8], на національному рівні пов'язується, насамперед, з поняттям самозабезпеченості продовольством, або продовольчої незалежності. За формулюванням, наведеним у Проекті Закону України «Про продовольчу безпеку України», продовольча незалежність України – це стан продовольчого забезпечення, за якого фізична та економічна доступність життєво важливих продуктів харчування для населення гарантується за рахунок вітчизняного виробництва цих продуктів та запасів державного матеріального резерву на рівні, що визначається законодавчо [9].

В умовах глобалізації продовольча безпека повинна поєднуватися з реалізацією інтеграційних намірів через дотримання продовольчої незалежності. Тобто, навіть за умови усунення митних та інших бар'єрів, що традиційно існували між країнами як прояв інтеграції, внутрішнє виробництво сільськогосподарської продукції повинно забезпечувати граничний рівень необхідних продовольчих ресурсів.

Одним із основних критеріїв продовольчої безпеки вважається частка сумарного вітчизняного виробництва продовольства у кінцевому споживанні (коефіцієнт самозабезпечення). Світовою спільнотою рівень продовольчої незалежності, що визначається на основі зазначеного індикатора, розглядається як важлива умова соціально-економічної стабільності країни. Для того, щоб система продовольчого забезпечення була самодостатньою, необхідно забезпечити зростання власного виробництва, що дозволить задовольнити основну частину потреб населення у продуктах харчування. Потенційні можливості країни забезпечення власних потреб продовольством характеризуються показниками виробництва і споживання на душу населення та ступенем самозабезпечення основними видами продуктів. Рівень самозабезпеченості України основними продуктами харчування, що визначається як співвідношення валового виробництва окремого продукту до його споживання у відповідному часовому періоді, є достатнім майже за всіма основними видами продукції, крім плодів, ягід та винограду (рис. 1).

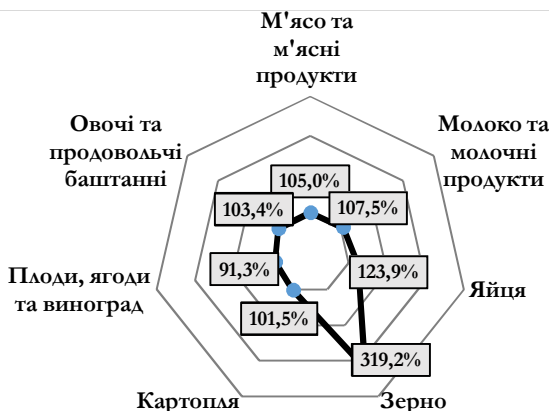

Рис. 1. Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства у 2018 р. (виробництво до внутрішнього використання в Україні)*

**Джерело: побудовано за даними [10]*

Зазначені характеристики зберігаються в динаміці за останніх декілька років, коливання за окремими позиціями, як свідчать дані Державної служби статистики України, становить 3-5 %. Тобто вітчизняний агропромисловий комплекс спроможний забезпечити потреби населення країни в продуктах харчування. Однак наведені дані не повною мірою відображають ступінь продовольчої незалежності, яка характеризується таким рівнем розвитку економіки, коли продовольча безпека держави не залежить від зовнішнього продовольчого постачання. Показник продовольчої незалежності за окремим продуктом харчування визначається як співвідношення між обсягом імпорту у натуральному виразі та смністю його внутрішнього ринку [11] (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка індикатора продовольчої незалежності України
у 2014-2018 рр. в розрізі основних видів продукції, 2014-2018 рр.***

<i>Види продукції</i>	<i>Роки</i>				
	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>
Хліб і хлібопродукти	5,6	4,3	5,6	6,0	6,7
М'ясо і м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо)	8,6	7,3	8,3	10,6	12,7
Молоко і молочні продукти (у перерахунку на молоко)	3,7	0,9	1,2	1,6	2,2
Риба та рибопродукти	75,4	64,6	65,1	63,2	67,8
Яйця (млн шт.)	0,9	0,1	0,0	0,1	0,0
Овочі та продовольчі баштанні	3,2	1,4	1,9	1,9	2,7
Плоди, ягоди та виноград	38,1	27,0	34,5	36,5	35,9
Картопля	0,7	0,3	0,5	0,4	0,5
Цукор	0,4	0,3	0,4	0,5	0,2
Олія рослинна	39,8	30,5	44,0	48,1	51,7

* Джерело: розраховано за даними [12]

Існуючі теоретико-методологічні дослідження та аналіз статистичних даних FAOSTAT [13] дозволили науковцям виділити декілька рівнів продовольчої незалежності. Повним може вважатись рівень продовольчої незалежності при значенні показника частки власного виробництва основних продуктів харчування не нижче за 80 %, вищим за пересічні характеризують показники частки від 60 % до 80 %, пересічним вважається рівень виробленої продовольчої сировини і харчових продуктів при 40-60 % забезпеченості. Частковим вважається рівень продовольчої незалежності з показниками у 20-40 %,

небезпечним – 10-20 % і критичним менше 10 % [14]. За офіційно затвердженою в Україні методикою, граничним критерієм для цього показника є 30 %-ий рівень. Розглядаючи рівень продовольчої незалежності України в розрізі основних видів продуктів харчування, можна констатувати, що пороговий рівень перевищується лише за такими позиціями як плоди, ягоди та виноград (35,9 %), що відбувається за рахунок ввезення екзотичних плодів, культивування яких не виставив для України, олії рослинного походження (51,7 %), а також риба і рибопродукти (67,8). Високий показник імпортозалежності за останнім видом продовольчої продукції пояснюється тим, що 90 % імпортних поставок припадає на види риб, які видобуваються виключно у водах морських економічних зон інших держав, що пов'язано з особливостями їх біологічного циклу. Крім того, перевищення граничного критерію по групі «олії рослинні», обумовлено імпортом тропічних олій (пальмова та кокосова олії займають понад 90 % імпорту), які користуються активним попитом у вітчизняних виробників харчової промисловості.

Залежність країни від імпорту, особливо продовольства, створює потенційну загрозу національній безпеці країни. Причинами низького рівня самозабезпечення та продовольчої залежності країни можуть бути:

- незбалансованість внутрішнього продовольчого ринку за попитом і пропозицією, що викликає дефіцит продовольства і низький рівень платоспроможного попиту;

- низький рівень конкурентоспроможності вітчизняного агропромислового комплексу, яка спричиняє залежність внутрішнього ринку від імпорту продовольства;

- невідповідність продукції існуючим стандартам якості при достатності рівні виробництва власного продовольства

- недостатній рівень включення продовольчого ринку країни в систему міжнародних зовнішньоекономічних зв'язків та його закритість;

- низька ефективність діяльності виробників аграрно-промислової продукції;

- пов'язування перспектив розвитку агропромислового комплексу переважно з експортом продовольчої продукції.

Відкритість національних економік в сучасних умовах поглиблення та розширення взаємозв'язків вітчизняних товаровиробників з суб'єктами на світових ринках обумовлює нові вимоги до провадження державної політики в сфері вирішення

продовольчої проблеми, зокрема недопущення підвищення рівня продовольчої залежності.

Вивчення досвіду економічно розвинутих країн підтверджує, що питання забезпечення продовольчої незалежності повністю перебуває під впливом важелів державного регулювання, отримавши відповідне законодавче врегулювання. У США в 1985 р. був прийнятий Закон про продовольчу безпеку. Аграрна політика США передбачає забезпечення її бюджетними видатками, які становлять до 25% вартості валової продукції сільського господарства. В Німеччині був ухвалений Закон «Про сільське господарство Німеччини» (1955 р.), який проголошує питання постачання продовольства населенню як стратегічну проблему, та зобов'язує державу формувати продовольчі фонди, використовуючи весь комплекс заходів економічного стимулювання та підтримки, не ставлячи продовольче постачання в залежність від третіх країн. Франція в межах національної аграрної політики підтримує конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва та регулює внутрішній ринок продовольчої продукції таким чином, що імпорту продовольства не зумовлював збитків вітчизняним сільгоспвиробникам, а ціни на імпортовані товари не були нижчими за світові та ціни внутрішнього ринку. Закон «Про раціоналізацію сільського господарства», прийнятий у Швеції в 1947 р., спрямований на підтримку конкурентоспроможності національних агровиробників та обмеження імпорту продовольчої сировини шляхом встановлення квот і мит. При цьому передбачено, що прибутки фермерів мають бути не нижчими, ніж розмір заробітної плати кваліфікованих робітників у промисловості [15]. На сьогодні існує лише проект Закону «Про продовольчу безпеку» [9], який ще в 2012 р. був відхилений Верховною Радою України.

Інструменти державного регулювання в розвинутих країнах спрямовані на підтримку фермерів, сприяння експорту продовольства й імпорту сільськогосподарської сировини, надання державних гарантій. Частка державних субсидій в сільському господарстві становить: у Канаді – 45 %, країнах ЄС – 49 %, Швеції – 59 %, Японії – 66 %, Фінляндії – 71 %, Норвегії – 77 %, Швейцарії – 80 %. На противагу цьому в таких країнах, як Австралія, Японія, Нова Зеландія, Туреччина, такого виду підтримки або зовсім немає, або вона не перевищує 7-10 % [16]. В таблиці 2 узагальнено перелік основних інструментів державного регулювання, що є характерними для продовольчої політики окремих країн в частині забезпечення продовольчої незалежності.

Таблиця 2

**Система інструментів та механізмів державного регулювання
продовольчої незалежності в окремих країнах світу**

<i>Країна (спільнота)</i>	<i>Інструменти та механізми регулювання</i>	<i>Економічний та соціальний ефект регулювання</i>
США	Програма підтримки фермерів «Стабілізація доходів», до якої входять програми «Державна підтримка цін», «Страховання врожаю», «Сільськогосподарський кредит». Закупівля надлишків сільськогосподарської продукції. Суворий контроль якості на основі законодавства	Утримання закупівельних цін і гарантування дохідності сільськогосподарського виробництва. Підтримання стабільності цін на сільськогосподарську продукцію
ЄС	Біла Книга Продовольчої безпеки (White Paper on Food Safety). Фінансова підтримка сільгосп-виробників, виплачується з урахуванням площі сільгоспугідь та поголів'я худоби	Системні заходи щодо поліпшення продовольчої безпеки, контроль за оборотом продовольства на основі принципу «від ферми до обіднього столу»
Канада	Державне фінансування придбання засобів виробництва в аграрному секторі, програма уряду «Канадський план дій щодо продовольчої безпеки», програма підтримки узгодженого рівня виробництва	Забезпечення доходів фермерів на рівні не нижче середнього показника за останні три роки, гарантований збут продукції за ціною, що розраховується відповідно до внутрішнього попиту
Японія	Державне регулювання цін, зовнішньоторговельне регулювання, регулювання продовольчого ринку, структурні програми	Захист національного товаровиробника, незалежність від імпоротної продукції
Індія	Субсидії на добрива, електроенергію і поливну воду	Розширення виробництва продуктів харчування. Підвищення здатності уряду ефективно боротися з неврожайами
Кенія	Страховання сільськогосподарського виробництва на основі «Індексу страхових виплат на основі погоди» з посиленням на локальний індекс опадів	Видача компенсацій, що не пов'язані із фактичними втратами, а є превентивним заходом, що дозволяє зберегти врожай та худобу
Південна Корея, Тайвань	Протекціоністські заходи із застосуванням низки торговельних бар'єрів	Захист від ввезення іноземних продовольчих товарів, формування конкурентоспроможної промисловості

** Джерело: [17, 18, 19]*

Результати узагальнення інструментів державного регулювання продовольчої незалежності дозволяють виділити два типи агропродовольчої політики:

1) політика, що базується на орієнтації на імпорт продовольства (Японія, Кенія, Індія, Південна Корея, Тайвань);

2) політика, що ґрунтується на основі орієнтації на експорт продовольства (США, ЄС, Канада).

Це наптовхує на висновок, що рівень протекціоністського захисту перебуває у прямій залежності від рівня економічного розвитку країни – у розвинутих країнах високий ступінь захисту з боку держави від конкуренції іноземних виробників дає змогу виробникам продавати свою продукцію за внутрішніми цінами, вищими ніж світові, що підвищує їхню конкурентоспроможність.

Державна продовольча політика України в контексті забезпечення продовольчої незалежності повинна базуватись на забезпеченні національних пріоритетів та враховувати, поряд з цим, необхідність інтеграції до світового економічного простору. В умовах необхідності дотримання зобов'язань в частині лібералізації торгівлі продовольчими товарами і продукцією сільського господарства, взятих нашою державою в межах угоди про асоціацію з ЄС, при розробці подальшої стратегії регулювання продовольчої незалежності необхідно узгоджувати національні інтереси з економічними можливостями країни.

Реалізація американської моделі розвитку продовольчого ринку, заснованої на максимальній лібералізації цін на продукцію, яка здійснювалась в Україні, починаючи з 90-х років, призвела до порушення міжгалузевих пропорцій, збільшення цін на продукти харчування.

Тому державна політика забезпечення продовольчої незалежності повинна переорієнтуватись на механізми державного протекціонізму з орієнтацією на продовольче забезпечення населення за рахунок переважно власного виробництва. Пропоновані механізми та інструменти регулювання продовольчої незалежності України узагальнено на рис. 2.

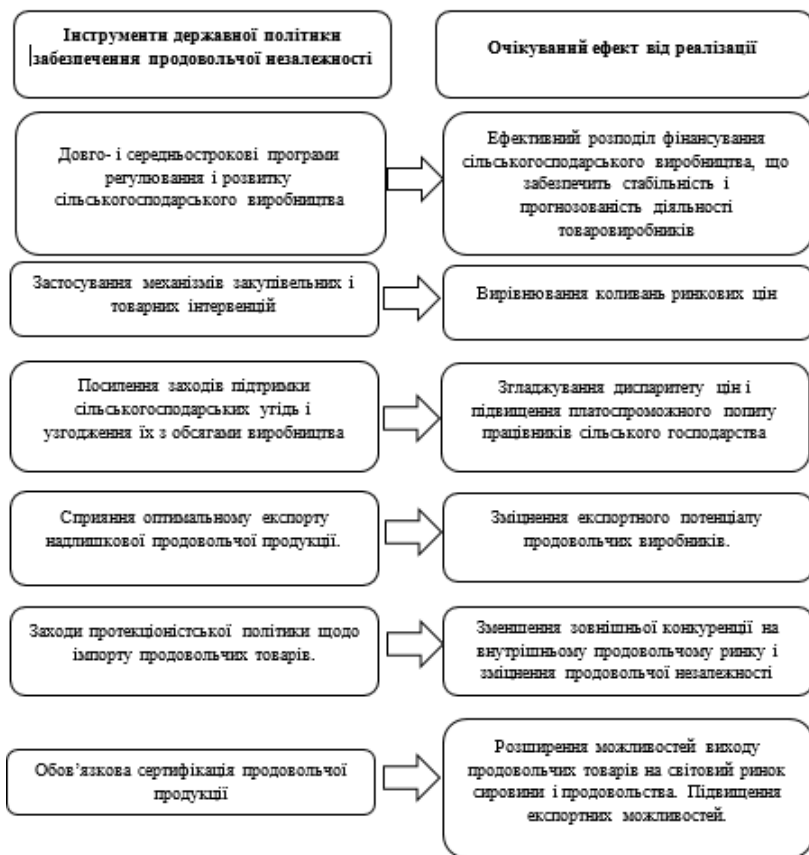

Рис. 2. Спектр державних інструментів захисту продовольчої незалежності України в умовах глобалізації*

** Джерело: розроблено автором*

Висновки. Наразі у світі спостерігається посилення глобалізаційних тенденцій, що, безперечно, накладає свій відбиток на можливості країн забезпечити власну продовольчу незалежність та провокує зростання імпортозалежності торгівлі продовольчими товарами. Гарантування продовольчої незалежності країни належить до сфери державного регулювання, тому в умовах відкритості національних економік система інструментів захисту продовольчих інтересів держави потребує узгодження та систематизації. В розвинутих

країнах світ питання продовольчої незалежності спирається на відповідну законодавчу базу, в Україні ж проблема розробки нормативно-правової бази з проблеми гарантування продовольчої безпеки, яка була б узгоджена з вимогами СОТ, є невирішеною. Узагальнення світового досвіду застосування державних інструментів регулювання продовольчої незалежності дає підстави стверджувати, що рівень протекціоністського захисту залежить від рівня економічного розвитку країни. При розробці подальшої державної політики захисту продовольчої незалежності України необхідно переорієнтуватись на механізми державного протекціонізму з орієнтацією на продовольче забезпечення населення за рахунок переважно власного виробництва. При цьому доцільним є вивчення позитивного досвіду і арсеналу методів регулювання, що застосовується в розвинених країнах світу та визначення можливостей адаптації його до національних особливостей, що визначає перспективи подальших досліджень.

Література.

1. **Coleman W., Skogstad G., Atkinson M.** (1996). Paradigm Shifts and Policy Networks: Cumulative Change in Agriculture. *Journal of Public Policy*, Vol. 16, pp. 273-301.
2. **Пасхавер Б.Й.** Сучасний стан продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2014. № 4. С. 5-12.
3. Глобалізація і продовольство: монографія / **Саблук П.Т.** та ін. Київ: ННУ ІАЕ, 2008. 146 с.
4. **Гойчук О.І.** Продовольча безпека: монографія. Житомир: Полісся, 2004. 348 с.
5. **Гребенюк М.В.** Концептуальні засади забезпечення світової продовольчої безпеки: теорія і практика: монографія. К., 2017. 570 с.
6. Продовольча безпека: сутність, стан та особливості забезпечення: монографія / керівник авт. кол. проф. **І.В. Федулова**. Київ, 2013. 468 с.
7. Продовольча безпека країни: стан та перспективи зміцнення : монографія / **Тринько Р.І.** та ін. А., 2011. 303 с.
8. Декларація всесвітнього саміту з продовольчої безпеки. Рим, 2009. URL: <http://www.fao.org>.
9. Про продовольчу безпеку України: проект Закону України від 28.04.2011 р. № 8370-1. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01I.html
10. Сільське господарство України у 2018 році: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики, 2019. 235 с.
11. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки: затв. Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 05.12.2007 року № 1379. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF>

12. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики, 2018. 59 с.

13. Статистичні дані FAOSTAT. URL: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx3>.

14. **Сухий П.** Продовольча незалежність як індикатор оцінки стану продовольчої безпеки України. *Часопис соціально-економічної географії*. 2016. Вип. 21. С. 53-60. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chseg_2016_21\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chseg_2016_21(2)_8).

15. **Коваленко Т.О.** Поняття, ознаки та критерії продовольчої безпеки за законодавством інших держав. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 1. С. 30-39.

16. **Шолудько О., Онисько С.** Оцінка світового досвіду фінансової підтримки аграрної сфери. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія «Економіка АПК»*. 2017. № 17(1). С. 137-147. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2017_20\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2017_20(1)_24).

17. **Олійник В.** Державне регулювання у сфері забезпечення продовольчої безпеки: зарубіжний досвід. *Збірник наукових праць Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 1(12). URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01\(12\)/12ovobzd.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12ovobzd.pdf)

18. **Козловський С.В.** Інструменти продовольчої безпеки та соціального захисту населення в умовах кризових явищ економік світу. *Кримський економічний вісник*. 2012. № 1. Частина 1. С. 266-269.

19. **Лагодієнко В.В.** Продовольча безпека Причорноморського регіону: стан, тенденції, перспективи. *Economic and Food Security of Ukraine*, 2019. No. 6(3-4). P. 16-25. URL: <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282>

References.

1. **Coleman W., Skogstad G., Atkinson M.** (1996). Paradigm Shifts and Policy Networks: Cumulative Change in Agriculture. *Journal of Public Policy*, Vol. 16, pp. 273-301 [in English].

2. **Paskhaver B.Y.** (2014). Suchasnyi stan prodovolchoi bezpeky [The current state of food security]. *Ekonomika APK – Economy ASC*, no. 4, pp. 5-12 [in Ukrainian].

3. **Sabluk P.T.** et al. (2008). *Hlobalizatsiia i prodovolstvo [Globalization and Food]*. Kyiv: NNU IAE, p. 146 [in Ukrainian].

4. **Hoichuk O.I.** (2004). *Prodovolcha bezpeka [Food security]*. Zhytomyr: Polissia, p. 348 [in Ukrainian].

5. **Hrebeniuk M.V.** (2017). *Kontseptualni zasady zabezpechennia svitovoi prodovolchoi bezpeky: teoriia i praktyka [Conceptual principles of world food security: theory and practice]*. Kyiv, p. 570 [in Ukrainian].

6. **Fedulova I.V.** (2013). *Prodovolcha bezpeka: sutnist, stan ta osoblyvosti zabezpechennia [Food Security: Essence, Condition, and Provision Features]*. Kyiv, p. 468 [in Ukrainian].

7. **Trynko R.I.** et al. (2011). *Prodovolcha bezpeka krainy: stan ta perspektyvy zmitsnennia* [Food security of the country: the state and prospects of strengthening]. L'viv, p. 303 [in Ukrainian].

8. *Deklaratsiia vsesvitnoho samitu z prodovolchoi bezpeky* [Declaration of the World Summit on Food Security]. (2009). Rome. Retrieved from: <http://www.fao.org> [in Ukrainian].

9. Pro prodovolchu bezpeku Ukrainy: projekt Zakonu Ukrainy vid 28.04.2011 r. No. 8370-1 [On Food Security of Ukraine: Draft Law of Ukraine of April 28, 2011 No. 8370-1]. search.ligazakon.ua. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JF6GI01I.html [in Ukrainian].

10. *Silske hospodarstvo Ukrainy u 2018 rotsi: statystychnyi zbirnyk* [Ukraine's agriculture in 2018: statistical compilation. Kyiv: State Statistics Service]. (2019). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 235 [in Ukrainian].

11. Metodyka vyznachennia osnovnykh indyktoriv prodovolchoi bezpeky: zatv. Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia prodovolchoi bezpeky» vid 05.12.2007 roku № 1379 [Methodology for determining the main food security indicators: Approved. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of food security» of 13.12.2007 № 1379]. zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF> [in Ukrainian].

12. *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy: statystychnyi zbirnyk* [Balances and consumption of basic foodstuffs by the population of Ukraine: a statistical compilation]. (2018). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, p. 59 [in Ukrainian].

13. Statystychni dani FAOSTAT [FAOSTAT statistics]. faostat.fao.org. Retrieved from: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx3> [in Ukrainian].

14. **Sukhyi P.** (2016). Prodovolcha nezalezhnist yak indyktor otsinky stanu prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Food independence as an indicator of assessment of the food security of Ukraine]. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi beobrafii – Journal of Socio-Economic Geography*, Issue. 21, pp. 53-60. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chseg_2016_21\(2\)__8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chseg_2016_21(2)__8) [in Ukrainian].

15. **Kovalenko T.O.** (2018). Poniattia, oznaky ta kryterii prodovolchoi bezpeky za zakonodavstvom inshykh derzhav [The concept, characteristics and criteria of food security under the laws of other countries]. *Administratyvne pravo i protses – Administrative law and process*, no. 1, pp. 30-39 [in Ukrainian].

16. **Sholudko O., & Onysko S.** (2017). Otsinka svitovoho dosvidu finansovoi pidtrymky ahrarnoi sfery [ssessment of the world experience of financial support of agrarian sphere]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnogo ahrarnoho universytetu. Seria «Ekonomika APK» – Bulletin of Lviv National Agrarian University. AIC Economics Series*, no. 17(1), pp. 137-147. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2017_20\(1\)__24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2017_20(1)__24) [in Ukrainian].

17. **Oliinyk V.** (2012). Derzhavne rehuliuвання u sferi zabezpechennia prodovolchoi bezpeky: zarubizhnyi dosvid [State regulation in the field of food

security: foreign experience]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannya – Collection of scientific works Public administration and local self-government*, Issue. 1(12). Retrieved from: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01\(12\)/12ovobzd.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12ovobzd.pdf) [in Ukrainian].

18. **Kozlovskiy S.V.** (2012). Instrumenty prodovolchoi bezpeky ta sotsialnoho zakhystu naselennia v umovakh kryzovykh yavlyshch ekonomik svitu [Instruments of food security and social protection of the population in the conditions of crisis of economies of the world]. *Krymskyy ekonomichnyi visnyk – Crimean Economic Bulletin*, no. 1, part 1, pp. 266-269 [in Ukrainian].

19. **Lagodiienko V.V.** (2019). Prodovol'cha bezpeka Prychornomors'koho rehionu: stan, tendentsiyi, perspektyvy [Food security of the Black Sea region: status, trends, prospects]. *Economic and Food Security of Ukraine*, no. 6(3-4), pp. 16-25. Retrieved from: <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282> [in Ukrainian].

Анотація.

Смолій А.В. Система державних інструментів захисту продовольчої незалежності країни в умовах глобалізації.

Рішення проблеми продовольчої незалежності є невід'ємною частиною політики країни, оскільки від неї залежить національна безпека. Забезпечення продовольчої безпеки покладатиметься на державу, що актуалізує проблему розробки адекватної та дієвої системи державних інструментів і механізмів захисту продовольчої незалежності країни.

Метою статті є визначення основних механізмів і інструментів державної політики захисту продовольчої незалежності країни в умовах посилення глобалізаційних тенденцій. Досягнення поставленої мети реалізується через вирішення наступних завдань: визначити стратегічні пріоритети макроекономічного регулювання продовольчої безпеки країни; розкрити напрямки реалізації державної політики захисту продовольчої незалежності країни з урахуванням впливу глобалізаційних змін; обґрунтувати підходи до формування системи державних інструментів забезпечення продовольчої незалежності країни.

У процесі дослідження було задіяно системний підхід, який дозволив розглянути об'єкт і предмет дослідження як елемент системи соціально-економічних відносин. Методи спостереження, вимірювання та опису, порівняння використані при визначенні тенденцій формування продовольчої незалежності України, кількісних і якісних характеристик досліджуваної системи, систематизації даних; системний аналіз і синтез – для визначення ефективної системи інструментів захисту продовольчих інтересів держави.

Обґрунтовано, що формування державної політики забезпечення продовольчої безпеки повинна базуватися, поряд із забезпеченням доступності продовольства для населення, на принципах продовольчої незалежності. Встановлено, що рівень самозабезпеченості України основними продуктами харчування є достатнім, проте спостерігається зниження рівня продовольчої незалежності за окремими видами продовольства.

На основі узагальнення інструментів державного регулювання, характерних для продовольчої політики окремих країн в частині забезпечення продовольчої незалежності, доведено, що рівень протекціоністського захисту знаходиться в прямій залежності від рівня економічного розвитку країни. Обґрунтовано, що вітчизняна державна політика забезпечення продовольчої незалежності повинна переорієнтуватися на механізми державного протекціонізму з орієнтацією на продовольче забезпечення населення за рахунок переважно власного виробництва.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольча незалежність, продовольче самозабезпечення, глобалізація, державні інструменти, державний протекціонізм.

Аннотация.

Смолий А.В. Система государственных инструментов защиты продовольственной независимости страны в условиях глобализации.

Решение проблемы продовольственной независимости является неотъемлемой частью политики стран, поскольку от нее зависит национальная безопасность. Обеспечение продовольственной безопасности возлагается на государство, что актуализирует проблему разработки адекватной и действенной системы государственных инструментов и механизмов защиты продовольственной независимости страны.

Целью статьи является определение основных механизмов и инструментов государственной политики защиты продовольственной независимости страны в условиях усиления глобализационных тенденций. Достижение поставленной цели реализуется через решение следующих задач: определить стратегические приоритеты макроэкономического регулирования продовольственной безопасности страны; раскрыть направления реализации государственной политики защиты продовольственной независимости страны с учетом влияния глобализационных изменений; обосновать подходы к формированию системы государственных инструментов обеспечения продовольственной независимости страны.

В процессе исследования было задействовано системный подход, позволивший рассмотреть объект и предмет исследования как элемент системы социально-экономических отношений. Методы наблюдения, измерения и описания, сравнения использованы при определении тенденций формирования продовольственной независимости Украины, количественных и качественных характеристик исследуемой системы, систематизации данных; системный анализ и синтез — для определения эффективной системы инструментов защиты продовольственных интересов государства.

Обосновано, что формирование государственной политики обеспечения продовольственной безопасности должна базироваться, наряду с обеспечением доступности продовольствия для населения, на принципах продовольственной независимости. Установлено, что уровень самообеспеченности Украины основными продуктами питания является достаточным, однако наблюдается снижение уровня продовольственной независимости по отдельным видам продовольствия.

На основе обобщения инструментов государственного регулирования, характерных для продовольственной политики отдельных стран в части обеспечения продовольственной

независимости, доказано, что уровень протекционистской защиты находится в прямой зависимости от уровня экономического развития страны. Обосновано, что отечественная государственная политика обеспечения продовольственной независимости должна переориентироваться на механизмы государственного протекционизма с ориентацией на продовольственное обеспечение населения за счет преимущественно собственного производства.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, продовольственная независимость, продовольственное самообеспечение, глобализация, государственные инструменты, государственный протекционизм.

Abstract.

Smoliy L.V. The system of state instruments of the country's food independence protection in the context of globalization.

Solving the problem of food independence is an integral part of national policy, since national security depends on it. Ensuring of food security is the state responsibility, this fact actualizes the problem of development of an effective system of state instruments of the country's food independence protection.

The purpose of the article is to determine the main instruments of state policy of the country's food independence protection in the conditions of globalization trends increasing. The goal achievement can be reached by solving the following problems: to define the strategic priorities of macroeconomic regulation of the country's food security; to describe directions of implementation of the state policy of the country's food independence protection, taking into account the influence of globalization changes; to justify approaches of formation of the system of state instruments of the country's food independence protection.

The research involves a systematic approach that allows us to consider the object and subject of the study as an element of the system of socio-economic relations. Methods of observation, comparison, measurement and description have been used in determining trends in the formation of food independence of Ukraine, its quantitative and qualitative characteristics; system analysis and synthesis – for determination of the system of instruments of the state food interest's protection.

It is justified that the formation of the state policy of food security should be based on the principles of food independence. It is found that the level of self-sustainability of Ukraine in terms of basic food products is sufficient, but there is a decrease in the level of food independence regarding certain types of food.

On the basis of generalization of instruments of state regulation, which are typical for the food policy of certain countries, it is proved that the level of protectionist measures is directly dependent on the level of economic development of the country. It is confirmed that the domestic state policy of food independence ensuring should be reoriented towards the mechanisms of state protectionism with a focus on food supply of the population at the expense of mainly own production.

Key words: food security, food independence, food self-sufficiency, globalization, state instruments, state protectionism.

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ПОДОЛАННЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ РОЗВИТКУ
РЕГІОНАЛЬНОЇ АГРОСФЕРИ**

*ТУРАЛЕНКО Н.В., К.Е.Н., ДОКТОРАНТ,
ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ЧАЙКОВСЬКА М.А., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
ЛАГОДІЄНКО В.В., ЗДОБУВАЧ,
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Створення системи сталого розвитку агросфери означає підхід до визначення її обґрунтування заходів із подолання диспропорцій на всіх ієрархічних рівнях: домашнє господарство, громада, регіон, держава в цілому.

Сталий розвиток сільських територій означає стійкий прогресивний розвиток соціально-економічної системи території, який забезпечує виконання нею її національно-господарських функцій й завдань, зокрема: виробництво аграрної продукції й продовольства у необхідній кількості, виробництво інших товарів й послуг, а також суспільних функцій, тобто збереження села, місцевої культури, історичних та природних ландшафтів, що дає змогу контролювати територію, підтримувати екологічну рівновагу, забезпечувати розширене відтворення людського ресурсу, підвищувати рівень і якість життя сільського населення.

Відомо, що соціально-економічні перетворення в розвитку сільських територій України відбуваються занадто повільно. У цій ситуації держава повинна забезпечити активізацію розвитку села на засадах стимулювання здорової конкуренції в агроекономічній сфері, сприяти розвитку ринкового середовища у аграрній сфері, всебічно підтримувати економічний розвиток села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження аспектів теорії та практики забезпечення стабільності розвитку

агросфери, що мають важливе значення для визначення пріоритетних напрямів подолання територіальних диспропорцій, досліджували як зарубіжні вчені Колеман Д., Фуллер Б., Херстейн Р., Джоргенсон Д., Крелле В., Лернер Д., Мегінсон, так і вітчизняні І.О. Бланк, В.П. Горьовий, С.О. Гуткевич, А.А. Задоя, О.В. Захарчук, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, В.Г. Чабан, В.В. Лагодієнко, І.В. Ліпсіц, І.І. Лукінов, Р.М. Мудрак, П.І. Юхименко, Г.М. Підлісецький, М.М. Кропивко, П.Т. Саблук, А.М. Ужва та інші. Водночас, питання формування концептуальних засад забезпечення стабільності та подолання територіальних диспропорцій розвитку регіональної агросфери потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження підходів до формування концептуальних засад забезпечення стабільності та подолання територіальних диспропорцій розвитку регіональної агросфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключову роль у розвитку села повинен відіграти розвиток місцевих громад, як головних демократичних інститутів. Слід забезпечити масову активну участь сільського населення у життєдіяльності місцевих громад, надати більшій свободі ініціативі селян, забезпечити доступ до інформації, отримання знань й підвищити зайнятість.

Для зростання реальних доходів сільського населення й подолання бідності держава повинна сприяти розвитку несільськогосподарських видів економічної активності на селі, що дасть змогу диверсифікувати джерела надходжень коштів у домогосподарства в умовах нестабільності та сезонності праці на селі.

Одним з основних чинників, що повинен сприяти прискоренню соціально-економічного розвитку села та агросфери є стимулювання діяльності малих форм господарювання на селі. Досвід кооперативного руху в Україні вказує на зростаючу роль сільськогосподарських споживчих кооперативів у сфері нематеріального виробництва. Це зумовлено тим, що ці кооперативи поєднують у своєму функціонуванні економічні та соціальні цілі, які спрямовані на інтереси населення та кожної людини.

При формуванні регіональних концепцій сталого розвитку сільських територій доцільно враховувати особливості регіонів України й здійснити підготовку нормативно-правової бази, регіональних стратегічних програм, що є безпосередніми інструментами забезпечення розвитку. Це надасть змогу швидко перейти від суто концептуальних аспектів до реального втілення заходів щодо сталого розвитку сільських територій.

Результатом реалізованих державою заходів на селі відзначаються деякі позитивні зміни щодо підвищення диверсифікації та рівня економічної ефективності аграрного виробництва. Разом із тим, необхідне впровадження новітніх ресурсоефективних технологій у виробничу та управлінську сфери села. Це надасть можливість підвищити зайнятість сільського населення, рівень його життя, забезпечити ощадливе використання природних ресурсів та їх відтворення.

Нині держава далеко не повно використовує потенціал розвитку сільських територій для вирішення продовольчої, демографічної, соціальної та ін. проблем. Вкрай небезпечною є соціальна ситуація у сільській місцевості – спостерігається масова бідність та низький рівень забезпеченості мешканців села соціальними благами, обладнанням житлом, об'єктами інфраструктури. У програмах соціально-економічного розвитку села мають ставитися цілі досягнення світового рівня стандартів якості людського капіталу, формування ефективної соціальної інфраструктури села. Отже, необхідний пошук актуальних напрямків розвитку агросфери та сільських територій. І цей розвиток повною мірою може бути реалізований лише на інноваційній основі. Інновації необхідні у всіх складових елементах соціально-економічної системи агросфери регіону.

Створення системи сталого розвитку сільських територій вимагає вирішення першочергових демографічних проблем. Слід враховувати місцеві особливості українського способу життя на селі, специфіку розселення, важливу роль села у житті українського суспільства й реалізації національних інтересів. Базисом концепцій сталого сільського розвитку повинен стати принцип урахування специфічних для кожного регіону природно-кліматичних й соціально-економічних характеристик розвитку сільських територій. Це дозволить подолати наявні негативні тенденції й фактори та сформувати необхідні умови для зростання престижу сільського способу життя.

Для оновлення всіх сфер життєдіяльності сільських територій органи влади регіону повинні виконувати соціальні зобов'язання, підвищувати якість надаваних селянам послуг, оптимізувати рівень податкового навантаження.

**Цілові настанови державних й регіональних
програм розвитку агросфери**

<i>Регіональні</i>	<i>Державні</i>
1. Зростання конкурентних позицій аграрної продукції на агропродовольчому ринку, забезпечення населення корисною та безпечною харчовою продукцією	1. Зростання конкурентних позицій української агропродовольчої продукції на засадах забезпечення фінансово-економічної стабільності й техніко-технологічного розвитку аграрного виробництва, активізації розвитку пріоритетних секторів агросфери
2. Ріст якості життя й рівня зайнятості населення сільських територій, забезпечення передумов для сталого розвитку села	2. Сталий розвиток сільських територій, ріст рівня зайнятості й якості життя населення
3. Збереження й відтворення природно-ресурсного потенціалу аграрного виробництва	3. Збереження й відтворення земельних й інших природних ресурсів аграрного виробництва

В українських регіонах існує невирішена проблема правильної кількісної оцінки майбутніх бюджетних видатків. Одним зі шляхів її вирішення є встановлення мінімальних державних соціальних стандартів, формування системи соціальних стандартів державних послуг, запровадження стандартів забезпечення населення сільських територій суспільними послугами. В Україні такі стандарти не встановлені на законодавчому рівні, що не дає змогу підвищити ефективність управління розвитком сільських територій й виміряти результативність діяльності владних структур. Механізм подолання територіальних диспропорцій соціально-економічного розвитку сільських територій та суспільного обслуговування селян в регіоні наведено на рис. 1.

Застосування інноваційної техніки, технологій та інформаційного забезпечення дозволить у 2-3 рази підвищити ефективність багатьох сфер аграрного виробництва, зокрема: використання природних ресурсів, збереження екології, стратегічне планування й контроль розвитку сільських територій, розвиток транспортно-логістичної системи, енергетичної інфраструктури, будівництва на селі, моніторинг стану агросфери, топографія, земельно-кадастрові роботи тощо.

Рис. 1. Регіональний механізм подолання територіальних диспропорцій соціально-економічного розвитку сільських територій

Пріоритетними напрямками застосування інноваційних технологій й техніки з метою активізації соціально-економічного розвитку села є такі:

- створення цифрової картографії сільських територій для інформаційної підтримки земельно-кадастрових робіт, будівництва й просторово-територіального планування розвитку;
- моніторинг й контроль діяльності виробничих суб'єктів агросфери, використання природно-ресурсного потенціалу території, стану екологічної ситуації, виникнення надзвичайних ситуацій та ін.

Вказані пріоритетні напрямки сприяють отриманню об'єктивної й своєчасної інформації для ефективного управління розвитком сільських територій, ощадливого ресурсокористування, формування сприятливого середовища життєдіяльності населення, підвищення рівня безпеки сільського населення й інфраструктури села.

Очікувані результати реалізації вказаних пріоритетів:

- виявлення резервів землекористування – неефективно використовуваних земель сільськогосподарського призначення;
- підвищення економічної ефективності аграрного виробництва;
- ріст ефективності природокористування;

- захист навколишнього середовища, та попередження техногенних катастроф, зниження їх наслідків для здоров'я людей й територій;
- спрощення процедур та скорочення термінів узгодження будівництва об'єктів сільськогосподарського призначення;
- отримання економії за рахунок застосування новітніх технологій при територіальному плануванні;
- здешевлення кадастрових робіт та інвентаризації об'єктів нерухомості;
- підвищення рівня доходів бюджетів всіх рівнів за рахунок збільшення податків і зборів, а також за рахунок росту ефективності системи обліку тощо.

Важливим напрямком розвитку села й агросфери є формування системи дифузії позитивного досвіду економічної діяльності на сільських територіях. Базисом тут є копіювання передового досвіду й формування сприятливих умов для комерціалізації інноваційних розробок на інших територіях.

Ключові соціально-економічні інновації для диверсифікації агросфери регіону повинні полягати у масовому залученні сільського населення у процеси виробництва товарів й послуг. Комплекс таких нововведень має забезпечити ефективну зайнятість населення, ріст доходів мешканців села, подолання територіальних диспропорцій в рівні і якості життя.

На рівні районів та населених пунктів пріоритетами мають стати:

- припинення відтоку молодих людей із сільських територій;
- створення сучасних робочих місць із високим рівнем оплати праці;
- вирішення соціально-економічних завдань розвитку громади й залучення ширших мас селян до участі у місцевому самоврядуванні;
- зростання культурно-освітнього рівня селін.

Протягом останніх років динаміка розвитку малих форм господарювання на селі була негативною. Низька ефективність малого агробізнесу не дозволяє йому сформувати необхідний початковий капітал для організації кооперативів. Власникам особистих підсобних та фермерських господарств не вистачає фінансових ресурсів через високу вартість кредитів та слабкий розвиток системи кредитної кооперації на селі.

Крім того, не налагоджена ефективна система матеріально-технічного й виробничого обслуговування селянських (фермерських) і особистих підсобних господарств. Недостатньо виявляються послуги з виконання польових робіт, не відпрацьована система закупівлі сільгосппродукції в населення, її переробка й збут.

Істотною проблемою є відсутність кваліфікованих кадрів на селі, механізму їхнього пошуку, підготовки й закріплення. Сільське населення зазнає істотних труднощів в одержанні ринкової інформації, консультаційних послуг правового, економічного й технологічного характеру.

Ключовою проблемою виробничо-збутової діяльності малого бізнесу на селі є низький рівень товарності аграрного виробництва, що конкретизується у таких проблемах як: застаріла матеріально-технічна база, застосування екстенсивних методів ведення сільського господарства, труднощі збуту готової продукції. Ці проблеми багато в чому зумовлені недоступністю кредитних ресурсів для аграріїв. Їх подолання можливе шляхом об'єднання дрібних аграрних виробників та формування постачальницько-збутових, переробних, кредитних й ін. кооперативів на селі.

Нинішня стадія розвитку системи управління національною економікою пов'язана з необхідністю інтенсивного переходу до соціально-орієнтованого типу державної регіональної політики, спрямованої на зростання динаміки і покращення якості соціально-економічного розвитку. Процеси змін у економіці українських регіонів, поки що не вказують на реальні можливості створення в Україні такої соціально-економічної системи, що характеризувалася б стійким розвитком й давала можливість забезпечити у майбутньому збалансоване вирішення всіх завдань соціально-економічного розвитку й раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, повне задоволення існуючих та перспективних потреб населення.

В більш актуалізується завдання створення концепції життєдіяльності, яка дала б змогу забезпечити комплексну системну безпеку регіональних систем й сформувала б необхідні умови для їх сталого розвитку у стратегічній перспективі. Головними учасниками цього процесу є регіони України, які сьогодні все більшу роль у всіх господарських процесах. Формування і реалізація регіональної стратегії сталого економічного розвитку, як складної соціально-економічної та природної системи, є базовим питанням регіонального менеджменту. Це зумовлено тим, що потреби населення регіону та розвиток соціально-економічної інфраструктури повинні узгоджуватися із природно-ресурсним потенціалом. Такий результат можна досягнути шляхом реалізації соціально-економічної політики на засадах концепції й принципів сталого розвитку регіонів із деталізацією за територіями. Це дасть змогу регіональним органам влади прикласти зусиль для оптимального використання ресурсів регіону, факторів стабілізації й

розвитку соціально-економічного стану, створити передумови для подальшого розвитку у стратегічній перспективі.

Для вітчизняної економіки завдання забезпечення сталого розвитку не втрачає актуальності вже на протязі тривалого періоду. Більшість економічних систем у світі у своєму соціально-економічному розвитку орієнтується на забезпечення стабільності цього процесу у довгостроковому періоді.

Саме регіонам України, що є базовою одиницею для впровадження концепції та інструментів сталого розвитку у вітчизняну практику найбільше вимагають комплексного системного вирішення соціально-економічних, екологічних, демографічних та ін. проблем. Регіони мають юридичний статус та відповідні владні повноваження для їх успішного вирішення.

Регіон, як відомо, є складною соціально-економічною системою. Його внутрішнє середовище формується з економічної, соціальної та природної підсистем. Водночас, регіон є підсистемою більш високого рівня – соціально-економічної системи держави. Таким чином, стабільність розвитку соціально-економічної системи регіону залежить від стабільності розвитку соціально-економічних системи країни. Але водночас існує і зворотна залежність. Окрім того, стабільність регіонального розвитку залежить від стабільності підсистем та окремих елементів внутрішнього середовища соціально-економічної системи регіону.

Зміст поняття «сталий розвиток економіки регіону», полягає у спроможності регіональної соціально-економічної системи функціонувати й розвиватися стабільно у довготривалому періоді в умовах зовнішніх збурювальних впливів на засадах дотримання динамічної рівноваги між обсягом використання ресурсів, надходженням інвестицій, спрямованістю інноваційного розвитку та трансформації інституцій.

Застосовувана у вітчизняній та іноземній практиці трьохфакторна модель «суспільство-економіка-природа» є надто спрощеною та не відповідає сучасним тенденціям й умовам соціально-економічного розвитку. Так, вона не враховує належним чином вплив кооперативно-інтеграційних, інституційних та інформаційно-комунікаційних факторів. У цьому зв'язку доцільно застосовувати багатофакторний підхід до забезпечення сталого розвитку господарства регіону, що окрім перерахованих економічних, соціальних та природних факторів, також бере до уваги кооперативно-інтеграційні, інституціональні й інформаційно-комунікаційні чинники (табл. 2).

Таблиця 2

**Концепт багатфакторного підходу до забезпечення
сталого розвитку господарства регіону**

<i>Група факторів</i>	<i>Чинники забезпечення й ознаки сталого розвитку</i>	<i>Чинники стримування сталого розвитку</i>
Економічні	Сучасна людино-центристська модель товарно-ринкової економіки, повне задоволення життєвих потреб населення, вільна конкуренція на ринку регіону, підтримка розвитку базових галузей господарства регіону	Низький рівень продуктивності праці, високі витрати на виробництво продукції, збитковість продукції, низька конкурентоспроможність, недосконалість ринкових механізмів саморегулювання, конфлікт економічних інтересів різних суб'єктів регіонального господарства.
Соціальні	Реалізація регіональної соціальної політики, спрямованої на ріст рівня та якості життя населення, формування передумов для розвитку людського потенціалу, подолання диспропорцій у рівні життя сільського й міського населення.	Висока соціальна напруженість у регіоні, високий рівень безробіття, низька платоспроможність населення, нерозвиненість соціальної інфраструктури (особливо на селі), міжрегіональна та міжнародна міграція населення, низька якість кадрового потенціалу
Природні	Підвищення дієвості адміністративних, економічних і нормативно-правових заходів із захисту екології, забезпечення моніторингу й контролю за раціональним використанням природних ресурсів регіону, захист навколишнього природного середовища	Недооцінка суспільством масштабів та гостроти проблем охорони оточуючого природного середовища
Кооперативно-інтеграційні	Зaproвадження адаптивних ресурсоефективних технологій, що забезпечують ріст виробництва, підвищення конкурентоспроможності, поглиблення спеціалізації та наукомісткості виробництва, подолання економічних ризиків	Низький рівень доступності новітніх технологій для суб'єктів регіонального господарства, низька якість виробничо-ресурсного потенціалу господарства регіону, спад економічної активності, недовикористання виробничих потужностей, порушення партнерських зв'язків між сировинною, переробною та торгівельною сферами
Інституційні	Обґрунтування критеріїв, впровадження механізмів й інструментів державного регулювання й управління, формування й реалізація стратегічних програм регіонального розвитку різного ступеня охоплення, постійне удосконалення нормативно-законодавчої бази, розвиток державно-приватного партнерства.	Недоліки методологічно-методичної бази прогнозування, планування, програмування й регулювання розвитку регіональної економіки, бюрократичні процедури, низький рівень узгодження дій різних пілків органів влади у процесі реалізації стратегії сталого розвитку
Інформаційно-комунікаційні	Активізація науково-технічного розвитку, поширення сучасних засобів накопичення, обробки та поширення інформації, інформаційна підтримка стратегії сталого розвитку регіону, інформаційних мереж.	Відсутність цілісної інформаційної бази регіонального та загальнодержавного рівнів, обмеження доступності інформації, слабкий рівень зв'язків між господарюючими суб'єктами регіону та консалтингом, недостатній рівень активності у співпраці з міжнародними інститутами

Доцільність включення додаткових груп чинників у систему стратегічного управління зумовлена тим, що проблеми реалізації регіональних та національних стратегій й програм розвитку часто визначаються невідповідністю сформованої інституційної структури умовам й цілям сталого розвитку, низьким рівнем узгодженості дій органів влади різного рівня у процесі реалізації стратегії на різних територіях. Комплекс законодавчо-правових норм різних рівнів сприятиме мінімізації зусиль та витрат часу при укладанні й реалізації господарських та інших угод у процесі розвитку господарства регіону.

Нині у досягненні цілей розвитку регіону значно зростає вплив інформаційно-комунікаційних та кооперативно-інтеграційних факторів. Створення інформаційно-телекомунікаційних міжрегіональних мереж, розвиток транспортно-логістичної інфраструктури дозволяє скоротити економічну дистанцію між окремими регіонами. Втім, інтеграція регіональних соціально-економічних систем створює базис для зростання ефективності та прискорення їх розвитку. Інтеграція надає більш широкі можливості реалізації різних ефектів, порівняно із екстенсивним шляхом розвитку, який ґрунтується на механізмах, спрямованих на просте розширення виробництва, оскільки інтеграція формує передумови для якісних змін у способах виробництва й розподілу товарів та послуг, а також у сфері управління. Звідси, інтеграція як об'єкт управління, дає змогу забезпечити цілеспрямовану трансформацію характеристик всієї регіональної соціально-економічної системи. Отже, сьогодні дуже зростає роль таких факторів стратегічного менеджменту соціально-економічного розвитку: інтеграційний, інституційний та інформаційний.

Інституціональна сфера у процесі інтеграційної взаємодії виконує такі завдання:

- координація й узгодження діяльності держави й суспільства по забезпеченню сталого соціально-економічного розвитку;
- розвиток демократичних інститутів, становлення правової держави;
- встановлення й дотримання принципів соціальної справедливості.

Головними завданнями інтеграційної сфери є:

- зниженні рівня економічних, зокрема інвестиційних, ризиків,
- визначення найбільш важливих сфер та секторів, що володіють економічним й конкурентним потенціалом розвитку.

Ключова увага інформаційної сфери повинна бути звернена на такі проблеми:

- розвиток інноваційної сфери, науки, техніки, забезпечення їх зв'язку із практикою;

- широке застосування сучасних технічних засобів у поширенні інформації про зміст й хід стратегії сталого розвитку;
- пріоритетність розвитку інформаційного середовища.

Концептуальні засади побудови економічного механізму сталого розвитку регіону показані на рис. 2.

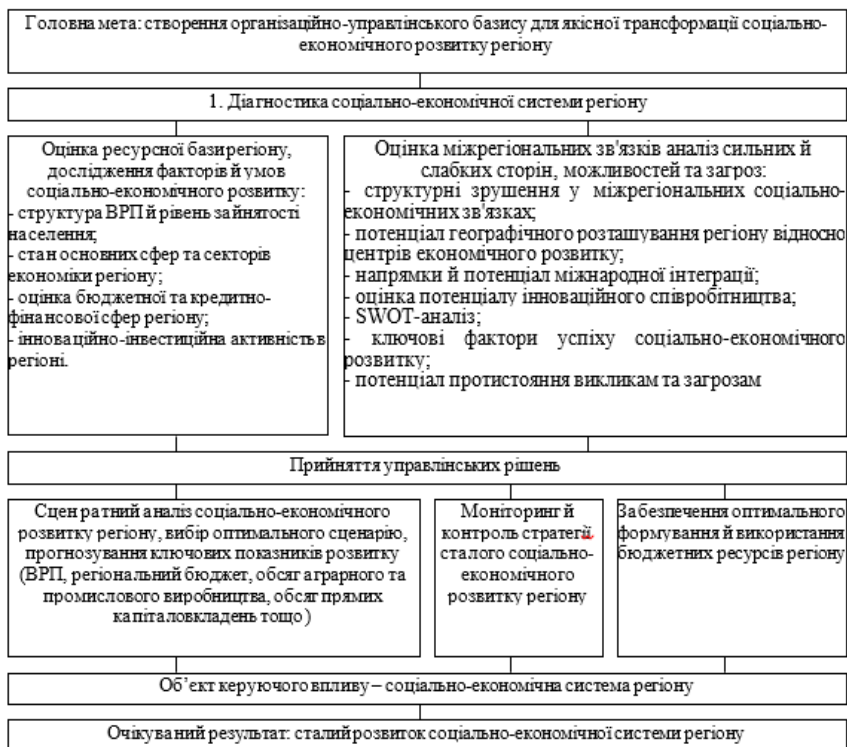

Рис. 2. Концептуальні засади створення та функціонування механізму сталого соціально-економічного розвитку регіону

Висновки. Головною метою механізму сталого соціально-економічного розвитку є створення організаційно-управлінських передумов для якісної трансформації соціально-економічного розвитку регіону.

Рекомендований механізм сталого соціально-економічного розвитку регіону складається з двох базових блоків:

І. Діагностичний блок стану соціально-економічної системи регіону включає аналіз та оцінку регіонального ресурсного потенціалу,

факторів соціально-економічного розвитку регіону, зокрема аналіз обсягу й структури ВРП, рівня зайнятості населення, аналіз стану базових економічних сфер й секторів, оцінка стану фінансової сфери та інноваційно-інвестиційного потенціалу.

До діагностичного блоку також входить. аналіз й оцінка міжрегіональних зв'язків, аналіз сильних та слабких сторін, викликів та загроз розвитку регіону, які дають змогу оцінити структурні зміни у соціально-економічних зв'язках регіону із іншими регіонами, визначити ключові фактори успіху й обґрунтувати інструменти подолання ризиків та усунення слабких сторін.

II. Блок прийняття управлінських рішень – сценарний аналіз соціально-економічного розвитку регіону. Тут відбувається вибір й обґрунтування оптимального сценарію розвитку на основі прогнозування ключових показників соціально-економічного розвитку регіону. Зокрема оцінюється ВРП, доходи й витрати регіонального бюджету, рівень ротаційності регіону, обсяги аграрного й промислового виробництва, обсяги капіталовкладень. Управлінський блок включає моніторинг реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону й оптимізацію процесів формування й використання бюджетних ресурсів регіону.

Отже, концептуальні засади побудови механізму сталого соціально-економічного розвитку регіону є інтегрованою системою взаємопов'язаних й взаємозалежних функцій по якісній зміні регіонального розвитку на засадах інноваційної стратегії, комплексного аналізу й оцінки потенціалу соціально-економічного розвитку регіону, міжрегіональних зв'язків регіону, обґрунтування й прийняття управлінських рішень для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

Література.

1. **Батюк А.А., Кравченко О.М.** Соціально-економічні ризики сучасних глобалізаційних процесів. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 1. С. 65-68.
2. **Горбатюк А.М.** Окремі аспекти класифікації інвестицій. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2010. № 2. С. 201-204.
3. **Євтушенко Г.В., Тимків Н.Я., Шешеня А.А.** Особливості управління ризиками в аграрному секторі економіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 17. С. 49-52.
4. **Лагодієнко В.В.** Реалізація інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у харчовій галузі. *Бізнес-Навігатор*. 2013. № 2(31). С. 178-183.

5. **Лагодієнко В.В.** Концептуальна модель розвитку регіонального агропромислового виробництва. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 8. С. 1259-1262.

6. **Mudrak R., Nyzhnyk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N.** (2019). Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine. *TEM Journal*. Volume 8, Issue 4, pp. 1159-1168. DOI: 10.18421/TEM84-08, November 2019.

7. **Ужва А.М.** Механізми інвестиційного забезпечення функціонування аграрного бізнесу: регіональний вимір. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Випуск 6. С. 133-137.

References.

1. **Batiuk L.A.** (2016). Sotsialno-ekonomichni ryzyky suchasnykh hlobalizatsiinykh protsesiv. [Socio-economic risks of modern globalization processes]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky – Actual problems of innovative economy*, no. 1, pp. 65-68 [in Ukrainian].

2. **Horbatiuk L.M.** (2010). Okremi aspekty klasyfikatsii investytsii. [Some aspects of classification of investment]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Bulletin of Poltava State Agrarian Academy*, no. 2, pp. 201-204 [in Ukrainian].

3. **Ievtushenko H.V.** (2016). Osoblyvosti upravlinnia ryzykamy v ahrarnomu sektori ekonomiky. [Peculiarities of Risk Management in Agricultural Sector of Economy]. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*, Issue. 17, pp. 49-52 [in Ukrainian].

4. **Lagodiienko V.V.** (2013). Realizatsiya investytsiynoho zabezpechennya innovatsiynoi diyal'nosti u kharchoviy haluzi [Implementation of investment support for innovation in the food industry]. *Business Navigator – Business Navigator*, vol. 2 no. 33, pp. 178-183 [in Ukrainian].

5. **Lahodiienko V.V.** (2015). Kontseptualna model rozvytku rehionalnoho ahropromyslovoho vyrobnytstva. [Conceptual model of development of regional agro-industrial production]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, no. 8, pp. 1259-1262 [in Ukrainian].

6. **Mudrak R., Nyzhnyk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N.** (2019). Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine. *TEM Journal*. Volume 8, Issue 4, pp. 1159-1168. DOI: 10.18421/TEM84-08, November 2019 [in English].

7. **Uzhva A.M.** (2016). Mekhanizmy investytsiynoho zabezpechennia funktsionuvannia ahrarnoho biznesu: rehionalnyi vymir. [Mechanisms of investment support for the functioning of agrarian business: a regional dimension]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, Issue 6, pp. 133-137 [in Ukrainian].

Анотация.

Турленко Н.В., Чайковська М.А., Лагодієнко В.В. Концептуальні засади забезпечення стабільності та подолання територіальних диспропорцій розвитку регіональної агросфери.

Для зростання реальних доходів сільського населення й подолання бідності держава повинна сприяти розвитку несільськогосподарських видів економічної активності на селі, що дасть змогу диверсифікувати джерела надходжень коштів у домогосподарства в умовах нестабільності та сезонності праці на селі.

Головною метою механізму сталого соціально-економічного розвитку є створення організаційно-управлінських передумов для якісної трансформації соціально-економічного розвитку регіону.

Отже, концептуальні засади побудови механізму сталого соціально-економічного розвитку регіону є інтегрованою системою взаємопов'язаних й взаємозалежних функцій по якісній зміні регіонального розвитку на засадах інноваційної стратегії, комплексного аналізу й оцінки потенціалу соціально-економічного розвитку регіону, міжрегіональних зв'язків регіону, обґрунтування й прийняття управлінських рішень для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: територіальні диспропорції, регіон, агросфера, економічна активність, інновації.

Аннотация.

Турленко Н.В., Чайковская М.А., Лагодиевко В.В. Концептуальные основы обеспечения стабильности и преодоления территориальных диспропорций развития региональной агросферы.

Для роста реальных доходов сельского населения и преодоления бедности государство должно способствовать развитию несельскохозяйственных видов экономической активности на селе, что позволит диверсифицировать источники поступлений средств в домохозяйства в условиях нестабильности и сезонности труда на селе.

Главной целью механизма устойчивого социально-экономического развития является создание организационно-управленческих условий для качественной трансформации социально-экономического развития региона.

Итак, концептуальные основы построения механизма устойчивого социально-экономического развития региона является интегрированной системой взаимосвязанных и взаимозависимых функций по качественному изменению регионального развития на основе инновационной стратегии, комплексного анализа и оценки потенциала социально-экономического развития региона, межрегиональных связей региона, обоснование и принятия управленческих решений для обеспечения устойчивого социально-экономического развития.

Ключевые слова: территориальные диспропорции, регион, агросфера, экономическая активность, инновации.

Abstract.

Turlenko N.V., Chaykovs'ka M.A., Lahodiyenko V.V. Conceptual principles for ensuring stability and overcoming territorial disparities in the development of the regional agrosphere.

In order to increase the real incomes of the rural population and to overcome poverty, the state should promote the development of non-agricultural types of economic activity in the countryside,

which will make it possible to diversify the sources of income from households in the conditions of instability and seasonality of rural work.

The main purpose of the mechanism of sustainable socio-economic development is to create organizational and managerial prerequisites for a qualitative transformation of socio-economic development of the region.

Consequently, the conceptual framework for building a mechanism for sustainable socio-economic development of the region is an integrated system of interrelated and interdependent functions for qualitative change of regional development on the basis of innovative strategy, comprehensive analysis and evaluation of the potential of socio-economic development of the region, interregional ties and regional relations. making management decisions to ensure sustainable socio-economic development.

Key words: territorial disparities, region, agrosphere, economic activity, innovation.

УДК 339.9.01

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

**ЗАВГОРОДНИЙ А.В., К.ФІЗ-МАТ.Н.,
МИКОЛАЇВСЬКИЙ МІЖРЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ
ЛЮДИНИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ВІДКРИТИЙ
МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Основним фактором розвитку зовнішньоекономічної діяльності Одеського регіону є його прикордонне положення та розвиток партнерських відносин із сусідніми державами Східної Європи. Характеризуючи економіку області слід зазначити, що Одещина є приморським та прикордонним регіоном України, який розташований на перетині найважливіших міжнародних шляхів і має при цьому найбільшу серед областей України територію.

Другою важливою складовою експортного потенціалу є вигідне географічне розташування міста Миколаєва в центрі водних, автомобільних, залізничних та повітряних шляхів. Обласний центр має безпосередній вихід до Чорного моря, а через нього – до важливих ринків збуту у країнах Туреччини, Південної Африки, Європи, Близького Сходу, Персидської затоки.

Херсонська область займає вигідне географічне положення і знаходиться на перетині транзитних транспортних коридорів. Сприятливим фактором економіко-географічного розташування

області є її близькість до промислових центрів Донецького та Запорізького регіонів та виходу до Чорного, Азовського морів, Дніпро-Бугського лиману та річки Дніпро.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу зовнішньоекономічної діяльності та аналізу експортного потенціалу регіонів присвятили свої праці такі вчені, як: Г. Дроздова, І. Кіщак, Ю. Козак, Н. Притула, О. Єрмакова, М. Рубін, В. Лагодієнко, М. Суржиков, Г. Козлова, Е. Прушківська, Ю. Шипова, В. Лисюк, І. Циналевська, В. Третяк, С. Тимофесенко, Т. Мельник, О. Пирог, А. Зацепило, Н. Павленчик, О. Процевят, Р. Скриньковський, А. Гарасим тощо. Разом з тим варто дослідити динаміку обсягів експортно-імпорتنних операцій областей Причорноморського регіону, їх географічну та товарну структуру, відносні показники зовнішньоторговельної діяльності.

Формулювання цілей статті. Дослідити основні тенденції зовнішньоекономічної діяльності українського Причорномор'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зручне географічне розташування Причорноморського економічного району та розвиток сільського господарства зумовляють активну участь підприємств АПК в зовнішньоекономічній діяльності. Дослідимо конкретні показники участі підприємств АПК в ЗЕД. Використаємо офіційні статистичні дані.

Таблиця 1

**Показники зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК
Причорноморського району в 2009-2018 рр., млн. дол. США**

<i>Рік</i>	<i>Експорт</i>	<i>Імпорт</i>	<i>Сальдо</i>	<i>Зовнішньоторговельний оборот</i>
2009	1417,4	925,6	491,8	2343,1
2010	1553,0	971,9	581,1	2524,9
2011	1475,0	856,0	619,0	2330,9
2012	2222,0	979,4	1242,6	3201,3
2013	2087,6	1166,0	921,6	3253,6
2014	2279,4	700,0	1579,3	2979,4
2015	2055,1	321,8	1733,3	2377,0
2016	2416,2	440,0	1976,1	2856,2
2017	2768,7	450,9	2317,8	3219,6
2018	2837,2	488,1	2349,0	3325,3

Джерело: складено автором

Таким чином, в цілому показники діяльності підприємства АПК Причорноморського району мали позитивну динаміку. Зокрема, обсяг експорту зріс з 1417,4 млн. дол. в 2009 році до 2837,2 млн. дол. в 2018 році, показник імпорту зменшився за цей період з 925,6 до 488,1 млн. дол., зовнішньоторговельне сальдо виросло з 491,8 до 2349,0 млн. дол., а загальний зовнішньоторговельний оборот збільшився із 2343,1 до 3325,3 млн. дол. Динаміка цих показників зображена на рис. 1.

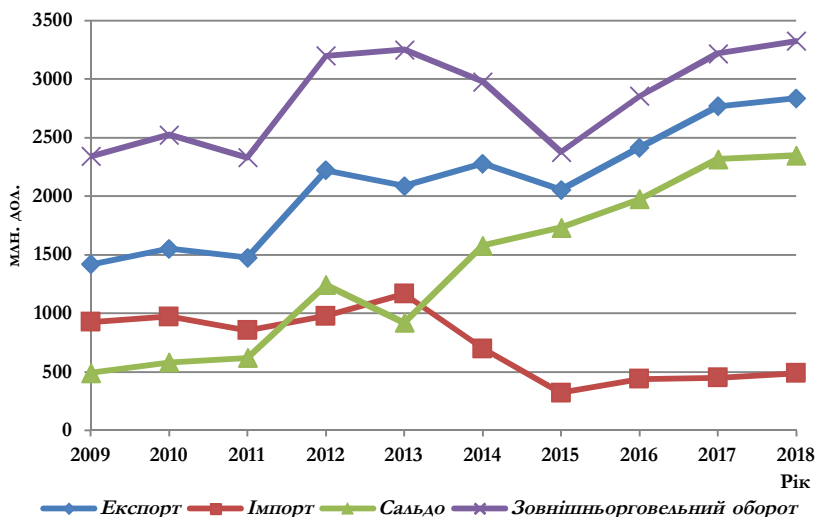

Рис. 1. Динаміка показників зовнішньоторговельної діяльності підприємств АПК Причорноморського району в 2009-2018 рр.

З малюнку можемо бачити, що експорт, зовнішньоторговельне сальдо та зовнішньоторговельний оборот має переважно позитивну динаміку, а ось імпорт, який з 2009 до 2013 року мав позитивну динаміку, різко скоротився в 2014-2015 роках до мінімуму в 321,8 млн. дол. Натомість, останні три роки спостерігається зростання імпорту і в 2018 році він досяг 488,1 млн. дол., тобто майже досяг значення 2009 року. Позитивну динаміку мають показники експорту та зовнішньоторговельного сальдо підприємств району.

Зважаючи на важливість цих показників проведемо оцінку показників їх динаміки за ланцюговою та базисною системою.

Таблиця 2

**Аналіз показників динаміки експорту підприємств АПК
Причорноморського району в 2009-2018 рр.**

Рік	Рівень ряду, у млн. дол.	Абсолютний приріст		Темп росту, %		Темп приросту, %		Абсолютне значення 1 % приросту
		Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	
2009	1417,4	-	-	-	-	-	-	-
2010	1553	135,6	135,6	109,57	109,57	9,57	9,57	14,174
2011	1475	-78	57,6	94,98	104,06	-5,02	4,06	15,53
2012	2222	747	804,6	150,64	156,77	50,64	56,77	14,75
2013	2087,6	-134,4	670,2	93,95	147,28	-6,05	47,28	22,22
2014	2279,4	191,8	862	109,19	160,82	9,19	60,82	20,876
2015	2055,1	-224,3	637,7	90,16	144,99	-9,84	44,99	22,794
2016	2416,2	361,1	998,8	117,57	170,47	17,57	70,47	20,551
2017	2768,7	352,5	1351,3	114,59	195,34	14,59	95,34	24,162
2018	2837,2	68,5	1419,8	102,47	200,17	2,47	100,17	27,687

Джерело: складено автором

Таким чином, з 2009 до 2018 року обсяги експорту підприємств АПК зросли на 1419,8 млн. дол. або на 100,17 %. При цьому найбільше зростання експорту спостерігалося в 2016-2017 роках (відповідно на 361,1 та 352,5 млн. дол.) Найбільше зменшення обсягів експорту спостерігалося в 2015 році – на 224,3 млн. дол. Найбільший відносний ріст експорту спостерігався в 2012 році – на 50,64 %, найбільше відносне зменшення – в 2015 році – на 9,84 %.

Дослідимо середні показники ряду динаміки експорту.

середній абсолютний приріст –
$$\bar{\Delta} = \frac{\sum \Delta_x}{n-1} = \frac{1419,8}{10-1} = 157,756 \text{ млн. дол.};$$

середній темп росту –
$$\bar{T}_p = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_0}} * 100 = \sqrt[9]{2,0017} * 100 \approx 108,02\%$$

середній темп приросту –
$$\overline{ТП} = (\bar{T}_p - 100) = 8,02\%.$$

В середньому за рік експорт підприємств АПК зростав на 157,756 млн. дол. або ж на 8,02 %.

Аналогічно розрахуємо показники динаміки зовнішньоторговельного сальдо.

Таблиця 3

Аналіз показників динаміки зовнішньоторговельного сальдо підприємств АПК Причорноморського району в 2009-2018 рр.

Рік	Рівень ряду, у млн. дол.	Абсолютний приріст		Темп росту, %		Темп приросту, %		Абсолютне значення 1% приросту
		Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	
2009	491,8	-	-	-	-	-	-	-
2010	581,1	89,3	89,3	118,16	118,16	18,16	18,16	4,918
2011	619	37,9	127,2	106,52	125,86	6,52	25,86	5,811
2012	1242,6	623,6	750,8	200,74	252,66	100,74	152,66	6,19
2013	921,6	-321	429,8	74,17	187,39	-25,83	87,39	12,426
2014	1579,3	657,7	1087,5	171,37	321,13	71,37	221,13	9,216
2015	1733,3	154	1241,5	109,75	352,44	9,75	252,44	15,793
2016	1976,1	242,8	1484,3	114,01	401,81	14,01	301,81	17,333
2017	2317,8	341,7	1826	117,29	471,29	17,29	371,29	19,761
2018	2349	31,2	1857,2	101,35	477,63	1,35	377,63	23,178

Джерело: складено автором

Таким чином, з 2009 до 2018 року зовнішньоторговельне сальдо підприємств АПК Причорноморського району зросло на 1857,2 млн. дол. або на 377,63 %. При цьому найбільше зростання експорту спостерігалось в 2012 та 2014 роках (відповідно на 623,6 та 657,7 млн. дол.) Найбільше зменшення зовнішньоторговельного сальдо спостерігалось в 2013 році – на 321,0 млн. дол. Найбільший відносний ріст спостерігався в 2012 році – на 100,74%, найбільше відносне зменшення – в 2013 році – на 25,83 %.

Дослідимо середні показники ряду динаміки зовнішньоторговельного сальдо.

$$\bar{\Delta} = \frac{\sum \Delta_n}{n-1} = \frac{1857.2}{10-1} = 206.356 \text{ млн. дол.};$$

середній абсолютний приріст –

$$\bar{T}p = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_0}} * 100 = \sqrt[9]{4.7763} * 100 \approx 118.98\%$$

середній темп росту –

$$\overline{ТП} = (\bar{T}p - 100) = 18.98\%.$$

середній темп приросту –

В середньому за рік зовнішньоторговельне сальдо підприємств АПК зростало на 206,356 млн. дол. або ж на 118,98 %.

Дослідимо внесок окремих регіонів Причорноморського району в показники зовнішньої торгівлі підприємств АПК.

Таблиця 4

**Внесок окремих регіонів Причорноморського району
в обсяги експорту в 2009-2018 роках**

Рік	Експорт, ман. дол.				Експорт, %			
	Мик.	Херс.	Од.	Разом	Мик.	Херс.	Од.	Разом
2009	718,3	166,7	532,5	1417,4	50,68	11,76	37,57	100,00
2010	843,8	159,6	549,6	1553	54,33	10,28	35,39	100,00
2011	742,7	180,3	552	1475	50,35	12,22	37,42	100,00
2012	1369,1	179,1	673,8	2222	61,62	8,06	30,32	100,00
2013	1201,6	190,6	695,5	2087,6	57,56	9,13	33,32	100,00
2014	1051,1	238,9	989,4	2279,4	46,11	10,48	43,41	100,00
2015	959,3	128,1	967,8	2055,1	46,68	6,23	47,09	100,00
2016	1078,1	168,5	1169,5	2416,2	44,62	6,97	48,40	100,00
2017	1312,6	181,5	1274,5	2768,7	47,41	6,56	46,03	100,00
2018	1452,2	184,1	1200,8	2837,2	51,18	6,49	42,32	100,00

Джерело: складено автором

Ми можемо бачити, що в структурі експорту підприємств АПК домінує Миколаївська область, її частка збільшилась з 50,68 % в 2009 році до 51,18 % в 2018 році. При цьому найбільша частка Миколаївської області в експорті спостерігалась 2012 року – 61,62 %. Частка експорту підприємств АПК Херсонської області зменшилась з 11,76 до 6,49 %. Частка експорту підприємств АПК Одеської області зросла з 37,57 до 42,32 %. Структура експорту підприємств АПК Причорноморського району за окремими регіонами зображена на рис. 2.

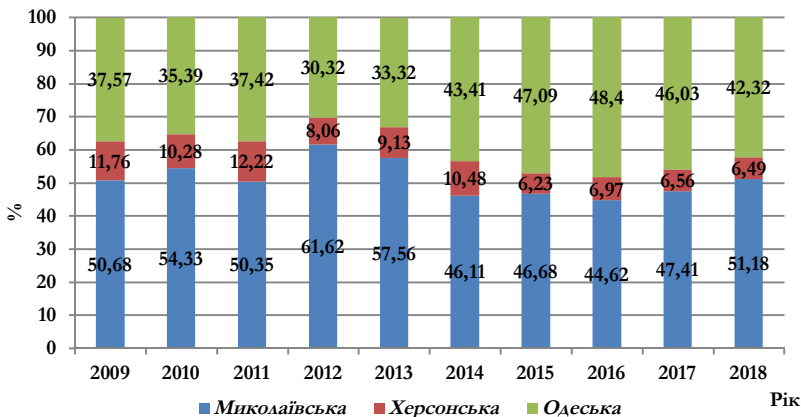

Рис. 2. Структура експорту підприємств АПК Причорноморського району за окремими областями в 2009-2018 рр.

Аналогічно дослідимо структуру імпорту підприємств АПК Причорноморського району за окремими областями.

Таблиця 5

**Внесок окремих регіонів Причорноморського району
в обсяги імпорту в 2009-2018 роках**

Рік	Імпорт, млн. дол.				Імпорт, %			
	Мик.	Херс.	Од.	Разом	Мик.	Херс.	Од.	Разом
2009	120,7	18,5	786,4	925,6	13,04	2,00	84,96	100,00
2010	120	20,1	831,8	971,9	12,35	2,07	85,58	100,00
2011	80,6	39,8	735,6	856	9,42	4,65	85,93	100,00
2012	100,9	20,7	857,7	979,4	10,30	2,11	87,57	100,00
2013	129,6	27,1	1009,3	1166	11,11	2,32	86,56	100,00
2014	117,9	28,5	553,6	700	16,84	4,07	79,09	100,00
2015	73,2	13,4	235,2	321,8	22,75	4,16	73,09	100,00
2016	101,8	14,9	323,2	440	23,14	3,39	73,45	100,00
2017	73,4	16	361,5	450,9	16,28	3,55	80,17	100,00
2018	89,3	19,2	379,6	488,1	18,30	3,93	77,77	100,00

Джерело: складено автором

В структурі імпорту переважають підприємства АПК Одеської області, частка імпорту яких зменшилась з 84,96 до 77,77 % (рис. 3).

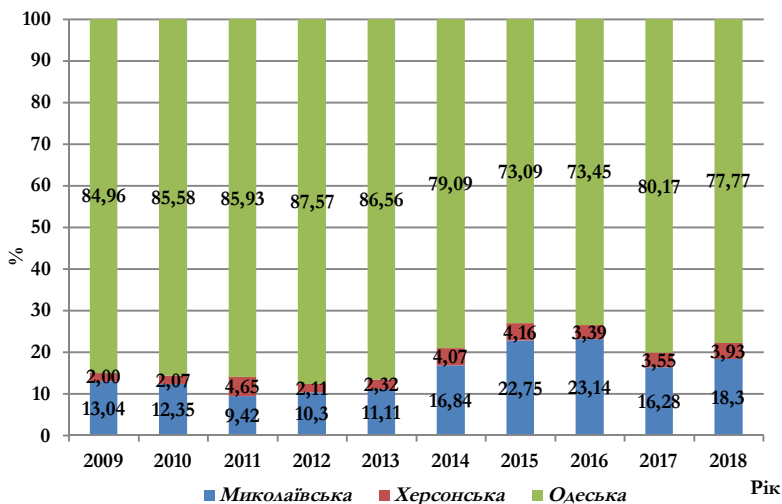

Рис. 3. Структура імпорту підприємств АПК Причорноморського району за окремими областями в 2009-2018 рр.

Частка підприємств АПК Миколаївської області в структурі імпорту виросла з 13,04 до 18,3 %, а Херсонської області – з 2,00 до 3,93 %.

Дослідимо структуру зовнішньоторговельного обороту за областями Причорноморського регіону.

Таблиця 6

Внесок окремих регіонів Причорноморського району в зовнішньоторговельний оборот підприємств АПК в 2009-2018 рр.

<i>Рік</i>	<i>Зовнішньоторговельний оборот, ман. дол.</i>				<i>Зовнішньоторговельний оборот, %</i>			
	<i>Мик.</i>	<i>Херс.</i>	<i>Од.</i>	<i>Разом</i>	<i>Мик.</i>	<i>Херс.</i>	<i>Од.</i>	<i>Разом</i>
2009	839	185,2	1318,9	2343,1	35,81	7,90	56,29	100,00
2010	963,8	179,6	1381,4	2524,9	38,17	7,11	54,71	100,00
2011	823,3	220,1	1287,6	2330,9	35,32	9,44	55,24	100,00
2012	1470	199,8	1531,5	3201,3	45,92	6,24	47,84	100,00
2013	1331,2	217,7	1704,8	3253,6	40,91	6,69	52,40	100,00
2014	1169	267,4	1543,1	2979,4	39,24	8,97	51,79	100,00
2015	1032,5	141,5	1202,9	2377	43,44	5,95	50,61	100,00
2016	1180	183,5	1492,7	2856,2	41,31	6,42	52,26	100,00
2017	1386,1	197,5	1636	3219,6	43,05	6,13	50,81	100,00
2018	1541,5	203,3	1580,4	3325,3	46,36	6,11	47,53	100,00

Джерело: складено автором

Можна побачити, що частка Херсонської області в зовнішньоторговельному обороті відносно стабільна – зменшилась з 7,9 до 6,11 % за вказаний період. В той же час динаміка часток Миколаївської та Одеської області в зовнішньоторговельному обороті прямо протилежна: якщо частка Миколаївської області в зовнішньоторговельному обороті підприємств АПК виросла з 35,81 до 46,36 %, то частка Одеської області навпаки зменшилась з 56,29 до 47,53 % і таким чином частки обох областей майже зрівнялися.

Структура зовнішньоторговельного обороту підприємств АПК за областями зображена на рис. 4.

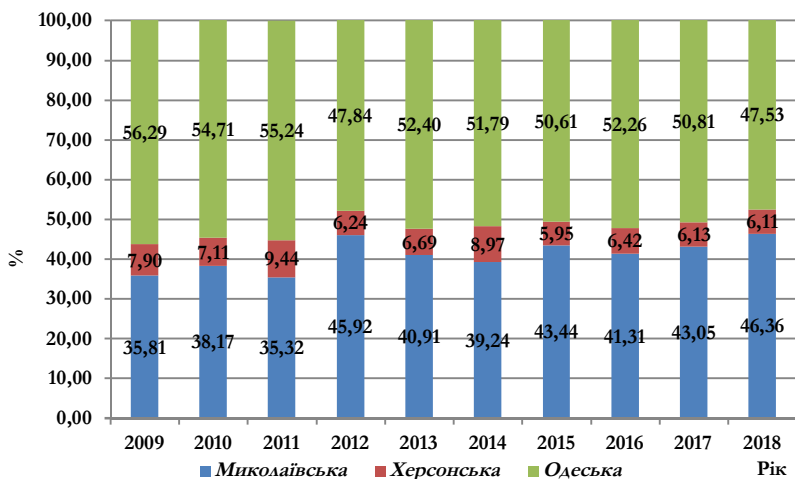

Рис. 4. Структура зовнішньоторговельного обороту підприємств АПК Причорноморського району за окремими областями в 2009-2018 роках

Нарешті проаналізуємо структуру зовнішньоторговельного сальдо підприємств АПК і визначимо, який регіон має найбільший внесок в цей показник.

Таблиця 7

Внесок окремих регіонів Причорноморського району в зовнішньоторговельне сальдо підприємств АПК в 2009-2018 рр.

Рік	Зовнішньоторговельне сальдо, млн. дол.				Зовнішньоторговельне сальдо, %			
	Мик.	Херс.	Од.	Разом	Мик.	Херс.	Од.	Разом
2009	597,5	148,2	-254	491,8	121,49	30,13	-51,65	100,00
2010	723,9	139,5	-282,2	581,1	124,57	24,01	-48,56	100,00
2011	662,1	140,4	-183,6	619	106,96	22,68	-29,66	100,00
2012	1268,1	158,5	-184	1242,6	102,05	12,76	-14,81	100,00
2013	1072	163,5	-313,8	921,6	116,32	17,74	-34,05	100,00
2014	933,2	210,4	435,8	1579,3	59,09	13,32	27,59	100,00
2015	886,1	114,6	732,6	1733,3	51,12	6,61	42,27	100,00
2016	976,3	153,6	846,2	1976,1	49,41	7,77	42,82	100,00
2017	1239,2	165,5	913,1	2317,8	53,46	7,14	39,40	100,00
2018	1363	164,8	821,2	2349	58,02	7,02	34,96	100,00

Джерело: складено автором

Найбільший внесок в зовнішньоторгівельне сальдо Причорноморського району вносять підприємства АПК Миколаївської області. Більше того, в 2009-2013 роки ця область формувала понад 100 відсотків показника і перекривала значне від'ємне сальдо Одеської області (рис. 5).

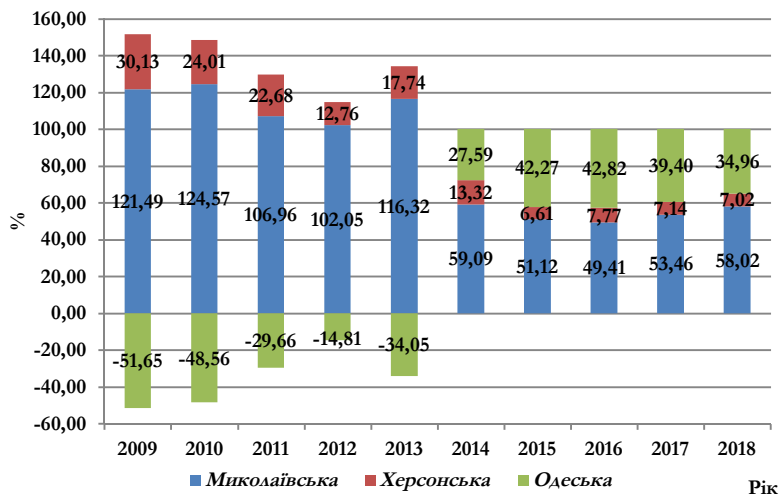

Рис. 5. Структура зовнішньоторговельного сальдо підприємств АПК Причорноморського району за окремими областями в 2009-2018 рр.

Висновки. З метою підвищення ефективності експорту, необхідно стимулювати експорт товарів, в яких Україна має перевагу – зернові, чорні метали, насіння соняшнику та соняшникова олія, сировина. Взагалі для розвитку експортної діяльності регіону потрібно створювати систему підтримки бізнесу для просування товарів, підвищувати їх конкурентоспроможність, розвивати інфраструктуру, впроваджувати інновації, покращувати умови для впровадження інвестицій, провести валютну лібералізацію, поліпшити податкове та митне регулювання.

Тенденція Причорноморського регіону до нарощення товарних експортно-імпортних потоків має супроводжуватися стабілізацією політичної ситуації в країні. Південь України може стати реальним рушієм економічного розвитку, соціальної стабільності країни, при умові впровадження інноваційних підходів до процесу управління.

Література.

1. Головне управління статистики у Миколаївській області. URL: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/>
2. Головне управління статистики у Одеській області. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>
3. Головне управління статистики у Херсонській області. URL: <http://ks.ukrstat.gov.ua/>
4. Державна служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. **Кіщак І.Т., Лагодієнко В.В., Шевчук С.П.** та ін. Зовнішньоекономічна діяльність: регіональний аспект: навчальний посібник / за заг. ред. **І.Т. Кіщака**. Миколаїв: Іліон, 2014. 436 с.
6. **Лагодієнко В.В.** Підвищення ефективності здійснення зовнішньоекономічної діяльності за допомогою впровадження концепції маркетингу. *Бізнес-Навігатор*. 2014. № 1(33). С. 237-243.
7. **Мудрак Р.П., Лагодієнко В.В.** Агроінфляція та індекс споживчих цін на продовольчі товари: порівняльний аналіз «Україна-ЄС». *Економіка України*. 2018. № 1(674). С. 28-40.
8. **Lagodiienko V., Malanchuk M., Gayvoronska I., & Sedikov D.** (2019). Selection of criteria for key performance indicators by the matrix method. *International Journal of Mechanical Engineering & Technology (IJMET)*. Scopus Indexed. Volume 10, Issue 1, pp. 1303-1311.

References.

1. Holovne upravlinnya statystyky u Mykolayivs'kiy oblasti [Main department of statistics in the Nikolaev area]. *www.mk.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Holovne upravlinnya statystyky u Odes'kiy oblasti [Main Department of Statistics in the Odessa region]. *www.od.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Holovne upravlinnya statystyky u Khersons'kiy oblasti [Main Department of Statistics in Kherson Oblast]. *www.od.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://ks.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Derzhavna sluzhby statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine]. *www.od.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. **Kishchak I.T., Lagodiienko V.V., & Shevchuk S.P.** et al. (2014). *Zovnishn'oeconomichna diyal'nist': rehional'nyy aspekt [Foreign Economic Activity]*. **I.T. Kishchak** (Ed.). Nikolaev: Ilion, p. 436 [in Ukrainian].
6. **Lagodiienko V.V.** (2014). Pidvyshchennya efektyvnosti zdiysnennya zovnishn'oeconomichnoyi diyal'nosti za dopomohoyu vprovadzhennya kontseptsii marketynhu [Improving the effectiveness of foreign trade activities through the introduction of marketing concepts]. *Biznes-Navigators – Business Navigator*, no. 1(33), pp. 237-243 [in Ukrainian].

7. **Mudrak R.P., & Lagodienko V.V.** (2018). Ahroinfluyatsiya ta indeks spozhyvchykh tsin na prodovol'chi tovary: porivnyal'nyy analiz «Ukrayina-YES» [Agroinflation and the Consumer Price Index for Foodstuffs: A Ukraine-EU Comparative Analysis]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, no. 1(674), pp. 28-40 [in Ukrainian].

8. **Lagodiienko V., Malanchuk M., Gayvoronska I., & Sedikov D.** (2019). Selection of criteria for key performance indicators by the matrix method. *International Journal of Mechanical Engineering & Technology (IJMET)*. Scopus Indexed. Volume 10, Issue 1, pp. 1303-1311 [in English].

Анотація.

Завгородній А.В. Основні тенденції зовнішньоекономічної діяльності українського Причорномор'я.

Зовнішньоекономічна активність регіонів на сьогоднішній день виступає як певний фактор, що сприяє підвищенню добробуту населення, покращенню якості його життя, а також соціально-економічному розвитку території і підвищенню її конкурентоспроможності.

Мета статті полягає у аналізі зовнішньоекономічної діяльності Причорномор'я України.

Досліджено відносні показники зовнішньоторговельної діяльності, її інтенсивність та ефективність, узагальнено отримані результати та окреслено перспективи розвитку регіону у сфері зовнішньої торгівлі.

Доведено, що метою підвищення ефективності експорту, необхідно стимулювати експорт товарів, в яких Україна має перевагу — зернові, чорні метали, насіння соняшнику та соняшникова олія, сировина. Взагалі для розвитку експортної діяльності регіону потрібно створювати систему підтримки бізнесу для просування товарів, підвищувати їх конкурентоспроможність, розвивати інфраструктуру, впроваджувати інновації, покращувати умови для впровадження інвестицій, провести валютну лібералізацію, поліпшити податкове та митне регулювання.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність регіону, експорт, імпорт, динаміка, регіональні зовнішньоекономічні відносини, зовнішньоекономічні зв'язки регіону.

Аннотация.

Завгородний А.В. Основные тенденции внешнеэкономической деятельности украинского Причерноморья.

Внеэкономическая активность регионов на сегодняшний день выступает как некий фактор, способствующий повышению благосостояния населения, улучшения качества его жизни, а также социально-экономическому развитию территории и повышению ее конкурентоспособности.

Цель статьи заключается в анализе внешнеэкономической деятельности Причерноморья Украины.

Исследованы относительные показатели внешнеторговой деятельности, ее интенсивность и эффективность, обобщены полученные результаты и намечены перспективы развития региона в сфере внешней торговли.

Доказано, что целью повышения эффективности экспорта, необходимо стимулировать экспорт товаров, в которых Украина имеет преимущество - зерновые, черные металлы, семена подсолнечника и подсолнечное масло, сырье. Вообще для развития экспортной деятельности региона нужно создавать систему поддержки бизнеса для продвижения товаров, повышать их конкурентоспособность, развивать инфраструктуру, внедрять инновации, улучшать условия для внедрения инвестиций, провести валютную либерализацию, улучшить налоговое и таможенное регулирование.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность региона, экспорт, импорт, динамика, региональные внешнеэкономические отношения, внешнеэкономические связи региона.

Abstract.

Zavgorodniy A.V. The main tendencies of foreign economic activity of the Ukrainian Black Sea.

The foreign economic activity of the regions to date is a factor contributing to improving the well-being of the population, improving its quality of life, as well as the socio-economic development of the territory and improving its competitiveness.

The purpose of the article is to analyze the foreign economic activity of the Black Sea of Ukraine.

The relative indicators of foreign trade activity, its intensity and efficiency are investigated, the results obtained are summarized and the prospects for the development of the region in the sphere of foreign trade are outlined.

It is proved that in order to increase export efficiency, it is necessary to stimulate the export of goods in which Ukraine has an advantage - grain, ferrous metals, sunflower seeds and sunflower oil, raw materials. In general, to develop the export activity of the region, you need to create a business support system for the promotion of goods, increase their competitiveness, develop infrastructure, innovate, improve the conditions for investment, currency liberalization, improve tax and customs regulation.

Key words: foreign economic activity of the region, export, import, dynamics, regional foreign economic relations, foreign economic relations of the region.

УДК 339.13.024

КАВ'ЯРНЯ ЯК РІЗНОВИД СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗАКЛАДІВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

**ВОРОНЮК Т.А., АСПИРАНТ,
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Гостинність є одним із фундаментальних понять людської цивілізації. Ресторанне господарство являється видом економічної діяльності, який забезпечує

реалізацію даної категорії в повсякденному житті. Ресторанний бізнес є однією із найбільш значущих складових індустрії гостинності. У всьому цивілізованому світі він є одним із найбільш розповсюджених видів малого бізнесу, тому заклади та підприємства ведуть між собою постійну боротьбу за сегментацію ринку, за пошук нових та за утримання постійних споживачів їхньої продукції та послуг. Особливе місце у структурі ресторанного господарства сьогодні посідають кав'ярні, як заклади кавового ринку, що стрімко розвивається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розвитку кав'ярень присвячено низку зарубіжних публікацій та ряд вітчизняних публікацій, серед яких є публікації таких авторів, як Юдіна Н.В., Гірняк А.І., Глагола В.А. та інших. Згідно з думками усіх авторів, ринок кав'ярень є досить перспективним і прибутковим бізнесом в Україні. Для розвитку у цієї сфері підприємства потребують не тільки унікальної ідеї бізнесу, але й моніторингу постійних змін на ринку, тобто аналізу змін різних зовнішніх фактори, тенденцій та потреб споживачів. Незважаючи на цікаві доробки авторів, серед публікацій немає чіткого аналізу тенденції розвитку ринку кав'ярень, що унеможливає розробку для підприємств цієї галузі довгострокових прогнозів. Також відсутній глибинний аналіз поняття кав'ярні за сучасних умов. Це потребує проведення нових досліджень, що дозволять виокремити головні драйвери подальшої роботи українських кав'ярень і обумовляє актуальність даного дослідження.

Формулюванням цілей статті. Метою статті є визначення місця і ролі кав'ярень в загальній структурі ресторанного господарства. У межах досягнення мети виокремлено наступні завдання: опис місця кав'ярень в загальній структурі ресторанного господарства; визначення поняття кав'ярні в контексті сьогодення; розробка класифікації кав'ярень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ресторанне господарство – це вид економічної діяльності суб'єктів господарської діяльності щодо надання послуг відносно задоволення потреб споживачів у харчуванні з організуванням дозвілля або без нього. Суб'єкти господарської діяльності здійснюють діяльність у ресторанному господарстві через заклади ресторанного господарства.

Заклад ресторанного господарства – це організаційно-структурна одиниця у сфері ресторанного господарства, яка здійснює виробничо-торговельну діяльність: виробляє і (або) виготовляє, продає і організує споживання продукції власного виробництва і закуплених товарів, може організувати дозвілля споживачів.

Ресторани відіграють важливу роль у житті людини. Крім задоволення фізіологічних потреб у харчуванні, «вихід» у ресторан виконує важливу соціальну функцію. Людині потрібно не лише наїстися, а й реалізувати себе, провести бесіду із цікавими людьми. Ресторани – це одне з небагатьох місць, де працюють усі органи чуття, які генерують загальне почуття задоволення. Смакові, зорові, слухові, тактильні та нюхові відчуття об'єднуються в оцінюванні страв, обслуговуванні й атмосфері ресторану.

Ресторан – заклад ресторанного господарства з різноманітним асортиментом продукції власного виробництва і закуплених товарів, високим рівнем обслуговування і комфорту у поєднанні з організуванням відпочинку і дозвілля споживачів.

Згідно ДСТУ 4281:2004 до закладів ресторанного господарства відносять: ресторан, ресторан-бар, кафе, кав'ярня, кафе-бар, кафе-пекарня, чайний салон, кафетерій, закусошна; пінокок, бар, нічний клуб, пивна зала, їдальня, буфет, фабрика-заготівельня, фабрика-кухня, домашня кухня, ресторани за спеціальними замовленнями (catering).

Отже, розглянемо детальніше поняття кав'ярні як спеціалізованого закладу ресторанного господарства. Згідно визначенням ДСТУ кав'ярня – це різновид кафе з різноманітним асортиментом кави.

В останні роки ринок кав'ярень в Україні постійно розвивається. На українському ринку є близько 4 тисяч закладів формату «кав'ярня». З одного боку, ринок кав'ярень може бути перспективною складовою економіки України в цілому, що особливо актуально в кризових умовах, в яких сьогодні знаходиться економіка України. З іншого ж боку, подальший розвиток українського ринку кав'ярень призводить до суттєвого підвищення рівня конкуренції на ньому. Крім того існують різні можливості та ризики в цій сфері. Розуміння таких показників, як рівень поінформованості споживача, розуміння стану і основних тенденцій цього ринку допомагає кав'ярні виживати та розвиватися у цьому бізнесі.

Кава – один з найстабільніших продуктів на ринку товарів повсякденного попиту. Її споживання характеризується високим рівнем лояльності до бренду: тільки в крайньому випадку любитель продукту зрадить улюбленій марці і перейде на більш дешевий варіант. Навіть під час кризи частка споживачів, які змінили улюблену каву на дешевшу, була незначною. Щорічно кавовий ринок поповнюється новим капіталом, розмір якого досягає 200-300 млн доларів.

Кав'ярні є одним з прибуткових напрямів бізнесу, але разом з тим дуже конкурентним. Основними споживачами кави в Україні

є наступні сегменти:

- За статтю – чоловіки трохи більше п'ють каву, ніж жінки.
- За віком – особи від 14-50 років. Частіше каву п'ють люди віком 20-35 років.
- За соціальним статусом – частіше каву п'ють студенти, менеджери, підприємці, представники робітничих професій. Менша частка, що п'є каву, – це домогосподарки та пенсіонери.
- За доходом – чим вище дохід громадянина, тим вищу ціну він платить за каву.

Попит на каву в Україні є стабільним і практично не змінюється під впливом часу. Однак при цьому з кожним роком спостерігається збільшення перерозподілу попиту споживачів на HoReCa (готелі, ресторани, кафе) з інших сегментів. Разом з цим розвивається культура споживання кави. Це можна пояснити тим, що український ринок кави за останній час досить успішно розвивається.

Всього, за оцінками експертів сьогодні в Україні працює понад 14 тисяч ресторанів, з яких близько 4 тисяч закладів формату «кав'ярня» з додатковим меню (рис. 1). Їхня рентабельність в кризових умовах знаходиться на рівні 14-16 %. У найближчі 2-3 роки ринок мережевих і немережевих кав'ярень і ресторанів може вирости приблизно на 20-30 %.

Кількість ресторанів в Україні в 2017 році

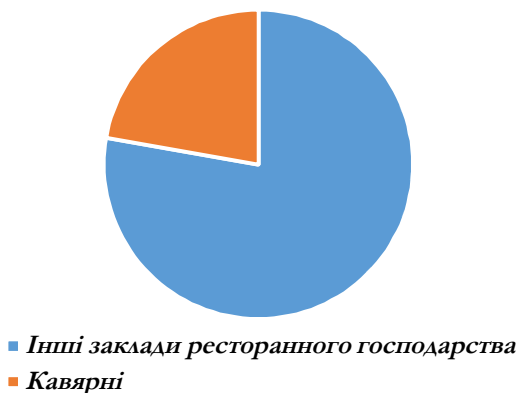

Рис. 1. Кав'ярні в структурі закладів ресторанного господарства в Україні в 2017 році

Дослідники здебільшого на ринку кави України виділяють два основні формати кав'ярень, які є найпопулярнішими:

- Традиційна кав'ярня, де в основному асортимент продукції складає кава, чай і десерт. У цих закладах часто надають послуги самообслуговування. Дана послуга полягає в тому, що споживачі самостійно підходять до барної стійки, замовляють собі замовлення і самостійно себе обслуговують після отримання замовлення. Являється найзручнішим форматом для споживача.

- Інший формат, де в асортименті продукції крім кави та чаю, представлені ще салати, інші страви та алкоголь. У цих закладах обслуговують за більш високі ціни. Споживачами такий формат затребуваний, відповідно кав'ярня буде приносити високий прибуток.

Кав'ярні в основному розвиваються у великих містах. Традиційний тип кав'ярні зустрічається переважно на заході України. Так як на сході України споживачі більш схильні до чайної традиції, тому кав'ярні розвинені слабше. Крім того для досягнення успіху у цьому бізнесі, хороше місце розташування має значний вплив. Успішні кав'ярні частіше розташовані в жвавих місцях у центрі міста, у торгових центрах або недалеко від метро.

За сучасних умов варто дещо розширити наявну класифікацію кав'ярень та диференціювати ознаки, за якими можна поділяти зазначені заклади на види.

За форматом обслуговування:

- самообслуговування;
- обслуговування офіціантами.

За наявністю посадкових місць:

- «to go»;
- з можливістю розміщення всередині закладу.

За асортиментом:

- продаж тільки різноманітних видів кави;
- наявність додаткового меню напоїв;
- наявність розширеного меню страв.

За форматом розміщення закладу:

- класична кав'ярня;
- кав'ярня на колесах (кавомобіль);
- кав'ярня-острівце в торгівельному центрі.

За хвилею виникнення кав'ярні:

- першої хвилі;
- другої хвилі;
- третьої хвилі.

Доречно розглянути детальніше кав'ярні за хвилею виникнення (рис. 2).

Рис. 2. Хвилі поширення кав'ярень у світі та в Україні

Наразі, до «першої хвилі» кавові експерти відносять найперші кав'ярні, що з'явилися у США ще за часів золотої лихоманки. Саме золотошукачі стали головними клієнтами каліфорнійської компанії Folgers, що у своїй бізнес-моделі робила ставку на якість обслуговування та рекламу. Також винаходом часів «першої хвилі» стала розчинна кава.

«Друга хвиля» кав'ярень сформувалася завдяки таким американським компаніям як Peet's Coffee & Tea та, звичайно ж, Starbucks. Ці заклади покращили якість напою, змінили технологію обсмаження кавових зерен та популяризували безпосередньо культуру проведення часу у кав'ярнях. Також до другої хвилі фахівці відносять масове поширення автоматичних кавових машин для домашнього та комерційного використання.

Глобальне переосмислення кав'ярні, як міського публічного закладу та культурного осередку, стимулювало появу кав'ярень «третьої хвилі». Коли говорять про заклади такого типу, в першу чергу, мають на увазі відношення до кави як до продукту зі своїм обличчям та характером. Йдеться й про максимально індивідуальний підхід до кожного клієнта. Характерним для сучасних кав'ярень є широкий асортимент кавових напоїв та наявність досвідченого бариста, який може з легкістю підібрати необхідні складові напою, з урахуванням побажань клієнта.

Кав'ярні третьої хвилі в Україні почали активно відкриватися з 2013 року. Це при тому, що в багатьох країнах Європи кавова культура досі розвинена на рівні другої хвилі. У Франції, Німеччині, Австрії, Нідерландах, Італії та інших країнах Старого Світу комерційна модель просування кави пов'язана з брендами, їхньою історією, традиціями й особливими «таємницями майстерності» купажування кави, що зовсім не пов'язано з прагненням кращого смаку кави, а викликано виробничими обмеженнями та клієнтськими звичками.

Власники закладів третьої хвилі роблять ставку на якісне обсмажування кавових зерен і цим самим змінюють усталені на ринку схеми та встановлюють нові стандарти.

За останній рік в Україні щомісяця відкривається близько півтора десятка нових кав'ярень, більшість із них – тієї ж третьої хвилі. Обов'язковим атрибутом таких кав'ярень є зерна свіжого обсмажування, кілька сортів кави (різновидів дерев і країн походження), можливість купити зерна, а також консультації, як їх заварювати. Сьогодні багато ресторанів, які працювали за принципом закладів другої хвилі, переходять на нові стандарти і починають звертати увагу на якість обсмажування кави та її свіжість.

Отже, сьогодні, кав'ярня – це заклад ресторанного господарства, де населенню пропонується широкий асортимент кавових напоїв високої якості, різноманітних сортів кави як традиційних, так і альтернативних методів приготування і повна поінформованість бариста з приводу походження, рівня та свіжості обсмаження кавового зерна, а також тонкощів смаку кожного з варіантів.

Кав'ярні третьої хвилі можна вважати важливою складовою гастро-туризму в Україні. Адже поціновувачами якісної кави розроблено друкований путівник та мобільний додаток «City Coffee Guide» з переліком найкращих закладів даного формату, де зібрано інформацію про близько 500 кав'ярень з усього світу та з кожного обласного центру України українською та англійською мовами.

Для виживання та розвитку кав'ярням необхідно своєчасно реагувати на зміни ринку й відповідно адаптувати свою діяльність, вчасно модифікувати асортимент продукції та послуг, вносити зміни в форму обслуговування, адаптувати збутову мережу, організаційну структуру та інше. За конкурентної ситуації на ринку підприємства не повинні концентрувати увагу тільки поточних проблемах, а й розробляти довгострокову стратегію для подальшого розвитку.

Висновки. На даному етапі розвитку вітчизняної економіки кав'ярні виступають одним з найдинамічніших напрямів розвитку

ресторанного господарства та являються важливою складовою індустрії гостинності в Україні. Поширення кавової культури та обізнаності споживачів у даній сфері робить кавовий бізнес перспективним напрямком діяльності для українських підприємців. Сьогодні поняття кав'ярні набуває нового значення – як закладу, де кава являється особливим продуктом і готується на якісно новому рівні з індивідуальним підходом до кожного клієнта.

Даний вид діяльності, у зв'язку зі стрімким поширенням, потребує подальших наукових досліджень у сфері забезпечення конкурентоспроможності даних закладів та утримання на ринку з урахуванням останніх тенденцій розвитку.

Література.

1. City Coffee Guide. URL: <http://citycoffeeguide.com/>.
2. Franchising – портал ідеї для бізнесу. «Огляд ринку кав'ярень». URL: <http://franchising.ua/stattya/1359/oglyad-rinku-kavyaren/>.
3. **Гіряк А.І., Глагола В.А.** Сучасний стан, перспективи та тенденції розвитку ресторанного господарства в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. № 16. С. 71-76.
4. ДНАОП – законодавча база. URL: https://dnaop.com/html/34057/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_4281_2004.
5. Економічна правда. «Через 2-3 роки 50 % ресторанів вийдуть в онлайн». URL: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/06/6/595148/>.
6. Coffee consumption on the rise in Europe. URL: <http://one-europe.net/coffee-consumption-on-the-rise-in-europe>
7. Союз-інформ (інформаційно-аналітична агенція). URL: <http://www.souz-inform.com.ua/index.php?language=ukr&menu=article/coffee>.
8. Стан ринку кави в Україні. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=76736>.
9. **Чан Т.С., Юдіна Н.В.** Стан розвитку ринку кав'ярень в Україні. *Збірник наукових праць КІП імені І.Сікорського «Актуальні проблеми економіки та управління»*. 2017 № 11. С. 3-11.
10. **Лагодієнко В.В., Голодонюк О.М., Мільчева В.В.** Маркетингова стратегія виведення на ринок інноваційного продукту. *Економіка харчової промисловості*. 2018. Т. 10. Вип. 2. 2018. С. 40-50.

References.

1. City Coffee Guide. Retrieved from: <http://citycoffeeguide.com/> [in English].
2. Franchising – portal ideyi dlya biznesu. «Ohlyad rynku kav'yaren'» [Franchising – a portal for ideas for business. Coffee Shop Market Overview]. *franchising.ua*. Retrieved from: <http://franchising.ua/stattya/1359/oglyad-rinku-kavyaren/> [in English].

3. **Girniak L.I., & Glagola V.A.** (2018). Suchasnyy stan, perspektyvy ta tendentsiyi rozvytku restorannoho hospodarstva v Ukraini [The current state, prospects and trends of the development of the restaurant industry in Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryemstvyamy – Economics and enterprise management*, no. 16, pp. 71-76 [in Ukrainian].

4. DNAOP – zakonodavcha baza [DNAOP – legislative framework]. *dnaop.com*. Retrieved from: https://dnaop.com/html/34057/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_4281_2004 [in Ukrainian].

5. Ekonomichna pravda. «Cherez 2-3 roky 50 % restoraniv vydyut' v onlayn» [Economic truth. «In 2-3 years, 50 % of restaurants will go online»]. *www.althoughda.com.ua*. Retrieved from: <http://www.althoughda.com.ua/news/2016/06/6/595148/> [in Ukrainian].

6. Soft consumption on the rise in Europe. Retrieved from: <http://one-europe.net/coffee-consumption-on-the-rise-in-europe> [in English].

7. Soyuz-inform (informatsiyno-analitychna ahentsiya) [Union-inform (information-analytical agency)]. *www.souz-inform.com.ua*. Retrieved from: <http://www.souz-inform.com.ua/index.php?language=eng&menu=article/coffee> [in Ukrainian].

8. Stan rynku kavy v Ukraini [The state of the coffee market in Ukraine]. *nauka.kushnir.mk.ua*. Retrieved from: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=76736> [in Ukrainian].

9. **Chan T.S., & Yudina N.V.** (2017). Stan rozvytku rynku kav'yaren' v Ukraini [Status of development of the coffee market in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' KPI imeni I. Sikors'koho «Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnya» – Collection of scientific works of KPI named after I. Sikorsky «Actual problems of economy and management»*, no. 11, pp. 3-11 [in Ukrainian].

10. **Lagodienko V.V., Golodonyuk O.M., & Milcheva V.V.** (2018). Marketynhova stratehiya vyvedennya na rynek innovatsiynoho produktu [Marketing strategy for launching an innovative product]. *Ekonomika kharchoboyi promyslovosti – Economics of the food industry*, Vol. 10, Issue. 2018, pp. 40-50 [in Ukrainian].

Анотація.

Воронюк Т.А. Кав'ярня як різновид спеціалізованих закладів ресторанного господарства.

Стаття присвячена дослідженню поняття кав'ярні як різновиду спеціалізованих закладів ресторанного господарства в розрізі сьогодення. В роботі визначено місце кав'ярень з загальної структури ресторанного господарства. Модифіковано визначення кав'ярні та розроблено класифікацію закладів даного виду. Описано особливості явища кав'ярень «третьої хвилі» та обгрунтовано перспективність даної сфери господарювання.

Досліджено, що кав'ярні займають вагомую частку в загальній сукупності закладів ресторанного господарства. Встановлено, що на даному етапі розвитку вітчизняної економіки кав'ярні виступають одним з найдинамічніших напрямів розвитку ресторанного господарства та являються важливою складовою індустрії гостинності в Україні. Визначено, що поширення кавової культури та обізнаності споживачів у даній сфері робить кавовий бізнес перспективним напрямком діяльності для українських підприємців. Визначено, що сьогодні поняття кав'ярні набуває нового значення – це заклад ресторанного

господарства, де населенню пропонується широкий асортимент кавових напоїв високої якості, різноманітних сортів кави як традиційних, так і альтернативних методів приготування і повна поінформованість бариста з приводу походження, рівня та свіжості обжарення кавового зерна, а також тонкощів смаку кожного з варіантів. Запропоновано класифікацію кав'ярень за різними класифікаційними ознаками. Обґрунтовано необхідність, для закладів даного типу, концентрувати увагу не тільки поточних проблемах, а й розробляти довгострокову стратегію для подальшого розвитку.

Кав'ярні сьогодні — це заклади ресторанного господарства, де кави являється особливим продуктом і готується на якісно новому рівні з індивідуальним підходом до кожного клієнта. Заклади, що позиціонують себе як кав'ярні — стають невід'ємною частиною індустрії гостинності та потребують подальших наукових досліджень з приводу утримання конкурентних позицій на довгострокову перспективу.

Ключові слова: ресторанне господарство, ресторани, кав'ярні, види кав'ярень, ринок кави.

Аннотація.

Воронюк Т.А. Кофейня как разновидность специализированных учреждений ресторанного хозяйства.

Статья посвящена исследованию понятия кафе как разновидности специализированных учреждений ресторанного хозяйства в разрезе настоящего. В работе определено место кафе с общей структуре ресторанного хозяйства. Модифицировано определения кафе и разработана классификация заведений данного вида. Описаны особенности явления кафе «третьей волны» и обосновано перспективность данной сферы хозяйствования.

Доказано, что кафе занимают весомую долю в общей совокупности заведений ресторанного хозяйства. Установлено, что на данном этапе развития отечественной экономики кафе выступают одним из самых динамичных направлений развития ресторанного хозяйства и являются важной составляющей индустрии гостеприимства в Украине. Определено, что распространение кофейной культуры и осведомленности потребителей в данной сфере делает кофейный бизнес перспективным направлением деятельности для украинских предпринимателей. Определено, что сегодня понятие кафе приобретает новое значение — это заведение ресторанного хозяйства, где населению предлагается широкий асортимент кофейных напитков высокого качества, различных сортов кофе как традиционных, так и альтернативных методов приготовления и полная осведомленность бариста по поводу происхождения, уровня и свежести обжарки кофейного зерна, а также тонкостей вкуса каждого из вариантов. Предложена классификация кафе по различным классификационным признакам. Обоснована необходимость, для учреждений данного типа, концентрировать внимание не только текущих проблемах, но и разрабатывать долгосрочную стратегию для дальнейшего развития.

Кафе сегодня - это заведения ресторанного хозяйства, где кофе является особым продуктом и готовится на качественно новом уровне с индивидуальным подходом к каждому клиенту. Заведения, позиционирующих себя как кофейни - становятся неотъемлемой частью индустрии гостеприимства и требуют дальнейших научных исследований по поводу удержания конкурентных позиций на долгосрочную перспективу.

Ключевые слова: общественное питание, рестораны, кафе, виды кафе, рынок кофе.

Abstract.

Voronyuk T.A. The café is a kind of specialized restaurant establishment.

The article is devoted to the research of the concept of coffee shops as a kind of specialized restaurants in the context of the present. The work identifies the location of cafes with the overall structure of the restaurant industry. Café definitions have been modified and the classification of establishments of this type developed. The peculiarities of the phenomenon of third wave coffee shops are described and the prospects of this sphere of business are substantiated.

It has been researched that coffee shops occupy a significant share in the total number of restaurants. It is established that at this stage of development of the domestic economy, coffee shops are one of the most dynamic areas of development of the restaurant industry and are an important component of the hospitality industry in Ukraine. It is determined that spreading the coffee culture and consumer awareness in this area makes the coffee business a promising activity for Ukrainian entrepreneurs. It is determined that today the concept of coffee shops is gaining new meaning - it is an institution of restaurant business, where the population is offered a wide range of high quality coffee drinks, various types of coffee both traditional and alternative methods of preparation and full knowledge of the barista about the origin, level and freshness of roasting coffee beans, as well as the subtleties of each of the flavors. It is suggested to classify coffee shops by different classification characteristics. The necessity, for institutions of this type, to concentrate attention not only on current problems, but also to develop a long-term strategy for further development is substantiated.

Cafes today are the establishments of the restaurant industry where coffee is a special product and is being prepared at a new level with an individual approach to each client. Establishments that position themselves as coffee shops are becoming an integral part of the hospitality industry and need further research to maintain competitive positions in the long term.

Key words: restaurant business, restaurant, cafe, types of coffee shops, coffee market.

УДК 336.1

РОЗВИТОК ГАЛУЗІ СКОТАРСТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ СЕКТОРІ ВИРОБНИЦТВА МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**ДОВГАЛЬ О.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЛАГОДІЄНКО Н.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Постановка проблеми у загальному вигляді.
Найважливішими факторами, які впливають на рівень сталого розвитку сільських територій регіону наразі є складовими виробничого і демографічного потенціалу – виробництво тваринницької продукції та

кількість сільського населення обох статей у фертильному віці відповідно. Тому одним із першочергових завдань, у контексті відтворення ресурсного потенціалу сільських територій, є забезпечення розвитку тваринницьких галузей аграрної економіки регіонів Причорноморського економічного району. У зв'язку з цим виявлення особливостей і механізму розвитку галузі скотарства має важливе теоретичне і практичне значення в сучасних умовах розбудови та ефективного функціонування сільських територій в нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку регіональної економічної політики в контексті економічного зростання присвячені праці: С. Білої, М. Бутка, П. Дудкіна, М. Кобзистого, В. Лагодієнка, М. Максимчука, Ю. Макогона, А. Мельник, В. Паппа, А. Ужви, Т. Шинкоренко, О. Шевченко, С. Шульц, Я. Пупака та інших. Проте, в їхніх працях не повністю розкриті питання регіональних особливостей розвитку складових ресурсного потенціалу сільських територій. Особливої уваги заслуговує розвиток означених питань в період проведення децентралізації.

Формулювання цілей статті. Розкриття особливостей розвитку галузі скотарства та його впливу на рівень сталого розвитку сільських територій регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення виконання оптимістичного прогнозу частки сільського населення в загальній чисельності населення Миколаївської області, яке ми прийняли за показник рівня розвитку сільських територій регіону, на 2022 рік на рівні 31,7 %, виробництво тваринницької продукції у звітному (прогнозованому) періоді не повинне бути меншим, ніж в 2017 році.

Обсяги виробництва тваринницької продукції залежать від двох чинників – поголів'я тварин та їх продуктивності. Зважаючи на те, що: а) понад 40 % тваринницької продукції в Миколаївській області виробляються господарствами населення; б) 91 % поголів'я корів, 85 % поголів'я ВРХ на вирощуванні та відгодівлі, 60 % поголів'я свиней, 83 % поголів'я овець та кіз і 73 % поголів'я птиці утримується в господарствах населення, – помітного зростання продуктивності тварин у прогнозній перспективі не слід очікувати. Тому головним завданням, в контексті сформульованої задачі, є забезпечення підтримання поголів'я тварин на рівні не менше, ніж у 2017 році.

Динаміка зміни поголів'я корів в усіх категоріях господарств Миколаївської області демонструє стійку спадну тенденцію (рис. 1).

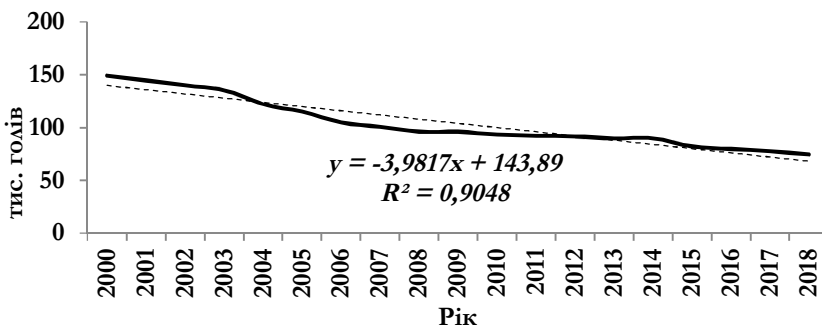

Рис. 1. Вирівнювання динамічного ряду «поголів'я корів в усіх категоріях господарств Миколаївської області»*

**побудовано за даними [1]*

При умові її збереження, в прогнозованому 2022 році поголів'я корів становитиме 52,3 тис. голів, або на 32,8 % менше, ніж в 2017 р. Динаміка зміни поголів'я великої рогатої худоби на вирощуванні та відгодівлі в усіх категоріях господарств Миколаївської області також демонструє стійку спадну тенденцію (рис. 2).

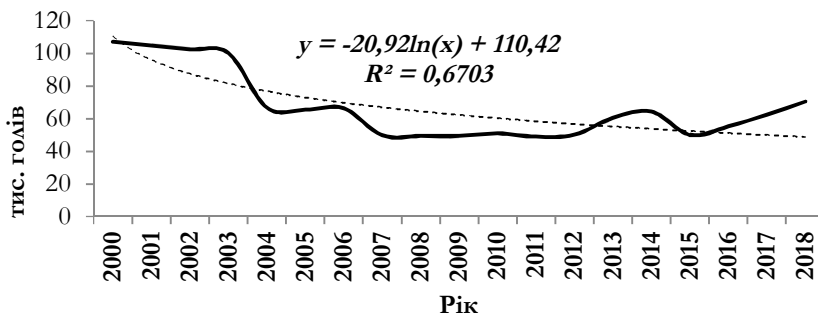

Рис. 2. Вирівнювання динамічного ряду «поголів'я великої рогатої худоби на вирощуванні і відгодівлі в усіх категоріях господарств Миколаївської області»*

**побудовано за даними [1]*

При умові її збереження, в прогнозованому 2022 році поголів'я даного виду худоби становитиме 44,8 тис. голів, або на 28,4 % менше, ніж в 2017 р.

Динаміка зміни поголів'я свиней в усіх категоріях господарств Миколаївської області демонструє нестійку спадну тенденцію (рис. 3).

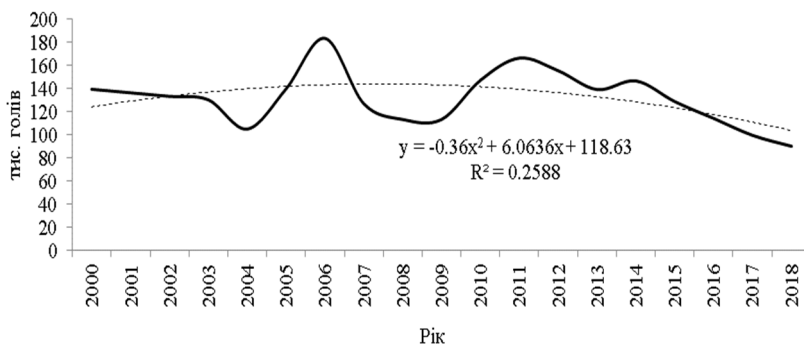

Рис. 3. Вирівнювання динамічного ряду «поголов'я свиней в усіх категоріях господарств Миколаївської області»*

**побудовано за даними [1]*

При умові її збереження, в прогнозованому 2022 році поголів'я свиней становитиме 80,8 тис. голів, або на 19,1 % менше, ніж в 2017 р.

Динаміка зміни поголів'я овець та кіз в усіх категоріях господарств Миколаївської області демонструє стійку зростаючу тенденцію (рис. 4).

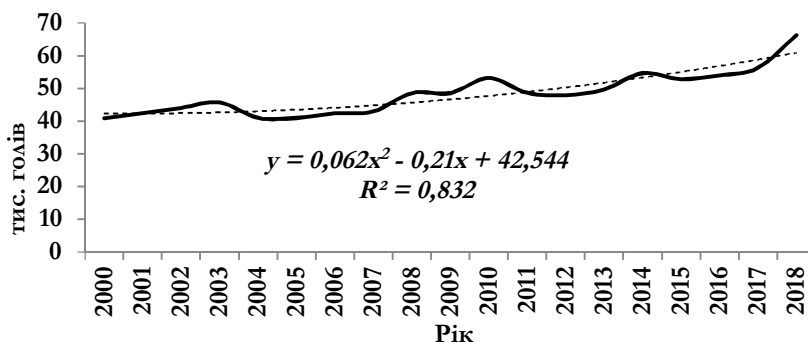

Рис. 4. Вирівнювання динамічного ряду «поголов'я овець та кіз в усіх категоріях господарств Миколаївської області»*

**побудовано за даними [1]*

При умові її збереження, в прогнозованому 2022 році поголів'я овець та кіз становитиме 70,5 тис. голів, або на 25,2 % більше, ніж в 2017 р.

Нарешті, динаміка зміни поголів'я птиці в усіх категоріях господарств Миколаївської області демонструє нестійку зростаючу тенденцію (рис. 5).

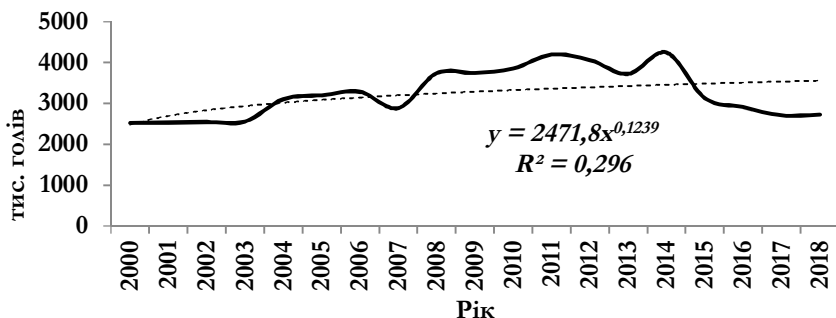

Рис. 5. Вирівнювання динамічного ряду «поголів'я птиці та кіз в усіх категоріях господарств Миколаївської області»*

**побудовано за даними [1]*

При умові її збереження, в прогнозованому 2022 році поголів'я птиці становитиме 3645,3 тис. голів, або на 34,6 % більше, ніж в 2017 р.

Таблиця 1

**Фактичні та прогнозні показники поголів'я
сільськогосподарських тварин в усіх категоріях господарств
Миколаївської області, тис. гол.***

<i>Вид тварин</i>	<i>Факт 2017 р.</i>	<i>Прогноз 2022 р.</i>	<i>2022 р. до 2017 р., %</i>
Корови	77,8	52,3	67,2
Велика рогата худоба на вирощуванні та відгодівлі	62,5	44,8	71,7
Свині	99,9	80,8	80,9
Вівці та кози	56,3	70,5	125,2
Птиця	2708,9	3645,3	134,6

**власна розробка автора*

Отже, в зоні ризику перебуває поголів'я великої рогатої худоби та свиней. Зважаючи на необхідність забезпечення використання ресурсного потенціалу сільських територій на умовах їх сталого розвитку, на нашу думку екологічна складова сталого розвитку може бути забезпечена при умові збереження та поступового нарощування лише поголів'я великої рогатої худоби. Збільшення поголів'я свиней, особливо того, яке утримується на індустріальних свинофермах, може спричинити серйозні екологічні збитки. Головна проблема свинарства

– відходи життєдіяльності цих тварин. Свиня виробляє 5-8 кг відходів на добу, тобто 2-3 тонни на рік. На сучасних свинарських фабриках утримуються сотні тисяч тварин. Наприклад, на одній фабриці компанії «Smithfield» в американському штаті Юта утримуються одночасно до 850 тисяч свиней. Вони виробляють фекалій більше, ніж Нью-Йорк із його понад 8-мільйонним населенням. Відомо, що свинячий гній дуже агресивний до довкілля [2]. Перш, ніж вивозити його на поля (в обмеженій кількості), гній необхідно тривалий час витримувати, аби знешкодити наявні у ньому патогенні мікроби, яйця гельмінтів і насіння бур'янів. Але це звичайний гній. Відходи індустріальних свиноферм як добрива використовувати не можна – у них міститься до 400 небезпечних субстанцій, включно з важкими металами, антибіотиками, гормонами, пестицидами, а також гребінчастими хробаками, хвороботворними вірусами й мікробами (збудниками свинячої чуми, сальмонели, афтозної лихоманки, ящуру). Залишки антибіотиків викликають розвиток особливих організмів, стійких до антибіотиків, якими лікують людей. Окрема проблема – це мікроорганізм *Pfisteria piscicida*. Потрапляючи з гнойових відстійників у річки, він призводить до загибелі мільярдів рибин щорічно. Цей мікроорганізм небезпечний і для людей – інфікованим загрожують хвороби легень і мозку. Для комплексу на 20 тисяч свиней необхідне гноєсховище об'ємом 80 тис. м³ – це яма площею 1 га і глибиною 15 м. Проблема свинячого гною – не нова, вона була відома уже у радянський час, коли у пориві гігантманії будувалися свинокомплекси на 100-200 тисяч голів.

У штаті Айова третина питних джерел нині не придатна для використання. І не лише в Айові. Протягом останніх 15 років через отруєння свинячим гноєм води Північної Кароліни, які вважалися найчистішими у США, перетворилися чи не на найбільш забруднені. Щороку у річках цього штату гинуть сотні мільйонів рибин [3]. Зважаючи на особливо гостру потребу із водними ресурсами в Миколаївській області, будівництво індустріальних свинокомплексів тут створює невинуватено високі екологічні ризики. Отже, скорочення поголів'я свиней має бути компенсоване зростання поголів'я великої рогатої худоби. Адже відходи виробництва у молочному та м'ясному скотарстві не мають такого екологічного навантаження. Навпаки гній великої рогатої худоби – безцінне органічне добриво, яке практично немає обмежень щодо внесення.

Для визначення кількості великої рогатої, яка повинна компенсувати скорочення поголів'я свиней, скористаємося показником «умовна голова». В 2022 р. очікується поголів'я свиней на рівні 80,9 тис.

гол. – це на 19,1 тис. гол. менше, ніж в 2017 р. Середній коефіцієнт переведення свиней в умовні голови – 0,3. Отже, дефіцит поголів'я свиней в умовному обчисленні становитиме 5,7 тис. гол. ($19,1 \cdot 0,3$) Середній коефіцієнт переведення великої рогатої худоби в умовні голови – 0,6. Отже, дефіцит умовного поголів'я свиней на рівні 5,7 тис. гол. має бути компенсований зростанням поголів'я великої рогатої худоби у натуральному обчисленні на 9,5 тис. голів. ($5,7 : 0,6$).

Для обґрунтування нормативного прогнозу поголів'я великої худоби в усіх категоріях господарств Миколаївської області необхідно врахувати особливість – структуру стада великої рогатої худоби за категоріями господарств (табл. 2).

Таблиця 2

**Поголів'я сільськогосподарських тварин
в Миколаївській області***

<i>Рік</i>	<i>Поголів'я корів, тис. гол.</i>		<i>Поголів'я ВРХ на вирощуванні і відгодуванні, тис. гол.</i>		<i>Поголів'я свиней, тис. гол.</i>		<i>Поголів'я овець та кіз, тис. гол.</i>		<i>Поголів'я птиці, тис. гол.</i>	
	<i>сільськогосподарські підприємства</i>	<i>господарства населення</i>	<i>сільськогосподарські підприємства</i>	<i>господарства населення</i>	<i>сільськогосподарські підприємства</i>	<i>господарства населення</i>	<i>сільськогосподарські підприємства</i>	<i>господарства населення</i>	<i>сільськогосподарські підприємства</i>	<i>господарства населення</i>
2007	16,1	84,7	8,0	41,8	67,5	59,8	14,2	28,8	1385,4	1500,8
2008	16,0	80,2	8,2	41,2	59,5	54,2	15,8	32,8	1807,4	1934,6
2009	9,2	87	14,9	34,5	59,5	54,2	15,8	32,8	1807,7	1934,3
2010	8,7	84,8	14,6	36,4	68,7	79	16,1	37,1	1893,2	1963
2011	8,7	83,7	13,2	35,8	68,7	98,2	13,5	35,2	2154,9	2043,2
2012	9,1	82,7	12,4	37,8	63,7	92,2	11,5	36,5	2053,4	2011,9
2013	9,1	80,7	12	48,5	56,1	83,5	11,3	38,4	1518,6	2205,3
2014	8,5	81,6	12	52,4	55,1	92	8,9	45,8	1846,3	2401,9
2015	7,9	74,4	11,3	38,8	51,4	77,7	8	44,9	903,6	2229,9
2016	7,4	72,5	10,5	44,7	47,4	67,2	6,6	47,4	729,8	2179,1
2017	6,7	71,1	10,5	52,1	37,6	62,3	7	49,3	755	1953,9

*побудовано за даними [1, 2]

Таким чином поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях виробників Миколаївської області в 2022 р. повинне становити 149,8 тис. гол. ($77,8 + 62,5 + 9,5$) [4].

Як бачимо, у звітному періоді у сільськогосподарських підприємствах утримувалося 6,7 тис. голів корів та 10,5 тис. голів великої рогатої худоби на вирощуванні та відгодівлі. Натомість у господарствах населення утримувалося 71,1 та 52,1 тис. голів худоби відповідно. На нашу думку, приріст поголів'я великої рогатої худоби (корів) у обсязі 9,5 тис. голів повинен відбутися в громадському секторі тваринництва, оскільки лише сільськогосподарські підприємства можуть забезпечити функціонування індустріальних молокоотоварних ферм – безальтернативної умови виробництва молокосировини сорту «екстра» і «вищий». При розробці нормативного прогнозу важливо також враховувати структуру стада великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення.

Наразі, в сільськогосподарських підприємствах частка корів у структурі стада складає 39 % – це молочно-м'ясний напрям розвитку скотарства. Але, беручи до уваги необхідність поглиблення співпраці із місцевим промисловим підприємством із переробки молокосировини (ПАТ «Миколаївський молочний завод» м. Миколаїв), як точки зростання сільських територій регіону, на нашу думку, збільшення поголів'я великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах має відбутися за рахунок зростання поголів'я корів. Що зумовить відповідну зміну структури стада.

В господарствах населення частка корів у структурі стада складає 58 % – це молочний напрям розвитку скотарства. Отже, враховуючи зроблені зауваження, поголів'я великої рогатої худоби в прогнозному 2022 році в Миколаївській області має становити (табл. 3).

План розвитку скотарства області повинен враховувати структуру стада великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення, а також необхідність нарощування поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах за рахунок придбання високопродуктивних порід худоби, і його збереження у господарствах населення.

Горизонтальна інтеграція передбачає узгодження господарських планів сільськогосподарських товаровиробників, в першу чергу із числа господарств населення:

- порядок та календарні строки використання громадських пасовищ, підсівів трав та проведення меліоративних робіт на них;
- організація та календарні строки випасання худоби;
- організація та календарні строки заготівлі сіна;

- організація закупівлі комбікормів;
- організація ветеринарного та зоотехнічного обслуговування стада;
- організації збуту вибракунної худоби основного стада та молодняка на відгодівлі тощо.

Таблиця 3

Нормативний прогноз поголів'я великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення Миколаївської області в 2022 році*

Вид худоби	С.-г. підприємства		Господарства населення		Всього	
	тис. гол.	%	тис. гол.	%	тис. гол.	%
Корови	16,2	61	71,1	58	87,3	58
Велика рогата худоба на вирощуванні і відгодівлі	10,5	39	52,1	42	68,4	42
Разом	26,7	100	123,2	100	149,9	100

**власна розробка автора*

Вертикальна інтеграція передбачас узгодження господарських планів сільськогосподарських товаровиробників та ПАТ «Миколаївський молочний завод» м. Миколаїв:

- планування календарних строків отелень худоби основного стада для забезпечення рівномірного випродовж року надходження молокосиrowини на переробку;
- організація заготівлі молокосиrowини та порядок проведення розрахунків за неї;
- продаж на пільгових умовах (за нижчими цінами, безпроцентний кредит із подовженим терміном погашення тощо), передача в рахунок оплати молокосиrowиною чи на інших умовах нетелей високопродуктивних порід молочної худоби, доїльного та холодильного обладнання тощо [7].

Нарощування поголів'я корів у громадському секторі тваринництва області має відбуватися за активного сприяння ПАТ «Миколаївський молочний завод» м. Миколаїв.

Для останнього – це буде продовження роботи із оптимізації сиrowинної зони, спрямованої на мінімізацію транспортних витрат, спричинених необхідністю закупівлі молокосиrowини поза межами області у зв'язку із її дефіцитом на локальному (обласному) ринку.

Поглиблення співпраці молокопереробного заводу із сільськогосподарськими підприємствами-виробниками молокосировини має відповідати таким умовам (табл. 4):

- наявність сільськогосподарських підприємств – виробників молока;

- мінімально можлива відстань транспортування молокосировини;

- наявність доріг із твердим покриттям, які відповідають умовам експлуатації транспортних засобів підвищеної вантажопідйомності;

- наявність долин, заплав природних водойм, територій із рельєфом, що не придатні для рільництва і можуть використовуватися в якості пасовищ та сінокосів.

Наявність сільськогосподарських підприємств-виробників молока є обов'язковою умовою для початку співпраці. Це впливає із того, що такі господарства мають приміщення для утримання худоби із відповідним обладнанням, найманих працівників відповідного фаху і кваліфікації, відповідну сільськогосподарську техніку, при умові вигідних пропозицій готові збільшити площу кормового клину і т. д [8].

Середня відстань транспортування молока не повинна перевищувати 200 км.

Наявність доріг із твердим покриттям, які відповідають умовам експлуатації транспортних засобів підвищеної вантажопідйомності забезпечить транспортування молокосировини із найменшими можливими витратами.

Наявність достатньої кількості долин, заплав природних водойм, територій із рельєфом, що не придатні для рільництва і можуть використовуватися в якості пасовищ та сінокосів. На нашу думку, для відповідності даних умові через територію району повинна протікати річка регіонального значення – Південний Буг, Інгул, Синюха, або присутній водоканал – Південно-Бузький, Явкінський, Спаський, Білоусівський, або присутній лиман – Березанський, Бузький, Дніпровський.

Визначеному переліку умов відповідають території Баптанського, Березанського, Березнегуватського, Веселинівського, Вітовського, Вознесенського, Новобузького, Новоодеського, Очаківського та Миколаївського районів. Нині в сільськогосподарських підприємствах даних районів перебуває на утриманні 3015 голів корів. Найбільш перспективною формою організації взаємодії сільськогосподарських товаровиробників та промислового підприємства могло б стати створення регіонального молоко-продуктового кластеру.

Таблиця 4

Наявність умов для поглиблення співпраці ПАТ «Миколаївський молочний завод» м. Миколаїв та сільськогосподарських підприємств області – виробників молокосировини*

<i>Район</i>	<i>Поголів'я корів, гол. станом на 01.01.19р.</i>	<i>Середня відстань транспортування молока, км</i>	<i>Наявність доріг із твердим покриттям, які відповідають умовам експлуатації транспортних засобів підвищеної вантажопідйомності</i>	<i>Наявність достатньої кількості долини, заплав природних водойм, територій із рельєфом, що не придатні для рілництва і можуть використовуватися в якості пасовищ та сінокосів</i>
Арбузинський	2478	від 100 до 200 км	+	-
Баптанський	336	від 50 до 100 км	+	+
Березанський	86	від 50 до 100 км	+	+
Березнегуватський	41	від 100 до 200 км	+	+
Братський	376	від 100 до 200 км	-	-
Веселинівський	27	від 50 до 100 км	+	+
Вітовський	500	менше 50 км	+	+
Вознесенський	84	від 50 до 100 км	+	+
Врадіївський	74	більше 200 км	-	-
Доманівський	567	від 100 до 200 км	-	-
Єланецький	45	від 50 до 100 км	-	-
Казанківський	—	від 100 до 200 км	+	-
Кривоозерський	213	більше 200 км	-	-
Миколаївський	524	менше 50 км	+	+
Новобузький	125	від 100 до 200 км	+	+
Новоодеський	300	від 50 до 100 км	+	+
Очаківський	992	від 50 до 100 км	+	+
Первомайський	173	більше 200 км	+	+
Снігурівський	—	від 50 до 100 км	-	+

**власна розробка автора*

Стейкхолдерами регіонального молоко-продуктового кластеру є:

1) місцеве промислове підприємство із переробки молока – ПАТ «Миколаївський молочний завод», м. Миколаїв. Його інтерес полягає у формуванні сировинної зони із найкоротшими транспортними трафіками. Це дозволить звести до мінімуму транспортні витрати та підвищить якість сировини;

2) сільськогосподарські виробники молока – підприємства та особисті селянські господарства. Їх інтерес полягає у співпраці із великим промисловим підприємством, що зацікавлене у поглибленні господарських зв'язків та готове до надання цінних товарно-матеріальних кредитів на вигідних умовах;

3) сільські та селищні ради адміністративних районів Миколаївської області. Їх інтерес полягає у забезпеченні розвитку відповідних сільських (селищних) територіальних громад, який вони зможуть представити як власне досягнення на чергових місцевих виборах. Займання активної позиції щодо ініціативи створення кооперативів із числа особистих селянських господарств, дозволить їм висувати обґрунтовані вимоги стосовно виділення додаткових коштів із обласного бюджету на облаштування відповідної виробничої та соціальної інфраструктури ввірених їм сільських територій;

4) Миколаївський національний аграрний університет. Його інтерес полягає у тому, що місцевий молоко-продуктовий кластер – це перспективна платформа для науково-дослідної діяльності. Участь у її формуванні та розвитку дозволить університету забезпечити зв'язок науки та виробництва, підвищить рівень практичної підготовки як науково-педагогічних працівників і студентів, надасть інформаційний матеріал для оригінальних наукових досліджень, дозволить претендувати на отримання госпдоговірної та держбюджетної тематики наукових досліджень.

Висновки. Проведене дослідження дозволило з'ясувати, що найважливішими факторами, які впливають на рівень сталого розвитку сільських територій регіону наразі є складовими виробничого і демографічного потенціалу – виробництво тваринницької продукції та кількість сільського населення обох статей у фертильному віці відповідно. Встановлено, що вага їх впливу на розвиток сільських територій регіону становить 55 %. Тому одним із першочергових завдань, у контексті відтворення ресурсного потенціалу сільських територій, є забезпечення розвитку тваринницьких галузей аграрної економіки регіонів Причорноморського економічного району. В якості об'єкту дослідження та розробки пропозицій обрано тваринницьку галузь Миколаївської області, яка демонструє найнижчі показники валового виробництва відповідної продукції (у постійних цінах) серед областей Причорноморського району.

В зоні ризику перебуває поголів'я великої рогатої худоби та свиней. Зважаючи на необхідність забезпечення використання ресурсного потенціалу сільських територій на умовах їх сталого розвитку, на нашу думку екологічна складова сталого розвитку може бути забезпечена при умові збереження та поступового нарощування лише поголів'я великої рогатої худоби. Збільшення поголів'я свиней, особливо того, яке утримується на індустриальних свинофермах, може спричинити серйозні екологічні збитки.

Зважаючи на особливо гостру потребу із водними ресурсами в Миколаївській області, будівництво індустріальних свиногомплексів тут створює не виправдано високі екологічні ризики. Скорочення поголів'я свиней має бути компенсоване зростання поголів'я великої рогатої худоби. Адже відходи виробництва у молочному та м'ясному скотарстві не мають такого екологічного навантаження.

Найбільш перспективною формою організації взаємодії сільськогосподарських товаровиробників та промислового підприємства могло б стати створення регіонального молоко-продуктового кластеру.

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
2. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <http://www.minagro.gov.ua>.
3. **Супруненко О.** Троянська свиня. *Дзеркало тижня*. 2005. № 22. С. 15.
4. **Лагодієнко В.В.** Ретроспектива і сучасний стан регіонального розвитку агропромислового виробництва. *Регіональна економіка*. 2007. № 2. С. 148-155.
5. **Лагодієнко В.В., Боднар О.А.** Вплив соціально-економічного розвитку села на рівень життя сільського населення регіону. *Економіст*. 2012. № 2. С. 50-51. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2012_2_18.
6. **Мудрак Р.П., Лагодієнко В.В.** Агроінфляція та індекс споживчих цін на продовольчі товари: порівняльний аналіз «Україна – ЄС». *Економіка України*. 2018. № 1(674). С. 28-40.
7. **Лагодієнко В.В.** Продовольча безпека Причорноморського регіону: стан, тенденції, перспективи. *Economic and Food Security of Ukraine*. № 6(3-4). С. 16-25. URL: <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282>.
8. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки: наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К. 2018. 152 с.

References.

1. Ofitsiyniy sayt Derzhavnoyi sluzhbi statistiki Ukraini [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
2. Informacijno-analitichnij portal APK Ukraini [Information-analytical portal of AIC of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.minagro.gov.ua> [in Ukrainian].

3. **Suprunenko O.** (2005). Troyanska svinya [Troyan pig]. *Dzerkalo tizhnya – The mirror of the week*, no. 22, pp. 15 [in Ukrainian].

4. **Lagodienco V.V.** (2007). Retrospektiva i suchasniy stan regionalnogo rozvitku agropromislovogo virobnitstva [Retrospective and current state of regional development of agro-industrial production]. *Regionalna ekonomika – Regional economy*, no. 2, pp. 148-155 [in Ukrainian].

5. **Lagodienco V.V., & Bodnar O.A.** (2012). Vpliv sotsialno-ekonomichnogo rozvitku sela na riven zhittya silskogo naselennya region [Impact of village socio-economic development on the living standards of rural population in the region]. *Ekonomist – Economist*, no. 2, pp. 50-51. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2012_2_18 [in Ukrainian].

6. **Mudrak R.P., & Lagodienco V.V.** (2018). Agroinflyatsiya ta indeks spozhivchih tsin na prodovolchi tovari: porivnyalnyi analiz «Ukrayina-ES» [Agroinflation and the Consumer Price Index for Foodstuffs: A Comparative Analysis of Ukraine-EU]. *Ekonomika Ukrayini – Ukraine economy*, pp. 28-40 [in Ukrainian].

7. **Lagodienco V.V.** (n.d.). Prodovolcha bezpeka Prichornomorskogo regionu: stan, tendentsiyi, perspektivi [Food security of the Black Sea region: state, trends, prospects]. *Economic and Food Security of Ukraine*, no. 6(3-4), pp. 16-25. Retrieved from: <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282> [in Ukrainian].

8. *Agrarniy i silskiy rozvitok dlya zrostannya ta onovlennya ukrayinskoyi ekonomiki* [Agrarian and Rural Development for Growth and Renewal of the Ukrainian Economy]. (2018). **O.M. Borodina, & O.V. Shubravskaya** (Eds.). Kyiv, p. 152 [in Ukrainian].

Анотація.

Довгаль О.В., Лагодієнко Н.В. Розвиток галузі скотарства в сільськогосподарському секторі виробництва Миколаївської області.

Проведене дослідження дозволило з'ясувати, що найважливішими факторами, які впливають на рівень сталого розвитку сільських територій регіону наразі є складовими виробничого і демографічного потенціалу - виробництво тваринницької продукції та кількість сільського населення обох статей у фертильному віці відповідно. Встановлено, що вага їх впливу на розвиток сільських територій регіону становить 55%. Таму одним із першочергових завдань, у контексті відтворення ресурсного потенціалу сільських територій, є забезпечення розвитку тваринницьких галузей аграрної економіки регіонів Причорноморського економічного району. В зоні ризику перебуває поголів'я великої рогатої худоби та свиней. Зважаючи на необхідність забезпечення використання ресурсного потенціалу сільських територій на умовах їх сталого розвитку, на нашу думку екологічна складова сталого розвитку може бути забезпечена при умові збереження та поступового нарощування лише поголів'я великої рогатої худоби. Збільшення поголів'я свиней, особливо того, яке утримується на індустріальних свинофермах, може спричинити серйозні екологічні збитки.

Ключові слова: економічне зростання, регіон, регіональна політика, чинники, ресурсний потенціал, скотарство, сільськогосподарський сектор.

Аннотация.

**Довгаль Е.В., Лагодийенко Н.В. Развитие отрасли
скотоводства в сельскохозяйственном секторе производства
Николаевской области.**

Проведенное исследование позволило выяснить, что важнейшими факторами, влияющими на уровень устойчивого развития сельских территорий региона, пока являются составными производственного и демографического потенциала — производство животноводческой продукции и количество сельского населения обоих полов в фертильном возрасте соответственно. Установлено, что вес их влияния на развитие сельских территорий региона составляет 55%. Поэтому одной из первоочередных задач в контексте воспроизводства ресурсного потенциала сельских территорий, является обеспечение развития животноводческих отраслей аграрной экономики регионов Причерноморского экономического района. В зоне риска находится поголовья крупного рогатого скота и свиней. Учитывая необходимость обеспечения использования ресурсного потенциала сельских территорий на условиях их устойчивого развития, по нашему мнению, экологическая составляющая устойчивого развития может быть обеспечена при условии сохранения и постепенного наращивания только поголовья крупного рогатого скота. Увеличение поголовья свиней, особенно того, которое содержится в индустриальных свинофермах, может вызвать серьезные экологические убытки.

Ключевые слова: экономический рост, регион, региональная политика, факторы, ресурсный потенциал, скотоводство, сельскохозяйственный сектор.

Abstract.

Dovgal O.V., Lagodiienko N.V. Development of the cattle breeding industry in the agricultural sector of production in Mykolaiv region.

The study has revealed that the most important factors affecting the level of sustainable development of rural areas in the region are now components of production and demographic potential — production of livestock products and the rural population of both sexes in fertile age respectively. It is established that the weight of their impact on the development of rural areas of the region is 55 %. Therefore, one of the priority tasks, in the context of the reproduction of the resource potential of rural territories, is to ensure the development of livestock industries in the agrarian economy of the regions of the Black Sea Economic Region. Livestock and pigs are at risk. Given the need to ensure that the resource potential of rural areas is exploited in terms of their sustainable development, in our opinion the environmental component of sustainable development can be ensured if only the cattle are preserved and progressively increased. Increasing the number of pigs, especially those kept in industrial pig farms, can cause serious environmental damage.

Key words: economic growth, region, regional policy, factors, resource potential, animal husbandry, agricultural sector.

**ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ РОЗВИТКУ
ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ
ЕКОНОМІЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РЕГІОНУ**

***ІЛЬЧЕНКО С.В., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РИНКУ ТА
ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАН УКРАЇНИ
МАШКАНЦЕВА С.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ»***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Транспортна галузь займає пріоритетне місце серед інших галузей в економіці регіону, оскільки здійснює зв'язок виробництва і споживання, є каталізатором активності економіки та руху товарно-матеріальних потоків, забезпечує мобільність, комунікабельність робочої сили, задовольняє потреби населення в якісних послугах з перевезення. Розвинена транспортна система формує «каркас» регіонів і є базою для територіального розподілу праці, обумовлює динамічність і ефективність соціально-економічного розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому [2, с. 45].

В умовах сьогодення транспортна галузь регіону перебуває в кризовому стані, що пояснюється значним зношенням основних засобів, відсутністю інвестиційного забезпечення через непривабливість галузі, невідповідністю європейським стандартам якості надання транспортних послуг, незадовільним станом інфраструктури транспортних послуг тощо. Пріоритетним вектором розвитку транспортної галузі регіону є впровадження інноваційних процесів, що супроводжується відповідним рівнем інвестиційного забезпечення. Відтак, у сучасних умовах актуальності набуває питання активізації залучення інвестиційних ресурсів в транспортну галузь регіону та ефективне їх використання. Важливим напрямом інвестиційної політики є формування інституційно-правового і економічного середовища, що стимулює підвищення рівня інвестиційної привабливості регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові засади функціонування транспортної галузі регіону висвітлені в працях таких науковців, як: М. Бідняк, В. Галабурда, Д. Дорошків, О. Кравченко, В. Маліков, М. Макаренко, О. Соколова, Н. Ткаченко та інших. Питаннями дослідження інвестиційної діяльності займаються О. Коваль, А. Сардак, Л. Борщ, С. Герасимова та інші. Кожен з науковців по-своєму трактує дані питання, проте проблема стабілізації інвестиційного клімату розвитку транспортної галузі з точки зору забезпечення ефективності інструментів регіонального управління потребує подальших наукових досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення сучасного стану та проблем залучення інвестицій в транспортну галузь для розробки пропозицій щодо впровадження інновацій в сфері регіонального управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес інвестиційної діяльності транспортної галузі регіону залежить від стану інвестиційної політики та інвестиційного клімату. Інвестиційний клімат – це сукупність політичних, соціальних та економічних чинників, які бере до уваги іноземний та внутрішній інвестор, приймаючи рішення про здійснення інвестицій [3, с. 65]. Важливим чинником є економічний, оскільки він характеризує форми інвестицій, діяльність інвестора, термін та умови інвестування. В сучасних умовах, коли вітчизняна банківська система є недосконалою стосовно західноєвропейським стандартам, а інвестиційна спроможність транспортної галузі регіону низька через нестачу обігових коштів, є проблематичним залучення як зовнішніх, так і внутрішніх інвесторів.

Інвестиційна політика в галузі транспорту має бути націлена на створення ефективного механізму регулювання, який би підвищив інвестиційну привабливість транспорту регіону, забезпечив потужні мотивації інвесторів щодо вкладання коштів та сприяв набуттю транспортною системою нового якісного виміру. Завданням інвестиційної політики є перетворення інвестицій у провідника процесів ринкової трансформації та сучасних технологій транспортного виробництва й управління, що стане своєрідною «перепусткою» до світової транспортної системи, забезпечить можливість покращити використання експортного потенціалу регіону та значно збільшити обсяги транзиту через його територію [1, с. 82].

Інвестиційний клімат транспортної галузі регіону формується під дією чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру. До об'єктивних належать територіальні переваги та ресурсний потенціал регіону, соціально-економічні особливості інвестиційної привабливості регіональної економіки та транспортної системи, основні напрями структурної трансформації економіки, бюджетнофінансова самодостатність регіону, рівень міжрегіональних і внутрішньорегіональних транспортно-економічних зв'язків та транспортна освоєність території. Суб'єктивні чинники безпосередньо пов'язані з визначенням пріоритетних видів транспорту та сфер інвестування, характером дій місцевої влади, спрямованих на створення сприятливого інвестиційного клімату, достовірністю інформації про підприємницькі можливості та ризики в регіоні. Основна причина виникнення кризового стану транспортної галузі регіону – невідповідність обсягів фінансування нормативним вимогам процесів відтворення основних виробничих засобів та нестача інвестицій, що стримують інноваційно-інвестиційний процес його розвитку.

Зношування основних засобів транспортної галузі України в цілому сягнуло критичної межі, а індекс інвестицій в основний капітал транспорту є досить нестабільним. Коефіцієнт зношування основних засобів транспорту має тенденцію до уповільнення, що свідчить про погіршення якості та кількості наявних основних засобів транспортної галузі, особливо це підтверджується віковою структурою рухомого складу транспорту (рис. 1).

Відтак, динаміка освоєння інвестицій в основний капітал транспорту є нестабільною, спостерігається коливання обсягів інвестицій в основний капітал, що насамперед призводить до скорочення у структурі проміжного споживання продукції машинобудівного сектора та інших суміжних видів діяльності.

Ретроспективний аналіз капітальних вкладень у субсектори транспорту показав, що інвестування з різних джерел фінансування, але переважно з власних коштів підприємств, перебувало на рівні 30-50 % від потреби. За офіційними даними, в Україні за останні сім років в усі види транспортної інфраструктури вкладено близько 15-16 млрд євро, або 1,5-2,2 млрд євро щороку.

Рис. 1. Показники зношування основних засобів та індексу інвестицій в основний капітал транспорту, % до попереднього періоду*

* розраховано за даними Державної служби статистики України [5]

Сучасний стан транспортної системи Одеської області, як і в цілому по Україні, характеризується значними потребами у фінансових ресурсах, насамперед, на технічне та технологічне переоснащення, мультимодальні перевезення за участю транспорту не настільки ефективні як у європейських країнах. Проаналізуємо стан та динаміку капітальних інвестицій в транспортну систему Одеської області (табл. 1).

Капітальні інвестиції в транспортну систему Одеської області*
(тис. грн)

Вид транспорту	Роки					2017 р. в % до 2013 р.
	2013	2014	2015	2016	2017	
Транспорт, всього, в тому числі:	844356	505035	431091	537973	211805	25,1
Наземний і трубопроводний	809324	425431	421912	495946	176107	21,8
Водний	35032	79604	9179	42027	35698	101,9

* розраховано за даними Головного управління статистики Одеської області [4]

В 2017 році порівняно з 2013 роком капітальні інвестиції в транспортну систему Одеської області значно скоротились, а саме майже на 75 %, в тому числі в наземний та трубопровідний транспорт цей показник зменшився на 78,2 %. Аналіз наведеної інформації показав, що за аналізований період лише збільшились капітальні інвестиції в водний транспорт, тобто на 1,9 %. Отже, напрямками, які гальмують інвестиційне забезпечення транспорту регіону, є:

- незадовільний рівень технології організації перевізного процесу;
- низький рівень транспортного сервісу;
- низький рівень міжгалузевої координації у розвитку транспортної інфраструктури;
- повільне вдосконалення транспортних технологій, у тому числі логістичних, та недостатня їх інтеграція з виробничими, торговельними, складськими і митними;
- неприпустимо низький рівень інформатизації транспортних бізнес-процесів та інформаційної взаємодії транспортної сфери з іншими галузями економіки;
- недостатня ефективність фінансово-економічних механізмів, що стимулює надання інвестицій на розвиток транспорту.

Основними факторами, які впливають на прийняття інвестиційних рішень в транспортній галузі є (рис. 2).

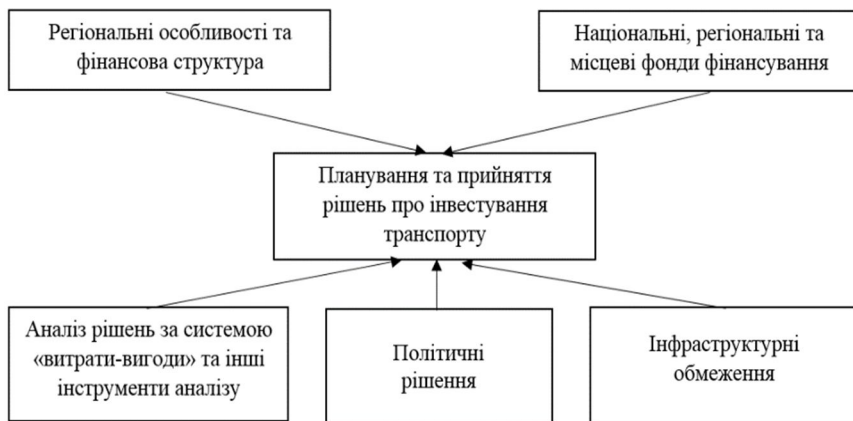

Рис. 2. Фактори впливу на прийняття рішення щодо залучення інвестицій в транспортну галузь регіону*

** сформовано автором*

Державна інвестиційна політика повинна спрямовуватися на забезпечення стабілізації роботи підприємств транспортної галузі в умовах кризи, сприянню більш ефективному використанню внутрішніх джерел інвестиційних ресурсів, зокрема, вдосконалення механізму диференційного встановлення нормативів вилучення частини чистого прибутку з метою розвитку виробничого потенціалу підприємств галузі та збільшення в майбутньому надходжень до Державного бюджету від такого розвитку. В процесі дослідження з'ясовано, що в практиці діяльності морських портів Одеської області спостерігається активне запровадження інвестиційних проектів щодо залучення інвестицій на розвиток портової діяльності.

Так, в державному підприємстві «Морський торговельний порт «Рені» розроблено інвестиційний проект на будівництво СПГ-терміналу для накопичення, зберігання бункерування суден на території «Бази технічного обслуговування» морського порту Рені (термін реалізації інвестиційного проекту 2020-2025 роки); в державному підприємстві «Морський торговельний порт «ІОжний» функціонує інвестиційний проект направлений на створення вискоєфективного рентабельного Універсального перевантажувального комплексу на базі причалу №38 порту, який задовольнятиме потреби в експортній та імпорتنій складовій підприємства, залучатиме до співпраці сторонніх вантажовласників (термін реалізації інвестиційного проекту 2018-2023 роки). Універсальний перевантажувальний комплекс (УПК) складатиметься з трьох терміналів різного цільового призначення – унікальний інвестиційний проект компанії «ТехАгро», який є одним з найперспективніших та найсучасніших у програмі розвитку порту з потужностями комплексу 10 мільйонів тонн на рік, основні технологічні об'єкти УПК будуть розташовані на території 80 га, причальний вантажний фронт УПК буде складатися з причалів № 38/1 та № 38/2, загальною довжиною близько 700 м та розрахункової глибини біля причалу 17,0-18,0 метрів, запланований річний вантажообіг дорівнює до 10 мільйонів тонн на рік вантажів широкої номенклатури. В 2019 році Адміністрація морських портів України (АМПУ) планує завершити виконання власних зобов'язань із п'яти великих інфраструктурних проектів у п'яти портах. Загальна сума інвестицій АМПУ за весь період їхньої реалізації перевищує 16 млрд грн. Стратегія розвитку морських портів Одеської області, на нашу думку, орієнтована на:

– покращення матеріально-технічної бази, створення сучасної портової інфраструктури;

- розробку інвестиційних та інноваційних проектів з нарощування потужності та підвищення якості робіт і послуг порту;
- пошук джерел фінансування розвитку порту;
- оптимізацію використання ресурсів і зниження витрат на вантажнорозвантажувальні роботи та інші роботи і послуги;
- вирішення соціальних проблем розвитку.

Фінансове забезпечення реалізації стратегічних засад розвитку морських портів здійснюється за рахунок коштів Адміністрації морських портів України, суб'єктів господарювання незалежно від форм власності, кредитів банків, інвестиційних коштів, власних коштів та інших джерел, не заборонених законодавством. Фінансування робіт з модернізації, ремонту, реконструкції, будівництва підротехнічних споруд та інших об'єктів портової інфраструктури загального користування може здійснюватися за рахунок коштів державного бюджету. Головною перешкодою на шляху довгострокового інвестиційного підйому та економічної стабілізації транспортної галузі регіону є нерозв'язаність фундаментальних для української економіки питань зношеності основних виробничих засобів та матеріально-технічної бази, спад обсягів перевезень; критичний рівень фінансового стану значної частини підприємств; зростання цін на матеріальні ресурси; низький ступінь сприйнятливості реального сектора до інвестицій та інновацій; недостатність джерел фінансування; нестача інвестицій у фінансування технологічної модернізації розвитку транспорту; відсутність ефективного механізму трансформації коштів у заощадження, недосконалість нормативно-правового забезпечення та відсутність ефективних важелів державного стимулювання інвестицій, в тому числі іноземних.

Для залучення в транспорту галузь інвестицій та стимулювання інвесторів доцільно запровадити механізм, що використовується в більшості держав і має такі особливості:

- сприятливе інвестиційне середовище (механізм державних гарантій захисту зовнішніх і внутрішніх інвестицій; правовий режим; гарантії від зміни законодавства; скасування обмежень на розмір інвестицій);

- формування державної економічної політики щодо залучення іноземного капіталу (впровадження відкритої експорторієнтованої моделі розвитку економіки; визначення пріоритетних напрямів використання інвестицій; розширення можливості участі іноземних інвесторів у приватизації через конкурси; координація діяльності щодо залучення іноземних інвестицій з міжнародними організаціями);

– конкурентне ринкове середовище (блок централізованого забезпечення іноземних інвесторів; система державного контролю та проведення експертиз-проектів);

– система пільгового оподаткування іноземних інвестицій (система стимулювання іноземних інвесторів у реальний сектор залежно від пріоритетності об'єктів інвестування, обсягу інвестицій та терміну її дії) [6, с. 136].

Розробка та реалізації інвестиційної стратегії і тактики розвитку транспортної галузі має базуватися на відпрацьованих економіко-математичних моделях і сценаріях, які мають важливе значення на державному і регіональному рівнях [9, 10]. Ефективність регіональної інвестиційної політики залежить від поліпшення інвестиційного клімату загалом у всіх галузях національної економіки.

Висновки. Рівень розвитку транспортної галузі визначається індикатором її технологічного прогресу. Залучення інвестиційних ресурсів у транспортну галузь регіону супроводжується низкою факторів, що впливають на сам процес інвестування. Залучення іноземних інвестицій в транспортну галузь позитивно вплине на транспортну забезпеченість регіону, задоволення в перевезеннях усіх видів вантажу, стимулювання економічного росту.

З метою забезпечення розвитку транспортної галузі регіону в рамках інвестиційного клімату доцільно впровадження комплексу заходів: підтримка державою інвестиційних проектів, що мають міжгалузевий чи міжрегіональний характер; впровадження механізму підтримки інвестування в транспортній галузі за рахунок кредитної емісії, що полягає у наданні емісійних ресурсів «точкам зростання» транспортної системи на пільгових умовах; розробка інвестиційних проектів, направлених на модернізацію транспортної мережі та транспортної інфраструктури, впровадження інформаційних технологій; застосування лізингу як джерела фінансування; поліпшення використання амортизаційного фонду як важливого внутрішнього джерела капіталовкладень; сприяння залученню іноземних інвестицій у транспортну систему регіону.

Література.

1. **Базілінська О.Я.** Інвестиційна політика в галузі регіонального транспорту. *Наукові записки. Економічні науки.* 2005. С. 80-84.

2. **Заблоська І.В., Бузько І.Р., Зеленко О.О., Хорошилова І.О.** Інфраструктурне забезпечення розвитку транспортної системи регіону: монографія. Северодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2016. 193 с.

3. **Рузакова Г.Г., Рузакова О.В.** Інвестиційна політика як складовий елемент економічної політики держави. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2011. Вип. 2(59). С. 63-68.

4. Статистичний щорічник Одеської області у 2017 році: Статистичний щорічник Головного управління статистики в Одеській області Державного комітету статистики України / за ред. **Т.В. Копиловой**. Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2018. 466 с.

5. Статистичний щорічник України за 2017 рік / за ред. **І.М. Жук**. К.: Державна служба статистики України, 2018. 585 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. **Ужва А.М.** Механізми інвестиційного забезпечення функціонування аграрного бізнесу: регіональний вимір. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Випуск 6. С. 133-137.

7. **Вахович І.М.** Фінансове забезпечення сталого розвитку регіонів України: міжбюджетні відносини та інноваційні інструменти стимулювання: монографія. Луцьк: Волинполіграфтм, 2014. 331 с.

8. **Захарін С.В.** Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку економіки: монографія. Київ. КНУТД, 2011. 344 с.

9. **Лагодієнко В.В., Корнієцький О.В.** Логістика по-японськи: підвищення ефективності діяльності підприємств. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 275. С. 207-210.

10. **Лагодієнко В.В., Корнієцький А.В.** Поняття сутності и функцій управління в логістических системах. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2014. № 4(9). С. 145-147.

References.

1. **Bazilinska O.Ia.** (2005). Investytsiina polityka v haluzi rehionalnoho transportu [Investment policy in the field of regional transport]. *Naukovi zapysky. Ekonomichni nauky – Proceedings. Economic sciences*, pp. 80-84 [in Ukrainian].

2. **Zablodska I.V., Buzko I.R., Zelenko O.O., & Khoroshylova I.O.** (2016). *Infrastrukturne zabezpechennia rozvytku transportnoi systemy rehionu* [Infrastructural support for the development of the transport system of the region]. Sieverodonetsk: SNU im. V. Dalia, p. 193 [in Ukrainian].

3. **Ruzakova H.H., & Ruzakova O.V.** Investytsiina polityka yak skladovyi element ekonomichnoi polityky derzhavy [Investment policy as an integral part of the economic policy of the state]. *Visnyk abramoi nauky Prychornomoria – Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea*, Issue. 2(59), pp. 63-68 [in Ukrainian].

4. **Kopylova T.V.** (Ed.). (2018). *Statystychnyi shchorichnyk Odeskoi oblasti u 2018 rotsi: Statystychnyi shchorichnyk Holovnoho upravlinnia statystyky v Odeskii oblasti Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy* [Statistical Yearbook of the Odessa Region in 2017: Statistical Yearbook of the Main Department of Statistics in the Odessa Region of the State Statistics Committee of Ukraine]. Odessa: Holovne upravlinnia statystyky v Odeskii oblasti, p. 466 [in Ukrainian].

5. **Zhuk I.M.** (2017). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2017 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2017 / ed. I.M. Beetle. K.: State Statistics Service of Ukraine]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 585. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

6. **Uzhva A.M.** (2016). Mekhanizmy investytsiinoho zabezpechennia funktsionuvannia ahrohnogo biznesu: rehionalnyi vymir [Mechanisms of investment support for the functioning of agricultural business: a regional dimension]. *Prychornomorskei ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, Issue 6, pp. 133-137 [in Ukrainian].

7. **Vakhovych I.M.** (2014). *Finansove zabezpechennia staloho rozvytku rehioniv Ukrainy: mizhbiudzhetni vidnosyny ta innovatsiini instrumenty stymuliuvannia [Financial Support for Sustainable Development of Ukrainian Regions: Intergovernmental Relations and Innovative Incentives]*. Lutsk: Volynpolihrafitm, p. 331 [in Ukrainian].

8. **Zakharin S.V.** (2011). *Investytsiine zabezpechennia innovatsiino-tekhnolohichnoho rozvytku ekonomiky [Investment support for innovation and technological development of the economy]*. Kyiv: KNUTD, p. 344 [in Ukrainian].

9. **Lagodiienko V.V., & Kornietsky O.V.** (2014). Lohistyka po-yapons'ky: pidvyshchennya efektyvnosti diyal'nosti pidpryemstv [Logistics in Japanese: Increasing Business Efficiency]. *Kul'tura narodov Prychornomor'ya – Culture of the Black Sea peoples*, no. 275, pp. 207-210 [in Ukrainian].

10. **Lagodiienko V.V., & Kornitsky A.V.** (2014). Ponyatye sushchnosti y funktsyy upravlenyya v lohystycheskykh systemakh [The concept of the essence and functions of management in logistics systems]. *Baltyyskyy humanitarnyy zhurnal – Baltic Humanitarian Journal*, no. 4(9), pp. 145-147 [in Ukrainian].

Анотація.

Ільченко С.В., Машканцева С.О. Інвестиційний клімат розвитку транспортної галузі в контексті економічних тенденцій регіону.

Одним із завдань модернізації економіки регіону є створення сприятливих умов і реальних можливостей для розвитку транспортної галузі на засадах інвестиційного розвитку. Активізація використання зовнішніх і внутрішніх інвестиційних ресурсів сприяє структурній трансформації у транспортній галузі і реалізації стратегічно важливих проєктів, спрямованих на оновлення транспортної інфраструктури і забезпечення високих стандартів транспортних послуг.

У статті охарактеризовано сучасний стан інвестиційного клімату транспортної галузі регіону; розглянуто проблемні питання інвестиційного забезпечення транспортної галузі регіону та встановлено, що стратегічною метою є впровадження комплексу заходів державного рівня щодо функціонування транспортної галузі. Запропоновано напрями підвищення інвестиційного клімату транспортної галузі регіону, які забезпечать збільшення її конкурентоспроможності на ринку транспортних послуг.

Ключові слова: інвестиційний клімат; розвиток; регіон; управління; транспортна галузь, інновації, інвестиційна політика.

Аннотация.

Ильченко С.В., Машканцева С.А. Инвестиционный климат развития транспортной отрасли в контексте экономических тенденций региона.

Одной из задач модернизации экономики региона является создание благоприятных условий и реальных возможностей для развития транспортной отрасли на основе инвестиционного развития. Активизация использования внешних и внутренних инвестиционных ресурсов способствует структурной трансформации в транспортной отрасли и реализации стратегически важных проектов, направленных на обновление транспортной инфраструктуры и обеспечение высоких стандартов транспортных услуг.

В статье охарактеризовано современное состояние инвестиционного климата транспортной отрасли региона; рассмотрены проблемные вопросы инвестиционного обеспечения транспортной отрасли региона и установлено, что стратегической целью является внедрение комплекса мероприятий государственного уровня по функционированию транспортной отрасли. Предложены направления повышения инвестиционного климата транспортной отрасли региона, которые обеспечат увеличение ее конкурентоспособности на рынке транспортных услуг.

Ключевые слова: *инвестиционный климат; развитие; регион; управления; транспортная отрасль, инновации, инвестиционная политика.*

Abstract.

Ilichenko S.V., Mashkantseva S.O. Investment climate of transport industry development in the context of economic trends of the region.

One of the tasks of modernizing the region's economy is to create favorable conditions and real opportunities for the development of the transport industry on the basis of investment development. Increasing the use of external and internal investment resources contributes to structural transformation in the transport industry and the implementation of strategically important projects aimed at upgrading transport infrastructure and ensuring high standards of transport services.

The article describes the current state of investment climate of the transport industry of the region; The problematic issues of investment support of the transport industry of the region are considered and it is established that the strategic goal is the implementation of a set of measures of the state level concerning the functioning of the transport industry. The directions of increasing the investment climate of the transport industry of the region are proposed, which will provide an increase of its competitiveness in the market of transport services.

Key words: *investment climate; development; region; management; transport, innovation, investment policy.*

ОЦІНКА ЯКОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

***Клочан І.В., д.е.н., доцент,
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Потриваєва І.А., здобувач,
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток сільського господарства будь-якої країни в значній мірі залежить від його інвестиційного забезпечення. Інвестиції в аграрний сектор економіки стимулюють ефективність господарювання, вирішують питання конкурентоспроможності виробництва на зовнішньому і внутрішньому ринках. Разом з тим, введення в експлуатацію нових та модернізація наявних основних засобів підприємств через інвестування, пов'язано з ризиками їх здійснення. Серед них: економічна ситуація, нестабільність умов інвестування і використання прибутку, коливання ринкової кон'юнктури, цін, валютних курсів, невизначеність природно-кліматичних умов сільського господарства. Залучаючи інвестиції, аграрні підприємства повинні оцінювати якість проведеної інвестиційної діяльності та визначати сценарії розвитку підприємства при змінах виробничої ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що інвестиційні процеси в Україні привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів. Аналізу проблем інвестиційної діяльності підприємств, значення інвестиційного процесу для розвитку їх економіки присвячено чимало праць українських науковців серед яких найбільш вагомими є праці І. Бланка [2], М. Кісіля [3, 4], В. Лагодієнка [5, 6], А. Пересади [7], Петренко І.І. [8], Л. Пісьмаченко [9], Т. Уманець [11] та інших. Однак, незважаючи на величину та значимість наукових досліджень, присвячених цій проблемі, окремі питання значення інвестицій у забезпеченні дохідності аграрних підприємств потребують подальшого дослідження. Тому робота з визначення оцінки якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств є досить актуальною.

Формулюванням цілей статті є аналіз та оцінка методичних підходів до розробок практичних рекомендацій щодо визначення якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «інвестиційна діяльність» в Законі України «Про інвестиційну діяльність» зазначається як сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [11]. Будучи суб'єктом інвестиційної діяльності, аграрні підприємства самостійно визначають напрями, види і обсяги інвестицій, а також приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених фінансових, майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Вони можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців і учасників інвестиційної діяльності [1].

Обґрунтування, розробка та реалізація програм соціально-економічного розвитку аграрного підприємства повинно відбуватися з урахуванням результатів оцінки якості інвестиційної діяльності підприємства. Водночас істотного значення набуває вибір коректної методики розрахунку інтегральних показників за окремими складовими інвестиційної діяльності аграрного підприємства та узагальнюючого показника, яка б дозволила максимально врахувати інформацію про позитивний чи негативний вплив зміни кожного індикатора під час здійснення господарської діяльності.

Як зазначає Пономарьов О.В. [10], оцінка якості управління інвестиційною діяльністю будується на трьох основних компонентах: якість інвестицій, якість інвестиційних процесів і якість результату. Усі ці компоненти безпосередньо в практичній діяльності повинні впливати на прийняття рішення. Прийняття якісного інвестиційного рішення повинно бути не просто затвердженням одного варіанту, а вибором найбільш якісного варіанту з конкуруючих між собою альтернатив (різних інвестиційних проєктів), що являють собою складну проблему, так як за одними критеріями виграє один проєкт, за іншими – інший.

З метою розрахунку оцінки якості інвестиційної діяльності окремого аграрного підприємства доцільно застосовувати спеціальні індекси, що спираються на кількісну характеристику різних аспектів життєдіяльності суб'єкта господарювання. Такий підхід повинен забезпечити обґрунтованість і методологічну коректність порівнянь інвестиційних переваг суб'єкта господарювання, наукове забезпечення систематичних розрахунків цих індексів у розрізі окремих підприємств певного регіону на інтервально-якісній шкалі, що дозволяє виконувати співставлення як за узагальнюючим інтегральним індексом, так і за груповими та частковими інтегральними індексами показників [11].

За базовий рівень порівнянь можна брати різні показники: нормативи, інші раціональні норми, а при їхній відсутності – середні чи кращі (максимальні чи мінімальні) досягнуті показники в окремих суб'єктах господарювання. Для позитивних явищ (стимуляторів) кращим доцільно вважати максимальне значення, а для негативних (дестимуляторів) – мінімальне. У тих випадках, коли аналізуються негативні явища й оцінюється їхній вплив на інвестиційну діяльність окремого суб'єкта господарювання, часткові показники, що характеризують рівень розвитку окремих аспектів чи факторів, які впливають на цей процес, повинні виступати зворотними величинами, тобто розраховуватись відношенням мінімального значення (нормативу) до фактичного. У такому випадку буде дотримана порівнянність коефіцієнтів, які розраховуються [11].

Пропонований Уманець Т.В. [11] підхід передбачає використання кращих (максимальних) показників, досягнутих у регіоні (місті чи районі певного регіону) за базу порівняння для показників-стимуляторів і мінімальних – для показників-дестимуляторів. Це дозволяє розраховувати показники, що характеризують різні аспекти інвестиційної діяльності аграрного підприємства, для яких немає науково обґрунтованих нормативів. До того ж, орієнтація на вищий рівень стимулює розвиток підприємства, дозволяє оцінити глибину і ступінь диференціації їх розвитку. Розраховані за пропонованою методикою часткові індекси рівня окремих аспектів життєдіяльності суб'єкта господарювання за абсолютними значеннями будуть не більше одиниці, що дозволяє однозначно їх трактувати і використовувати для розрахунку узагальнюючих показників [11].

Виходячи з аналізу оцінки складових інвестиційної діяльності, найбільш обґрунтованою можна визначити таку ієрархічну схему (рис. 1).

Розрахунок узагальненого інтегрального індексу оцінки якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств передбачає:

- системний аналіз інвестиційної діяльності, її структуризація та представлення у вигляді ієрархії;
- визначення основних показників, які характеризують господарську діяльність суб'єктів, що впливають на інвестиційну діяльність;
- визначення показників: стимуляторів (+), дестимуляторів (-);
- формування інформаційних баз даних;
- ранжування показників у порядку збільшення для визначення максимального і мінімального значення показників;
- вибір кращого значення для показника, який характеризує кожну складову в побудові інтегрального індексу оцінки якості інвестиційної

діяльності (максимального для показників-стимуляторів і мінімального для показників-дестимуляторів);

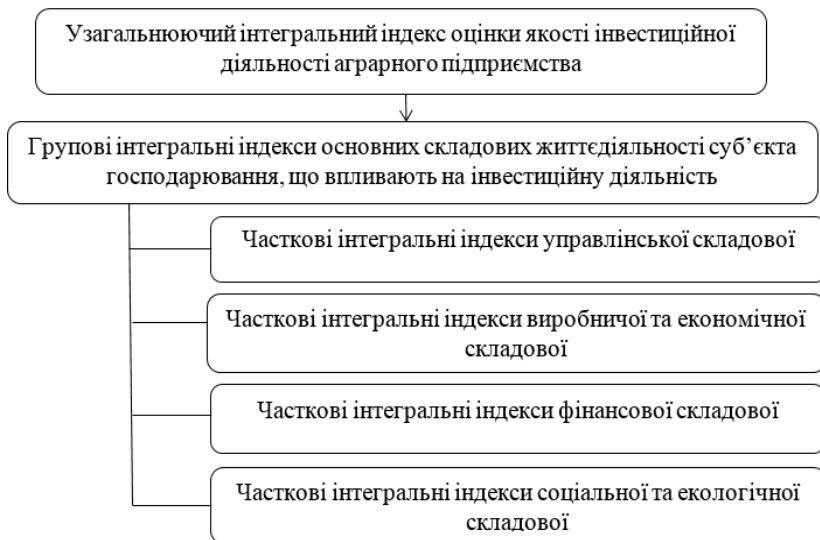

Рис. 1. Ієрархічна структура показників оцінки якості інвестиційної діяльності

– розрахунок часткових індексів окремої складової, що характеризує рівень певного аспекту інвестиційної діяльності аграрних підприємств як відношення фактичного значення показника для кожного аграрного підприємства до кращого в групі (в певному регіоні), тобто нормування показників:

$$\text{– для показників-стимуляторів: } K_{\text{част. } i} = \frac{X_{ij}}{X_{ij \max}}; \quad (1)$$

$$\text{– для показників-дестимуляторів: } K_{\text{част. } i} = \frac{X_{ij \min}}{X_{ij}}; \quad (2)$$

де X_{ij} – значення j -тої ознаки, що характеризує стан i -тої складової інвестиційної діяльності;

$X_{ij \max}$ – максимальне значення j -тої ознаки, що характеризує стан i -тої складової інвестиційної діяльності;

$X_{ij \min}$ – мінімальне значення j -тої ознаки, що характеризує стан i -тої складової інвестиційної діяльності;

– розрахунок добутку часткових індексів, які характеризують i -ту складову показників інвестиційної діяльності підприємства;

– розрахунок групових інтегральних індексів, що характеризують певні аспекти інвестиційної діяльності за формулою середньої геометричної часткових коефіцієнтів, що входять до і-тої складової:

$$K_i = \sqrt[m]{K_{\text{част.1}} * K_{\text{част.2}} * \dots * K_{\text{част.m}}} . \quad (3)$$

– розрахунок узагальненого інтегрального індексу оцінки якості інвестиційної діяльності за формулою середньої геометричної групових інтегральних індексів, які характеризують її основні аспекти:

$$K = \sqrt[n]{K_1 * K_2 * \dots * K_n} . \quad (4)$$

– порівняння розрахованого узагальненого інтегрального індексу оцінки якості інвестиційної діяльності з нормативним значенням.

Методика передбачає побудову групових і часткових інтегральних індексів, які характеризують певні аспекти життєдіяльності окремих суб'єктів господарювання. Це дозволяє уникнути надмірного інформативного обтяження основного показника при забезпеченні достатньо комплексного підходу до характеристики особливостей інвестиційних переваг і мінімізації впливу випадкових обставин, крім того надається можливість стратегічного управління кожним із аспектів інвестиційної діяльності аграрних підприємств.

Узагальнений інтегральний індекс оцінки якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств розраховується кумулятивним методом на основі групових інтегральних індексів, які характеризують різні аспекти життєдіяльності суб'єкта господарювання. Розрахунок його здійснюється на основі наступних чотирьох інтегральних групових індексів (рис. 2).

Для отримання можливості більш гнучкої оцінки якості інвестиційної діяльності для аграрних підприємств, на основі відомих в науковій літературі характеристик стану підприємства [8, 9, 11] з погляду його економічної і соціальної стійкості, пропонуємо використовувати наступні види і рівні якості інвестиційної діяльності:

– критична якість – це стан аграрного підприємства, при якому воно не здатне генерувати достатні грошові потоки для підтримки своєї життєздатності, що незабаром може привести до банкрутства;

– граничнодопустима якість – виявляється в тому випадку, якщо частина ознак середовища незмінна і система не має відповідних компенсаторних механізмів. При незмінному середовищі подібна система може існувати скільки завгодно довго, проте будь-яка істотна зміна ознак веде до втрати інвестиційних можливостей;

– адаптивна якість – припускає наявність у системи достатніх резервів, завдяки яким вона здатна компенсувати негативні дії зовнішніх і внутрішніх чинників і перейти в стан абсолютної якості;

— абсолютна якість — мається на увазі, що у системи є не тільки наявні достатні резерви і економічна ефективність (в першу чергу, отримання прибутків), але і ефективний механізм прогнозування, що дозволяє їй максимально передбачати негативні зміни зовнішніх і внутрішніх чинників і вживати заходів по їх запобіганню і максимізації ефектів від інвестиційної діяльності [11, 12].

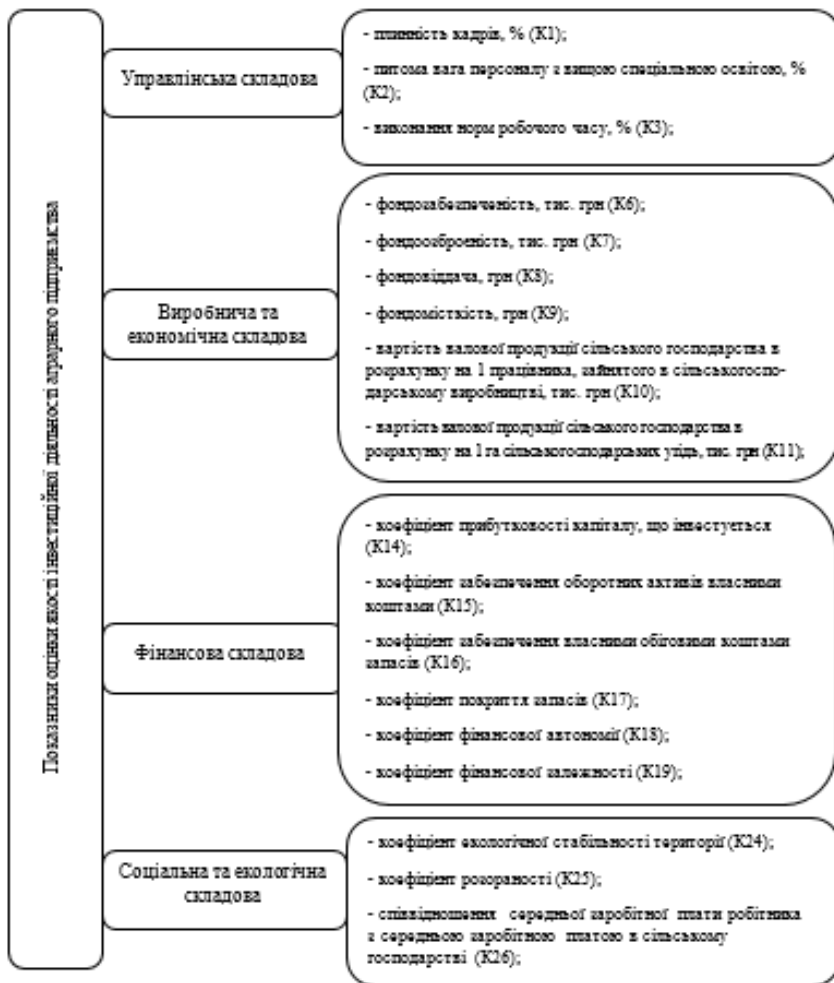

Рис. 2. Показники оцінки якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств

Для оцінки якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств пропонуються наступні нормативні значення інтегрального показника (табл. 1).

Таблиця 1

**Інтервально-якісна шкала якості
інвестиційної діяльності аграрного підприємства [12]**

<i>Рівні якості інвестиційної діяльності</i>	<i>Інтервали значень рівнів (K)</i>
критична якість	$0 \leq K < 0,33$
граничнодопустима якість	$0,33 \leq K < 0,66$
адаптивна якість	$0,66 \leq K < 1$
абсолютна якість	$K \geq 1$

Загалом формування показників, що впливають на якість інвестиційної діяльності, відбувається в залежності від галузевого спрямування підприємства і напрямків інвестування. Кількість показників може змінюватися в залежності від обсягів виробництва і меж підприємства, тому формування комплексного показника повинно відбуватися за рахунок виділення головних (пріоритетних) показників [12].

Для проведення розрахунків щодо визначення інтегральної оцінки якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств Миколаївській області нами було відібрано п'ять типових підприємств з різних районів області, основним видом діяльності яких є виробництво сільськогосподарської продукції. В таблиці 2 вказано назви підприємств, місцезнаходження та коротко охарактеризовано напрями виробничої діяльності.

Всі аграрні підприємства займаються вирощуванням зернових та технічних культур, переважно насіння соняшнику, що має найвищу рентабельність серед продукції сільськогосподарського виробництва. І тільки незначна частка – це виробництво продукції тваринництва – м'яса та молока, та надання послуг в тваринництві, в першу чергу пов'язано з репродуктивними функціями.

Використовуючи методику розрахунку інтегрального індексу оцінки якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств, яка була описана вище, було визначено та проаналізовано чотири складові оцінки якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств (управлінська, виробнича та економічна, фінансова, соціальна та екологічна), а також розраховані 27 основних показників, що впливають на інвестиційну діяльність на прикладі обраних аграрних підприємств Миколаївської області.

Таблиця 2

**Організаційна характеристика аграрних підприємств
Миколаївської області**

<i>Назва підприємства</i>	<i>Район</i>	<i>Напрями діяльності</i>
ПСП «Дмитрівка»	Березанський	Вирощування зернових та технічних культур, тваринництво
ПрАТ «Вознесенський обплемсервіс»	Вознесенський	Вирощування зернових та технічних культур, розведення свиней, надання послуг у тваринництві
СПрАТ «Україна»	Доманівський	Вирощування зернових, технічних культур та овочів, тваринництво
ТОВ СП «Святовіт»	Казанківський	Вирощування зернових та технічних культур
ПП «Анатолівське»	Березанський	Вирощування зернових та технічних культур

Розрахунок інтегрального індексу оцінки якості інвестиційної діяльності на прикладі аграрних підприємств Миколаївської області в середньому за 2015-2017 роки представлений в таблиці 3.

Таким чином, можна зробити висновки про те що найвищий узагальнюючий інтегральний індекс оцінки якості інвестиційної діяльності спостерігається в ТОВ СП «Святовіт» Казанківського району – 0,865. На другому місці – ПП «Анатолівське» Березанського району – 0,776, на третьому – СПрАТ «Україна» Доманівського району – 0,768, на четвертому – ПСП «Дмитрівка» Березанського району – 0,704. І останнє п'яте місце займає ПрАТ «Вознесенський обплемсервіс» Вознесенського району – 0,587.

Використовуючи інтервально-якісну шкалу якості інвестиційної діяльності підприємства, яка була охарактеризована в першому розділі роботи зазначаємо, що підприємства: ТОВ СП «Святовіт» Казанківського району, ПП «Анатолівське» Березанського району, СПрАТ «Україна» Доманівського району та ПСП «Дмитрівка» Березанського району – мають інтегральний індекс оцінки якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств більше 0,66 і відносяться до групи підприємств з адаптивним рівнем якості інвестиційної діяльності, тобто припускається наявність у підприємства достатніх резервів, завдяки яким воно здатне компенсувати негативні дії зовнішніх і внутрішніх чинників і перейти в стан абсолютної якості інвестиційної діяльності.

Таблиця 3

**Розрахунок інтегрального індексу оцінки якості
інвестиційної діяльності на прикладі аграрних підприємств
Миколаївської області в середньому за 2015-2017 роки**

<i>Показники</i>	<i>ПСП «Амгирівка» Березанського району</i>	<i>ПРАТ «Вознесенський областсервіс» Вознесенського району</i>	<i>СПРАТ «Україна» Доманівського району</i>	<i>ТОВ СП «Святогір» Казанківського району</i>	<i>ПП «Анатолієвське» Березанського району</i>
Управлінська складова					
Планинність кадрів, % (K1)	0,4	0,3	0,8	1	0,6
Питома вага персоналу з вищою спеціальною освітою, % (K2)	0,8	1,0	0,7	0,8	0,9
Виконання норм робочого часу, % (K3)	1	0,9	0,9	0,9	0,9
Темп зростання продуктивності праці, % (K4)	0,8	0,6	0,7	1	0,8
Частка адміністративно-управлінського персоналу, % (K5)	0,8	0,7	1	0,8	0,8
Часткові інтегральні індекси управлінської складової	0,7	0,5	0,8	0,9	0,8
Виробнича та економічна складова					
Фондозабезпеченість, тис. грн (K6)	0,6	1	0,3	0,8	0,8
Фондоозброєність, тис. грн (K7)	0,5	0,7	0,2	1	0,6
Фондовідадача, грн (K8)	0,5	0,5	1	0,4	0,4
Фондомісткість, грн (K9)	0,5	0,6	1	0,4	0,4
Вартість валової продукції сільського господарства в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, тис. грн (K10)	0,6	0,9	0,7	1	0,6
Вартість валової продукції сільського господарства в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн (K11)	0,5	1,0	0,6	0,6	0,6
Виробничі витрати в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн (K12)	0,8	0,4	0,6	0,9	1
Загальна сума прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн (K13)	0,5	0,6	0,5	0,9	1,
Часткові інтегральні індекси виробничої та економічної складової	0,6	0,7	0,5	0,7	0,6
Фінансова складова					
Коефіцієнт прибутковості капіталу, що інвестується (K14)	0,4	0,4	0,6	0,5	1
Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами (K15)	0,8	0,4	0,9	1	0,6
Коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів (K16)	0,3	0,1	0,3	1	0,2
Коефіцієнт покриття запасів (K17)	0,3	0,2	0,3	1	0,3
Коефіцієнт фінансової автономії (K18)	1,7	0,9	1,7	1,9	1,5
Коефіцієнт фінансової залежності (K19)	0,5	1,0	0,5	0,5	0,6
Коефіцієнт маневреності власного капіталу (K20)	0,5	0,3	1	0,7	0,6
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу (K21)	0,2	1,0	0,2	0,04	0,4
Коефіцієнт фінансової стійкості (K22)	1	0,7	1,0	1	0,8
Коефіцієнт фінансової стабільності (K23)	3,6	0,5	6,8	25,9	1,9
Часткові інтегральні індекси фінансової складової	0,6	0,5	0,8	0,9	0,7
Соціальна та екологічна складова					
Коефіцієнт екологічної стабільності території (K24)	0,7	0,9	1	0,7	0,6
Коефіцієнт розораності (K25)	0,9	0,9	1	0,8	0,8
Співвідношення середньої заробітної плати робітника з середнього заробіткою платою в сільському господарстві (K26)	0,9	0,9	0,9	0,9	1
Коефіцієнт зростання доходності (K27)	0,6	0,6	0,5	0,8	1
Часткові інтегральні індекси соціальної та екологічної складової	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8
Узагальнюючий інтегральний індекс оцінки якості інвестиційної діяльності аграрного підприємства	0,7	0,5	0,7	0,8	0,77

Пряте підприємство – ПрАТ «Вознесенський обплемсервіс» Вознесенського району маючи інтегральний індекс оцінки якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств в межах $0,33 \leq K < 0,66$, відноситься до групи підприємств з граничнодопустимим рівнем якості інвестиційної діяльності, який виявляється в тому випадку, якщо частина ознак середовища незмінна і підприємство не має відповідних компенсаторних механізмів. При незмінному середовищі подібна система може існувати скільки завгодно довго, проте будь-яка істотна зміна ознак веде до втрати інвестиційних можливостей [9].

Отже, узагальнюючий інтегральний індекс оцінки якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств дає можливість розкласти інтегральний показник якості інвестиційної діяльності на узагальнюючі показники, а ті в свою чергу на індивідуальні. Формування і відбір індивідуальних показників інтегральної оцінки аграрного підприємства відбувається в залежності від основних напрямів його діяльності, основної мети і напрямку залучення інвестиційних ресурсів.

Висновки. Проведені дослідження дозволяють зробити висновки про те, що обґрунтування, розробка та реалізація програм соціально-економічного розвитку аграрного підприємства повинно відбуватися з урахуванням результатів оцінки якості інвестиційної діяльності підприємства. Істотного значення набуває вибір коректної методики розрахунку інтегральних показників за окремими складовими інвестиційної діяльності аграрного підприємства.

Отже, виходячи з вищевикладеного, варто відмітити, що інвестиційна діяльність в аграрному секторі економіки на сьогодні потребує пошуку шляхів поліпшення інвестиційного забезпечення, яке полягає в гармонізації законодавства щодо вдосконалення управління інвестиційними процесами, розробки методик та процедур, створення привабливих умов для вкладення прямих іноземних та вітчизняних інвестицій у сільськогосподарське товаровиробництво.

Література.

1. **Безп'ята І.В.** Інвестиційне забезпечення аграрного сектора економіки: монографія. Миколаїв: МНАУ. 2016. 337 с.
2. **Бланк І.А.** Инвестиционный менеджмент. Київ: МП ИТЕМ Лтд; Юнайтед Лондон Трейд Лимитед, 1995. 447 с.
3. **Кісіль М.І.** Зміни в рейтингах інвестиційної привабливості сільського господарства регіонів. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 2(26). С. 92-97.

4. **Кісіль М.І.** Сучасні виклики, стратегічні пріоритети та завдання щодо інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства. *Інноваційна економіка*. 2014. № 1. С. 14-19.

5. **Лагодієнко В.В.** Реалізація інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у харчовій галузі. *Бізнес-Навігатор: науково-виробничий журнал Міжнародного університету бізнесу і права*. Херсон. 2013. № 2(31). С. 178-183.

6. **Пересада А.А., Майорова Т.В.** Інвестиційне кредитування. Київ: КНЕУ, 2002. 271 с.

7. **Петренко І.І.** Рейтингова оцінка інвестиційного потенціалу аграрних підприємств. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2011. № 2. С. 204-215.

8. **Пісьмаченко А.** Стан та проблеми розвитку регіональної інвестиційної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 2. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/Duur_2010_2_16.pdf (дата звернення 10.06. 2019).

9. **Пономарьов О.В.** Оцінка якості інвестиційної діяльності авіатранспортних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04. Київ, 2007. 20 с.

10. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ. Дата оновлення 18.12.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення 10.02.2019).

11. **Уманець Т.В.** Оцінка інвестиційної привабливості регіону за допомогою інтегральних індексів. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 4. С. 133-145.

12. **Bondarenko S., Lagodienko V., Sedikova I., Kalaman O.** Application of project analysis software in project management in the pre-investment phase. *International Journal of Mechanical Engineering and Technology*, Volume 9, Issue 13, December 2018, pp. 676-684.

References.

1. **Bezpiata I.V.** (2016). *Investytsiine zabezpechennia ahrarynoho sektora ekonomiky [Investment support for the agricultural sector of the economy]*. Mykolaiv: MNAU, p. 337 [in Ukrainian].

2. **Blank Y.A.** (1995). *Ynvestytsionnyi menedzhment [Investment management]*. Kyiv: MP YTEM Ltd: Yunaited London Treid Lymyted, p. 447 [in Ukrainian].

3. **Kisil M.I.** (2014). Zminy v reitynhakh investytsiinoi pryvablyvosti silskoho hospodarstva rehioniv [Changes in the ratings of investment attractiveness of agriculture in the regions]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky) – Collection of scientific works of the Taurida State Agrotechnological University (Economic Sciences)*, no. 2(26), pp. 92-97 [in Ukrainian].

4. **Kisil M.I.** (2014). Suchasni vyklyky, stratchichni priorityety ta zavdannia shchodo investytsiinoho zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva [Current challenges, strategic priorities and objectives for agricultural investment investment]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, no. 1, pp. 14-19 [in Ukrainian].

5. **Lagodienko V.** (2013). Implementation of investment support for innovation in the food industry [Implementation of investment support for innovation in the food industry]. *Бізнес-Навігатор: науково-виробничий журнал Міжнародного університету бізнесу і права – Business Navigator: Journal of the International University of Business and Law*, no. 2(31), pp. 178-183 [in Ukrainian].

6. **Peresada A.A., & Maiorova T.V.** (2002). *Investytsiine kredytuvannia [Investment lending]*. Kyiv: KNEU, p. 271 [in Ukrainian].

7. **Petrenko I.I.** (2011). Reitynhova otsinka investytsiinoho potentsialu ahrarnykh pidpriemstv [Rating assessment of investment potential of agricultural enterprises]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Bulletin of Poltava State Agrarian Academy*, no. 2, pp. 204-215 [in Ukrainian].

8. **Pismachenko L.** (2010). Stan ta problemy rozvytku rehionalnoi investytsiinoi polityky [State and problems of development of regional investment policy]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*, no. 2. Retrieved from: file:///C:/Users/user/Downloads/Duur_2010_2_16.pdf [in Ukrainian].

9. **Ponomarov O.V.** (2007). Otsinka yakosti investytsiinoi diialnosti aviatransportnykh pidpriemstv [Assessment of quality of investment activity of air transport enterprises]. *Abstract for the degree of candidate of economic sciences*. Kyiv, p. 20 [in Ukrainian].

10. Pro investytsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 r. № 1560-KhII [On investment activity: Law of Ukraine of September 18, 1991 No. 1560-XI]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> [in Ukrainian].

11. **Umanets T.V.** (2006). Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti rehionu za dopomohoiu intehralnykh indeksiv [Assessment of investment attractiveness of a region by means of integral indices]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and forecasting*, no. 4, pp. 133-145 [in Ukrainian].

12. **Bondarenko S., Lagodienko V., Sedikova I., Kalaman O.** (2018). Application of project analysis software in project management in the pre-investment phase. *International Journal of Mechanical Engineering and Technology*, Volume 9, Issue 13, December 2018, pp. 676-684 [in English].

Анотація.

Клочан І.В., Потривасва І.А. Оцінка якості інвестиційної діяльності аграрних підприємств Миколаївської області.

В статті здійснено: вивчення методичних підходів до оцінки якості інвестиційної діяльності аграрного підприємства; дослідження основних критеріїв та статистичних показників для формування інтегральної оцінки інвестиційної діяльності; розробка механізму оцінки якості інвестиційної діяльності аграрного підприємства; проведення аналізу узагальнюючих показників та інтегральної оцінки якості інвестиційної діяльності на прикладі окремих аграрних підприємств Миколаївської області.

Проведені дослідження дозволяють зробити висновки про те, що обґрунтування, розробка та реалізація програм соціально-економічного розвитку аграрного підприємства

повинно відбуватися з урахуванням результатів оцінки якості інвестиційної діяльності підприємства. Істотного значення набуває вибір коректної методики розрахунку інтегральних показників за окремими складовими інвестиційної діяльності аграрного підприємства.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, аграрні підприємства, узагальнюючий інтегральний індекс оцінки якості інвестиційної діяльності, групові індекси, часткові індекси.

Аннотация.

Клочан И.В., Потрываева И.А. Оценка качества инвестиционной деятельности аграрных предприятий Николаевской области.

В статье осуществлен: изучение методических подходов к оценке качества инвестиционной деятельности аграрного предприятия; исследование основных критериев и статистических показателей для формирования интегральной оценки инвестиционной деятельности; разработка механизма оценки качества инвестиционной деятельности аграрного предприятия; проведение анализа обобщающих показателей и интегральной оценки качества инвестиционной деятельности на примере отдельных аграрных предприятий Николаевской области.

Проведенные исследования позволяют сделать выводы о том, что обоснование, разработка и реализация программ социально-экономического развития аграрного предприятия должно происходить с учетом результатов оценки качества инвестиционной деятельности предприятия. Существенное значение приобретает выбор корректной методики расчета интегральных показателей по отдельным составляющим инвестиционной деятельности аграрного предприятия.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, аграрные предприятия, обобщающий интегральный индекс оценки качества инвестиционной деятельности, групповые индексы, частичные индексы.

Abstract.

Klochan I.V., Potryvaeva I.A. Estimation of quality of investment activity of agricultural enterprises of the Nikolaev area.

The article deals with: the study of methodological approaches to the evaluation of the quality of investment activity of agricultural enterprises; research of the main criteria and statistical indicators for forming the integral evaluation of investment activity; development of a mechanism for assessing the quality of investment activity of agrarian enterprise; carrying out the analysis of general indicators and the integral assessment of the quality of investment activity on the example of individual agricultural enterprises of the Mykolaiv region.

The conducted researches allow to conclude that the substantiation, development and implementation of programs of socio-economic development of agrarian enterprise should take into account the results of evaluation of quality of investment activity of the enterprise. The choice of the correct method of calculation of integral indicators on separate components of investment activity of agrarian enterprise becomes essential.

Key words: investments, investment activity, agrarian enterprises, generalizing integral index of quality assessment of investment activity, group indices, partial indices.

ЛОГІСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТРАНСПОРТНОЮ СИСТЕМОЮ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ

***ЯРОВА Н.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ОМЕЛЬЧУК К.С.,
ЕКОНОМІСТ ВІДДІЛУ ЕКОНОМІКИ ОДЕСЬКОЇ ФІЛІЇ
АДМІНІСТРАЦІЇ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Транспорт – це специфічна комунікаційна галузь матеріального виробництва й сфери обслуговування, яка забезпечує потреби населення й господарства з усіх видів перевезень. Він бере участь у перевезенні напівфабрикатів, сировини, готової продукції, матеріалів та доставці їх споживачам, а також перевозить пасажирів. Транспорт є необхідною умовою територіального поділу праці, спеціалізації регіонів, їх комплексного розвитку. Транспортний фактор здійснює вплив на розміщення й галузеву структуру виробництва, без його врахування не можна досягти раціонального розміщення продуктивних сил [1, с. 59]. Управління транспортною галуззю регіону базується на логістичному підході, який передбачає здійснення оптимізації потокових процесів виробництва і реалізації товарів, послуг як на рівні підприємства, так і в рамках технологічного циклу, що передбачає участь декількох підприємств. Логістичний менеджмент займає пріоритетне місце при формуванні та реалізації транспортно-логістичної стратегії підприємств галузі. На формування регіональних логістичних систем транспорту впливають спеціальні заходи трансформації середовища, які гарантуватимуть його функціонування або забезпечуватимуть сприятливі для цього умови.

Основними позиціями досягнення конкурентних переваг в транспортній галузі є відповідна якість надання транспортних послуг, тому пріоритетним для підприємств транспортної галузі є використання логістичного менеджменту, тобто менеджменту, що функціонує на засадах теорії логістики. Логістичний менеджмент являє собою синергію основних управлінських функцій з елементами і комплексними логістичними активностями: закупівля, виробництво, збут. Отже, особливої актуальності набуває питання ефективного функціонування логістичного менеджменту в системі управління транспортною галуззю регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику стану та функціонування транспортної галузі, сучасних технологій перевезення вантажів висвітлено в працях: О. Бакаєва, В. Сергєєва, Л. Міротіна, В. Назаренко, Ю. Неруша, Д. Ніколаєва, О. Проценко. Теоретичну частину дослідження питань розвитку транспортної логістики в Україні вивчали такі науковці, як: О.В. Декалюк, П.О. Коронівський, І.В. Левицька. Практичну сторону використання логістики висвітлено в наукових працях Л.Г. Зайончик. Питання впровадження логістичної концепції в управління підприємством розкрито в наукових працях Є.В. Крикавського. Разом з тим, питання розвитку логістичного менеджменту в системі управління транспортної галузі регіону залишилось вивчено на недостатньому рівні, особливо в частині застосування його при мультимодальних перевезеннях.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення поняття та особливостей використання логістичного менеджменту в регіональному управлінні транспортною галуззю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дефініцію «логістичний менеджмент» вперше ввів вітчизняний науковець Є.В. Крикавський, який стверджував, що це менеджмент у логістичних системах на засадах теорії логістики [4, с. 178]. Він пояснив, що логістичний менеджмент передбачає доцільність поєднання логістики та менеджменту як «комплексної локалізованої системи управління матеріальними і інформаційними потоками». В свою чергу, М.А. Окландер при трактуванні поняття «логістичний менеджмент» враховує функції, що забезпечують менеджмент логістики підприємства, а саме:

- формуванні та розробці системи логістики відповідно до її концептуальних принципів і положень;
- розробці та реалізації стратегії логістики відповідно до ринкової стратегії підприємства;
- комплексному управлінні логістичною системою підприємства з метою раціоналізації потокових процесів;
- координації взаємопов'язаних функцій управління підприємством;
- вирішенні проблем специфіки та індивідуальності підприємства [6, с. 92].

Російський науковець В.І. Сергєєв термін «логістичний менеджмент» розглядає у двох аспектах: по-перше, як своєрідне адміністрування логістичної системи, тобто виконання основних управлінських функцій (організація, планування, регулювання, координація, контроль, облік та аналіз) для досягнення цілей логістичної системи, по-друге, як персонал, що управляє логістичним процесом [3, с. 67].

Менеджмент виконує функцію поєднання основних складових потенціалу, взаємопов'язує і координує його елементи для визначення довгострокових цілей діяльності та оперативних завдань їх досягнення. Логістика реалізується через механізм досягнення компромісу між виконанням завдання на основі пропозиції відповідного товару, відповідної кількості, у відповідному місці у відповідний час та необхідними для цього мінімальними витратами. Тому логістичний менеджмент трактуємо як ефективний інструмент системи управління, який координує послідовність дій управлінського персоналу, функції відповідних ланок, логістичних посередників та контрагентів у процесі управління потоками протягом повного логістичного ланцюга «постачання-виробництво-збут» у межах логістичної системи.

Фролова Л.В. до ознак логістичного менеджменту відносить:

- орієнтованість на оптимізацію параметрів життєдіяльності логістичної системи в цілому та окремих її ланок;
- ситуаційність логістичного управління, його гнучкість, безперервність;
- оперативність та економічна доцільність [9, с. 34].

Система управління діяльністю підприємств будь якої галузі на основах логістичного підходу, передбачає прийняття рішень щодо розвитку логістичної системи з врахуванням трьох аспектів:

- стратегічні рішення, які формують логістичну місію, задають загальний напрямок розвитку організації на засадах логістики, є довгостроковими, вимагають значних ресурсів і вважаються найризикованішими;
- тактичні рішення, які пов'язані з реалізацією логістичної стратегії у середньостроковому періоді, проробляються на детальнішому рівні та охоплюють детальніші завдання розвитку у логістичних підсистемах організації;
- операційні рішення, які найбільше опрацьовані і передбачають поточні завдання різних видів діяльності на рівні логістичних операцій на найближчий час.

Відмітимо, що формування логістичного менеджменту на підприємствах здійснюється в межах чотирьох етапів транспортування готової продукції. На першому етапі відбувається складування і транспортування готової продукції. Ці логістичні функції виконуються за принципом безпосереднього реагування на щоденні коливання попиту у процесі розподілу продукції. На другому етапі – обслуговування замовників, обробку замовлень, управління запасами готової продукції, транспортування, тобто інтегруються всі логістичні

функції, що виконуються при розподілі готової продукції. На третьому етапі додаються доставка сировини, матеріалів на підприємство, прогноз збуту, управління запасами матеріалів, незавершеного виробництва, закупівля сировини, матеріалів, проектування логістичних систем. Оцінка функціонування логістики підприємства проводиться на основі порівняння зі стандартами якості. На четвертому етапі поєднуються усі функціональні області логістики, підприємства виходять на глобальний рівень роботи з урахуванням законів різних країн; вводиться суцільна єдина документація, посилюється потреба у «третьій стороні» [8, с. 245].

Однією з сучасних логістичних концепцій транспортування вантажів є мультимодальні перевезення, що забезпечують організаційно-технологічну взаємодію різних видів транспорту, координацію та синхронізацію процесів транспортно-логістичного обслуговування, а також партнерські відносини між усіма учасниками ланцюга доставки вантажів «від дверей до дверей» на вигідних умовах.

За допомогою концепцій логістики реалізується специфіка логістики в управлінні суб'єктами ринку мультимодальних перевезень регіону [5].

Відповідно до Конвенції ООН з міжнародних мультимодальних перевезень вантажів мультимодальні перевезення – це перевезення вантажу як мінімум двома видами транспорту на основі мультимодального договору перевезення з пункту в одній країні, де вантаж приймається під відповідальність мультимодальним транспортним оператором в пункт призначення, розташований в іншій країні [2]. На думку Соколової О.Є. мультимодальні перевезення – це інтегрована та взаємозв'язана транспортна система, завданням якої є прискорення, здешевлення та спрощення технологічних процедур упродовж повного ланцюга доставки «від дверей до дверей» за умов організаційно-технологічної взаємодії всіх ланок перевізного процесу [7, с. 115].

Формування ефективного логістичного менеджменту в системі мультимодальних перевезень підприємств транспортної галузі не можливе без впровадження новітніх технологій інформаційного забезпечення цього процесу. Необхідність в інформаційному забезпеченні логістики зумовлена бурхливим розвитком і впровадженням інформаційно-комп'ютерних технологій. Значення інформаційного забезпечення логістичного процесу настільки важливе, що багато фахівців виділяють особливу, інформаційну, логістику, яка має самостійне значення в бізнесі та управлінні інформаційними потоками і ресурсами.

Інформаційні потоки, які циркулюють усередині і між елементами логістичної системи, між логістичною системою і зовнішнім середовищем, утворюють логістичну інформаційну систему, яка представляє собою упорядковану сукупність взаємопов'язаних засобів обчислювальної техніки, різних довідників і необхідних засобів програмування, що забезпечує вирішення тих чи інших транспортних задач.

На підприємствах транспортної галузі доцільно використовувати логістичну концепцію Supply Chain Management (SCM) – «Управління ланцюгами поставок», яка ґрунтується на тому, що ланцюг поставок – три і більше економічних одиниць (юридичних або фізичних осіб), безпосередньо беруть участь у зовнішніх і внутрішніх потоках продукції, послуг, фінансів та інформації від джерела до споживача, тобто це інтегрування ключових бізнес-процесів, що починаються від кінцевого користувача і охоплюють всіх постачальників товарів, послуг і інформації, додають цінність для споживачів і інших зацікавлених осіб, і управління ланцюгами поставок – це поєднання восьми бізнес-процесів, а саме:

- управління взаємовідносинами з споживачами;
- обслуговування споживачів;
- управління попитом;
- управління виконанням замовлень;
- підтримка виробничих процесів;
- управління постачанням;
- управління розробкою продукції і доведення до комерційного використання;
- управління зворотними матеріальними потоками.

Основними шляхами підвищення ефективності логістичного менеджменту в транспортній галузі регіону є інформаційне, комплексне забезпечення; використання системного підходу щодо впровадження логістики в діяльність на основі оцінювання комплексу функціональних та забезпечуючих підсистем. Логістичний менеджмент транспортної галузі регіону в системі мультимодальних перевезень забезпечує підвищення економічної ефективності в порівнянні з традиційними методами управління. Ключовою ідеєю, яка лежить в основі логістичного підходу до організації та управління економічною діяльністю, є інтеграції всіх її складових, яка полягає в тому, що потоки інформації на технологічно самостійних етапах і стадіях зв'язуються в загальній системі управління.

Логістичні системи сприяють гармонізації інтересів постачальників і споживачів та розглядають рух матеріальних ресурсів від первинного джерела до кінцевого споживача як єдиний матеріальний потік. Транспортна логістика сприяє вирішенню сукупності задач, які забезпечують організацію перевезення вантажів. Формування таких задач полягає в: виборі виду, типу транспорту; забезпечення виробничого і транспортного процесу під час комбінованих перевезень вантажу; аналізі оптимальних маршрутів доставки; координації технологічної єдності транспортного і складського процесу.

Висновки. Логістичний менеджмент як інтегрований підхід до управління на засадах логістики дає змогу здійснювати процеси управління транспортною галуззю регіону не ізольовано від інших підприємницьких структур, а у ланцюгу поставок, завданням якого є задоволення потреб споживачів у якісних транспортних послугах. Використовуючи функції логістичного менеджменту, транспортні підприємства займають певне місце у структурі ланцюга поставок, тим самим забезпечивши свою діяльність конкурентними перевагами, які можна отримати на основі ефективно розробленої логістичної стратегії та обґрунтованих тактичних, операційних завдань розвитку. Відтак, логістичний менеджмент не тільки структурує завдання, які є перед підприємствами відповідно до основних функціональних сфер діяльності, але і забезпечує належний рівень використання потенціалу підприємства, особливо що стосується управління ланцюгом постачань.

Література.

1. **Бідняк М.Н., Біліченко В.В.** Виробничі системи на транспорті: теорія і практика: монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2006. 176 с.
2. Конвенция Организации Объединенных Наций о международных смешанных перевозках грузов. URL: <http://ci.uz.gov.ua/org/un/conv80comb>
3. Корпоративная логистика. 300 ответов на вопросы профессионалов / под общ. ред. проф. **В.И. Сергеева**. М.: ИНФРА-М, 2004. 976 с.
4. **Крикавський Є.В.** Логістика. Основи теорії: підручник. Л.: НУ «Львівська політехніка», ІнтелектЗахід, 2004. 416 с.
5. **Лагодієнко В.В., Корнієцький О.В.** Логістика по-японськи: підвищення ефективності діяльності підприємств. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 275. С. 207-210.
6. **Окландер М.А.** Логістична система підприємства: монографія. Одеса: Астропринт, 2004. 258 с.
7. **Соколова О.Є.** Концептуальні засади формування мультимодальної системи перевезення вантажів. *Науковий технологічний журнал*. 2014. № 1. С. 114-118.

8. **Солодка О.В.** Логістичний та операційний менеджмент: взаємозв'язок та субординація. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Логістика. 2008. № 623. С. 242-249.

9. **Фролова Л.В.** Механізми логістичного управління торговельним підприємством: монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 322 с.

References.

1. **Bidniak M.N., & Bilichenko V.V.** (2006). *Vyrobnychi systemy na transporti: teoriia i praktyka* [Production systems in transport: theory and practice]. Vinnytsia: UNIVERSUM, p. 176 [in Ukrainian].

2. Konventsiya Organizatsii Ob"yedinennykh Natsiy o mezhdunarodnykh smeshannykh perevozkakh gruzov [United Nations Convention on International Multimodal Transport of Goods]. *ci.uz.gov.ua*. Retrieved from: <http://ci.uz.gov.ua/org/un/conv80comb> [in Russian].

3. **Serheeva V.Y.** (2004). *Korporativnaya logistika. 300 otvetov na voprosy professionalov* [Corporate logistics. 300 answers to questions of professionals]. Moscow: YNFRA-M, p. 976 [in Russian].

4. **Krykavskiy Ye.V.** (2004). *Lohistyka. Osnovy teorii* [Logistics. The basics of theory]. L'viv: NU «Lvivska politekhnika», Intel'ektZakhid, p. 416 [in Ukrainian].

5. **Lagodienko V.V., & Kornietsky O.V.** (2014). Lohistyka po-yapons'ky: pidvyshchennya efektyvnosti diyal'nosti pidpryyemstv [Logistics in Japanese: Increasing Business Efficiency]. *Kul'tura narodov Prychernomor'ya – Culture of the Black Sea peoples*, no. 275, pp. 207-210 [in Ukrainian].

6. **Oklander M.A.** (2004). *Lohistychna systema pidpryyemstva* [Enterprise logistics system]. Odessa: Astroprint, p. 258 [in Ukrainian].

7. **Sokolova O.Ie.** (2014). Kontseptualni zasady formuvannia multymodalnoi systemy perevezennia vantazhiv [Conceptual bases of formation of multimodal cargo transportation system]. *Naukoiemni tekhnolohii – Technology-intensive*, no. 1. pp. 114-118 [in Ukrainian].

8. **Solodka O.V.** (2008). Lohistychnyi ta operatsiyni menedzhment: vzaïmozv'язok ta subordynatsiia [Logistics and Operations Management: Interconnection and Subordination]. *Visnyk natsionalnogo universytetu «Lvivska politekhnika»*. *Lohistyka – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Logistics*, no. 623, pp. 242-249 [in Ukrainian].

9. **Frolova L.V.** (2005). *Mekhanizmy lohistichnogo upravlinnia torbovelnym pidpryyemstvom* [Mechanisms of logistic management of a trading enterprise]. Donetsk: DonDUET, p. 322 [in Ukrainian].

Анотація.

Ярова Н.В., Омельчук К.С. Логістичний менеджмент як інструмент ефективного управління транспортною системою підприємств регіону.

Для досягнення ефективної діяльності та стійкого фінансового стану підприємств транспортної галузі регіону необхідно впровадження нових прогресивних концепцій менеджменту зокрема, таких як логістика. Стратегічна роль в забезпеченні

функціонування транспортної галузії регіону в сучасних умовах належить логістичному менеджменту, який передбачає управління потоковими процесами в межах логістичного ланцюга, утвореного кількома учасниками інтегрованої системи.

Для збереження та розширення своїх позицій на ринку підприємства транспортної галузі регіону повинні мобільно й адекватно реагувати на всі зміни зовнішнього середовища. Знаходження та запровадження новітніх методів управління забезпечують сталий розвиток транспортної галузі.

У статті визначено трактування поняття «логістичний менеджмент»; розглянуто проблемні питання запровадження логістичного менеджменту в систему управління підприємств транспортної галузі регіону та визначено необхідність використання такого інструменту регулювання в системі мультимодальних перевезень.

Запропоновано використання в процесі управління підприємствами транспортної галузі регіону використовувати логістичну концепцію Supply Chain Management (SCM) – «Управління ланцюгами поставок», яка ґрунтується на інтегуванні ключових бізнес-процесів, що починаються від кінцевого користувача і охоплюють всіх постачальників товарів, послуг і інформації, додають цінність для споживачів і інших зацікавлених осіб.

Ключові слова: логістика; логістичний менеджмент; підприємства транспортної галузі; регіон; система управління.

Аннотация.

Яровая Н.В., Омельчук Е.С. Логистический менеджмент как инструмент эффективного управления транспортной системой предприятий региона.

Для достижения эффективной деятельности и устойчивого финансового состояния предприятий транспортной отрасли региона необходимо внедрение новых прогрессивных концепций менеджмента в частности, таких как логистика. Стратегическая роль в обеспечении функционирования транспортной отрасли региона в современных условиях принадлежит логистической менеджмента, предусматривающий управления потоковыми процессами в пределах логистической цепи, образованного несколькими участниками интегрированной системы.

Для сохранения и расширения своих позиций на рынке предприятия транспортной отрасли региона должны мобильно и адекватно реагировать на все изменения внешней среды. Нахождение и внедрение новейших методов управления обеспечивают устойчивое развитие транспортной отрасли.

В статье определено трактовки понятия «логистический менеджмент»; рассмотрены проблемные вопросы введения логистического менеджмента в систему управления предприятий транспортной отрасли региона и определена необходимость использования такого инструмента регулирования в системе мультимодальных перевозок.

Предложено использование в процессе управления предприятиями транспортной отрасли региона использовать логистическую концепцию Supply Chain Management (SCM) – «Управление цепями поставок», основанной на интеграции ключевых бизнес-процессов, начинающихся от конечного пользователя и охватывающих всех поставщиков товаров, услуг и информации, добавляют ценность для потребителей и других заинтересованных лиц.

Ключевые слова: логистика; логистический менеджмент; предприятия транспортной отрасли; регион; система управления.

Abstract.

Yarova N.V., Omel'chuk K.S. Logistics management as a tool for effective management of the transport system of enterprises in the region.

New progressive management concepts, such as logistics, are needed to achieve the efficient operation and sustainable financial standing of the region's transport companies. The strategic role in ensuring the functioning of the transport industry of the region in modern conditions belongs to logistics management, which involves the management of flow processes within the logistics chain formed by several participants of the integrated system.

In order to maintain and expand their position in the market, transport companies in the region must respond to any changes in the environment in a mobile and adequate manner. Finding and implementing the latest management techniques ensure the sustainable development of the transportation industry.

The article defines the interpretation of the concept of "logistics management"; the problems of introduction of logistic management in the management system of enterprises of the transport industry of the region are considered and the necessity of using such a regulation tool in the system of multimodal transportations is determined.

It is suggested to use the Supply Chain Management (SCM) logistics concept in the process of managing the region's transportation industry, which is based on integrating key end-user business processes that cover all suppliers of goods, services and information. value for consumers and other stakeholders.

Key words: *logistics; logistics management; enterprises of the transport industry; region; management system.*

УДК 371.13.81

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ МЕНЕДЖМЕНТУ

**ПРОКОПЕНКО О.В., К.Ф.Н., ДОЦЕНТ,
ЛУТАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Теорію менеджменту підприємств слід розуміти з двох точок зору. По-перше, менеджмент можливим є визначати, як систему теорії організації, яка включає організаційну структуру підприємства з виокремленням відповідної ієрархії для виконання поставленої мети через визначені принципи, інструменти та методи. По-друге, менеджмент є системою управління з притаманними їй функціями, завданнями, цілями, принципами тощо. Зважаючи на те, що менеджмент визначає напрям розвитку та організації підприємства, заслуговують на увагу основні функції та принципи його впровадження у діяльність аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, слід відзначити, що в теорії існує багато моделей формування організаційної структури підприємства, які розглядалися в працях видатних вчених як Тейлор, Файоль, Друкер та інших. Крім того, визначені моделі пройшли значний шлях еволюційного розвитку і, на сьогоднішній день, вони мають чітко сформульовані контури та структури відповідно до впровадження в різні галузі.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в опрацюванні сутності менеджменту у системі підприємства, визначенню особливостей його формування через організаційні та управлінські конкурентні переваги, а також у визначенні можливостей та перспектив формування сучасних управлінських систем для аграрних підприємств, з виокремленням напрямів розвитку систем менеджменту в залежності від їх розмірів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запровадження системи менеджменту організації, як його системи управління конкурентоспроможністю, має привести до отримання результатів та ефектів. З даної точки зору в менеджменту отримання прибутку не є першочерговим результатом. При чому ефективність та результативність сформованої системи менеджменту підприємства має на меті отримання результатів в розрізі соціальної, управлінської та, в останню чергу, вже економічної прибутковості. Крім того, слід відзначити, що прибуток не є кінцевою метою діяльності підприємства, він є лише інструментом забезпечення даної діяльності, загалом.

Що стосується галузі аграрного бізнесу, то особливості впровадження системи менеджменту на підприємствах з точки зору організаційної діяльності, на нашу думку, використовуються наразі декілька систем одночасно. Так, наприклад, між керівництвом та підрозділами підприємства можна спостерігати запровадження бюрократичної системи, що стосується процесів у виробничо-комерційній діяльності, то тут вже має місце більше дивізіональна або функціональна системи.

Особливість системи менеджменту в підприємствах агробізнесу мають не лише на рівні різних галузових напрямів, а й використовуються за різними моделями, зважаючи на розмірами підприємства. Так, великі підприємства, які виокремлені Господарським кодексом України, мають переважно форму агрохолдингів. Звичайно агрохолдинги, які мають іноземні інвестиції, більшою мірою направлені на розвиток у по-своєму мікросередовищі системи менеджменту, які формувалися на основі новітніх світових тенденцій. Так, зокрема, основною метою менеджменту підприємства є

формування організаційної та корпоративної культури, починаючи з місії підприємства. Крім того, не першочерговим для системи менеджменту підприємства є створення таких елементів як цілі, завдання і в діяльності підприємства вони є обов'язковими елементами, а їх складові та компоненти мають розуміти всі працівники підприємства для забезпечення більш результативної діяльності підприємства в цілому. Окрім того, діяльність агрохолдингів відбувається за різними процедурними моделями всередині підприємства. Так, наприклад, формування відносин між підрозділами та керівництвом підприємства відбувається за окремими системами, зокрема, бюрократичними, а в окремих випадках – за лінійними та функціональними, а вже діяльність у виробничо-комерційній сфері має бути побудована за продуктовою структурою, яка є більш прийнятною для ефективної діяльності агрохолдингів в умовах формування системи агробізнесу. Таким чином, агрохолдинги повністю охоплюють весь спектр можливостей запровадження системи менеджменту для більш ефективної діяльності, включаючи одночасно і організаційні системи, і управлінські моделі.

Якщо розуміти системи менеджменту в розрізі управлінської складовою, то, на нашу думку, в агрохолдингах функціонує єдиний напрям, який має конкретні переваги: формування стратегії розвитку підприємства, розробка механізму стратегічного управління, а також запровадження стратегічного управління до всієї діяльності підприємства для забезпечення його конкурентоспроможного розвитку. Крім того, слід відзначити, що управлінська складова менеджменту в частині запровадження стратегічного управління, в першу чергу, полягає в опрацюванні рекомендації для формування моделей діяльності підприємства, як на коротко-, так і на довгострокову перспективу.

Особливості формування системи менеджменту на великих підприємствах мають свої переваги, які повністю виділяють їх серед операторів агробізнесу України. Слід відзначити, що малі та середні за розмірами підприємства мають більші недоліки у системах їх управління. Так, в більшості випадків малі підприємства системи свого менеджменту з точки зору організаційного процесу мають лише кілька керівників, які повністю мають забезпечувати процес виробничо-комерційної діяльності підприємства. Але загальновідомим є те, що вся діяльність не може бути результативно функціонуючою без можливості делегування функцій. Особливо розуміючи, що формування системи менеджменту малих та середніх підприємств має на меті не лише одночасне формування організаційної структури та ефективного

впливу на ринкову діяльність підприємства, а й створення конкурентних переваг для можливості витримання конкуренції з боку великих підприємств – агрохолдингів, що, наразі. Є дуже складним питанням. Так, наприклад, якщо у великих агрохолдингах крім системи менеджменту підприємства (керівництво), функціонує ще ряд підрозділів, які виконують функції менеджменту всередині. Це функції стратегічного менеджменту, функції маркетингового менеджменту тощо. Одночасно в невеликих підприємствах ці всі функції виконуються також лише керівництвом, які є системою його управління загалом.

Особливості запровадження у малих підприємствах менеджменту має на меті посилення їх ринкових позицій, в першу чергу. Крім того управлінський механізм має бути сформований таким чином, що всі функції повністю делегуватимуться за підрозділами, тому, на нашу думку, зважаючи, що діяльність агрохолдингів вже є повністю сформованою та економічно обґрунтованою, більш уваги слід приділити саме малим та середнім підприємствам.

Розуміння необхідності посилення конкурентних переваг системи менеджменту малих та середніх підприємств має на меті формування у їхньому мікросередовищі окремих підрозділів чи проектної групи, які мають повною мірою виконувати сформовані оперативні завдання для досягання загальної поставленої мети. Так, неможливість створення окремого підрозділу зі стратегічного управління, планування чи прогнозування або маркетингового менеджменту має під собою можливість формування проектної групи, яка формується з існуючих працівників підприємства або у вигляді консалтингових структур і, тим самим, займається лише однією поставленою задачею. Після виконання даної задачі працівники даної групи повертаються до своїх функціональних обов'язків і наступного разу формуються вже за виокремленням нових завдань. Таким чином, підприємства одночасно отримують працівників, які займаються постійно своїми функціональними обов'язками та виконують їх на високому рівні, а за необхідності можуть сформувати групу в системі управління підприємства, яка дозволить лише вирішити окремі поставлені завдання.

Висновки. Формування проектної групи системи менеджменту малих та середніх аграрних підприємств також полягає у форму в отримання конкурентних переваг за рахунок формування їх серед спеціалістів широкого профілю. Так, зокрема, до проектної групи мають включатися не лише працівники із системи менеджменту чи економічної служби підприємства, а й відповідні зайняті працівники з

виробничих та технічних підрозділів. Таким чином, результативність даної групи матиме більший вплив не лише на ринкову діяльність підприємства, а й на внутрішню структуру його формування виробничо-комерційної діяльності. Тим самим, слід відзначити, що за рахунок використання даної моделі підвищення результативності в менеджменті на підприємстві, загалом, суб'єкти господарювання зможуть вийти на новий рівень розвитку та зможуть підвищувати рівень ринкової конкурентоспроможності за рахунок використання новітніх інструментів в менеджменті через запровадження їх у свою діяльність.

Література.

1. **Бабко Н.М.** Особливості формування доходів сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету: економічні науки*. 2012. № 2(18). С. 14-20.
2. **Бабко Н.М.** Ретроспективний аналіз інфляційних процесів. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: економічні науки*. 2012. № 125. С. 67-73.
3. **Додух Н.О.** Необхідність планування і контролю на підприємстві. 2017.
4. **Додух Н.О.** Важливість стратегічного управління для аграрних підприємств в сучасних ринкових умовах. 2017.
5. **Животченко В.В.** Шляхи удосконалення системи управління персоналом на підприємстві. 2018.
6. **Мандич О.В.** Стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств: інструментальний підхід. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*, 2016. Вип. 172. С. 141-146.
7. **Науменко І.В., Науменко А.О.** Складові механізми забезпечення економічного зростання сільського господарства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. Вип. 177. С. 99-109.
8. **Плигун С.В.** Проблемні аспекти дослідження кон'юнктури сільськогосподарського ринку в Україні. *Агросвіт*. 2018. № 15-16. С. 52-55.
9. **Плигун С.В.** Ефективний розвиток агропродовольчої сфери: методологічний аспект. *Історія економічної думки*. 2018. С. 73.
10. **Arefieva O.** (2019). Risk management in the sphere of state economic security provision using professional liability insurance. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 5(Special Issue), pp. 51-60. doi: 10.22034/gjesm.2019.05.SI.06
11. **Kalinichenko S., Duyunova T., Sekovoy O., & Mykytas A.** (2018). Competitive development of subjects of the agri-business: theory and practice. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, no. 28(4), pp. 86-91.

12. **Kuskova S.V.** Features of formation of resource potential agricultural enterprises. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інвестиційно-інноваційні моделі розвитку підприємств в умовах сучасної нестабільності»*. 2018. С. 65-67.

13. **Kuskova S.V.** Ways of improving the personnel management system in the enterprise. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2018. Вип. 193. С. 228-237.

14. **Lomovskykh L.O., Kovalenko O.O., Karasova N.A., & Orzel A.** (2019). The algorithm of analysis of agricultural risks under influence of incomplete information about their parameters. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, no. 3(30), pp. 112-120.

15. **Naumenko I.** Development strategy competitive domestic agricultural enterprises. *Стратегія збалансованого використання економічного, технологічного та ресурсного потенціалу країни*. 2016. С. 157-159.

16. **Mandych O.** et al. (2018). Competitive development of subjects of the agri-business: theory and practice. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, no. 28(4), pp. 86-91.

References.

1. **Babko N.M.** (2012). Osoblyvosti formuvannya dokhodiv sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv v umovakh rynkovoyi ekonomiky [Features of formation of incomes of agricultural enterprises in the conditions of market economy]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu: ekonomichni nauky – Proceedings of the Tavriya State Agrotechnological University: Economic Sciences*, no. 2 (18), pp. 14-20 [in Ukrainian].

2. **Babko N.M.** (2012). Retrospektyvnyy analiz inflyatsiynykh protsesiv [Retrospective analysis of inflationary processes] *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 125, pp. 67-73 [in Ukrainian].

3. **Dodukh N.O.** (2017). Neobkhidnist' planuvannya i kontrolyu na pidpryyemstvi [Need for planning and control at the enterprise]. [in Ukrainian].

4. **Dodukh N.O.** (2017). Vazhlyvist' strateichnoho upravlinnya dlya ahrarnykh pidpryyemstv v suchasnykh rynkovykh umovakh [The importance of strategic management for agricultural enterprises in today's market conditions]. [in Ukrainian].

5. **Zhyvotchenko V.V.** (2018). Shlyakhy udoskonalennya systemy upravlinnya personalom na pidpryyemstvi [Ways to improve the enterprise personnel management system]. [in Ukrainian].

6. **Mandych O.V.** (2016). Stratehiyi pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryyemstv: instrumentalnyy pidkhid [Strategies for increasing the competitiveness of agricultural enterprises: an instrumental approach]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 172, pp. 141-146 [in Ukrainian].

7. **Naumenko I.V., & Naumenko A.O.** (2016). Skladovi mekhanizmu zabezpechennya ekonomichnoho zrostannya sil's'koho hospodarstva [Components of the mechanism for ensuring the economic growth of agriculture]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 177, pp. 99-109 [in Ukrainian].

8. **Plyhun S.V.** (2018). Problemni aspekty doslidzhennya kon'yunktury sil's'kohospodars'koho rynku v Ukrayini [Problematic aspects of agricultural market research in Ukraine]. *Abrosvit – Agrosvit*, no. 15-16, pp. 52-55 [in Ukrainian].

9. **Plyhun S.V.** (2018). Efektyvnyy rozvytok ahroprodovol'choyi sfery: metodolohichnyy aspekt [Effective development of the agro-food sector: a methodological aspect]. *Istoriya ekonomichnoyi dumky – History of Economic Thought*, pp. 73 [in Ukrainian].

10. **Arfieva O.** (2019). Risk management in the sphere of state economic security provision using professional liability insurance. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 5(Special Issue), pp. 51-60. doi: 10.22034/gjesm.2019.05.SI.06 [in English].

11. **Kalinichenko S., Duyunova T., Sekovoy O., & Mykytas A.** (2018). Competitive development of subjects of the agri-business: theory and practice. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, no. 28(4), pp. 86-91 [in English].

12. **Kuskova S.V.** (2018). Features of fourmationof resourse potential agriculturalenterprises. *Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Investytsiyno-innovatsiyni modeli rozvytku pidpryyemstv v umovakh suchasnoyi nestabil'nosti» – Proceedings of the International Scientific and Practical Conference «Investment-innovative models of enterprise development in the conditions of modern instability»*, pp. 65-67 [in English].

13. **Kuskova S.V.** (2018). Ways of improving the personnal management system in the enterprise. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture: Economic sciences*, no. 193, pp. 228-237 [in English].

14. **Lomovskyykh L.O., Kovalenko O.O., Karasova N.A., & Orzel A.** (2019). The algorithm of analysis of agricultural risks under influence of incomplete information about their parameters. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, no. 3(30), pp. 112-120 [in English].

15. **Naumenko I.** (2016). Development strategy competitive domestic agricultural enterprises. *Stratehiya zbalansovanoho vykorystannya ekonomichnoho, tekhnolohichnoho ta resursnogo potentsialu krayiny – Strategy for Balancing the Economic, Technological and Resource Potential of the Country*, pp. 157-159 [in English].

16. **Mandykh O.** et al. (2018). Competitive development of subjects of the agri-business: theory and practice. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, no. 28(4), pp. 86-91 [in English].

Анотація.

Прокопенко О.В. Особенности функционирования аграрных предприятий через использование систем менеджмента.

В статті опрацьовано сутність менеджменту у системі підприємства, визначено особливості його формування через організаційні та управлінські конкурентні переваги, а також визначено можливості та перспективи формування сучасних управлінських систем для аграрних підприємств, з виокремленням напрямів розвитку систем менеджменту в залежності від їх розмірів. Доведено, що за рахунок використання представлених моделей підвищення результативності в менеджменті на підприємстві, загалом, суб'єкти господарювання зможуть вийти на новий рівень розвитку та зможуть підвищувати рівень ринкової конкурентоспроможності за рахунок використання новітніх інструментів в менеджменті через запровадження їх у свою діяльність.

Ключові слова: менеджмент, організаційна структура, системи управління, ринкова діяльність, конкурентні переваги, конкурентоспроможність, ефективність, результативність, підприємство.

Аннотация.

Прокопенко О.В. Особенности функционирования аграрных предприятий при использовании систем менеджмента

В статье рассмотрено сущность менеджмента в системе предприятия, определены особенности его формирования через организационные и управленческие конкурентные преимущества, а также определены возможности и перспективы формирования современных управленческих систем для аграрных предприятий, с выделением направлений развития систем менеджмента в зависимости от их размеров. Доказано, что за счет использования представленных моделей повышения результативности в менеджменте на предприятии, в общем, субъекты хозяйствования смогут выйти на новый уровень развития и смогут повысить уровень рыночной конкурентоспособности за счет использования новейших инструментов в менеджменте через внедрение их в своей деятельности.

Ключевые слова: менеджмент, организационная структура, системы управления, рыночная деятельность, конкурентные преимущества, конкурентоспособность, эффективность, результативность, предприятие.

Abstract.

Prokopenko O.V. Features of functioning of agricultural enterprises through the use of management systems.

The article deals with the essence of management in the enterprise system, defines the peculiarities of its formation through organizational and managerial competitive advantages, as well as defines the opportunities and prospects of formation of modern management systems for agricultural enterprises, with the separation of directions of development of management systems depending on their size. It is proved that by using the presented models of efficiency improvement in the management of the enterprise, in general, business entities will be able to reach a new level of development and will be able to increase the level of market competitiveness through the use of new tools in management by introducing them into their activities.

Keywords: management, organizational structure, management systems, market activity, competitive advantages, competitiveness, efficiency, efficiency, enterprise.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ТА СИСТЕМ МЕНЕДЖМЕНТУ МАРКЕТИНГОВО- ЗБУТОВОЇ ТА ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОБ'ЄДНАНЬ

***ГАНЖУРЕНКО І.В., к.е.н.,
СТАРШИЙ НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК,
ВІДДІЛ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ ІНСТИТУТУ ЕКОЛОГО-
ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАНУ***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції зумовлював та зумовлює зміни в використанні систем розподілу сільськогосподарської продукції. При цьому ключовим аспектом в цьому контексті є процедури прийняття управлінських рішень на мікрорівні щодо вибору тієї чи іншої комбінації каналів розподілу продукції. Основними чинниками, що визначають прийняття та реалізацію цих рішень, є, по-перше, параметри ефективності здійснення комерційної діяльності, по-друге, можливості використання комерційних переваг постачальника, по-третє, дія суб'єктивних факторів, що визначають поведінку керівників підприємств в окремих випадках здійснення комерційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існуючі системи розподілу продукції на ринку розглянуто у працях таких науковців, як Ансофф І. [1], Діхтль Е. [2], Котлер Ф., Келлер К. [3], Красноручький О. О. [4], Ляшенко В. І. [5], Піоро О. М. [6], Щербина Т. В., Федірко Т. В. [7] та ін.

Проте, в контексті опрацювання рекомендацій з вдосконалення управління збутом сільськогосподарської продукції та зростання ступеня гармонізації економічних інтересів суб'єктів сфер виробництва та обігу доречно розглянути особливості розвитку практичних підходів до організації розподілу сільськогосподарської продукції у весь пореформений період. Останнє сприятиме не тільки кращому розумінню сутності процесу формування систем розподілу, окресленню процедур прийняття управлінських рішень, а й об'єктивному виявленню перспектив гармонізації розвитку цих систем.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є виявлення передумов та специфіки трансформації механізмів та систем менеджменту маркетингово-збутової та логістичної діяльності аграрних підприємств та об'єднань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивним критерієм трансформації характеристик функціонування систем розподілу сільськогосподарської продукції на ринку є, передусім, зміни в структурі розподілу продукції через різні канали реалізації. Зважаючи на те, що продаж продукції переробним підприємствам, населенню та на ринку є окремими випадками прояву прямого збуту або побудови товаровиробниками вертикальних маркетингових систем, критичними в даному контексті є зміни питомої ваги обсягів сільськогосподарської продукції, що реалізуються через посередницькі мережі, тобто комерційні ланцюги маркетингових посередників, які в рамках діючої системи статистичної інформації відображаються як «інші канали». Таким чином, зрушення в використанні інших каналів реалізації можливо використовувати в якості критерію використання систем розподілу продукції.

На основі аналізу динаміки структури використання напрямів реалізації основних видів сільськогосподарської продукції в 1990-2017 рр. [8], було виявлено головну тенденцію трансформації систем розподілу продукції, а саме зміну їх орієнтації з застосування схем прямого збуту продукції на використання інфраструктурних елементів обслуговування сфери обігу продукції. Слід підкреслити, що дана тенденція притаманна всім без винятку видам продукції та, відповідно, об'єктовим рынкам, а найбільш суттєві зрушення відбулися в товарних сегментах зернових та олійних культур, картоплі, а також м'яса худоби та птиці, де зростання питомої ваги продукції, що реалізується через посередницькі мережі, за досліджений період дорівнює або майже дорівнює питомій вазі реалізації переробним підприємствам в 1990 році.

На основі аналізу статистичної інформації було виділено п'ять етапів розвитку систем розподілу продукції на ринку сільськогосподарської продукції в період 1990-2015 рр., а саме:

- період зародження ринку (1990-1991 рр.);
- період формування маркетингової інфраструктури ринку (1992-1994 рр.);
- період накопичення капіталу суб'єктами сфери обігу (1995-2001 рр.);
- період структурування ринку (2002-2006 рр.);
- період беззаперечного домінування суб'єктів сфери обігу продукції (з 2007 р.).

До основних процесів, що характеризували період становлення ринку, можна віднести, передусім, організаційне оформлення суб'єктів, що утворюють пропозицію та попит на ринку, а також первинне

оформлення каналів розподілу продукції. При цьому, структура систем розподілу незначним чином відрізнялась від застосованої в дореформений період комбінації каналів розподілу. Свідченням останнього є несуттєве зростання обсягів продукції, що продавались посередникам. Об'єктивною причиною останнього був недостатній ступінь сформованості суб'єктів маркетингової інфраструктури ринку.

Другий період характеризується правовим оформленням суб'єктів сфери обігу, розвитком їх спеціалізації, а також набуттям процесами розподілу продукції певної структурованості, яка, з одного боку, створила передумови для порушення пропорцій результативності діяльності суб'єктів сфер виробництва та обігу, а, з другого боку, сприяла оформленню прогресивних інститутів, інституцій та суб'єктів інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції. До речі, саме в цей період, створено більшість товарних бірж. Проте, біржова торгівля сільськогосподарською продукцією так і не набула значного поширення через викривлення в концентрації капіталу між сферами виробництва та обігу, стрімке зростання фінансових можливостей суб'єктів сфери обігу на подальших етапах розвитку ринку, а також домінування економічних інтересів суб'єктів торговельної сфери.

Передумови для розвитку згаданих процесів були реалізовані в третьому періоді, тобто в 1995-2001 рр. В цей період значно погіршилися показники результативності основної діяльності аграрних підприємств-товаровиробників – рівень збитковості виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції змінювався в межах від 1 % до 29,5, передусім за рахунок продукції тваринницької галузі, збитковість якої сягала в цей період 54,3 % [8]. Саме в цей період відбулося переформатування існуючих каналів розподілу, що відобразилося у майже триразовому зростанні обсягів продажів продукції посередникам. Останнє призвело до загострення впливу сезонних коливань цін, актуалізації невирішеної проблеми децентралізованого зберігання виробленої сільськогосподарської продукції, недостатнього рівня розвитку інфраструктури вітчизняного ринку тощо, тобто всіх існуючих на сьогоднішній день обмежень ефективного функціонування виробників сільськогосподарської продукції. Тенденції перерозподілу доходів між суб'єктами сфер виробництва та обігу, що діяли протягом даного періоду дозволили суттєво порушити пропорції ефективності діяльності функціонально відокремлених груп суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції, що призвело до надконцентрації капіталу суб'єктів сфери обігу та деформації конкурентної ситуації на ринку. При цьому остання обставина, а саме диференційованість конкурентної ситуації по рівням

каналів розподілу, набула наразі характеристик об'єктивного атрибуту сучасного вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції, що, в свою чергу, також створило передумови для притіснення економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників. Слід зазначити, що деконцентрація агровиробництва, каталізатором якої виявилася реформа 1999 року, стала додатковим чинником деформації конкурентної ситуації та поглиблення диспропорцій в ефективності діяльності основних груп учасників ринку.

Четвертий етап (2002-2006 рр.) характеризувався набуттям процесами ринкового розподілу продукції структурованого характеру у відносно стабільних умовах реалізації економічних інтересів. При цьому існування певних передумов для скорочення темпів зростання обсягів продукції, закупівля яких у товаровиробників контролювалася посередницькими організаціями, є наслідком змін в менеджменті комерційної діяльності сільськогосподарських товаровиробників та вдалих спроб диверсифікації функціонуючих систем розподілу продукції шляхом більш широкого залучення наявних каналів реалізації.

Характеристики економічних процесів, притаманних п'ятому етапу, який розпочався у 2007 році, полягають у новій хвилі перерозподілу економічних інтересів на користь суб'єктів сфери обігу. Питома вага обсягів реалізації, що контролювалася посередницькими організаціями в 2009 році сягнула 74 % всієї реалізованої продукції. Економічна криза 2008 року також посприяла посиленню позицій торговельних посередників через більшу мобільність та захищеність їх капіталу в порівнянні з капіталом виробничим, а також через сприятливий для суб'єкта, що здійснює закупівельну діяльність, характер конкурентної ситуації на ринку.

В контексті виділення вказаних періодів розвитку вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції досить інформативним є співставлення питомої ваги продукції, реалізованої посередникам з показниками рентабельності виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції товаровиробниками. Результати співставлення доводять, що зрушення в структурі розподілу продукції сільськогосподарських товаровиробників відповідали змінам рентабельності виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. При цьому неможливо стверджувати первинність або вторинність зміни кожного з порівняних показників відносно один одного, адже як ефективність діяльності товаровиробника залежить від раціональності застосованої комбінації каналів розподілу продукції та формується в процесі отримання фінансових результатів реалізації

продукції на збутовій стадії виробничо-комерційного циклу, так і формування та розвиток систем розподілу продукції залежить від ступеня домінування економічних інтересів товаровиробника, які опосередковуються через формування політики його виробничо-комерційної діяльності та провадження певної ринкової поведінки, а отже реалізацію комерційного дотримання відповідних задачам підприємства умов отримання результатів основної діяльності. Тобто, проілюстровані процеси є взаємопов'язаними, адже без домінування економічних інтересів посередників та пригнічення тих самих інтересів товаровиробників сценарій деформації структури ринкового розподілу сільськогосподарської продукції дещо відрізнявся би від того, який ми отримали на практиці.

Співставлення динаміки показників рентабельності виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, а також зрушень в структурі її розподілу доводить зв'язок цих показників в часі. Так, по завершенню другого етапу розвитку систем розподілу сільськогосподарської продукції на ринку, з виділених раніше, тобто періоду формування маркетингової інфраструктури ринку, а отже по досягненні певного рівня концентрації торговельного капіталу та стихійного, зумовленого лише економічними очікуваннями, оформлення каналів розподілу, ефективність діяльності сільськогосподарських товаровиробників суттєво знизилась, більш того, виробництво сільськогосподарської продукції на чотири роки (1996-1999 рр.) припинило приносити прибутки. Безумовно, комплекс об'єктивних причин неефективності сільськогосподарського виробництва були і занепад матеріально-технічної складової ресурсного потенціалу підприємств, і нееквівалентність обміну продукції та ресурсів сільськогосподарського виробництва, і наслідки кризового стану економіки в цілому. Проте, кожному з наступних періодів розвитку систем розподілу продукції відповідали діаметрально спрямовані зрушення в динаміці рентабельності виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції.

Суттєві пригнічення рентабельності виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції відбувалися в третьому та четвертому періодах розвитку систем розподілу продукції на ринку. При цьому, якщо в період накопичення капіталу суб'єктами сфери обігу, зниження ефективності виробничо-комерційної діяльності сільськогосподарських товаровиробників відбувалося на фоні загальноекономічних кризових явищ при мінімальному регулюючому впливі держави, тобто за рахунок дії суто об'єктивних факторів організаційно-економічного характеру, то період структуривання ринку

характеризувався позитивними, хоча й недостатньо високими, значеннями показників рентабельності вже на фоні, з одного боку, суттєвого впливу держави, а, з іншого, поведінки суб'єктів сфери обігу, які вже набували домінуючі позиції на об'єктових ринках. Підвищення ж результативності діяльності товаровиробників в період домінування суб'єктів сфери обігу зумовлювалося вже олігопсонічним підвищенням закупівельних цін посередниками, через зростання зацікавленості останніх в обслуговуванні більших обсягів купівлі-продажу сільськогосподарської продукції.

В даному контексті певний інтерес представляє вже генезис конкурентної ситуації, тенденції якого, на нашу думку, визначають і рівень ефективності діяльності виробників та посередників, і напрям розвитку систем розподілу продукції. Для вивчення взаємного впливу вказаних параметрів ринку сільськогосподарської продукції доцільно класифікувати системи розподілу продукції, що використовуються на об'єктових ринках сільськогосподарської продукції.

Нагадаємо, що під системою розподілу продукції на ринку ми розуміємо групу учасників ринку, об'єднаних цілями реалізації власних комерційних інтересів з приводу доведення продукції від виробника до споживача, які в процесі здійснення своєї основної діяльності формують канали розподілу певних об'єктів на товарному ринку. Виходячи з даного визначення підприємство-виробник сільськогосподарської продукції виступає на ринку, як користувач систем розподілу своєї продукції, а структура системи розподілу всієї продукції, що виробляється підприємством, визначається номенклатурою виробництва. Зважаючи на сутність системи розподілу продукції, як сукупності учасників ринкового процесу, об'єднаних економічними інтересами з приводу здійснення комерційних операцій з певними товарами, та розглянуту у першому розділі структуру існуючих каналів розподілу сільськогосподарської продукції, можна класифікувати системи розподілу як недиференційовані, диференційовані та гібридні.

Під недиференційованими системами розподілу слід розуміти ті, які засновані на виключному використанні каналу прямого збуту продукції переробним підприємствам чи експортерам. Ці системи є найбільш прийнятними для організації розподілу таких видів продукції, як молоко, цукрові буряки тощо. Останнє зумовлюється технологічними особливостями зберігання та використання подібних видів сільськогосподарської сировини. Проте, вони можуть бути застосовані і для інших видів продукції за умови опрацювання довгострокових прямих господарських зв'язків зі споживачами продукції.

До диференційованих систем розподілу продукції на ринку належать системи, що включають складні за структурою канали розподілу різної довжини. При цьому, як правило при використанні таких систем підприємства-виробники сільськогосподарської продукції комбінують розподіл продукції через розгалужені канали, намагаючись досягти стабільності та (або) ритмічності надходження коштів за свою продукцію.

Гібридні системи розподілу продукції передбачають комбінування каналів прямого збуту з різної довжини посередницькими мережами. При цьому підприємство-виробник продукції здатне варіювати обсягами реалізації продукції за різними напрямками з метою збільшення прибутку.

Підтвердженням виділення вказаних категорій систем розподілу продукції є результати проведених спостережень за діяльністю різних за розмірами аграрних підприємств. При цьому різні за розмірами підприємства можуть досягати однакових результатів виробничо-комерційної діяльності при використанні різних систем розподілу своєї продукції. Втім, обстеження аграрних підприємств Харківської області дозволили виявити певні закономірності у використанні систем розподілу продукції. Масштаб виробництва визначає потенціальні можливості до формування обсягів товарних партій сільськогосподарської продукції, які представляють інтерес для покупців. При цьому, маючи в своєму розпорядженні комерційно значимі товарні партії для продажів на ринку, велике за розмірами сільськогосподарське підприємство здатне здійснювати диверсифікацію використання систем розподілу своєї продукції, тобто розширюючи чи звужуючи збут продукції за різними напрямками, максимізуючи тим самим обсяги виручки від реалізації за рахунок ціни та стабілізуючи власні конкурентні позиції на ринку. В свою чергу, недостатньо великі масштаби виробництва спонукають підприємства або до продажів продукції за заниженими цінами, або до пошуку нестандартних маркетингово-логістичних рішень, які, здебільшого, ґрунтуються на концепції унікальної торговельної пропозиції. Проте, останній шлях є доступним дуже обмежених кількості аграрних підприємств через високий рівень стандартизованості та уніфікованості сільськогосподарської продукції, яка, переважно, є сировинною.

Як було визначено вище, доцільним є розгляд недиференційованих, диференційованих та гібридних систем розподілу та, відповідно, систем збуту продукції. Втім, для організації раціонального управління збутом продукції сільськогосподарського підприємства значення має не стільки тип системи збуту, скільки організаційно-управлінських підхід до її побудови.

Відповідно, модель побудови системи збуту продукції підприємства характеризує стратегічний напрям розвитку його комерційної діяльності, а тип системи розподілу та збуту продукції опосередковується через досягнуті економічні результати застосування збутових технологій та залучення необхідних каналів ринкового розподілу продукції. Тобто тип збутової системи є важливою, проте, не вичерпною її характеристикою, з позицій дотримання системного та процесного (динамічного) підходів до розуміння сутності управління збутом продукції аграрних підприємств.

На нашу думку тип системи збуту продукції є сукупністю умов реалізації процесу управління збутом в агропідприємстві. Вибір моделі побудови системи збуту продукції відбувається за певних статичних умов, її імплементація виводить систему зі статичного стану, а результат типу системи збуту та розподілу продукції підприємства в конкретний момент часу знову може бути охарактеризований як статичний з використанням зазначених типів вказаних систем. Відповідно, застосування моделі передбачає реалізацію управлінських заходів, які виводять та повертають систему до статичного стану, що свідчить про флуктуаційний характер її динаміки. На мікрорівні ці флуктуації накладаються одна на одну, завдяки чому певним чином протікає розвиток комерційної діяльності підприємства. В свою чергу, напрям цього розвитку (прогресивний, нейтральний чи регресивний) визначається напрямом зміни моделей побудови систем збуту продукції та застосуванням відповідних маркетингово-логістичних та організаційно-комерційних стратегій, які є вираженням найраціональнішого в конкретних ринкових умовах напряму розвитку виробничо-комерційної політики підприємства. При цьому доцільним є виділення пасивних, активних, превентивних та реактивних моделей побудови збутових систем аграрних підприємств.

Прогресивний розвиток можливий при переході від пасивної моделі до реактивної, від реактивної до превентивної, від превентивної до активної, що призводить до відповідної зміни типу системи збуту: від недиференційованого до диференційованого і далі до гібридного. Регресивний розвиток передбачає таку ситуацію, за якої вказані зміни відбуваються у зворотному напрямі.

Нейтральний сценарій розвитку систем збуту продукції свідчить або про стан вичерпаності комерційних та виробничих можливостей реалізації прогресивного сценарію, або про вибір найбільш прийнятної для підприємства моделі побудови власної збутової системи, яка відповідає стратегічним цілям підприємства. Проте, не слід забувати, що таке становище не може тривати досить довгий період, адже будь-яка,

як позитивна, так і негативна зміна ринкових умов або фінансового стану підприємства може зумовити відкриття нових можливостей підвищення економічної ефективності діяльності, або може призводити до позбавлення можливостей реалізовувати вже освоєні збутові технології та використовувати залучені канали розподілу продукції на цільовому ринку.

Вивчення особливостей менеджменту збутової діяльності агропідприємств дозволяє визначити перспективи його розвитку на мікрорівні. Не викликає сумнівів дотримання пріоритету прогресивного сценарію розвитку збутової діяльності, який передбачатиме перехід до більш прогресивних моделей побудови систем збуту продукції.

В дослідженні обґрунтовано, що маркетингову та збутову стратегії аграрного підприємства неможливо розглядати відокремлено, адже саме дуалістичний характер управління збутовою стадією виробничо-комерційного циклу, різні ступені деталізації стратегічних рішень та оцінки їх економічних наслідків дозволяють використовувати саме маркетингово-логістичну стратегію як цілісний інструмент управління основною діяльністю підприємства, який складається з двох зазначених компонент. Саме підпорядкування збутових, рівно як і виробничих, рішень маркетинговим рішенням дозволяє найбільш коректно здійснювати узгодження функціональних політик діяльності підприємства. Вказаний процес потребує певної формалізації процедур управління, що вимагає наукового пророблення побудови відповідного механізму управління.

При цьому, згідно застосованого в дослідженні підходу, управлінська процедура в стратегічному менеджменті маркетингово-логістичної діяльності аграрного підприємства розглядається в якості основного інструменту впливу менеджменту підприємства, як керуючої системи або суб'єкта управління на зміни в маркетинговій та збутовій діяльності підприємства, як об'єкта управління або керованої системи. При побудові архітектури механізму стратегічного управління маркетингово-логістичною діяльністю аграрного підприємства в якості суб'єкта управління ідентифіковано, безпосередньо, менеджмент підприємства, як сукупність органів управління та посадових осіб, наділених певними повноваженнями та відповідальністю, які прагнуть досягнення цілей, що пов'язані або передбачають підвищення рівня економічної ефективності основної діяльності аграрного підприємства.

В якості об'єкту управління визначена маркетингово-логістична стратегія, двохкомпонентна структура якої представлена на рисунку, а в якості інструментів управління розглянута послідовність процедур генерування, імплементації та коригування цієї стратегії в її органічному

зв'язку з тактикою дій підприємства в сфері маркетингу та збуту продукції. В свою чергу, встановлено, що під механізмом стратегічного управління маркетингово-логістичною діяльністю слід розуміти систему цілей, аналітичних, організаційних та управлінських процедур, інструментів, засобів та важелів впливу суб'єкта управління, як керуючої системи, на об'єкт управління, в даному випадку відповідну діяльність, яка здійснюється в певному стратегічному напрямі, орієнтованих на раціональне досягнення встановлених економічних результатів цієї діяльності.

Ключовим інструментом управління в даному контексті стають управлінські рішення на всіх стадіях процесу управління. Послідовність рішень, що приймаються в ході розробки та імплементації стратегій, підпорядкована обґрунтованим архітектурі та архітектоніці механізму стратегічного управління. Останнє забезпечує їх системність, наступність та орієнтацію на результат.

Висновки. Ретроспективний розгляд генезису підходів, процедур та практики менеджменту маркетингу та збуту у вітчизняних аграрних підприємствах дозволив формалізувати основні типи відповідних систем стратегічного управління. В якості вказаних типів виділено пасивні, активні та гібридні (адаптивні) системи стратегічного планування маркетингово-логістичної діяльності підприємств. При цьому встановлено відповідність вказаних типів систем періодам розвитку вітчизняного агробізнесу, ступеню поглиблення інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві, а також розмірам підприємств та масштабам їх діяльності. Останнє дозволило окреслити критеріальні та параметричні характеристики трансформації систем стратегічного планування маркетингово-логістичної діяльності аграрного підприємства в процесі його економічного розвитку шляхом переходу від пасивних систем до активних, від пасивних до гібридних або адаптивних, а також від активних до гібридних.

Література.

1. **Ансофф І.** Стратегическое управление. пер. с англ. М.: Экономика, 1989. 519 с.
2. **Дихтль Е., Хёршген Х.** Практический маркетинг. пер. с нем. – М.: Высшая школа, 1995. 225 с.
3. **Котлер Ф, Келлер К.** Маркетинг-менеджмент. пер. с англ. СПб.: Питер, 2015. 800 с.
4. **Красноруцький О. О.** Маркетинг товаровиробників та формування кон'юнктурних характеристик внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції. *Вісник ТДАТУ*. 2010. Т. 9. С. 178-183.
5. **Ляшенко В.І.** Сучасні тенденції розвитку стратегічного маркетингу URL: http://dere.com.ua/library/reshta/strateg_marketing.shtml.

6. **Пюро О.М.** Сучасні маркетингові стратегії підприємств в галузі інформаційних технологій URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/65971.doc.htm.
7. **Щербина Т.В., Федірко Т.В.** Сучасні маркетингові стратегії в системі глобальних цінностей міжнародних фірм. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1933>.
8. Офіційний сайт державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References.

1. **Ansoff I.** (1989). *Strategicheskoe upravlenie [Strategic management]*. Moscow: Ekonomika, p. 519 [in Russian].
2. **Dihl E., & Hyorshgen H.** (1995). *Prakticheskiy marketing [Practical marketing]*. Moscow: Vysshaya shkola, p. 225 [in German].
3. **Kotler F., & Keller K.** (2015). *Marketing-menedzhment [Marketing-Management]*. Saint Petersburg: Piter, p. 800 [in English].
4. **Krasnorucz'kyj O. O.** (2010). Markety`ng tovarovy`robn'y`kiv ta formuvannya kon'yunktury`x xaraktery`sty`k vnutrishn`ogo ry`nku sil`s`kogospodars`koyi produkcyi [Marketing of goods in the market for the design of internal business characteristics of the internal products market]. *Visnyk TDATU – Bulletin of the TDATU*, Vol. 9, pp. 178-183 [in Ukrainian].
5. **Lyashenko V.I.** (n.d.). Suchasni tendencyi rozvy`tku strategichnogo markety`ngu [Current trends in strategic marketing development]. *dere.com.ua*. Retrieved from: http://dere.com.ua/library/reshta/strateg_marketing.shtml [in Ukrainian].
6. **Pyuro O.M.** (2010). Suchasni markety`ngovi strategiyi pidpr'yemstv v galuzi informacijny`x tehnologij [Modern marketing strategies of enterprises in the field of information technologies]. *www.rusnauka.com*. Retrieved from: www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/65971.doc.htm [in Ukrainian].
7. **Shherby`na T.V., & Fedirko T.V.** (2013). Suchasni markety`ngovi strategiyi v sy`stemi global`ny`x cinnostej mizhnarodny`x firm. [Modern marketing strategies in the system of global values of international firms]. *www.economy.nayka.com.ua*. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1933> [in Ukrainian].
8. Oficijny`j sajт derzhavnoyi sluzhby` staty`sty`ky` [Official website of the State Statistics Service]. – *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

Анотація.

Ганжуренко І.В. Трансформація механізмів та систем менеджменту маркетингово-збутової та логістичної діяльності аграрних підприємств та об'єднань.

У статті розкрито сутність трансформацій механізмів і систем управління маркетингово-збутової та логістичної діяльності аграрних підприємств та їх об'єднань, окреслено хронологію їх етапів, проведено аналіз передумов виникнення. Обґрунтовано

необхідність врахування тенденцій при побудові архітектури механізму стратегічного управління маркетингово-логістичною діяльністю аграрного підприємства, означено елементи цього механізму. У процесі дослідження використовувалися абстрактно-логічний, історичний, монографічний методи та статистичний аналіз. Науково-практична значущість результатів полягає у формуванні рекомендацій стосовно удосконалення менеджменту маркетингово-збутової та логістичної діяльності аграрних підприємств та їх об'єднань.

Ключові слова: механізм, система, маркетингово-збутова діяльність, логістична діяльність, аграрне підприємство, товаровиробники, агропродовольчий ринок.

Аннотация.

Ганжуренко И.В. Трансформация механизмов и систем менеджмента маркетингово-сбытовой и логистической деятельности аграрных предприятий и объединений.

В статье раскрыта сущность трансформаций механизмов и систем управления маркетингово-сбытовой и логистической деятельности аграрных предприятий и их объединений, определены хронологию их этапов, проведен анализ предпосылок возникновения. Обоснована необходимость учета тенденций при построении архитектуры механизма стратегического управления маркетингово-логистической деятельностью аграрного предприятия, отмечены элементы этого механизма. В процессе исследования использовались абстрактно-логический, исторический, монографический методы и статистический анализ. Научно-практическая значимость исследования заключается в формировании рекомендаций по совершенствованию менеджмента маркетингово-сбытовой и логистической деятельности аграрных предприятий и их объединений.

Ключевые слова: механизм, система, маркетингово-сбытовая деятельность, логистическая деятельность, аграрное предприятие, товаропроизводители, агропродовольственный рынок.

Abstract.

Hanzhurenko I.V. Transformation of mechanisms and the system of marketing, marketing and logistics activities of agricultural enterprises and associations.

The article reveals the essence of the transformation of mechanisms and management systems of marketing and sales and logistics activities of agrarian enterprises and their associations, determines the chronology of their stages, analyzes the prerequisites of occurrence. The necessity of taking into account trends in the development of the marketing mechanism of the marketing and logistic activity of the agribusiness is considered, the elements of this mechanism are noted. In the research process, abstract-logical, historical, monographic methods and statistical analysis were used. The scientific and practical significance of the study lies in the formation of recommendations for improving the management of marketing and sales and logistics of agricultural enterprises and their associations.

Key words: mechanism, system, marketing and sales activities, logistic activities, agricultural enterprise, producers, agri-food market.

**ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ
ПЛАТФОРМИ «ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ
БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ»
НА ЗАСАДАХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КРАУДСОРСИНГУ**

*МАРКІНА І.А., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ЗАВІДУВАЧ КАФЕДРИ МЕНЕДЖМЕНТУ,
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ
ДЯЧКОВ Д.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В інноваційних технологіях ХХІ століття прихований величезний потенціал для економічного зростання завдяки інформатизації, цифровізації, автоматизації та нових можливостей управління. В значній мірі інноваційні технології цифровізації присутні і в агропродовольчій сфері, в тому числі у вигляді новітніх цифрових та віртуальних організаційних форм об'єднань. Завдяки своїй можливості багатопланового застосування, цифрова трансформація надає можливості для сталого розвитку в разі одночасного підвищення ефективності управлінських та виробничих процесів, оскільки з'являється можливість оперативного обміну цінною актуальною інформацією. Створення віртуальних об'єднань і цифрових платформ полегшують обмін інформацією та сприяють ефективній взаємодії між представниками різних рівнів учасників агропродовольчого ринку та державних установ. Разом з тим, інформатизація та цифровізація діяльності аграрних підприємств передбачає появу нових вразливостей для функціонування їх підсистем, що формує новий виклик – забезпечення інформаційної безпеки суб'єктів аграрного ринку. Проте, не кожне підприємством в сучасних умовах має людські ресурси в потрібній чисельності та відповідної компетенції, з певним досвідом для вирішення питань забезпечення інформаційної безпеки, уникнення інформаційних ризиків та побудови системи управління інформаційною безпекою, що обумовлює доцільність застосування новітнього методу пошуку альтернатив управлінських рішень – краудсорсингу. Власне тому особливої актуальності набуває розробка, впровадження та ефективне використання віртуальних та цифрових платформ для вирішення актуальних проблем управління підприємствами, зокрема і з використанням новітніх форм управління - інтелектуального краудсорсингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями створення та впровадження цифрових і віртуальних платформ в діяльність підприємств агропродовольчої сфери присвячені наопрацювання таких зарубіжних та вітчизняних авторів як Смертенко П.С., Чернишев А.І., Білан І.І., Огнівцев С.Б., Остапов С.Е., Євсєєв С.П., Король О.Г., Шабанов А.П., Ярмоленко Ю.О.

Ефективності застосування краудсорсингу та визначення його особливостей розкрито у працях Коршикової Н.В., Марченко О.С., Хусаїнової А.В. та інших.

Проте, проблематика забезпечення управління інформаційною безпекою на осевій концепції краудсорсингу та із застосуванням цифрових та віртуальних платформ розглядалися фрагментарно, що і обґрунтувало актуальність і новизну пропонованого дослідження.

Формулювання цілей статті. Визначення організаційних засад створення віртуальної платформи «забезпечення інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої сфери» на засадах інтелектуального краудсорсингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних розвитку цифрових технологій широкого застосування набувають віртуальні системи та платформи, що представляють собою сучасну форму організації співпраці, що дозволяє інтегрувати знання, вміння, навички та досвід управління суб'єктів різних рівнів для вирішення завдань певної предметної області. Застосування інтелектуальних віртуальних платформ в економіці та в сфері управління [7] співвідноситься із загальносвітовою тенденцією становлення економіки знань [3]. Важливим завданням інноваційного управління інформаційною безпекою є консолідація на базі віртуальної платформи інтелектуальних ресурсів організаційних систем – державних органів, аграрних підприємств, їх об'єднань, підприємств ІТ-сфери, наукових організацій, для вирішення управлінських та господарських завдань забезпечення інформаційного захисту на рівні підприємства, регіону, агропродовольчої сфери та держави загалом [10].

Проте на відміну від існуючих та реалізовуваних технологічних платформ [4, 5, 10, 11] та широкопропонованих цифрових платформ [7, 8, 10] в агропродовольчому секторі, з метою вирішення нагальних питань управління інформаційною безпекою та захисту інформаційно-комунікаційної системи суб'єктів аграрної сфери пропонується формування віртуальної платформи на засадах інтелектуального краудсорсингу.

Відповідно до проведених досліджень [1, 2, 6, 8, 9] одним із найбільш розповсюдженим та ефективним підвидом краудсорсингу є інтелектуальний краудсорсинг – технологія інтелектуальної співпраці поєднаних соціальними мережами носіїв неявних знань, що спрямовується на сумісне створення інтелектуального продукту, технологія мережевої інтеграції неявних знань великої кількості людей («натовпу»), інтелектуальна взаємодія яких не має територіальних, соціальних, професійних та інших обмежень. Краудсорсинг наслідує базовий егалітарний принцип, що кожна людина володіє особливим значеннями і талантами, які можуть виявитися потрібними іншим людям. У більш широкому сенсі краудсорсинг передбачає формування зв'язків між людьми [2].

Доцільно відмітити, що з точки зору аграрного підприємства, сутність краудсорсингу полягає у використанні інтелектуального потенціалу спільноти людей, які є як зовнішніми, так і внутрішніми користувачами інформації про діяльність організації, для виявлення нових напрямків щодо поліпшення окремих бізнес-процесів або їх групи [9]. У межах використання даної технології замовник краудсорсингу отримує можливість скористатися концентрованим інтелектуальним потенціалом спільноти людей, об'єднаних спільною метою, що в умовах відсутності необхідних знань або досвіду у одних працівників замінюється вміннями або практикою вирішення існуючих проблем забезпечення інформаційної безпеки працівників іншого підприємства, спеціалістів іншої галузі або допомоги державних органів відповідної компетентності.

Таким чином, технологія краудсорсинга забезпечуватиме формування глобального віртуального простору для інтеграції знань суб'єктів-учасників віртуальної платформи, оскільки створюватиме умови не тільки для національного, проте й міжнародного рівня інтелектуальної співпраці, оскільки інформаційні та віртуальні мережі не мають територіальних кордонів та дозволяють залучити наявні знання й досвід як фахівців з предметної області «управління інформаційною безпекою аграрних підприємств», так і людей, професійна діяльність яких не пов'язана з цією проблематикою, проте інтелектуальний капітал яких сприятиме вирішенню проблемної ситуації або підвищенню ефективності функціонування системи управління інформаційною безпекою та захисту інформаційно-комунікаційної системи підприємства агропродовольчої сфери [6].

Отже, віртуальна платформа забезпечення інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої сфери» на засадах

інтелектуального краудсорсингу являтиме собою інформаційну систему, що забезпечуватиме багатосторонні взаємодії користувачів з обміну інформацією і цінностями, які сприятимуть зниженню загальних транзакційних витрат, оптимізації процесів захисту інформації, підвищення ефективності системи управління інформаційною безпекою підприємств агропродовольчої сфери.

Процес створення пропонованої віртуальної платформи повинна передбачати проходження певної послідовності етапів (рис. 1).

Характеризуючи перший етапу створення пропонованої платформи, та визначаючи його основну мету, доцільно що вона полягатиме у оперативному обміні інформацією з проблем управління інформаційною безпекою підприємств агропродовольчої сфери, обмін об'єктами інтелектуальної власності, know-how, технологіями захисту тощо.

Учасниками віртуальної платформи є державні органи із забезпечення інформаційної безпеки на рівні країни та певна спільнота створена у форматі «професійного клубу», який включає працівників агропідприємств, їх об'єднань, в тому числі і громадських об'єднань, фермерів, власників земельних ресурсів, споживачів аграрної продукції, інвесторів, експертів компаній розробки інформаційних технологій, інформаційних систем, програмних продуктів та апаратних засобів, фахівців в сфері інформаційної безпеки, наукову спільноту навчальних закладів та інших учасників.

Це платформи об'єднуватиме найактивніше ядро фахівців, відкритих для комунікацій, що дозволить їм обмінюватися досвідом, ефективними рішеннями проблем, акумулювати практичні знання, створити надійну та оперативну комунікацію між виробництвом, споживанням, інвестиціями, інноваціями цифрової сфери.

Основним напрямом співпраці повинен стати обмін інформацією щодо:

- тенденцій виникнення вразливостей інформаційно-комунікаційної системи підприємства;
- основних порушників та зловмисників в сфері інформаційної безпеки;
- нових видів здійснення злочинів та шахрайства в інформаційно-комунікаційній сфері;
- кількості та видів атак на інформаційно-комунікаційну систему підприємства;
- навчання, підвищення кваліфікації персоналу з питань інформаційної грамотності, освіченості;

- новітніх технічних, технологічних та програмних рішень захисту інформаційних активів, інформаційних ресурсів та інформаційних систем аграрного підприємства;
- проведення аудиту інформаційної безпеки та системи управління інформаційною безпекою;
- формування ефективної системи управління інформаційною безпекою;
- витрат на формування ефективної системи управління інформаційною безпекою;
- розробки та реалізації інформаційної політики підприємства, інформаційної стратегії підприємств та її взаємозв'язок із загальною стратегією бізнесу.

Запропонований перелік напрямів співпраці в межах функціонування віртуальної платформи забезпечення інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої сфери на засадах інтелектуального краудсорсингу є базовими та можуть бути доповнені або оптимізовані відповідно до потреб основних суб'єктів-учасників та зовнішніх впливів зовнішнього середовища (рис. 2).

Другий етап створення віртуальної платформи передбачає визначення її правового статусу, який в свою чергу залежить, від місця розташування основних технічних (апаратних потужностей): серверів, комп'ютерів, мережевого обладнання тощо. Пропоновану платформу можна створити на базі технічно потужного аграрного підприємства (об'єднання підприємств) або ж зареєструвати як новостворену юридичну особу.

Натомість, щодо органів управління, а саме – адміністраторів платформи, то на нашу думку, це повинні бути фахівці спеціальної кваліфікації, які володітимуть компетентностями для забезпечення функціонування віртуальної платформи.

Розроблення нормативно-організаційного забезпечення функціонування платформи на початковому етапі її формування та запуску повинно розроблятися органами управління платформи, спеціалістами провідних аграрних підприємств та фахівцями ІТ-сфери для врахування специфіки різних напрямів, які поєднуються в даній платформі. Надалі, організаційно-нормативне забезпечення може корегуватися та оптимізуватися відповідно до врахування інтересів всіх суб'єктів-учасників платформи, тобто на засадах інтелектуального краудсорсингу.

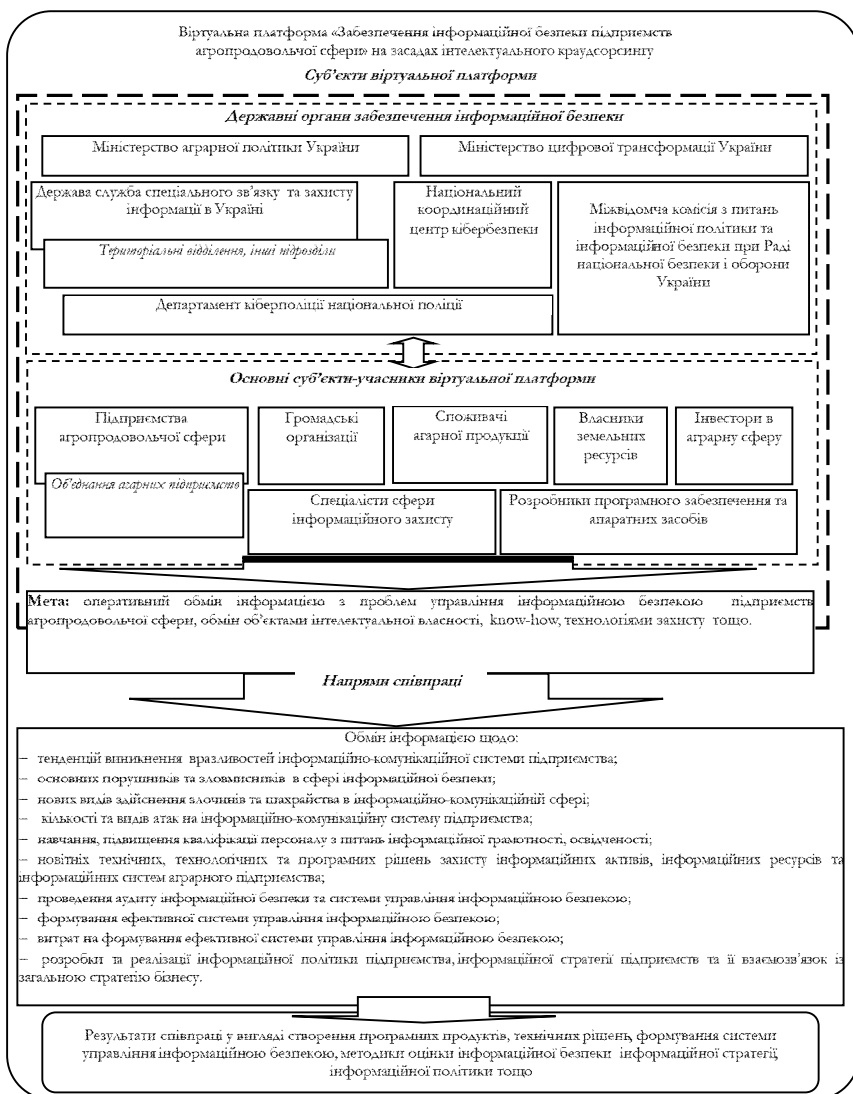

Рис. 2. Логіко-структурна схема віртуальної платформи «Забезпечення інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої сфери» на засадах інтелектуального краудсорсингу [авторська розробка]

Даний етап, також передбачає визначення напрямів та форм фінансування створення та підтримки віртуальної платформи. На нашу думку, фінансування діяльності платформи повинно забезпечуватися безпосередньо учасниками цієї платформи, де головні витрати на розробку прототипу та введення його в експлуатацію повинні нести державні органи, зокрема Міністерство аграрної політики України та Міністерство цифрової трансформації України.

Подальше фінансування платформи повинно відбуватися за рахунок всіх суб'єктів-учасників віртуальної платформи та добровільних внесків. Технологічний етап: створення прототипу (ядра) віртуальної платформи. У технологічному плані віртуальна платформа повинна являти собою інформаційну систему для накопичення, обміну та управління даними в структурованому вигляді, а також для виклику бізнес-функцій з підключеними до неї через технологічні інтерфейси інформаційними системами учасників платформи. Правила і порядок обміну інформацією з використанням платформи (а значить, і інтерфейси взаємодії – API, і структури баз даних) визначаються регулятором на основі еталонної галузевої моделі даних і еталонного опису бізнес-процесів. Пропонована віртуальна платформа забезпечує так звану «горизонтальну» інтеграцію інформаційних систем учасників, при цьому підключатися до неї можуть як інформаційні системи окремих суб'єктів.

Програмне забезпечення повинно розроблятися з врахуванням наступних вимог: забезпечувати реалізацію всіх напрямів співпраці в межах віртуальної платформи, мати зручний інтерфейс та бути легким у використанні та бути фінансово доступним для всіх учасників проектованої платформи.

Інші етапи формування віртуальної платформи «Забезпечення інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої сфери» на засадах інтелектуального краудсорсингу передбачають виконання дій, що відповідають власне назвам цих етапів, зокрема – введення в експлуатацію платформи (використання віртуальної платформи, наповнення баз та банків даних, перевірка відповідності функціонування платформи меті її створення) та етап супроводу – підтримання належного рівня функціонування віртуальної платформи.

Висновки. Використання пропонованої віртуальної платформи «Забезпечення інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої сфери» на засадах інтелектуального краудсорсингу є своєрідним драйвером інноватизації та цифровізації діяльності підприємств агропродовольчої сфери з однієї сторони та дозволить створити надійну систему захисту інформаційних активів та ефективну систему управління інформаційною безпекою – з іншої сторони.

Література.

1. Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.1997 р. № 1126, із змінами. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1126-97-п.

2. **Дячков Д.В., Коршикова Н.В.** Крауд-концепція як ефективний інструмент управління. *Економіка і організація управління*. 2014. 1(17)-2(18)2014. С. 333-338.

3. **Зянько В.В., Єпіфанова І.Ю., Зянько В.В.** Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2015. 168 с.

4. **Киризиук С.В.** Диверсифікація економічної діяльності агропромислових підприємств: деякі висновки з досвіду ЄС. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. № 12. С. 44-51.

5. **Смертенко П.С., Чернишев А.І., Білан І.І.** та ін. Кластери і технологічні платформи як механізми розвитку економіки України. *Вісник Національної академії наук України*. 2014. № 3. С. 67-76.

6. **Марченко О.С.** Інтелектуальний краудсорсинг як категорія інформаційного суспільства. *Strategiczne pytania światowej nauki 2013: Materiały IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Przemysł: Nauka i studia*, 2013. *Ekonomiczne nauki*. Vol. 8. pp. 51-53.

7. **Огнєвцев С.Б.** Концепция цифровой платформы агропромышленного комплекса. *Международный сельскохозяйственный журнал*. 2018. № 2. С. 16-22.

8. **Остапов С.Е., Євсєєв С.П., Король О.Г.** Технології захисту інформації: навчальний посібник Х.: ХНЕУ, 2013. 476 с.

9. **Хусаїнова А.В.** Перспективы использования краудсорсинговой технологии управления в сельском хозяйстве. *Вестник АПК Верхневолжья. Трибуна молодых ученых*. 2014. № 4 (28). С. 89-93.

10. **Шабанов А.П.** Инновационное управление цифровыми платформами в экономике знаний. *Системы управления, связи и безопасности*. 2018. № 3. С. 106-135.

11. **Ярмоленко Ю.О.** Формування економічного механізму сталого розвитку аграрного виробництва в умовах цифровізації: монографія. Київ: ТОВ «Сік груп Україна», 2018. 328 с.

12. Європейські технологічні платформи та створення платформ в Україні. URL.: <http://cstei.lviv.ua/ua/item/719>

References.

1. Pro zatverdzhennya Kontseptsiiy tekhnichnoho zakhystu informatsiyi v Ukraini: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 08.10.1997 r. № 1126, iz zminamy [About the consolidation of the Concept of technological information capture in Ukraine: the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on 08.10.1997 No. 1126]. zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1126-97-п>. [in Ukrainian].

2. **Diachkov D.V., & Korshikova N.V.** (2014). Crowd concept as an effective management tool [Kraud-kontseptsiya yak efektyvnyy instrument upravlinnya]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya – Economics and management organization*, No 1(17)-2(18), pp. 333-338 [in Ukrainian].

3. **Zyanko V.V., Epifanova I.Y., & Zianko V.V.** (2015). *Innovatsiyna diyal'nist' pidpryemstv ta yiyi finansove zabezpechennya v umovakh transformatsiynykh zmin ekonomiky Ukrainy* [Innovative activity of enterprises and its financial support in the conditions of transformational changes of the Ukrainian economy]. Vinnitsa: VNTU, p. 168 [in Ukrainian].

4. **Krziyuk S.V.** (2017). Dyversyfikatsiya ekonomichnoyi diyal'nosti ahrovyrobnykiv: deyakі vysnovky z dosvidu YES [Diversification of economic activity of agricultural producers: some conclusions from the experience of the EU]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and society*, No. 12, pp. 44-51 [in Ukrainian].

5. **Smertenko P.S., Chernyshev L.I., & Bilan I.I.** (2014). Klasteri i tekhnolohichni platformy yak mekhanizmy rozvytku ekonomiky Ukrainy [Clusters and technological platforms as mechanisms of economic development of Ukraine]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, No 3, pp. 67-76 [in Ukrainian].

6. **Marchenko O.S.** (2013). Intel'ektual'nyy kraudsorsynh yak katehoriya informatsiynoho suspil'stva [Intellectual crowdsourcing as a category of information society]. *Strategiczne pytania swiatowej nauki 2013: Materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Przemysł: Science and Studies. Economics*, Vol. 8, pp. 51-53 [in Russian].

7. **Ognitvsev S.B.** (2018). Kontseptsiya tsifrovoy platformy agropromyshlennogo kompleksa [The concept of the digital platform of the agricultural complex]. *Mezhdunarodnyy sel'skokhozyaystvennyy zhurnal. –International Agricultural Journal*, No 2, pp. 16-22 [in Russian].

8. **Ostapov S.E., Evseev S.P., & Korol O.G.** (2013). *Tekhnolohiyi zakhystu informatsiyi* [Information security technologies]. Kharkiv: KHNEU, p. 476 [in Ukrainian].

9. **Khusainova A.V.** (2014) Perspektivy ispol'zovaniya kraudsorsingovoy tekhnologii upravleniya v sel'skom khozyaystve [Prospects for the use of crowdsourcing management technology in agriculture]. *Vestnik APK Verkhnevolzh'ya. Tribuna molodykh uchenikh – Bulletin of the agricultural sector of the Upper Volga. Tribune of young students*, No. 4(28), pp. 89-93 [in Russian].

10. **Shabanov A.P.** (2018). Innovatsionnoye upravleniye tsifrovymi platformami v ekonomike znaniy. [Innovative management of digital platforms in the knowledge economy]. *Sistemy upravleniya, syyazi i bezopasnosti – Management, communication and security systems*, No 3, pp. 106-135 [in Russian].

11. **Yarmolenko Yu.O.** (2018). *Formuvannya ekonomichnogo mekhanizmu staloho rozvytku abrarnoho vyrobnytstva v umovakh tsyfrovizatsiyi: monografiya* [Formation of the economic mechanism of sustainable development of agrarian production in the conditions of digitalization: monograph]. Kiev: TOV «Sik hrup Ukrainya», p. 328 [in Ukrainian].

12. Yevropeys'ki tekhnolohichni platformy ta stvorenniya platform v Ukraini European [Technology Platforms and Platform Creation in Ukraine]. *cstei.lviv.ua*. Retrieved from: <http://cstei.lviv.ua/en/item/719> [in Ukrainian].

Анотація.

Маркіна І.А., Дячков Д.В. Організаційні засади створення віртуальної платформи «забезпечення інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої сфери» на засадах інтелектуального краудсорсингу.

Мета. Мета статті полягає у визначенні організаційних засад створення віртуальної платформи «забезпечення інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої сфери» на засадах інтелектуального краудсорсингу.

Методи дослідження. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою методів аналізу та синтезу, методів систематизації та узагальнення, методу моделювання, методу групування.

Результати дослідження. Запропоновано віртуальну платформу «забезпечення інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої сфери» на засадах інтелектуального краудсорсингу, яка являє собою інформаційну систему, що забезпечуватиме багатовісторонні взаємодії користувачів з обміну інформацією і цінностями, які сприятимуть зниженню загальних транзакційних витрат, оптимізації процесів захисту інформації, підвищення ефективності системи управління інформаційною безпекою підприємств агропродовольчої сфери. Визначено етапи формування віртуальної платформи «Забезпечення інформаційної безпеки підприємств» та побудовано логіко-структурну схему віртуальної платформи

Практичне значення. Використання запропонованої віртуальної платформи «Забезпечення інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої сфери» на засадах інтелектуального краудсорсингу є своєрідним драйвером інновацій та цифровізації діяльності підприємств агропродовольчої сфери з однієї сторони та дозволить створити надійну систему захисту інформаційних активів та ефективну систему управління інформаційною безпекою – з іншої сторони.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у апробації запропонованої віртуальної платформи в практичній діяльності аграрних підприємств.

Ключові слова: віртуальна платформа, інтелектуальний краудсорсинг, інформаційна безпека, логіко-структурна модель, організаційне забезпечення, підприємства агропродовольчої сфери, цифрова платформа.

Аннотация.

Маркина И.А., Дячков Д.В. Организационные основы создания виртуальной платформы «обеспечение информационной безопасности предприятий агропродовольственной сферы» на основе интеллектуального краудсорсинга.

Цель. Цель статьи заключается в определении организационных основ создания виртуальной платформы «обеспечение информационной безопасности предприятий агропродовольственной сферы» на основе интеллектуального краудсорсинга.

Методы исследования. Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью методов анализа и синтеза, методов систематизации и обобщения, метода моделирования, метода группировки.

Результаты исследования. Предложено виртуальную платформу «обеспечение информационной безопасности предприятий агропродовольственной сферы» на основе интеллектуального краудсорсинга, которая представляет собой информационную систему,

обеспечивающая многостороннее взаимодействие пользователей по обмену информацией и ценностями, которые будут способствовать снижению общих транзакционных издержек, оптимизации процессов защиты информации, повышению эффективности системы управления информационной безопасностью предприятий агропродовольственной сферы. Определены этапы формирования виртуальной платформы «обеспечение информационной безопасности предприятий» и построено логико-структурную схему виртуальной платформы.

Практическое значение. Использование предлагаемой виртуальной платформы «обеспечение информационной безопасности предприятий агропродовольственной сферы» на основе интеллектуального краудсорсинга является своеобразным драйвером инноватизации и цифровизации деятельности предприятий агропродовольственной сферы с одной стороны и позволит создать надежную систему защиты информационных активов и эффективную систему управления информационной безопасностью - с другой стороны.

Перспективы дальнейших исследований видим в апробации предлагаемой виртуальной платформы в практической деятельности аграрных предприятий.

Ключевые слова: виртуальная платформа, интеллектуальный краудсорсинг, информационная безопасность, логико-структурная модель, организационное обеспечение, предприятия агропродовольственной сферы, цифровая платформа.

Abstract.

Markina I., Diachkov D. Organizational basis for the creation of a virtual platform «ensuring information security for agribusiness enterprises» based on intellectual crowdsourcing.

Goal. The purpose of the article was to determine the organizational foundations of creating a virtual platform «ensuring information security of agro-food enterprises» based on intellectual crowdsourcing.

Methods of research. The tasks in the article were solved using the methods of analysis and synthesis, methods of systematization and generalization, method of modeling, method of grouping.

Research results. The virtual platform «ensuring information security of agro-food enterprises» on the basis of intellectual crowdsourcing was offered, which is an information system that will provide multilateral interactions of users with the exchange of information and values, which will help to reduce the overall transaction costs, optimize the information management process security of agricultural enterprises. The stages of formation of the virtual platform «ensuring of information security of enterprises» were determined and the logical and structural scheme of the virtual platform was built.

Practical meaning. The use of the proposed virtual platform «ensuring information security for agribusiness enterprises» on the basis of intellectual crowdsourcing is a kind of driver of innovation and digitization of activities of agro-food enterprises on the one hand and will allow to create a reliable system of information management and asset management.

We see the prospects for further research in the testing of the proposed virtual platform in the practical activity of agar enterprises.

Key words: agro-food enterprises, digital platform, information security, intellectual crowdsourcing, logical-structural model, organizational support, virtual platform.

ЗМІСТ

ЯВОРСЬКА Т.І. Оцінка рівня спеціалізації сільськогосподарського виробництва	3
ГАВРИЛЕНКО О. В. Теоретичні основи контролю економічних результатів та його роль у діяльності аграрних підприємств	10
МОСТОВА А.Д. Механізми інтервенцій у забезпеченні продовольчої безпеки держави: зарубіжний досвід та вітчизняна практика	23
МОРОЗОВ В.І. Стан і трансформація сучасного маркетингу в його віртуально-електронному форматі	34
НАСІБОВА О.В., МАНІК В.О. Сутність фінансового планування розвитку підприємства	43
ПУСТОВГАР С.А., КОВАЛЕНКО Д.М. Управління ризиками кредитного портфелю банку на основі аналізу альтернатив їх мінімізації	55
БОГДАНОВИЧ О.А. Оптимізація галузевої структури виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах	65
РИЖИКОВА Н.І. Особливості державного регулювання інноваційно-орієнтованого інвестиційного бізнесу в Україні	73
КРАВЧЕНКО Ю.М., АНТОЩЕНКОВА В.В. Екологічна безпечність та якість сільськогосподарської продукції та її конкурентоспроможність в умовах міжнародної інтеграції	84
БОНДАР Н.О., ТОДРІНА І.В. «Зелена економіка» в індустрії туризму: проблеми і перспективи розвитку в контексті впливу на економічний стан місцевих громад	92
КРУТЬКО М.А. РИЖИК І.О., ПАНТУС О.С. Теоретичні аспекти інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку підприємств АПК	100

БАБАН Т.О. Експортний потенціал малих суб'єктів господарювання аграрної сфери.....	110
КРАВЧЕНКО О.М. Механізм формування цінового ланцюга на тваринницьку продукцію в сучасних умовах розвитку України	119
ПАВЛЕНКО Н.В. Неформальна зайнятість населення України	131
СЄВІДОВА І.О., ПЛИГУН С.В. Особливості організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності маркетингової діяльності аграрних підприємств.....	149
РОМАНЮК І.А. Формування маркетингової стратегії підприємств галузі туризму.....	159
БОБЛОВСЬКИЙ О.Ю., ПАДАЛКА В.М. Обґрунтування стратегії управління персоналом в публічних установах	169
МАРЕНИЧ Т.Г. Напрями вдосконалення управління витратами в аграрних підприємствах	179
KUSKOVA S. V., ZAIKA S. O., GRIDIN O. V. Principles of office development management.....	187
НІЦЕНКО В.С. Проблеми та напрями оптимізації витрат виробництва свинини.....	198
КВЯТКО Т.М. Роль сучасних теорій конкуренції у економічній науці	210
СЬОМИЧ М.І. Науково-методологічні положення концепції організаційно-правової безпеки підприємства.....	218
МОГИЛЬНИЦЬКА А.М., ДІДКОВСЬКА М.А. Прийняття та реалізація управлінських рішень в діяльності керівника аграрного підприємства.....	233
МАНДИЧ О.В. Управління проектами через інструментарій маркетингу підприємства	242

БОГОМОЛОВА К.С., КРАЯ В.Г., ПАШЕНКО А.Д.

Протиріччя функціонування державних органів
виконавчої влади та місцевого самоврядування.....253

ЛІЗУТ Р.А. Загальні та деталізовані стратегії управління
організаційно-економічною безпекою підприємств265

ГАЦЬКО А.Ф., САГАЧКО Ю.М., СКЛЯР Д.А.
Формування стратегії розвитку малого міста.....275

ОМЕЛЬЧЕНКО Г.Ю. Інвестиційна
привабливість підприємств туристичної сфери282

ПОТИШНЯК О.М., МІНЕНКО С.І., РАКЧЄЕВ І.Ю.
Роль публічно-приватного партнерства
у фінансуванні інфраструктурних проєктів.....292

БАБКО Н.М., КАЛІНІЧЕНКО С.М., МИКИТАСЬ А.В.
ХАРЧЕВНИКОВА А.С. Маркетингове управління: особливості
імплементатії в систему менеджменту аграрних підприємств.....299

НЕСТЕРЧУК Ю.О. Вплив факторів економічної
глобалізації на продовольчу безпеку домогосподарств країни308

ШВЕЦЬ О.В. Діагностика стимулювання економічної
активності населення регіонів: методичний контекст320

СМОЛІЙ А.В. Система державних інструментів захисту
продовольчої незалежності країни в умовах глобалізації.....332

ТУРАЄНКО Н.В., ЧАЙКОВСЬКА М.А., ЛАГОДІЄНКО В.В.
Концептуальні засади забезпечення стабільності та подолання
територіальних диспропорцій розвитку регіональної агросфери347

ЗАВГОРОДНИЙ А.В. Основні тенденції зовнішньоекономічної
діяльності українського Причорномор'я361

ВОРОНЮК Т.А. Кав'ярня як різновид спеціалізованих
закладів ресторанного господарства.....373

ДОВГАЛЬ О.В., ЛАГОДІЄНКО Н.В.

Розвиток галузі скотарства в сільськогосподарському
секторі виробництва Миколаївської області 383

ІЛЬЧЕНКО С.В., МАШКАНЦЕВА С.О.

Інвестиційний клімат розвитку транспортної галузі
в контексті економічних тенденцій регіону 398

КЛОЧАН І.В., ПОТРИВАЄВА І.А. Оцінка якості інвестиційної
діяльності аграрних підприємств Миколаївської області 409

ЯРОВА Н.В., МАШКАНЦЕВА С.О.

Логістичний менеджмент як інструмент ефективного
управління транспортною системою підприємств регіону 422

ПРОКОПЕНКО О.В. Особливості функціонування
аграрних підприємств через використання систем менеджменту 430

ГАНЖУРЕНКО І.В. Трансформація механізмів
та систем менеджменту маркетингово-збутової та
логістичної діяльності аграрних підприємств та об'єднань 438

МАРКІНА І.А., ДЯЧКОВ Д.В. Організаційні засади
створення віртуальної платформи «забезпечення
інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої
сфери» на засадах інтелектуального краудсорсингу 450

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

*Вісник
Харківського національного
технічного університету
сільського господарства
імені Петра Василенка*

ВИПУСК 202

Економічні науки

*Відповідальний за випуск О.О. Красноручський
Редактори: Т.Г. Маренич, В.М. Онегіна*

Підписано до друку 27.09.2019 р.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Garamond. Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. – 29,1. Наклад – 300 прим.

Віддруковано в ТОВ «Друкарня Мадрид»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК №4399
від 27.08.2012 р. 61024, м. Харків, вул. Максимільянівська, 11
Тел.: (057) 756-53-25 www.madrid.in.ua e-mail: info@madrid.in.ua